

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Sosyal Hizmet Anabilim Dalı

**KADININ BAKIM EMEĞİNİN EVDE BAKIM UYGULAMASI ÜZERİNDEN
DEĞERLENDİRİLMESİ
BİR KARMA YÖNTEM ARAŞTIRMASI: ANKARA MAMAK ÖRNEĞİ**

Özge Sanem ÖZATEŞ GELMEZ

Doktora Tezi

Ankara, 2014

**KADININ BAKIM EMEĞİNİN EVDE BAKIM UYGULAMASI ÜZERİNDEN
DEĞERLENDİRİLMESİ
BİR KARMA YÖNTEM ARAŞTIRMASI: ANKARA MAMAK ÖRNEĞİ**

Özge Sanem ÖZATEŞ GELMEZ

Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

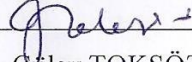
Sosyal Hizmet Anabilim Dalı

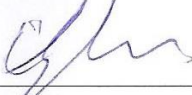
Doktora Tezi

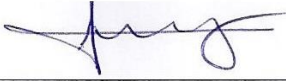
Ankara, 2014

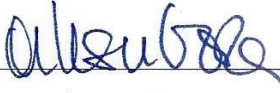
KABUL VE ONAY

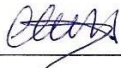
Özge Sanem Özateş Gelmez tarafından hazırlanan “Kadının Bakım Emeginin Evde Bakım Uygulaması Üzerinden Değerlendirilmesi, Bir Karma Yöntem Araştırması: Ankara Mamak Örneği” başlıklı bu çalışma, 25.12.2014 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Gülay TOKSÖZ (Başkan)

Doç. Dr. Özlem CANKURTARAN ÖNTAŞ (Danışman)

Prof. Dr. Sunay İL

Doç. Dr. Aksu BORA

Doç. Dr. Sema BUZ

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Prof. Dr. Yusuf ÇELİK

Enstitü Müdürü

BİLDİRİM

Hazırladığım tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

☐ Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

☐ Tezim yalnızca Hacettepe Üniversitesi yerleşkesinden erişime açılabilir.

☒ Tezimin 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

25.12.2014

Özge Sanem Özateş Gelmez

Bakımı yazdığım her yerde varolanlara; anneannem Hacer ve dedem İsmail Hakkı'ya...

TEŞEKKÜR

Alan araştırmasını içeren her tez, zorunlu olarak kolektif bir emeğin ürünüdür. Bu ürünü, varoluşlarına ve emeklerine borçlu olduğum herkese teşekkür ediyorum. Ancak ilk teşekkür kaçınılmaz olarak, bu çalışmayı olanaklı kılan kadınlara; yalnızca kapılarını değil, aynı zamanda tüm samimiyetleriyle yaşamlarını açan Mamak'ın emekçi kadınlarına teşekkür ediyorum.

Çalıştığım tüm kütüphanelere ve emekçilerine,

Tezimde yer almayı kabul ederek, eşsiz eleştiri ve önerileriyle tezimi biçimlendiren değerli hocam Prof. Dr. Gülay Toksöz'e,

Kendisiyle çalışmanın şansım olduğunu düşündüğüm sevgili hocam Doç. Dr. Aksu Bora'ya,

Her öğrencinin isteyeceği bir danışman olarak güveni ve emeği için güzel hocam Doç. Dr. Özlem Cankurtaran Öntaş'a,

Hannover'de tanıdığım samimi ve değerli insanlar Sevtap ve Halil Polat'a,

Desteklerini benimle her an sıkılmadan paylaşan güzel arkadaşlarım Fatma Demir ve Ercem Erkul'a

Zor zamanımda kritik müdahalesiyle bana destek olan Şebnem Avşar Kurnaz'a,

Böylesi zorlu bir süreçte insanın hep yanında olmasını isteyeceği bir dost olan güzel insan Fatma Saçlı'ya,

Zorlandığım her zaman cesaret ve azmimi korumamı sağlayan dostum Burcu Hatiboğlu Eren'e

Tüm kaprislerime, buhranlarıma, gelgitlerime karşılık yalnızca sevgilerini benimle paylaşan aileme; Şafak, Sevgi, Ecrin, Ali ve Gülseren Özateş'e,

Yaşama dair her şeyin kendisiyle güzelleştiği varolana, gücüme, nefesime, sevdiceğime; Aydın Gelmez'e,

Ve 'ne kedisiz'; sıkıldığım, bunaldığım her zaman yanımda olan değerli varlığa kedim Minnok'a, daha uzun yıllar benimle yaşaması dileğiyle,

teşekkür ediyorum.

ÖZET

Özateş Gelmez, Özge Sanem. *Kadının Bakım Emeğinin Evde Bakım Uygulaması Üzerinden Değerlendirilmesi, Bir Karma Yöntem Araştırma: Ankara Mamak Örneği* Doktora Tezi, Ankara, 2014.

Bu karma yöntem araştırmasının temel amacı; evde bakım uygulamasının kadınlar üzerindeki somut çıktılarının ortaya koyulmasıdır. Bu nedenle evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerde etkinlik ve çalışma türleri açısından kadın ve erkek arasındaki zaman kullanımı farklılıklarının ve cinsiyetçi işbölümü, bakım emeği, kamusal alana katılım ve evde bakım uygulamasına ilişkin bakım veren kadınların değerlendirme ve deneyimlerinin ortaya çıkartılması amaçlanmıştır.

Bu amaç doğrultusunda araştırmanın niceliksel boyutu için Ankara'nın Mamak ilçesinde evde bakım uygulamasından yararlanan haneler arasından sistematik örnekleme yöntemiyle belirlenen 354 hanede, 354 kadın ve 238 erkek ile zaman kullanımı araştırması gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın niteliksel boyutunda ise bakım veren kadınlar arasından amaçlı örnekleme yöntemiyle belirlenen 35 kadın ile derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Araştırmanın analizi Excell, Spss ve Nvivo programları kullanılarak gerçekleştirilmiştir.

Araştırmanın temel sonucu; evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerde cinsiyetçi işbölümünün, kadınların en çok ücretsiz ev içi işler için, bilhassa engeli bulunan aile üyelerine ev içinde bakım vermek için, erkeklerin ise kişisel bakım, ilgi ve gelişim etkinlikleri için zaman harcamaları olarak ortaya çıktığıdır. Kadınların evde bakım kapsamında verdikleri bakım emek zamanı, onların yalnızca kişisel bakım, ilgi ve gelişim etkinliklerine ayırdıkları zamanı kısıtlamamakta aynı zamanda ücretli çalışmaya katılımlarını da engellemektedir.

Kadınlar mevcut haliyle evde bakım uygulamasını, bakıma dair gerçekçi ve tercih edilebilir bir hizmet olarak görmemekte, aksine yaşadıkları yoksunluk ve yoksullukları pekiştiren bir uygulama olarak kabul etmektedirler. Bu nedenle evde bakım uygulaması

kapsamında aile üyelerine bakım veren kadınlar, yaşam deneyimleri üzerinden alternatif bakım hizmetlerine olan talep ve önerileri dile getirmişlerdir.

Araştırma, söz konusu bu eleştiri ve talepler üzerinden, cinsiyetçi işbölümünü yeniden üretmeyecek biçimde bakımın, kadın ile erkek, aile ile devlet arasında daha eşitlikçi biçimde paylaşılmasını temel alan önerilerle sonlandırılmıştır.

Anahtar Sözcükler: kadın emeği, bakım emeği, feminist sosyal çalışma, sosyal politika, sosyal refah devleti, evde bakım uygulaması, zaman kullanımı, karma yöntem araştırması.

ABSTRACT

Özateş Gelmez, Özge Sanem. *Evaluation of Women Care Labor via Home Care Practice, a Mix Method Research: The Sample of Ankara Mamak*. PhD Dissertation, Ankara, 2014.

The main purpose of this mixed methods research is to manifest concrete outcomes of home care practices on women. Therefore it was intended to make out differences of time use regarding types of activities and works between women and men in the households where benefit from home care practice and evaluations and experiences of care-giver women about gendered division of labor, care labor, participating in public area and home care practice.

For this purpose, for quantitative dimension of the research it was carried out time use survey in Ankara, Mamak with 354 women and 238 men in the 354 households, selected from households benefiting from home care practice, by methods of systematically sampling. In the quantitative dimension of the research with 35 women, who were selected from among of home care giver women by oriented sampling, was carried out in depth interviews. The analysis of the research was carried out through the programs of Excell, Spss and Nvivo.

The main result of the research is that gendered division of labor appears as time use differences between women, who uses their time mostly for unpaid households works, especially for the care of disabled family member, and men, who uses most of their time for personal care, interest and development, in the households benefiting from home care practice. The time of care labor given by women within the home care practice not only restricts the women's time for participating in personal care, interest and development activities but also prevents them to participate in paid work.

Women evaluate the present form of home care practice not as a realistic and selectable service about care but controversially as practice that reinforces their deprivation and poverties. Therefore women, who are the care giver for their disabled family members within home care practice, put into words their demands and suggestions about alternative care services.

The dissertation was concluded with suggestions composed by these critics and demands, which based the sharing of the care between women and men and family and state and so it may not reproduce the gendered division of labor.

Key Words: female labor, care labor, feminist social work, social policy, social welfare state, home care practice, time use and mix methods research.

İÇİNDEKİLER

KABUL VE ONAY.....	i
BİLDİRİM.....	ii
ADAMA SAYFASI.....	iii
TEŞEKKÜR	iv
ÖZET.....	vi
ABSTRACT	viii
İÇİNDEKİLER	x
1. BÖLÜM: GİRİŞ	1
1.1. ARAŞTIRMANIN SORUNU	3
1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI.....	5
1.3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ.....	6
1.4. TANIMLAR.....	8
2. BÖLÜM: KURAMSAL ÇERÇEVE	10
2.1. KADIN EMEĞİ ÜZERİNDEKİ TAHAKKÜMÜN OLANAĞI OLARAK CİNSİYETÇİ İŞBÖLÜMÜ	10
2.1.1. Kadın Emeğini Ataerkil Kapitalizm Üzerinden Okumak	16
2.2. KADININ GÖRÜNMEYEN EMEĞİ YA DA ÜCRETSİZ EV İÇİ İŞLER.....	19
2.2.1. Bakım Emeği ve Ev İşleri.....	23
2.2.1.1. Kadının Bakım Emeğinde Sınıf Farklılıklarının Yeri	25
2.2.1.2. Kadının Görünmeyen Emek Zamanı	28
2.3. REFAH REJİMLERİNİN TOPLUMSAL CİNSİYET ODAĞINDA ANALİZİ: BAKIM EMEĞİNİN DAHLİ	31
2.3.1. Bakım İşinin Yeniden Bölüşümünde Sosyal Politika ve Hizmetlerin Rolü	42
2.3.1.1. Almanya.....	43
2.3.1.2. İngiltere.....	50
2.3.1.3. İsveç.....	56

2.3.2. Türkiye'nin Toplumsal Cinsiyetlendirilmiş Refah Rejimi.....	62
2.3.2.1. Toplumsal Cinsiyetlendirilmiş Bir Sosyal Politika Olarak Evde Bakım Uygulaması	74
2.3.3. Feminist Sosyal Çalışma ve Sosyal Politika İlişkisinde Bakım Hizmetleri	78
3. BÖLÜM: YÖNTEM	83
3.1. ARAŞTIRMANIN MODELİ	83
3.2. ARAŞTIRMANIN ALANI.....	88
3.3. VERİLERİN TOPLANMASI	90
3.4. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI.....	91
3.4.1. Nicel Veri Toplama Aracı	91
3.4.2. Nitel Veri Toplama Aracı.....	95
3.5. VERİLERİN ANALİZİ	95
4. BÖLÜM: ANALİZ VE TARTIŞMALAR	98
4.1. CİNSİYETÇİ İŞBÖLÜMÜNÜN TEZAHÜRÜ	98
4.1.1. Cinsiyetçi İşbölümünün Ev İçi Görünümü Olarak Ev İşleri	111
4.1.2. Cinsiyetçi İşbölümünün Ev İçi Görünümü Olarak Bakım Emeği	119
4.2. AİLEVİLEŞTİRMENİN SOSYAL POLİTİKA HALİ: EVDE BAKIM UYGULAMASI	140
4.2.1. Bakım Ücreti: Sadaka Mı Maaş Mı?	151
4.2.1.1. Bakım Ücretinin Bağlanması.....	153
4.2.1.2. Bakım Ücretinin Tasarrufu	157
4.2.2. Yeni Eşitsizliklere Doğru: Yoksulluk Kriteri.....	161
4.3. EVDE BAKIM PRATİKLERİ: BAKIM BUHRANLARI VE YOKSUNLUKLAR.....	172
4.3.1. Yoksunlaşan Kadın: Bakıma Endeksli Yaşam	174

4.3.1.1. Destek Yoksunluğu: ‘Bazen Tökezliyorsun ve Kalkamıyorsun, Yardım İsteyip Elini Uzattığında Elin Boşta Kalıyor’	181
4.3.1.2. Hareket Yoksunluğu: ‘On Senedir Bi Adam Evde Hapis Olur Mu, Alfan Küflen Yine Çıkar’	188
4.3.1.3. Sağlık Yoksunluğu: ‘Bazı Oluyo ki İnsanın Depresyonu Geliyo, Bazı Oluyo ki İnsanın Kendini Öldüresi Geliyo’	197
4.3.1.4. Uyku Yoksunluğu: ‘O Uyumazsa Sizin Uyku Diye Bi Olanığınız Yok ama Sabah Kalkıp Bi Gün Önce Ne Yaptıysan Onları Yapmak Zorundasın’	204
4.3.1.5. Özel-Sosyal Yaşam Yoksunluğu: ‘Her Şeyden Vazgeçiyosun, Yaşamaktan Vazgeçiyosun, Bi Yaşantın mı Var, Hiçbişeyin Yok’	207
4.3.2. Yoksullaşan Kadın: Emeğin Metalaştırılmasının Anlamı	212
4.3.2.1. Ücretli Çalışma Deneyimleri	217
4.3.2.2. Ücretli Çalışmaya İlişkin Düşünceler	221
4.3.3. Özlenen Yaşam	227
4.4. ENGELLİLERİN BAKIMINA YÖNELİK SOSYAL POLİTİKALARIN ÜRETİLMESİNDE KADINLARDAN ELEŞTİRİ VE ALTERNATİF HİZMET ÖNERİLERİ	231
4.4.1. Bakımın Aile-Dışılaştırılması	232
4.4.1.1. Bakımın Piyasalaştırılması: Özel Bakım ve Eğitim Kuruluşlarına İlişkin Değerlendirmeler	234
4.4.1.2. Çocuk ve Gençler için Kamusal Bakım-Eğitim Kuruluşları	242
4.4.1.3. Yetişkinler için Kamusal Bakım Kuruluşları	250
4.4.2. Bakımın Ailevileştirilmesi	254
4.4.2.1. Bakıcı Desteği	255
4.4.2.2. Ekonomik ve Sosyal Haklar	261
5. BÖLÜM: SONUÇ VE ÖNERİLER	271
5.1. SONUÇLAR	271

5.2. ÖNERİLER.....	289
KAYNAKÇA	304
EK 1 ZAMAN KULLANIMI TABLOLARI.....	328
EK 2 NİCELİKSEL ARAŞTIRMA SOSYO-DEMOGRAFI TABLOLARI	332
EK 3 NİTELİKSEL ARAŞTIRMA SOSYO-DEMOGRAFI TABLOLARI	336
EK 4 DERİNLEMESİNE GÖRÜŞMEYE KATILAN KADINLARA İLİŞKİN TANITICI TABLO	338
EK 5 CEVAPSIZLIK SORULARI	340
EK 6 KADIN GÖRÜŞMECİLER İÇİN BİREYSEL SORULAR VE HANEHALKI SORULARI.....	341
EK 7 ERKEK GÖRÜŞMECİLER İÇİN BİREYSEL SORULAR	343
EK 8 ZAMAN KULLANIMI SORULARI.....	345
EK 9 DERİNLEMESİNE GÖRÜŞME SORULARI	349
EK 10 ARAŞTIRMA İZNİ.....	350
ÖZGEÇMİŞ.....	351

1. BÖLÜM: GİRİŞ

Bir sosyal çalışma araştırması olarak gerçekleştirilen bu çalışma, Türkiye’de 2006 yılında uygulamaya konulan ve ‘ağır engelli’ raporuna sahip bireylerin ev içinde bakımını öngören evde bakım uygulamasının, genel olarak evde bakımı gerçekleştirerek, bu uygulamayı mümkün kılan kadınlar açısından sonuçlarına odaklanmıştır. Erkek karşısında ezilen nüfusu oluşturan kadınların koşulları üzerinde etkide bulunan politika uygulamalarından biri olduğu düşünülen evde bakım uygulaması, cinsiyetçi işbölümünün bakıma dair politika ve hizmetlerde nasıl işlediğinin değerlendirilmesi bakımından önemli ipuçları sağlamaktadır.

Bu noktadan hareketle, norm olarak erkeği kabul eden, kadını ve onun emeğini ise değersiz ve ikincil gören cinsiyetçi işbölümünün üretim ilişkilerindeki dönüşümle birlikte tarihsel bir düzlemde biçimlenerek, kadını öncelikli olarak yeniden üretim işlerinden sorumlu tutarken, erkekleri ise toplumsal ve ekonomik sistemin aktörleri olarak konumlaması, çalışmanın kuramsal temelinde yer alan ilk argümanı olarak belirlenmiştir. Bir diğer argüman ise kadın aleyhine eşitsizliklerin biçimlendiği toplumsal ilişkiler dizisi olarak ataerkinin, eril dayanışma biçimleri ve eşitsiz güç ilişkileriyle tarihsel olarak eklemlendiği kapitalizmle ortaklaştığıdır. Söz konusu bu ikili sistemde ev içi işlerin sorumluluğu, pek çok kadını zamansal ve mekânsal olarak sınırlamakla birlikte, bu işler değersiz ve görülmez bırakılmaktadır.

Farklı refah devletlerinde bakıma ilişkin sosyal politika ve hizmetler; bakımın kamusallaştırılması, piyasalaştırılması, aile içinde desteklenmesi ya da tamamıyla aile ve akrabalık ilişkilerine devredilerek esasen kadınlara bırakılması biçiminde düzenlenerek, bakımdan sorumlu görülen kadınların farklı biçimlerde etkilenmelerine sebep olmaktadır. Tarihin ilk iş bölümü olan cinsiyetçi işbölümü, bilhassa iktidarların muhafazakâr söylem ve pratiklerle desteklendiği rejimlerde, tüm gücüyle varlığını sürdürerek, ailenin idealize edilmesine, kadının anne ve eş olarak konumlanmasına ve dolayısıyla hem kültürel hem politik hem de ekonomik olarak hane içine

hapsedilmesine neden olmaktadır. Böylece bu rejimlerde kadını, toplumsal yaşamın değil, ailenin bir parçası sayan söylem ve pratikler, kadını giderek yurttaş ve insan kategorilerinin dışına taşımaktadır. Devletin kamusal hizmetlerden çekildiği ve sosyal hizmetlerin piyasalaştırıldığı rejimlerde ise ait olduğu ekonomik sınıfa bağlı olarak kadınlar, bakım hizmetlerinin sunumundan farklı biçimlerde etkilenmektedirler. Buna göre piyasalaştırılmış bakım hizmetlerine ulaşması mümkün olmayan alt sınıftan kadınlar için bakım işlerinin ev içinde gerçekleştirilmesi kaçınılmaz hale gelmektedir. ‘Sınıfsal barışı’ temin ettiği düşünülen refah rejimlerinde ise neoliberal dönüşümle birlikte piyasalaşmaya başlayan bakım hizmetlerinin, mümkün yegane alternatifini evde verilen bakım oluşturmaktadır.

Türkiye örneğinde ise bakım hizmetleri, genellikle aileye içkin bir sorumluluk olduğu kabulüyle biçimlendirilirken, 1980’den sonra hız kazanan neoliberal ekonomik politikalara, bugün muhafazakâr politikaların açıktan eklemelenmesiyle bakım, toplumsal niteliği yadsınarak, özel bir etkinlik olarak bütünüyle politik alanın dışına çıkartılmaya çalışılmaktadır. Böylece bakım emeğinin ev içine hapsedilmesi, aynı zamanda geleneksel olarak erkek egemen örgütlenmiş bir toplumda, söz konusu emeğin harcanmasında kadın ve erkeğin paylaşımını değil, evin ‘ekmek getireni’ olarak erkeğin karşında, kadının haneye bağlılığının ve ikincilliğinin pekişmesine yol açmaktadır.

Bu süreçte bakım alanında piyasanın, kamusal yerine ikame edilme tarz ve yollarının, hak ile lütuf arasındaki ideolojik yer değiştirmenin, bakımı hedef alan sosyal yardımların hem bakım alanlar açısından hem de bakım verenler açısından handikaplarının ortaya çıkartılması önemlidir. Bu görünür kılma çabasının, engelli bireylerin bakımının, devletin ve kamunun değil, ailenin alanına ait olduğu kabulüyle uygulamaya koyulan evde bakım üzerinden gerçekleştirilmesi, bakıma ilişkin tüm bu perspektifin ortaya açıkça koyulmasını kolaylaştırmaktadır.

Bu bağlamda araştırma, evde bakım uygulaması üzerinden kadının bakım emeğinin değerlendirilmesi amacıyla kurgulanan beş bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm araştırmanın sorun, amaç, önem ve tanımlarını içermektedir. Kuramsal çerçeveye yer verilen ikinci bölümde temel olarak cinsiyetçi işbölümü ve refah rejimleri bağlamında bakım politika ve hizmetleri tartışılmıştır. Üçüncü bölüm, bir karma yöntem araştırması

olarak gerçekleştirilen bu araştırmanın yöntemine dair ayrıntıları içermektedir. Dördüncü bölümde verilerin analizi ve tartışmalara yer verilmiş, son bölümde ise söz konusu analizden ortaya çıkan sonuç ve öneriler tartışılmıştır.

1.1. ARAŞTIRMANIN SORUNU

Ataerkil sistem, dişil ve eril olanın biyolojik temeliyle yetinmeyip, bu iki biyolojik cinsin toplumsal ve kültürel bir bağlamda biçimlenmesine, sosyalizasyon sürecinde öğrenilmesine ve böylece biyolojik cinsiyet farklılıklarının toplumsal cinsiyetle kategorik farklılıklara dönüştürülmesine hizmet etmektedir. Toplumsal cinsiyet ilişkileri içinde kadınlık; olumlu, esas ve norm olarak kurulan erkekliğin aksine olumsuz, esas olmayan, normal dışı, rastlantısal, bir başka deyişle öteki olarak kurulur. Bu kurgunun politik ekonomik geri planında; erkeklerin ailenin ekonomik olarak desteklenmesi, kadınların ise bakım ve ev işlerinden sorumlu tutulmasına hizmet eden cinsiyetçi işbölümü bulunmaktadır.

Söz konusu bu işbölümü, geleneksel toplumsal cinsiyet rollerinin açık ya da örtük olarak kabul gördüğü refah rejimlerinde kadın emeğinin gerçek değerinin reddedilerek, kamusal bakım kuruluşlarının sorumluluğunun özel alana özgü değerler olarak gösterilmesine ve kadınlar tarafından gerçekleştirilmesi beklentisinin normalleştirilmesine hizmet eder. Bu olağanlaştırma sürecinde refah devletinin sosyal hizmet alanındaki sorumlulukları, doğrudan ya da dolaylı olarak geleneksel bağların güçlü olduğu ailelerin idealize edilmesiyle, öncelikli bakım veren olarak görülen aileye bırakılır. Kamusal hizmetlerin özel alana bırakılması sürecinin bir parçasını oluşturan bakımın özel alanla ilişkilendirilmesinde yerini bulan aile kavramsallaştırmasının, ‘kadın’ olarak okunması gerekmektedir. Zira evde bakım uygulamalarının temel kabulü, bakım işlerinin aile üyeleri arasında eşit paylaşılması gerekliliği değil, bakımın tamamıyla kadın işi olduğudur.

Bir devlet politikası olarak kadının ücretsiz bakım emeğinin kullanımının teşviki, refah devletlerinin üzerindeki neoliberal baskıya, ailevileştirme politikalarının eşlik etmesi sonucu ortaya çıkmıştır. Refah devletlerinin sosyal hizmet politikalarında yaptığı kamusal bakımdan evde bakıma doğru gerçekleşen bu değişim; yalnızca artan kuruluş

bakımı bütçesini hafifletmekle açıklanamaz, aynı zamanda gönüllü/zorunlu ve ucuz emek kullanımının, bir başka deyişle aile içinde kadın emeğinin kullanımının düşük maliyetli olması bu değişimin temelinde yer almaktadır (Yeoha ve Huangb, 2010, s.70-71).

Türkiye'nin sosyal politika ve hizmetlerinde de benzer bir anlayış hakimdir. Ancak Koray (2008)'ın ifade ettiği gibi 1960 ile 1980 yılları arasında sosyal devlet değilse de sosyal vaatleri barındıran bir devlet olma niteliği taşıyan Türkiye'de 1980 sonrası neoliberal politikalarla sosyal devlet söyleminden bütünüyle vazgeçilmiştir. Devletin piyasacı anlayışının, toplumun geleneksel değer yargılarıyla harmanlanarak hizmetlerin oluşturulduğu günümüzde ise devletin çekilmesi sonucu oluşan kamu hizmetleri boşluğunun, muhafazakâr anlayış doğrultusunda aile tarafından doldurulması, devletin küçülmesi yönündeki neoliberal ideolojinin tamamlayıcısı niteliğinde sistemli bir devlet politikası haline gelmiştir.

Bugün bu politik tutumun yansıması olarak kadınların anne, eş ve kız kardeş olmak bakımından bir erkeğin dolayısıyla aile içindeki geleneksel rolleriyle görünürlük kazanabildikleri, engelli bireylerin ise haklara sahip yurttaşlar olmaktan çok, bir ailenin üyesi olarak tanımlandıkları Türkiye'de, bu tanımlamalarla örtüşen bir uygulama olarak 2006 yılında evde bakım uygulaması yaşama geçirilmiştir. Bu kapsamda, bakım gereksinimi olan ekonomik yoksunluk içindeki engelli bireylerin tüm kişisel bakım ve psiko-sosyal destek hizmetlerinin uzun zaman aralıklarında karşılanması, özel alanda bakım veren konumunda olan ve emeği değersiz kılınan kadının sorumluluğuna bırakılmıştır. Dolayısıyla evde bakım uygulaması özelinde sosyal politika ve hizmetler tarafından ailevileştirilen bakım işleri için kadın emeğinin kullanılması, bu araştırmanın odağını oluşturmaktadır.

Kadınlar üzerinde doğrudan etkiye sahip olan bu uygulamanın, bir sosyal çalışma araştırmasının odağını oluşturması, kadınların toplumsal cinsiyetle sınırlandırılmış konumlarına uyumlarının sağlanmasını değil, onların deneyimledikleri baskılarla mücadele bilgisinin sosyal çalışma alanında üretilmesi gereğinden kaynaklanmaktadır. Bu gereğin yerine getirilmesinde Dominelli (2002)'nin ifadesiyle, kadın deneyimlerinin başlangıç noktası olarak alınması, kadının kişisel durumu ile toplumsal konumu

arasındaki ilişkilere odaklanması, spesifik ihtiyaçlara yanıt verilmesi ve yapısal eşitsizliklere dikkat çekilmesi önemlidir ve bunu olanaklı kılacak şey, sosyal çalışmada feminist yaklaşımdır. Zira sosyal çalışmada feminist düşünce, kadınların koşullarının ve üzerlerindeki baskının bilinmesinde ve bu baskıyı oluşturan politika, uygulama ve kurumların deşifre edilmesinde etkin rol oynamaktadır (Dominelli, 2005, s.230; Thompson, 2006, s.68-70; Orme, 2003, s.140).

Feminist sosyal çalışma bakış açısıyla evde bakım uygulamasını, bir karma yöntem araştırması haline getirmek; kadın üzerindeki baskılayıcı deneyimleri ortaya çıkartarak, kadının ikincil durumunu dönüştürecek, cinsiyet körü olmayan alternatif hizmetlerin oluşturulması olanağını sağlayacaktır. Zaman kullanımı ve derinlemesine görüşme tekniklerinin kullanıldığı bir karma yöntem araştırması olarak gerçekleştirilen bu çalışmada, aile içine havale edilen bakım işlerine ayrılan zamanın, kadın ile erkek arasında yarattığı eşitsiz zaman kullanımının yanı sıra bakım veren kadınların deneyimlerini pek çok açıdan ele almak mümkün olmaktadır.

Özetle kadının ev içindeki bakım emeği bağlamında bu araştırmanın sorunu; Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı tarafından uygulanan ve ekonomik yoksunluk içinde olan ve ‘ağır özürlü’ raporu bulunan bireylerin bakım ihtiyaçlarının kendi evlerinde akrabaları tarafından karşılanmasını amaçlayan ‘evde bakım uygulamasının’, bakım gereksinimi olan engelli bireyler açısından kapsayıcı bir uygulama olmadığı gibi, bakım verenler açısından toplumsal cinsiyet eşitliğini dikkate almayan ve kadınları geleneksel toplumsal cinsiyet ilişkilerine tabi kılarak cinsiyetçi işbölümünü sürdüren bir politika uygulaması olduğudur.

1.2. ARAŞTIRMANIN AMACI

Bu çalışmada ele alınan konunun, hem niceliksel hem de niteliksel açıdan incelenmesine olanak vereceği düşünüldüğünden karma yöntem tercih edilmiştir. Karma yöntem araştırmasıyla yanıtlanacak niceliksel ve niteliksel soruların yanı sıra ayrı bir karma yöntem araştırma sorusu da hazırlanmıştır. Creswell (2009)’e göre karma yöntem araştırmasında, ayrı bir karma yöntem araştırma sorusunun yazımıyla, araştırmanın niceliksel ve niteliksel boyutların bütünleştirilmesinin önemi ortaya

koyulmaktadır. Creswell (2012) ayrıca, bu sorunun yalnızca karma yöntem araştırmasıyla cevaplanabilecek bir soru olduğuna dikkati çeker.

Genel olarak evde bakım uygulamasının kadınlar üzerindeki somut çıktılarının ortaya koyulmasının hedeflendiği bu çalışmada yanıtlanması amaçlanan sorular şöyledir:

- Niceliksel araştırma sorusu: evde bakım uygulaması kapsamında;
 - ücretli çalışmaya,
 - ücretsiz çalışmaya; ücretsiz ev işleri, ücretsiz bakım işleri ve gönüllü çalışmaya,
 - kişisel bakım, ilgi ve gelişim etkinliklerine,
 ayrılan zaman kadın ve erkek açısından farklılık göstermekte midir?
- Niteliksel araştırma sorusu: evde bakım uygulaması kapsamında bakım veren kadınlar;
 - cinsiyetçi işbölümünü,
 - bakım emeğini,
 - kamusal alana katılımı,
 - bir hizmet modeli olarak evde bakım uygulamasını
 nasıl değerlendirmekte ve deneyimlemektedirler?
 - evde bakım uygulamasına alternatif olabilecek hizmetlere ilişkin düşünceleri nelerdir?
- Karma araştırma sorusu: evde bakım uygulaması kapsamında kadınların bakım deneyimleri ile zaman kullanımları ne ölçüde yakınsamakta ve tutarlılık sergilemektedir?

1.3. ARAŞTIRMANIN ÖNEMİ

Kadının geleneksel konumlanışı üzerinde temel bulan evde bakım uygulaması, onun ücretli çalışma alanlarında varlık göstermesine engel olan, bakım işini özel alana özgü bir iş olarak tanımlayan ve böylece eşitsiz toplumsal cinsiyet ilişkilerini pekiştiren toplumsal cinsiyetlendirilmiş refah rejimi politikalarındandır. Cinsiyetçi işbölümü

kabullerine dayanan bu uygulamanın, kadının yaşantısında nelere yol açtığının tüm boyutlarıyla ortaya koyulması oldukça önemlidir.

Tüm ülke ve ekonomilerde bakım yükünün kadınların sırtında olduğunun bilinmesine rağmen, bakım verenlerin hangi koşullarda olduğu hakkında çok az bilgi bulunmaktadır (United Nations Research Institute for Social Development [UNRISD], Mart 2009). Bu nedenle bakım işinin değersizleştirildiği ve dolayısıyla bakım verenler olarak kadınların emeğinin de ikincil kılındığı toplumsal cinsiyetlendirilmiş refah rejimlerinde, kadınların söz konusu bakım sorumluluklarından kaynaklanan dezavantajlı konumlarına ilişkin gerek bilinçlerinin yükselmesi gerekse bilgi açığının kapatılacak olması, araştırmayı önemli kılan noktalardır.

Değerine rağmen kadının ücretiz bakım emeği, işgücü araştırmalarına dahil edilmemekte, politika yapımında dikkate alınmamakta ve ekonomik göstergelerde hesaplanmamaktadır (Budlender, 2008, s.1; UNRISD, Şubat 2010). Bu nedenle araştırma, mevcut ekonomik sistemin yeniden üretiminde kadınların üstlendiği rol üzerinden yapısal bir eleştiri getirme olanağı bakımından önemlidir.

Kadına dayatılan bakım işlerine dair geliştirilecek, özel alana özgü değil, toplumsal bir sorun olduğu yönündeki anlayış değişikliği, bakım emeğinin gerçek değerini bulması noktasında önem taşımaktadır. Bu nedenle bu araştırma, bakım emeğinin özel alanla sınırlandırılarak değersizleştirilen bir emek biçimi olduğunun vurgulanması ve sorunun aynı zamanda politik bir sorun olduğu farkındalığının geliştirilmesi bakımından da önemlidir.

Ücretsiz bakım emeğinin değerlendirilmesine, sosyal politika ve hizmetlerin toplumsal cinsiyetlendirilmiş doğasının açığa çıkartılmasına olanak sağlayacak çalışmalar, bakım alanındaki eşitsizlikleri aydınlatarak, toplumsal cinsiyet eşitliğinin gerçekleştirilmesi için bir temel sağlayabilir. Molyneux (2006)'un deyişiyle, eğer eşitlik meseleleri söylemin ötesinde politikaya taşınacaksa ve eğer kadınlara, toplumsal katılımlarının yeniden tanımlanması için fırsat verilecekse bakım örgütlenmesine hükmeden kadın ve erkeğin eşitsiz rolleriyle mücadele edilmesine gereksinim vardır. Bu nedenle araştırma,

eşitsiz toplumsal cinsiyet ilişkileriyle bir mücadele alanı sağlama iddiasıyla önem taşımaktadır.

Eşitsiz toplumsal cinsiyet ilişkileriyle mücadelede bakım hizmetlerinin toplumsal cinsiyet eşitliğini kuracak biçimde geliştirilmesinin devletin temel sorumlulukları arasında yer aldığının hatırlatılması ve devletin bu sorumluluğu yerine getirebilmesi için hayata geçirilmesi gereken etkin sosyal politika ve hizmetlerin oluşturulmasında bilimsel dayanak oluşturulması önemlidir. Dolayısıyla bu araştırma, bakım sorumluluğunun eşitlikçi yeniden bölüşümüyle mümkün olacak toplumsal cinsiyet eşitliğini ve bakım ihtiyaçlarını dikkate alan bakım politikalarının geliştirilmesi için veri sağlanması bakımından önem taşımaktadır. Zira yapılan araştırmalar, cinsiyet körü olmayan sosyal politika ve hizmetlerin kadınların bakım veren rolü üzerinde etkide bulunabileceğini göstermektedir (Miranda, 2011, s. 14). Öyleyse kamusal alanda da, özel alanda da toplumsal cinsiyet ilişkilerinin daha eşitlikçi bir temelden yapılanmasını kolaylaştıracağı göz önünde bulundurulduğunda, bakım alanında kadından yana oluşturulacak politika ve hizmetler için kanıta dayalı veri sağlanmasının önemi de daha net ortaya çıkmaktadır.

1.4. TANIMLAR

Cinsiyetçi işbölümü: gerek ev içinde gerekse işgücü piyasasında kadın ile erkeğin emeklerinin farklı değerlendirme biçimlerine tabi tutulmasına ve ev içinde gerçekleştirilen ücretsiz işlerden kadınların sorumlu tutulmasına neden olan toplumsal cinsiyet temelli işbölümüdür.

Ücretli çalışma: bir gelir karşılığında gerçekleştirilen tam ya da kısmi zamanlı, enformel ya da formel sektörde gerçekleştirilen çalışmadır.

Ücretsiz çalışma: ücretsiz ev içi işlerin yanı sıra aile işletmelerinde ücretsiz çalışma, sivil toplum örgütlerinde gönüllü çalışma, başka evlere ücretsiz yardım etmek gibi karşılığında herhangi bir gelir elde edilmeyen çalışma türüdür.

Ücretsiz ev içi işler: evde gerçekleştirilen ücretsiz bakım işleri ile diğer ev işlerinden oluşan işlerdir.

Ücretsiz bakım işleri: evde bakım uygulamasından yararlanan engelli bireylerin yanı sıra aynı evde yaşayan çocuk ve yetişkinlerin fiziksel ve duygusal bakımı, eğitimi ve öğretimi ile gittikleri yerlerde eşlik etme biçiminde gerçekleştirilen, karşılığında herhangi bir gelir elde edilmeyen işlerdir.

Ücretsiz ev işleri: yemek, temizlik, çamaşır, ev ve çevresinin bakımı, evcil hayvan bakımı, bütçenin ve alışveriş yapılması vb. etkinlikleri içeren hane için gerçekleştirilen ve karşılığında herhangi bir gelir elde edilmeyen işlerdir.

Kişisel bakım, ilgi ve gelişim etkinlikleri: eğitim, sosyalleşme ve topluluklara katılım, hobiler ve oyunlar, spor, kitle iletişim araçları, kişisel bakım ve yaşamı sürdürmeyle ilgili etkinlikleri içeren etkinliklerdir.

Evde bakım uygulaması: 2006 yılında uygulamaya koyulan ekonomik yoksunluk içinde olan ve ‘ağır özürlü’ raporu bulunan bakıma gereksinim duyan engelli bireylerin bakımlarının, belirli bir ücret karşılığında kendi evlerinde akrabaları tarafından karşılanmasını amaçlayan Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı uygulamasıdır.

2. BÖLÜM: KURAMSAL ÇERÇEVE

2.1. KADIN EMEĞİ ÜZERİNDEKİ TAHAKKÜMÜN OLANAĞI OLARAK CİNSİYETÇİ İŞBÖLÜMÜ

Genel hatlarıyla sosyal politika ve hizmetlerin, kadın emeğini nasıl gördüğünü açıklamayı hedefleyen bu çalışmanın kuramsal bölümünde, kadın emeği üzerindeki değersizleştirmenin kaynağını oluşturması bakımından bakılacak olan ilk yer, kadın ve erkek tarafından yapılan işler arasındaki ayrışma ve bu ayrışmanın tarihsel gelişimidir.

Kadın ve erkeğin yaptığı işler arasında, bu iki toplumsal cinsiyetten birini ötekine göre daha avantajlı kılan yapay bir ayrışma bulunmaktadır. Cinsiyetçi işbölümü adı verilen bu iş ayrışması, kadın emeğini erkek emeğine göre daha az değerli bir emek biçimine dönüştürmekte ve kadını aile içinde konumlandırılarak, talebe göre ücretli çalışmaya katılımının koşullarının belirlenmesine ya da bütünüyle engellenmesine temel sağlamaktadır.

Kadın ile erkek arasında varolagelen eşitsiz güç ilişkilerini açıklamak için toplumsal ilişkiler dizisi ile ekonomik sistemin bir arada analizine odaklandığı çalışmasında Hartmann (1979), kadının işgücü üzerinde eril bir denetim olanağı sağlayan cinsiyetçi işbölümünü, erkek egemenliğinin maddi temeli olarak saptar. Bu maddi temelde kadının özel alana kapatılışı ve erkek tahakkümü karşısındaki tabiiyeti, kadının kamusal alandan dışlanması sonucunun yanı sıra, özel alanda gerçekleştirilmesi gereken tüm işlerin, kadının doğal işleri olduğu savıyla, ondan yerine getirilmesi beklentisini şekillendirir.

Gerek aile içinde gerekse toplumsal alanda kadının, erkek karşısında ikincilliğine yol açan bu türden bir işbölümünün bugün nasıl tezahür ettiğinin anlaşılabilmesi için günümüz toplumlarını önceleyen diğer toplumsal formasyonlara geri dönerek tarihsel bir zeminde sorgulama yapmak yerinde bir başlangıç noktası sağlayacaktır.

Marx, *Kapital* ve -Engels ile birlikte kaleme aldığı- *Alman İdeolojisi* isimli kitaplarında aile içinde cinsiyet ve yaş farklılıklarından kaynaklanan ve yalnızca fizyolojik temelde

ortaya çıkan işbölümünün, insanın başka bir insana köleliğinin ilk biçimini yarattığını belirtmektedir. Dolayısıyla Marx, tarihteki ilk sınıfsal çelişkiyi, aile içinde kadın ile erkek arasındaki işbölümünden kaynaklanan çelişki olarak tarifler. Engels *Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*'nde ise kadının erkeğe tabiiyetinin tarihsel bir süreçte geliştiğini vurgulayarak, bu sürecin üretim ilişkilerindeki değişimle, değişim değerine sahip metaların varlığıyla, bir başka deyişle özel mülkiyetle gerçekleştiği belirtir (Marx ve Engels, 1845-46, s.35; Marx, 1867, s.82; Engels, 1884, s.64). Marx ve Engels'in bu belirlemeleri yaparken baktıkları çalışmalar, günümüz uygarlığını önceleyen, dışıl olanın, eril olana tabii olmadığı, özel alana kapatılmadığı, eşitlikçi yapıda toplumsal bir anlayışla kurulu olan ana-merkezli toplulukların varlığına işaret etmektedir. Öyleyse kadın ile erkek arasındaki güç ilişkilerinde, kadının aleyhine şekillenen bu dönüşümü anlamak için kadın emeği üzerindeki denetimin görünüm kazanmaya başladığı ilkel topluluklardan yerleşik toplumlara doğru evrilen tarihsel sürece bakmak gerekmektedir.

Kadınların farklı ama eşit konumda olduğu, yaşamlarını özerk bir tarzda belirledikleri ana-merkezli formasyon avcı-toplayıcılardır. Avcı-toplayıcı topluluklarda iki biyolojik cins arasında bir görev dağılımı bulunmakla birlikte bu dağılım, cinsiyete dayalı bir işbölümü olarak değil, toplumsal bir kolaylık olarak kabul edilmektedir ve gerek kadın gerekse erkek kendi alanında eşit güce sahiptir. Avcı-toplayıcılarda erkek ve kadınların yaptığı işler eşit ölçüde değerli görülmesi nedeniyle biri tarafından yapılan işin, diğerinin yaptığı işten üstün ya da aşağı olmasından söz etmek mümkün değildir. Bununla birlikte, günlük gıda maddelerinin çoğunluğunun kadınlar tarafından sağlanması, insanlığın yaşamını sürdürmesi için erkek avcıdan çok, kadın toplayıcılara ihtiyaç duymasına ve kadının doğurganlığında erkeğin rolünün henüz keşfedilmemiş oluşu da, soy bağının kadınlar üzerinden kurulmasına ve kadının topluluğun yaratıcısı olması bakımından, tanrıçalaştırılmasına yol açmıştır (Tekeli, 1982, s.27; Donovan, 1985, s.143; Mies, 1988, s.126; Gross, 2006, s.79; Coontz ve Henderson, 2008, s.35; Özbudun ve diğerleri, 2009, s.94).

Kadının toplumsal üretimden dışlanarak, hizmet eden konumuna indirgenmesi ve araçsallaştırılması, avcı-toplayıcı topluluklardan tarım toplumlarına geçişle birlikte kadının emeği ve bedeni üzerinde kurulan eril tahakküm ile mümkün olmuştur. Çapa-

bahçe tarımcısı toplumların üretim biçiminde ortaya çıkan eril hâkimiyet, hayvanların avlanması yerine evcilleştirilerek sürü olarak yetiştirilmesi ve hemen tüketilemediği için denetlenmesi gereken daha fazla bitkisel ürünün elde edilmesiyle biçimlenmeye başlamıştır. Buna paralel olarak kabileler arası çatışmalarda elde edilen artı ürünlerin ve kölelerin, özel mülk olarak başka mallarla değiştirilebilen birer metaya dönüşümü de gerçekleşmiştir. Bu yapısal dönüşümle birlikte daha istikrarlı grup yapıları haline gelen çapa-bahçe tarımcısı toplumlarda tarım, esasen kadınlar tarafından yapılmasına rağmen, erkeğin hâkimiyet gösterdiği temel üretim alanına dönüşmüştür. Söz konusu bu yapının daha ucuz ve çok emek gücüne ihtiyaç duyması, emek gücünün bu toplumlarda kritik bir unsur haline gelmesine yol açmıştır. Özel mülkiyeti elinde bulunduran ve erkek varise miras bırakacak olan erkek, artık gerek ev içinde gerekse ev dışında yönetimin tek hâkimi olmuştur. Kadın ise bir yandan tarım işçisi olarak, diğer yandan daha fazla köle üretebilenler olarak tercih edilen kölelere dönüştürülmüşlerdir. Avcılar arasında üretici ve toplayıcı olarak öneme sahip olan kadınları, tarım toplumlarında bizzat kendileri mülk olarak görülen, bedeni ve emeği erkekler tarafından denetim altına alınmış kölelere indirgeyen eşitsiz güç ilişkilerinin ortaya çıkardığı işbölümü de böylece gerçeklik kazanmıştır (Donovan, 1985, s.144-145; Mies, 1988, s.134-136; Kandiyoti, 1996, s.10; Gross, 2006, s.88; Özbudun ve diğerleri, 2009, s.197).

Kadınların düşüşü ya da kapatılışı olarak adlandırılan bu tarihsel süreç, değişen üretim ilişkileri dolayısıyla ortaya çıkan cinsiyetçi işbölümüyle gerçekleşmiştir. Kadının erkeğe tabiiyetinin doğallaştırıldığı, özgür yurttaş erkelerden ve kölelerden oluşan köleci toplumlarda güç ilişkilerinde ortaya çıkan eşitsizlikle birlikte, üreme potansiyeli denetim altına alınan kadının, kendi bedeni ve emeği üzerindeki tasarruf hakkı da bütünüyle elinden alınmıştır. Eve kapatılan ya da köle olarak metalaştırılan kadının kendisi gibi emeği de, bir yandan değersizleştirilirken öte yandan da karşılığı olmayan temel işgücü olarak kullanılmıştır.

Köleci toplumlardan miras alınan cinsiyetçi işbölümü, serfler ve beylerden oluşan tarıma dayalı köy yaşamı ile tüccar ve zanaatkarlardan oluşan kent yaşamının görüldüğü feodal toplumlarda da varlığını koruyarak, kadının ve kadın emeğinin algılanış biçiminde temel belirleyici olmuştur. Zira feodal toplumlarda da genel olarak ücretli

çalışmaya kadın katılımının gözlenmesiyle birlikte kadının öncelikli ve doğal rolleri, üyesi olduğu aileye ve aile üyelerine bakmaktır (Piponnier, 1992, s.309).

Soylu kadınlar açısından durum, kölecî toplumdaki erkeğe bağlı ‘özgür’ kadının durumuna benzer bir yapı sergilemiştir. Soylu kadın, her türlü üretim biçiminden koparılıp, ev içinde varolanı muhafaza etmekle ve erkeğin, çocuklar ve hizmetçiler üzerindeki tartışmasız egemenliğine zarar vermeksizin küçük bir müdahale alanı olarak aileyi idare etmek ve çocuklar ile hizmetçilere göz kulak olmakla sorumlu tutulmuştur. Hem evin hem de dışarıdaki işlerin yönetimini elinde bulunduran soylu erkeğin kadından beklentisi, maddi refaha ulaşmada yararlı bir yardımcı olması ve çok sayıda erkek varis doğurarak aile soyunun devamını sağlamasıdır. Soylu kadınlar açısından ‘iyi bir kadın’ modeli söz konusu olduğunda üzerinde fikir birliğine varılan nokta, kadının alanının ev olduğu ve evde oturan kadının evi çekip çevirmesi olmuştur. Ancak ev, kadın etkinliklerinin merkezi olmakla birlikte, kadın bu alanda dahi malların ve muhtaçların efendisi olan erkeğe bağımlıdır (Vecchio, 1992).

Toprağın mutlak sahibi kral adına, toprakları işleten beyler için çalışan ve feodal toplumların büyük bölümünü oluşturan serfler arasında erkekler kadar kadınların da üretime katılması bir gerekliliktir. Serf kadınlar hasadı depolamak, sebze yetiştirmek ve ocağın sönmemesini sağlamak kadar, büyük çiftlik işlerine de yardım etmek gibi kapsamlı sorumluluklar üstlenmişlerdir. Ancak serf kadınlar evin yanı sıra tarlada da üretim etkinlikleri içinde önemli bir rol oynamakla birlikte, değişim değeri kazanmadığı için emekleri, erkeğin emeğiyle eşit sayılmamıştır (L’Hermite-Leclercg, 1992, s.222; Opitz, 1992, s.279).

Soylu ve serf kadınlardan farklı olarak kentli kadınların üretim etkinliklerine ücret karşılığı katılmaları söz konusu olmuştur. Kendi ürettikleri, satın aldıkları ya da ithal ettikleri malların tüccarları olan kentli kadınlar, sınırlı da olsa ticari işlem yapma yetkisi edinerek, ticaret loncalarında örgütlenme olanağı bulmuşlardır. Ancak tüccar kadınlar, birincil sorumlulukları olan aile işleriyle birleştirebilmek için ücretli işlerini eve yakın olarak yürütmüşlerdir. Zanaatçı kadınlar ise ailenin günlük yiyecek ve kıyafet ihtiyaçlarının karşılanması yanı sıra kendi bağımsız etkinlikleriyle ücretli çalışmaya katılmışlardır. Zanaatkar olarak ücretli çalışmaya katılan kadınların sayısı o dönem için

azımsanmayacak bir sayıya ulaşmış ve bu sayısal güç, kadınların zanaat loncalarında örgütlenmesini de beraberinde getirmiştir. Ancak kadınların elindeki bu ekonomik politik gücü tehdit olarak algılayan loncalar, Ortaçağ'ın sonuna doğru yasal düzenlemelerinde kadınlara ve kadınların yönettiği atölyelere karşı artan bir düşmanlığı sergilemiştir. Kadınların giderek güçlenmesi karşısında kilise de, birçoğu mallarını miras bırakacak erkek varisleri olmaması nedeniyle alışılmış miras kurallarına tabi olmayan yalnız kadınlara ve kendi bedenleri, özellikle doğurganlıkları üzerinde kısmi kontrollerini kaybetmemek için çabalayan kadınlara yönelik olarak cezalandırma hareketi başlatmıştır (Mies, 1988, s.144; Opitz, 1992, s.269-287; Sallmann, 1992, s.424).

Feodal toplumlarda cinsiyetçi işbölümü, toplumun tabakaları arasında farklı görünümler almakla birlikte kadınlar aleyhine bir eril tahakküm biçimi olarak her tabakada varlığını hissettirmiştir. Cinsiyetçi işbölümünün varlığı; soylu kadınlar açısından erkek denetimli yeniden üretim işlerinin sorumluluğuyla sınırlandırılmak olarak, self kadınlar açısından yeniden üretim etkinliklerinin yanı sıra, toprakların işlenmesinde erkek aile üyelerine yardım biçiminde ortaya çıkan ücretsiz üretim etkinliklerine katılım olarak, tüccar ve zanaatçı kadınlar açısından ise aile gelirine katkı biçiminde erkeğin ücretlendirilen emeğine tali olarak ve değer kazandığı noktada lonca ve kilise maskesi takan eril iktidar zoruyla yeniden değersizleştirmenin aracı olarak ortaya çıkmıştır.

Feodal toplumlarda kentli kadınlar açısından varolan sınırlı mesleki ve sosyal bağımsızlık olanakları, erken kapitalist dönemde yeni ekonomik ve siyasal gelişmelerle tıkanmış ve kadınların rolü, erkeğin yardımcısı olmakla sınırlanmıştır. Bununla birlikte kırsal alanda ücretli çalışmaya katılan kadınların büyük bir bölümü yatılı çiftlik hizmetçiliği yapmıştır. Tarım sektöründe kadınlar için yatılı iş, süt sağmanın, peynir ve tereyağı yapmanın kadının işi olarak görüldüğü mandıralarla sınırlandırılmıştır. Kentlerde ise kadınların ev hizmetçisi olarak çalışma talebinin yanı sıra ucuz kadın emeği, dokuma sanayilerinde büyük bir arzı oluşturmuştur (Opitz, 1992, s.288; Hufton, 1992).

Erken kapitalist dönemde, sermayedar sınıfın varislerini doğuran ve yetiştirenler olarak üretici bağımsızlıkları, cinsellikleri ve doğurgan güçleri kendi sınıflarında yer alan

erkekler tarafından bastırılmış ve kontrol altına alınmış olan burjuva kadınları, erkek eşlerinin gelirine bağımlı ev kadınları olarak tanımlanmışlardır. İşçi sınıfı içindeyse en ucuz ve en kolay manipüle edilebilir işgücü olmaları nedeniyle kadınlar, erken dönem sanayi proletaryasının ana gövdesini oluşturmaktaydı. Ancak ağır çalışma koşullarında sağlığı bozulmuş olan proleter kadınlar, yalnızca evcilleştirilmiş kadın ideali ve burjuva ahlakı için bir tehdit değil, aynı zamanda kuvvetli işçi ve asker olacak sağlıklı çocuklar doğuramama riskini de taşımaktaydı. 19. yüzyıla gelindiğinde kapitalist sınıfın işgücünün yeniden üretimi için yaptığı önemli bir yatırım olarak kadınlar, tam zamanlı ev kadını oldukları, yeniden üretim emeğine dayalı ‘modern aileler’e tabi kılındılar. Böylece geçinmek için çalışmak zorunda olmalarına rağmen, kadınların ev kadını olmaları ve geçimi sağlayan erkeğe bağlı olmaları doğallaştırılmıştır. Bir başka deyişle kadınların annelik ve ev içi yükümlülüklerinin, herhangi uzun erimli ücretli çalışmaya katılmalarından önce geldiği kabulü, gelir getiren çalışmaya katılan kişinin erkek olduğu varsayımına koşut gelişmiştir. Bu nedenle yaygın olarak düşük ücret karşılığında çalıştırılan kadınlar, evlendikten ya da çocuk sahibi olduktan sonra ücretli çalışmadan ayrılmakta, eşleri aileyi geçindirmeye yetecek geliri kazanamadığı durumlarda ise yeniden işe girmektedirler (Mies, 1988, s.143; Hufton, 1992, s.26; Mies, 1998, s.203; Federici, 2004, s.145).

Kadın emeğinin belli tür işlerle özdeşleştirilip ucuz emek olarak tanımlanması on dokuzuncu yüzyılda çeşitli yollarla resmileştirilip kurumsallaştırılmıştır. Liberal iktisatçıların teorilerinde, erkek işçinin soyunun devamı için yalnızca kendisini değil, ailesini de geçindirmeye yetecek düzeyde ücretlerin belirlenmesi, koşulları ne olursa olsun kadınların ücretlerinin ise diğer aile üyelerinin gelirlerine ek olarak görülüp en fazla kendilerini geçindirmeye yetecek düzeyde tutulması gerektiği tartışılmıştır. Kadınların yoğun olarak çalıştığı işler, fiziksel yeteneklerine ve doğuştan üretkenliklerine uygun işler olarak tanımlanmış ve bu tanımlama, kadınları her mesleki hiyerarşinin en dibine yerleştirerek ve ücretlerini asgari geçim düzeyinin altında tutarak işgücü piyasasında zamanının cinsiyetçi işbölümünü üretmiştir. Bu işbölümü, ailede değer yaratıcı statüsünü erkeğe verip, babanın ücretini önemli hale getirirken, annenin ne ev içi emeği ne de ücretli çalışması göze görünmemiş ve anlamlı bir ekonomik değer üretmediği kabulü yaygınlaşmıştır (Scott, 1992, s.382-384).

Özetle tarihsel bir düzlemde biçimlenerek kadın emeğine ilişkin algıyı bugün de doğrudan etkilemeye devam eden cinsiyetçi işbölümü, günümüz kapitalist toplumlarında ücretli çalışmadan sorumlu tutulan erkeklerin ekonominin gerektirdiği kalifikasyon ve gelire sahip olmasına, kadınların ise öncelikle ev içinde gerçekleştirilmesi gereken ücretsiz ev işleri ve bakım işlerinden sorumlu tutulmasına yol açmaktadır. Cinsiyetçi işbölümünün, ücretli çalışmaya katılabilen kadınlar açısından ortaya çıkarttığı sonuç bir yandan daha düşük nitelikli işlerde ve daha düşük ücret karşılığı geçici sürelerle çalışma, diğer yandan ise ücretli çalışma yüküne rağmen ev içi işlerin sorumluluğunu neredeyse paylaşımsız üstlenmeye devam etme zorunluluklarıdır.

2.1.1. Kadın Emeğini Ataerkil Kapitalizm Üzerinden Okumak

Üretim ilişkilerindeki dönüşüm sonucu ortaya çıkan işbölümü, bir yandan üretim ile yeniden üretim etkinlikleri arasında keskin bir ayrım yaratırken diğer yandan da üretim alanlarını toplumsal cinsiyetlendirerek sosyal, ekonomik ve politik gücün elinde toplandığı erkeği, her iki alanda da mutlak erk sahibi olarak konumlayan bir sistemin koşulunu oluşturmuştur.

Bu ataerkil sistem, kadının varoluşunun yanı sıra emeğinin de büyük ölçüde belirleyen eşitsiz güç ilişkilerinin kurulduğu ve sürdürüldüğü, kadın üzerinde kurulan eril tahakkümün gerçeklik kazandığı bir yapı sergiler. Hartmann (1979) söz konusu bu tahakküm üzerinden ataerkiyi, erkeklerin kadınlara egemen olmalarını sağlayan ve bu egemenliği sürdürebilmeleri için erkekler arası dayanışma ve karşılıklı bağımlılığı içeren maddi temelli bir toplumsal ilişkiler dizisi olarak tanımlar.

Kadının erkek tarafından hükmedildiği bu ilişkiler dizisinin maddi temelinin görünür sonucu ise kadın emeği üzerindeki denetimdir. Zira ataerki, kapitalist bir toplumda kadın emeğinin denetim alanlarını oluşturan ev içi işler ile ücretli çalışma üzerinden aile, piyasa ve devlette kendisini açığa veren eril dayanışmayla gerçekleştirerek varlığını sürdürür (Toksöz, 2011).

Kadının kendi emeği üzerinde karar ve seçimlerini yok sayan bu dayanışma, ailede ev içi işlerin sorumluluğunun kadına yüklenmesiyle, erkeğin yeniden çalışabilir duruma

gelmesi için ihtiyaçlarının karşılanması biçiminde emek gücünün günlük düzeyde yeniden üretiminin ve çocuk doğurarak sisteme uyumlu bireyler olarak yetiştirilecek biçimde bakımının gerçekleştirilmesiyle emek gücünün kuşaklar düzeyinde yeniden üretiminin sağlanması olarak somutluk kazanır. Ayrıca söz konusu bu dayanışma, kadınları bakım veren kişiler olarak tanımlayarak engelli, yaşlı ve çocuk bakımını aile içinde maliyetsiz olarak karşılanmasıyla devlet tarafından kullanılırken, işgücü piyasasında kadına uygun görülen düşük ücretli ve düşük statülü işler dolayısıyla kadın işinin, erkeğe göre ikincil olarak tanımlanmasına ve erkeğe olan ekonomik bağımlılığının fiilen sürmesine de hizmet etmektedir.

Böylece ataerki, varlığını sürdürdüğü ekonomik sistemle birbirini besleyen ve birbirini dönüştüren ikili bir sistem oluşturmakta ve kadının emeği üzerinde kurulan baskı ve denetimi güçlendirme paydasında birleşerek kadının eşitsiz konumunu pekiştiren bir ortaklık yaratmaktadır. Dolayısıyla ataerki, kapitalizmden tümüyle bağımsız bir sistem olarak değil, eril dayanışma biçimleri ve eşitsiz güç ilişkileriyle kapitalizme tarihsel olarak eklenilen toplumsal ilişkiler dizisi olarak tarif edilmelidir. Mies (1998, s.95) ataerki ile kapitalizmin bu işbirliğini; ataerkinin kadınların sömürülmesinin tarihsel derinliği, kapitalizmin ise bu sistemin çağdaş tezahürü olduğunu söyleyerek açıklar ve ataerkinin, “çoğu zaman gözle görünür kapitalist sistemin göze görünmeyen yeraltı dünyası” olduğunu ifade eder. Bu nedenle ataerki kapitalizm kavramsallaştırması, günümüz gerçekliğinde kadın emeğini değerlendirmek için doğru bir bakış açısı sağlamaktadır.

Marx (1867, s.53), belirli bir miktarda insan emeğinin kapitalist toplumda değişen talebe göre kullanıldığını ve emeğin bu biçim değiştirmesinin sistem açısından zorunlu olduğunu belirtir. Nitekim bugünün ataerki kapitalizmi kadın emeğinden tam randıman almak istemekte ve kadın emeğini kendi çıkarları doğrultusunda biçimlendirerek kullanmaktadır. Günümüzde bu biçim değiştirme, sistemin tam zamanlı ev kadınlığını değil, bunun yerine esnek çalışmayla kadınların hem ev içi işlerini yapmaya devam etmelerini hem de sermaye açısından yük oluşturmayacak biçimde işgücü piyasasına çekilmesini talep etmektedir.

Ataerkil kapitalizmin yeniden yapılanma sürecinde işgücü piyasasının erişim alanları dışında kalan yoksul kadınların, esnek çalışma adı altında daha uzun çalışma süreleriyle daha az gelire razı olacak biçimde, iş güvencesinden yoksun, örgütlenme olanakları kısıtlı alanlarda ve zorlu çalışma koşullarına tabi kılınmasıyla ya da evden çalışma adıyla yalnızca aileye katkıda bulunmak amacıyla evde üretilen küçük ürünlerin satışı veya parça başı iş gibi gelir getirici etkinliklerde bulunmalarının desteklenerek kendi imkanları dahilinde piyasa içine çekilmeye çalışılması, kadın emeğinin sermaye açısından vazgeçilmez olduğunu göstermektedir. Zira Mies (1998, s.238), kayıtdışı, örgütsüz ve güvencesiz üretim ilişkileri içinde kapitalist kalkınmaya entegre edilen kadınların sermaye adına yaptığı üretken çalışmanın muğlaklaştırılmasının, az gelişmiş ülkelerde olduğu kadar gelişmiş ülkelerde de çalışmanın yeniden örgütlenmesinde bir yöntem olarak kullanılmakta olduğunu iddia eder.

Kadın istihdamını arttırmak açısından bir yöntem olarak savunulan ve güvenceli hale getirilmesi durumunda dahi tam zamanlı çalışma olanaklarına erişemeyen kısmi zamanlı çalışma ise kamusal bakım hizmetlerinin olmamasının yanı sıra piyasadaki karşılanabilecek bu türden hizmetlerin ücretlerinin yüksek olmasının yarattığı boşluk dolayısıyla kadınlar için bir alternatif olarak değil, mümkün tek seçenek olarak ortaya koyulmaktadır. Dolayısıyla ataerkil kapitalizm, bu türden çalışma biçimleriyle ücretli çalışmaya katılan kadınların, bir yandan ucuz işgücü gereksinimini karşılamasını, öte yandan sistemin varlığını sürdürebilmesi için kadınlar tarafından emek gücü alanında yeniden üretilmesini garantilemeyi ister. Bu stratejide kadınların güçlenmesinden çok, ücretli çalışmaya katılımlarının yanı sıra ev kadını olarak konumlanmalarının devam etmesi amaçlanır. Kadınların kısmi zamanlı, esnek ya da evden çalışma biçimleriyle ücretli çalışmaya katılması, erkeklerin ev işlerine katılımlarını sağlamadığı için kadının üstlendiği ev içi işleri de hafifletmemektedir. Kadının ev içindeki bakım ve ev işlerini, erkek aile üyeleriyle paylaşımsız yapmak zorunda kalmasıyla cinsiyetçi işbölümü sürdürülmekte ve buna bağlı rollerde de bir dönüşüm ya da aile içindeki statülerinde bir değişim gerçekleşmemektedir.

Özetlemek gerekirse kadın açısından cinsiyetçi işbölümü, kendi emeği üzerindeki denetimin, eril erkin eline geçmesi anlamına gelmektedir. Söz konusu bu denetimle

ataerki, aile üyelerinin ihtiyaçlarını ve bakımını karşılama işlerinin kadınlar tarafından yapılması beklentisinin sürekliliğinin korunmasına ve dolayısıyla pratikte de söz konusu bu işlerin sistematik olarak kadınlar tarafından yapılmasına hizmet etmektedir. Böylece kadınların özel alanda yaptıkları işler, kendi doğasına uygun olduğu dayatmasıyla, zorunlu olarak kadının harcaması gereken değersiz bir emeğin ürünü olarak görülür. Bu değersizleştirme, kadının gerek ev içinde gerekse işgücü piyasasında emeğinin, erkek emeğinden hep daha aşağı olduğu yanılsamasını ortaya çıkartır. Böylece bu değersiz emeği, ihtiyaç duyduğunda kendi kullanımına çeken kapitalizm, bunu yaparken kadınların ev içi rollerinde bir değişim yaratmayacak işgücü uyarlamalarıyla ataerkiyle çıkar ortaklığı yapar.

2.2. KADININ GÖRÜNMEYEN EMEĞİ YA DA ÜCRETSİZ EV İÇİ İŞLER

Ataerki kapitalizmin varlık alanlarından birini oluşturan ev ile kadın emeğinin görünmeyen yüzü olan ev içi emek, ikinci dalga feminist hareketten önce sevginin doğal getirisi ve kadın varoluşunun bir parçası olarak görülmekteydi. Sosyalist feminist düşüncenin feminizm içinde güç kazanması, onun mücadele uğraklarından birisi olan ev içi emeğin Marksist terminolojinin kavramlarıyla tartışılarak görünür kılınması çabalarına yol açmıştır.

Ev içi emek konusunda tartışma odaklarından birini, bu emeğin değer niteliği oluşturmaktadır. Mübadele edilmemesi nedeniyle yalnızca kullanım değeri yaratması ve bir meta ortaya koymaması bakımından üretken olarak kabul görmemesi, bu emeğin yararının doğrudan yararlanıcıların ötesine geçmesine rağmen değersizleştirilerek görünmez kılınmasına gerekçe oluşturmaktadır.

Marx (1867, s.50-52), ihtiyaçlarını kendi emeğinin ürünüyle doğrudan karşılayan kişinin, meta yaratmasa da kullanım değeri yarattığını belirtir. Meta üretmek için o kişinin yalnızca kendisi için değil başkaları için kullanım değeri -toplumsal kullanım değeri- yaratması ve bunu mübadele yoluyla bir başkasına devretmesi gerekmektedir. Ancak insan emeğinin ürünü, meta olmasa da yararlı olabilir çünkü kullanım değerinin yaratıcısı olarak emek, yararlı emektir ve bütün toplum biçimlerinden bağımsız olarak insanlığın varoluşu için zorunludur. Bu noktadan hareketle değerlendirildiğinde ev içi

işlerin, değişim değeri değilse de kullanım değeri yaratması ve bu işleri gerçekleştirmekle kadınların yalnızca kendi ihtiyaçlarını değil, aynı zamanda aile üyelerinin ihtiyaçlarını da karşılaması bakımından yararlı olduğu söylenebilir.

Ancak ev içi emeğin yararının yalnızca aile üyeleriyle sınırlı kaldığını söylemek de doğru bir saptama olmayacaktır. Öyle ki söz konusu emek hane içindeki erkeklerin, ebeveynlerin, çocukların, bağımlı yetişkinlerin ötesine geçerek piyasa ve devletin çıkarlarının da olduğu bir dizi ekonomik ve sosyal ilişkiyi taşımaktadır (Gardiner, 2000, s.97). Bu anlamda aile, piyasa ve devlet yalnızca eril dayanışmanın varlık alanlarını oluşturmakla kalmaz, aynı zamanda bu dayanışmanın kadın emeği üzerinde yarattığı baskının çıktılarından da yarar sağlar. Zira bir yandan kadınların ücretli çalışmaya katılım koşulları, ev içi işler üzerinden piyasa yararına şekillendirilmektedir. Öte yandan ise işgücünün yeniden çalışabilir hale gelmesi için gereken bir takım temel ihtiyaçlar ile bakıma ihtiyaç duyan aile üyelerinin gereksinimlerini ücretsiz olarak karşılamakta ve böylece devlet açısından da büyük bir yük ortadan kalkmaktadır.

Görünmez kılınan, erkeğin ücretli emeği karşısında hiçleştirilen ev içi emek konusunda sosyalist feministlerce tartışılan bir başka odak ise bu işlerin kadın üzerinde yarattığı etkidir. Bu etkinin ele alınmasında Marx'ın işbölümüne dair yaptığı analiz genişletilerek, cinsiyetçi işbölümünün ev içi işleri kaçınılmaz olarak kadının sorumluluğu olarak belirlemesinin yabancılaştırıcı olup olmadığı tartışılmıştır.

Marx (1844, s.62-70; 1845-46, s.36-37)' a göre, bireysel çıkar ile kolektif çıkar arasında çelişki yaratan işbölümü, insanın dışına çıkamayacağı bir etkinlik alanını dayatır. Bu alanda işler gönüllü olarak bölünmediği için insan kendi işine hükmedeceğine, insanın bu eylemi, kendisini köleleştiren yabancı bir güce dönüşmektedir. Böylece nesnelerin dünyası değer kazandıkça, insanların dünyası değersizleşir. Bir başka deyişle emek, meta ürettiği ölçüde kendini ve insanı da meta olarak üretir ve insan emeğinin ürünü meta olduğu sürece, insanın kendi emeğine yabancılaştırılması anlamında kendi üreticisine yabancı bir varlık olarak karşı koyar. Bu durumda çalışma, istemli yapılan bir etkinlik değil, zorla çalışma anlamına gelir ve insan kendisine, kendi emeğine, emeğinin ürününe ve diğer insanlara yabancılaştır.

Marx'ın açtığı yoldan hareketle ev içi emeğin yabancılaşmış bir emek olup olmaması konusunda bazı sosyalist feminist düşünürler, ücretli çalışmaya kıyasla ev içi işlerin yapılmasında kadının zamansal olarak daha çok denetimi olması, bu emeğin ürünün toplumsal anlamda yararlı olması ve gerçekleştirildiği yer olan evin insani ilişkilere olanak tanıyan bir alan olması iddialarıyla ev içi işleri yabancılaşmamış emeğin ürünü olarak tanımlarlar.

Vogel (1973), ev içinde harcanan emeğin yalnızca kullanım değeri yaratması bakımından yani mübadele edilecek bir meta yaratmaması ve buna rağmen ürününün yararlı olması bakımından bu emeğin yabancılaşmamış bir emek olduğunu ve bu niteliğiyle yabancılaşmış emeğin eleştirisi için bir hareket noktası da sağladığını ifade eder. Davis (1971), benzer biçimde yabancılaşmış emek karşısında ev içi emeği, toplumun kullanımı için gerekli şeyleri üretmesi bakımından yabancılaşmamış tek anlamlı emek olarak görür. Sontag (1973), ailenin yabancılaşmadan en çok uzaklaşan ve sıcaklık, güven, diyalog, bağlılık gibi insani değer ve ilişkilere izin veren tek yer olduğunu savunur. Zaretsky (1976), toplumsal emeğin metalaşması dolayısıyla evi, geriye kalan tek kişisel ve öznel varolma alanı olarak görür. Ev, yabancılaşmış emeğin toplumsal dünyasından bir geri çekilme ve bu dünyada sürdürülmesi mümkün olmayan değerlerin sürdürülmesine olanak tanıyan özel bir alandır (Aktaran: Donovan, 1985, s.150-151).

Yukarıda ifade edilen görüşlerin karşısında bazı sosyalist feministler ise bu tartışmaya ev içi işlerin dayatılmış olması, soyutlayıcı bir niteliğinin olması ve kadını erkeğe bağımlı kılması bakımından ev içi emeğin bütünüyle yabancılaştırıcı olduğunu savunarak katılırlar.

Foreman (1977), duygusallıkla bağdaştırılan özel alana ötelenmenin kadını yabancılaştırıcı toplumsal cinsiyet yapılarına mahkum kıldığını ve bu nedenle ev içi alanın kadınlar için bütünüyle yabancılaştırıcı ve ev içi emeğin de gerçekte yabancılaşmış bir emek olduğunu vurgular. Eisenstein (1979), özgür iradeyle seçilmediği için belirli bir gruba önceden yüklenilmiş her görevin yabancılaştırıcı olduğunu ve cinsiyetçi işbölümünün kadınları yaratıcı olmayan, soyutlayıcı ev içi işlerin yapılmasına zorladığını iddia eder. Dalla Costa (1972), kadınların evde yalıtılarak

erkeklere bağımlı hale gelmelerini yabancılaştırıcı bir etken olarak ortaya koyar (Aktaran: Donovan, 1985, s.152-153).

Cinsiyetçi işbölümü, başka türlü eyleme olanağını ortadan kaldırarak kadının bu konuda özgürce seçimler yapabileceği hür bir irade geliştirmesini engellemektedir. Ev içi işlerin kadınlar tarafından kendi tasarrufu dışında yapılması, bu bölünmenin görünür sonucudur ve çoğu zaman bir dayatma olarak kendisini gösterir. Dahası bu türden etkinliklerin gerçekleştirildiği yer olarak evin, insani değerlerden çok, eril tahakkümün varlık gösterdiği alanlardan biri olması bakımından da kadın açısından bir özgürlük alanı sağladığı iddialarına kuşkuyla yaklaşılmalıdır.

Kadınlar bu dayatmanın sonucu olarak her gün yinelenen, aynı rutinlikte ilerleyen ev içi işleri soyutlanmış olarak gerçekleştirirken pek çok alanda kendini gerçekleştirme ve geliştirme olanaklarından yoksun kalırlar (Yaman Öztürk, 2011, s.59). Ev içi işlerinin kadınların hareket kabiliyetlerini ve zamanlarını sınırlayıcı etkisi onların kültürel, sosyal ve ekonomik haklara erişimlerini de kısıtlamaktadır.

Bugünün ataerkil kapitalizminin yönelimlerine paralel olarak ev içi işlerin yarattığı sınırlılıklar, ücretli çalışmaya katılmayan kadınlar açısından olduğu kadar, bu işleri yapmaya devam etmeleri idealiyle birlikte değerlendirildiğinde ücretli çalışmaya katılan kadınlar açısından da bir sorun oluşturmaktadır. Kadınların üzerindeki bu iş yükünün yalnızca ücret anlamında değil, aynı zamanda haklar temelinde de kadın açısından bir karşılığı bulunmamaktadır.

Sonuç olarak kadın, ister ücretli çalışmaya katılıyor olsun, isterse olmasın cinsiyetçi işbölümünün kendi omuzlarına yüklediği ev içi işlerin sorumluluğundan azade değildir. Bu sorumluluğu paylaşımsız üstlenmek zorunda olmak, pek çok kadını zamansal ve mekansal olarak bir takım yoksunluklarla karşı karşıya bırakmaktadır. Ancak kadının ev içinde harcadığı karşılıksız emeğin değerinin görmezden gelinmesi ve ev içi işler ile bu işlerin kadın açısından yol açtığı sınırlılıkların bağlantısının kurulmaması eril egemen politik tutumun yarattığı bir sonuçtur.

2.2.1. Bakım Emeği ve Ev İşleri

Günlük ve kuşaklar düzeyinde emek gücünün yeniden üretimini sağlamasına, emek zamanının uzunluğuna ve emek miktarının yoğunluğuna rağmen gerçek değeri yadsınan kadının ev içi emeği, iki ana kategoride ele alınabilir. Bunlardan ilki, bir olanak olarak piyasadan karşılanması daha kolay olması nedeniyle bunun için harcanan zaman indirgenebilir olan alışveriş, temizlik, yemek yapma gibi ev işleri için harcanan emektir. İkincisi ise kendi ihtiyaçlarını karşılayabilir olmamaları bakımından başkalarına kaçınılmaz olarak bağlı olan çocuk, hasta, yaşı ve engelliler için harcandığı kadar, kendi bakımını üstlenebilecek durumda olan ve dolayısıyla özel bir bakıma gereksinim duymadığı halde ihtiyaçları karşılanan yetişkin aile üyeleri için de harcanan ve bakım emeği olarak adlandırılan emektir.

Bu araştırmanın odağında yer alan bakım emeği, Razavi ve Staab (2008) tarafından üç kategoride ele alınmaktadır. İlk kategoride kişilere doğrudan sunulan yemek yedirme, yıkama, uyutma gibi kişisel ve tıbbi bakım hizmetleri yer alırken, ikinci kategoride bakıma ihtiyaç duyan kişi için sorumluluk almayı ve süpervizörlük yapmayı içeren dolaylı bakım bulunmaktadır. Son kategori ise doğrudan bakımın önkoşulunu sağlayan alışveriş ve temizlik gibi destekleyici hizmetleri içerir. Dolayısıyla bu araştırmacılar, kadınlar tarafından gerçekleştirilen tüm ev içi işlerin doğrudan, dolaylı ya da ön koşul olmak bakımından bakım işinin bir parçasını oluşturduğunu savunurlar.

Ev işleri ile bakım işleri, özel alana ait etkinlikler olması nedeniyle kadınlar tarafından herhangi bir karşılık beklenmeksizin yapılması gerektiği varsayımını taşıması bakımından birbiriyle benzeşmektedir. Razavi ve Staab (2008)'ın bakım emeğinin üçüncü bileşeni olarak değerdendirdikleri işler, bu araştırmada ev işleri olarak kavramsallaştırılmakta ve bakım emeğinden ayrı olarak ele alınmaktadır. Zira bakım emeğinin sunulmadığı evlerde dahi ev işleri, bir iş yükü olarak varlığını sürdürmektedir. Ancak elbette üst orta sınıf kadınlar için ev işlerinin piyasadan ikame edilmesinin daha olası olduğu da eklenmelidir. Bununla birlikte iki araştırmacıyla paralel olarak ev işlerinin, bakım emeğinin sunulduğu evlerde, gerçekleştirilmesi kaçınılmaz olarak zorunlu etkinlikler olması ve bazı durumlarda bakımın gereklerine bağlı olarak daha yoğun biçimde ortaya çıktığı da kabul edilmektedir.

Razavi ve Staab (2008)'in sözünü ettiği bakım emeğinin ilk iki kategorisi ise bu araştırmada ele alınan bakım emeğinin fiziksel boyutu ile duygusal boyutunu oluşturmaktadır. Bakımın fiziksel olduğu kadar ilişki bir yanı olması ve bakım gören kişilere yönelik bir duygu durumunu içeriyor olması, bu emeğin farklılığını ve zorluğunu ortaya koymaktadır. Örneğin Waerness (1984; Aktaran: Gardiner, 2000, s.96) bakım işini, içinde barındırdığı bu ilişkisellik üzerinden tanımlayarak bakım veren ile bakım gören arasında gelişen üç farklı ilişki biçimine vurgu yapar. İlk ilişki, bakım veren ile kendi ihtiyaçlarını karşılayabilecek yeterlilikte olmasına rağmen bakım gören kişi arasında gerçekleşen ilişkidir. Bu ilişki sosyal ve kültürel beklentiler ya da ekonomik, politik, fiziksel güç yoluyla bakım gören kişinin bir başkasının emeğine hükmetmesini olanaklı kılması bakımından eşitsiz bir ilişkidir. İkinci bakım ilişkisi, bakım gören kişinin çeşitli nedenlerle başkasının kendisine sağlayacağı bakıma ihtiyaç duyduğu ilişki biçimidir. Üçüncüsü ise devamlılık beklentisi olmaksızın acil durumlarda ya da kriz durumlarında karşılıklı bir temelde bakımın sunulduğu kendiliğinden bakım ilişkisidir.

Bakım emeğinin taşıdığı ilişkisellik biçimlerine dair Waerness (1984)'in yaptığı bu ayrımlar, çoğu zaman bu kadar kesin yaşanmamakta ve bakım alan kişinin kim olduğuna göre kadınların gerçekleştirdiği bakım işleri sırasında deneyimledikleri duygu durumları da değişebilmektedir. Öyle ki kadınlar, bakım emeğini çocukları için sunuyorsa söz konusu bakımın sevgi ve bağlılığı içermesi daha olasıyken anne, baba, kardeş, eş ve eşin akrabaları için verilen bakımın sunulması sırasında kurulan ilişki farklılaşabilmekte ve başkasının bakımına duyulan ihtiyaç ortada olmasına rağmen söz konusu emek, geleneksel toplumsal beklentiler ya da zorunluluklar dolayısıyla kadın tarafından sunulabilmektedir. Bazı durumlarda ise bakım beklentileri 'romantik aşk' kültürü içinde şekillenebilmekte ve kendi ihtiyaçlarını karşılayabilen eş için kadın tarafından sunulan bakım emeği, sevgi ve bağlılığın temel göstergesi olarak kabul edilerek kadın, örtük biçimde bu emeğin sunumuna zorlanmaktadır.

Bakım emeğinin içerdiği duygusal boyut, bu işlerin piyasadan karşılanmasını ev işlerine göre biraz daha karmaşık hale getirmektedir. Fakat kadınlar arasındaki sınıf farklılıkları, bakım konusunda da cinsiyetçi işbölümünü saklı tutarak kadınlar arası bir sorumluluk

devrini ortaya çıkartabilmektedir. Bir başka deyişle üst orta sınıf kadınlar için cinsiyetçi işbölümünün kendi sorumluluklarına bıraktığı bakım işinin, mümkün olduğunca tüm boyutlarıyla birlikte bu emeği ücretli olarak sunabilecek alt sınıftan kadınlara enformel yollarla bırakılması söz konusu olabilmektedir. Bakım emeği söz konusu olduğunda, özel alanda olduğu kadar kamusal alanda da sunulan bakımın duygusal bir boyutu içermesi nedeniyle bakım işleri kadınlarla özdeşleştirilmektedir.

Toplumsal cinsiyetli bu ilişkisellikte ücretli/ücretsiz ev ve bakım işleri bağlamında kadınlar bu işlere tabi kılınmışlardır. Ait oldukları sınıfa göre kadınlar bu işleri ev içinde ücretsiz gerçekleştirmekte ya da bu işleri gerçekleştirecek kanalları ayarlamaktadır. Ancak her iki durumda da kadınlar bu işlerden sorumlu tutulduklarından bu emeğin karşılığı biçim değiştirmekle birlikte, cinsiyetçi işbölümünün kendilerine çizdiği sınırlar ortadan kalkmamaktadır.

2.2.1.1. Kadının Bakım Emeğinde Sınıf Farklılıklarının Yeri

Kadınların ev içinde yeniden üretim etkinliklerini gerçekleştirmek zorunda oluşu, onların ezilmelerinin özgül koşullarının sorgulanmasına ve bu sorgulamadan hareketle erkeklerden ayrı bir sınıf oluşturup oluşturmadıkları tartışmalarına yol açmıştır. Delphy (1970), ev içi işlerin karşılıksız yerine getirilme yükümlülüklerinin yalnızca kadınların sorumluluğuna bırakılmasını, ataerkil sömürünün ve dolayısıyla kadınların ezilmesinin ortak temelini oluşturduğunu savunur. Ona göre bu temelden dolayı bütün kadınlar, tüm diğer toplumsal ilişkilerden bağımsız ve erkeklerden ayrı olarak toplumsal bir sınıf oluşturur.

Ramazanoğlu (1998) benzer biçimde, kadınların erkeklerden farklı bir durumda olduğunu ve bu farklılıkta ezilen tarafı oluşturmalarına neden olan ilişki biçimlerini görebilmek için yalnızca üretime değil, toplumsal yaşamın yeniden üretimine ve bunun gerçekleştirildiği alanlara bakılması gerektiğini vurgular. Bununla birlikte kadınların erkeklerden farklı olmalarının ve ev içinde karşılıksız olarak bakım ve ev işlerinin sorumluluğuyla karşı karşıya bırakılmak bakımından ortaklaşmalarının, kadınların kendi aralarındaki farklılıkları ortadan kaldırmadığını belirtir. Bu nedenle kadınların gerçekleştirdiği ev içi/ev dışı işlerin niceliğini ve niteliğini değiştiren sınıf farklılıkları

görölmek zorundadır. Ramazanoğlu bu noktayı; “kendisi ve çocukları için harcayacak parası olan bağımlı orta sınıf ev kadını ile sosyal yardımlarla yaşayan bekar annenin yaşamı karşılaştırılmaz” diyerek ifade eder.

Öyleyse yeniden üretim ilişkileri kadınlar açısından toplumsal cinsiyetli bir ezilmeye neden olmakla birlikte, üretim ilişkilerinin yol açtığı sınıfsal sömürü de kadınların durumları değerlendirilirken dikkate alınmak zorundadır (Bora, 2008, s.48). Zira kadınlar, ücretli çalışmaya katılıp katılmamaları, hangi koşullarla nasıl katıldıkları, eşlerinin ait oldukları toplumsal sınıftan pay alma durumları bakımından birbirlerinden farklılaşmaktadır.

Kadınların konumlarını belirlemesi bakımından toplumsal cinsiyete ek olarak sınıf farklılıklarının ortaya koyulmasının önemine ilişkin olarak Hooks (2000), kadınlar arasındaki farkların görmezden gelinmesinin, kadınlar tarafından paylaşılan bütün ortak deneyimleri gölgede bırakacağına, erkekler karşısında olduğu kadar ayrıcalıklı kadınlar karşısında da diğer kadınların ikincil konumlarının sürdürölmesine katkıda bulunacağına işaret eder. Aynı uyarıyı Acar Savran (2009) da dile getirerek, kadınlar arası farklılıkları dikkate almamanın, soyutlanmış bir kadın kategorisini dile getirmek ve bunun dışında kalan kadınları görmezden gelmek anlamına geleceğini belirtir. Bu nedenle toplumsal cinsiyete eklemlenmiş ve kadınlar arasında hiyerarşi oluşturan her türlü egemenlik ilişkisi, kadına dair soruların ele alınması sırasında dikkate alınmak zorundadır.

Bakım emeği bağlamında kadınların toplumsal cinsiyet temelinde yaşadıkları ortaklık çocuk, yaşlı, engelli ya da hasta yakınlarının bakımlarından öncelikli olarak sorumlu görölmeleridir. Kadınların kendilerine yüklenen bakım sorumluluğunu karşılama biçimlerinde ise sınıfsal farklılıklar rol oynamaktadır. Üst sınıftan kadınlar, yakınlarının bakım ihtiyaçlarını özel bakım kuruluşlarından ücret ödeyerek ya da bakım hizmeti kiralayarak karşılarırken, kamusal bakım hizmetlerinin yokluğunda alt sınıftan kadınlar için bakım işlerini ev içinde kendi emek yoğun çalışmalarıyla karşılamak tek mümkün yolu oluşturmaktadır.

Bu koşullarda alt sınıftan kadınlar için ücretli çalışmaya katılım, çoğu zaman bakım için akraba ve aile ağlarının desteğini almaları durumunda mümkün olabilmektedir. Bu desteğin olmaması halinde kadınlar ücretli çalışma ve bakım sorumluluğu arasında bir seçim yapmak zorunda kalmaktadır. Çoğu zaman bu seçim, kadınların ücretli çalışmaya katılmaları halinde dahi, özel alanda gerçekleştirdikleri işlere benzer, güvencesiz, düşük ücretli ve geçici işlerde çalışmak zorunda olmaları nedeniyle, ücretli çalışmadan tümüyle vazgeçme biçiminde olmaktadır. Örneğin Litt (2004, s.629) yaptığı çalışmayla engelli yakınına bakım vermek zorunda olan kadınların, aynı zamanda gerekli bakım ve gelir sürekliliğini nasıl dengeleyeceğini belirlemek zorunda da kaldıklarını ortaya çıkartmıştır. Bu çalışmaya göre, engelli çocuğuna bakım veren dar gelirli kadınlar, orta sınıftan kadınlarla karşılaştırıldığında ücretli çalışmaya katılım için mücadele etme ve sürdürebilme açısından daha az şansa sahiptirler.

Buna ek olarak Falth ve Blackden (2009, s.2) kadınların, ekonomik kriz durumlarında kamu ve özel sektör tarafından üstlenilen bakımı da üstlenmek zorunluluğu ile karşı karşıya kaldıklarını belirtmektedirler. Devlet destekli bakım hizmetlerinin kesilmesi durumunda, daha önce bu hizmetlerin ücretli sağlayıcıları olan kadınlar, ev içinde bakım işlerini ücretsiz olarak gerçekleştirmek zorunda kalmaktadırlar. Bu açıdan da sosyal politika ve hizmetlerin yalnızca kadın ve erkekleri farklı etkilemediği aynı zamanda farklı kadınlar açısından da farklı anlamlar taşıdığını görmek önemlidir.

Bu değerlendirmelerden hareketle kadınların ait olduğu ekonomik sınıfa bağlı olarak bakıma ilişkin sosyal politika ve hizmetlerden farklı biçimlerde etkilendiklerini ve dolayısıyla kadınların bakım deneyimlerinin de farklılaştığını söylemek mümkün olmaktadır. Bakıma ilişkin sosyal politika ve hizmetlerin kapsayıcı uygulamalar olabilmesi için kadınların homojen bir grup olarak görülmemesi gerekmektedir.

Bu araştırmada bir sosyal politika uygulaması olarak yer verilen evde bakım uygulaması, toplumsal cinsiyetleri bakımından kadınların dezavantajlı bir konumda yer alması ve bakımı üstlenmek zorunda bırakılmaları göz önünde bulundurulduğunda yalnızca yoksul aileleri hedeflemesi bakımından orta ve üst sınıftan kadınların bu hizmete ihtiyaç duyduğu gerçeğini yok saymaktadır. Öte yandan bu uygulama, kadınların ait oldukları toplumsal sınıf göz önünde bulundurulduğunda dahi hem

başvuru esasına göre hem de ekonomik yoksunluk kriteriyle yararlanıcıları sınırlandırması nedeniyle bakım veren yoksul kadınlar için de kapsayıcı bir hizmet modeli olmanın uzağında kalmaktadır.

2.2.1.2. Kadının Görünmeyen Emek Zamanı

Marx (1867, s.82), aile üyelerinin emek zamanlarının, mevsime göre değişen doğal koşullarca düzenlendiği gibi yaş ve cinsiyet farklılıklarına da bağlı olarak düzenlendiğini belirtir. Dolayısıyla gerek yeniden üretim gerekse üretim etkinlikleri için kadın ve erkeklerin ayırdıkları zaman da farklılaşmaktadır.

Zaman kullanımındaki bu farklılaşma, erkeklerin zamanlarının çoğunu gelir getiren işler için, kadınların ise daha çok ücretsiz işler için harcamaları biçiminde ortaya çıkmaktadır. Kadın ile erkek arasındaki zaman kullanımı farklılıkları, sonuçları bakımından kadınların ekonomik otonomilerini etkiler. Zira pek çok kadın, zamanlarının büyük bölümünü hane üyelerinin bakımına ayırmak zorunda kaldığı için ücretli çalışmaya ayırdıkları zaman da kısıtlanır (Antonopoulos, 2009, s.1; Medeiros ve diğerleri, 2010, s.59). Öyleyse erkeklerden farklı olarak ücretsiz ev içi işler için bilhassa bakım işleri için harcanan emek zamanı, yarattığı zaman yoksulluğu nedeniyle kimi zaman ücretli çalışmaya katılımını belirlemek, kimi zamansa ev içi işleri gerçekleştirmek için ücretli çalışmadan ayrılmak ya da hiç katılmamak biçiminde kadını sınırlandırmaktadır.

Ancak kadının ücretsiz ev işleri ve bakım işleri için harcadığı emek zamanı, onu yalnızca ücretli çalışmadan alıkoymamakta aynı zamanda kişinin ruhsal, bedensel ve sosyal sağlığı ile yeteneklerini geliştirmesi açısından önemli olan kişisel bakım, ilgi, gelişim etkinlikleri için ayıracağı zamanı da oldukça kısıtlamaktadır. Kişisel gelişme, zamanın tüm etkinliklere doğru paylaştırılarak bizzatıhi kişinin kendi gelişimi için çalışması durumunda olanaklıdır. Bu noktadan hareketle, kadının ev içi işlerin gerçekleştirilmesi için ayırdığı çalışma saatlerinin uzunluğu ölçüsünde kendi kişisel bakım, ilgi ve gelişimi için herhangi bir çalışma gerçekleştirmeye zaman ayıramayacağını söylemek mümkündür (Wheelock, 2000, s.56; Antonopoulos ve Hirway, 2010, s.1).

Öte yandan Marx (1857-58, s.212; 1863-83, s.717), gerçek özgürlüğün ön koşulunun ücretli çalışmaya ayrılan zamanın kısaltılması olduğu düşünür. Toplum meta üretimi için ne kadar az zaman harcarsa diğer maddi ve manevi üretimler için o kadar zaman kazanır. Bireyin ve toplumun gelişimi, doyumu ve etkinliklerinin zenginliği zamandan tasarrufa bağlıdır. Marx'ın emek zamanına ilişkin saptamasından hareketle Julkunen (1977) zamanın, etkinliklerin koşulunu oluşturması nedeniyle tüm insanların zamanlarını farklı etkinlikler arasında bölüştürmek zorunda olduğunu belirtir. Zira insanın varoluşu için gereken çalışma miktarı, insan enerjisinin ve zamanının en az kullanımıyla gerçekleştirilebilir. Ücretli çalışma dışındaki zamanın ussal kullanımı, insan yaşam gücünün yeniden üretimini sağladığı ölçüde önemlidir.

Mies (1998, s.388), emek zamanına ilişkin bu saptamaya, meta üretimine harcanan zamanın azalmasının kadınlar açısından daha fazla özgürlüğe yol açmadığı gibi daha fazla ev işi, ev içi üretimde daha fazla ücretsiz iş, akrabalar için daha fazla duygusal iş yapma anlamına geldiğini ifade ederek karşı çıkar. Çünkü ücretli çalışma zamanındaki kısıtlama, cinsiyetçi işbölümünde değişiklik yaratarak ev işleri, çocuklar ya da yaşamın üretilmesi karşısında erkeklerin, daha fazla sorumluluk hissetmeleriyle sonuçlanmamaktadır.

Ücretli çalışma zamanı ile kişisel ilgi, bakım ve gelişim çalışması zamanı arasında kurulan denklem, yeniden üretim etkinliklerinin kadın açısından fazladan bir iş yükü oluşturduğu görülmez ise doğru olabilir. Bu noktada kadın ve erkeklerin ücretli çalışma saatlerinin, onların ev içi işlere ayırdıkları zaman üzerindeki etkisini ele alan çalışmaların büyük çoğunluğunun, kadınların ücretli çalışmaya ayırdıkları zaman fark etmeksizin erkeklere oranla çocuk bakımı ve ev işleri için daha fazla zaman ayırdıklarını ortaya koyduğunu hatırlamak gerekmektedir. Ücretli çalışma zamanı, ev içi işlere ayrılan zamanı etkilese de kadın ve erkek tarafından ev ve bakım işlerine ayrılan zamandaki farklılaşmaları anlayabilmek için cinsiyetçi işbölümünün dinamiklerine bakmak gerekmektedir (Shelton, 1999, s.382).

Cinsiyetçi işbölümü dikkate alındığında, ücretli çalışma zamanının sınırlandırılmasının her zaman kadının kendi kişisel gelişimi için daha çok zaman ayırması anlamına gelmediği görülecektir. Ev içi emeğin kadın açısından eşitsiz bir durum yarattığı göz

önünde bulundurulmaksızın, ücretli çalışma saatlerine ilişkin yapılması önerilen sınırlandırmalar, günümüzde kadının kısmi zamanlı ve esnek çalışmasının teşviki anlamına gelmekte ve ev içi işleri gerçekleştirmeye devam ederken kadınların güvencesiz ve düşük ücret karşılığı ücretli çalışmaya katılmasına ve özgürleşmeleri bir yana, iş yüklerinin artmasına neden olmaktadır.

Dolayısıyla cinsiyetçi işbölümü göz önünde bulundurulduğunda, kadının kendi zaman tasarrufu bakımından özgürleşmesi için ücretli çalışma zamanının kısıtlanmasının yanı sıra ücretsiz ev işleri için harcadığı zamanın da azaltılması gerekmektedir. Antonopoulos ve Hirway (2010, s.17-18), ev içi işlerin en azından bir bölümünün azaltılmasının gelişen teknolojiyi gerekli kılacağını, diğer bir bölümünün ise kamu desteğine doğru bu işlerin transferini gerektirdiğini belirtir.

Gelişen teknolojiyle kadınların üstlendiği ev içi işlere ayrılan zamanın indirgenebileceği yönündeki argümana, bu türden bir gelişmenin temizlik ve düzen standartlarını yükseltmesi ve kadınları bu standartları karşılamaya zorlaması bakımından itiraz edilebilir. Örneğin 1920’lerde yaygın kullanılan elektrikli aydınlatma gereçleri ve gaz sobası kadınların ev içi emeğinin rahatlığını ve verimliliğini iyileştirmekle birlikte aile sorumluluklarını daha az tam zamanlı bir iş haline getirmemiştir. Kadınların bu türden aletleri kullanması, bazı ev işlerine ayrılan zamanı kısaltsa da kadınlar bu zamanı, çocuk bakımına, alışverişe ve ev idaresi gibi işler için kullanmışlardır (Cott, 1992, s.89). Elbette teknolojinin ev içi işlerde kullanımı, bakım işleri değilse de belirli ev işleri için ayrılan zamanı kısaltabilmektedir. Ancak üst orta sınıftan kadınlara göre alt sınıftan kadınların ev içi işlere daha fazla zaman ayırıyor olması, söz konusu bu gelişmelerin sınıfsal farklılıklarla kadınların hayatına yansıdığını görmeyi de gerekli kılmaktadır.

Öte yandan kamusal bakım hizmetlerinin varlığında kadınların bu işler için ayırdığı zamanın kısalması somut bir gerçeklik olarak karşımıza çıkar. Kamu sektörünün ve devlet desteğinin geliştiği rejimlerde sunulan kamusal bakım hizmetlerine erişim, ev içinde hane üyelerinin bakımı için gereken zamanın kullanımını azaltır. Böylece refah seviyesi yüksek ülkelerde nüfusun büyük bir bölümü ücretli çalışma için zaman kullanırken, gelişmekte olan ülkelerde insanlar ücretsiz işler için görece olarak daha fazla zaman kullanma eğilimindedirler. Ancak artan bakım maliyetlerinin gönüllülük

aracılığıyla düşürölme girişimleri, kadınların kendi zamanlarına ilişkin çoklu taleplerle karşı karşıya gelmelerine ve kadının sırtındaki bakım yükünün, önceden devlet tarafından sağlanan hizmet ve materyalleri sağlama sorumluluğu nedeniyle artmasına yol açmaktadır (Elson, 2006, s.116; Antonopoulos ve Hirway, 2010, s.2).

Özetle kadınlar erkeklere oranla yeniden üretim işleri için hemen her koşulda daha çok zaman harcamaktadırlar ve üstelik kadınların ücretli çalışmaya katılımları da, erkeklerin yeniden üretim etkinliklerine eşit oranda katılımlarını sağlamamaktadır. Cinsiyetçi işbölümüyle üretim ve yeniden üretime ek olarak kişisel bakım, ilgi ve gelişim etkinliklerinde kadın ve erkeklerin zaman kullanımları arasındaki eşitsizliklerin dönüştürülebilmesi için erkeklerin ev içinde gerçekleştirilen işlere katılımlarının sağlanmasına yönelik politika uygulamaları önem kazanmaktadır. Kadınların zamansal anlamda özgürleşmeleri, kamusal bakım hizmetlerinin sunumuna ek olarak, erkeklerin bu çalışmalara eşit oranda katılımlarının sağlanmasıyla mümkün olabilecektir.

2.3. REFAH REJİMLERİNİN TOPLUMSAL CİNSİYET ODAĞINDA ANALİZİ: BAKIM EMEĞİNİN DAHLİ

Tarihsel süreçte ekonomik politikalarda meydana gelen dönüşümlere paralel olarak modern refah rejimlerinin yapılanması gerçekleşmiştir. Modern refah rejimi uygulamalarında, kadınların ev ve işgücü piyasasındaki konumlarının farklılaşması, refah rejimi analizlerine toplumsal cinsiyet bakış açısının dahil edilmesini gerekli kılmaktadır. Ataerkil kapitalist sistemde, güncel ekonomik politik yapıya uyarlı hale getirilen cinsiyetçi işbölümüne dair kabul; kadınların ücretli çalışmadan dışlanması, erkek egemen aile yapılarına bağımlı kılınması, onların anne, ev kadını, eş ve işçi olarak tanımlanması durumlarını belirlemektedir. Söz konusu kabule olan bağlılığın; doğum oranlarının azalması ve nüfusun yaşlanması gibi demografik değişimlere, feminist hareketin varlığına ve politik gücüne, makroekonomik ve sosyo-kültürel etkenlere bağlı olarak biçimlenmesiyle refah devletlerinde kadınların koşullarını etkileyen politikalara imza atılmaktadır. Kadınların ücretli çalışmaya katılımlarının nicelik ve niteliğini etkileyen, bakım hizmetlerinin kamusallaştırılmasına, piyasalaştırılmasına, aile içinde desteklenmesine ya da tamamıyla aile ve akrabalık ilişkilerine devredilerek esasen

kadınlara bırakılmasına neden olan bu politikalar ise refah rejimlerinin toplumsal cinsiyet düzenleri arasındaki farklılıkları oluşturmaktadır.

Sanayileşmeyle birlikte artan iş gücüne duyulan ihtiyaç doğrultusunda ücretli çalışmaya katılan kadınların sayısında da artış yaşanmıştır. Ancak kadınların işgücü piyasasında yer almaları, sosyal ve ekonomik anlamda erkeklerle eşit hak ve koşulları paylaşmalarını beraberinde getirmemiştir. Kadının esas konumunu ev, temel sorumluluklarını da ev içi işler olarak belirleyen liberal iktisat anlayışı, bunu geçim sağlayan kişinin erkek olması gerektiği varsayımı üzerinden kurgulamıştır. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ücretli çalışmaya katılan kadınların oranında yaşanan ciddi artış da kadının esas yerine ilişkin bu kabulü değiştirmeye yetmemiştir. Liberal iktisadın önermelerini reddeden ve sistemin ortaya çıkarttığı yıkıcı sonuçların hafifletilmesine yönelik politikaları uygulamaya koyan modern refah devletlerinin ortaya çıktığı bu dönemde tam istihdam hedeflenmiş, sosyal ve ekonomik haklar genişletilmiş olmakla birlikte, bakım veren kişi olarak kadının, erkeğin ücretine ve sağladığı sosyal haklara bağlı olduğu aile modellerine ilişkin ideoloji çoğunlukla korunmuştur. Bu korunumda, birinci dalga feminist hareketin verdiği mücadeleyle oy hakkının kazanılmasının ardından, kadın mücadelesi açısından girilen durgunluk döneminde, kadınların haklarının, aileye içkin olması gerektiği düşüncesinin ağırlık kazanması önemli bir rol oynamaktadır.

Böylece sermaye ve emek arasındaki çatışma sonucu elde edilen toplumsal sözleşmenin temelinde, ‘ekmeğin kazananı olan erkek ile ev içi işlerden sorumlu olan kadın’ olarak ortaya çıkan toplumsal cinsiyet farklarına dair baskın normatif varsayımlarla oluşturulan sosyal düzenlemeler ve destekler yer alır. Bu dönemde işgücüne katılmalarına rağmen kadınlara, ikincil çalışanlar olarak daha az korunmalı, düzensiz çalışma konumlarında yer verilmesi, onların hak sahipleri olarak değil, ancak tam zamanlı çalışan eşleri üzerinden, dolaylı yararlanıcılar olarak sosyal haklara ulaşabilmelerine neden olmuştur (Hassim ve Razavi, 2006, s.7).

Bu nedenle Orloff (1996, s.67)’un ifadesiyle sosyal hakların aynı zamanda toplumsal cinsiyet içerimlerine sahip olduğu dikkate alındığında, savaş sonrası refah rejimlerinin ‘hak sahipleri’ olarak erkekleri işaret eden ve bakımın ailevileştirildiği bir ataerkil

kapitalist sisteme sahip olduğu görülecektir. ‘Erkeğin geçim sağladığı’ (male breadwinner) aile modelinin norm olduğu bu rejimlerde, aile içinde bakım vermeyi sürdürmesi için kadının da geçimini sağlaması amacıyla finansal olarak desteklenen erkeğin, ekonomik ilerlemenin başlıca aktörü olduğu eril rol korunur. Böylece kamusal alandaki yeri güçlenen erkek karşısında, bakım işini kamu yardımı olmaksızın evde üstlenen, işgücü piyasasına girişı ikincilleştirilen ve sosyal güvenlik meselelerinde eşine bağımlı kılınmış olan kadın bulunur. Bu konumda kadının yaşam boyu kazancının düşük olması ve ilişkilerinin bitmesi durumunda güvencesizlik ve yoksullukla karşı karşıya gelmesi şaşırtıcı değildir (Bleijenbergh ve Roggeband, 2007, s.439; Filgueira ve diğerleri, 2011, s.1027).

Neoliberal ekonomik politikaların uygulanmaya başlandığı 1970’li yıllara gelindiğinde ‘kutsal işbölümü’ne ilişkin kabul, ikinci dalga feminist hareketin de etkisiyle sarsılmaya başlamıştır. Çalışma koşullarına ve eşit ücrete ilişkin taleplerin dile getirildiği mücadeleyle, kadının ev içi işlerle meşgul olması gerektiği kabulü, yerini mümkün olduğunca çok sayıda kadının ücretli çalışmaya katılmasına bırakmıştır. Ancak ataerkil kapitalist sistemdeki bu dönüşüm, kadınların güçlenmesi ve erkeklerden bağımsız olarak yaşamlarını sürdürmeleri amacından çok, ekonomik politik açıdan girilen bu yeni dönemde, piyasanın ihtiyaçlarını karşılamak için insanların gereksinimleri kadar kendilerinin de piyasaya çekilmesi hedefinin, kadınları da kapsaması doğrultusunda gerçekleşmiştir.

Böylece neoliberal ekonomik politikalarla kadının ücretli çalışmaya artan oranda katılımının sağlanması, ev içi işlerin nasıl gerçekleştirileceğine ilişkin sorgulamayı gerekli kılmıştır. Ancak 1970’li yılların başında ABD Başkanı Nixon’un çocuk bakımına temel sağlayacak bir kanun tasarısını veto etmesi, kadının artan istihdamına rağmen bakım alanında piyasalaşmaya ve ailevileştirmeye alternatif olacak sosyal politika ve hizmetlere ilişkin gönülsüzlüğe işaret etmesi bakımından çarpıcı bir örnek ortaya koymaktadır (Orloff, 2009, s.332).

Hassim ve Razavi (2006)’nin belirttiği gibi böylesi bir süreçte kadının ücretli ve ücretsiz emeğine -özellikle bakım işlerine- yaklaşımda ortaya çıkan farklılıkları şekillendiren uygulamalar olan metalaştırma ve ailevileştirme, refah rejimlerinin

toplumsal cinsiyet bakış açısıyla sınıflandırılmasında kilit bir rol oynamaktadır. Bu nedenle kadın emeği bağlamında refah rejimi uygulamalarının farklılaşmasının dinamikleri olarak; sosyal hakların kurumsallaşmasıyla yurttaşların temel ihtiyaçlarının piyasa dışından karşılanması anlamına gelen ‘meta-dışlaştırma (decommodification)’nın ve yetişkin bireylerin sosyal açıdan kabul edilebilir yaşam standartlarına aile ilişkilerinden bağımsız olarak, ücretli çalışma yoluyla ya da sosyal güvenlik önlemleriyle ulaşabilmeleri durumu olan ‘aile-dışlaştırma (defamilialization)’nın etkilerine bakılması önem kazanmaktadır.

Fraser (2000), bu yeni süreçte erkeğin geçim sağladığı aile modelinden uzaklaştığını ileri sürer; artık refah rejimlerinde kadın emeğinin metalaştırılmasıyla, erkeğin rolünün kadını da kapsayacak biçimde genişletilerek, kadının kendisini ve ailesini desteklemesinin teşvik edildiği ‘evrensel geçim sağlayan’ (universal breadwinner) aileler kabul görmektedir. Evrensel geçim sağlayan aile modeli idealinde, bakım işleri aile-dışlaştırılarak, ailelerden piyasaya ve devlete doğru bir yön değişikliği öngörülür. Neoliberal ekonomik politikaların baskısı altında bulunan refah rejimlerindeki bu yön değişikliğinde ise devletten çok, piyasa etkisinin hakim olması kaçınılmazdır.

Bu nedenle bakım işlerinin metalaştırılarak aile dışına çıkartılması, her zaman kadın açısından bu iş yükünün ve cinsiyetçi işbölümünün ortadan kalktığı anlamına gelmemektedir. Aile dışına çıkartılarak gerek gündüzlü/yatılı bakım gerekse evde bakım biçiminde piyasada sunulan bakım hizmetleri, ailelerin maddi olarak karşılayabileceğinin oldukça ötesindedir. Bu nedenle orta gelir düzeyinin altındaki ailelerin, piyasalaşmış bakım hizmetlerine ulaşması olanaksızdır. Örneğin 1990’ların sonunda İngiltere’de günlük bakımı yaygınlaştırmaya yönelik olarak 600 bin yeni ticari bakım merkezinin açılması kampanyası başlatılmış ancak aileler bu hizmetlere ulaşamadıklarından, bu yerlerin neredeyse yarısı talep yetersizliği nedeniyle kapatılmıştır (Esping-Andersen, 2009).

Ayrıca Razavi (2007)’nin belirttiği gibi kamusal sunumunun azaltıldığı ölçüde metalaştırılan bakım hizmetleri, kârı maksimize etme eğilimlerinden kaçamayarak bakım hizmetlerine ihtiyaç duyan geniş bir kitlenin alım gücünün ötesinde sunulmasının yanı sıra çalışanlarının düşük ücretlerle çalıştırılmasına neden olmaktadır. Benzer

düzeyde beceri ve eğitimi gerektiren diğer ücretli çalışma türleri ile karşılaştırıldığında düşük statülü ve ücretli olan bakım hizmetlerinde özellikle kırsal, göçmen, azınlık ya da marjinalize edilmiş topluluklardan kadınlar çalıştırılmaktadır. Böylece cinsiyetçi işbölümünün bakım işini tüm kadınların doğal olarak yapabileceği yargısı, düşük ücretli bakım işine ikame edilmiş olmaktadır.

Dolayısıyla refah rejimlerinin cinsiyetçi işbölümünü pekiştirmesi ya da sönümlemesi bağlamında, bakım işlerinin aile-dışlaştırılmasına ilişkin olarak üç noktaya dikkat çekilmesi gerekir: ilkin; aile dışına çıkartılan bakım işleri, kamu tarafından desteklenmedikçe kadın açısından anlamlı bir değişim gerçekleşemez. İkinci olarak; Fraser (2000)'in belirttiği gibi bakım hizmetlerinin kamu tarafından sunulması durumunda dahi, bakım sorumluluklarının tamamının aile dışına çıkartılması mümkün olmayacak, mümkün olması halinde ise bu işlerin koordine edilmesi meselesi yine kadınları bulacaktır. Bu nedenle ev içindeki işbölümüne dokunan politikalarla desteklenmemesi durumunda, cinsiyetçi işbölümünün sönümlenmesi beklenemez. Son olarak ise aile dışılaştırılarak bir istihdam alanına dönüştürülmüş olan bakım hizmetlerinin beceri ve kalifikasyon gerektiren önemli bir iş alanı olarak tanımlanması ve çalışanlar olarak, kadınlar kadar erkekleri de hedeflemesi sağlanmazsa bakım alanında cinsiyetçi işbölümü süregidecektir. Öyleyse bakım işlerinin kadın ile erkek arasındaki dağılımını eşitsizleştiren cinsiyetçi işbölümünü hedefleyen politikalar uygulamaya koyulmadıkça, piyasalaştırılmak üzere aile dışına çıkartılmış bakım işleriyle, kadının bu iş yükünün hafifletilmesinin mümkün olamayacağını söylemek yanlış olmaz.

Ancak ilerleyen süreçte görüldüğü gibi cinsiyetçi işbölümünün ortadan kaldırılmasından çok, neoliberal ekonomik politikaların kadın emeğini metalaştırarak, kadınları en fazla oranda kapsayacak biçimde istihdamı genişletme talebi güç kazanmıştır. Feminizmin ayrımcılık karşıtı politikalarıyla 1990'lı yıllarda ivme kazanmış olan bu taleple birlikte, kadını, toplumsal cinsiyeti dolayısıyla engellenmeyen ve işgücü piyasasında rekabet edebilen kapitalizmin asal unsuru haline getiren politikalar yaygınlaştırılmıştır (Acar Savran, 2009, s.200-201).

Bu politika uygulamalarının altında, 1995 yılında Pekin’de yapılan IV. Dünya Kadın Konferansı’nda sosyal politikaların kabul, süreç ve sonuçlarının toplumsal cinsiyetli doğasını görünür kılarak ana akım politikaların etkisini geliştirmek için toplumsal cinsiyet eşitliğine yönelik bakış açısının, politika süreçlerinin her aşama ve seviyesine dahil edilmesi olarak tanımlanan ‘toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması’ (gender mainstreaming) yaklaşımı bulunur. AB politikalarının ilkesi olarak kabul edilen bu yaklaşım, Lewis (2009, s.10)’in “piyasayla bütünleşme odağını taşıyan AB’nin sosyal politikalarının, giderek daha çok istihdam yönelimli olmaya başlamasının, sosyal olan her şeyin ekonomik politikaya tabi kılındığını doğruladığı” saptamasının bir göstergesi olarak kabul edilebilir.

Walby (2005, s.456)’nin ifadesiyle toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılmasının, yalnızca kadın ve erkeklerin konumlarının karşılaştırılmasının mümkün olduğu alanlarda değil, toplumsal cinsiyet eşitliği pratiklerinin içerildiği tüm politika alanlarında talepte bulunma hedefi taşımasına rağmen istihdam, ekonomik gelişmenin merkezinde görülmesi bakımından, AB politikalarında toplumsal cinsiyet eşitliğinin söz konusu edildiği temel alanı oluşturur. İstihdamın, toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması politikalarında merkezi bir rol oynaması, yalnızca kadınların dezavantajlı konumlarındaki değişimin açıkça görülmesinin mümkün olduğu alanlardan biri olmasından kaynaklanmaz. Aynı zamanda ve daha büyük ölçüde, kadınların piyasaya dahil edilmesine ve ‘uysal emekçiler’ olarak kullanımına zemin oluşturmaya olanak sağlaması bakımından da merkezidir ve neoliberal ekonomik politikalar bu ilkeyi programlarına dahil ederek, işgücü olarak kadınlardan vazgeçme niyetinde olmadığını göstermektedir.

Koray (2011b), kadının istihdama katılımının vurgulanmasının, kadın adına kazanımların değil, uygulanan neoliberal ekonomik politikaların hedefi olan; eşitsiz koşulların piyasanın iyi işlemlerini engelleyeceği düşüncesiyle ortadan kaldırılmasının bir ifadesi olduğu yorumunda bulunmaktadır. Ayrıca eşitlik politikalarının hedeflerinin, bir ekonomik sistem içinde gerçekleşeceği için sistemin sınırlarının, eşitliğin de sınırları olacağına dikkati çekmektedir. Zira ana akımlaştırma ilkesinin uygulamaya koyulmasında geleneksel toplumsal cinsiyet ideolojilerinin etkin rol oynaması, varolan

toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini ortadan kaldırmadığı gibi aksine bu eşitsizliklerin üstünün örtülmesine ve daha da derinleşmesine neden olmaktadır.

Ana akımlaştırma politikalarının en radikal biçimde uygulandığı ülkelerde bu politikalar, kadınlar arası hiyerarşileri arttırdığı gibi bu uygulamalardan yararlanması gereken kadınları kapsamı bakımından da tartışmalıdır. Ayrıca söz konusu politikaların uygulanmasında dalgalanmalar yaşanması, ücretli çalışmaya katılım ve terfi sırasında kadınlara öncelik tanınması gibi önlemlerin eşitsizlik olarak görülüp reddedilmesi, yukarıda geçen eleştirilerin haklılığını ortaya koymaktadır (Acar Savran, 2009, s.198).

Örneğin 1995 yılında, Avrupa Adalet Mahkemesi, Eckhard Kalanke versus Freie Hansestadt Bremen davasında, Bremen’de yürürlüğe koyulan ‘Eşitlik Kanunu’nun; “işe almada kadınların yarıdan az temsil edildiği alanlarda, eşit nitelikli adaylardan kadınların tercih edileceği” hükmünü eşitliğe aykırı bulmuştur. Ancak aynı Mahkeme, 1997 yılında Helmut Marchall versus Land Nordrhein-Wesfallen davasında “aynı niteliklere sahip bir kadın ve erkeğin iş başvurusunda, erkek adayın seçilmesini gerektirecek bazı şahsi nedenler bulunması halinde, kadın adaya öncelik tanınmaması” hükmünü eşitliğe aykırı olarak kabul etmemiştir (Hobson, 2000, s.101).

2000’li yıllara gelindiğinde neoliberal politikalar artık, istihdamı arttırmak için sosyal destekten istihdam yoluyla sosyal içermeye, koşulsuz yardımlardan refah sistemi üzerinde hak talep edenlerin ücretli çalışma için teşvik edildikleri ‘haklar’dan ‘sorumluluklara’ doğru yönelmiştir. Bu dönemde refah devletleri, işgücü piyasasında aktif olan yetişkinlerin oranını arttırmayı ve hem kadın hem de erkek için çalışma yaşamının daha uzun soluklu olmasını talep etmektedir (Lewis, 2009, s.8). Bu talep, ücretli çalışmaya katılmasına rağmen evinin işlerini aksatmayan ‘güçlü kadın’ imgesinin öne çıkartılmasına neden olmuş ve bu yapılırken feminizmin kadınların ücretli çalışmaya katılarak erkeklerden bağımsızlaşma ve özgürleşme ideali çarpıtılarak, kadını işgücü piyasasına çekmek üzere kısmi zamanlı çalışmanın yaygınlaştırılması için araçsallaştırılmıştır.

Bu yeni istihdam politikasına göre bir yandan kamusal bakım hizmetlerinin eksikliğinde ve piyasalaştırılmış bakım hizmetlerine bütçe ayırlamaması nedeniyle istihdamda yaşanan kopmaların önüne geçilerek kadın istihdam oranları istendiği gibi arttırılacak, öte yandan büyük bir yük olan bakım işlerinin kadınlar tarafından yapılmaya devam edilmesi garantilenmiş olacaktır. Bu yeni düzenin işaret ettiği refah rejimini, Fraser (2000) ‘bakım paylaşımı’ (caregiver parity) modeli olarak adlandırmaktadır. Kadınların sorumluluklarındaki bakım işlerini yerine getirmelerine ek olarak, istihdama esnek biçimde girişlerinin desteklendiği bu modelde amaç, işyeri reformlarıyla kısmi zamanlı çalışma ile bakım sorumluluğunun birleştirilmesi, bir başka deyişle bir ölçüde metalaştırılan kadın emeği ile metalaştırılan ancak daha çok ailevileştirilen bakım işlerinin bir araya getirilmesidir.

Toplumsal cinsiyetin ana akımlaştırılması yaklaşımının bir çıktısı olarak kabul edilebilecek bu değişim, 2006 yılında Avrupa Konseyi’ne üye devletler tarafından imzalanan ‘Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Avrupa Paketi’nda kendisini açığa çıkartır. Buna göre, istihdam alanında kadın ile erkek arasındaki ayrımcılığın önlenmesi ve ebeveyn izinlerinin düzenlenmesi gibi iş ve aile yaşamının uyumlaştırılması/uzlaştırılması politikalarının üretilmesi talep edilmektedir. Bu politikaların temelinde AB’de yaşanan genişlemeyle, üye ülkeler arasındaki sosyal politika ve toplumsal cinsiyet eşitliği alanındaki farklılıkların azalması için benzer uygulamaların hayata geçirilmesi hedefi bulunmaktadır (Koray, 2011a, s.23). Bu yeni politika eğilimiyle ev içi iş yüküyle, özellikle ev içinde gerçekleştirilen bakım işleri ile ücretli çalışmaya katılımın bağdaştırılması için gerekli yasal, kurumsal ve sosyal destek mekanizmalarının geliştirmesi amaçlanmaktadır. Bu amaç doğrultusunda uyumlaştırma politikaları; bir yandan çalışma zamanlarına ve izinlerine ilişkin düzenlemeler olan annelik, babalık, ebeveyn izinlerini ve diğer bakım sorumluluklarına yönelik iş izinlerini, diğer yandan ise okul öncesi ve okul çağındaki çocukların, hasta, yaşlı ve engelli bireylerin bakım gereksinimlerinin karşılanması için bakım hizmetlerine ilişkin kurumsal düzenlemeleri içermektedir (İlkkaracan, 2010, s.8). Uyumlaştırma hedefi olarak bakım izinlerinin, maaş kesintisi ve işten çıkartılma tehlikesi olmaksızın düzenlenmesi, bir yandan bakımın değerinin arttırılmasına, diğer yandan erkeklerin bu izinleri almaya teşvik edilerek toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasına katkı sağlayabilir ancak bu tür

izinlerden ücretsiz ya da düşük ücretle yararlanabilmek, kadınların işgücü piyasasından ayrılmasına ve cinsiyetçi işbölümünün sürdürülmesine neden olmaktadır (Daly, 2002; Aktaran: Toksöz, 2014).

Lewis (2009, s.198), söz konusu bu uyumlaştırma politikalarının, erkeklerin davranışlarının değişimine yönelik politikaların uygulanmasından daha kolay olması nedeniyle, kadınların ev içindeki bakım işlerini sağlamasının yanı sıra yeniden işgücü piyasasına girişi teşvik eden rejimlerin temel politik hedefi haline geldiğini belirtir. Y. Ecevit (2012a, s.235) de benzer bir biçimde bu politikaların, “ilk bakışta hem erkeği hem de kadını içeriyormuş gibi görünse de, temelde kadının, hem ücretli çalışma hem de aile yaşamındaki görev ve sorumluluklarını aksatmadan yerine getirebilmelerine yönelik politika ve programların hayata geçirilmesi anlamını taşıdığını” belirtir. Öyle ki, kadınların ücretli çalışmaya katılımlarının hızla arttığı ülkelerde eğilim, kadınların esnek ve kısmi zamanlı işlere girmesi yönündedir. Ancak yalnızca kısmi zamanlı çalışmaya dayanan aile ve iş yaşamını uyumlaştırma stratejisi toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini ortadan kaldırmadığı gibi bu eşitsizlikleri yeni şekillerde yeniden üretir. Bu nedenle kadın istihdamındaki artışa ve bu artışın devamlılığını sağlayacak uyumlaştırma gibi politikalara rağmen, kadınların erkeklerle eşit şekilde güvenli, eşit ücret ödenen, eşit ölçüde emeklilik imkanlarına sahip işlerde çalışmalarının söz konusu olduğunu söylemek mümkün değildir (İlkaracan, 2010, s.18; Toksöz, 2014).

Kısmi zamanlı çalışmanın teşvik edilmesi, devletin kamusal hizmetlerin sunumundan çekilmesine ve piyasanın etki alanının genişletilmesine dayanan ve bakım alanı için de geçerli olan neoliberal ekonomik politikaların, piyasanın devreye sokulması amacına eşlik eden ailevileştirme anlayışının bir sonucudur (Palriwala ve Neetha, 2011, s.1066). Bu uygulamaların kadın açısından sonuçlarına bakıldığında, kadın istihdamında beklenen oranlarda artış yaşanmadığı gibi sosyal ve ekonomik haklar ile zaman kullanımı bakımından da kadınlar aleyhine gelişen ve bu anlamda toplumsal cinsiyet eşitsizliğini koruyan durum apaçık görülmektedir. Razavi ve Staab (2008, s.11)’ın belirttiği gibi kadınların kısmi zamanlı ücretli çalışmaları, kadının ev içi iş yükünü azaltmadığı gibi erkeklerin ev içi işler için ayırdıkları zamanı da değiştirmemektedir.

Bununla birlikte ücretli çalışmaya kısmi zamanlı katılan kadınların bakım ve ev işleri için işgücünden arttırdıkları zaman; yaşam boyu düşük gelire, mesleki ve kamusal sosyal desteklere erişim kısıtlılığına, düşük emeklilik kazançlarına, iş güvenliğinin sınırlılığına, düşük statülü işlere, mesleki yükselme olanaksızlıklarına ve dolayısıyla mesleki hiyerarşinin tabanında yer almaya neden olmaktadır. Bu koşullarda bir istihdam biçimi ise kaçınılmaz bir biçimde, bakım zorunluluğuyla karşı karşıya kalması durumunda ya da mevcut bakım ihtiyacı yoğunlaştıkça kadını, kariyerini zamanından önce bırakmaya zorlayarak ekonomik bağımlılığına ve yoksullaşmasına neden olmaktadır (Gornick ve Meyers, 2001; Orloff, 2009, s.326; Esping-Andersen, 2009, s.138).

Kısmi zamanlı çalışmanın teşvikine rağmen Uluslararası Çalışma Örgütü (International Labour Organization [ILO], 2014) tarafından yayımlanan ‘Küresel İstihdam Eğilimleri 2014 Raporu’nda dünya genelinde kadınların işgücüne katılım oranlarında herhangi bir iyileşme olmamakla birlikte, 2000 yılında 74,0 milyon olan işsiz kadın sayısının, 2013 yılında 85,6 milyona yükseldiği belirtilmiştir. Rapora göre ayrıca dünya ölçeğinde kadın istihdamında tarımdan, emeğin duygusal boyutunun da kullanıldığı hizmet sektörüne doğru bir kayma yaşanırken, sanayi sektöründe önemli bir değişim gerçekleşmemiştir.¹

Avrupa Komisyonu tarafından hazırlanan başka bir raporda ise kısmi zamanlı çalışmanın, ücretlerde toplumsal cinsiyet ayrımcılığını etkileyen kariyer yapma, mesleki eğitim alma, emeklilik hakları, işsizlik yardımları üzerinde olumsuz etkiye bulunduğu kabul edilmektedir. Raporda AB ülkeleri içinde ücretli çalışmaya katılan kadınların %34,9’unun kısmi zamanlı çalışmaya katıldığı ortaya koyulmaktadır. Raporda sunulan verilere göre kısmi zamanlı çalışmaya katılan toplam nüfusun çoğunluğunu ise %80,2 oranıyla kadınlar oluşturmaktadır (European Commission [EC], 2014, s.2).²

Kısmi zamanlı çalışmanın yaygınlaştırılması politikalarının bir sonucu olarak, kadınların talep ettikleri ücretli çalışmaya katılma olanakları da azalmaktadır. Tam

¹ Rapora göre 2000 yılında tarım sektöründe çalışan kadınların oranı %43,7 iken, bu oran 2013’de %33,2’ye gerilemiş, hizmet sektöründe ise 2000 yılında %41,1 olan oran, 2013 yılında %49,4’e yükselmiş. Sanayi sektöründe kadın istihdamı ise 2000 yılında %15,2 iken, 2013 yılında bu oran %17,2 olmuştur.

² Rapora göre AB içinde kısmi zamanlı çalışan erkeklerin oranı ise %8,6’dır.

zamanlı bir iş bulamadıkları ve sosyal destek kaynaklarının eksikliğinde kısmi zamanlı çalışmaya katılmak zorunda kalan gönülsüz kısmi zamanlı çalışanlar olarak tanımlanan çalışanlar içinde kadın sayısı, OECD ülkelerinde 2000 yılında 4.952.000 iken bu rakam, 2012 yılında 10.551.000'e yükselmiştir (Organization for Economic Co-operation and Development [OECD], 2014c). Erkekler için ise bu oranların yarıdan daha az olması, kadınlar açısından kısmi zamanlı çalışmanın neoliberal ekonomik politikaların bir dayatması olarak ortaya çıktığını göstermektedir. Öyle görünüyor ki, kadın emeğinin kısmi zamanlı metalaştırılması, 'eşit işe eşit ücret' talebinin zemini ortadan kaldırarak yerini, eşit nitelikte çalışma hakkı talebinin dile getirildiği yeni bir toplumsal cinsiyet eşitsizliği düzenine bırakmaktadır.

Bu toplumsal cinsiyet eşitsizliği düzeninde kadınlar, erkeklerin ev işleri ve bakım işleri için ayırdıkları zamandan çok daha fazlasını harcamaktadır. Erkekler ücretli çalışma için daha çok zaman ayırmakla birlikte kadınların, ücretsiz ev içi işler ile ücretli çalışma için harcadıkları toplam zaman göz önünde bulundurulduğunda çalışma için erkeklerden önemli ölçüde çok daha fazla zaman ayırdıkları gerçeği ortaya çıkmaktadır (EC, 2014, s.7). Bu durum ise Acar Savran (2009, s.200-201)'ın ifadesiyle "bu yeni toplumsal cinsiyet (eşitsizliği) düzeninin kadınların ev içindeki karşılıksız emeği üzerinde yükseldiğini" ortaya koymaktadır.

Öyleyse ne metalaştırılarak aile dışına çıkartılan ve metalaştırılmadığı ölçüde ailevileştirilen bakım işleriyle ne de kısmi zamanlı metalaştırılan emeğiyle kadının konumunda bir dönüşüm gerçekleşmesi mümkün değildir. Çünkü bakım işleri ve kadın emeği odağında her iki yaklaşım da cinsiyetçi işbölümünden beslenmekte ve bu işbölümünü üretmeye devam etmektedir. Aynı saptamadan hareketle Fraser (2000, s.24-26), bu yaklaşımları yansıtan modelleri; birisi kadınları erkekleştirmeyi, diğeri kadınların farklılıklarını maliyetsiz hale getirerek kadın ve erkeği birbirinden değişmez olarak ayırmayı amaçlaması bakımından eleştirir. Ona göre refah devletlerinin toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlamasının anahtarı, kadınların günlük yaşam meselelerini, herkes için norm haline getirmektir. Bu noktadan hareketle önerdiği 'evrensel bakım veren' (universal caregiver) modelinde ücretsiz bakım işlerinin bir kısmının kamusal olarak desteklenmesine ek olarak, ev içinde kadın ile erkek arasında

adil biçimde paylaşılması sağlanmalıdır. Bu nedenle, ücretli çalışma alanı bakım verenler ve vermeyenler olarak ikiye ayrılmamalı, bütün işler aynı zamanda bakım verenler olarak kabul edilen tüm çalışanlar için düzenlenmeli ve tam zamanlı çalışma saatlerine göre kısmi zamanlı olmayan fakat daha kısa süreli haftalık çalışma saatleri oluşturulmalıdır.

Ataerkil kapitalist sistemde bir gedik açacak böyle bir modelde üretilecek sosyal politika ve hizmetlerle bakım işlerinin adil bir biçimde paylaşılması, kadının özel ve kamusal alanda güçlenmesi ve toplumsal cinsiyet eşitliğine yaklaşılması mümkün olacaktır. Ancak tüm refah rejimlerinin sosyal politika uygulamalarının altında toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama amacı yer almadığı gibi kimi zaman yalnızca araçsallaştırılmış bir görünüşü olarak, kimi zamansa pek çok alanda üzerinde durulmamış bir ilke olarak bulunur. Bu nedenle somut sosyal politika uygulamalarının toplumsal cinsiyet bakış açısıyla ele alınması, refah rejimlerinin kadın ve erkek arasındaki eşitsiz güç ilişkilerini nasıl gördüğüne ilişkin ipuçları sunacaktır.

2.3.1. Bakım İşinin Yeniden Bölüşümünde Sosyal Politika ve Hizmetlerin Rolü

Refah rejimleri, uygulamaya koydukları sosyal politika ve hizmetlerle cinsiyetçi işbölümünün pekiştirilmesinde veya dönüştürülmesinde etkili olmaktadır. Orloff (1996)'un sosyal politikaların toplumsal cinsiyet ayrımcılığını, eşitsizliklerini ve hiyerarşilerini üreten ya da sönümleyen pratikler olduğu vurgusuyla dile getirdiği üzere, cinsiyetçi işbölümünün bir görünüşü olan bakım işlerinin paylaşımındaki eşitsizliklerin, ortadan kaldırılmasında ya da sürdürülmesinde sosyal politikaların önemli bir etki gücü bulunmaktadır. Bu nedenle Fraser (1998; Aktaran: Kılıç, 2010, s.339)'ın belirttiği gibi mevcut eşitsizlik ve adaletsizliklerin değerlendirilmesinde anlamlı bir çerçeve sunması bakımından sosyal politika ve hizmetler bir uğrak olarak görülmelidir.

Ataerkil kapitalizmin baskısı, kadın hareketinin gücüne koşut olarak, refah rejimlerinin sosyal politikalarında kendisini kimi zaman doğrudan göstermekte, kimi zaman toplumsal cinsiyet körü sosyal politika ve hizmetlerle varlığını saklamaya çalışmakta, güncel biçimiyle de Hobson (2006, s.177)'un belirttiği gibi bireyselleşme ve -kadın ile

erkeğin eşit biçimde daha iyi işlere, güvenceye ve gelire sahip olması anlamına gelmeyen- işgücü piyasasına katılım üzerinden tanımlanan toplumsal cinsiyet eşitliğiyle kendisini yeni bir biçime dönüştürmektedir.

Ücretli ve ücretsiz çalışma alanlarında kadın ile erkek arasındaki cinsiyetçi işbölümünün sürdürülmesi ya da ortadan kaldırılmasının, ücretsiz bakım işlerinin aile, devlet ve piyasa ile kadın ve erkek arasında paylaşımı ölçütleriyle değerlendirilmesi, refah rejimlerinin sosyal politika ve hizmetlerindeki toplumsal cinsiyetli odağı ortaya koyacaktır. Zira refah devletlerinin sosyal politika uygulamalarının altında yatan cinsiyetçi işbölümüne ilişkin kabul, söz konusu devletlerin toplumsal cinsiyetlendirilmiş rejimlerini belirler. Bu nedenle farklı refah rejimi örnekleri üzerinden ücretli ve ücretsiz çalışma ikileminde, kadının konumu bağlamında bakım hizmetlerinin sunumundaki farklılaşmalar ve bunların toplumsal cinsiyet eşitliği açısından sonuçlarına bakmak, sosyal politika ve hizmetlerin altında yatan ideolojileri görmek ve etkilerinin değerlendirilmesi bakımından önemlidir.

Bu çerçevede Esping-Andersen (1990) tarafından yapılan sınıflandırmada farklı refah rejimi modellerine dahil edilen ülkeler olarak; muhafazakâr-korporatist refah rejimiyle Almanya, liberal refah rejimiyle İngiltere ve sosyal demokrat refah rejimiyle İsveç'in rejimleri toplumsal cinsiyet bakış açısıyla incelenecektir. Böylelikle bu ülkeler üzerinden farklı refah rejimlerinin, kadını etkileyen sosyal politika ve hizmetlerindeki farklılaşmalar somutlaştırılabilecektir.

2.3.1.1. Almanya

Vahşi kapitalizmin işçi sınıfı üzerinde yarattığı baskı ve sömürü 1848 devrimleriyle başlayan sınıf hareketine yol açmıştır. İlerleyen süreçte askeri güçle bastırılan hareket, yaşanan ekonomik bunalım nedeniyle yeniden güç kazanarak asgari ücret, iş güvencesi, çalışma koşullarının iyileştirilmesi, sosyal yardımlar olarak ortaya çıkan hak taleplerini daha güçlü bir biçimde dile getirmeye başlamıştır. Hareketin zor kullanılarak bastırılmasının mümkün olmadığı bir noktaya gelindiğinde ise sosyal reformların yapılması zorunluluğu ortaya çıkmış ve bugünün refah devleti anlayışını önceleyen 'sosyal devlet' uygulamaları ilk kez Bismarck dönemi Almanya'sında 1883 tarihli

hastalık sigortası, 1884 tarihli iş kazaları sigortası, 1889 tarihli sakatlık ve yaşlılık sigortası uygulamalarıyla başlatılmıştır (Özdek, 2011; Simon, 2013).

Tarihsel olarak sosyal politikalarını, sosyal sigortalar üzerinden şekillendiren Almanya'nın refah rejimi, Esping-Andersen (1990, s.27) tarafından muhafazakâr-korporatist olarak tanımlanır. Mevcut statü ve sınıf farklılıklarının sürdürülerek, sosyal hakların sağlanması ve piyasanın refah hizmetlerinin sağlayıcı olarak tanımlanmaması rejimin öne çıkan özelliklerindendir. Muhafazakâr-korporatist refah devletlerinde cemaat ve geleneksel aile ilişkileri korunmakta, anneliği cesaretlendiren aile yardımları ve ücretli çalışmaya katılmayan ev kadınlarını içermeyen sosyal sigorta uygulamaları bulunmaktadır. Ayrıca günlük bakım ve benzeri aile hizmetleri sunulmamakta ve sınırlı yardımlar, yalnızca aile üyelerinin hizmet verme kapasitelerinin tükenmesi durumunda devletin müdahale etmesi ilkesiyle yapılmaktadır.

Muhafazakâr-korporatist refah devleti özellikleri taşıyan Almanya'nın rejiminin toplumsal cinsiyet odaklı bir analizi için, bakım işlerini organize eden sosyal politika uygulamalarında cinsiyetçi işbölümüne ilişkin kabulün ortaya çıkartılması ve kadın emeğinin nasıl görüldüğüne bakılması gerekmektedir. Bu nedenle bakıma gereksinim duyan yaşlı, engelli ve hastalar ile okul öncesi çocukların bakımı için somut uygulamaların ve bakımın örgütlenmesi üzerinden kadının ücretli çalışmaya katılımı ve katılım biçiminin ele alınması önemlidir.

Almanya Federal Cumhuriyeti'nde bakım hizmetleri ilk kez, 1 Ocak 1995 tarihinde uygulamaya koyulan bakım sigortası tarafından düzenlenmiştir. Günümüz bakım hizmetlerinin dayandığı bu yasada zaman içinde reformlar gerçekleştirilmiş olmakla birlikte, temelinde yer alan 'sosyal dayanışma' ilkesi korunarak, bir yandan ailenin diğer yandan ücretli çalışanların desteğiyle sürdürülen bir bakım sistemi kurulmuştur. Böylece yasal ve finansal açıdan bağımsız olmakla birlikte, sağlık sigortasının çatısı altında işleyen yürüten bakım sigortası, çalışan ve işveren tarafından eşit oranda ödenen primlerden karşılanan ancak bakım için gereksinim duyulan yardımın yalnızca bir kısmını ödeyen ve belirlenen bakım ihtiyacı kapsamında yapılan nakdi yardım sınırının aşılması durumunda, mali sorumluluğu kişinin kendisine bırakan bir sigorta olarak planlanmıştır (Simon, 2013).

En az altı aydır süren fiziksel, zihinsel, ruhsal bir rahatsızlık veya engel yaşayan hasta, yaşlı ve engelli bireyleri kapsayan bakım sigortası yardımları, başvuru esasına göre yapılmaktadır. Söz konusu yardımlardan yararlanabilmek için bir diğer önemli koşul, bakıma ihtiyaç duyan kişinin ya da yakın aile üyelerinden birinin ihtiyaçtan önceki son on yıl içinde en az beş yıl bakım sigortası primi ödemiş olması gerekliliğidir. Bakım sigortasından yararlanma koşullarının sağlanması durumunda, bakım gereksinimi, hastalık sigortası tarafından tespit edilerek vücut bakımı, beslenme, hareketlilik ve ev işlerinin idaresi üzerinden derecelendirilmesi yapılır. Toplam dört basamaktan oluşan derecelendirmenin ilk basamağı (bakım basamağı 0), diğer üç dereceyle nitelenebilecek engeli olmayan fakat rahatsızlığı nedeniyle günlük yaşam etkinliklerinde kısıtlılığı olan kişilerin bakım gereksinimini tanımlar. İkinci basamak (bakım basamağı I), temel düzeyde bakım ihtiyacına karşılık gelir ve kişinin bakımı için haftada harcanan günlük ortalama zamanın en az 1,5 saat olması gerekmektedir. Üçüncü basamak (bakım basamağı II), kişinin bakımı için haftada harcanan günlük ortalama zamanın en az 3 saat olduğu orta düzeyde bakım ihtiyacını tanımlar. Son basamak ise (bakım basamağı III), kişinin bakımı için haftada harcanan günlük ortalama zamanın en az 5 saat olduğu mutlak düzeyde bakım ihtiyacını tanımlamaktadır. Ayrıca bakım basamağı III için daha ağır durumlar da tanımlanmıştır. Bakım ihtiyacı içindeki kişiler için, öngörülen bakım yoğunluğunun, bakım basamağı III'ü aşması durumunda, bu basamakta değerlendirilen 'ağır durumlar' için ek ödemeler devreye girmektedir (Bundesverband für Körper- und Mehrfachbehinderte Menschen e.V.[BVKM], 2013).

Almanya'nın bakım hizmetlerinde hakim olan eğilim, bakımın ailevileştirilmesidir³. Ancak ailevileştirmenin mümkün olmadığı durumlarda daha çok ticari bakım kuruluşları, az sayıda ise sivil toplum örgütleri ve kiliselere bağlı bakım kuruluşlarında yatılı bakım hizmeti sunulur. Bu hizmetin masraflarının bir bölümü, bakım sigortası tarafından değerlendirilen bakım basamağı yardımıyla, bunu aşan bölümü ise bakıma ihtiyaç duyan kişinin kendi gelirleriyle karşılanmaktadır. Yetişkin çocukların, yasal olarak anne ve babaya bakmakla yükümlü olması nedeniyle bakıma ihtiyaç duyan kişinin gelirin olmaması ya da yetmemesi durumunda, anne ve babanın bakım

³ 2009 yılı rakamlarına göre Almanya'da bakım sigortasından yararlanan 2 milyon 340 bin kişinin %31'i yatılı bakım kuruluşlarından, %23'ü evde profesyonel bakım hizmetinden, % 46'sı ise evde aile bakımı hizmetinden yararlanmaktadır (Simon, 2013, s.478).

giderlerinin çocukları tarafından karşılanması talep edilebilmektedir. 2009 yılı itibariyle Almanya’da yatılı bakım kuruluşlarının masraflarının %49’u bakım sigortası tarafından, %13’ü sosyal yardımlardan ve %33’ü kişinin kendisi ya da ailesi tarafından karşılanmaktadır (Simon, 2013). Bu uygulama Almanya yasalarının, bakımı -bakım aile-dışlaştırıldığında dahi- aileye içkin bir sorumluluk olarak kabul ettiğinin bir göstergesidir.

Bakımın, ailenin bir sorumluluğu olduğu kabulüyle hizmetlerin planlanması, Almanya’nın sınıflandırıldığı refah rejimiyle örtüşmektedir. Ancak Knijn (2000, s.216) tarafından da ifade edildiği üzere, günümüz muhafazakâr-korporatist refah devletlerinde piyasalaştırılmış bakım hizmetleri, kadınlar tarafından sağlanan bakıma alternatif olarak görülmektedir. Almanya’da, gereksinim duyulan bakımın ev içinde sunulmasının mümkün olmadığı durumlarda devreye özel sektörün ya da devlet destekli ticari kuruluşlara dönüşmüş olan sivil toplum örgütlerinin girmesi, devletin ise yalnızca düzenleyici olarak rol oynaması neoliberal ekonomik politikaların, refah rejimlerinin uygulama ve kabullerini dönüştürdüğüün göstergesidir.

Almanya’da bakım hizmetlerinde kabul edilen ailevileştirme yaklaşımının uygulamaya dönüşmesi evde bakım hizmetleriyle gerçekleşmektedir. Evde bakım hizmetleri, profesyonel bakım elemanları tarafından bakıma gereksinim duyan kişinin evinde sağlanan profesyonel bakım desteği ve bakıma gereksinim duyan kişinin ailesinden ya da yakın çevresinden bir kişi tarafından bakımının ev içinde sağlanması için verilen nakdi yardımlardan oluşmaktadır.

Evde bakım uygulamasının, aile üyeleri tarafından sunulması durumunda ailenin gelirine bakılmaksızın bakıma gereksinim duyan kişinin ihtiyaçları üzerinden belirlenen bakım basamağına göre ayda 120 Euro ile 700 Euro arasında değişen nakdi yardım yapılmaktadır. Ayrıca bakım veren aile üyesi, ücretli çalışmaya katılımına bakılmaksızın bakım verdiği süre için kaza ve emeklilik sigortasına sahip olmaktadır. Ancak sürekli bakım veren aile üyesinin çalışması durumunda, emeklilik sigortasının yapılması için bakımın haftada en az 14 saat yapılıyor olması ve ücretli çalışma saatinin haftada 30 saati geçmeme koşulu aranmaktadır. Bu koşul evde bakım veren kişinin ücretli çalışmaya katılımını engellemiyor gibi görünse de, bakım veren kişinin ücretli

çalışmaya ancak kısmi zamanlı katılmasına izin vermektedir. Gornick ve Meyers (2001)'e göre haftada 35 saatin altında ücretli çalışmak düşük saat ücretleri, mesleki ve kamusal sosyal desteklere erişim kısıtlılığı, mesleki yükselme sınırlılıkları ve iş güvenliğinin sınırlılığı anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Almanya için ailevileştirilen bakım hizmetlerinin, bakım veren kişiyi ücretli çalışmaya katılım, sosyal ve ekonomik haklardan yararlanma anlamında dezavantajlı kıldığını söylemek mümkündür (BVKM, 2013).

1 Ocak 2013 tarihinde yürürlüğe giren ‘Bakımı Yeniden Düzenleme Yasası’, aile üyeleri tarafından evde sunulan bakım hizmetleri ile bakıma gereksinim duyan demans hastaları için yeni düzenlemeler getirmiştir. Buna göre, evde bakım veren aile üyesinin rahatsızlığı ya da izne ayrılmak istemesi nedeniyle evde bakımın mümkün olmadığı durumlarda bakım ücreti kesilmeksizin, en fazla dört haftaya kadar, bakıcı desteğiyle evde ya da yatılı bir kuruluştaki verilecek bakım hizmetini bakım sigortası karşılamaktadır. Ancak bu izin için bakım veren kişinin en az altı aydır bakım veriyor olması gerekmektedir (Simon, 2013). Bu süreçte bakım verecek kişiye (geçici süreyle bakım verecek olan kuruluştaki veya kişiyi -aile içinden olmaması şartıyla- sürekli bakım veren aile üyesi önerebileceği gibi bakım sigortası tarafından da önerilebilir) ya da kuruluşa ödenmek üzere bakım basamağına bakılmaksızın, 2014 yılı itibarıyla yıllık 1550 Euro olarak belirlenen ayrı bir bakım yardımı bulunmaktadır.

Yeni yasayla ayrıca, bakım gereksinimlerinin daha fazla olması ve çok daha emek yoğun bir bakımı gerektirmesi nedeniyle evde bakımı kolaylaştırmak ve daha tercih edilebilir kılmak için demans hastalarına bakım basamaklarında ödenen yardımlara ek ödemeler, ev temizliği, yemeğin yapılması, alışveriş yapılması, hastaneye ulaşımının sağlanması, kitap okunması, gezintiye çıkartılması gibi ek destekler de sunulmaktadır. Ayrıca bakım basamağı desteğine ek olarak hafta içi 1 ila 5 gün arasında değişen zaman aralıklarında günlük bakım hizmeti de verilmektedir.

Uzun süreli bakım ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik hizmetlerin yanı sıra acil bakım ihtiyacına ilişkin olarak 2008 yılı bakım reformu, ücretli işte çalışan kişiler için yakınlarının bakıma ihtiyaç duyması halinde bakım vermek üzere altı aya kadar ücretsiz izin alabilmesine ve bu süre içinde yasayla işten çıkartılmaya karşı korunmasına olanak

sağlamıştır. Ayrıca 2012 yılında gerçekleştirilen bakım reformuyla, yakınının bakıma ihtiyaç duyması durumunda, çalışanın maksimum iki yıl için çalışma süresini haftalık 15 saatle sınırlandırma hakkı getirilmiştir (BVKM, 2013).

Bakımın kadınlar tarafından evde gerçekleştirilmesi gerekliliği anlayışının bir uygulaması olan, aileler tarafından sağlanan evde bakım, Almanya için doğrudan bakım verenler olarak kadınları hedefleyen bir uygulamadır. Zira evde bakım veren kadınların oranı %73'ken, erkeklerin oranının %27 olması Almanya'da aileler tarafından sağlanan evde bakım yükünün büyük bir bölümünün kadınlar tarafından omuzlandığını göstermektedir. Ayrıca demans hastalarına evde bakım verenlerin büyük bir bölümünü de yine kadınlar oluşturmaktadır. Özellikle yetişkin kız çocukları, potansiyel bakıcılar olarak kabul edilmekte ve bu kabul, bakım sigortasında da yer almaktadır. Erkek eş dışında, erkek aile üyesinin ise evde bakım vermesi bir istisna olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle yetişkin bir erkek çocuğun, evde bakım veren kişi olarak hizmetten yararlanması sık görülen bir durum olmamaktadır (Meyer, 2006, s.19).

Enformel aile bakımının küçük çocuklar için yaygın olduğu Almanya'da çocuk bakımı hizmetleri ise çocuk bakım kuruluşları ve ebeveyn izinleri üzerinden organize edilmektedir. 1996 yılından sonra 0-2 yaş arası çocuklar için çocuk bakım kuruluşları ile 3-5 yaş grubu için erken çocukluk eğitimi geliştirilmiş olmakla birlikte, üç yaş altı çocuklar için formel çocuk bakım oranı halen oldukça düşüktür. OECD (Mayıs 2014a)'ye göre AB ortalaması %29, OECD ortalaması %32,6 olan üç yaş altı çocukların formel bakımdan yararlanma oranları, Almanya'da ise %23,1 olarak gerçekleşmiştir.

Almanya'da temel politik çıktısı, özellikle düşük gelirli kadınların işgücü piyasasından ayrılmaları olan uzun süreli annelik izni uygulaması, kadınların evde çocuklarının bakımını gerçekleştirebilmelerini teşvik amacıyla 1986 yılında geliştirilmiştir. 2007 yılına gelindiğinde ise toplam 14 ay olarak düzenlenen ve iki ayı devredilemez bir biçimde diğer ebeveynin alması koşuluna bağlayan ebeveyn izni uygulamasına geçilmiştir. Bu değişiklikle Alman Federal İstatistik Ofisi'nin (Statistisches Bundesamt [Destatis]) 2013 yılı rakamlarına göre Almanya'da ebeveyn izni kullanan çocuk sahibi erkeklerin oranı %27,3'e yükselirken, aynı oran kadınlar için %95 olarak

gerçekleşmiştir. Ebeveyn izni kullanan erkeklerin %77'si iki ay kullanırken, yalnızca %7'si on iki ay ebeveyn izninden yararlanmaktadır. Çocuk sahibi her on kadından dokuzu ise bu izni on iki ay olarak kullanmaktadır.

Almanya'da savaş sırası ve sonrasında yaşanan yoksunluk döneminde ücretli çalışmaya kadın katılımının yüksek olması, geçim sağlayan erkeklerden ve ev kadını annelerden oluşan Alman aile idealinden istenmeyen bir sapma olarak görülmüştür. 2000'li yıllara gelindiğinde ise kadın istihdamı, toplumsal cinsiyet eşitliğinin bir aracı olarak kabul edilerek ön plana çıkartılmış ancak ilerleyen zamanda kadın istihdam anlayışı, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanmasından çok, hem çalışan hem de daha fazla çocuğa sahip olan kadın idealine doğru evrilmiştir (Lewis, 2009, s.133-134; Bosch ve Andreas, 2010, s.128).

OECD (2014d)'nin raporuna göre, Almanya'da ücretli çalışmaya katılan kadınların sayısı, toplam kadın işgücü sayısına oranlandığında %94,8 ile oldukça yüksek bir kadın istihdamı göze çarpmaktadır. Ancak Anxo ve diğerleri (2010, s.13) tarafından belirtildiği gibi 'tam zamanlı eş değer' kriteri göz önünde bulundurularak, bir kısmi zamanlı işin tam zamanlı işin %50'sine eş olarak hesaplanması durumunda Almanya, AB ortalamasının altında kalmaktadır. Yine OECD (2011b)'nin istatistiklerine göre 2010 yılı itibarıyla Almanya'da kısmi zamanlı çalışan kadınların oranı %37,9'la, %26,3 olan OECD ülke ortalamasının üzerindedir. Buna karşılık erkeklerin kısmi zamanlı çalışmaya katılımı yalnızca %7,9 olması, bu çalışma biçimiyle kadınların hedeflendiğini ve Esping-Andersen (2009, s.35-37)'in de belirttiği gibi Almanya'da özellikle çocuklu kadınlar için kısmi zamanlı çalışmanın bir norm haline geldiğini açıkça ortaya koymaktadır. Almanya'da kadınların gelirlerinin, aile gelirlerinin yaklaşık %25'ini oluşturması, doğrudan kadınların gelirlerine eşitsiz biçimde yansıyan kısmi zamanlı çalışmaya katılımın arttırılmasıyla, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama hedefinin olanaksızlığını ortaya çıkartmaktadır.

Bakımın öncelikli olarak aile içinde gerçekleştirilmesini destekleyen politika uygulamalarıyla Almanya'nın bakım işlerine olan yaklaşımında ailevileştirme anlayışının hakim olduğu görülmektedir. Ailevileştirmenin mümkün olmaması durumunda ise metalaştırılan bakım hizmetlerinin, özel yatılı bakım kuruluşları ya da

yine özel bakım kuruluşları tarafından sağlanan profesyonel bakıcılar tarafından aile içinde yapılması uygulamalarının alternatif olarak sunulması bakım işlerinin, devletin düzenleyici olarak rol oynadığı piyasa ve aile ikilemine bırakıldığını göstermektedir. Bu hizmetler için işverenlerden alınan primlere eşit oranda ücretli çalışanların maaşlarından kesilen zorunlu prim ödemeleriyle oluşturulan bakım sigortasından kısmi ödeme yapılması ise Almanya'nın yurttaşları için sağladığı sosyal hakları, sigorta sistemine indirgeyerek bu haklardan yararlanmak için ücretli çalışmaya katılımı zorunlu kılmaktadır. Ücretli çalışmaya katılımın teşvik edildiği bu sistemde, bir yandan erkeklerin yanı sıra kadınlar da içerilirken, diğer yandan bakımdan sorumlu görülen birincil kişiler olmaları bakımından kadınlar, aile üyelerinin bakım zorunlulukları ortaya çıktığında doğal bakıcılar olarak ikame edilmektedir. Böylece Alman yasaları kadını, ya aile içinde gelir getiren kişi olarak erkek üzerinden bu haklardan yararlanmaya ya da ücretli çalışmaya kısmi zamanlı katılmaya yönlendirmektedir.

Almanya'da yeni ebeveyn izni uygulamasıyla İskandinav tarzı bir ebeveyn izni modeli getirilmekle birlikte, çocuk dışında kalan yetişkin engelli, hasta ve yaşlıların bakımı konusunda erkeklerin daha fazla sorumluluk almasını sağlayacak politikalar geliştirilmemiştir. İşgücü piyasasındaki toplumsal cinsiyetli ayrışmaya ek olarak, politika anlamında erkeğin bakım işlerine katılımının yalnızca çocuklarla sınırlandırılması, ebeveyn izni uygulamasındaki gelişmelere rağmen bir yandan erkeğin kullandığı ebeveyn izni oranlarının, kadınlarınkinin oldukça aşağısında kalmasına diğer yandan ise potansiyel bakıcılar olarak kadınların kabul edilmesi anlayışında herhangi bir değişikliğin gerçekleşmemesine neden olmaktadır. Sonuç olarak erkek ve kadının bakım işlerine ve ücretli çalışmaya katılımını belirleyen bütün bu sosyal politika ve hizmetler, Almanya'nın toplumsal cinsiyetlendirilmiş rejiminin erkeğin geçim sağladığı aile modeli ile bakım paylaşımı modeli arasına sıkıştığını göstermektedir.

2.3.1.2. İngiltere

1942 yılında yayınlanan 'Beveridge Raporu'nda ele alınan kapsamlı sosyal yardım, istihdam ve sosyal güvenlik politikalarıyla Bismarck döneminin sosyal devletine karşılık gelen ve modern sosyal refah devleti uygulamalarının öncüsü olan İngiltere, aynı zamanda 1980 sonrası Thatcher dönemiyle, neoliberal ekonomik politikaları

uygulamaya koyan ilk ülkeler arasında yer almaktadır. Esping-Andersen (1990, s.26)'in sınıflandırmasıyla neoliberal dönem sonrası İngiltere, düşük olmasının yanı sıra oldukça katı kurallara bağlı olan sosyal yardımların yalnızca gelir düzeyi düşük olan yurttaşlar için sağlamasına ek olarak, piyasanın, devlet tarafından güçlendirilmesi uygulamalarıyla liberal refah rejimi modeli sergilemektedir.

İngiltere'de liberal rejim, aile ve piyasayı refah sağlaması gereken öncelikli kurumlar olarak kabul etmekte ve bu kurumlar işlevlerini yerine getiremediklerinde refah sağlayıcısı olarak devlet devreye girmektedir. Bu durum refahın sınıf, toplumsal cinsiyet ve kuşaklar arasında eşit dağıtılamaması nedeniyle yüksek düzeyde gelir ve refah eşitsizliğinin yaşanmasına neden olmaktadır (Rubery, 2010, s.96). Söz konusu bu eşitliksizler, bakım politikalarında bakım işlerinin, doğrudan ailelerin sorumluluğunda olduğu kabulüyle şekillenmektedir. İngiltere'de çocuk bakımında ebeveynlerin sorumluluğu net bir biçimde kabul edilerek devletten uzaklaştırılması olarak ortaya çıkan ailevileştirme ilkesi, 1990'lı yılların politikalarında 'kendinin ve ailenin sorumluluğunu kabul et ve bunu devlete bırakma' söylemiyle açıkça ifade edilmiştir. 1990'lı yılların sonlarında ebeveynlerin bu sorumluluğunu yerine getirebilmeleri için nakdi ödemelerle desteklenmeleri öne çıkartılmış ancak bu uygulama, çalışma vergisinin bir ögesi olarak, çocuk bakımını talep eden ebeveynler için haftada 16 saatten daha fazla çalışma zorunluluğuyla birlikte uygulanmıştır (Lister, 2000, s.58; Lewis, 2009, s.128).

Bugün İngiltere'de çocuk bakımı konusunda, 'ailelerin özel alanına devletin müdahale etmemesi gerekliliği' çizgisinin korunduğu nakdi ödemelerin yanı sıra tüm üç ve dört yaşındaki çocuklar ile bazı özel koşullardaki iki yaşındaki çocuklar için yılda 38 haftalık, haftada 15 saatlik ücretsiz okul öncesi eğitim uygulaması bulunmaktadır. Bu sınırın üzerinde alınacak bir bakımın ücretli olması ve tüm üç yaşın altındaki çocukları kapsamaması, İngiltere'nin çocuk bakımı alanındaki uygulamalarında öncelikle ailenin, ardından piyasanın çocuk bakımının temel unsurları olarak belirlendiğinin göstergesidir ve bu haliyle liberal refah rejimi kabulleriyle örtüşmektedir. OECD (Temmuz 2010a)'nin raporunda ortaya koyulduğu üzere İngiltere'de ailelerin 0-2 yaş grubu çocukları için %31,7, 3-5 yaş grubu çocukları için %36,9, 6-12 yaş grubu çocukları için

ise %32,2 olan ve OECD ortalamasının üzerinde olan çocuk bakımını aile içinde, akraba ve yakınların desteğiyle sağlama oranları, İngiltere’de çocuk bakımından devletin çekilmiş olduğuna işaret etmektedir.

Truss (2012), çocuklara yönelik özel bakım kuruluşlarının sayısının artmasının, yüksek ücretler nedeniyle ailelerin bu hizmetlere daha kolay ulaşabildiği anlamına gelmediğini belirtmektedir. Piyasadan satın alınabilecek çocuk bakımı ücretlerinin yüksek oluşu, İngiltere’de çocuk bakımının giderek daha büyük ölçüde orta ve alt sınıftan ailelerin bu hizmetlere ulaşamaması anlamına gelmektedir. OECD (2013a)’nin verilerine göre her iki ebeveynin de çalıştığı ailelerde toplam gelirin ortalama %27’si çocuk bakımı için harcanmaktadır. Bu oranın OECD ortalamasında %12 olduğu göz önünde bulundurulduğunda İngiltere’de gelir düzeyi düşük ailelerin çocuk bakımı ücretlerini karşılayamadığı ortaya çıkmaktadır.

Ücretsiz bakım hizmetlerinin sınırlı olması ve çocuk bakımının yüksek maliyetli olması, çocuk sahibi olduklarında kadınları, düşük ücretli kısmi zamanlı çalışmaya yönelmek ve genellikle çocukları okul çağına gelene kadar bu çalışma biçimini sürdürmek zorunda bırakmaktadır. Böylece işgücü piyasasındaki yüksek sayıda düşük ücretli, düşük kalifiye işlerde özellikle çocuklu kadınların istihdam edilmesi bir norm haline gelerek, gelir dağılımında toplumsal cinsiyet uçurumunun devam etmesinde rol oynamaktadır (Rubery, 2010, s.96; Alakeson, 2012). Kısmi zamanlı çalışma biçimlerine teşvik edilerek kadınların piyasaya çekilmesini sağlamak, neoliberal politikaların kadına ilişkin hedefini oluşturmaktadır. Bu koşullarda uygulanan bakım politikalarının hedefi de cinsiyetçi işbölümünün dönüştürülmesini ve kadının bakım yükünün paylaştırılmasını değil, kadının söz konusu istihdam biçimlerinden kopmasını engellemek olmaktadır.

Kadın aleyhine gelişen bu sonuç, İngiltere’de 2000’li yıllarda ücretli çalışma ve bakım işlerinin uyumlaştırılabilmesi için ‘esnek çalışmayı talep etme hakkı’ getirilmesiyle desteklenmiştir. 2008 yılında yapılan bir araştırmaya göre İngiltere’de bakım verenlerin yalnızca %22’sinin tam zamanlı çalıştığı, geriye kalan %78’in ise kısmi zamanlı çalıştığı ortaya çıkartılmıştır (Yeandle ve Cass, 2013, s.79). Toplumsal cinsiyet açısından nötr gibi görünen bu uygulama, çocuk bakımını kadınlara bırakan kabul göz önünde

bulundurulduğunda, kısmi zamanlı çalışmayla doğrudan kadınların hedeflendiği de ortaya çıkmaktadır. OECD (2011b)'nin verilerinin ortaya koyduğu üzere 2010 yılında İngiltere'de kısmi zamanlı çalışan kadınların oranı %37,4'ken, erkeklerin kısmi zamanlı çalışmaya katılımının yalnız %11,6 olması bu varsayımı doğrulamaktadır.

Çocuk bakımında kabul edilen ailevileştirme yaklaşımıyla kısmi zamanlı istihdam edilen kadınların aynı zamanda çocuk bakımını üstlenebilmeleri için OECD ülkeleri arasında 52 haftaya varan en uzun süreli annelik izni İngiltere'de uygulanmaktadır. Çocuk sahibi olan kadın bu sürenin 6 haftasında tam maaş alırken, 33 hafta için ise belirlenen taban fiyat üzerinden veya brüt maaşının %90'ı oranında ücret ödemesi yapılmak, geriye kalan 13 hafta ise ücretsiz kullanılabilir. Çocuk sahibi erkekler için ise ebeveyn izinleri, eşlerinin annelik izninin bitiminden önce işe dönmeleri durumunda 26 hafta, aksi takdirde ise en fazla iki hafta olarak düzenlenmiştir. Ancak genel olarak erkeklerin ücretinin kadınlara oranla daha yüksek olması, ebeveyn izninin erkekler tarafından iki haftadan fazla kullanılması koşullarını ortadan kaldırmaktadır.

İngiltere'de 1960'lı ve 1970'li yıllarda uygulanan vergi düzenlemeleri ve nakdi yardımlar, bakım verenlere yönelik olarak düzenlenen ilk uygulamalar olmuş, 1980 yılının ortalarında ise nakdi yardımlar, evli kadınları kapsayacak biçimde genişletilmiştir. 1990'lı ve 2000'li yıllara gelindiğinde bakım izinleri ve ücretli çalışmanın ev içinde gerçekleştirilen bakım işlerine göre düzenlenmesi öne çıkan uygulamalar olmuştur (Yeandle ve diğerleri, 2013, s.27).

1990'lı yılların sonu itibarıyla artan maliyetler ve yaşlı nüfusu nedeniyle, yaşlı ve engelli bakımı konusunda İngiltere'nin sosyal politika yaklaşımı, 1945 yılında açılmaya başlanan yatılı bakım kuruluşlarının azaltılması ve evde bakımın desteklenmesi olmuştur. Ancak bununla birlikte 1980'li ve 1990'lı yıllarda bu alandaki piyasalaşmayla, kamusal bakım kuruluşlarının sayısı oldukça azaltılmıştır. Bu nedenle günümüz İngiltere'sinde yatılı bakım kuruluşlarında kalan yaşlı ve engelli birey sayısı azalmış ve aileler tarafından sağlanan bakım oldukça önemli hale gelmiştir. Böylece aile üyelerinin, aile içinde bakımlarının sağlanma baskısının giderek artması, kendilerini bakım verenler olarak tanımlamasalar dahi, bilhassa yetişkin çocukların ebeveynlerinin

bakım ihtiyaçlarının düzenlenmesinde ve koordine edilmesinde sorumluluklarının artmasında rol oynamıştır (Yeandle ve Cass, 2013, s.73-74).

İngiltere’de sunulan çeşitli bakım ödemeleri, neoliberal ekonomik politikaların etkisiyle ortadan kaldırılan kamusal bakım hizmetlerinin tek alternatifi olarak sunulmaktadır. İngiltere’de bakıma gereksinim duyan kişiler için yapılan bu ödemelerden ilki, 1975 yılında geliştirilen ‘Engelli Bakım Ödeneği (Invalid Care Allowance)’ne dayanan yardımlardır. Bu yardımlar, ‘Bakım Ödeneği’ (Care Allowance) adıyla bakım ihtiyacı içindeki kişinin, yaşamını bir bakım kuruluşu yerine kendi evinde sürdürebilmesi için gerekli olan hizmetlerin ona yakın yaşayan bir kişi tarafından sağlanması amacıyla, bakım için gönüllü olan kişilere yapılan sembolik miktarlarda ödemelerdir. Bu kapsamda bakım vermek için gönüllü olan on altı yaşından büyük kişilere, bakım verdiği kişiyle olan yakınlığına ve birlikte ikamet etme durumuna bakılmaksızın haftalık olarak £61,35 nakdi yardım yapılmaktadır. Yardım miktarının sembolik olmasına rağmen, bakım koşulunun haftada en az 35 saatle sınırlandırılmış olması, kamusal bakım kuruluşlarının varlığının ortadan kaldırıldığı İngiltere’de ailelerin, bakıma ihtiyaç duyan üyelerinin bakım yükünü ağır bir biçimde üstlenmesi anlamına gelmektedir. Ayrıca bakım için düşük nakdi ödemeler dışında alternatif hizmetlerin sunulmamasına ek olarak, bakım veren kişinin haftalık kazancının £102’u geçmeme koşulu, bakım verenleri yoksulluk sarmalına çekmektedir.

İngiltere’de bakıma gereksinim duyan kişiler için yapılan nakdi yardımların bir diğer türü ise bakım ihtiyacı olan kişilerin bu ihtiyaçlarının karşılanmasına destek olması amacıyla yapılan ödemelerdir. Uzun süreli maliyetli bir hastalığı ya da engeli olan 16 yaşın altındaki çocuklar için ‘Engellilik Yaşam Ödeneği’ (Disability Living Allowance) adıyla, yine uzun süreli maliyetli bir hastalığı ya da engeli olan 16-64 yaş arasında kişiler için ‘Kişisel Bağımsızlık Maaşı’ (Personal Independence Payment) adıyla yapılan ödemeler, bakım ihtiyacı içindeki kişinin durumuna göre haftalık £ 21,55 ile £ 138,05 arasında değişmektedir. Ayrıca 65 yaş ve üzerinde olup başkasının bakımına gereksinim duyan yaşlıların bakım ihtiyaçlarının karşılanması için haftalık olarak £ 54,45 ile £ 81,30 arasında değişen ödemeler yapılmaktadır.

Bakıma gereksinim duyan kişiler için yapılan bir diğer nakdi yardım türü ise ‘Doğrudan Ödeme’ (Direct Payment) adıyla kişinin bakım ihtiyacı doğrultusunda, gereksinim duyduğu hizmetleri kendisinin organize etmesi ve satın alması koşuluyla, doğrudan bakıma gereksinim duyan kişiye ya da kişinin söz konusu yardımı kendisi yönetebilecek yeterlilikte olmaması durumunda, bakımıyla ilgilenen kişiye yapılan ödemelerdir.

Böylece İngiltere bakım alanında düşük nakdi yardımlara indirgediği hizmet anlayışıyla, bir yandan kamusal bakım kuruluşlarının sorumluluğunu bütünüyle bakım gereksinimi içindeki kişilere ve ailelerine çok daha düşük maliyetlerle devretmekte diğer yandan bu hizmet boşluğunda, piyasanın alanı genişletilerek yüksek ücretli bakım hizmeti sunumunda üst sınıftan ailelerin dışında, tüm aileleri artan bakım sorumluluklarıyla karşı karşıya bırakmaktadır. Cinsiyetçi işbölümünün büyük ölçüde sürdürüldüğü İngiltere’de ailelere bırakılan bakım ihtiyaçlarının kadınlar tarafından karşılanması kaçınılmaz olmaktadır.

Yapılan araştırmalar aileye bırakılan bakım işlerinin kadınlar tarafından gerçekleştirildiğini doğrulamakta ve bunun sonucu olarak bakım yüküyle karşı karşıya kalan kadınların ücretli çalışmayı bırakmak zorunda kaldıklarını göstermektedir. Örneğin yapılan bir araştırma yetişkin engelli çocuğuna bakan kişilerin %86’sının, daha küçük yaştaki engelli çocuğuna bakanların ise %92’sinin kadınlar olduğunu ortaya koymakta, başka bir araştırmanın sonuçları ise orta yaşlı bakım verenlerin bakım işleri için haftada on saat ve üzerinde zaman ayırmak zorunda kalmaları durumunda ücretli çalışmayı bırakma riski bulunduğunu göstermektedir (Yeandle ve Valentine, 2013, s.134; King, 2013, s.312).

Özetle, İngiltere’de gerek çocuk gerekse gereksinim içinde bulunan yetişkinlerin bakım ihtiyaçlarının karşılanması sorumluluğu doğrudan ailelere bırakılmıştır. Aile içinde bakımın sağlayıcıları olan kadınlardan, işgücü olarak da vazgeçilmemesi politikalarının bir sonucu olarak artan kısmi zamanlı çalışma teşvikiyle İngiltere’nin bakım paylaşımı modeline sahip olduğu görülmektedir. Refah sağlayıcıları olarak aile ve piyasanın tarafları oluşturduğu bu modelde devlet ise yalnızca nakdi ödemeler düzeyinde bakım hizmetlerinin sunumuna katılmaktadır.

2.3.1.3. İsveç

İsveç, bir İskandinav ülkesi olması bakımından Esping-Andersen (1990, s.29) tarafından yapılan sosyal demokrat refah rejimi sınıflandırmasına dahil olur. Mevcut sınıf ilişkilerinin korunması anlamına gelen temel ihtiyaçların karşılanması düzeyinde değil, yüksek standartların herkes için sağlanması düzeyinde bir eşitlik talebinin öne çıkartıldığı sosyal demokrat refah rejimlerinde meta-dışlaştırma ve aile-dışlaştırma temel politika ilkeleridir. Böylece refahın, bir yandan piyasa dışından sağlandığı diğer yandan çocukların, yaşlıların ve ihtiyaç içindeki diğer bireylerin bakım sorumluluğunun devlet tarafından üstlenilerek refah sağlayıcısı olarak ailelere olan bağımlılığın ortadan kaldırıldığı bu rejimlerde, eşit işe eşit ücret ilkesine sahip istihdama, herkesin katılımının sağlanması hedeflenmektedir.

Sosyal demokrat refah rejimi hedeflerine sahip İsveç'te de yurttaşlığın esası, ücretli çalışmaya katılıma dayanmaktadır. Kadınların birer yurttaş olarak ücretli çalışmaya katılımı ise toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması için ön koşul olarak kabul edilmiştir. Kadının artan işgücü piyasasına katılımının yanı sıra kadın ve erkeğin toplumun her alanında güç ve etkiyi eşit paylaşması ve böylece kamusal alanda olduğu kadar özel alanda da eşitliğin sağlanması amaçlanmaktadır.

İsveç'te kadınların ücretli çalışmaya katılımlarına ilişkin politika eğilimleri 1930'lu yıllarda kadın gruplarının ücretli çalışma hakları, evlilik ve hamilelik sonrası kadınların işlerini kaybetmelerine karşı korunmaları, annelik izni, bekar ve boşanmış anneler için gelirin korunması konularında Sosyal Demokrat hükümet üzerinde kurdukları baskıyla şekillenmeye başlamıştır. Söz konusu bu çabalar, ev kadınlığının ve anneliğin İsveçli kadınlar için idealize edilmesinden vazgeçilerek ücretli çalışmaya katılımlarını sağlayacak politika değişikliklerinin yapılmasını beraberinde getirmiştir. Bu gelişmelerle kadınlar, Savaş sonrası dönemde ücretli çalışmaya artan oranlarda girmeye başlamış ve 1950'li yıllarda çocuğu olmayan kadınların %77'si, çocuk sahibi olan kadınların ise %55'i işgücü piyasasında yerini almıştır (Hobson, 2006, s.157-160).

1970'li yıllara gelindiğinde daha fazla kadının işgücü piyasası katılımcıları olmalarını sağlamak amacıyla ebeveynlerin ücretli çalışma ile ücretsiz bakım işlerini paylaşarak

aile yaşamı kalıplarını değiştirmeye dayanan kamusal günlük bakım uygulamaları, her iki ebeveyn için ebeveyn izinleri, vergi reformları gibi sosyal politikalar geliştirilmiştir. Dönemin refah devletiyle kadınlar arasındaki toplumsal cinsiyet sözleşmesi, bir yandan işgücü kıtlığını çözmek üzere kadınların işgücü piyasasına girişini özendirmekte diğer yandan kadınların eşlerine bağımlılığının azaltılması olan kadınların özgürlük arayışlarını yansıtmaktadır (Johansson, 2000, s.247; Duvander ve Ferrarini, 2013, s.3).

Söz konusu bu sözleşmenin öne çıkan politika uygulamalarından birisi, ebeveyn izni düzenlemeleridir. Ebeveyn izni kotasını uygulayan ilk ülke olan İsveç'te 1974 yılında gelire bağlı ebeveyn sigortası geliştirilmiş ve çocuğun doğumundan sonraki altı ay ücretli izne bağlamıştır. 1975 yılında İsveç'te artık annelik izni yerine babalar ve annelerin istedikleri gibi paylaşabildikleri ebeveyn izni getirilmiştir. 1989 yılında bu izin ebeveynlerin maaşlarının %90'ı ödenmek suretiyle bir yıla çıkartılmıştır. 1995'de ebeveyn izninin en az bir ayını, çocuk sahibi erkeklerin devredemeyecek biçimde kullanmasını içeren uygulama, 2002 yılında iki aya çıkartılmıştır. 2002 yılından bu yana ebeveyn izni, her bir çocuk için kullanılabilecek biçimde ve bunun on üç ayında ebeveynin gelirinin %80'ine kadarı ödenerek, geriye kalan üç ay ise taban fiyat üzerinden ücretlendirilerek toplam on altı ay olarak düzenlenmiştir. Bu uygulamaların yanı sıra her iki ebeveyn de çocukları sekiz yaşına gelene kadar ücretli çalışma saatini %25'e kadar sınırlandırma hakkına sahiptir. Ancak bu türden bir kısmi zamanlı çalışma tercihi durumunda, ebeveynlerin gelirleri azalmakta ve herhangi bir telafi olanağı bulunmamaktadır (Hobson, 2006, s.162; Nyberg, 2010, s.131; Duvander ve Ferrarini, 2013, s.4). 2008 yılında toplumsal cinsiyet eşitliği bonusu (jämställdhetsbonus) uygulamasıyla ücretli ebeveyn izninin dokuz ayının, anne ve baba arasında eşit paylaşılması durumunda günlük ekstra bir ödeme yapılmaya başlanmıştır. 2012 yılında bu bonus, izin kullanan tüm ebeveynler için başvuru olmaksızın ödenmeye başlanmıştır.

İsveç'te erkeklerin ebeveyn izni kullanmalarına ilişkin gerçekleştirilen düzenlemeler, onların talepleri doğrultusunda değil, bakım konusunda bir dönüşüm yaratma amacıyla hayata geçirilmiştir. Gerçekten de devredilemez ebeveyn izinlerinin uygulanması, önemli bir fark yaratmıştır (Nyberg, 2010, s.131). Ancak toplumsal cinsiyet eşitliğini hedefleyen en geniş kapsamlı ebeveyn izni uygulamasının pratik sonuçlarına

bakıldığında, uygulamaya başlanan ilk yıllardan itibaren erkeklerin çocuk bakımına katılımlarında artış yaşanmış olmakla birlikte, halen istenen hedefe ulaşıp ulaşılamadığı konusu tartışmalıdır.

Program uygulamaya koyulduğundan bu yana, erkeklerin kadınlarla ebeveyn izninin kullanımı için eşit haklara sahip olmasına rağmen, 1970'lerin ortalarında erkekler tarafından kullanılan toplam izin günleri oldukça aşağıda kalmıştır. 1980'lerde kapsamının genişlemesiyle izin kullanan babaların sayısında artış yaşanmış, 1995 yılında uygulamaya koyulan ebeveyn kotasıyla erkeklerin %44'lük izin kullanma oranları, %77'ye çıkmıştır. 2012'de ise alınan toplam izinlerin üçte biri erkekler tarafından kullanılmıştır (Duvander ve Ferrarini, 2013, s.7). Dolayısıyla ebeveyn izin günlerinin büyük bir bölümü yine kadınlar tarafından kullanılmakta, erkekler ise devredilemeyen ayları kullanmakla yetinmektedirler.

Ebeveyn izni kullanımında toplumsal cinsiyet eşitliğine yaklaşılmamasına rağmen, izin kullanmayan erkeklerin sayısında azalma olmaması ve kadınlarla karşılaştırıldığında erkekler tarafından alınan izin günlerinin sayısının oldukça düşük olması dikkat çekicidir. Lewis (2009, s.75) bu durumu, işgücü piyasasındaki ayrışmayla diğer ülkelerde olduğu gibi erkeklerin özel sektörde daha çok kazanması nedeniyle maaşlarından kesinti yapılmasını istememe ve bakım izni almayı genellikle hoş karşılamayan çalışma kültürünü deneyimleme çekincesiyle açıklamaktadır. Dolayısıyla İsveç'te sosyal politika uygulamalarıyla çelişen piyasanın eril yapısının, bu uygulamaların toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama hedefini sekteye uğratma gücüne sahip olduğunu söylemek mümkündür.

Toplumsal cinsiyet eşitliğine giden yolda aile-dışlaştırma, İsveç çocuk bakımı politikalarında yer bulan önemli bir diğer uygulamadır. 1970'li yıllardan beri İsveç'te kamusal çocuk bakım sistemi önemli ölçüde geliştirilmiş, çocuklar için kamu tarafından finansa edilen günlük bakım kuruluşlarının sayısı arttırılmış ve günlük bakım olarak pek çok çocuğun yaşamında temel olan hak temelli okul öncesi etkinliklere dönüştürülmüştür. Okul öncesi yaştaki çocuklar için kamu tarafından desteklenen çocuk bakımı kuruluşlarının oranı, 1972 yılında %12 iken 2007 yılında %86'ya çıkartılmıştır (Rubery, 2010, s.107; Duvander ve Ferrarini, 2013, s.8).

On altı yaşına gelene kadar çocuk bakımına destek için ailelere aylık ek çocuk ödeneği sağlanmaktadır. 2013 yılında bu ödenek çocuk başına aylık SEK 1,050 olarak belirlenmiştir. Bu yardımla ebeveynler, çocuklarını maksimum ücreti aylık SEK 1,260 olan okul öncesi tam günlük kuruluşlara (förskola) gönderme olanağına sahiptirler. 2012 yılı itibariyle 1 ile 5 yaş arasındaki çocukların %84'ünün bu destekle, bakım kuruluşlarından yararlanması sağlanmıştır. Bu nedenle çocuklar için aile üyeleri ve yakınlar tarafından sağlanan bakım oranları da oldukça düşük seyretmektedir. OECD (Temmuz 2010a)'nin raporuna göre İsveç'te ailelerin 0-2 yaş grubu çocuklarının bakımı için %1,5, 3-5 yaş grubu çocukları için %0,5 ve 6-12 yaş grubu çocukları için %1,7 oranında enformel ağlardan yararlanıyor olması, devletin çocuk bakımında aile-dışlaştırma politikalarının başarısına işaret etmektedir.

2006 yılında göreve gelen merkez sağ koalisyon hükümetinin reformlarından birisi olan ve düşük nitelikli, düşük ücretli bir işgücü piyasasının yaratılıyor olduğu eleştirileriyle karşılaşan hane hizmetleri için %50 oranında vergi indirimleri uygulamaya koyulmuştur. Genellikle temizlik için ama aynı zamanda bebek bakıcıları için de kullanılabilen bu indirimlerle iki ebeveyni çalışan aileleri desteklemek amacıyla formel bir piyasa yaratılmaktadır (Duvander ve Ferrarini, 2013, s.6). Kanun bu haliyle, ev içi işlerin paylaşımında değilse de, azaltılmasında önemli bir destek sağlamakla birlikte, bu türden işlerin göçmen, azınlık, alt sınıftan ama yine kadınlar tarafından gerçekleştiriliyor olması, hem kadınların düşük ücretli çalıştırılmasının yolunu açmakta hem de kadın aleyhine gelişen özel sektördeki toplumsal cinsiyetli ayrışmayı, Hobson (2006)'un ifadesiyle 'kadın gettoları'nı oluşturmaktadır. Nitekim Ungerson (2000, s.196) da, oldukça düşük ve sömürücü ücretlere sahip olan bakım işlerinde, hem işgücü piyasasının toplumsal cinsiyetli yapısının taşındığını hem de özellikle esnek emeği, zaten yurttaşlık hakları sınırlı olanların emeğini ve özellikle barınma sorununu bakıma gereksinim duyan kişinin evine taşınarak çözebilecek kadınların emeğinin piyasaya çekildiğini belirtir.

İsveç'te kadınların talebi ve mücadelesi sonucu elde edilen (Nyberg, 2010, s.136) ve doğrudan çocuklar için hak temelinde sunulan bakım kuruluşlarına ve ebeveyn izni uygulamalarına ek olarak, çocuklarının engelli ya da uzun süreli bir hastalığa sahip

olması durumunda, ailelere -temeli 1964 yılındaki düzenlemeye dayanan- ek izin ve nakdi yardımlar sunulmaktadır. Ebeveynler on iki yaşın altındaki çocuklarının hasta olması durumunda, ücretlerinin %80'ini alarak toplam 120 gün geçici ebeveyn izni (tillfällig föräldrapenning) alabilmekteler. 12 ile 15 yaş arasındaki çocukların ebeveynlerinin bu izinden yararlanabilmesi doktor raporuna bağlanmıştır. Ayrıca özel bir bakımı gerektiren ya da yüksek maliyetli altı aydan uzun süren bir hastalığı ya da engeli olan çocuklar için on dokuz yaşına gelene kadar ebeveynlere gelire bakılmaksızın, çocuğun durumuna göre en fazla aylık SEK 8917 tutarında çocuk bakım ödeneği (vårdbidrag) sağlanmaktadır (OECD, 2014a).

19 yaşın üzerindeki yetişkinler için ise günlük ihtiyaçlarını karşılayabilmek için haftada yirmi saatten fazla bir yardıma ihtiyaç duyması durumunda gelire bakılmaksızın kendilerine bakım veren yakınları için katılım ödeneği (närståendepenning) kapsamında saatlik en fazla SEK 282 nakdi yardım yapılır (OECD, 2014a).

İsveç'te bakıma ihtiyaç duyan yetişkinlerin bakımı için yapılan nakdi yardımların temeli 1950'li yıllara dayanır. Bakıma ihtiyaç duyan kişiler için sunulan kamusal bakım hizmetlerinin azaltılmasına yönelik ulusal düzeyde önemli bir politika değişikliği yapılmamasına rağmen, hizmetlerin niteliğinin yasal olarak tanımlanmamış olması, 1980'li ve 1990'lı yıllarda neoliberal ekonomik politikaların etkisiyle kamu tarafından finanse edilen bakım hizmetlerinin kapsamının ve harcamalarının daraltılmasına yol açmıştır. 1990'lı yıllarda düzenlenen nakdi ödemelerin eşlik ettiği, kamusal bakım hizmetlerinde gidilen kısıtlamalarda bakımın aile üyeleri tarafından gerçekleştirileceğine ilişkin örtük beklenti yer almaktadır (Jolanki ve diğerleri, 2013, s.53).

Günümüzde İsveç'te bakıma ihtiyaç duyan yetişkin aile üyelerinin ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik hizmetlerin sunulması sorumluluğu yerel yönetimlerdeki. Pek çok yerel yönetim, kendi bünyelerindeki yetişkin bakım kuruluşlarını özelleştirmiştir ve 1995 ile 2005 yılları arasında özel kuruluşların sayısı beş kat oranında artmıştır. Kamusal bakım kuruluşlarının piyasalaştırılmasıyla oluşan boşlukta yerel yönetimler, kişilerin evde bakımını kolaylaştıracak hizmetleri finanse ederek özel kuruluşlar tarafından sağlanması uygulamalarına ağırlık vermiştir (Swedish Institute, 2013).

İsveç'te bakıma gereksinim duyan yetişkinler için uygulanan politikalar, aile-dışılaştırmanın yalnızca çocuk bakımı alanında görülen bir uygulama olarak kaldığını göstermektedir. Yetişkinlerin bakımı söz konusu olduğunda piyasalaşma ve ailevileştirme uygulamalarıyla İsveç, sosyal demokrat modelin gereklerini yerine getirememekte daha çok muhafazakâr ve liberal rejimlerle örtüşen politikalar sergilemektedir.

Cömert ebeveyn izinlerinin uygulanmasına rağmen çocuk bakımında erkek katılımını, kadınlarınkine eşitleyemeyen İsveç'te, kamusal bakım hizmetlerinin sınırlandırılmasına ve piyasalaşmayla birlikte maliyetleri artan yetişkin bakım hizmetlerinin karşılanamamasına neden olan politikaların açık sonucu, ailelerin sorumluluğuna bırakılan yaşlı, engelli ve hasta bireylerin bakımının kadınlar tarafından üstlenilmesi olmaktadır.

2002/03 yılları arasında İsveç'te yapılan 'Yaşam Koşulları Araştırması' sonuçlarına göre, ev içinde kadınların erkeklerden çok daha fazla bakım işlerini gerçekleştirdikleri ve ücretli çalışma yaşamlarının da bundan oldukça etkilendiği, erkekler açısından ise ücretli çalışmaya bakım işleri arasında anlamlı bir ilişki olmadığı ortaya koyulmuştur. Bir başka araştırmaya (Szebehely ve Ulmanen, 2009), göre ise kadınlar erkeklere göre iki kat fazla oranda ev ve bakım işlerine zaman ayırmaktadırlar ve tam zamanlı çalışmaya katılımın, bakım vermeyen kadınlara göre bakım veren kadınlar arasında daha az yaygın olduğunu göstermektedir (Aktaran: Jolanki ve diğerleri, 2013, s.53).

İsveç'te kadınların işgücü piyasasına katılım oranları, neredeyse erkeklerin katılımına eşit olmasına rağmen, OECD (2011b)'nin verilerine göre kısmi zamanlı çalışmaya katılan kadınların oranı (%18,8), erkelerin oranının (%9,7) yaklaşık olarak iki katıdır. Kısmi zamanlı çalışmanın, eğitim ile çalışmayı birlikte sürdüren genç kadın ve erkekler arasında yaygın olmasının yanı sıra anaokuluna giden çocuk sahibi annelerin de kısmi zamanlı çalışmaya katılımlarının oldukça yüksek oluşu (Löfström, 2004; Aktaran: Nyberg, 2010, s.118) kadınların iş ve aile yaşamını, bakım sorumluluğu nedeniyle birleştirmeye çalıştıklarını göstermektedir.

İsveç, refah rejimini toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama amacıyla biçimlendirerek kadın ve erkeklerin hem ücretli hem de ücretsiz çalışmaya katılımlarını hedeflemektedir. Çocuk bakımı konusunda, çocukların hak sahibi özneler olarak okul öncesi eğitimden ve bakım olanaklarından yararlandırılması ve eşitliği sağlamayı amaçlayan ebeveyn izni uygulamalarıyla İsveç'in toplumsal cinsiyetlendirilmiş refah rejimi, evrensel bakım veren aileler modelini sergilemektedir. Ancak İsveç'in, bakıma ihtiyaç duyan yetişkinler konusunda aynı uygulamaları yaşama geçirememiş olması ve bu alanda piyasalaştırmaya eşlik eden ailevileştirme uygulamaları, aile üyelerinin bakımının ev içinde gerçekleştirilmesi sonucunu ortaya çıkartmaktadır. Bunun olası sonucu da iş ve aile yaşamını birleştirme baskısı altındaki kadınların daha çok oranda kısmi zamanlı ücretli çalışmaya katılımları olmakta ve bu yönüyle bakım paylaşımı modeline sahip bir toplumsal cinsiyetlendirilmiş refah rejimi sergilemektedir.

2.3.2. Türkiye'nin Toplumsal Cinsiyetlendirilmiş Refah Rejimi

Türkiye'nin refah rejiminin analizine açılan toplumsal cinsiyet penceresinden; cinsiyetçi işbölümüne ilişkin normların politika yapma süreçlerine nasıl eklemlendiğine ve bu bütünleşmenin zaman içinde aldığı biçimlere bakılması, toplumsal cinsiyet eşitliğini sağlama kaygısının sosyal politikalarda gerçekte ne ölçüde içerildiğinin görülmesini mümkün kılmaktadır. Bu bakışta Saxonberg (2013)'in; varolan toplumsal cinsiyet rollerini ortadan kaldıran politikaları ifade etmek üzere önerdiği 'toplumsal cinsiyet-dışlaştırma (degenderization)' ile kadın ve erkeğin toplumsal cinsiyet rolleri arasındaki ayrışmanın, 'açıkça' ya da 'örtük' biçimde desteklendiği politikaları tanımladığı 'toplumsal cinsiyetlendirme (genderization)' kavramları kullanışlı bir çerçeve sunmaktadır. Bu doğrultuda bu başlık altında sosyal güvenlik düzenlemeleri, istihdam politikaları ve bakım hizmetlerini kapsayan sosyal politika uygulamaları ile bunların altında yatan toplumsal cinsiyet kabullerinin kadın açısından ortaya çıkarttığı pratik sonuçlar ele alınarak Türkiye'nin refah rejiminin toplumsal cinsiyetlendirilmiş yapısı ortaya koyulacaktır.

Türkiye'nin sosyal güvenlik sisteminin geliştirildiği ilk dönemlerde, kadının geleneksel olarak aile içi sorumlulukları üstlenmesi gerektiği ve yaşamını sürdürmek için erkeğin geçim sağladığı ailelere ve evliliklere bağlı olduğu düşüncesi, kadınlara ilişkin temel

anlayışı oluşturmuştur. Böylece kadınların, babaları ya da eşleri tarafından gözetileceği ve en temel gereksinimlerinin yurttaşlık yerine, çalışan erkeğe bağlı eş, kız çocuğu ve anne konumları üzerinden karşılanması gerektiği kabul edilmiştir. Bu nedenle özellikle evlilikler, kadınlar için en önemli sosyal güvenlik mekanizması haline getirilmiştir. Geçim sağlayan erkeğin yaşamını yitirmesi durumunda, (yeniden) evlenene ya da çalışana kadar korunmaları gerektiği üzerinden kadınlar için belirli haklar sağlanmıştır. Kadının biyolojik olarak nispeten ‘zayıf’ olduğu ve çalışması halinde ev işlerinin aksayacağı gibi nedenlerle erken emeklilik hakkı tanınmıştır (Arat, 1998; Aktaran: Kılıç, 2006, s.74-75; Kılıç, 2010, s.342; şahin, 2012, s.233).

Kadın işgücü ve istihdamının kısıtlılığı nedeniyle kadın işçilerin özel olarak değerlendirilmesi gereken koşulların varlığının göz ardı edildiği ve kadınların çalışma koşullarının erkek işçilerden farklı olmadığı süreç, 1930’lu yıllarla birlikte geride kalmış ve sosyal politikaların, geliştirilmeye başlanan sosyal güvenlik sistemi üzerinden kadını içerdiği yeni bir döneme girilmiştir. Her dört işçiden birinin kadın olduğu ve kadınların özellikle tarım ve dokuma sanayiinde yoğun olarak çalıştıkları bu dönemde doğum yanlısı politikalara paralel biçimde, kadınlar lehine ilk kez çalışma koşullarında bazı kısıtlamalar ve yasaklamalara ek olarak, toplam altı haftadan oluşan yarım maaş ödemeli doğum izni ve annelik yardımları gibi koruyucu düzenlenmeler gerçekleştirilmiştir. Ancak bu dönem koruyucu önlemlerin, uygulamaya aktarılmasındaki başarısızlık nedeniyle, kadın işçi istihdamının artması ve çeşitlenmesine rağmen, kadın işçilerin büyük bölümü için çalışma ve yaşam koşullarının düzeltilemediği bir dönem olmuştur (Kılıç, 2006, s.39; Makal, 2012).

İkinci Dünya Savaşı sonrasında dünyada yaşanan gelişmelere paralel olarak, Türkiye’de sosyal sigortaların düzenlenmesi, sosyal hizmetlerin geliştirilmesi ve sosyal devlet ilkesinin kabul edilmesi gibi refah uygulamaları hız kazanmıştır. Kadın işçi oranında da artışa neden olan devletçi sanayileşmenin yaşandığı bu dönemde sınırlı sayıda kreş, yuva ve emzirme odası uygulamaları ile özellikle 1960’lı yıllarda gerçekleştirilen erken emeklilik düzenlemeleri kadınlar açısından ne çıkan olumlu politikalar olmuştur (Kılıç, 2006, s.41; Makal, 2012).

Cumhuriyetin ilk dönemlerinden bugüne uzanan tarihsel süreçte, ‘bir toplumsal cinsiyet olarak’ kadını gören sosyal politika anlayışında ortaya çıkan dönüşümler açısından kırılma noktasını, alınan 24 Ocak kararlarıyla 1980 yılı oluşturmaktadır. Neoliberal yeniden yapılanma sürecine girildiği bu dönemle birlikte, Acar Savran (Ocak 2008)’ın ifadesiyle; “kadınlar için her türlü koruyucu önlemden bireysel özerkleşmeye, soyut eşitlikçiliğe doğru” adımlar atılmaya başlanmıştır. Türkiye’de sosyal politika alanında 1980’li yıllarda neoliberal kabullerin yanı sıra kadın hareketinin güçlenmesiyle birlikte işgücü ve istihdam alanında kadınların eşitsiz konumlarının giderilmesine yönelik olarak verilen mücadelenin de etkisiyle, farklılıklar odağından eşitliğe doğru yaşanan değişimle, aile merkezli bir yaklaşımdan piyasa merkezli bireyselleşmeye geçiş yaşanmıştır. Böylece kadının aile içindeki konumunun esas olduğu, buna karşılık emek piyasasındaki varlığının ise geçici olduğu, sosyal güvenliğin aile içindeki bağımlı konumu üzerinden tanındığı yaklaşımdan vazgeçildiği görüntüsü çizilmeye başlamıştır. Ancak bununla birlikte, bu dönemde istihdamın arttırılması ve işsizlikle mücadelenin öncelikli politikalar arasında yer almaması sonucu kadın istihdamını arttırmak için de somut politikalar belirlenmemiştir. Dahası 1980 öncesinde pek çoğu ücretsiz aile işçisi olarak tarım sektöründe çalışan kadın, kente göçle birlikte sanayi ve hizmet sektörlerinde yaratılan istihdam olanaklarının yetersizliği nedeniyle büyük ölçüde işgücüne katılımdan dışlanmış, bir kısmı ise enformel istihdam biçimlerine yönelmişlerdir (Toksöz, 2007, s.4; Kılıç, 2010, s.337; Toksöz, 2012a, s.196). Dolayısıyla Türkiye’de bu dönemde bir yandan kadın emeğinin metalaştırılmasının teşvik edildiği ancak bunun istihdam politikalarıyla desteklenmediği, diğer yandan kadının aile içi rollerine ve sorumluluklarına ilişkin köklü bir dönüşüm talebinde de bulunulmadığı ve ailenin esas olduğuna ilişkin normun korunduğu bir sürece girilmiştir.

2000’li yıllara gelindiğinde ise hız kazanan Avrupa Birliği’ne uyum sürecinde uygulamaya koyulan toplumsal cinsiyet eşitliği politikalarının kadınların büyük çoğunluğunun uygulama dışında kalmasını engelleyememiş olması ve dahi kadınların istihdam olanakları üzerinde olumsuz etkide bulunmuş olması, gerçekleştirilen değişimlerin hedefinde toplumsal cinsiyet eşitliğinin yalnızca bir görünüm olarak yer aldığını düşündürmektedir (Dedeoğlu, 2009, s.42). Zira Young (2000; Aktaran: Dedeoğlu, 2011, s.64) tarafından belirtildiği üzere sosyal harcamaların kısıtlanması ile

toplumsal cinsiyet eşitliğini amaçlayan politikaların hayata geçirilmesinin eş zamanlı gerçekleşmesi manidardır.

AB'ye uyum sürecinin hakim olduğu bu dönemde benimsenen; kadın istihdamının arttırılması için kısmi zamanlı çalışma, proje bazlı çalışma, çağrı üzerine çalışma, evden çalışma, telefonla çalışma, taşeron sistemine bağlı çalışma, ev eksenli çalışma gibi farklı biçimlere sahip olan esnek çalışmanın yaygınlaştırılması hedefi, bir yandan ataerki ile kapitalizm uzlaşmasının sürdürülmesini garantilerken, diğer yandan kadının işgücüne ve istihdama katılamamasının altında yatan gerçek nedenlerin gizlenmesine hizmet etmektedir. Oysa kadının işgücü ve istihdama katılımının düşüklüğü; özellikle eğitim olanaklarından yoksun bırakılan kadınlar açısından ücretli çalışmaya katılımın, gerek bütünüyle kendi sorumluluklarına bırakılan ev içi işlerin engelleyici ağırlığı gerek erkeğin aileyi geçindiren konumuna ve aile içindeki egemenliğine karşı bir tehdit olarak algılanması gerekse kadınlara sunulan işlerin kısıtlı, koşullarının ağır ve ücretlerin düşük olması dolayısıyla talep edilebilir olmamasından kaynaklanmaktadır (Toksöz, 2007; Toksöz, 2012a, s.196).

Neoliberal politikaların hedefleri arasında yer alan istihdam yapısının esnekleştirilmesiyle uyumlu olarak 22 Mayıs 2003 tarihli ve 4857 sayılı Resmi Gazete'de yayımlanan İş Kanunu'nda ev içindeki kadına ait görülen işler aksatılmadan kadın istihdamının arttırılacağı öngörüsüyle kısmi zamanlı çalışmaya ilişkin düzenlemelere yer verilmiştir. Ancak Türkiye İstatistik Kurumu ([TÜİK], 2014), 2014 yılı Eylül ayında 15 yaş ve üzeri erkeklerin %71,7 oranında gerçekleşen işgücüne katılımına karşılık, kadınların işgücüne katılım oranını %31,1 olarak açıklamıştır. Bu oran, -%70,9 olan OECD ortalaması üzerinden değerlendirildiğinde de-, Türkiye'de işgücüne katılım bakımından kadın aleyhine gelişen eşitsizliği gözler önüne sermektedir. Kadın ile erkeğin istihdam oranları karşılaştırıldığında da söz konusu eşitsizlik açıkça görülmektedir zira TÜİK'in Eylül 2014 istatistiklerine göre %65,2 olarak gerçekleşen erkek istihdamına karşın, kadın istihdamı %26,8'dir ve kadınlar sırasıyla %48,7 ile en çok hizmet sektöründe, %34,4 ile tarım sektöründe ve %15,8 ile sanayi sektöründe ve %1,1 ile inşaat sektöründe istihdam edilmektedirler, istihdama katılan kadınların %49,6'sı ise kayıt dışı çalışmaktadır (TÜİK, 2014). Dolayısıyla

kadınların istihdama katılımı, erkeklere göre oldukça düşük oranlarda gerçekleşmekte ve daha çok, enformel çalışma biçimlerinde yaygınlaşmaktadır. Bu nedenle ILO (2014) tarafından hazırlanan raporda “Merkezi ve Güney Doğu Avrupa (AB’ye dahil olmayan) ve Bağımsız Devletler Topluluğu (CIS) ülkeleri arasında yer alan Türkiye, istihdamda en fazla toplumsal cinsiyet ayrımcılığı yapılan ülke” olarak yer almıştır.

Bu süreçte kadınların istihdama katılmama nedenlerinde ise bir değişim yaşanmamıştır. 2010 yılında çıkarılan “Kadın İstihdamının Artırılması ve Fırsat Eşitliğinin Sağlanması” konulu Başbakanlık Genelgesi’nin maddelerinin hayata geçirilip geçirilmediğini incelemek için Kadın Emeği ve İstihdamı Girişimi ([KEİG], 2013) tarafından yapılan araştırma sonuçları da kadın aleyhine gelişen bu eşitsizliği ortaya koymaktadır. Rapora göre, kadınların ücretli çalışmaya katılamama nedenleri arasında halen ilk sırayı, ev ve bakım işlerinin kadının işi olduğu kabulüyle çalışmalarının uygun bulunmaması oluşturmaktadır. TÜİK (2014) Eylül ayı istatistiklerine göre de, işgücüne dahil olamayan kadınların %58,1’i ev içi işler nedeniyle işgücüne katılamamaktadır.

Kadının konumuna dair ev içinde ve istihdam alanında sürdürülen eril ideolojiye, kreş ve emzirme odası gibi hizmetlerin verilmemesi ya da ebeveynlerin çalışma saatlerine uygun sunulmaması, ticari bakım hizmetlerinin ücretlerinin yüksek olması gibi bakım yükünü hafifletecek pratik yaşama ilişkin uygulamaların yokluğu eklendiğinde kadınların ücretli çalışmadan kopması ya da ev eksenli çalışma gibi koşulları ağır olan esnek çalışma biçimlerine yönelmesi kaçınılmaz hale gelmektedir. Ayrıca düşük ücret politikaları, sigortasız çalıştırma, sigorta primlerinin düşük ücretten ödenmesi, mesai ücreti vermeden fazla çalıştırma, yıllık izin kullandırmama, servis, yemek gibi olanakları sağlamama gibi uygulamalar da kadınları istihdama katılmaktan alı koymaktadır (KEİG, 2013). Dolayısıyla kadınların istihdama katılmama nedenlerinin, çalışma biçimlerinden ziyade istihdam alanında yaşanan toplumsal cinsiyet ayrımcılığında ve bakıma ilişkin gerçekçi hizmetlerin sunulmamasında aranması gerekmektedir.

Yukarıdaki tablodan da anlaşılabacağı üzere halen öncelikli geçim sağlayanın erkek olduğu ve bakım işlerinin bütünüyle kadına bırakıldığı Türkiye’de, neoliberal ekonomik politikaların etkisiyle tam istihdamdan vazgeçildiği, esnek çalışma biçimlerinin

gündeme alındığı bir süreçte, kadının emek piyasasında yer aldığı varsayımıyla sosyal güvenlik sisteminde düzenlemelere gidilmiştir. 2006 yılında kabul edilen 5510 Sayılı ‘Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu’, sosyal güvenlik alanında kadın ile erkek arasında kurgulanan soyut eşitlik ilkesini, temel alması bakımından çarpıcı bir örnektir. Yaşamın her alanında kadın aleyhine gelişen eşitsiz güç ilişkilerini görmezden gelerek, kadın ve erkeğin koşullarının eşit olduğunu kabul eden bu kanun; kadının emek piyasasında yer aldığını varsaymaktadır. Ancak TÜİK’in ‘nüfusun yıllara ve cinsiyete göre işgücü durumu’ istatistiklerine göre, 2000’li yıllarla birlikte kadının gerek işgücüne katılım gerekse istihdam oranlarında düşüş yaşanmaya başladığı görülmektedir. Örneğin kadınların, 1999 yılında %30 olan işgücüne katılım oranları kanun değişikliğinin yapıldığı yıl olan 2006’ya gelindiğinde %23,6’ya, %27,7 olan istihdam oranları ise %20’ye gerilemiştir. Buna karşılık kadınların işsizlik oranlarında ise artış yaşanmıştır.

Yeni sosyal güvenlik kanunuyla kendi hesabına çalışma, ücretsiz aile işçiliği ve kayıt dışı istihdamın yaygın olduğu bir işgücü piyasasında pek çok kişi için güvence sağlamayan ve formel güvenlik kapsamındaki yurttaşlar ile bunun dışında kalanlar arasındaki ayrıma dayanan ikili vatandaşlık durumundan, herkesi yurttaşlık hakları temelinde sosyal güvenlik kapsamına almaksızın, sosyal güvenliğin kapsamını daraltarak gerçekleştirilen tekdüze bir yurttaşlığa doğru geçiş yaşanmıştır (Buğra ve Keyder, 2006, s.212; Buğra, 2008). Böylece emek piyasasında ve ev içinde kadın aleyhine varolan eşitsizlikler dikkate alındığında, gerçekçi olmadığı kolaylıkla görülebilecek bir varsayım üzerinden sağlık güvencesi ve emeklilik gibi sosyal haklarda kadınlar açısından olumlu düzenlemeler de ortadan kaldırılmıştır.

Söz konusu bu düzenlemelerin başında ‘emeklilik yaşı’ gelmektedir. Kadın için 58, erkek için 60 olan emeklilik yaşı, kanunla 2036 yılından itibaren geçerli olacak şekilde kademeli olarak arttırılmıştır. 2044 yılında erkekler için 65 olacak emeklilik yaşı, 2048 yılından başlanarak kadın için de 65’e çekilecek ve kadınlar için erken emeklilik uygulaması bütünüyle ortadan kaldırılacaktır.

Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu ile sağlık alanında yapılan düzenlemeler de kadınlar aleyhine eşitsizliklerin katlanmasına neden olmuştur. Kanunla

1 Ocak 2012 tarihinden sonra gerek erkekler gerekse kadınlar için evli olmamaları ve lise ve dengi okullarda öğrenim görmeleri halinde 20 yaşına kadar, yükseköğrenim görmeleri halinde ise 25 yaşına kadar sigortalı ebeveynleri üzerinden sağlık hizmetlerinden yararlanabilmektedirler. Ancak hem erkekler hem de kadınlar için 18 yaşından sonra evlenmemeleri ve öğrenim görmemeleri halinde sağlık hizmetlerinden yararlanabilmek için birlikte ikamet ettiği ailesinin gelirine bağlı olarak genel sağlık sigortası primi ödeme zorunluluğu getirilmiştir. Böylece eve giren gelir hesaplandığında kişi başına düşen tutarın, asgari ücretin üçte birinden az olması durumunda prim devlet tarafından ödenir, fazla olması durumunda ise kişi, geliri oranında prim ödemek zorundadır. Böylece evlenmemiş kadınların sigortalı ebeveynlerinden dolayı sahip olduğu sağlık güvencesi kaldırılmış ve pek çok kadının tam zamanlı ve sigortalı çalışmadığı göz önünde bulundurulduğunda kadınlar için evlilik, sosyal güvenceye dahil olmak için yine tek seçenek haline gelmiştir.

Yukarıda söz edilen sosyal güvenlik uygulamaları ve istihdam politikaları üzerinden Türkiye’de hakim olan sosyal politika anlayışlarına, Scott (1988; Aktaran: Lister, 2000, s.51)’ın kadınların değerlendirilmesinde erkeklerin bir ölçüt olarak alınmasına getirdiği eleştiri üzerinden bakmak, her iki anlayışın da niçin kadın aleyhine gelişen adaletsizliklere dokunmadığını görmek açısından önemlidir. Her şeyden önce eril düşüncenin bir uzantısı olan, kadının erkek üzerinden değerlendirilmesi durumu, Scott (1988)’a göre ya kadını, erkekle aynılaştırarak kadınlara erkekler gibi davranılması anlamına gelecektir ya da kadının, erkekten farklı olduğuna vurgu yaparak zayıf, yetersiz ve tuhafmış gibi davranılmasına neden olacaktır. Acar Savran (Ocak 2008), Scott’ın eleştirisini Türkiye sosyal politikaları bağlamında değerlendirerek; kadınların, koruyuculuk ile bireysel özgürleşme ya da farklılık ile soyut eşitlik ikileminde bırakıldığını belirtir. İlk dönem sosyal güvenlik politikalarının farklılıkçı mantıkla, kadınların annelik kimliğini vurgulayarak onları bu kimliğe hapsettiği; daha sonraki dönemde ise cinsiyetsiz soyut bireylerin eşitliğine dayalı liberal eşitlik anlayışının öne çıkartılarak, kadınların karşılıksız ev emeklerinin görmezden gelindiği, özgürleşmek, özerkleşmek için eşitsiz, güvencesiz bir rekabet ortamına sürüklendikleri tespitinde bulunur.

Söz konusu bu sosyal politika kurgusunda sosyal güvenlik uygulamalarıyla, emek piyasasına katılım eğilimleriyle, sosyal yardımların sunulduğu ve bakım işlerinin paylaşımıyla sergilediği özgünlükler dolayısıyla Türkiye'nin refah rejimine, Güney Avrupa rejimleri sınıflandırmasında yer verilir. Türkiye'nin refah rejimi Buğra (2012)'nin ifadesiyle "kültürel açıdan muhafazakâr, ekonomik açıdan neoliberal" bir eğilim sergilemektedir. Bu eğilim ülkenin bakım politikalarında da ortaya çıkmaktadır. Zira bakım işinin büyük ölçüde ücretsiz çalışmaya dayandırılarak ailevileştirilmesi ve aile içinde kadının sorumluluğu olarak kabul edilmesi geleneksel toplumsal cinsiyet ideolojisiyle biçimlenen muhafazakâr politikaların bir sonucu olarak ortaya çıkmakta, öte yandan bakım hizmetlerinin gerektirdiği sosyal bütçenin kısıtlanmasını ve bu hizmetlerin piyasalaştırılmasını talep eden neoliberal politikaların ideolojik bir aracı olarak da iş görmektedir.

Gerek çocuk gerekse yaşlı, engelli ve hasta yetişkinlerin bakımı için sunulan kamusal hizmetlerin oldukça sınırlı olmasının yanı sıra bu alanda piyasalaşmanın teşviki; üst orta sınıftan ailelerin bu hizmetleri piyasadan satın alabileceği, orta sınıf ve yoksul ailelerin ise bakım işlerinin kendi sorumlulukları olduğu varsayımından kaynaklanmaktadır. Ailenin söz konusu edildiği tüm bakım politikalarında ise, bakım işini gerçekleştirecek olan kişilerin kadınlar olması gerekliliği ön kabulü oluşturmaktadır.

Türkiye'de bakım işlerine ilişkin cinsiyetçi işbölümünün sürdürüldüğü ailevileştirme politikası, çocuğun doğumunda dahi ortaya çıkarak erkekleri kapsamayan ve yalnızca kadınlar için sekiz hafta doğum öncesi, sekiz hafta doğum sonrası olmak üzere toplam on altı hafta olarak düzenlenmiş doğum izinleriyle ortaya çıkmaktadır. Ardından yetersiz kreş ve anaokulu uygulamalarıyla aynı politika, okul öncesi çocuklarının bakımında da sürdürülmektedir. Y. Ecevit (2010, s.112)'in belirttiği gibi, Türkiye'de özel okulların pahalı oluşu, kamusal kreşlerin yetersizliği, işverenlerin kreş açma sorumluluklarını yerine getirmemeleri nedeniyle erken çocukluk çağındaki çocukların pek çoğu bu hizmetlerden yararlanamamaktadırlar. Nitekim OECD (2014a) verilerine göre, Türkiye'de 3 ile 5 yaşları arasındaki çocukların formel bakıma katılım oranlarının yalnızca %27 olarak gerçekleşmesi, %82,6 olan AB ortalamasının da, %80,6 olan

OECD ortalamasının da oldukça altında kalarak, öncelikli sorumluluğun ailelere devredildiğini göstermektedir.

Kamunun yanı sıra sivil toplum ve ticari girişimlerin de dahil edildiği yaşlılık alanında, bakım ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik hizmetler, gündüzlü bakım ile yatılı bakım olarak sunulmaktadır. Yaşlı bakım hizmetlerinin sunumunun kamusal ayağını, Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğüne bağlı ve sayısı 109 olan Huzurevi, Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri ile ilki, 2012 yılında açılan ve ülke genelindeki sayısı 30 olan Yaşlı Yaşam Evi oluşturmaktadır (ASPB, 2014). 21 Ocak 2001 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanan ‘Huzurevleri ile Huzurevi Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri Yönetmeliği’ne göre, 60 yaş ve üzeri yaşlı bireylerin, kendilerinin ve ailelerinin gelir durumuna göre kamuya ait bu merkezlerden ücretli ya da ücretsiz yararlanması mümkündür. Bu merkezlerde ayrıca geçici süreyle yatılı ve gündüzlü bakım hizmetinin sunulması; geçici süre ile yatılı kalanların, kaldıkları odanın ücretini, gündüzlü bakım alanların ise tek kişilik oda ücretinin %75’ini gün hesabı ile ödemeleri koşuluna bağlanmış, gündüzlü bakım hizmeti alan yaşlıların ulaşımının yaşlı ya da yakınları tarafından sağlanacağı belirtilmiştir.

07 Ağustos 2008 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanan ‘Yaşlı Hizmet Merkezlerinde Sunulacak Gündüzlü Bakım ile Evde Bakım Hizmetleri Hakkında Yönetmelik’ ise 60 yaş ve üzeri yaşlı bireylerin bakımı için gündüzlü hizmet verecek olan, kamunun yanı sıra ticari gündüzlü yaşlı hizmet merkezlerinin açılmasını mümkün kılmıştır. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’na bağlı olan bu merkezlerden ilki, 2012 yılında açılmıştır. Yaşlı hizmet merkezlerinden (satın) alınabilecek hizmetler; herhangi bir rahatsızlığı olmayan yaşlılar ile demans ve alzheimer gibi hastalıkları olan yaşlılar için gündüzlü bakım hizmetleri ile akıl ve ruh sağlığı yerinde olan, tıbbi bir bakıma ihtiyaç duymayan ve bir özrü olmayan yaşlılar için profesyonel bakıcı tarafından sunulan evde bakım hizmetlerini kapsamaktadır. Bu merkezler için alınan yıllık aidatların yanı sıra düzenlenen her bir etkinlik, ulaşım, öğle yemekleri için ücretlendirme yapılmaktadır. Merkezlerden yararlanmak isteyen ve herhangi bir geliri olmayan, bakacak kimsesi bulunmayan yaşlılara ise kapasitenin yalnızca %5’i oranında ücretsiz hizmet verilmesi

düzenlenmiştir. Bu düzenleme, bir yandan aile dışında sunulacak gündüzlü bakım hizmetini, gelir durumuna bakılmaksızın hemen herkes için ücretlendirmesi bakımından, diğer yandan da evde sunulacak profesyonel bakım hizmetlerinde, yaşlılık dışında herhangi bir bakıma gereksinim duyma koşulunun olmamasını araması bakımından dikkat çekicidir.

Engelli bakımı alanında da Türkiye’de sunulan kamusal hizmetler oldukça sınırlıdır. Engelli bireylerin bakım ihtiyaçlarına yönelik hizmet veren kamusal kuruluşlar; Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğüne bağlı olarak gündüzlü ve yatılı hizmet veren ve ülke genelindeki sayısı 86 olan Bakım, Rehabilitasyon ve Aile Danışma Merkezleri ile sayısı 49 olan ve yatılı hizmet veren Umutevi’nden oluşmaktadır.

Yatılı, tam gün ya da yarım gün gündüzlü bakım hizmetleri ile ailelere yönelik danışmanlık hizmetleri verilen bu Merkezlerden yararlanacak engelli bireylerin belirlenmesi, hizmetlerin içerik ve sunumu; 3 Eylül 2010 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan ‘Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü Özürlülerin Bakımı, Rehabilitasyonu ve Aile Danışmanlığı Hizmetlerine Dair Yönetmelik’ tarafından düzenlenmiştir. Yönetmeliğin 7. maddesinde engelli bireylerin ailesi yanında evde bakımına öncelik verildiği, merkezlerde sunulan bakım ve rehabilitasyonun ise ailesi olmayan veya ailesi yanında bakımı sağlanamayan engelli bireyler için alternatif bir hizmet modeli olarak sağlandığı açıkça ifade edilmiştir. Yönetmeliğin engelli kabulünde öncelik gerektiren durumlar çizelgesinin yer aldığı ekinde ise (EK-2); engelli bireyin merkeze kabulünde annenin vefat etmiş olması 7 puan, babanın vefat etmiş olması 5 puan, annenin engelli olması 8 puan, babanın engelli olması ise 7 puan biçiminde düzenlenmiştir. Bu düzenlemeler, engelli bakımının aile ile devlet ve kadın ile erkek arasındaki paylaşımında; ailelerin bu işlevini yerine getirememesi durumunda devletin devreye girmesi biçiminde açık bir ailevileştirmeyi, ailevileştirilen bakım işlerinde ise kadının erkeğe göre daha çok sorumlu olduğu kabulünü sergilemektedir.

Yönetmelikte ayrıca ücretsiz olmakla birlikte, engelli yakınlarının gelir durumuna göre nafaka alınabileceği belirtilen bu merkezlerin ‘imkanları’ dahilinde evde bakıma destek

hizmeti sunulabileceği belirtilmiştir. Merkezin bünyesinde çalışan bakıcı personel tarafından engelli bireyin evinde verilecek bakım hizmetinin, söz konusu merkezin kapasitesi ve personel durumunun uygun olması halinde, en az üç ayda bir kez verilmesi biçiminde düzenlenmiş olması, bu uygulamadan ihtiyaçları karşılayan gerçekçi bir hizmet olarak yararlanılması olanağını ortadan kaldırmaktadır.

Kamusal bakım kuruluşlarının sayısının sınırlı olduğu ve ailevileştirmenin desteklendiği engelli bakımı alanında ticari işletmeler olan Özel Bakım Merkezleri tarafından bakım hizmeti verilmektedir. 30 Temmuz 2006 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanan ‘Bakıma Muhtaç Özürölülerin Tespiti ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik’in 13. maddesinde bakıma ihtiyaç duyan ekonomik yoksunluk içindeki bireylerin, kamusal merkezlerin yanı sıra bu özel bakım merkezlerinden de yaralanması durumunda devlet tarafından ödeme yapılması düzenlenmiştir. Buna göre; yatılı bakım merkezlerinden 24 saat hizmet alınması durumunda iki aylık, gündüzlü bakım merkezlerinden günde sekiz saat süreyle tam gün hizmet alınması durumunda bir aylık net asgari ücret tutarında, gündüzlü bakım merkezlerinden günde dört saat süreyle yarım gün bakım hizmeti alınması durumunda ise bir aylık net asgari ücretin yarısı tutarında ödeme yapılmaktadır.

Bu uygulamalar; devletin yaşlı ve engellilerin bakımına ilişkin sorumluluklarından çekilerek hizmetin sınırlı bir kısmının piyasadaki özel sektör kuruluşlarından sağlanmasını, büyük kısmının ise aile içinde kadınlar tarafından üstlenilmesini teşvik etmeye yönelik uygulamalardır (Toksöz, 2012b, s.117). Özdek (2011, s.66)’in ifade ettiği üzere; kamu hizmetleri, devletin bu hizmetlerin sunucusu rolünden çıktığı ölçüde, özel sermayenin kar amaçlı birer yatırımına dönüşmekte ve aynı zamanda bu hizmetleri veren özel sektör, devlet tarafından kamu bütçesinden desteklemektedir.” Böylece piyasalaştırılarak yalnızca gelir düzeyi yüksek ailelerin karşılayabileceği sınırlı hizmetlere dönüştürülen bakım hizmetleri, orta ve alt sınıftan aileler için ise evde gerçekleştirilmesi zorunlu olan işler olarak kalmaktadır.

Benzer bir eleştiri noktasından hareketle Ungerson (2000, s.183), bakım alanında sergilenen bu metalaştırma ve ailevileştirme yaklaşımlarını; “kamusal hizmetlere olan talebin giderek artmasına rağmen, devlet tarafından finanse ve idare edilen geleneksel

ailevi hizmetler ile özel-gönüllü bakım hizmetlerini birbirine bağlayan yeni, piyasalaşmış bakım sisteminin yaygınlaşması olarak yorumlamaktadır. Ungerson'a göre, bu yeni piyasa yönelimli bakım sistemini daha etkili kılmak için, bakım hizmetlerinin (artık kamu sektörü tarafından sağlananlar da buna dahildir) gelire bağlı olarak ücretlendirilmesine başlanmıştır. Eğer piyasa işleyecekse, bakım müşterilerinin harcamalarında etkili bir artış gerekmektedir. Bakım organizatörleri tarafından bu müşterilerin, neredeyse bakım alanlar kadar çok olması beklenir. Böylece bakıma ihtiyaç duyma durumu giderek kendisine bağlı bir para arzı oluşturmakta ve kaynakları her ne olursa olsun giderek piyasalaşmaktadır.

Bütün bu hizmet kurgusu üzerinden, Türkiye'de piyasalaştırılmış bakım hizmetlerine ulaşamayanlar için ailevileştirmenin tek çözüm olarak ortaya çıktığını söylemek mümkündür. Bakımın, evde aile üyeleri tarafından gerçekleştirilmesinin öncelik olduğu normuyla sosyal politikaların biçimlendirilmesi, yoksul aileler için bakım hizmetlerinin bir hak olarak değil, 'muhtaçlara yardım' olarak sınırlı sosyal yardımlarla sağlanmasını beraberinde getirmektedir. Böylelikle hizmet görüntüsü verilen uygulamalar yoluyla, alt sınıflar için itirazsız ve dahi memnuniyetle karşılanması sağlanan ailevileştirme, sosyal politikaların bizatihi kendisi haline getirilmektedir.

Özetle toplumsal cinsiyet eşitliğine ilişkin egemen politik tutum, kadınları etkileyen sosyal politika uygulamalarının ve bilhassa ücretli ve ücretsiz işlerin paylaşımını biçimlendirerek kadınların koşullarını belirlemektedir. Saxonberg'in önerdiği kavramsal çerçeveye sosyal güvenlik, istihdam ve bakım politikalarına bakıldığında Türkiye'de uygulana gelen sosyal politikaların, bir toplumsal cinsiyet-dışılaştırmaya işaret etmediği açıktır. Nitekim Türkiye'de görülen toplumsal cinsiyetli refah rejimi, cinsiyetçi işbölümü dolayısıyla belirlenmekte ve bu belirlenim kadının rolünü, geleneksel toplumsal cinsiyet ideolojisi çerçevesinde öncelikle özel alanla sınırlamaktadır. Ancak aynı zamanda neoliberal ekonomik politikaların etkisiyle, bu sınırlamayla ters düşebilecek bir biçimde, kadının emek piyasasına girişi talep edilmektedir. Bu olası çelişkiyi ortadan kaldırmak ve özel alana özgü bir iş olarak görülen bakımın, aile içinde kadın tarafından yapılmasını devam ettirmek için ise eşitsiz güç dinamiklerini sürdüren esnek çalışmayı kadınlar için hedefleyen istihdam politikaları şekillendirilmiştir.

2.3.2.1. Toplumsal Cinsiyetlendirilmiş Bir Sosyal Politika Olarak Evde Bakım Uygulaması

Toplumsal cinsiyet odağında değerlendirilmesi için sosyal politika ve hizmetlerin amaç ve kapsamına, altında yatan ideoloji ve anlayışa, kadınlar açısından ortaya koyduğu somut çıktılara bakılması gerekmektedir (Daly, 1994; Aktaran: Bütün, 2010, s.33). Daly (1994), tarafından önerilen analiz basamaklarının dikkate alınması, ekonomik yoksunluk içinde bulunan engelli bireyler için sunulan evde bakım uygulamasının toplumsal cinsiyet içerimlerinin ortaya çıkartılabilmesi için faydalı bir yöntem sağlamaktadır. Bu nedenle Türkiye’de sunulan evde bakım uygulamasının genel olarak, kadınlar açısından ortaya koyduğu somut çıktılara ulaşmanın amaçlandığı çalışmanın bu bölümünde ilk olarak, evde bakımın kapsamı üzerinde durulacak, ardından altında yatan ideolojinin kadın açısından taşıdığı anlam irdelenecektir.

30 Temmuz 2006 tarihli ve 26244 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanan Bakıma Muhtaç Özürlülerin Tespiti ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik tarafından esasları belirlenen evde bakım uygulamasından yararlanmak için engelli bireyin, ‘ağır özürlü’ olduğunu belgelendirmesi ve ‘günlük hayatın alışılmış, tekrar eden gereklerini önemli ölçüde yerine getirememesi nedeniyle hayatını başkasının yardımı ve bakımı olmadan devam ettiremeyecek derecede’ olması gerekmektedir. Evde bakım uygulamasından yararlanma koşulları arasında yaş ve engelin türüne ilişkin bir kriterin olmaması bu uygulamayı, engelli bakımı altında çocuklar ile hasta ve yaşlı yetişkinlerin bakımlarının sağlandığı bir uygulama biçimine dönüştürmektedir.

Engel durumunun ağırlığına ek olarak, evde bakım uygulamasından yararlanmanın bir koşulu da engelli bireyin ekonomik yoksunluk içinde bulunması gerekliliğidir. Yönetmeliğin 4. maddesi uyarınca “her ne ad altında olursa olsun her türlü gelirleri toplamı esas alınmak suretiyle, kendilerine ait veya bakmakla yükümlü olduğu birey sayısına göre kendilerine düşen ortalama aylık gelirin, bir aylık net asgari ücret tutarının 2/3’ünden daha az olması” gerekmektedir. Bu noktada bakıma gereksinim duyan engelli bireylerin sosyal güvence durumlarının bir kıstas olarak dikkate alınmamasına rağmen, yoksulluk koşulunun esas olması, gelir tespitiyle ekonomik yoksunluk içinde olmadığı belirlenen engellilerin bakım hizmeti ihtiyacının yok sayılmasının yanı sıra bakımın

kamusal bir hizmet olarak değil, yalnızca ‘muhtaç’ olanlar için aile içinde ödemelerle desteklenebilecek bir iş olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır.

Yönetmelikte ayrıca, evde bakım uygulamasından yararlanmanın beraberinde, engelli birey için bakım veren kişi tarafından geniş zaman aralıklarının ayrılmasını getirdiği belirtilmektedir. Buna göre engelli bireyin yedi gün, yirmi dört saat içindeki tüm bakım ihtiyaçlarının, fiilen en az sekiz saat bir arada bulunarak akrabaları tarafından ev içinde karşılanması gerekmektedir. Evde bakım uygulamasını Avrupa ülkelerindeki emsallerinden ayıran bu düzenleme, bakım veren kişinin kendisini yenileyebileceği ya da gereksinimleri doğrultusunda kullanabileceği izinleri sağlamayarak ev içinde gerçekleştirilen bakım çalışmasının koşullarını daha da ağırlaştırmaktadır.

2006 yılında hayata geçirilen evde bakım uygulaması, Yönetmeliğin 13. maddesinde yer alan; bakıma gereksinim duyan engelli bireyin bakımının, günde yirmi dört saat süreyle ev içinde akrabaları tarafından gerçekleştirilmesi karşılığında yapılan bir aylık net asgari ücret tutarındaki ödeme olarak özetlenebilecek bir uygulamadır. Avrupa’daki örneklerden farklı olarak sosyal güvenlik dışında bırakılarak düzenlenen uygulama, bu haliyle uzun zaman aralıklarında bakıma gereksinim duyan kişinin ihtiyaçlarının karşılanması için çalışanlara -evde bakım verenlere- kaza, emeklilik ve sağlık gibi sosyal hakları sağlamayarak bu kişilerin, sosyal güvenlik sisteminin dışında kalmasına yol açmaktadır.

3 Haziran 2011 tarihinde alınan 633 Sayılı ‘Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı’nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname’ ile SHÇEK’in kapatılmasının ardından evde bakım uygulaması; aileyi ve sosyal yardımları öncelikli hizmet politikası olarak belirleyen yeni Bakanlığın, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğüne yürütülen temel hizmetlerinden birisi olarak kabul edilmiştir. ASPB (2014) tarafından, GSYİH içindeki payı 2012 yılında %1,4 olarak gerçekleştiği belirtilen sosyal harcamaların en büyük payını, sosyal yardımlar oluşturmaktadır. 2014 bütçesi 17.024.807.000 TL olarak belirlenen Bakanlığın, gerçekleştirdiği sosyal yardım ve sosyal hizmet harcamaları içinde, en büyük ikinci payı, yaklaşık 3500 milyon TL’lik yıllık tutarla (5800 milyon TL yıllık tutarıyla, devlet tarafından karşılanan GSS prim ödemelerinden sonra) ikinci sırayı almaktadır.

Toplam nüfusunun %12,29⁴'ünün engelli olduğu ülkede, evde bakım uygulamasından yararlananların sayısı 2013 Temmuz ayı itibarıyla 422.898'dir. Buna karşın, kamusal bakım kuruluşlarından yararlananların sayısı 5427, özel bakım kuruluşlarında bakım hizmetinden yararlanan engelli bireylerin sayısı ise 8964'dür (ASPB, 2013; 2014). Ülke genelindeki toplam 84 olan kamusal yatılı-gündüzlü bakım ve rehabilitasyon merkezlerinin kapasite ve olanaklar açısından, bakım ihtiyaçlarını karşılamaktan oldukça uzak olması ve özel bakım kuruluşlarında sunulan bakım hizmetinin niteliğine ilişkin tartışmalar ile devletin bu kuruluşlardan alınacak bakım desteği için sunduğu nakdi yardımın yetersiz olması, evde bakım uygulamasının tek makul tercih haline gelmesine ve yararlanıcılarının sayısının çoğunlukta olmasına neden olmaktadır.

Bu bağlamda bakıma ihtiyaç duyan engellilerin yalnızca maddi olarak desteklemesi yoluyla ailesi yanında evde bakımının karşılanmasının teşvik edilmesi karşısında diğer bakım hizmetlerinin gerçekçi alternatif uygulamalar olarak kurgulanmamasının devlet açısından temel gerekçelerinden birisini, kurumsal bakımın diğer alternatiflerine göre maliyetinin yüksek olması oluşturmaktadır. Esping-Andersen, (2009, s.130) evde bakıma öncelik tanınmasının, evde kalma tercihlerinden ziyade, modelin daha maliyet etkin oluşundan kaynaklandığını çünkü evde bakımın maliyetinin, günlük ziyaretlerle bile olsa bakım veren özel bir kuruluşun maliyetinin üçte birinden daha az olduğunu belirtir.

Kadınların ücretli çalışmaya katılımlarının sağlanması kadar, erkeklerin ücretsiz bakım işlerinin sorumluluğunu alması ve cinsiyetçi işbölümünün sarsılmasına yönelik sosyal politika ve hizmetlerin düzenlenmesi sosyal devletin görevleri arasında yer almalıdır (Toksöz, 2011, s.9). Devletin bu görevi yerine getirmesi, Staab ve Gerhard (2011, s.1103)'ün belirttiği üzere toplumsal cinsiyet eşitliğini geliştirebilecek bakıma ilişkin sosyal politikalarla devletin bu amacı üstlenmesine, finansal kaynaklarla desteklenmesine ve niteliğin etkin biçimde artırılmasına bağlıdır.

Öte yandan bakımın kadınların sorumluluğu olduğu ve erkekleri dahil etme amacının taşınmadığı bir politika anlayışını yansıtan uygulamalar, örtük olarak ücretsiz bakım emeğinin kullanımını talep etmekte ve bakım işlerinin gerçekleştirilmesinde doğrudan

⁴ TÜİK 2002 Özürlü İstatistikleri Sonuçları

kadınları hedeflemektedir. Bu türden uygulamalar, beslendiği kaynak olan cinsiyetçi işbölümünü pekiştirerek, en iyi koşullarda toplumsal cinsiyet eşitsizliklerinin artmadan sürdürülmesine ancak daha ziyade, söz konusu eşitsizliklerin katlanarak kalıcı hale gelmesine neden olmaktadır.

Bu nedenle kadınların karşılıksız bakım emeklerini sözde ücretlendirerek, görünür kıldığı izlenimi yaratan uygulamaların, cinsiyetçi işbölümünde kadının payına düşenin onaylanmasında oynadığı role yakından bakılması önem taşımaktadır. Bu konuda Kılıç (2010, s.339), tarihsel olarak kadınlara yönelik özel uygulamaların belirli ihtiyaçları karşılamayı amaçlayan birer pozitif ayrımcılık örneğini mi, yoksa pratik bir takım faydalar sunmakla birlikte, aslında geleneksel yapıyı destekleyip, cinsiyete dayalı işbölümünü ve aileye bağımlılığı pekiştiren uygulamalar mı olduğuna dikkatle bakılması gerektiğini vurgular. Yegane hizmet olarak sunulması ile kadınların dezavantajlı konumlarının ortadan kaldırılmasına yönelik politikalara eşlik eden, bir pozitif uygulama olarak sunulması arasında oldukça büyük bir anlayış farkı olan evde bakım uygulaması da, aynı hassasiyetle ele alınması gereken bir politika uygulamasıdır.

Ungerson (2000) evde bakım benzeri uygulamaların, küçük miktarda ödemeler için büyük zaman ayırabilecekleri bir grubu oluşturdukları varsayımıyla, bir başkasına ekonomik olarak bağımlı olan kadınları hedeflediğini belirtir. Bu nedenle bakım işlerinin evde gerçekleştirilmesi için yapılan nakdi yardımlar ancak ‘bakım için sözde ücret ödemeleri’ (quasi-wages payments for care)’ olarak belirlenmektedir. Çünkü bu türden ödemelerin pek çoğu semboliktir, piyasadaki ücret düzeyleriyle bağlantısızdır ama bununla birlikte belirli ödevlerin gerçekleştirilmesine ve sözleşmelere tabidir. Çoğu zaman herhangi bir sosyal güvence sağlamayan ve gerçek bir gelire ulaşamayacak olan bu sembolik ödemeler, zaten hali hazırda bir şekilde yapılan bakım işleri için devletin ödeme yaptığı anlayışıyla sunulur ve ücretsiz bakım verenlerin bakım sorumluluğunu para için değil, sevgi için üstlendiklerine dair varsayım ile desteklenir (Ungerson, 2000, s.187; Lewis, 2009, s.78). Zira Y. Ecevit (2012a, s.260)’in belirttiği gibi “egemen aile ideolojisi bağlamında sevgi ve saygıya dayanan ve ev içinde sunulan bakım hizmeti, parasal karşılığı olmayacak kadar yüce ve kutsaldır”.

Bu türden nakdi yardımlar, toplumsal cinsiyet ayrımcılığını pekiştiren sonuçlar yaratarak kadınların işgücü piyasasından dışlanmasına, sosyal güvenceden ve haklardan yoksun olarak çalışmasına ve asgari gelir düzeyinde yoksulluğun kurumsallaşmasına neden olur. Bu nedenle bakım meselesinde, bakımın yalnızca kadınlar tarafından yapılabileceği ve yapılması gerektiği düşüncesinin ürünü olan bu uygulamaların tek olanaklı hizmet biçimi olarak sunulması, bir yandan devletin başlıca sorumluluklarından olan yaşlı, hasta ve engelli bakımı işinden çekilerek profesyonel bakımı ortadan kaldırmasının yolunu açmakta diğer yandan kadının emeğini ücretlendirmiş gibi görünse de, eve giren paranın çoğu zaman kadının tasarrufunda olmaması ve kadını eve, bakım işlerine hapsederek, onların finansal güvencesizliğine ve kamusal alandan dışlanmasına neden olmaktadır (Razavi, 2007; İlkaracan, 2010, s.19; Yaman Öztürk, 2011, s.60).

Özetle bakıma gereksinim duyan bireylerin, ihtiyaçlarının karşılanmasında tek makul seçenek ve büyük bir hizmet olarak sunulan evde bakım uygulamasının, geleneksel toplumsal cinsiyet ideolojisiyle örtüşen, cinsiyetçi işbölümünü ortadan kaldırma ve geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini dönüştürme hedefi taşımayan bir uygulama olduğunu söylemek güç değildir. Bu haliyle uygulama, kadının karşılıksız emeğinin ücretlendirilmesinden çok, bakımın ailevileştirilmesini destekleyerek kadının sorumluluğu olduğu fikrini pekiştirmekte, bir kamu hizmeti olduğu kabulünü ortadan kaldırmakta ve bakım işini paylaşımsız bir biçimde kadının sırtına yükleyerek sosyal politikalarla toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması idealini ortadan kaldırmaktadır.

2.3.3. Feminist Sosyal Çalışma ve Sosyal Politika İlişkisinde Bakım Hizmetleri

İnsan hakları ve sosyal adaleti sağlayacak sosyal değişimin başarılması amacıyla sosyal çalışma, insanlık için mücadelenin gerekliliğini kabul eden bir disiplin ve meslektir. Eşitsiz güç ilişkilerinde ortaya çıkan ezen ve ezilen nüfusların sesi ve güvencesi olarak sosyal çalışmanın, sosyal politikaları analiz etme, etkileme ve değiştirme gücü, söz konusu eşitsizliklerin ve adaletsizliklerin ortadan kaldırılması ve daha adil bir dünya için yapısal bir dönüşümün sağlanması amacıyla etkin hale gelecektir. Bu dönüşüm talebi, ezilen nüfus gruplarından birini oluşturan kadınların koşulları için de geçerli olmak zorundadır. Bu nedenle analizin temeline kadınları yerleştiren feminist sosyal

çalışma, sosyal politikalarla ilgisinde erkekler karşısında kadınlar açısından dezavantajlara sebep olan politika ve hizmetlerin dönüştürülmesi gerekliliğini kabul eder. Cinsiyetçi işbölümünün bir parçası olarak bakıma dair politika ve hizmetlerin de aynı çerçevede değerlendirilmesi önemlidir.

Thompson (2000, s.66) sosyal politikayı, sosyal sorunların oluşmasını önlemek ya da oluştuğu takdirde çözümler bulmak ve böylece yurttaşların refahını sağlamak amacıyla sunulan çeşitli hizmetlere yönelik politikalar olarak tanımlar ve düzenli gelir, barınma, eğitim, sağlık ve bireye yönelik sosyal hizmetler olmak üzere beş temel alan üzerinden inceler. Sosyal çalışmacıların etkin rol oynadığı bu alanlar aynı zamanda, kişilerin gerek yalnızca insan olmaktan kaynaklı gerekse yurttaş olmaları dolayısıyla sahip oldukları varsayılan haklarla ilintilidir. Nitekim Kuçuradi (1996)'nin haklar sınıflandırması bağlamında ele alındığında; ekonomik bir hak olarak düzenli gelir ve sosyal bir hak olarak bireye yönelik sosyal hizmetler, yurttaşlık haklarına işaret ederken; barınma, sağlık ve eğitim hakkı ise devletin yurttaşlık haklarını, her yurttaş için sağlamasıyla korunabilen temel haklar arasında yer alır. Bu nedenle sosyal çalışma insanlar için hakların savunusunu amaçlayan bir varoluşla, hakların korunmasında ve ihlalleriyle mücadele edilmesinde önemli bir rol oynar, bu ise gerektiğinde 'erk'e karşı insan için, insanlık için mücadeleyi zorunlu kılar. Zira Thompson (2006)'ın ifadesiyle sosyal çalışma, hizmet alanların nesneleştirildikleri baskıcı koşullarda insanlık için mücadele edilmesini amaçlayan politik bir girişimdir.

Sosyal çalışmayı aynı zamanda bir mücadele yöntemi olarak belirleyen ve böylece öznelliğini oluşturan da yine bu 'haklar' odağıdır. Gerek bir meslek gerekse bir bilim dalı olarak sosyal çalışma, söz konusu hakların herkes için korunmasının olanağını sağlayacak bir sosyal değişim talebiyle sosyal politikaya içkin hale gelir. Payne ve Askeland (2012, s.85)'ın vurguladığı gibi sosyal çalışma hem sosyal problemlerin tanımlanmasıyla hem de bu sorunların çözümünün yasallaşmasıyla sosyal politikaların paydaşı olur.

Doğası gereği politik ve etik olan sosyal çalışmanın sosyal politikaya dahiliyeti, mesleki eylemlerinin politik birer sonuç doğurması kaçınılmaz olan sosyal çalışmacılardan ve sosyal çalışma akademisyenlerinden, varolan eşitsiz güç ilişkilerini yaratan statüko ve

iktidarın temelini sarsacak müdahaleleri talep eder. Bu nedenle aynı zamanda sorgulamayı gerektiren, toplum ve sosyal sorunlar üzerine geliştirilen eleştirel bakış açısı, sosyal çalışmanın ayrılmaz bir parçasını oluşturur. Bu eleştirel bakış açısı geliştirilemediği takdirde bir yandan, güçsüz kılınmış insanların kendi sorunları içerisine hapsedme yanlısına düşülecek, diğer yandan sosyal sorunlara neden olan eşitsizlik ve adaletsizliklerin ortadan kaldırılması için mücadeleyi gerektiren insancıl bir çaba olarak sosyal çalışmanın gerekleri de başarılamayacaktır (Thompson, 2000, s.29).

Dolayısıyla sosyal çalışma alanında söylem ve pratiği üretme sorumluluğu bulunan sosyal çalışmacı ve akademisyenler, sosyal değişimi kolaylaştıracak politika ve sorunların analizini yaparak, ezen ve ezilen nüfusları yaratan eşitsizlikleri var eden ve sürdüren mevcut politikaların değişimi ve yeni politikaların yapımı için mücadele ederek, birer aktivist olarak çalışırlar. Bu nedenle gerek pratikten gelen deneyimle sosyal çalışma bilgisinin üretilmesinde gerekse bu bilginin sosyal değişim için kullanılmasında sosyal çalışmacı ve akademisyenlerinin sosyal politikayla ilişki kurması gerekmektedir.

Kurulacak olan bu ilişkinin eşitliği ve adaleti sağlama amacı dolayısıyla ezilenden taraf bir niteliğe sahip olması önemlidir. Dominelli (2008)'nin belirttiği gibi, baskının tüm türlerine karşı etik ve politik bir karşı çıkış için temel sosyal sorunlara ilişkin taraflı bir perspektifin oluşturulmasına gereksinim vardır. Bu perspektif ise kişisel ve toplumsal boyutları nedeniyle insani varoluşun, sosyal konumlanışlarının bir sonucu olarak belirli nüfus gruplarını dezavantajlı hale getirecek sorunlar biçimde ortaya çıkabilen sosyo-politik zorluklardan da azade olmadığı bilgisiyle şekillendirilmelidir. Bu nedenle eleştirel ve politik bir varoluşa sahip olan sosyal çalışma, toplumsal olanla kişisel olanın kesiştiği yerde gerçekleşmesi nedeniyle, eşitsiz güç ilişkilerine ve sosyal adalete vurgu yapan, toplumsal yapılar ile bireylerin yaşadığı zorlukların bağlantısını kuran, insanların kişisel sorunlarının daha geniş sosyo-politik bir bağlamda anlaşılmasını gerektirir (Thompson, 2000, s.46-50).

Kişisel olanın politik olanla bağlantısının kurulması gerekliliği aynı zamanda ikinci dalga feminist hareketin yükselttiği bir söylemdir. Nitekim cinsiyetçilik, erkekler karşısında kadınların, ezilen bir nüfus grubu olarak konumlandırılmalarına sebep

olmaktadır. Bu nedenle sosyal çalışma, cinsiyetçiliği, kadınların yaşadığı pek çok sorunu yaratan toplumsal kaynak olması nedeniyle sosyal bir sorun olarak tanımladığı ve kadınların söz konusu konumlandırılışlarına karşı harekete geçerek sosyal politikalarda dönüşümü başarabildiği ölçüde özgürleştirici olacaktır ki bu, feminizm yönelimli bir sosyal çalışmayı gerekli kılar.

Sosyal çalışma ile feminizm bağlantısında Dominelli (2002, s.124; s.161-162), sosyal adaletle ilgisinde kişilerin geleceklerini şekillendiren karar süreçlerine katılımlarını ve değişimi başlatmayı amaçlamasıyla sosyal çalışmanın, feminizm ile bir dizi özellik paylaştığını vurgular. Ona göre feminist sosyal çalışma, refahı artırmak için hizmet sunumunda ve iyilik halinin geliştirilmesinde mesleğin ilgileri doğrultusunda bir yöntem sağlar. Nitekim kadınları nesneleştirilen tüm baskı biçimlerinin sonlandırılmasında feminist sosyal çalışma, daha eşitlikçi ilişkiler üretilmesi için ve kadınların nesneleştirildikleri konumlardan çıkarak bir yaşam biçimini seçme ve bu seçimi kolaylaştıracak koşulların yaratılmasında devletin sorumluluklarını yerine getirmesi için çalışır.

Bu nedenle feminist sosyal çalışma açısından politika yapım sürecinde sorun ve politikaların, kadınları kendi öznelliklerinde nasıl etkilediğinin analizinin yapılması önemlidir. Bu feminist sosyal politika analizi, sosyo-politik perspektifte dönüşüm yaratmanın ve birer varolan olarak kadınların “özgür eylemde bulunan özneler olarak” yaşamla bağlantılanmalarının ilk basamağında yer alır ki, Kanenberg (2013)’in belirttiği gibi feminist politika analizi, kadınların bir programa eklemlenmesinden daha fazlasını içerir. Ona göre bu, politikaların eleştirisini, yeniden kavramlaştırılmasını ve daha büyük bir sosyal sistemde karar vermenin bir parçası olarak politikaların bir bağlama yerleştirilmesini gerektirir. Bu nedenle feminist politika analizi kullanımı, politika sürecinde sosyal çalışmanın değer ve ilkelerini politika yapım sürecine eklemlerken, kadınlar ile politikaların kesiştiği noktaları gören bir değişimi talep eder.

Bu nedenle feminist sosyal çalışma açısından sosyal politikaların analizinde önemli olan nokta, kadınların içinde yer aldıkları dezavantajlı konumlara uyumlarının sağlanması için değil, tam katılımlarının ve sosyal değişimin sağlanması amacının içerilmesidir. Bu nedenle bakıma ilişkin politika ve hizmetlerin de aynı perspektifle değerlendirilmesi

gerekmektedir. Söz konusu değerlendirmeyi işlevsel kılacak olan ise kadını ezen mevcut koşullarda temel bulan ve bu koşulların sürdürülmesine neden olan politikaların ifşa edilmesi ve değişim için bir baskı mekanizması oluşturulması gerekliliğidir.

Dominelli (2002) bakıma ilişkin politika ve hizmetlerin, bir yandan kadınları bakım rollerine zorlarken, erkekleri bu rollere katılımdan hariç tutarak diğer yandan bireysel kaynakları önemli bir mesele değilmiş ya da sınırsızmış gibi görerek kadınların dezavantajlı konumlanışlarının bakım üzerinden şekillendirdiğini vurgular. Bu nedenle kadın aleyhinde gelişen eşitsizliklerin ortadan kaldırılarak, toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması gerçek bir amaç olarak sosyal politika alanında benimsenecekse, sosyal politikaların yeniden analiz edilmesinde kadınları bakım rolleriyle sınırlayan baskılara karşı dirençli olunması ve bakım konusunda erkeklerin ve devletin sorumluluklarının kabul edilmesi gerekmektedir.

Söz konusu bu çalışma bu gereklilik ve bilinç üzerinden, bakım alanında süre giden bir uygulama olarak evde bakım uygulamasını ele almakta ve bu uygulamanın kadınların koşulları üzerindeki etkilerini görmeyi hedeflemektedir.

3. BÖLÜM: YÖNTEM

3.1. ARAŞTIRMANIN MODELİ

Dominelli (2002), “analiz için kadın deneyimlerini başlangıç noktası olarak alması, kadının kişisel durumu ile toplumsal konumu arasındaki ilişkilere odaklanması, spesifik ihtiyaçlara yanıt vermesi ve yapısal eşitsizliklere dikkati çekmesi” bakımından feminist sosyal çalışmanın farklılaştığını savunur. Sosyal çalışma disiplininde feminist düşünce, kadınların koşullarının ve üzerlerindeki baskının bilinmesinde ve bu baskıyı oluşturan politika, uygulama ve kurumların deşifre edilmesinde etkin rol oynar. Feminist sosyal çalışma disiplininde gerçekleştirilecek bir araştırma bu nedenle, kadınların toplumsal cinsiyetle sınırlandırılmış konumlarına uyumlarının sağlamasını değil, onların deneyimledikleri baskılarla mücadele bilgisinin üretilmesi amacını taşımalıdır (Orme, 2003, s.140; Thompson, 2006, s.68-70; Dominelli, 2005, s.230).

Evde bakım uygulaması üzerinden kadının bakım emeğinin ele alındığı bu çalışmada feminist yöntembilimin prensipleri benimsenmiştir. Feminist yöntembilim, kadınların farklı durumlarını ve bu durumları çevreleyen kurumları sorun edinmekte ve merkeze almaktadır. Araştırma konuları, belirli bir bağlamda kadınlar için sosyal adaleti gerçekleştirmekle ilgili politika meselelerine ve kadınların baskılanan durumlarına ilişkin bilgiyi içermektedir (Olesen, 2000; Aktaran: Creswell, 2009, s.62).

Feminist yöntembilim, egemen bilgi üretme biçimlerindeki kadınların yaşam deneyimlerinin görünmez ve vazgeçilebilir olması durumuna, eril bilimin indirgemeci ve kadını yok sayan bakışının açıklayamayacağı sosyal gerçekliğe ulaşma iddiasıyla karşı çıkar. Bu noktadan hareketle feminist bir araştırmanın, kadınların yaşamlarında fark yaratabilecek anlamlı bilgiyi üretme çabasıyla kadınların yaşam deneyimleri ve etkinliklerinden başlaması gerektiğini savunur (Wendt ve Boylan, 2008, s.601; M. Ecevit, 2011, s.42-45).

Günümüzde feminist yöntembilimin, araştırmacıların kendilerini araştırma sürecinde feminist olarak konumlandırımlarıyla ilgili olduğu tartışılmaya başlanmıştır. Feminist araştırmacı, araştırma bulgularını etkileyebilen güç ilişkilerine karşı dikkatli olmak durumundadır. Araştırmanın öznelere olan katılımcılarla kurulan ilişkinin eşitlikçi

olmasının yanı sıra gerek araştırmacıyı gerekse katılımcıları araştırmanın tamamına dahil ederek bilgi üretiminin odağı haline getirmesi feminist yöntembilim özgünlüğünü oluşturur (Rubin ve Rubin, 1995, s.36; M. Ecevit, 2011, s.46; Yin, 2011, s.17).

Kadınların bakım emeğini sorun edinen bir araştırmada feminist yöntembilimin benimsenmesi, kadınların kendi yaşamlarına ilişkin dile getirdiklerini, eril düşüncenin dolayımından geçmeksizin duyurmak için bir gerekliliktir. Bu araştırmada feminist yöntembilim, araştırmanın gerek niceliksel gerekse niteliksel boyutlarını gerçekleştirmek üzere, evde bakım uygulaması kapsamında verilen bakım emeğinin kadınlar üzerinde baskılayıcı etkiler yarattığı varsayımıyla alana çıkılmasını sağlamıştır. Kadın ile erkek arasında süregiden eşitsiz güç ilişkilerinin, bakım emeği söz konusu olduğunda da yoğun olarak yaşandığının farkındalığıyla oluşturulan bu varsayım, araştırma alanının kadını sömüren ve ikincilleştiren eril iktidarla mücadele alanı olarak görülmesi eşlik etmiştir. Araştırma konusunun, araştırmanın özneli olan kadınların yaşam deneyimlerini anlama çabası olarak belirlendiğinin, kadınların içinde bulundukları durumdan kaynaklanan güçlüklerin, ihtiyaç ve taleplerin ortaya çıkartılarak kadından yana ve doğrudan kadını gören bilgiye ulaşma iddiasının araştırma süresince vurgulanması feminist yöntembilimi bu araştırmaya içkin kılmıştır. Ayrıca araştırma sırasında kurulan ilişkilerin eşitler arası olduğu bilgisinin verdiği artalanın dışında, her ilişkinin kendi dinamikleri göz önünde bulundurularak, önceden kurgulanmamış, görüşmeler sırasında görüşmenin doğasına uygun gelişen empatik bir ilişki benimsenmiştir. Böylece kadınların kendi yaşamlarını açmaları da kolaylaşmıştır.

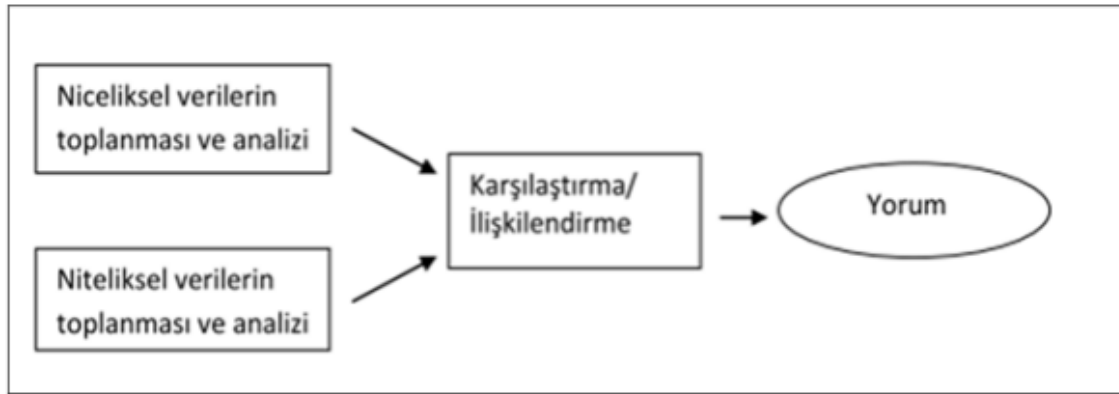
Araştırmalarda feminist yöntembilim, kadınların durumlarını kadınların gözünden aydınlatma amacını güder. Bu öznel deneyimleri ortaya çıkartmak için feminist araştırmacılar tarafından genellikle niteliksel yöntem kullanılır. Ancak Hodgkin (2008), feminist araştırmaların yalnızca niteliksel yöntemle bağdaştırılmasının kadınların dezavantajına dönüşebilecek, oldukça zayıf bir bağlantı olduğunu savunur. Feminist araştırma soruları en iyi biçimiyle, iki araştırma tekniğinden elde edilecek verilerin bir araya getirilmesiyle yanıtlanabilir. Bir başka deyişle feminist bir karma yöntem araştırması, karmaşık sosyal meselelerin yanıtlanmasında en iyi ve ikna edici yolu sağlayabilir. Daha güçlü ve etkili bir öyküyü, geniş bir alanda farklı toplumsal cinsiyet

meselelerini ortaya çıkartabilir ve buna eşlik edecek kişisel öyküleri sağlayabilir (Hodgkin, 2008, s.314).

Aynı konuda farklı ancak tamamlayıcı verilerin elde edilmesi ve araştırma probleminin en iyi biçimde anlaşılmasının yolu, karma yöntem araştırması kullanılmasından geçmektedir. Karma yöntem araştırmasıyla, niceliksel ve niteliksel yöntemlerin farklı güçlü yönlerinin bir araya getirilmesinin yanı sıra zayıf yönlerinin birbiriyle örtüştürülerek elimine edilmesi mümkün olabilmektedir. Niceliksel ve niteliksel verilerin özenli ve ikna edici şekilde analiz edilmesi ve iki veri türünün bir araya getirilmesi karma yöntem araştırmasını özgün kılan özelliklerdir (Creswell ve Plano Clark, 2011).

Bakım emeğine ayrılan zamanın kadın ile erkek arasında niceliksel olarak nasıl farklılaştığının ortaya çıkartılması, kadınların üzerindeki bakım yükünün anlaşılmasının bir yoludur. Bu nedenle araştırmanın niceliksel boyutunu oluşturan zaman kullanımı araştırması, bakım emeği odağında kadınların öznel yaşamlarının bir bölümünü göstermesi açısından tercih edilmiştir. Araştırmanın niteliksel boyutunda gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeler ise kadınların söz konusu yaşamlarının daha ayrıntılı ortaya çıkartılması olanağını vermektedir. Bu nedenle bu araştırma, kadınların yaşamlarına dokunabilmek için birbirini bütünlediği düşüncesiyle niceliksel ve niteliksel boyutların bir arada kullanıldığı bir karma yöntem araştırması olarak gerçekleştirilmiştir.

Bu çalışmada karma yöntem araştırması, yakınsayan desen (convergent design) olarak planlanmıştır. Yakınsayan desen, niceliksel ve niteliksel boyutların aynı araştırma sürecinde ancak birbirinden bağımsız gerçekleştirip, kapsayıcı yorum sırasında farklı sonuçların birbirine bağlantılandırıldığı (triangulate) ve böylece bütünleştirildiği karma yöntem desendir (Teddlie ve Yu, 2007, s.92; Creswell ve Plano Clark, 2011, s.69-70).

Şekil 1: Yakınsayan desenli karma yöntem araştırması

Yakınsayan desenin dört temel aşaması bulunmaktadır; ilk aşamada konuyla ilgili niceliksel ve niteliksel araştırma soruları ve yaklaşımlarının belirlenmesinin ardından, niteliksel ve niceliksel veriler ayrı ayrı fakat eş zamanlı olarak toplanır. İkinci aşamada birbirinden bağımsız ve ayrı olarak iki veri seti analiz edilir ve veri setlerinden elde edilen sonuçlar, üçüncü aşamada bir araya getirilir. Bu aşama, farklı sonuçların doğrudan karşılaştırılması ya da ek analizlerin yapılmasıyla iki veri türünün birbiriyle ilişkilendirilmesini içerir. Son aşamada ise iki veri setinin hangi ölçüde ve hangi biçimlerde yakınsadığı, birbirinden ayrıldığı, birbiriyle ilişkili olduğu ve çalışmanın temel amacına yanıt veren daha iyi bir anlayışın yaratılması için birleştirildiği yorumunu yapılır (Creswell ve Plano Clark, 2011, s.78).

I. Aşama	Niceliksel Boyutun Tasarlanması • Üç ana niceliksel araştırma sorusu belirlenmiştir. • Zaman kullanımı araştırması, niceliksel teknik olarak belirlenmiştir.	Niteliksel Boyutun Tasarlanması • Beş ana niteliksel araştırma sorusu belirlenmiştir. • Derinlemesine görüşmeler, niteliksel teknik olarak belirlenmiştir.
	• Bir ana karma yöntem sorusu belirlenmiştir. • Karma yöntem, yakınsayan desenli bir karma yöntem olarak belirlenmiştir.	
	Niceliksel Verilerin Toplanması	Niteliksel Verilerin Toplanması
	• ASPB'den 18 Aralık 2012- 01 Mart 2013 tarihleri arasında araştırma izni alınmıştır.	
	• 403 hane niceliksel boyutun araştırma alanı olarak belirlenmiştir. • 14 Mart 2013 -23 Ağustos 2013 tarihleri arasında 354 haneden niceliksel veriler toplanmıştır.	• 42 kadın özne niteliksel boyutun araştırma alanı olarak belirlenmiştir. • 22 Temmuz 2013-23 Ağustos 2013 tarihleri arasında 35 kadınla derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilerek niteliksel veriler toplanmıştır.
II. Aşama	Niceliksel Verilerin Analizi • SPSS 20 ve Excel programlarıyla niceliksel veriler analiz edilmiştir.	Niteliksel Verilerin Analizi • NVivo 9 programıyla niteliksel veriler analiz edilmiştir.
III. Aşama	İki Veri Setinin Bütünleştirilmesi • Belirlenen analiz bölümleri altında zaman kullanımı araştırması ile derinlemesine görüşmelerden elde edilen verilerin karşılaştırılması ve sentezlenmesi gerçekleştirilmiştir.	
VI. Aşama	Birleştirilen Sonuçların Yorumlanması • Birbirinden ayrı olan sonuçların özetlenmesi ve yorumlanması gerçekleştirilmiştir. • İki veri türünden elde edilen sonuçların hangi açılardan yakınsadığı, ayrıştığı ve birbiriyle bağlantılı olduğu tartışılarak yorumlanmıştır.	

Şekil 2: Yakınsayan desenli karma yöntem araştırmasının aşamaları

Feminist yöntembilimin felsefesine uygun olarak kullanılan yakınsayan desenli karma yöntem araştırmasından elde edilen niceliksel verilerle, ücretli ve ücretsiz çalışmanın kadın ile erkek açısından nasıl farklılaştığı ortaya çıkartılmakta, niteliksel verilerle ise araştırmanın konusuna özgü derinlikli incelemeler yapılabilmektedir. Böylece bu karma

yöntem araştırmasıyla, kadının ücretsiz bakım emeğinin görünür kılınması sağlanabilmektedir.

3.2. ARAŞTIRMANIN ALANI

Yakınsayan desenli bu karma yöntem araştırma örneklemede, olasılıklı örnekleme teknikleri niceliksel boyut için kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme tekniği ise niteliksel boyut için kullanılmıştır. Örnekleme prosedürleri birbirinden bağımsız gerçekleştirilmiştir (Teddlie ve Yu, 2007, s.89-92).

Karma yöntem araştırması olarak tasarlanan bu araştırmanın niceliksel boyutunun çalışma evrenini, Ankara ili Mamak ilçesinde evde bakım uygulamasından yararlanan toplam 2673 hane oluşturmaktadır. Mamak ilçesi, Ankara ilinin evde bakım uygulamasından en çok yararlanan ilçesi olması sebebiyle seçilmiştir.⁵ TÜİK Örnekleme ve Analiz Teknikleri Daire Başkanlığı'ndan alınan uzman desteği ile örneklem büyüklüğü %95 güvenilirlik aralığında, 0.05 anlamlılık düzeyinde ($d=0.05$ örnekleme hatası ile) 336 olarak belirlenmiştir. Ancak seçilen örneklemin %20'si cevapsızlık olasılığı olarak örneklem sayısına eklenmiş ve toplam 403 haneye gidilmesi planlanmıştır. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Eğitim ve Yayın Dairesi Başkanlığı'ndan alınan izinle Mamak Yaşlı Hizmet ve Toplum Merkezi Müdürlüğü'nün kayıtlarından örnekleme prosedürüne uygun olarak örneklem seçimi gerçekleştirilmiştir.

Araştırma sürecinde 6 hanede bakım alan kişinin vefatı ve 9 hanede eve gelen gelirin artması nedeniyle toplam 15 hanede evde bakım ücretinin kesilmesi; 11 hane adresinin yanlış olması, 12 hanede adres değişikliği yapılması, 7 hanede kimse olmaması nedeniyle toplam 30 haneye telefonla ve gidilerek ulaşılamaması; 3 hanede bakım veren kişinin araştırmaya katılmayı reddetmesi ve 1 hanede bakım veren kişinin soruları cevaplayabilecek durumda olmaması nedeniyle araştırma alanına dahil edilen toplam 49 hanede araştırma gerçekleştirilememiştir. Böylece zaman kullanımı anketleri 354 hanede toplam %14,6 cevapsızlık oranıyla uygulanmıştır.

⁵ Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı İl Müdürlüğünden özel olarak sağlanan bilgiye göre, Eylül 2012 itibarıyla Ankara ili genelinde 15.050 hane evde bakım uygulamasından yararlanmaktadır.

Örnekleme dahil edilen hanelerin seçiminde, nüfusu temsil eden bir bölümün araştırmaya dahil edilebilmesi amacıyla, olasılıklı örnekleme biçimlerinden sistematik örnekleme tekniği kullanılmıştır. Bir listeden seçilen sistematik örneklemeyle araştırmacı, öncelikle listeden seçilen öğelerin sırasını, ardından bir başlangıç sayısını belirler (Fowler, 2009, s.24-25; Creswell ve Plano Clark, 2011, s.174). Buna göre bu araştırmada evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerin, mahalle bazında sıralandığı listede yer alan (2673/403) her 7 haneden biri örnekleme dahil edilmiştir.

Örnekleme oluşturan hanelerde evde bakım uygulaması kapsamında bakım veren kişileri kadınlar oluşturmaktadır. Dolayısıyla bakım veren kadınlar esas olmak üzere, zaman kullanımında, cinsiyet temelinde farklılıklarının ortaya çıkartılabilmesi için mümkün olduğunca bakım veren kişi dışında, 18 yaşını doldurmuş, erkek hane üyesi de araştırmaya dahil edilmiştir. Böylelikle araştırmaya katılan 354 hanede, bakım veren 354 kadın ve aynı hanede yaşayan 18 yaş ve üzeri 238 erkek için zaman kullanımı verileri alınmıştır.

Araştırmanın niteliksel boyutunun öznelerini, evde bakım uygulamasından yararlandırılan ekonomik yoksunluk içinde bulunan engelli bireyler için bakım veren akraba kadınlar oluşturmaktadır. Bu öznelerin araştırmaya dahil edilebilmesi için amaçlı örnekleme tekniği kullanılmıştır. Amaçlı örnekleme, araştırmanın temel sorununa ilişkin farklı yaklaşımlar ortaya koyabileceği beklenen farklı bireylerin seçimine dayanan azami değişim örneklemesidir. Bu örnekleme tekniğinin temel amacı, amaçlı olarak seçilen katılımcıların, farklılıkları yansıtması ve fenomenin bütün bir resminin ortaya çıkartılmasıdır (Creswell ve Plano Clark, 2011, s.173-174).

Bu karma yöntem araştırmasının niteliksel boyutunun öznelerinin belirlenmesinde; ayırıcı sosyo-demografik faktörlerden bazıları olan bakım veren kişinin yaşı, çalışma durumu, eğitim durumu, medeni durumu, bakım alan engelli bireye yakınlık durumu, engelli bireyin yaşı ve hanede yaşayan üye sayısı ve evde bakım ücretinin bağlanma tarihi maksimize etme kriterleri olarak belirlenmiştir. Buna göre belirlenen 42 görüşmeciden üçünün il dışında olması nedeniyle görüşme gerçekleştirilememiş; gerçekleştirilen görüşmelerden dördü ise, derinlemesine görüşme kriterlerine uymaması

nedeniyle çıkartılmış ve böylece toplam 35 derinlemesine görüşme araştırmaya dahil edilmiştir.

3.3. VERİLERİN TOPLANMASI

Araştırmanın yapılabilmesi için 28 Aralık 2012 tarihinde Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Eğitim ve Yayın Dairesi Başkanlığı'na yazılan izin yazısına olumlu yanıt, 01 Mart 2013 tarihinde alınmıştır. İznin alınmasının ardından araştırmanın niceliksel boyutunda verilerin toplanmasına 14 Mart 2013 tarihi itibarıyla başlanmış, 23 Ağustos 2013 tarihinde tamamlanmıştır. Araştırmanın niteliksel boyutu için derinlemesine görüşmelere 22 Temmuz 2013 tarihinde başlanmış ve 23 Ağustos 2013 tarihinde görüşmeler tamamlanmıştır.

Zaman kullanımı anketlerinin altı ayda (Mart-Ağustos ayları) tamamlanacağı öngörüldüğü için, hanelere tesadüfi olarak 1 ile 6 arasında bir sayısı atanarak, uygulama ayı belirlenmiştir. Uygulama aylarına haftaların atanmasında ise çalışma ayı belirlenen haneye, 1 ile 4 arasında sıra numarası verilerek uygulama haftası belirlenmiş ve son olarak uygulama günü için hanelere 1 ile 2 arasında (idari izin doğrultusunda) sıra numarası verilerek uygulama yapılacak günler atanmıştır.

Çalışma günü belirlenen hanelere telefonla ulaşılabilmesi halinde çalışmanın amacı ve niteliği açıklanmış, ardından ziyaret edilecek gün için randevu alınmış ve söz konusu günde görüşmeler gerçekleştirilmiştir. İletişim kurulamayan hanelere ise araştırma günü ziyaret gerçekleştirilmiş ve yine araştırmanın amacı, kapsamı ve kendi isimlerinin ve kişisel bilgilerinin saklı tutulacağına dair bilgilendirme yapılarak görüşmelere başlanmıştır.

İdari izin gereği haftada iki gün alana çıkılmış ve günde en fazla 10 haneden veri toplanmıştır. Kadın odaklı bir çalışma olması bakımından hane halkı, birey ve zaman kullanımı soru formları kadın katılımcılarla yüz yüze yapılan görüşmelerde doldurulmuştur. İlk hafta yapılan görüşmelerin ardından zaman kullanımı, hane halkı ve bireysel soru formuna son şekli verilmiştir. Araştırma sürecinde hane üyeleri tarafından

gerçekleştirilen etkinliklerin kaydedildiği günlüklerden elde edilen verilerin girişi, aynı gün Excel programına yapılmıştır.

Araştırmaya katılan kadınlarla, daha önce zaman kullanımı araştırması yapılması nedeniyle sağlanan tanışıklık ve güven niteliksel araştırmanın yapılmasını kolaylaştırmıştır. 2 ile 3 saat arasında değişen görüşmelerin mümkün olduğunca baş başa yapılmasına dikkat edilmiş, böylece araştırmaya katılan kadınların rahatça kendilerini ifade edebilecekleri bir görüşme ortamı yaratılmaya çalışılmıştır. Ancak araştırmaya dahil olan kadınların bakım veren kişiler olmaları bakımından, görüşmeler kesintisiz olarak gerçekleştirilememiş ve genellikle bakım işiyle eş zamanlı gerçekleşen bir etkinlik olarak yapılabilmektedir. Görüşme sırasında görüşme notları tutulmuş yanı sıra kadınların rıza göstermeleri durumunda sesli kayıtlar da alınmıştır. Görüşme notlarında, görüşmeyi tanımlayıcı bilgiler olarak; görüşmenin yapıldığı tarih, görüşmenin başlama ve sonlandırılma saatleri, kayıt biçimi, bakım alan kişi ve/veya kişiler ile bakım veren kişinin kim olduğu ve görüşmeye ilişkin düşünceler de yer almıştır. Haftada gerçekleştirilen en az 5, en fazla 11 görüşme gerçekleştirilmiştir.

3.4. VERİ TOPLAMA ARAÇLARI

3.4.1. Nicel Veri Toplama Aracı

Kadının ücretsiz bakım emeğinin evde bakım uygulaması üzerinden değerlendirildiği bu karma yöntem araştırmasında niceliksel veri toplama aracını, zaman kullanımı anketi (time use survey) oluşturmaktadır.

Zaman kullanımı tekniğiyle belirli bir zaman sürecinde -genellikle 24 saat ya da haftanın 7 günü boyunca- bireylerin zamanlarını nasıl kullandıklarına, her bir özel etkinlik için ne kadar zaman harcadıklarına ilişkin niceliksel veriler elde edilir (United Nations Department of Economic and Social Affairs [UNDESA], 2005, s.5; Budlender, 2007, s.1).

Bir ekonomide kadın ve erkek arasında toplam iş dağılımını yansıtmaya aracı olarak ortaya çıkan zaman kullanımı tekniğinin temel amacı, ücretsiz hane içi emek için bir gün içinde harcanan ortalama saatin belirlenmesidir. Zira ulusal zaman kullanımı

araştırmalarının yapıldığı pek çok ülkede ücretli ve ücretsiz emeğin değerlendirilmesi ve ölçülmesi ile hem hane içinde hem de işgücü piyasasında kadının çalışmasının görünür kılınması için zaman kullanımı teknikleri önemli istatistiki araçlar olmuşlardır (UNDESA, 2005, s.13; Antonopoulos, 2009, s.37)

IV. Dünya Kadınlar Konferansı'nda toplumsal cinsiyet eşitliğinin başarılması için hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkelerde zaman kullanımı verilerinin toplanması gerektiği üzerinde fikir birliğine varılmıştır. Ulusal hesaplamaların dışında bırakılan bakım ve diğer ücretsiz hane içi işlerin değerinin ölçülmesi yönteminin geliştirilmesi Pekin Eylem Platformunun amaçlarından birisi olarak kabul edilmiştir. Bu amaç doğrultusunda, ücretsiz emeğin ölçülmesi ve değerlendirilmesi ile ücretli ve ücretsiz işin kadın ve erkekler arasında dağılımının değerlendirilmesi için zaman kullanımı tekniklerinin uygun bir veri toplama aracı olduğu öngörülmüştür. Hane üyeleri arasında zamanın nasıl dağılım gösterdiğine ilişkin bilgi, politika yapıcılara zaman kullanımındaki toplumsal cinsiyet eşitsizliklerini ve hane üyelerinin politika uygulamalarından nasıl doğrudan etkilendiklerini anlamasına yol gösterir, böylece refah politikası tasarımına da yardımcı olur (UNDESA, 2005, s.10-11; Rizavi ve Faisal, 2011, s.925).

Zaman kullanımı tekniğiyle elde edilen verilerin; hane içi işbölümü doğasının ve bunun toplumsal cinsiyet eşitsizliği üzerindeki karşılıklı etkisinin analizine olanak tanınması, tekniğin, araştırma amacı bağlamında güçlü yönlerini oluşturmaktadır. Ayrıca hane üyeleri arasında zamanın nasıl paylaşıldığının bilgisi, politika yapıcılarının politika değişikliklerinden hane üyelerinin doğrudan etkilenebileceğini anlamalarına da yardımcı olacağı düşünülmektedir. Yanı sıra politika ve hizmetlerin geliştirilmesi sürecinde zaman kullanımı istatistiklerinin dikkate alınması, ekonomik göstergelerde hesaplanması ve istatistiklere dahil edilmesi, zaman kullanımı tekniğinin daha güvenilir, genellenebilir ve göstergesel veriler sağlaması bakımından olanaklıdır.

Ayrıca Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Önlenmesi Sözleşmesi (CEDAW)'nin 17 numaralı Genel Tavsiye kararında da üye ülkelere “kadınların hane içi ücretsiz çalışmalarını ölçmek ve değerlendirmek için gerçekleştirilecek araştırmalar desteklenmeli ve cesaretlendirilmeli, zaman kullanımı araştırmalarıyla hem hane içinde

hem de iş sahasındaki çalışmalarda harcanan zamanlarla ilgili cinsiyetlere göre ayrıştırarak istatistik toplanmalıdır” tavsiyesinde bulunulması, niceliksel veri toplama aracının uygunluğuna ilişkin bir arka plan oluşturmaktadır.

Araştırmanın zaman kullanımı tekniğiyle toplanan niceliksel veriler için biçimlendirilmiş günce analogları (stylized analogues of diaries) yaklaşımı kullanılmıştır. Böylece katılımcılara geçmiş bir zaman içinde önceden listelenen belirli türden etkinlikler için ne kadar zaman harcadığı sorulur. Biçimlendirilmiş yaklaşımda katılımcıların etkinliğin gerçekleştirildiği günün belirli bir zamanını belirtmelerine gerek olmadığı gibi yalnızca temel etkinliklerin sıklığına ve devam süresine ilişkin bilgi sağlanması nedeniyle, eş zamanlı etkinlikler ile etkinliklerin kronolojik sırası da sorgulanmamaktadır (UNDESA, 2005, s.15-16; Rizavi ve Faisal, 2011, s.927). Araştırmanın niceliksel boyutunda zaman kullanımı tekniği için biçimlendirilmiş günlük analoglarının tercih edilmesinin temel nedeni, ücretsiz bakım işi için harcanan zaman söz konusu olduğunda biçimlendirilmiş soruların, zaman günlüklerine oranla daha doğru tahminleri ürettiğinin kabul edilmesidir (Stone ve Swain, 2000, s.46). Ancak günlük analoglarının avantajlarına rağmen, geriye dönük etkinliğe ayrılan zamanı hatırlamayı gerektirmesi bakımından sınırlılıkları da barındırmaktadır. Bu sınırlılığın en aza indirilebilmesi için, literatürde önerildiği üzere, belirlenen etkinlik için harcanan zaman hafta bazında değil, gün bazında toplanmıştır.

Günlük etkinlik grupları çalışma türlerine göre; ücretli çalışma, ücretsiz çalışma ile kişisel bakım, ilgi ve gelişim etkinlikleri olarak üç ana gruba ayrılmıştır. Ücretsiz çalışma grubu ise kendi içinde; ücretsiz ev işleri, ücretsiz bakım işleri ve gönüllü çalışma olarak yine üç gruba ayrılmıştır (bkz. Şekil 3). Hane üyelerinin günlük etkinliklerinin sınıflandırılmasında; küresel düzeyde bir sınıflandırma standardı sağlaması amacıyla ICATUS tarafından geliştirilen sınıflandırma (The Trial International Classification of Activities for Time Use Statistics), EUROSTAT tarafından bölgesel olarak bir standart sağlaması amacıyla geliştirilen zaman kullanımı sınıflandırması (Activity Coding List) ve son olarak TÜİK tarafından zaman kullanım anketi için önerilen günlük etkinlik sınıflandırmalarından yararlanılarak hazırlanan sınıflandırma kullanılmıştır.

ÇALIŞMA TÜRÜ	ETKİNLİK SINIFLANDIRMASI TEMEL BÖLÜMLERİ
1. ÜCRETLİ ÇALIŞMA	1.1. Ücretli işler
2. ÜCRETSİZ ÇALIŞMA	2.1. Ücretsiz ev işleri 2.1.1. Yemek yapmak vb. 2.1.2. Temizlik yapmak 2.1.3. Evin ve ev eşyalarının bakımı ve tamirati 2.1.4. Çamaşır yıkamak, kurutmak, ütülemek vb. 2.1.5. Evin bütçesini yapmak vb. 2.1.6. Evcil ve ehil hayvan bakımı 2.1.7. Alışveriş yapmak 2.2. Ücretsiz bakım işleri 2.2.1. Evde bakımdan yararlanan engelli birey(ler)in bakımı 2.2.1.1. Engelli bireylerin fiziksel ve duygusal bakımı 2.2.1.2. Engelli bireylerin öğrenimi ve eğitiminde yardımcı olmak 2.2.1.3. Engelli bireylere gittikleri yerlerde eşlik etmek 2.2.2. Yetişkin birey(ler)in bakımı 2.2.2.1. Yetişkinlerin fiziksel ve duygusal bakımı 2.2.2.2. Yetişkinlere gittikleri yerlerde eşlik etmek 2.2.3. Çocuk(ların) bakımı 2.2.3.1. Çocukların fiziksel ve duygusal bakımı 2.2.3.2. Çocukların öğrenimi ve eğitiminde yardımcı olmak 2.2.3.3. Çocuklara gittikleri yerlerde eşlik etmek 2.3. Gönüllü çalışma
3. KİŞİSEL BAKIM, İLGİ VE GELİŞİM ETKİNLİKLERİ	3.1. Eğitim 3.2. Sosyalleşme ve topluluklara katılım 3.3. Kültürel ve eğlence olaylarına/gösteri merkezlerine katılmak/ziyaret etmek 3.4. Hobiler, oyunlar ve ilgili diğer etkinlikler 3.5. Kapalı alan ve açık hava sporlarına katılım ve ilgili etkinlikler 3.6. Kitle iletişim araçları 3.7. Kişisel bakım ve yaşamı sürdürme

Şekil 3: Zaman kullanımı sorularında temel alınan etkinlik sınıflandırılması

TÜİK İşgücü ve Yaşam Koşulları Daire Başkanlığı'ndan alınan uzman desteği ile hazırlanan zaman kullanımı anketinde biçimlendirilmiş günlük analogların yanı sıra hanehalkı ve birey soru formları ile cevapsızlık soru formuna da yer verilmiştir.

3.4.2. Nitel Veri Toplama Aracı

Yakınsayan desenli bu karma yöntem araştırmanın niteliksel boyutu ile araştırmaya katılan kadınların deneyimlerini yeniden kurgulamak, yaşananın genel ile nasıl benzeştiğini ya da farklı olduğunu ortaya çıkartmak onların tekil ve özel yaşam durumlarının anlamak ve ele alınan konunun genelleme kaygısı güdülmezsizin, kapsamlı ve ayrıntılı bir şekilde irdelenmesi mümkün olmaktadır.

Niteliksel tekniğin odağında, insanların kendi yaşamlarını nasıl tanımladıklarını ve ne türden anlamlar verdiklerini yorumlamak yer almaktadır. Sosyal çalışmanın kırılgan nüfusların ihtiyaçlarına ilişkin farkındalık yaratma misyonu düşünüldüğünde araştırmanın niteliksel boyutunun, araştırmaya katılan öznelere deneyimlerini, duygularını ve düşüncelerini mümkün olduğunca yansıtmaya olanağını taşıması bakımından sosyal çalışmanın amaçlarına uygun olduğu görülecektir (Lietz ve diğerleri, 2006, s.444; Mclaughlin, 2009, s.145).

Amaca ve konuya uygun olarak belirlenen öznelere araştırma sorularına yanıt aramak için 'görüşme (mülakat)' tekniği kullanılmıştır. Araştırmacı olayın boyutlarını kısmen de olsa bilmekle birlikte, konuya ilişkin her şeyi bilemeyeceği varsayımından hareketle, sınırları kesin olarak çizilmiş bir görüşme tekniği yerine, yarı-yapılandırılmış görüşme tekniği kullanılmıştır.

3.5. VERİLERİN ANALİZİ

Zaman kullanımı tekniğiyle elde edilen veriler için analiz birimi, kişi-zaman birim düzeyidir. Bu analiz biriminde farklı etkinlik kategorilerinde yalnızca ortalama zaman kullanımı düzeyleri değerlendirilir (UNDESA, 2005, s.75). Bu nedenle araştırmada, katılımcıların belirli bir etkinlik için harcadığı ortalama zamanın bulunması amaçlanmıştır. Zaman birimi, hafta içi ve hafta sonu ayrımı yapılmaksızın haftanın 7 günü için tek bir grupta analiz edilmiştir.

Zaman günlüklerinin biçimlendirilmiş analoglarıyla toplanan veriler, belirli etkinlikler için harcanan zamanın, diğer etkinlikler için harcanan zamanla örtüşmesi, bir başka deyişle eş zamanlı ortaya çıkması nedeniyle referans süreyi aşabilir (Stone ve Swain, 2000, s.41). Biçimlendirilmiş zaman kullanımı sorularının bu handikabını aşmak için genellikle orantısal küçültme ya da büyültme yöntemi uygulanır (Committee on National Statistics [CNS], 2000, s.50). Buna göre bir gün içinde etkinlere harcanan toplam saatin, 24 saati aşması durumunda her bir etkinlik için Excel programında orantısal küçültme (dakika bazında); etkinlere harcanan toplam saatin, 24 saati bulmaması durumunda ise her bir etkinlik için yine Excel programında orantısal büyültme (dakika bazında) yoluna gidilmiştir.

Zaman kullanımı analizleri için sınıflandırma değişkeni ve analiz değişkeni belirlenmiştir (UNDESA, 2005, s.143). Bu araştırmada bir günde bireylerin gerçekleştirdiği her bir etkinliğin mutlak saatini ortaya çıkartabilmek için belirlenen sınıflandırma değişkenini cinsiyet, analiz değişkenini ise etkinlikler oluşturmaktadır. Niceliksel analiz, hane üyeleri tarafından gerçekleştirilen etkinliklerin kaydedildiği günlüklerden elde edilen verilerin girişinin yapıldığı Excel programından, SPSS 20 programına veri aktarımı yapılarak gerçekleştirilmiştir.

Niteliksel verilerin analizi için öncelikle, 2 ile 3 saat arasında değişen görüşme süresince elde edilen sesli ve yazılı kayıtların dökümleri yapılmıştır. Elde edilen yaklaşık üç yüz sayfalık döküm, araştırmanın amaçları esas alınarak birden çok kere konu odaklı okunmuştur. Gerçekleştirilen okumalar sırasında NVivo 9 programı kullanılarak Creswell ve Plano Clark (2011) ile Rubin ve Rubin (1995)'in belirttiği doğrultuda; katılımcıların birebir kelimelerinden, araştırmacının ibarelerinden ya da sosyal bilimlerde kullanılan kavramlardan yararlanılarak toplam dört tema, dokuz kategori ve on üç alt kategori belirlenmiştir:

TEMA 1: CİNSİYETÇİ İŞBÖLÜMÜ KATEGORİ 1: EV İŞLERİ KATEGORİ 2: BAKIM İŞLERİ
TEMA 2: EVDE BAKIM UYGULAMASI KATEGORİ 1: BAKIM ÜCRETİ Alt Kategori 1: Bakım Ücretinin Bağlanması Alt Kategori 2: Bakım Ücretinin Tasarrufu KATEGORİ 2: YOKSULLUK KRİTERİ
TEMA 3: EVDE BAKIM PRATİKLERİ KATEGORİ 1: YOKSUNLAŞAN KADIN Alt Kategori 1: Destek Yoksunluğu Alt Kategori 2: Hareket Yoksunluğu Alt Kategori 3: Sağlık Yoksunluğu Alt Kategori 4: Uyku Yoksunluğu Alt Kategori 5: Özel-Sosyal Yaşam Yoksunluğu KATEGORİ 2: YOKSULLAŞAN KADIN Alt Kategori 1: Ücretli Çalışma Deneyimleri Alt Kategori 2: Ücretli Çalışmaya İlişkin Düşünceler KATEGORİ 3: ÖZLENEN YAŞAM
TEMA 4: ALTERNATİF HİZMETLER KATEGORİ 1: BAKIMIN AİLE-DIŞILAŞTIRILMASI Alt Kategori 1: Bakımın Piyasalaştırılması Alt Kategori 2: Kamusal Bakım ve Eğitim Kuruluşları KATEGORİ 2: BAKIMIN AİLEVİLEŞTİRİLMESİ Alt Kategori 1: Bakıcı Desteği Alt Kategori 2: Ekonomik ve Sosyal Haklar

Şekil 4: Derinlemesine görüşmelerden elde edilen temalar, kategoriler ve alt kategoriler

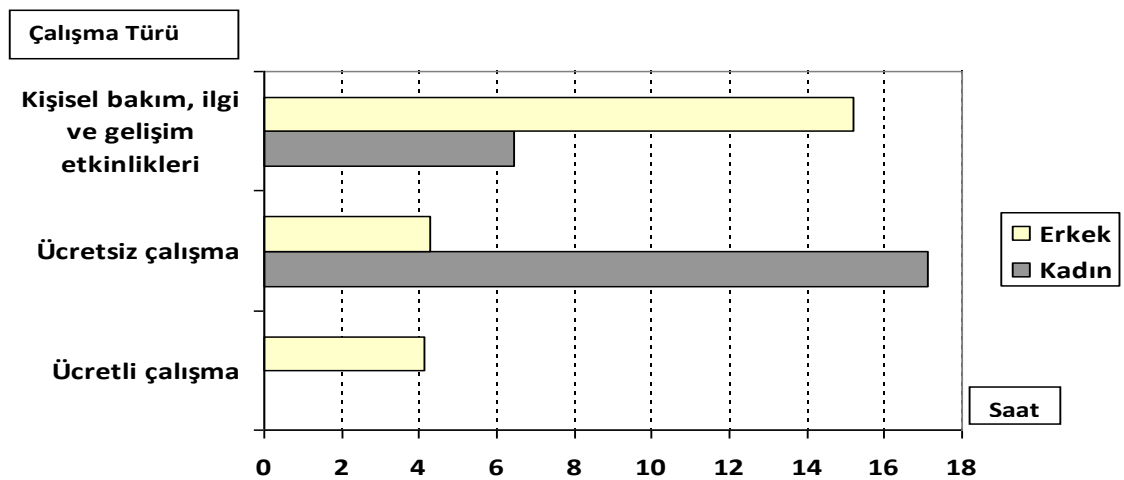
Niceliksel boyut ile niteliksel boyutun etkileşimi, birbirinden bağımsız düzey (independent level) olarak belirlenmiştir. Söz konusu bu düzeyde niceliksel ve niteliksel boyutların araştırma sorularının hazırlanması, verilerinin toplanması ve analizi birbirinden bağımsız gerçekleştirilir. Çalışmanın analiz ve tartışma bölümünde kapsayıcı yorum yapılarak bulgular bir araya getirilir. Niceliksel ve niteliksel veri analizlerinin bir araya getirilmesi, iki araştırma sonucu arasındaki yakınsama ve benzerliklerin gösterilebilmesi için gereklidir (Creswell, 2009, s.220; Creswell ve Plano Clark, 2011, s.64).

4. BÖLÜM: ANALİZ VE TARTIŞMALAR

4.1. CİNSİYETÇİ İŞBÖLÜMÜNÜN TEZAHÜRÜ

Çalışma türlerinde, kadın ile erkek arasındaki zaman kullanımı farklılıklarının görülmesi; cinsiyetçi işbölümünün, kadın ve erkeğin yaşamında nasıl ortaya çıktığının anlaşılması bakımından oldukça aydınlatıcıdır. Bu araştırmada kullanılan zaman kullanımı tekniğiyle, genel olarak üç temel çalışma türü için kadın ve erkeğin zaman kullanım sürelerinin ortaya çıkartılması amaçlanmıştır. Ücretli çalışma, ücretsiz çalışma ve kişisel bakım, ilgi ve gelişim etkinlikleri olarak belirlenen söz konusu bu temel çalışma türlerinde kadın ve erkeğin kullandıkları zaman, gerçekleştirilen işlere ve bu işlerin bölüşümünde yatan cinsiyetçi kabullere dair de önemli ipuçları sağlamaktadır. Ücretli çalışmaya; gelir getirici bir işte çalışma, iş arama, iş kurma, iş için seyahat etme gibi etkinlikler dahil edilmiştir. Ücretsiz çalışma; ücretsiz ev işleri ve ücretsiz bakım işlerinin yanı sıra başka hanelere ücretsiz yardım etme, topluluk hizmetleri sağlama, dernek vb. yerlerde çalışma gibi gönüllü çalışmaları içeren toplam üç çalışma grubundan oluşmaktadır. Uykunun da dahil olduğu kişisel bakım, ilgi ve gelişim etkinliklerinde ise beslenmek, kişisel hijyen sağlamak, dinlenmek gibi kişinin kendisi için yaptığı bakım etkinliklerinin yanı sıra eğitim, spor, hobiler, kitap, dergi okumak, sosyal yaşama katılmak, televizyon seyretmek, radyo dinlemek gibi ilgi ve gelişim etkinlikleri de yer almaktadır.

Grafik 1.: Çalışma türüne ve cinsiyete göre ortalama zaman kullanımı

Grafik 1.'de görüldüğü gibi kadınlar, 24 saatlerinin oldukça büyük bir bölümünü ücretsiz, bir başka deyişle karşılığı ödenmeyen çalışma için harcarken; erkekler ise bir günde en fazla zamanı; kişisel bakım, ilgi ve gelişim etkinlikleri için harcamaktadır. Kadınların ortalama 17 saat 11 dakikalık ücretsiz çalışmaları karşısından; erkekler, yalnızca 4 saat 26 dakika ile ücretsiz çalışmaya katılım sağlamaktadır. Erkeklerin ortalama 4 saat 14 dakikalık ücretli çalışma zamanlarına karşılık olarak, kadınlar ortalama 4 dakikayı ücretli çalışmaya ayırmaktadırlar. Ücretli çalışmaya katılım süresinin, kadınlar açısından bu kadar düşük gerçekleşmesi, evde bakım uygulaması kapsamında araştırmaya dahil olan kadınların neredeyse tamamına yakınının (yaklaşık olarak %97,2'sinin) ücretli çalışmaya katılmamasından kaynaklanmaktadır (Tablo 2.1.). Kişisel bakım, ilgi ve gelişim etkinliklerine harcanan zaman açısından da kadınlar ile erkekler arasında oldukça büyük bir fark bulunmaktadır. Buna göre kadınlar, erkeklerin bu türden işler için ayırdığı 15 saat 20 dakikalık zamanın yarısından daha az bir süre olan, 6 saat 45 dakikayı kişisel bakımları, ilgi ve gelişimleri için ayırabilmektedir. (Tablo 1.1.).

OECD (Temmuz 2011) raporuna göre; OECD ülkeleri ortalamasında bir günde ücretli çalışma için kadınlar yaklaşık 2 saat 55 dakika, erkekler 5 saat 2 dakika; ücretsiz çalışma için kadınlar yaklaşık 4 saat 53 dakika, erkekler 2 saat 21 dakika; kişisel bakım, ilgi ve gelişim etkinlikleri için kadınlar 15 saat 51 dakika, erkekler ise 16 saat 51 dakika zaman harcamaktadır. Kadınlar ücretli çalışma için Almanya'da günde yaklaşık 2 saat 27 dakika, İngiltere'de 2 saat 51 dakika, İsveç'te 3 saat 33 dakika harcarken; erkekler ise Almanya'da yaklaşık 4 saat 20 dakika, İngiltere ve İsveç'te ise 4 saat 50 dakika zaman harcamaktadırlar. Kadınlar ücretsiz çalışma için Almanya'da günde yaklaşık 4 saat 32 dakika, İngiltere'de 4 saat 50 dakika, İsveç'te 4 saat 45 dakika harcarken; erkekler ise Almanya'da yaklaşık 2 saat 41 dakika, İngiltere'de 2 saat 39 dakika ve İsveç'te 2 saat 49 dakika zaman harcamaktadırlar. Aynı rapor kadınların kişisel bakım, ilgi ve gelişim etkinlikleri için Almanya'da günde 16 saat 48 dakika, İngiltere'de 16 saat 4 dakika, İsveç'te 16 saat 11 dakika harcadığını; erkeklerin ise Almanya'da yaklaşık 16 saat 51 dakika, İngiltere'de 16 saat 20 dakika, İsveç'te ise 16 saat 4 dakika zaman harcadıklarını ortaya koymaktadır. Raporda sunulan verilere göre, ücretli çalışma ile ücretsiz çalışmaya kadın ve erkeğin katılımlarında oldukça büyük farklar

bulunmaktadır. Buna göre kadınlar, ücretsiz çalışma için erkekler ise ücretli çalışmaya daha fazla zaman harcamaktadır. Ücretli çalışmaya katılımında kadın ile erkek arasındaki en az zaman farkı, 1 saat 17 dakika ile İsveç'te yaşanmaktadır. Ücretsiz çalışma için ise kadınlar İngiltere'de erkeklerden yaklaşık olarak 2 saat 11 dakika daha fazla zaman harcayarak, diğer ülkelerde yaşanan farktan daha fazla farkın yaşandığı görülmektedir.

TÜİK (2008) tarafından Türkiye genelinde yapılan zaman kullanımı araştırmasında ise kadınlar yaklaşık olarak ücretli çalışma için 1 saat 08 dakika, ücretsiz çalışma için 6 saat 11 dakika, kişisel bakım, ilgi ve gelişim için 15 saat 47 dakika zaman harcarken; erkekler ücretli çalışma için 4 saat 27 dakika, ücretsiz çalışma için 1 saat 28 dakika, kişisel bakım, ilgi ve gelişim için 16 saat 21 dakika zaman harcamaktadırlar. Türkiye'de kadın ve erkeklerin zaman kullanımları açısından en büyük farkı, ücretsiz çalışmaya katılım oluşturmaktadır. Buna göre kadınlar ücretsiz çalışma için erkeklerden 4 saat 43 dakika daha fazla zaman harcarken, ücretli çalışmaya ise 3 saat 19 dakika daha az katılmaktadırlar. Ücretsiz çalışmaya ayrılan zaman bakımından Türkiye'de kadınlar, OECD ülkeleri ortalamasında kadınların harcadığı zamanın yaklaşık iki kat daha fazlasını harcamaktadırlar. Kadınlar üzerindeki bu iş yükünün artmasında ya da azalmasında, erkeklerin ücretsiz çalışmaya katılımları önemli bir etken olarak rol oynamaktadır. OECD ülkeleri ortalamasında erkekler, ücretsiz çalışmaya Türkiye'de olduğundan yaklaşık iki kat oranında daha fazla bir katılım sergilemektedir. Bu durum, ücretsiz çalışmaya erkeklerin katılımının oldukça sınırlı olduğu Türkiye'de, kadınların bu işlere ilişkin yüklerini de ciddi biçimde arttırmaktadır.

Derinlemesine görüşmeler yapılan kadınlardan pek çoğu, deneyimledikleri cinsiyetçi işbölümünü; kendi yapıp ettikleri üzerinden değil, daha çok aynı evde yaşayan erkeklerin -eşlerinin, babalarının, kardeşlerinin- ev işlerine ve bakım işlerine katılımlarındaki gönülsüzlükleri üzerinden aktarmayı tercih etmişlerdir. Kadınların ifadelerinden anlaşıldığı üzere, erkeklerin cinsiyetçi işbölümüne sırtını yaslaması, kadınların ev içinde yüklendikleri işleri büyük ölçüde 'ağırlaştırmaktadır':

"[.....] Yok eşim yapmıyo. Bazen oluyo akşam eve yorgun gelmiş oluyo, çocuklarlan iki dakika aynı odanın içinde duramıyo, 'gel bunları başımdan al' diyo. Yani ben diyom iki gün sen bu çocuklara bak kafayı yersin ama ben senin işini dışarda

yaparım seve seve. Bazen diyom ki çocuklara bi bardak su ver hani işim ağır. Diyo 'bana hiç söyleme' diyo. Yapmıyo yani, çünkü 'sen ev hanımısın, annesin sen yaparsın' diyo. Hani ben diyom üç senedir tek başıma Hacettepe'ye gidip geliyom iki çocukla V. 'yi (beş yaşındaki diğer oğlunu kastediyor) de götürüyom, diyom niye böyle yapıyon. Yorgun argın geliyom, evin temizliğini yapıyom, yemek pişiriyom, tamam çamaşırları makine yıkıyo ama yine seriyom, ütülüyom, her işini ben yapıyom. 'Evin hanımı sensin, bu çocuklar senin değil mi' diyo. Ben de diyom yarısı benimdir, yarısı da senindir (gülüyor), ee senin de bi yardımın, bişeyin dokunsa olmaz mı. Ben yapmazsam sıkıntı çıkacak, gürültü çıkacak, o yüzden de yine ben yapıyom. Hani bayramdan önce ben evin hepsini yıkadım, halıları yıkadım ya, dedim yaa, sen de çocuklara bak, geliyo suyun içine giriyo ya da gel bana yardım et, ben oruç tutuyom, sen oruç da tutmuyon. İşte söyledim onu da yapmadı yani. Diyo 'yıkama niye boşu boşuna yıkıyon, temizdir'. Diyom boşu boşuna değil, burası gecekondu, bu çocuklar için temizlik çok önemlidir. Bak kendimi inan ki çok mağdur da hissediyom, bütün bi iş benim üstümdedir. Çocukları, evi bırak yardım etmeyi daha ben de onunla (eşini kastediyor) ilgileniyom, çocuk gibi her işini ben görüyom (gülüyor).” G23 (30 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“[...] Haa diğer çocuklarla da ilgilenmedi ki, hadi bunlar böyle diye bakmıyo, diğerleri için sanki ne yaptı, hiç bişey. Ben yoruldum diyom, ne iş yaptın ki, onlar da iş mi diyor. Ben diyom gel sen yap diyom, yapmıyor mesela. O sorumluluğu tamamen bana vermiş, diyo 'sen annesinin, sen bakıyorsun'. 'Sen evdesin, sen niye yapmıyon' diyo mesela ama ben hangi birine bakayım.” G4 (53 yaşında, çocuğuna bakıyor)

Yukarıdaki alıntıda görüldüğü üzere erkekler, çoğu zaman ücretli çalışmayı, ev içinde hiçbir sorumluluk almamanın ve ev içi işlere katılmamanın gerekçesi olarak görmekte, evde olan kadının ise eve dair tüm sorumlulukları yapması gerektiğine ilişkin toplumsal cinsiyet kabulünü taşımaktadır. Bu kabulde erkeklerin, ücretli çalışmaya katılımı doğal olarak görülüp olağanlaştırılırken, kadınlar tam zamanlı ev kadınları olarak kurgulanır ve bunun dışına çıkacak her hangi bir görev dağılımı talebi, erkek tarafından dirençle karşılaşılır. Bunun sonucu olarak, gelir getiren erkeğin karşısında kadınlar, ev içi işleri “sıkıntı, gürültü çıkmasın” diyerek, itiraz etmeksizin yapmak zorunda kalmaktadırlar. Bu zorunluluk içerisinde kadınlar, paylaşımsız üstlendikleri ev içi işlerinin yüküne ek olarak, herhangi bir bakıma gereksinimi olmadığı halde, erkek eşlerinin de ihtiyaçlarını karşılamakla yükümlü olmaktadır:

“Eşim hiç kendini ezdirmedi, hangi taraf rahatsa o tarafa kaçtı, sıkıya gelmez, sıkıntı çekmez. Sabah elimi yüzümü yıkamaya gittim, bas bas bağıyor ‘gel kanalı değiştir’ diye. Hiç bişey yaptığı yoktur eşimin. Hiç bişeye elini sürmez, hiç daha görmedim. Hani evin tamiri dersin de mi, badanası, boyası, hani bunları erkek yapar dersin ama yaptığı yoktur, onu bile ben yaparım. Bu ev gecekondudur. Tamiri, akarı, boyası biter mi, zaten eskidir ev, bakmaksan tepene yıkılır gider, mecbur kalıyorum onu da ben yapmaya. Bi de inşaatçı ama eve bi çivi bile çakmaz. Bırak annesini, çocuklarla bile ilgilendiğini görmedim bak. Bi kendi dışarıda çalışıyo ya işte işi bitiyö, eve gelince bişeye elini değmez, erkek ya, dışarıda çalışıyo ya. Kendi işini bile yapmıyo ki, önündeki çayın şekerini bile ben karıştırıyorum. İstese yapar, başkaları yapıyo da bu mu yapamayacak.” G29 (43 yaşında, kayınvalidesine bakıyor)

“Ben yirmi dört saat beraberim, eşim sabah gidiyo, on birde geliyo, anne ne yemiş, yıkanmış mı, bakılmış mı, bütün yük benim üzerimde. Yani niye hep kadın baksın hepimiz dokuz ayda doğuyoruz, aynı kanı canı taşıyoruz, aynı canımız yanıyo, aynı üzülüyoruz, aynı seviniyoruz ama erkekle kadın nasıl oluyorsa farklı oluyo. Yapan erkekler de vardır yani ben hiç görmedim ama (...). Yani erkekler bakmaz, erkekler kadın işi yapar mı, halbuki onun annesi, ona mahsus, bana mahsus falan değil. Aslında bakarlar da işlerine gelmedikleri için bakmıyorlar, çeneden de oldu muydu bizim gibi sabredemezler. Eşimin de böyle olmasından dolayı da ben çok yıprandım, çok içime kapandım. Eşim bırak yardımı, sanki kendine hizmetçi arıyo, akşam beş dakika oturdum, hiç durmadan bişey istiyo ben de dedim ki az ye de kendine bi hizmetçi tut, yeter artık dedim. Şurda su sürahisi olsun bir bardak suyu doldurup da içmez. Kaynanam hiç olmazsa belli, ona yapılması gerekiyo ama eşimin hiç sesi de kesilmiyo, bunun derdi ondan da fazla. Ben diyo ‘size’ diyo ‘akşama kadar hizmet ediyom zaten çalışmakla’ diyo. Ama o eve gelince, yatana kadar da ben onun peşinden koşuyom. Bak kendi annesi mesela diyorum bi tut, birlikte yapalım işim var diyo hiç bakmıyo ki. O eve gelince dinleniyo ama ben evin içindeyim beş dakika oturamıyorum. Bazen eşime diyor ki sanki annen beni mi doğurdu, seni doğurdu diyorum hiç olmazsa yatağını getirip yapmaz mısın, ‘getiremem’ diyo. Şimdi fazla dersem niye bakmıyon diye, o da diyo ki ‘o zaman götüreyim kapıya atayım’ diyo bana kahrederek diyo biliyo musun ama ben bakmam demiyom ki, bi hizmetini de sen yap diyorum yani ben öyle söylüyom, yok.” G25 (49 yaşında, kayınvalidesine bakıyor)

“Mesela hastanede bi teyze vardı, daha hastanede yatıyordu teyze, kocası köye gitmiş kendisine eş bakmaya, kızlarına da diyo ki ‘o sizin anneniz bakıcaksınız’, amca nerde diyorum, ‘karı bakıyo kendine’ diyorlar. Ne bileyim ben babamdan bunu

duysam herhalde ya o dayığı yerim ya da ben onu..., ya o gider evden ya da ben giderim. Benim annem hasta yatacak, babam kendine eş bakacak. Yangından mal kaçırır gibi bu neden biliyo musun erkek, o bakım yükünün altına girmedığı gibi sürekli kendisine bakacak birisini de arıyo yanına.” G26 (33 yaşında, annesine bakıyor)

Cinsiyetçi işbölümü içinde kadınların çalışması, ev içiyle sınırlandırılmakta ve yaptıkları işler, erkeğe göre ikincil olarak tanımlanarak değeri yadsınmaktadır. Bir kadının ifade ettiği gibi toplumsal cinsiyet düzeninde, “erkeğin çalışması, iş; kadının çalışması, bit” olmaktadır. Görüşülen kadınlar da, ev içi işlere katılmadıkları gibi erkeklerin, bu işleri hafife alma, görmezden gelme eğilimi sergilediklerini sıklıkla belirtmişlerdir. Aşağıda yer alan alıntılarda da görüldüğü gibi bu görmezden gelme durumu, esas itibariyle ev içinde gerçekleştirilen işlerin çalışma olarak görülemeyecek kadar değersiz ve ev içinde varolan kadına özgü işler olduğu kabulünden kaynaklanmaktadır:

“Erkekler görmüyolar, kadınların ne kadar emek verdiğini, ne kadar çaba sarf ettiğini, kadınların ne kadar emektar olduklarını görmüyolar. Bu bence erkeklerin kafasındaki küçük şeyden kaynaklıyo..., kafalarında düşünce yok. Biz onları düşünüyoruz ama onlar, bizim onları düşündüğümüz kadar bizi düşünmüyolar. Biz canımızı dişe katıp yapıyoruz, onlar da buna alıştıyo. Alışkanlık haline getiriyorlar ondan sonra da. O nasılsa yapar, o nasılsa çeker çevirir (...).Bırak hadi yapmıyo, takdir bile etmiyor. Canı istese benden güzel yapar, her şeye güçleri yetiyo ama eve gelince, tabi kim ezilsin, her şeye kadın koşuyor.” G4 (53 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Bana diyo ki ‘sen’ diyo’ napıyosun’. Diyom ki sen gel evde otur, yemek hazırla, çayı yap, şunu yap, ben senin işine giderim. [...] kendisi bir gün evde kalıyo ya, yatağın içinden evin içine çıkmıyo yaa, dışarı değil, evin içine çıkmıyo. Dışardan geliyo ya, diyo ‘biz yorgunuz’, sanki biz hiç yorulmamışız, hep oturmuşuz evin içinde ama onun gözünde ben hep oturmuşum, hiç bişey yapmamışım. Demiyorlar ki bu kadın ev temizliyo, ev topluyo, banyoyu, mutfığı, tuvaleti temizliyo da yoruluyo. Biz gelseydik dışarıdan, o, evde bu işleri yapsaydı, bize bağırdı, çağırırdı, ben şunu yaptım, ben bunu yaptım diye.” G9 (43 yaşında, kayınvalidesine bakıyor)

“Maçoluk tarafı var, egoları yüksek oluyo erkeklerin kadınlardan. Bu iş değersiz bi iş, kadın nasıl olsa ev kadını amaan, işi ne ki yapar diyolar. Bak ben de ilkokul

mezunuyum, eşim de ilkokul mezunu ama eşim kadar ben de çalıştım evin içinde, o dışarıda çalıştı ya onun adı iş oldu, benim ki bit oldu. Bak onu işten saymıyo, G. 'yi (engelli çocuğu), neden, onu zorunlu görüyo, mecbur görüyo. Halbuki mecbursa sana da mecbur, sen de yapabilirsin. O benim sırtıma yüklüyo neden, 'sen mecbursun' diyo 'anasısın' diyo, eee sen de babasıdır". G13 (48 yaşında, çocuğuna bakıyor)

Kadınlar bazı durumlarda ise yaptıkları işlerin, erkekler tarafından görüldüğünü ifade etmişlerdir. Ancak bu 'görme' hali, yalnızca kadının iş yükünün farkında olmakla, 'anlayış' göstermekle ve sorun çıkartmamakla sınırlı kalmaktadır. Dolayısıyla erkeklerin sergilediği anlayış, tek başına ev içinde cinsiyetçi işbölümünün dönüşümünü sağlayacak bir güce sahip olmadığından, ev içi işlerin büyük bölümü kadınlar tarafından yapılmaya devam edilmektedir:

"Eşim hiç yardımcı olmaz ev işlerinde, evde olduğunda M. 'yle (engelli çocuğu) ilgilenirse ilgilenir. Ama önceye göre eşim daha anlayışlı çünkü ben öyle zaman oluyo ki M. 'yle ilgilenmekten evin işini yetiştiremiyorum. Bulaşık yıkıyorum ya da evi süpürüyorum, M. ağladı mı bırakırım o iş olduğu gibi kalır. Bir evin içinde yapamadığın zaman olur, bi ütüsünü sıkıştıramadığın zaman olur, önceden olursa niye yapmadın, niye yattın da yapmadın diye söylenirdi ama şimdi söylenmiyo, biliyo çünkü artık naptığımı, sürekli ağladığımı biliyor, yardımcı olmaya çalışıyor. Eşim, çok ağladığımı gördü, çok ağlıyor). Yani birlikte hastaneye gidip geliyoduk, soframız ortaya dökülmüştü, gün aşırı durmuştu." G30 (35 yaşında, çocuğuna bakıyor)

"Eşim hep destekledi, eşin desteği çok önemli bak yemin ederim. Önceden benim eşim çok sinirliydi. Bu çocuk doğdu benim halimi gördü, sabahlara kadar bu çocuğun başında acillerde oturuyordum, doğum yaptım yatak yüzü görmedim, doğdu doğalı hastane, hastane, hastanelerdeyiz. Kadınlar doğuruyo kaç gün yatıyo, naz niyaz, ben diyom nazı kime yapacam. Haa onu diyodum ya benim eşim çok sinirliydi, bu çocuk doğdu, gördü benim halimi çok değişti. [...] Ama eşim o gün ablama diyo ki, 'şöyle biraz durumum olsa' diyo, 'şöyle biraz' diyo yaa, 'cebimde şöyle iki milyar para olsa, A. 'ya (engelli çocuğu) da bakacak birini bulsam, en azından belki' diyo 'para verirse güzel bakarlar' diyo. Diyo ki 'çok üzülüyorum' diyo, 'A. 'ya bakması çok zor, sabahı yok, akşamı yok, öğlen bununlan, gece bununlan' diyo. 'Bi tatile gitsek, şöyle güzelce bi moral olsa' diyo. Bak yine Allah razı olsun düşünüyö beni. Şimdi ben bi kızayım, 'tamam' diyo 'hallederiz, yaparız,

yeter ki sen kızma'. Diyom 'eskiden sen böyle değildin, sana noldu' diyom. 'Yok' diyo, 'senin psikolojin bozulmasın' diyo. Geçen bi hastalandım valla on kere aradı. Ama evin işini nasıl yapacak hepsi kaliyo, iyileşince ben yapıyorum (gülüyor) (...). Zor yaa valla, kadının çilesi çok. Bazen duyuyom, diyorlar ki aman kadın napıyo, biz akşama kadar çalışıyoruz, kadın gün boyu evin içinde. Bu bebelerle siz bakın bakalım yapabiliyonz mu, ne kadar zor." G8 (34 yaşında, çocuğuna bakıyor)

Görüşülen kadınlar, erkeklerin ev işlerine ve bakım işlerine katılımının çoğu zaman söz konusu dahi olmadığını ancak oldukça nadir zamanlarda, minimum düzeyde ve çoğunlukla lütfedilmiş bir yardım olarak kaldığını ifade etmişlerdir:

"Eşimden yeni boşandım, daha geçen hafta boşandık. E.'nin (engelli çocuğu), evimin tüm işini ben yapıyordum, eşimden de ondan dolayı ayrıldım. Onun savunması işte ben çekiniyordum, yapamıyordum şeklindeydi. Haa diğer ev işlerini yapar mıydı, anca ben söyleyince, kendisi düşünüp de yapmıyodu yok yok." G7 (29 yaşında, çocuğuna bakıyor)

"Şimdi anası olmyanın, babası olmazmış. Destek oluyo da, işte acık durunca da hemen yoruluyo, benim kadar katlanamıyor. Mesela bakiyo da, yirmi dört saat bakamıyo, nasıl diyim ben, mesela akşam gidiyo odada uyuyo. Ben mümkün mü, o uyuduktan sonra gidip yatıyom zaten. Uyanınca, anne, anne gel, zor işte. [...] Hani ben altını bezlerken afedersin, tutar bacağından kaldırır ama kendisi altını bezlemez, beceremez, öyle pek becerikli, ince ruhlu değildir. Çay demleriz mesela, kalkıp da kendine çay dökmez yani, çayını bile ben koyarım. Hazır olan bişeyi hazırlayıp da yiyemez. Bu adam altmış yaşında, bu adam lafa gelir mi artık. Erkekler günün, hepsini kendine harcıyo, erkekler yani o kadar sıkıntıya gelemiyorlar." G19 (48 yaşında, çocuğuna bakıyor)

Evde bakım uygulaması kapsamında araştırmaya dahil olan hanelerde erkelerin, bir günde kişisel bakım, ilgi ve gelişim etkinliklerine ayırdığı zaman (%63,8'ini) göz önünde bulundurulduğunda, "erkeklerin, günün hepsini kendine harcadığı" ifadesinin doğruluğu da ortaya çıkmaktadır.

Esping-Andersen (2009, s.136-137), iş gününün bakım odağında kadınlar için olduğu kadar erkekler için de kısaltılmasının, erkeklerin ev içi işlere katılımının artmasında önemli bir etken olduğunu vurgulamaktadır. Nitekim bazı araştırmalar (Latshaw, 2010;

Miranda, 2011), cinsiyetçi işbölümünü dönüştürmese de, ücretli çalışmaya katılımlarının söz konusu olmadığı ya da çalışma saatlerinin kısa olduğu durumlarda erkeklerin, önemli ölçüde tam zamanlı çalışan erkeklere göre daha fazla ev içi işlere katıldıklarını ortaya koymaktadır. Görüşülen kadınlardan bazıları benzer biçimde, eşlerinin ücretli çalışma saatlerinin kısalması durumunun, onların ev içi işlere daha fazla katılmasını sağlayacağına ilişkin düşüncelerini paylaşmışlardır:

“Eşim yoğun yaa, işi çok ağır onun, kum taşı kum getir, kapı çek kapı getir inşaatta. Ama benim eşim de çok güzel bakar, altını değiştirir, karnını doyurur. Yapar ama çok ağır yaa, mesleği çok ağır. Bazen var ya garibim yaa, geliyo ki bazen yemin ederim şurda yemek yiyemeden sızıp kalıyo, ben bundan ne bekleyebilirim ki bişey isteyemem ki. Daha hafif bi işi olsa, atıyom on iki değil de, altı saat çalışsa bakar. O gün mesela dedim ki, babası dedim, A. ağlıyo dedim. Hiç ağlamayan çocuk, ağlayınca o ‘dizlerim sızlıyo’ diyen adam, yemeğini yemeden arabasına koydu, çocuğu orda bi park var götürdü eğlendirdi, getirdi. Hafif bi mesleği olsun var ya aboov, ben işimi de görürüm, gezmemizi de yaparım. Babası bana bırakmaz, ama ben şimdi ona bişey diyemiyorumkine ona da yazık.” G8 (34 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Eşim bu çocuğa bi saat bakamıyo. Ama işte o da sevgisiyle ilgileniyo ama eve gelince yorgun sızıp kalıyo. E. (engelli çocuğu) babayı çok seviyo, benden çok seviyo babayı, aşırı derecede. Akşam gelince ne yapıyon, ne ediyon diye ilgileniyo yani. Eşim evden işe, işten eve, çok uzun saatler çalışıyor, bazı oluyo on iki saat oluyo, bazı oluyo on üç saat oluyo. Dün akşam mesela dokuz buçuğa geliyodu eve geldiğinde, yemeğini yedi, çayını içti sonra da yattı yani. Şimdi kadın işi erkek işi kalmadı ama mecburiyetler var. Adamın çalıştığı devlete gidiyo, elektiriği, suyu, doğalgazı. Eşim çalıştığı yerde yenen bir bonfile parasına tüm gün ayakta çalışıyo. İzne ayrılıyo, cebinde on lira paraynan napcan ki, on bir, on iki saat çalışıyo da, aldığı ne asgari ücret alıyo. Çalıştığı yerde yemek çalışana ayrı müşteriye ayrı çıkıyomuş. Bize makarna, pilav müşteriye bonfile, pirizola diyo eşim hep (gülüyor). Adamın romatizması var, şekeri var, akşam geldi mesela kendimi kötü hissediyorum ben yatacam dedi yattı. Bana diyo ki sen kendine iyi bak, sen hasta olursan bu çocuğa kimse bakamaz da, taşıyamaz da. Kendisi de taşıyamıyo mesela, rahatsızlığı var ya o yüzden taşıyamıyo E. 'yi.” G32 (39 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Ben dokuz yıldır bakıyorum anneme ama benim küçük ağbım kaldıramaz annemi, ben kaldırıyorum kırk beş kiloyum, mesela yemeğini yediremez ben yediriyorum

(....). Ağbim aslında annemin altını falan değiştirebiliyo. Çalışmasa her şeyi yapar, çok da güzel bakar, neden bakamasın ben kırk kilo halimle bakıyorum da onlar mı bakamayacak. Ama bu iş bir saatlik, iki saatlik bişey değil ki, yedi yirmi dört bi bakım yani bu. Onlar napıyolar işten gelince bir saat, bilemedin iki saat. Ama diyorum ya çalışmasalardı bakarlardı. Genelde mesela hasta olduğum zamanlarda ya da benim bi yere gitmem gerektiği zamanlarda diyo mesela içinden gelerek diyo, ‘ben evdeyim çık’ diye ‘ya da yatıyon mu kalkıyon mu ne istersen onu yap’ diye. Onu içinden gelerek diyo ağbim, yani beni dinlendirmek amaçlı yapıyo açıkçası. Ama her baktığında da diyo, ‘sen çok sabırlısın’ diyo (gülüyor).” G6 (34 yaşında, annesine bakıyor)

Yukarıda kadınlar tarafından bir olanak olarak ifade edilen; erkeğin daha kısa süre ücretli çalışmaya katılımı halinde, ev içi işler için harcayacağı zamanın artacağı düşüncesi, nadir de olsa kadınlar tarafından eşlerinin emekli olmasıyla ev ve bakım işlerine katılımının arttığı ifadesinde gerçeklik bulmaktadır:

“Ben U.’la (engelli çocuğu) ilgileniyom, o (eşini kastediyor) da babasıylan ilgileniyo. Önceden hep ben yapıyodum ama emekli olduktan sonra artık paylaşım var. Kadın tek başına oldu mu, kaldıramıyo yükü, o zaman da herkes birbirine sinir küpü oluyo. Onu, o zaman kaldıramıyo, hastalanıyo. O zaman kaldıramazsın, sürekli benim üstümdeydi zaten. Bu emekli olduktan sonra şey etti. İş, iştir, bu işi herkes yapabilir. Bak bi elinin parmakları sakat (eşinin bir elinin parmaklarında his kaybı var, hareket ettiremiyor), yine de yapar, yapmayanlar vicdansız olanlar gızım, öyle olur mu, kadın tek başına ona da günah değil mi, onu da bir ana doğurdu sonuçta. Paylaşım oldun mu, dirlik de olur, anlaşma da olur.” G24 (48 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Emekli olmazdan önce çok yapmıyodu ama da, çünkü diğer oğlanlarım, kızlarım da yanımdaydı birlikte yapıyoduk, ona gerek kalmıyodu. Ama herkes yuvasını barkını kurup da gidince mecbur kaldı benimle birlikte yapmaya.” G14 (70 yaşında, çocuğuna bakıyor)

Lister (2000, s.56), erkeklerin ücretli çalışma saatlerinin düzenlenmesi meselesini, cinsiyetçi işbölümünü ortadan kaldırmanın, kadın ve erkeğin ev içindeki işlere eşit katılımını sağlanmanın etkili bir yöntemi olabileceğini tartışır. Ancak bununla birlikte, erkeklerin ücretli çalışma saatlerinin düşürülmesinin, otomatik olarak erkelerin ücretsiz ev içi işlere katılımının artması anlamına gelmeyeceğini de vurgular. Mies (1998,

s.389), ücretli çalışma zamanındaki azalmanın, hiçbir yerde erkeklerin bakım işleri ve ev işleri için daha fazla sorumluluk hissetmeleriyle sonuçlanmadığını ve cinsiyetçi işbölümünü de dönüştürmediğini belirterek, bu iddiaya kesin bir biçimde karşı çıkar. Nitekim, derinlemesine görüşmeler yapılan bazı kadınlar da, ücretli çalışmaya katılmamasına, zaman yoksulluğu yaşamamasına ve ev içi işlere ayırabilecekleri zamanlarının olmasına rağmen, aile üyesi erkeklerin bunu yapmayı tercih etmediklerini belirtmişlerdir:

“Eşim bana hiç bi konuda yardımcı olmuyo, asla. Ne ev işlerinde ne çocukların bakımında. Çalışsam belki ben böyle olmam, gerçekten bak çalışsam böyle olmam. Beş aileyiz ya, beşinlen de ben ilgileniyorum, o derece yani. M. 'yi (engelli çocuğu) bırak, hadi onunla ilgilenmek zor, kızım ile bile ilgilenmiyo, açıp da defterini bugün okulda ne yaptınız diye sormaz. Halbuki zamanı var, yok değil ki var. İşten gelince evde oturuyo, bu televizyonun önünde elinde kumanda yapamaz mı, yapar ama yapmıyo. Yav sen yoruluyosun, şunu da ben yapayım ya da şuna bi ütü vurayım da giyeyim demiyo. İlla beni bekleyecek, çorabı dahil beni bekleyecek. Eşim işe gidiyo para getiriyo, mutfak alışverişi varsa söylüyorum onu getiriyo başka da bişeyi yok bana ama çalışan o oluyo, evde yatan ben oluyorum. Ama eşim eve geldi mi dinleniyo, yatıyo, oturuyo, dinleniyo.” G3 (48 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Eşim çok anlayışsız, hiç bişeye yardımcı olmaz. Önceden yani bizim rahatımız için para kazanması gerekiyordu, işi de ağırdı hani. Gelince eve hazır yemek yiyip yatıyordu. Ama şimdi de geliyo gidiyo, şu kadına da şu yardımı yapayım, kalkıyım da bi salata yapayım yahut da şunu şöyle yapayım demiyo. İstiyorum mesela şunu yap diye, diyo ki ben alışmamışım bundan sonra da yapamam diyo. [...] Ben hani yazık diyodum yeni evlendiğimizde, D. (engelli çocuğu) olmadan önce, eşim çalışırken, inşaata gidiyodu çok yorgun geliyodu. Çünkü inşaat işi kolay değildi. O gelinceye kadar evin temizliği bitmiş, yemek hazır olmuş oluyodu. Çünkü diğer çocuklarım da o kadar yük değillerdi. Şimdi emekli oldu ben bu yaştan sonra yapamıyorum diyom ama yine aynı.” G10 (49 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Bak mesela benim bi arkadaşım var o da bu çevrede oturuyo. Kadıncağızın çocukları var, bi de çocuk gibi kayınpederine bakıyo. O adamcağaz kıpırdıyamıyo, iyice yatalak olmuş, iyi bakılmasa, iyi bakılmasa bak yatak yarası çıkar o kadar kötü durumu. Ama o kadın, ona çocukları gibi bakıyo allah seni inandırсын. Haa adam napıyo, kadın anlatıyo da valla, bi de adam çalışmıyo haa işsiz, gün boyu boş dersin de mi yok ama napıyo adam, arkadaşım banyosunu yaptırırken yardım istiyomuş da,

koca adam, yaşlı ama kilosuna falan hep yerinde, yıkıyosan yıka, yıkımıyosan bırak öyle kalsın diyomuş. Yani ne şimdi bu vicdan mı, vicdansızlık mı, adamın zamanı da var, bişey de yapmıyo ki yorgun desen o da değil. Bu erkekler var ya çok dinsiz imansızlar.” G25 (49 yaşında, kayınvalidesine bakıyor)

Görüşülen kadınların pek çoğu, ev işleri ve bakım işlerini ev içinde ücretsiz ve paylaşımsız olarak gerçekleştirmek olarak yaşantılarına yansıyan cinsiyetçi işbölümünün kendilerini ezdiğini, mağdur ettiğini, dezavantajlı kıldığını ve hatta köleleştirdiğini belirtmektedirler:

“Keşke yapsalar, ben gençken bana yardım etseydi, ben bu kadar şekere, sinire yakalanmazdım (gözleri doluyor), bak kendim de hastayım, hala yapıyorum, o bunu yapar mı, kaldır yap de yapmaz, yapar mı, erkek çünkü o, ben köle, ev kölesi.” G1 (54 yaşında, eşine bakıyor)

“Kendi geliyo mesela yemeğini yiyiyo, ee sofrada, o tabakları al da şuraya koy yani ben insan değil miyim. Söylüyorum söylesem de yapmıyo, aynı. Kendimi çok mağdur hissediyorum.” G2 (51 yaşında, annesine bakıyor)

“Biz kadınlar hep eziliyoruz kuzum, bu gerçek bişey yani. Sen bak o kadar ev gezip gördün, kaç tane erkek gördün eşine bakan. Onlar dayanmazlar, basar giderler. Ama biz fedakar olmak zorundayız ya, öyle yetiştiriliyoruz da zaten.” G34 (51 yaşında, eşine bakıyor)

Ancak pratikte yaşamlarına yansımamakla birlikte, görüşülen kadınların cinsiyetçi işbölümüne dair geliştirdikleri bir reddetme anlayışı söz konusudur. Kadınlar, erkeklerin vicdanıyla ilgili bir mesele olduğunu ve erkekler tarafından üretildiğini düşündükleri cinsiyetçi işbölümünün, kendi üzerlerinde yarattığı yükün ve baskının farkındalığıyla haklarından söz etmekte ve yaşamlarına yansıyacak bir eşitlik talebi geliştirmektedirler. Söz konusu eşitlik talebinde, bu işlerin işgücü piyasasında gelir getiren işler olduğu bilincini görmek de mümkündür. Aşağıdaki ifadelerde tüm bu görüşler açıkça ortaya koyulmaktadır:

“Yok yaa yok, Türkiye’de kadın hakları diye bişey yok, kadın yine ikinci planda kalıyo, erkek üst düzeyde oluyo. Bak ikimiz de ilköğretim mezunuyuz, bizim eşit olmamız gerek demi, ne ben ondan üstünüm, ne o benden üstün ama öyle değil önde olan o,

geride kalan benim.[....] ‘o senin kızın, mecbursun sen’ diyo. Ama iş bu, sen de mecbursun, babasıdır. O kendini mecbur hissetmiyo, benim mecbur hissetmem gerekiyo. Ne bileyim bu evde yaşıyosan, aileysek sen de zorunlusun ama sade bana yükleniyo ama hayat müşterektir bence. Hani erkek işi, kadın işi diye bir ayrım var ya, bunu da erkekler yapıyo, bence böyle bi ayrım olmamalı. Adam eve gelince dışarıda yaptığı bi işin aynısını evde yapıyo, hiç elini bile sürmiyo. Ama yeri geliyo bak kadın mesela, köyde bağda, tarlada çalışiyo, bütün gün yoruluyo, eve de geliyo işini de yapıyo, çocuğa da bakıyo. Kadın her işi yapıyo, dışarıda da çalışiyo, evde de çalışiyo, yemeğini de yapıyo, evini de topluyo, çocuğuna da bakıyo, her işi yapıyo. Ama erkek eve geldi mi diyo ki, ‘o iş senin, ben yapamam’ diyo, işin içinden çıkıyo gene kadın yapıyo.” G13 (48 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Herşeyi erkekler de yapar, kadınlar da yapar o nerden çıkmış ama tabi bu ayrımı da yaşıyoz (...). Ben diyom ona, biz niye her bişeyi kabul ediyoruz. ‘Sizin göreviniz o’ diyo, ne bileyim sanki kurban olduğum allaha, sanki karılara bu işleri yazmış göndermiş de, erkeğe göndermemiş. Ben bazı diyom ki kurban olduğum allah bunu mu yazdı. Tamam kitabı yazdı gönderdi de, bunu da yazmadı göndermedi ya (gülüyor).” G9 (43 yaşında, kayınvalidesine bakıyor)

“İstese bütün erkekler yapar ama bazıları işte bilmiyorum daha çok eşine yükleniyo. Ama bizim de topluma girmeye, onlar gibi vakit geçirmeye bizim de hakkımız var. Onun da iki gözü var, iki kulağı var, bi ağzı var. Sen de insansın, ben de insanım niye ki canım. Sen çalış çabala, çocuklarına bak bi de eşinden laf işit, kötü muamele gör, öyle şey mi olur. Olmasa böyle erkek ne olur, olsa ne olur, olmaması daha iyi valla hiç kabul edemem, kimse kusura bakmasın. Erkekse erkek, ben de erkeğim, onun ne kadar hakkı varsa, benim de o kadar hakkım var, benim daha çok hakkım var. Onlar her yere giriyorlar, çıkıyorlar, ben ezik olmak istemiyorum yaa. Ben kendim de ezik durmak istemiyorum, niye ki ya allah bana el, kol kulak, göz vermiş niye ezik kalayım ki.” G12 (55 yaşında, çocuklarına bakıyor)

Özetle zaman kullanımları açısından cinsiyetçi işbölümü, kadın ve erkeğin ücretsiz çalışma, ücretli çalışma ve kişisel bakım, ilgi ve gelişim etkinlikleri için ayırdıkları zamanın birbirinden bütünüyle ayrışması olarak ortaya çıkmaktadır. Zamanlarının büyük bölümünü ücretsiz çalışma için kullanan kadınlar kişisel bakım, ilgi ve gelişimleri için oldukça sınırlı bir zaman ayırabilirken, ücretli çalışmaya ise neredeyse hiç zaman ayıramamaktadırlar. Erkeklerin zaman kullanımlarında ise ağırlıklı olarak kişisel bakım, ilgi, gelişim çalışması için zaman ayırdıkları, bir başka deyişle kendileri

için zamanlarının büyük bölümünü kullandıkları görülmektedir. Dolayısıyla evde bakımdan yararlanan hanelerde kadınların, ataerkil sisteminin ürettiği cinsiyetçi işbölümüne ilişkin deneyimleri ile çalışma türleri bazında kadın aleyhine biçimlenen zaman kullanımı süreleri örtüşmektedir.

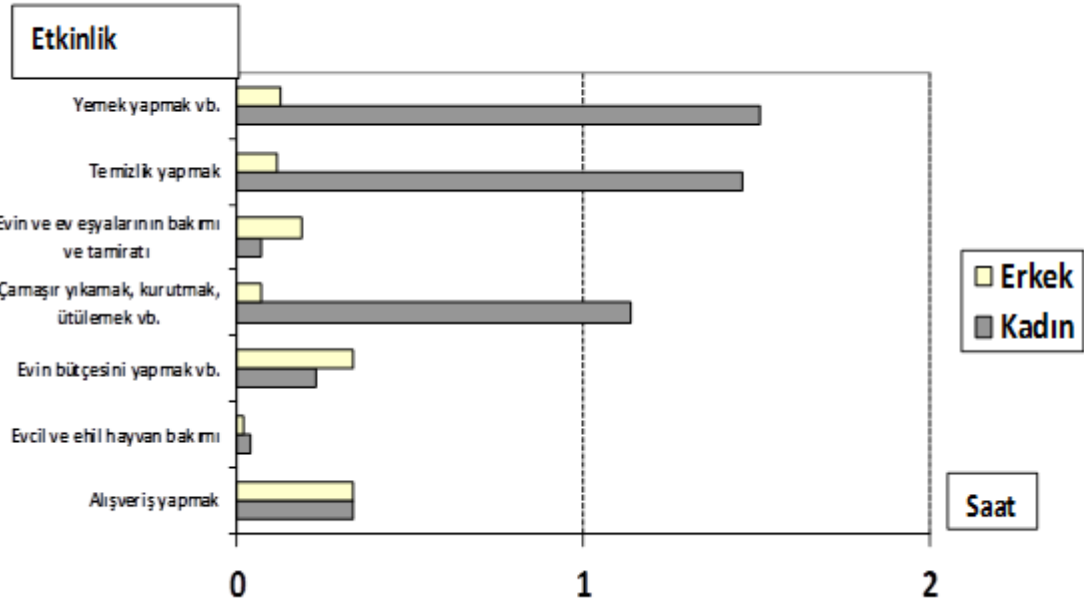
Görüşülen kadınlardan birinin (G4); *“eşimle beraber yapsak daha güçlü oluruz”* diyerek ifade ettiği üzere; kadınlar, cinsiyetçi işbölümünün kendi üzerlerindeki dezavantajlı etkisinin farkında olmakla birlikte, bu bölüşümün dönüştürülmesinin kendilerini güçlendireceğini de düşünmektedirler. Dolayısıyla evde bakım uygulaması kapsamında araştırmaya dahil edilen hanelerdeki kadınlar, cinsiyetçi işbölümünü, erkekler tarafından üretilen ve ev içindeki iş yüklerinin artmasına neden olan bir bölüşüm olarak tanımlamaktadırlar. Kadınların ifadelerinden anlaşıldığı üzere, kadınlar açısından eşitsizliğe neden olan bu işbölümü, kadınların zaman kullanımlarını büyük ölçüde kendi inisiyatifleri dışında belirleyerek, genel olarak kadınların aleyhine biçimlenen iş yükü dağılımını, evde bakım uygulaması kapsamında bakım veren kadınlar açısından daha da fazla zaman alan, emek yoğun bir çalışmaya dönüştürmektedir. Ancak aynı zamanda bu iş yüküne rağmen, kadının işi olduğu normunu baskın kılarak, kadının ev içindeki emeğinin görmezden gelinmesine ve küçümsenmesine de neden olmaktadır.

4.1.1. Cinsiyetçi İşbölümünün Ev İçi Görünümü Olarak Ev İşleri

Ücretsiz çalışma grubu içinde yer alan, ücretsiz ev işleri için ayrılan zamanın ortaya çıkartılabilmesi amacıyla, toplam yedi etkinlik türü için zaman kullanımı sorusu yöneltilmiştir. Ev işleri arasında yer verilen etkinlik gruplarından ilkinin; yiyecekleri temizleme, yemek pişirme, bulaşık yıkama, çay, kahve yapma, sofraya hazırlama veya toplama, artan yiyecekleri dolaba kaldırma, hane tüketimi için besinler hazırlama gibi işler oluşturmaktadır. İkinci etkinlik grubunda; evi veya çevresini silme, süpürme, toz alma, toplama, silkeleme, çöp dökme, ilaçlama, çiçek, çim ekme gibi işler yer almaktadır. Üçüncü etkinlik grubunu; boya, badana, tesisat işleri, çatı tamiri gibi evin veya çevresinin bakımını ve tamirini ile lamba, avize tamiri, ampul, pil değiştirme, bıçak bileme, modüler mobilya kurma gibi ev eşyalarının yapımı, tamirini ve bakımı gibi işler oluşturmaktadır. Dördüncü etkinlik grubunda; çamaşırların yıkanması,

kurutulması, ütülenmesi, katlanması, yerleştirilmesi, onarılması, ayakkabıların temizlenmesi veya bakımı; beşinci etkinlik grubunda; evin bütçesinin yapılması ve faturaların ödenmesi; altıncı etkinlik grubunda; tavuklara yem verme, evcil veya ehil hayvan bakımı, hayvanları gezdirmeye, veterinerine götürme gibi işler bulunmaktadır. Son etkinlik grubunu ise alışveriş yapmak oluşturmaktadır.

Grafik 2.: Ücretsiz ev işlerinde etkinliklere ve cinsiyete göre ortalama zaman kullanımı

Grafik 2.'de sıralanan ücretsiz ev işleri için kadınlar, erkeklerden 3 saat 58 dakika daha fazla zaman harcamaktadır. Kadınlar ev işleri için harcadıkları toplam 5 saat 59 dakikanın en büyük bölümünü, 1 saat 51 dakika olarak yiyecek hazırlamak ve servis etmek için ayırmaktadır. Kadınlar zamanlarının 1 saat 46 dakikasını, evin içini ve çevresini temizlemek ve düzenlemek için, 1 saat 14 dakikasını ise çamaşır yıkamak, kurutmak, onarımını yapmak gibi işler için harcamaktadırlar. Bu zaman alıcı ev işlerinin ardından, kadınlar tarafından daha az zaman sırasıyla, alışveriş yapmak için 34 dakika; bütçe yapmak, fatura ödemek gibi işler için 23 dakika olarak kullanılmaktadır. Kadınlar, ev işleri içinde en az zamanı yaklaşık 4 dakika olarak evcil ve ehil hayvanların bakımına ve yine aynı uzunlukta süreyi evin ve çevresinin bakımı ve onarımına ayırmaktadır. (Tablo 1.2.).

Erkekler ise ücretsiz ev işleri için toplam 2 saat 1 dakika zaman harcamaktadırlar. Evin dışına çıkılmasını gerektiren ve aynı zamanda daha erkeğe özgü işler olarak görülen;

bütçenin yapılması, faturanın ödenmesi ve alışverişin yapılması için erkekler, ev işlerine harcadıkları zamanın %56,2'sini ayırarak, toplam 1 saat 8 dakika zaman harcamaktadırlar. Erkeklerin ev işleri içinde ayırdıkları en fazla zamanı 19 dakika olarak alan üçüncü etkinlik türü ise daha erkeklere özgü işler olarak kabul edilen, evin ve çevresinin bakımı ve tamiratıdır. Son olarak ise erkekler, ev işleri için harcadıkları toplam zamanın 13 dakikasını yemek yapmak vb. etkinliklere, 12 dakikasını evin ve çevresinin temizlenmesine; 7 dakikasını çamaşırların yıkanması, ütülenmesi gibi etkinliklere, 2 dakikasını ise evcil ve ehil hayvanların bakımına ayırmaktadırlar. (Tablo 1.2.).

OECD (Temmuz 2011) raporuna göre; bir günde ev işleri için harcanan zaman, OECD ülkeleri ortalamasında, kadınlar için 3 saat 47 dakika, erkekler için ise 1 saat 55 dakikadır. Kadınlar ev işleri için Almanya'da günde ortalama 3 saat 54 dakika, İngiltere'de 3 saat 59 dakika, İsveç'te 3 saat 21 dakika harcarken; erkekler ise Almanya'da 2 saat 21 dakika, İngiltere'de 2 saat 16 dakika, İsveç'te 2 saat 24 dakika ev işleri için zaman harcamaktadırlar. Buna göre, kadın ile erkeğin ev işleri için harcadıkları zaman en fazla 1 saat 43 dakika ile İngiltere'de farklılaşmaktadır. Almanya'da da benzer biçimde bu fark, 1 saat 33 dakika olarak gerçekleşmekteyken, İsveç'te ise fark 1 saatin biraz altındadır.

Evde bakım uygulamasından yararlanan ve bu araştırmaya dahil edilen hanelerde erkeklerin ev işleri için bir günde ayırdıkları yaklaşık 2 saatlik süre, OECD'nin ülkeler bazında erkekler için ortaya koyduğu zaman kullanımı verileriyle benzerlik göstermektedir. Ne var ki, kadınların ev işleri için harcadığı toplam 5 saat 59 dakikalık süre, OECD ortalamasının yaklaşık 2 saat üzerindedir. Razavi ve Staab (2008)'in ev işlerini, "bakım işlerinin ön koşulunu sağlayan işler" olarak tanımladığı göz önünde bulundurulduğunda, evde bakım uygulaması kapsamında, bakım için gerçekleştirilen emek yoğun çalışmanın ön koşulu olması bakımından, bu evlerde kadınlar tarafından gerçekleştirilen ev işlerine harcanan sürede artış yaşandığı düşünülmektedir.

Nitekim yapılan derinlemesine görüşmeler sırasında kadınlar, bakıma gereksinim duyan kişinin sağlığı için özellikle temizlik yapmak, çamaşır yıkamak gibi ev işlerinin

kaçınılmaz ve ertelenemez birer zorunluluğa dönüştüğünü ve ev içindeki iş yükünü arttırdığını belirtmişlerdir:

“Burda annem olmasa ben haftada bir gün temizlerim ama her gün, her gün en az bir saat temizliğim var benim, o da en az bak.” G2 (51 yaşında, annesine bakıyor)

“Ama bu insan bacakları olmadığı için evin içinde bi yerden bi yere sürünerek gidiyo, mecbursun her gün temizlik yapmaya. O olmasa ben bi haftada yaparım, bilemedin beş günde yaparım ama mecburum düzenli temizlik yapmaya çünkü devamlı yerde bi insan, mikrop kapsa, bi hastalık olsa bakımı daha da ağırlaştacak.” G21 (35 yaşında, kayınpederine bakıyor)

“[....] inan sabah kalkıyorum kahvaltı, bulaşık, evin temizliği saat iki oluyo. Ben hadi ev bugün de kalsın, tozlu dursun deme gibi bi şansım yok. Hem çok hareketli görme engelli bir çocuğum var, nöbet geçiren yere düşen, yerlerde oynayan bi çocuğum var hem de akciğer kanseri bi eşim var. Bu evde her şey yerli yerinde, düzenli, temiz olmak zorunda. Şuranın da tozunu almıyım, kalsın nolur ki diyemem. Eşimin ciğerleri çok hassas, olduğu yer çok temiz olmak zorunda. Bak abartmıyorum tertemiz olmak zorunda, yoksa bu insan iki yıl daha yaşayacaksa, bir iki ay anca yaşar (gözleri doluyor), doktorlar da dedi zaten bunu açık açık, çok iyi bakacaksınız, çok titiz olacaksınız dedi. Haa nolur ben kendi başıma olsam, canım istemezse yapmam ama bu durumda bugün de yapmıcam deme gibi bi şansım yok. Evin içi bende, dışı bende. Ben de enerji kalmıyo, nereye yetişeceğimi şaşıırıyorum.” G22 (49 yaşında, çocuğuna bakıyor)

Temizlik ve çamaşır yıkama gibi ev işlerinin yanı sıra yemek yapmak da, bakım verilen kişinin ihtiyaçlarına göre yapılması gereken ve zaman alan bir ev işi olarak ortaya çıkmaktadır:

“Ben günlük üç kere yemek hazırlamak zorundayım, diyelim öğlen pişindim, o pişen yemek bitiyö zaten, akşama bi daha hazırlıyorum. Kaynanam seksen yaşında dişleri yok, sulu yemek yapmayınca yiyemiyo, her öğünde en az üç tane yemek yapmak zorunda kalıyorum.” G31 (49 yaşında, kayınbiraderine bakıyor)

“Öğle aynı yemeği önüne koyduğunda ona da bahane buluyo, ben bunu yimiyecem diyo. Her öğünde farklı yemek yapıyom, beğenmediği yemek olursa yemiyo, kalkıp başkasını yapıyom.” G24 (48 yaşında, çocuğuna bakıyor)

Derinlemesine görüşmeler sırasında, ev işlerine ilişkin olarak kadınlar tarafından dile getirilenlerden; bu türden işlerin, bakım işlerinin ayrılmaz bir parçası haline geldiği ve çoğu zaman bakıma eş zamanlı yapılan ikincil etkinliklere dönüştüğü anlaşılmaktadır:

“Ben mesela sabah saat sekizde kalkıp, akşam onbirbuçukta yatıyorum. Yemek de yapsam ben, Arda ile konuşarak yapıyorum yani. Hem yemek yapıyorum hem Arda ile muhatap oluyorum. Ev süpürüyorum, Arda mıcıklanıyo, bırakıyorum, ilgileniyorum yine gidip süpürüyorum”. G35 (31 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“[...] afadersin, sabahleyin kalkıyog, onun kalvaltısını yapırıyom, etraftı siliyom, temizliyom, çağırırsa bırakıp yanında oturiyom. [...] sürekli çamaşır yıkaniyo, sürekli, hergün.” G19 (48 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Onun dişleri yok, çorbasını devamlı yapmak zorundayım, yumuşak kolay yutabileceği yemekler yapmak zorundayım, bir de öğlen yediğini akşam bi daha yemez, getirsem önüne ısıtıp da imkanı yok yemez, o yüzden sürekli ayrı yapmak zorundayım. Ben bu kadını hergün inanın yıkamak zorundayım çünkü terliyo, terlemese altını pisletiyö, tuvalete gidiyo, ayağını tuvaletin içinde yıkamaya çalışıyo, hergün temizlik yapmak zorundayım. Annem köy insanı, eskide yaşıyo, o hala gençliğinde, tarlada bahçede sanyo kendini, gençliğinde tarla bahçe işi yaparlarmış, açık alanda afadersin tuvalet falan yok ya, mecburen gider bi köşeye yaparlarmış. Burda da odasında bazen bi bakıyorum, koltuğun arkasına geçmiş. Bir gece saat iki mi, üç mü ne bi baktım annem salonda masanın yanına oturmuş yapmış büyük çişini, bi de üstünü örtmek için masa örtüleri, koltuk örtülerini hep üstüne atmış, üstü başı batmış, elleri batmış, o ellerini duvarlara sürmüş. Napıcam çıkardım topladım hepsini attım o saatte ben hem annemi yıkadım hem evi temizledim.” G28 (40 yaşında, annesine bakıyor)

Yapılan farklı araştırmalar, kadınların ev işlerine ilişkin deneyim ve ifadelerini doğrular niteliktedir. Örneğin, Hersch ve Stratton (1997) tarafından ABD'de yapılan bir araştırmaya göre, çocukların varlığı, kadınlar için ev işine ayrılan rutin zamanın yaklaşık beş katı kadar daha fazla zaman harcanmasına neden olmaktadır. Benzer biçimde Craig ve Bittman (2008), Avustralya'da kadın ve erkeklerin günlük zaman kullanımlarını incelemişler ve kadınların ev işlerinin, ilk çocuğunun doğumuyla birlikte arttığını, çocukların yaşları ve sayıları ile ev işine ayrılan zaman arasında anlamlı bir ilişki bulunduğunu ortaya çıkartmışlardır (Aktaran: Bryan ve Sevilla-Sanzy, 2011,

s.201-202). Bryan ve Sevilla-Sanzy (2011) tarafından yapılan araştırmada ise çocuk sahibi kadınların, ev içi işlere haftada 17 saat, çocuk sahibi olmayan kadınların ise 11 saat zaman harcadıkları bulunmuştur.

Shelton ve John (1996, s.308) da inceledikleri araştırmalar üzerinden; çocukların varlığının, erkeklerle karşılaştırıldığında kadınlar açısından, ev işlerine harcanan zamanı daha fazla etkilediği ve özellikle okul öncesi çocukların varlığı arttıkça, kadınların ev işlerine ayırdıkları zamanın da arttığı saptamasında bulunmuşlardır. Bu saptamaya benzer biçimde, evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerde bakıma ihtiyaç duyan bireylerin özel durumları nedeniyle ortaya çıkan bakım ihtiyacının, çocukların bakımına benzer bir emeği gerektirmesi, ev işlerine kadınlar tarafından ayrılan zamanın fazlalığını da açıklamaktadır. Ayrıca evde bakım uygulamasından yararlanan ve araştırmaya dahil olan hanelerde 0-19 yaşları arasındaki olan ve bakıma ihtiyaç duyan bireyler, evde bakım uygulamasından yararlanan tüm bireylerin yaklaşık olarak dörtte birini oluşturmaktadır. (Tablo 2.2.). Çocukluk döneminin bakım ihtiyaçlarına ek olarak, engel durumlarının ortaya çıkarttığı bakım ihtiyacı da düşünüldüğünde, uzun ev işi süreleri daha da anlaşılır olmaktadır.

TÜİK (2008) tarafından, 2006 yılında Türkiye genelinde yapılan zaman kullanımı araştırması sonuçlarına göre, ev işleri için kadınlar, bir günde yaklaşık 4 saat 29 dakika, erkekler ise 37 dakika zaman harcamaktadır. Kadınlar ev işlerinin tamamı için harcadıkları zamanın en büyük bölümünü, yaklaşık 2 saat 25 dakikayla yemek yapmak için harcarken; yaklaşık 67 dakikasını temizlik yapmak, 34 dakikasını çamaşır yıkamak için harcamaktadır. Evde bakım uygulamasından yararlanan ve araştırmaya dahil olan hanelerde de kadınların en fazla zamanını alan ev işlerini; yemek yapmak ardından ise temizlik yapmak oluşturmaktadır. Evde bakım veren kadınlar, çamaşır yıkamaya ise TÜİK tarafından ortaya çıkartılan zamanın iki katından fazlasını, 1 saat 14 dakikayı ayırmaktadırlar. TÜİK tarafından yapılan zaman kullanımı araştırmasına göre, erkekler yemek yapmak için yaklaşık 7 dakika, temizlik için 5 dakika ve çamaşır yıkamak vb. işler için 1 dakikanın altında bir zaman harcamaktadırlar. Evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerde ise erkekler; yemek yapmak için 13 dakika, temizlik için 12 dakika, çamaşır için yıkamak içinse 7 dakika zaman harcamaktadırlar. Bu sonuçlar

göstermektedir ki; araştırmaya dahil olan hanelerde erkekler, alışveriş ve bütçenin yapılmasının yanı sıra en fazla oranda yiyecekleri temizleme, yemek pişirme, bulaşık yıkama, çay, kahve yapma, sofraya hazırlama veya toplama, artan yiyecekleri dolaba kaldırma gibi işlere ayırdıkları zamanla ev işlerine sınırlı ölçüde katılmaktadır.

Latshaw (2010, s.161), çocuk sahibi erkeklerin, ev işlerine katılımlarını incelediği çalışma sonucunda; erkeklerin, bir bütün olarak hala erkeksi ev işlerini gerçekleştirme eğilimi sergilediklerini ve evde oturan erkeklerin üçte ikisinin, kısmen veya tamamen; sıradan, rutin, 'kirli', kadınsı ev işleri olarak gördükleri çamaşır yıkamak, toz almak gibi işleri üstlenme konusunda tereddüt gösterdiklerini ortaya çıkartmıştır. Kan ve diğerleri (2011)'nin yaptıkları ve 1960 ile 2000 yılları arasında 20 ülkede yapılan zaman kullanımı araştırmalarının sonuçlarını karşılaştırdıkları çalışmada da ev içi işlerde cinsiyetçi işbölümünün yıllar içinde devam ettiğini, kadınların ev içi işler için erkeklerden çok daha fazla zaman harcadıklarını ortaya koymuşlardır. Çalışmaya göre, erkekler büyük ölçüde alışveriş, bahçe bakımı, tamirat gibi işler için zaman harcarken, kadınlar ev içi işler için ayırdıkları zamanın büyük bölümünü temizlik yapmak, çamaşır yıkamak ve yemek yapmak gibi ev işleri için ayırmaktadırlar.

Evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerde de kadınlar, genellikle hanede yaşayan erkek yetişkinlerin, ev içi işlere katılımına ilişkin olarak gönülsüzlüklerini dile getirmişler ve erkeklerin katılımını genellikle bakım işleri üzerinden tartışmışlardır. Ancak bununla birlikte, erkeklerin ev işi yapmasına ilişkin olarak, yukarıda zaman kullanımı verilerinin ortaya koyduğu benzer bir durumu, kendisiyle derinlemesine görüşme yapılan kadınlardan biri, eşinin ev işlerine katılımını anlatırken dile getirmiş ve gerçek bir paylaşım sayılamayacak söz konusu sınırlı katılımın bile, yaşamını biraz olsun kolaylaştırdığını belirtmiştir:

“Eşim yardımcı yani en azından ne diyeyim, evi derler, toplar ama elini suya sokmaz mesela (gülüyor). Diyelim ki yemek yapıyorum, o sofrayı yerleştiriyο, tabakları falan koyuyo, topluyo. Bunları yapıyo da çamaşıra, bulaşığa falan kesinlikle karışmaz. [...] Haa bu arada ev işleri yapar diyorum da yanlış anlaşılmasın (gülüyor). O zaman da demiştim ya benim üçte birim kadarını yapıyo, yine de yarı yarıya paylaşmış değiliz hani. İşlerin büyük çoğunluğu bende. Ama onun da yardımı olmasa hiç yetişemem, anneannemin ilacıydı, lavabosuydu,

kreminiydi tüm zamanımı alıyo zaten. Yatağa girdiğimde inanın ölü gibi yatıyorum, ruhum bedenimden çıkmış da posam girmiş yatağa gibi oluyo.” G33 (35 yaşında, büyükannesine bakıyor)

Derinlemesine görüşmeye katılan eşi vefat etmiş bir kadın, üzerindeki ev işlerini dile getirirken, eşinin hayatta olması durumunda bütçe ve faturaların yatırılması, alışverişin yapılması gibi işleri yapabileceğini ve böylesi bir durumda da kendisinin üzerindeki iş yükünün hafifleyeceğini belirtmiştir. Bu durum, erkeklerin, gerçekte ev işlerine katılım düzeylerinin, eşi vefat etmiş bir kadının ev işleri söz konusu edildiğinde, bir erkekten beklenti düzeyiyle örtüşmesi bakımından dikkat çekicidir:

“Dediğim gibi eşimin olmaması da ayrı bi yük, hayatın yükü üstümde. Şöyle söyliyim yani eşim olmuş olsa en azından faturalardı, evin taksidiydi, doğalgazdı, alışverişti yardım eder. Ama o olmadığı için hepsi bende o yüzden de kendime ne kadar vakit ayırabilirim ki. [...] Dün gittim hastaneye, hastaneden çıktım, gittim gaz almaya, bi saat postanede bekledim, çamaşır makinesinin taksidi vardı onu ödemeye gittim, saat yedi buçukta eve geldim.” G21 (35 yaşında, kayınpederine bakıyor)

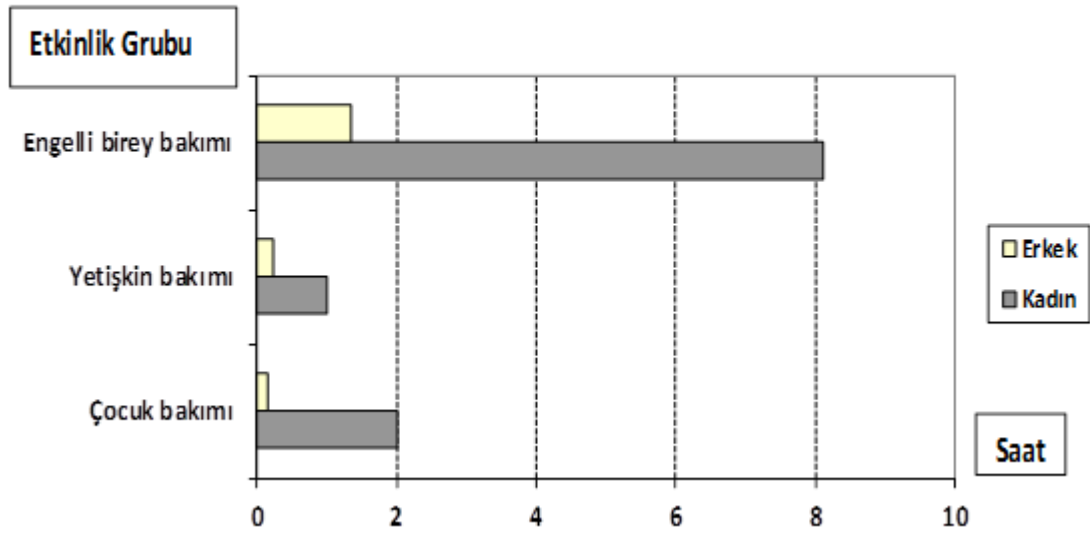
Özetle ev işleri, tüm dünyada olduğu gibi Türkiye’de de kadınlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Ancak söz konusu evde bakım uygulamasına dahil olan haneler olduğunda, oldukça yoğun olan ev işlerinin işaret ettiği kişiler doğrudan kadınlar olmaktadır. Zaman kullanımı araştırması göstermektedir ki, kadınlar ev işleri için erkeklerden çok daha fazla zaman kullanmaktadırlar. Erkeklerin ev işleri için ayırdıkları sınırlı zamanın büyük bölümünü ise toplumsal cinsiyet rolleri gereği daha erkeğe özgü olarak kabul edilen işler ile ev dışıyla bağlantılı ev işleri almaktadır. Dolayısıyla cinsiyetçi işbölümünün bir görünümü olarak ev işlerinin evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerde kadınlar tarafından gerçekleştirildiğine ilişkin olarak aktarılan deneyimler, daha geniş kapsamlı gerçekleştirilen zaman kullanımı araştırması sonuçlarıyla tutarlılık sergilemektedir. Evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerde ev işleri, bakım işlerine paralel ve çoğu zaman ertelenemez bir zorunluluk biçiminde gerçekleştirilen işler olarak ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle kadınlar, erkeklerin katılımı olmaksızın gerçekleştirmek zorunda oldukları ev işlerini, oldukça ağır bir iş yükü olarak tek başlarına taşımak zorunda kalmaktadırlar. Kadınların kendi

iradeleri dışında, kendi sorumluluklarına bırakılan ev işlerini yapmayı reddetme ya da erteleme şansına sahip olduklarını söylemek ise mümkün değildir.

4.1.2. Cinsiyetçi İşbölümünün Ev İçi Görünümü Olarak Bakım Emeği

Ücretsiz çalışma grubu içinde yer alan, ücretsiz bakım işleri için kadın ve erkek tarafından ayrılan toplam zamanın ortaya çıkartılabilmesi amacıyla; evde bakım uygulamasından yararlanan engelli çocuk ve yetişkinler için sunulan bakımın yanı sıra uygulamanın dışında olan, aynı evde yaşayan on sekiz yaş altı çocuklar ile on sekiz yaş ve üzeri yetişkinler için harcanan bakıma ilişkin zaman kullanımı verileri de alınmıştır. Toplam bakım zamanına ilişkin verilerin alınmasında benimsenen bu kurgu; öncelikle bu araştırmada bakımın, kendi ihtiyaçlarını karşılayamayacak durumda olanlar kadar, bunu yapabilecek olan kişiler için de çeşitli nedenlerle sunulan emek olarak tanımlanmasından kaynaklanmaktadır. Buna ek olarak, evde bakım uygulamasına yalnızca ağır engeli olan bireylerin dahil edilmesi nedeniyle, bu durumda olmamasına rağmen, bakıma ihtiyaç duyan çocuk ve yetişkinler için verilen bakım zamanının ortaya çıkartılması da toplam bakım zamanı açısından önemlidir. Ayrıca toplam bakım zamanına ulaşmak için aynı hanede yaşayan ve ağır engeli bulunması nedeniyle bakıma ihtiyaç duyduğu halde, evde bakım uygulamasının ekonomik yoksunluk kriteri dolayısıyla, uygulama kapsamında değerlendirilmeyen kişiler için sunulan bakım zamanının elde edilmesi de gerekmektedir. Dolayısıyla bu kısmın niceliksel boyutunda, evde bakımdan yararlanan ve yararlanmayanlar için kadın ve erkek tarafından sunulan bakım zamanlarının karşılaştırması yapılmaktadır.

Grafik 3.: Etkinlik grubuna ve cinsiyete göre ücretsiz bakım işleri için ortalama zaman kullanımı

Ücretiz çalışma grubunda yer alan bakım işleri, bakım verilen kişi baz alınarak üç temel grupta sınıflandırılmıştır. Grafik 3.'de yer alan evde bakım uygulamasından yararlanan engelli birey bakımı, yetişkin bakımı ve çocuk bakımı olarak ayrılan ücretsiz bakım işleri için toplamda kadınlar, erkeklerden 8 saat 59 dakika daha fazla zaman harcamaktadır. Kadınlar bakım işleri için harcadıkları toplam 11 saat 12 dakikanın en büyük bölümünü, 8 saat 11 dakikayla evde bakım uygulamasından yararlanan engelli bireylerin bakımı için kullanmaktadır. Bundan çok daha az bir zamanı, 2 saat olarak çocuk bakımına, 1 saat 1 dakikayı ise yetişkinlerin bakımına ayırmaktadır. Erkekler ise ücretsiz bakım işleri için toplam 2 saat 13 dakika zaman harcamakta, bu zamanın 1 saat 34 dakikasını evde bakım uygulamasından yararlanan engelli birey için, 23 dakikasını yetişkin bakımı için, 16 dakikasını ise çocuk bakımı için kullanmaktadır. (Tablo 1.3.).

Araştırmada ortaya çıktığı üzere; evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerde oldukça emek yoğun bir biçimde uygulama kapsamında değerlendirilen, bakıma gereksinim duyan çocuk ve/veya yetişkinlerin bakımı için zaman harcanmaktadır. Uygulamadan yararlanan engelli bireyler için kadınlar tarafından harcanan bakım zamanı, kadınların toplam bakım zamanının %73,1'ini, erkekler tarafından harcanan bakım zamanı ise erkeklerin toplam bakım zamanının %70,1'ini oluşturmaktadır. Özel bir durumu bulunmayan çocukların bakımı dahi, oldukça emek gerektiren bir çalışma olmasına rağmen, evde bakım uygulamasından yaralanan hanelerde toplam bakım

zamanı içindeki oranı, kadınlar tarafından ayrılan bakım zamanında yalnızca %17,9'u, erkekler tarafından ayrılan bakım zamanında ise %12'yi oluşturmaktadır.

Görüşmeye katılan kadınlardan bazılarının, evde bakım uygulaması kapsamında bakım verdiği ağır engelli çocuğun ya da yetişkinin bakımından söz ederken, özel durumu olmayan çocukların bakımıyla karşılaştırma yapması, bu hanelerde herhangi bir sağlık sorunu olan kişinin bakımının, çocuk bakımına göre daha emek yoğun bir çalışma gerektirdiğini ortaya koymaktadır:

“Sağlıklı çocuğa bakmakta ne var? Yani onun bi şekilde eline verirsin ekmeğini gider, yer ama bizimkilerde öyle bişey yok, sen vereceksin yani, kendinden vereceksin.” G7 (29 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“[....] dünyanın en zor işi bu bakım işi, çocuk bakımı öyle zor, bi de böyle olunca daha da zor oluyo. Gözümü kapamaya gelmiyo.” G32 (39 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Bana teyzem diyo ki, ‘senin işin çok zor’ diyo. Kendisi ilkokul öğretmeni, o kadar çocukla uğraşıyo, ‘yok’ diyo ‘B. hepsinden beter, en azından ben eve geldiğim zaman’ diyo, ‘ohh be, atıyom kendimi’ diyo, ‘sen’ diyo ‘devamlı bununlasın’ diyo.” G27 (38 yaşında, çocuğuna bakıyor)

Çocuklara destek ve yardım sağlanması, bakım vermenin normal bir bileşeniyken Biegel ve diğerleri (1991) tarafından vurgulandığı üzere, bir aile üyesi için sunulan sağlıkla ilişkili bakım, sıra dışı bakım artışı anlamına gelmektedir. Özellikle uzun soluklu olması durumunda sıra dışı bakımın, bakım için gereksinim duyulan enerji ve zamanı da fazlasıyla arttırdığını belirtmektedirler (Aktaran: Litt, 2004, s.627). Çocuk bulunan hanelerde gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerde de asıl bakım zamanını, evde bakım uygulamasından yararlanan, bakıma gereksinim duyan kişiler için sunulan bakımın aldığı vurgulanmaktadır:

“Çocuklarla annemle ilgilendiğimin yarısı kadar ilgilenemiyorum, dersleri oluyo bakamıyorum, okulda bi faaliyet oluyo, eee gidemiyorum, birinde gidiyosan, üçünde, beşinde gidemiyorum.” G5 (35 yaşında, annesine bakıyor)

“İnanın kızım o kadar ilgilenemiyorum. Ev işi, temizlik, yemek, anneannem, anneannemin insülinini falan da ben yapıyorum. Çocuğum için yaptığım şey işte nedir, mamasını yedirmek o şekil işte. (....) Bazen işte çok nazlıdır, ‘ayy çok yemek yedim’ de, işte ‘çok şey oldum’ da, ‘oram ağrıyo’ da, ‘buram ağrıyo’ da yani sürekli bir hasta ve onunla ilgilenmek. Yani diyorum ya; iki tane çocuğum var benim. Kızım bile şımarık bir çocuk değil, anlayışlı bir çocuktur. İnanın kızım o kadar ilgilenmekten katbekat zor anneanneme bakmak. Hani diyorum ya ilaç saatleri, yemek saatleri, ara öğünleri. Anneannem olmasa da evimde oturuyo olsam, yalnızca çocuğumla ilgilenmiş olcam” G33 (35 yaşında, büyükannesine bakıyor)

“Eşim hastalandığından beri bırak kendimle ilgilenmeyi, kızım o kadar ilgilenemedim, çocuk büyüdü gitti. Kızım eşimden arta kalan zamanı çalmak ister gibi benden ilgi bekliyor ama yok, gücüm yok, enerjim yok, daha doğrusu zamanım yok.” G34 (51 yaşında, eşine bakıyor)

Derinlemesine görüşmeye katılan kadınların deneyim aktarımlarında da ortaya çıktığı gibi evde bakım uygulamasından yararlananların dışındaki çocukların bakımı, uygulamadan yararlananların bakımıyla eş zamanlı gerçekleşen ikincil etkinlikler olarak ortaya çıkabilmektedir:

“[.....] ondan sonra şu çocuğum (büyük oğlunu kastediyor) ağlar birinci sınıf, annecim ne olur gel, annecim kurban oluyum ne olur gel, herkesin annesi geliyo, çocuk birinci sınıf yaa. Bunu (evde bakım uygulamasından yararlanan küçük çocuğunu kastediyor) kucığıma alır, bunun (büyük oğlunu kastediyor) elinden tutar giderdim okula (....).” G8 (34 yaşında, çocuğuna bakıyor)

OECD (Temmuz 2011) raporuna göre; neredeyse bütün ülkelerde kadınlar, bakım için birincil etkinlik olarak erkeklerden en az iki kat daha fazla zaman harcamaktadırlar. OECD ülkeleri ortalamasında bir günde bakım işleri için harcanan zaman, kadınlar açısından yaklaşık 1 saat 6 dakika, erkekler açısından ise 26 dakika olarak gerçekleşmektedir. Benzer bir biçimde UNRISD (Şubat 2010), tarafından 2007-2009 yılları arasında altı ülkede gerçekleştirilen ‘Bakımın Politik ve Sosyal Ekonomisi’ isimli araştırmada da, araştırmaya dahil olan tüm ülkelerde ücretsiz bakım emeğine kadınların, erkeklerden ortalama iki kat daha fazla zaman ayırdıkları ortaya çıkartılmıştır. Dolayısıyla Kan ve diğerleri (2011) tarafından belirtildiği gibi tüm rejim türlerinde

toplumsal cinsiyet eşitsizliği, ev işlerinde olduğu gibi bakım işlerinde de kadınların bakım işlerinin yükünü taşıması olarak ortaya çıkmaya devam etmektedir.

OECD (Temmuz 2011) tarafından hazırlanan rapor; bakım işleri için kadınların Almanya’da günde ortalama 37 dakika, İngiltere’de 52 dakika, İsveç’te 43 dakika, erkeklerin ise Almanya’da 20 dakika, İngiltere’de 23 dakika, İsveç’te 26 dakika zaman harcadığını ortaya koymaktadır. Buna göre, farklı refah modellerinin hakim olduğu bu üç ülke arasında kadın ve erkek, bakım işleri için en az zamanı Almanya’da harcarken; en fazla zaman, kadınlar tarafından İngiltere’de, erkekler tarafından ise İsveç’te harcanmaktadır. Böylece kadın ile erkeğin bakım işleri için harcadıkları zaman en fazla 29 dakika ile İngiltere’de farklılaşmaktadır. İsveç ve Almanya’da ise bu fark, 17 dakikadır.

Türkiye’de ise bakım işleri için kadınlar, bir günde yaklaşık 44 dakika çocuk bakımı, 4 dakika yetişkin aile üyesinin bakımı olmak üzere toplam 48 dakika; erkekler ise yaklaşık 11 dakika çocuk bakımına, 3 dakika ise yetişkin bakımına ayırarak bir günde toplam 14 dakika bakım işleri için harcamaktadırlar (TÜİK, 2008). Dolayısıyla Türkiye’de bakım işleri için kadın ile erkeğin ayırdıkları zaman arasındaki fark, 34 dakikayla diğer üç ülkeden daha fazla olarak ortaya çıkmaktadır. Türkiye geneliyle karşılaştırıldığında, evde bakım uygulamasından yararlanan ve araştırmaya dahil olan hanelerde gerek kadınların gerekse erkeklerin, bakım işleri için çok daha fazla zaman ayırdıkları görülmektedir. Zira evde bakım uygulamasının söz konusu olduğu haneler ile Türkiye geneli karşılaştırıldığında bakım işlerinin gerçekleştirilmesi için harcanan zaman, kadınlar arasında on dört kat, erkekler arasında ise on kat artmaktadır. Bu sonuçtan hareketle, özel durumu bulunan bireylerin bakım ihtiyacının karşılanabilmesi için gereken zamanın oldukça fazla olduğunu söylemek mümkündür. Ancak daha çarpıcı olarak Johansson (2000)’ın saptamasını doğrular biçimde; çocuk, hasta, yaşlı ve diğer aile üyelerinin bakımının, bakım için oldukça yetersiz kamu hizmetleri nedeniyle, Türkiye örneğinde daha fazla zaman alan bir iş haline gelmiş olmasıdır. Türkiye’de bakım verenlerin sorunlarını ortaya çıkartmaya yönelik olarak gerçekleştirilen farklı araştırmalar da bu saptamayı destekler niteliktedir. Örneğin, Akyar ve Akdemir (2009), alzheimer hastasına bakım veren yakınların %50’sinin hasta bakımı için günlük 20-24

saat, ortalama 15,4 saat ayırdıkları sonucuna ulaşmışlardır. Kanser hastalarına bakım verenlerin yorgunluk ve uyku kalitesini inceledikleri çalışmada Görgülü ve Akdemir (2010), bakım verenlerin %80'inin günlük ortalama 9-16 saat hasta bakımına ayırdıklarını ortaya çıkartmışlardır. Benzer başka bir çalışmada ise Yılmaz Karabulutlu ve diğerleri (2013), bakım verenlerin %46,7'sinin günlük bakım verme süresini, 19-24 saat olarak tespit etmişlerdir.

Evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerde gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerde de zaman kullanımı sonuçlarına benzer biçimde kadınlar, evde bakım uygulamasından yararlanan bireyler için verdikleri bakımın, zamanlarının büyük bölümünü aldığını belirtmişlerdir:

“İyice ağırlaştı annem, inanır mısın hiç yani beş dakika dahi oturamıyorum. Yani bu ara iyice yoğunlaştı her şey. Bilmiyorum artık, nasıl olur, nasıl gider, nasıl biter (....). Şeker sinir de yapıyo, beş dakika oturtmuyo. Mesela bişeye ihtiyacın var mı anne diyorum ‘ıııh’ diyo, buraya gelip oturuyorum bi dakka, hemen sesleniyo. Annemin dengesi tamamen gitti, ne yapacağı, ne edeceği hiç belli olmuyo. Mesela kardeşim Pazar günü iftara çağırdı, iftarın yapılmasına bi yarım saat var. Ya dedim bi en azından orucumu açayım geleyim. İnanın ezan okunuyodu, daha ben evdeydim yani. Ezandan bi yirmi, yirmibeş dakika sonra çıktım orucumu açtım.” G5 (35 yaşında, annesine bakıyor)

“Daha hiç bi iş yaptırmadan ‘parka gidelim anne’ diyo, sabah kalkınca ‘hadi parka’, oynıyacamış illa. Sürekli balkona çıksam peşimdedir, odaya girsem, yatsam, uyusam, kalksam peşimde. Kendimi ona göre ayarlıyorum, hani insanın bi saati olur, belirli saatlerde belirli şeyleri yaparsın, bi programın olur ya, işte benim saatim de programım da hep G., G. 'nin dışına çıkamıyom hiç. [...] Kapıyı kilitliyorum bi de, ben dur kızım işim var desem, açıp kapıyı gidiyo, o gün yalınayak çıkmış hem de parka diye, kapının kapanma sesine bi baktım çıkmış gidiyo, ondan beridir kapıyı kilitliyorum. Sürekli gözüm üstünde, gerçek, doğduğu günden beri, hiç artık ele avuca geliyo, biraz daha rahat edicem diye bi düşüncem olmuyo.” G13 (48 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Gece yanında yatıyorum ki, gece kalkar da düşer diye. E.'yi on dakika yalnız bırakmıyom ki, iş yaparken de sürekli yanımda. Zor, kolay olur mu ama mecbur, aynen bebek gibi işte bak yemeğini ben yediriyorum, altını ben bezliyorum, her şeyini ben yapıyorum. Zaten banyosunu falan yaptırırsam akşama kadar

uğraşıyorum. En basitinden bir banyoya girsek bir bir buçuk saatten önce çıkamıyoruz. Temizliyorum, tıraş ettiğim gün oluyo, altını temizlediğim gün oluyo. Akşama kadar ilgi gerekiyo.” G32 (39 yaşında, çocuğuna bakıyor)

Yukarıdaki ifadelerde de ortaya çıktığı gibi kendisi için evde bakım uygulamasından yararlanan engelli bireyin akrabalık derecesinden ve yaşından bağımsız olarak bakım, bakım verenlerin yaşamlarında oldukça emek yoğun bir iş olarak yer tutmaktadır. Öyle ki aşağıdaki deneyimlerde görüldüğü gibi bakım veren kişinin yaşı itibarıyla bakımın gerektirdiği fiziksel gücü yitirmesine ya da bakıma gereksinim duyan kişinin rahatsızlığı nedeniyle, bakım veren kişiye şiddet uygulamasına rağmen sürdürülmek zorunda kalınan ve anlık boşlukların bile bakım alanlar açısından büyük bir risk yaratması nedeniyle bakım verenlerin büyük dikkatini gerektiren oldukça zorlu bir iştir:

“Birden bağırıyo, nerdeyim ben diye. Bi banyodan bir saatte anca çıkabiliyoruz, her anneme duş aldırıldığında kendim de almam gerekiyo, terliyorum. Ona yaptırmadan da kendime yaptıramıyorum mesela. O kremlerlen, şeylerlen hergün bayağ bi bakım istiyio. Benim kendim de yaşıma da var, yani az bir yaşta da değilim ama işte yapıyorum.” G2 (51 yaşında, annesine bakıyor)

“[...] Bazen U. balkona çıkıyo, bağırıyo, vuruyo, adamlar bakıyo. Bir sinirlendi miydi bize de vuruyo, dayak da yiyosun, öyle durumlarda napcan siniri geçene kadar bekliyon. Doktora götürdük kaç kere bi ilaç veriyio, o da hiç fayda etmiyo.” G24 (48 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Anneannemi çok uzun süreli yalnız bırakmam zaten mümkün değil, her an düşme ihtimali var. Anneannem fizik tedavi görüyo, yürüyemiyo zaten ancak örümcekle. Sadece tuvalet ihtiyacını karşılayabiliyor, o da benim yardımımla, örümcekle beraber yürütebiliyoruz. Mesele dün lavabodaydı (sesini alçaltıyor), az daha düşüyordu, ben olmasaydım düşüyordu, anlık bir şey. O yüzden yalnız bırakmam asla.” G33 (35 yaşında, büyükannesine bakıyor)

Bakım işinin yoğunluğu ve zorluğu, bu işin oldukça komplike bir iş olmasından, bir başka deyişle pek çok boyutunun bulunmasından kaynaklanmaktadır. Nitekim bakım veren kadınlar, evde bakım uygulamasından yararlanan bireylerin yemek yemesini, temizlenmesini, yıkanmasını, uyumasını sağlama gibi fiziksel bakım işlerinin yanı sıra tıbbi bakımlarının sağlanması için de yoğun bir mesai ve duygusal emek harcamaktadırlar:

“TAK bile yapıyorum, ömür boyu ilaç kullanacak. Çocuk sürekli dışarı çıkmak istiyi, hani enfeksiyon oluyo ya onun için o bana çok zor geliyo. İşte afedersin pipisinden yapamıyo, ben TAK yapıyorum. Göbeğinde bi delik var, eldivenimi takıyom, spanji sliyom, batikonunu sürüyom sonra da o TAK’ı yapıyorum, ondan sonra o idrar geliyo, gidiyom boşaltıyom. Amaan ben bunu çok kolay öğrenmedim, çok zordur. İki kere üç kere hemşire yanımda yaptı, sonra dedi; ‘annesi, gel sen yap, ben bakayım’. İşte yaptım, dedi; ‘bravo, çok iyi yaptın, becerabiliyosun’. Şu an üç saatte bir yapıyorum. Kontrole de üç aydan bir gidiyoruz.” G23 (30 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Kan almasını, damara iğne sokmasını, serum bağlamasını biliyorum. Bir bir buçuk sene ben Hacettepe’de bunun şeyini aldım. Çünkü herkes bu iğneyi yapamıyordu, senin bu iğneyi yaptırman için çok iyi bir yere götürmen lazım.” G34 (51 yaşında, eşine bakıyor)

“Ben aspire ederken önceleri çok zorlanıyodum mesela, ağlıyodum yapamam diyodum. Doktor dedi; ‘yapamazsan ölür bu kadın’ dedi, ‘tikanır, ölür’ dedi, ‘eceliyle ölmez, senin yüzünden ölür’ dedi, mecbur öğrendim. (...) Benim böyle tanıdığım bi abla vardı, hastanede annem yatarken tanıştık. O da eşine bakıyo bi de küçük kızı var, başka da kimsesi yok, eşi de annem gibi yatağa bağımlı, kadın evden asla bi yere kıpırdıyamıyo. Kızına asprire etmesini öğretmiş, düşünebiliyo musun o küçücük, on üç yaşındaki kız çocuğu babasını aspire ediyo ki adam boğulmasın. Kadın mecbur çünkü hadi bakkala kızı gönderdi ekmeği, sütü aldırdı ama ilaçlarını almaya gitmek zorunda çünkü aile hekimi yazmam demiş, küçük çocuğa bu ilaçları vermem demiş, anlatamamışlar dertlerini. Makineye bağlı olduğundan elektrikler kesilince ambulans çağırma hakları var, her çağırdığımda kavga ediyolar benimle bi jenaratör alın diye diyo, ben boğazımdan geçecek ekmeğe zor yetiriyorum, neyle alayım diyo kadın, ağlıyo yani bizlerin durumu çok zor.” G26 (33 yaşında, annesine bakıyor)

Görüşmeye katılan kadınların ifadesinden, bakım işlerinin yalnızca fiziksel boyutundan değil, aynı zamanda duygusal boyutundan da fazlaca etkilendikleri anlaşılmaktadır. Bakım verilen kişinin, evde bakım uygulamasından yararlanan kişi olması durumunda ise sunulan duygusal bakım, kadınların kendilerini soyutlayamadıkları tam zamanlı bir etkinliğe dönüşmektedir:

“Sırtımda götürerek okuttum, imkansızlıklarla okuttum, akşama kadar karın altında okuttum ki cahil kalmasınlar diye. [.....] A. mesela dışarı özürlü okuluna gidiyo,

çıkıyo, gelecek mi yapacak mı, bişey oldu mu, biri kandırdı mı düşünüp duruyom. Doğduğundan beri bak kaç yaşına geldi onun peşindeyim. Gidiyo o, bi saat geç gelse aklım yerinden çıkıyo, aklıma her şey geliyo. Burda dışarı çıktı mı mahalle arasında başka yere gidemez, bunu da biliyom ama yine de düşünüp duruyom, ne oldu, ne bitti diye. Ee çocuk evde sıkılıyo, çıkmak istiyi, sürekli otur demek de olmuyo, ben de kızlan bi yere çıkamıyom.” G4 (53 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Ama onun ilaçları, iğneleri, kremleri, merhemleri, sürekli ağrıları oluyo mesela. İlaç saatleri, her şeyi düzenli bir şekilde yani bir sürü ilaç içiyo, bi tanesini unutsanız rahatsızlık hissedecek. Anneannemim sorumluluğunu almak kolay değil yani çok büyük bir sorumluluk. Dirinin sahibi yoktur da ölünün sahibi çoktur. Kör ölür, badem gözlü olur diyorlar ya. Akıllı işi değil bu sorumluluğu almak.” G33 (35 yaşında, büyükannesine bakıyor)

“Sen mesela bakmakla yükümlüsün, sana bağlı, sen ilgilenmek zorundasın her şeyiyle, sorumluluğunu aldığın düşüncesi bile yetiyo. En zoru insan sorumluluğudur, her yerde bu böyledir. İlla bunun özürlü olmasına bile gerek yok.” G21 (35 yaşında, kayınpederine bakıyor)

Düşünmek, sorumluluk hissetmek, üzüntü ve kaygı duymak biçimlerine bürünen ve başlı başına bir mesaiye dönüşen duygusal emek de kadın ile erkek arasında farklılaşabilmektedir. Lynch ve Lyons (2009a, s.102), yaptıkları araştırmada kadınların özellikle çocuklarının bakımıyla ilgili olarak daha güçlü bir görev duygusu geliştirdikleri, erkeklerin ise böyle bir duygu durumunda olmadıkları sonucuna varmışlardır. Evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerden birinde de görüşme gerçekleştirilen kadın, kendi yaşamındaki benzer bir deneyimi şöyle vurgulamıştır:

“O (eşini kastediyor) biraz vurdumduymaz yaa. Hani ben B.’nin rahatsızlığını duydum, internetten araştırdım yaa, diyodum kendisine ama ‘amaan bişey olmaz yaa, düzelir yaa’. Hadi düzelmezse, hadi böyle kalırsa ama onun benim kadar umrunda değil. Hatta ben yeni şeylere bakıyorum, araştırıyorum yeni teknikler çıkar mı, daha iyi olur mu hep çabam bu yönde, onun kılı kıpırdamıyor. [...] Hani kitabı okuduğun zaman kitap sana anlatır ama yaşantı öyle olmuyo, çok farklı. Devamlı başındaydım, boğulacak diye aklım gidiyodu zaten. [...] gözümün önünden ayırmıyorum, hastaneye bile eşim alsa götürse, ben de ille gidiyorum. Niye diyeceksin, hadi yanlış anlarsa, hadi anlatamazsa doktorun anlattıklarını diye, kendim de mutlaka orda olmalıyım. Bi doktora da götürse, öğretmeniyle de konuşsa

acaba ne sordu, nasıl konuştu, nasıl yanıt aldı, bana nasıl aktaracak, yanlış aktarırsa, anlamamışsa. Çünkü bişeylere geç kalmasın, bi düzeltme şansım varsa diye. Mesela bana bişey almiyo, zaten çok kısa yetmiyo diye özel eğitime gönderme dediler, ben yine de dedim hani belki bi faydası olursa. Hastanelere mesela götürüyorum yani ilerde pişman olcaksam, hiç şey yapmıyım, ben götürüyüm.” G27 (38 yaşında, çocuğuna bakıyor)

Derinlemesine görüşmeye katılan kadınlardan biri, babalar ile çocukları arasındaki ilişki üzerinden, bakımın gerektirdiği duygusal emeğin kadınlarla karşılaştırıldığında niçin erkekler tarafından daha az verildiğini değerlendirerek bunun, bakım alan kişi ile erkek arasındaki duygusal bağın gerektiği gibi kurulamamasından kaynaklandığını belirtmektedir:

“Zaten annelik duygusu çok farklı bişey babalığa göre. Çünkü onu karnında taşıyosun, hareketlerini hissediyosun, onu doğuruyosun, emziriyosun bi duygusal bağ oluşuyo zaten annede. Babalarda o yok, sadece biliyo işte çocuğu olacağını, çocuğu oluyo görüyo, duygusal hiçbi temas yok. Bi de baba işe gidiyo her sabah, geliyo akşam, belli bi saatte yemek yemesi gerekiyo, uyuması gerekiyo, o bağ hiç kurulamıyo. O yüzden babalar böyle. Evlat mı evlat, baba mıyım, babayım, hiçbir duygusal bağ yok yani. Yani babalar hep öyle, haa benim karım hamile, doğurdu, oğlum oldu, kızım oldu, biraz seviniyorlar, şımarıyorlar ama hiçbir bağları yok aslında. Öbür türlü olsa, o çocuk uyandığında sabah uyanmak zorunda olacak, o çocuk ağladığında niye ağladığını çözmek zorunda olacak, acıktığını bilecek. Çocuğumuz yemek yediğinde biz mutlu oluyoruz ya hani anneler, o da olacak. Haa bak karnı doydu çocuğumun, karnı açmış, haa doydu sustu. Hiç bişey yaşamıyorlar ki, geldiklerinde çocuklar doymuş oluyo, banyosu yapılmış oluyo, uykusu uyunmuş oluyo, işte biraz sevinyorlar o da çok kısa bir süre. Mesela hep dikkat ediyorum, babalar sever sever, ağlayınca hemen anneyi çağırırlar, hiç mesela susturmaya çalışan baba çok nadirdir. Ama onun da çocuğu. Nasıl annenin susturması gerekiyorsa, onun da susturması gerekiyo ama yok. Babalar işte yalnızca severler o da on beş, yirmi dakika, ağlayınca da tüm bağları bitiyö (güldü).” G35 (31 yaşında, çocuğuna bakıyor)

Kimi zaman evde bakım kapsamında kadınlar iki kişiye bakım vermektedirler. Bazı hanelerde ise evde bakımdan yararlanan bireylerin dışında, bakıma yoğun olarak gereksinim duyan başka bireyler de bulunmaktadır. Ancak bazı hanelerde kadınların, ihtiyaçlarını karşılayabilir durumda olmasına rağmen yetişkin hane üyelerine de bakım

hizmeti sağlamaya devam ettikleri görülmektedir. Bu gibi durumlarda kadınların bakım yükleri de kaçınılmaz biçimde artmaktadır:

“Artık bazen oluyo nefes alamıyorum. Ağır özürlü raporu çocuğumun var, yüzde yetmiş eşimin heyetten raporu var. Ben sadece K.’ye bakıyorum görünüyo sizin listenizde ama eşime de bakıyorum, onun için para almıyorum ya, o yüzden o listede yok.” G22 (49 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“[.....] Yani bi kayınvalidem değil ki, sade o olsa onun durumu çok ağır değildir. Şekeri vardır, bacakları tutmuyor, gözü görmüyor ama durumu ağır değildir, bakımı çok zor değildir ama yine de zorluk çekiyorum tabi.” G29 (43 yaşında, kayınvalidesine bakıyor)

“Sadece oğlan olsa, kız da var. Onların her şeyiyle ilgilenmek zorundayım, üstüydü, başıydı, banyosuydu (....).” G4 (53 yaşında, çocuğuna bakıyor)

Kamusal hizmetlerin yokluğunda, evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerde bakım, yalnızca evde gerçekleştirilen bir etkinlik olması dolayısıyla kısa süreli ya da geçici bir iş olarak yapılmıyor. Aksine görüşmeye katılan kadınlardan birinin (G16); *“zamanımı almıyor bakım işleri, o benim yaşam biçimime dönüşüyor, ben kendim için hayattan çalışıyorum, çaldığım kadarını yaşamaya çalışıyorum”* diyerek ifade ettiği gibi kadınların yaşamlarının temel etkinliği haline geliyor:

“Bir parka götürecek olsam sırtıma alıyorum, sırtlarım ağrıyo, ağır, kalkmıyo eskisi gibi değil, elinden tutsan yürümüyo. Ama şimdi bu haline şükürler olsun. Bu yeni doğduğu sıra hiçbir yeri tutmuyodu bu çocuğun, kesinlikle yani böyle oturmasının imkanı yok , iki yaşında bu çocuk boynunu tutmaya başladı biliyo musun. Oturmaya nasıl öğrettim, sepetlerde öğrettim. Kapıyı kilitlerdim, bunlan yuvarlana yuvarlana yuvarlanmayı öğrettim. Benim oğlum oyun oynamasını öğrendi yaa. (....) Çok hastanelerde sabahladığımı biliyorum. Şükürler olsun A.’nın bu haline, ben çok sabahladım A’la. Ben üç gün Hacettepe’nin acilindeysem, iki gün evdeydim, çok yattım oralarda (...).” G8 (34 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Kadın olarak yedi yirmidört çalışıyoruz, oturmak imkansız. Bugün yemeğini yedi, yarın da tuvaletini yapsın diye bir şey yok. D. üç yaşında zor yürüdü, benim çabamla yürüdü yani çok emek verdim dizlerimin üzerinde böyle koltuklarının altına girip saatlerce, yürütmeyi başardım. Okumayı birinci sınıfta söktürdüm, dokuz yaşında gönderdim ben okula onu. Gittiği sene okumayı söktürdüm. Öğretmenleri

bile tebrik ediyodu beni. Ama üç saat masa başında oturuyodum, bir tek çizgiyi öğretmek için. Şimdi okuyo hiç olmazsa, her şeyi biliyo iyi kötü.” G10 (49 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“[...] hastanelerde çok yattım, şu sandalyelerin tepesinde yattığımı ben çok biliyorum. Hastanelerden beni kovdular, sende tansiyon var, kalp var, bişey olsa sorumlu olamaz diye ama ben yine de çıkmadım, onun dilinden anlayan yok, ölürsem de ben ölürüm, çocuğumu şey yapmayın diye. Şu sandalyelerin üstünde oturur mu insan, sabahlara kadar otururdum. Doktorlar gözünü ayırma dediklerinde, beşiğin içinde bu yatardı, ben sandalye tepelerinde kendinin kuşu beklediği gibi bunu beklerdim ki bişey olduğunda cama vurayım da doktorlar gelsin diye.” G17 (64 yaşında, torununa bakıyor)

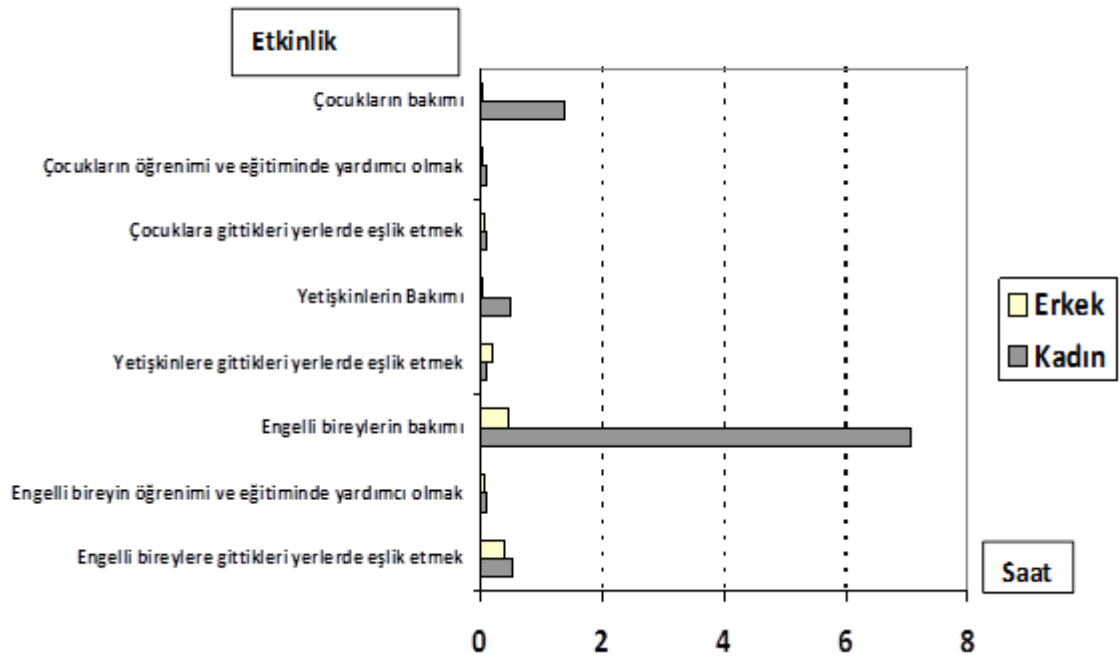
Evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerde kadınların yaşamlarının temel etkinliğine dönüşen bakım işleri, kadınların zamanlarının büyük bölümünü almasının yanı sıra onların hayatlarının rutinleşmesine ve aynılaştırmasına da neden olmaktadır:

“Sabah on, on bir gibi kalkıyorum, diyorum ya geç yatıyorum çünkü, o saatten bi sonraki gün yatana kadar evin içinde dön oraya dön buraya. Bütün gün annemle ilgileniyorum, bütün gün çünkü sabah kalkıyorum kahvaltısını yediriyorum, onu yiyemiyo kendi, ben yediriyorum, ondan sonra ağzını burnunu siliyorum o dolanıyo, oraya geçiyo, buraya geçiyo ben de onun arkasından dolanıyordum, orayı topluyordum, burayı topluyordum. Ondan sonra gün içinde bi banyosunu falan yaptırıyorum, bi duşunu aldırıyorum, o zaten bayağ zamanımı alıyo çünkü girmesi mesele, çıkması mesele, giyinmesi mesele, ben giydiriyordum o çıkartıyo. Kendince iş yapmaya çalışıyo, ben yatakları topluyordum o bozuyo, ben topluyordum o dağıtıyo ama bunu dağıtmak için değil de aslında toplamak için yapıyo.” G28 (40 yaşında, annesine bakıyor)

“Valla bak kurmalı bebek gibiyiz, bildiğin robot yaa vallahi robot (gülüyor). Sabah kalkıyorum düzenli bunun sekiz buçukta ilaçları var, karnını doyuruyorum, ilacını veriyorum ondan sonra iki saatte evin işini görür özel eğitime giderim, ordan gelirim tekrar yemek, tekrar evin işi, bulaşık derken saat dört, beş olur eşim gelir, onun yemeği, onun çayı, saat altı olur (nefes nefese anlatıyo, nefesi tükenince gülüyor). [...] Aha şimdi yaz ya, kalktı ya, karnını doyururum, biraz oyuncaklarıyla oynarız, sonra durmaz hemen anna, anna. Şurda bi parka götürürüm, iki bi gezdiririm, şöyle bi dolandırırım eve geliriz. Ortalığı toplarım, yemek yaparım, yine bi götürürüm dolandırırım aha zaten ömrün bitiyo.” G8 (34 yaşında, çocuğuna bakıyor)

Yukarıda kadın ve erkeklerin çocuklar için, yetişkin bireyler için ve evde bakımdan yararlanan engelli birey için kullandıkları toplam bakım zamanı üzerinden değerlendirmelerde bulunulmuştur. Fiziksel ve duygusal bakım, eğitim ve öğretime yardımcı olma ve kişilerin gittikleri yerlerde eşlik etme olarak sınıflandırılan bakım etkinliklerine ayrılan zamanın daha ayrıntılı incelenmesi, kadın ve erkeğin zaman ayırdıkları bakım etkinlikleri arasındaki niceliksel farklılıklar kadar niteliksel farklılıkların da ortaya çıkartılabilmesi için önemlidir.

Grafik 4.: Ücretsiz bakım işlerinde etkinliklere ve cinsiyete göre ortalama zaman kullanımı

Grafik 4.'de görüldüğü gibi evde bakım uygulamasından yararlanan bireyler için tüm bakım etkinliklerinde harcanan zamanın, gerek uygulama dışındaki çocuklar gerekse yetişkinler için harcanan zamandan çok daha fazla olduğu ve cinsiyetçi işbölümünün bakıma ilişkin tüm etkinliklerde kadın ile erkeklerin zaman kullanımları arasında büyük farklara neden olduğu görülmektedir. Fiziksel ve duygusal bakımı içeren doğrudan bakım işleri için kadınların harcadıkları zaman, evde bakım uygulamasından yararlananların dışındaki on sekiz yaş ve üzeri yetişkinler için 49 dakika, on sekiz yaş altı çocuklar için 1 saat 39 dakika, evde bakımdan yararlanan engelli birey için ise 7 saat 8 dakika olarak gerçekleşmektedir. Kişilere gittikleri yerlerde eşlik etme gibi dolaylı bakım işleri için kadınlar; yetişkinler söz konusu olduğunda 12 dakika, çocuklar söz konusu olduğunda 10 dakika, evde bakım uygulamasından yararlanan engelli bireyler söz konusu olduğunda ise 52 dakika harcamaktadırlar. Ayrıca kadınlar, çocuklar ile

evde bakım uygulamasından yararlanan engelli bireylerin eğitimi ve öğretimine yardımcı olmak için 11'er dakika zaman harcamaktadırlar. Erkekler ise yetişkinlerin bakımı için 3 dakika, çocukların fiziksel ve duygusal bakımı ile eğitimi ve öğretimine yardımcı olmak için günde 4'er dakika, engelli bireylerin eğitimi ve öğretilimi için 7 dakika zaman harcamaktadırlar. Erkekler en fazla bakım zamanını 47 dakika olarak evde bakımdan yararlanan engelli bireyin fiziksel ve duygusal bakımı için harcarken, bunu 40 dakikayla evde bakımdan yararlananlara, 20 dakikayla yetişkinlere, 8 dakikayla ise çocuklara gittikleri yerlerde eşlik etmek takip etmektedir. (Tablo 1.4.).

Yukarıda ele alınan zaman kullanımı araştırma sonuçları, cinsiyetçi işbölümünün bakım işlerinde de net bir biçimde ortaya çıktığını ve kadınların bakım yükünün neredeyse tamamını omuzladıklarını göstermektedir. Ancak söz konusu cinsiyetçi işbölümü, yalnızca kadın ile erkeğin harcadıkları bakım zamanları arasındaki uçurum olarak değil, aynı zamanda kadın ile erkek arasında bakıma ilişkin etkinlik türlerinin de ayrışması olarak ortaya çıkmaktadır. Örneğin en fazla bakım zamanını kadınlar, toplam 9 saat 36 dakika olarak evde bakımdan yararlanan ve yararlanmayan çocuk ve yetişkinlerin fiziksel ve duygusal bakımını içeren doğrudan bakım işleri için kullanırken, erkekler ise 1 saat 8 dakika ile evde bakımdan yararlanan ve yararlanmayan çocuk ve yetişkinlerin gittikleri yerlerde onlara eşlik etmek için kullanmaktadır. Dolayısıyla kadın ve erkeğin gerçekleştirdiği bakım etkinlikleri arasındaki niteliksel farkta, kadınların daha çok, özel alanla ilişkili emek yoğun doğrudan bakım işlerini üstlendikleri, erkeklerin ise kamusal alana çıkmayı gerektiren dolaylı bakım etkinliklerine katıldıkları görülmektedir. Benzer sonuçlar bakım emeğini konu edinen başka araştırmalarda da ortaya çıkmıştır. Örneğin Avustralya zaman kullanımı araştırması sonuçlarını analiz ettiği çalışmasında Craig (2002), bakım işlerinde kadınlar ile erkekler arasında nitelik farkı bulunduğunu ve kadınların, erkeklerden çok daha fazla biçimde ağır ve rutin bakım işlerini gerçekleştirdiklerini ortaya çıkartmıştır. Daha yakın bir tarihte Chou ve Kröger (2012) yaptıkları çalışmayla, bakım verme sorumluluklarının niteliksel olarak kadın ile erkek arasında farklılaştığını göstermiştir. Bu çalışmada özellikle bakımın özel alanla ilişkilendirildiği rejimlerde, erkeklerin ücretsiz bakım sorumluluğuna katılımlarının duygusal bir çeşit destek olarak algılandığını ve kadınların yoğun saatlerinin karşısında,

erkeklerin bakım işine katılımlarının yalnızca bir kaç saat ayırmaları olarak basitleştirildiğinin altını çizmişlerdir.

Gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerde de kadınlar, tıpkı ev işlerinde olduğu gibi bakım işlerinde de erkeklerin katılımlarının son derece sınırlı olduğunu belirtmişlerdir. Kadınlar, erkekler ile bakım işleri arasındaki bu uzak ilişkiyi kimi zaman doğrudan kendi yaşantılarından yola çıkarak eşleri ya da erkek kardeşleri üzerinden, kimi zamansa erkek egemenliği ile ilişkisinde değerlendirmektedirler. Aşağıdaki alıntılarda görülebileceği gibi kadınların değerlendirmelerine göre; erkeklerin bakım işlerini yapmaktan kaçınmalarında, bakım verilen kişiye yakınlık derecesinden bağımsız olarak bakımın, doğrudan kadının görevi ve onun sorunsuzca yapabileceği, zorunlu ve sıradan bir iş olduğu ve kadına ait bu işin erkek tarafından yapılmasının utanç verici olduğu kabulü bulunmaktadır:

“Vazifeymiş ya, bu senin zaten, bu senin zaten işin, bu şekilde görülyor. Mesela bittiğim anda, yaa yorulduğum diyorum eşime mesela, bir el versen, bana bir el versen. ‘Yaa sen kuvvetlisin, bu senin zaten işin’. Yani normal benim su içmem gibi görüyorlar. Oysa bu su içmek kadar basit birşey değil. Neden ben kocama, ben senin çocuklarına bakıyorum demiyorum, bunlar yalnızca benim çocuklarım değil, tek başıma da yapmadım ben bunları. Eğer bir başkasına baktıracak olsa eşimin de çok başı ağrır. Benden başkası baktığı anda, baba bile olsa şikayetlenmeye başlıyo. ‘Şunu yaptı da, bunu yaptı da’. Ee ne olmuş, bu çocuk her gün yapıyor zaten bunu. Tabi ben, ben onları hallediyorum nasıl olsa.” G16 (33 yaşında, çocuklarına bakıyor)

“Gerçekten yani çok zor, basit görünüyo. Yerine göre diyo ki, mecbursun bakmaya diyo. Yeri geldiği zaman mecbursun bakmaya diyo. Benim belki de erken evlenmekten oldu, ben on dört yaşında evlendim, şu anda tam otuz üç yıllık evliyim. Belki yaşımla ileri olsaydı da evlenseydim belki rest çekerdim, ben de kendime bir yol çizebilirdim. Ama yıllar ezmiş, kapatmış her şeyi. Sen gelinsin, mecbursun bakacaksın diyolar başka da birşey demiyolar. Benim kendi ailem bile, mesela ‘mecbursun bakmaya’ dedi ağbim bile. Ben de ona diyorum, sen anneme niye bakmadın, ona da ben baktım, o başka diyo. Dışarıda her yer aynı zaten, git sor aynısını derler sana, değişen hiçbirşey yok ki. Hep kadın bakmak zorunda, en büyük haksızlık bu kadınlara. Erkeklerin baksa baksa yüzde on tanesi bakar, niyesini ben de çözemiyorum. Biz bunu direk sırtımıza alıyoruz, onlara o sorumluluğu vermiyoruz, bizim işimizmiş gibi düşünüyoruz, oysa değil. Çünkü yapı gereği,

gelenek görenek gereği böyle yetişmişiz. Böyle yetiştirdikleri için hep bizi, biz de hep böyle kalmışız.” G31 (49 yaşında, kayınbiraderine bakıyor)

“Erkek de böyle bir sorumluluk duygusunu alsaydı babası için de, annesi için de, çocuğu için de, karısı için de yapar, yapması gerekir. Utanmanın arkasına sığınıyor erkekler ama biz kadınlar erkeklere hizmet ederken hiç utanmıyoruz, öyle bir lüksümüz yok. Engelli birinin bakımını geçtim, çocuk bakımında da aynılar ki. Bakıyor işte sadece annesinin kucağında ya da beşikte sevmiş olunca, erkek o çocuğa bakmış oluyor (gülüyor). Ama biz erkek hegemonyasında yaşıyoruz ya, erkekler o şekilde yetiştirilmediği için. Yoksa yapabileceklerini kendileri de biliyorlar, biz de biliyoruz ama onun arkasına sığınıyorlar yapmamak için. Kesinlikle bunun arkasına sığınıyorlar bence.” G15 (44 yaşında, eşine bakıyor)

Yukarıda kadınlar tarafından ifade edilenler ile O’Brien (2009, s.155-156)’in bakımın ‘emir erleri’ (care’s footsoldiers) olarak günlük ve zorunlu bakım işlerini gerçekleştirirken oldukça yoğun biçimde zaman baskısı yaşayan kadınların karşısında genellikle komutan konumunda olan erkeklerin bulunduğu saptaması örtüşmektedir. O’Brien (2009), bakım veren kadınları yönetmeleri erkeklerin, kişisel yeteneklerinden değil, doğal olarak bakım verenler olduğuna ilişkin varsayımla kadını, kültürel olarak bakım vermeye zorlayan ideolojiden kaynaklandığını vurgular. Ancak yukarıdaki alıntılardan anlaşıldığı üzere kadınlar, söz konusu bu toplumsal cinsiyet ideolojisinin varlığından habersiz değiller, hatta öyle ki bu ideolojiye karşı erkekleri bakıma dahil etme çabalarının da olduğu görülmektedir. Dolayısıyla kadınlar bakım işini, sorgusuzca kabullendikleri ve kendi işleri olduğuna inandıkları için değil, daha ziyade koşullarının başka türlü eylemeye olanak vermemesinden dolayı gerçekleştirmek zorunda kalmaktadırlar. Benzer biçimde Lynch ve Lyons (2009a) tarafından yapılan araştırmada da kadınların, erkeklerden daha fazla bakım emeği verdikleri ancak kendi aleyhine olan bu oransız dağılımı adaletsiz buldukları, birincil bakım veren olmaya karşı çıktıkları ve bakıma dair geleneksel toplumsal cinsiyet ideolojisine katılmadıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Bakıma dair bu toplumsal cinsiyet ideolojisi, bakımın kadınlar tarafından yapılmaya devam edilmesini ve kadınların üstlendiği bakım yükü ne kadar ağır olursa olsun, bu işin görünmez kalmasını sağlamaktadır. Bu nedenle kadınlardan birinin (G25); “*çile gibi iş gibi çileli bir iş gibi*” diyerek, bir diğeri (G27); “*çok zor, kahır çekilecek şey*

değil” diyerek tarif ettiği bakım, aynı ideolojiden köklenen ‘evde bakım’ düzenlemesiyle bir politika uygulamasına dönüşse de gerçekte görünmeyen bir iş olmaya devam etmektedir:

“Çok zor ama iyi olmaya çalışıyorum, benim yaşantım çok zor. Anlatamam yani yaşamak lazım. Zor yaa, bu bakım işi bana göre değil aslında, annem olmasa. Gidersin dışarı farklı olur, gider gelirsin evinde rahat edersin. [.....] Belli olmuyo ki yaptığın. Ne iş yapıyorsun diyolar, akşama kadar evdesin sözüm ona. Görünmüyo, görünmeyen iş bizim ki, gizli kahramanlar (gülüyor).” G2 (51 yaşında, annesine bakıyor)

“Çok yoruyo çok insanı. Ona ayrı, öbürüne ayrı koştüğün için yoruyo. Yani dışardan şey görünüyo ama bu çok ciddi bi emek. Ama o dışardan konuşanları da getir şuraya, bi saati bırak, yarım saat yapsınlar şu işi mümkün değil, yani inan ki mümkün değil. Çünkü sabredemez yani, onu beyin olarak dayanamaz, beyin yorgunluğu hepsinden fena.” G3 (48 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Bir de evde isteseniz hastaya bakın, badana boya yapın, halı kilim yıkayın, bulaşık yıkayın, yemek yapın, her şeyi yapın, yaptığınız iş hiçbir amacı, bedeli, kıymeti yok. Çünkü insanlar kendi başlarında olmadıkça anlamıyorlar. Kesinlikle bunu hiçbir kimse anlayamaz, beni anlamaları mümkün değil. Eskiden bak eşim bile çok bir kazak erkekti (gülüyor). O bile evde yaptığım işi görmüyordu ama artık öyle değil. Artık gözleri görmüyor ama yaptığım işi görüyor (gülüyor).” G15 (44 yaşında, eşine bakıyor)

Gerek evin içinde gerçekleştirilmesi gerekse kadınlarla özdeşleştirilmesi nedeniyle bakım işlerine harcanan emek, erkekler tarafından görmezden gelinmektedir. Bu görmezden gelme hali, çalışmayı yalnızca ücretli olması halinde gerçek bir çalışma olarak kabul eden ve ücretli ‘erkek işi’ ile ücretsiz ‘kadın işi’ni kategorik ve hiyerarşik olarak ayıran ataerkil kapitalist ideolojinin ortaya koyduğu bir sonuçtur (Yaman Öztürk, 2011, s.54). Cinsiyetçi işbölümünün bu toplumsal görüngüsüne rağmen, görüşmeye katılan kadınlardan bazıları ev içinde gerçekleştirdikleri bakım işlerini, ‘çalışma’ olarak tanımlamaktadır:

“Hayatım zordur benim, aynı bi çalışma gibi benim hayatım, hani nasıl bi işe gidip geliyosan aynı ben de öyle çalışıyorum valla (....).” G29 (43 yaşında, kayınvalidesine bakıyor)

“Ben bildiğin çalışıyorum, hem de yirmi dört saat çalışıyorum. Sabahın başlıyorum, akşama kadar hiç oturmuyorum (....).” G32 (39 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Aslında çalışmaktan hiçbir farkı yok, sadece dışarı çıkmıyorsunuz (....).” G33 (35 yaşında, büyükannesine bakıyor)

Görüşülen pek çok kadın ise bakım işlerini bir çalışma olarak tanımlamaktan kaçınmaktadırlar. Ancak bu ayrım erkeklerden farklı olarak kadınların, bakımı değersiz ya da sıradan bir iş olarak görmelerinden kaynaklanmamaktadır. Derinlemesine görüşmeye katılan kadınlardan birinin (G3); *“belli bir iş yaparsın gidersin, belli bi işin olsa onun gününü sabitlersin, yaparsın, oturur dinlenirsin biraz ama bu öyle bişey değil, bu farklı”* diyerek belirttiği gibi ücretli çalışmayla karşılaştırıldığında verilen emeğin ücretli çalışmadan çok daha fazla olmasından, çok uzun emek zamanını gerektirmesinden, sorumluluğunun ve duygusal yükünün ağır olmasından, karşılığının ise olmamasından dolayı kadınların bu tanımlamayı tercih etmedikleri anlaşılmaktadır:

“Bu bir çalışma değil neden diyeceksin, çalışma belli bi saate kadar olur, sabah gidersin, örneğin nedir bi hastanede çalışıyorsundur beşte, beş buçukta çıkarsın, bi hafta sonun olur. Bu tamamen farklı bişey, anca içinde yaşayan bilir. En azından değişik bi ortam görürsün bi arkadaş çevren olur, bişey olur, bi de emeğini alırsın, çalışıyorum emeğimi alıyorum dersin ama bunda ev sende, hasta sende, alışveriş sende ve verdiği üç kuruş para.” G5 (35 yaşında, annesine bakıyor)

“Ben küçük oğlum için, sırf iki tane harf öğrensın diye bir yıl okulda oturdum. Bu iş elli tane çalışmaya bedel, çalışmada ne var gidersin beş saat, altı saat çalışırsın, gelirsın akşam kafanı kor, rahat uyursun kızım. Gidersin kaç saatse çalışırsın gelirsın, akşam yemeğini yersin, en azından kafan rahat bi saat dinlenirsin ondan sonra yatarsın. Ama bizimki öyle bi çalışma değil, bizim çalışmamız çok derin bi çalışma, çok emekli bi çalışma, zor bi çalışma (ağlıyor).” G12 (55 yaşında, çocuklarına bakıyor)

“[....] Yani aslında bakan kişiye çok büyük sorumluluk düşüyo, hem fiziksel hem tıbbi bakımını yapacak hem onun psikolojisinden anlayacak, bu çok büyük, çok ağır bi yük. Bu iş dışarda ücretli çalışmaya hiç benzemez. Dışarda çalışmak daha kolay bence. Düzenli gidemiyorum ama kızım evde olduğunda, çevremizden birileri olduğunda zaman zaman ev işlerine gidiyorum. Düşünün ki ev işi çok ağır bir iştir ama inanır mısınız eve geldiğimde yine de kendimi yorgun hissetmiyorum. Bunu

isyan etmek için söylemiyorum ama hasta bakımı gerçek ama gerçekten çok zahmetli. Hastaya bakmak çok büyük bir sorumluluk duygusunu getiriyor yani nasıl diyim farz et ki çocuğun ateşlendi, onun sabaha kadar başını beklemek zorunda kaldın ya da onu ateşi düşsün diye sirkeledin, duş aldırдың ya da hastaneye götürdün. Hani çocuğundan hep sorumlusundur ama hastalandığında daha bir sorumluluk gerekir ya, işte hasta bakımı da aynı sorumluluk düzeyini, her gün istiyo.” G15 (44 yaşında, eşine bakıyor)

Benzer biçimde Lynch ve Lyons (2009b), yaptıkları niteliksel araştırmada bakım verenlerin, bu işin duygusal bir boyutu içermesi, zaman ve görev sınırlamasının bulunmaması nedeniyle çalışmadan ayrıldığını ifade etmişlerdir. Yaptıkları çalışmada ebeveynlerine yedi yıldır bakım veren kadınlardan birinin; “bakım işinin oldukça fazla biçimde planlamayı, uzmanlığı ve fiziksel çalışmayı gerektiren bir iş” olduğunu ifade ettiğini belirtmişlerdir.

Kadınların ifadesinden öyle anlaşılıyor ki, ev içinde gerçekleştirilen bakım işini olanaklı kılan şey ‘sevgi’dir. Bakım veren ile bakım alan arasındaki bu duygusal bağ, her türlü zorluğuna rağmen bu işi katlanılır hale getirmektedir:

“[...] benim çocuğumun nefesi yeter, onun gülüşü yeter diyorum. Onun dokunması yetiyo, sağlıklı bir çocuğum da var. Yani kimin ne olacağı belli değil ki ben bile rahatsız olabilirim. Bilemiyorum yaa, yani insanın kendisinde olması lazım. [...] A. bizim hiç büyümeyen bebeğimiz. Biz bebek gibi seviyoruz A. 'yı, hiç de beklemelik büyümesini yani (A. 'ya bakıp gülümsüyor), o gözle de bakmadık. Bu benle alakalı, yani başka birinin verdiği bir güç değil bana bu. A. 'nın sevgisi bana her şeyi yaptırabilir, yapamayacağım hiç bişey yok mesela. Beni ayakta tutan A.” G35 (31 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Bu iş inanın bizim harcamız değil. Benim teyzem daha, bırak altını değiştirmeyi, bak iki çocuk annesi, boyunca çocukları var, annemin üstünü bile değiştiremez yani. Bu hasta işi gerçekten zor, özveri istiyo, sevgiyle bakacaksın yani. Şimdi mesela ben yeri geliyo off demiyorum desem yalan olur, yeri geliyo bunaltıyo ama ne kadar bakmıcam desem de sevgi var işin içinde. Benim annem olmasa, sevgisi olmasa yedi yüz liraya değil, iki milyar verseler de yapılmaz. Ben sevgiyle bakıyorum anneme. Bi allah rızası için bakmak var, bi de gönülden severek bakmak var. Bizi gören tüm doktorlar, sevgiyle emekle bakıldığı belli annenizin yani diyorlar.” G5 (35 yaşında, annesine bakıyor)

“Bu sevgi olmazsa zaten yaşayamaz, zaten doktor da dedi. Biçtikleri ömür altı sene, beş sene, altı seneydi, A. dört beş seneden sonra ölür denildi. Siz yaşattınız dedi, sizin sevginiz, sizin bakımınız yaşattı dedi. A. gün içinde dokuz tane hap kullanıyo, sabahança A. 'ya yarım kilo süd içiriyorum, yoğurtsuz yemek yedirmiyorum. Biz bi acı yaşadık yavrum, ilerde yaa şunu yapmadık diye keşkem olmasın. A. bizim şitreş topumuz, şitreş.” G17 (64 yaşında, torununa bakıyor)

Ancak ev içinde gerçekleştirilen bakım işlerinin neredeyse tüm sorumluluk ve yükünün yalnızca kadınların üzerinde olması ve kadın açısından ortaya çıkan bu alternatifsizlik, bakım ilişkisinin duygusal boyutunu etkilemektedir. Son derece yoğun bir iş olarak deneyimlenen bakım yükünün ağırlığı altında, bakım verilen kişiyle olan yakınlık durumuyla da ilintili olarak sevgi ilişkisinin dönüşümü söz konusu olabilmektedir. Zira bakım verilen kişinin, eşin yakını olması durumunda bu dönüşüm daha çabuk gerçekleşmektedir. Bununla birlikte niceliksel araştırma sırasında yapılan gözlemler, bakıma ayrılan emek zamanının, kadınların bakım verdikleri kişilerin kendi çocukları olmasına rağmen tükenme yaşadıklarını ve bakımın sevgi boyutunun ortadan kalktığı düşündürmektedir. Bu durumda bakım verilen kişinin, bakıma gereksinim duymasına rağmen, kurulan ilişki sevgi ilişkisi olmaktan çıkarak, Lynch ve Lyons (2009a, s.98)'ın yaptıkları araştırmada da ortaya koydukları gibi daha çok toplumsal cinsiyet değer yargıları nedeniyle bakım verme zorunluluğuna dönüşebilmektedir. Aşağıdaki alıntılarda da kadınların bakım verme koşullarının, sevgiden ziyade açık ya da örtük toplumsal bir dayatmayla oluştuğu görülmektedir:

“Başa gelen çekilir ne edicen, anadan babadan böyle gördük. Mal değil ki atasın, sataşın, kesesin mecbur bakacaksın, allah verdi canı allah alır. Varlıkta yoklukta bakacam, ne diyim, kime diyim, mecbur bakacam, şunu at şuraya kim bakar, kimse bakmaz. Yine benim bir eşimdir, yine çocuğumun babasıdır, yine annemdir, beni doğurandır (gözleri doluyor). Napıyım işte kaderim diyom, alnıma ne yazıldıysa o diyom, çekiyom. Sıkılıyom, bunalıyom ama napıyım umut kesikliği mecbur oluyom bakmaya nereye atayım bunları, kim bakacak.” G1 (54 yaşında, eşine bakıyor)

“Kayınvalidemin tek oğlu benim eşim, tek oğlan olduğu için, bizim o tarafta erkek baktığı için ben bakmak zorunda kaldım. Bazen bıkiyorum, sinirlenip kızıyorum, artık ben kendim kaynana olucam hala kaynanayla uğraşıyorum diyorum.” G25 (49 yaşında, kayınvalidesine bakıyor)

“İnsan stresin içinde olduğu için sevgisi aklıma gelmiyo. Ben de diyom napayım o da bir annemiz yani mecbur bakacan. Onlar bize nasıl baktıysa biz de onlara bakacaz yani. Desem ki kaldı kimse bakmadığı için, şu anda mecbur kalıyorum kaynanama bakmaya. Ee kimse bakmıyo ki mecbursun. Büyüğümüz yani mecbur bakacan yani kime atacan, nere atacan. Hepimiz bi köydeniz demezler mi yani bu bakmadı, o bakmadı kaynanalarını dışarıya atmışlar. Demezler mi yani, sen komşuna, çocuğunu ya da kaynanasını dışarı atarsa sen söylemez misin, ayy kaynanasına bakmadı yahut çocuğuna bakmadı demez misin.” G9 (43 yaşında, kayınvalidesine bakıyor)

Özetle zaman kullanımı araştırmasının ortaya koyduğu gibi ücretiz çalışma grubu içinde gerek erkek için gerekse kadınlar için en fazla zamanı ücretsiz bakım işleri almaktadır. Öyle ki TÜİK tarafından ülke genelinde yapılan zaman kullanımı araştırmasında bakıma ayrılan zamanın çok ötesinde bir zaman kullanımı, evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerde ortaya çıkmıştır. Ücretsiz bakım işleri kendi içinde bakım verilen kişi esas alınarak yetişkin bireylerin bakımı, çocukların bakımı ve evde bakım uygulamasından yararlanan engelli bireylerin bakımı olarak üç grupta sınıflandırıldığında en fazla bakım zamanını, evde bakımdan yararlanan bireylere verilen bakımın aldığı görülmektedir. Bu sonuç hem kadınlar hem de erkekler için geçerli olmakla birlikte kadınların, erkeklerden gerek toplam bakım zamanında gerekse engelli birey için ayrılan bakım zamanında yaklaşık beş kat daha fazla zaman ayırdıkları ortaya çıkmıştır.

Kadın ve erkeğin zaman ayırdıkları bakım etkinlikleri arasındaki niceliksel farklılıklar kadar niteliksel farklılıkların da görülebilmesi amacıyla; fiziksel ve duygusal bakım işleri, kişilerin eğitim ve öğretimine yardımcı olma ve kişilere gittikleri yerlerde eşlik etme olarak ele alınan bakım etkinliklerine ayrılan zaman birbirinden ayrı olarak incelenmiştir. Bu incelemede kadınların daha çok kişilerin fiziksel ve duygusal bakımı için zaman ayırdıkları, buna karşılık erkeklerin bakım zamanının büyük bölümünü ise, bir bakım etkinliği olarak kişilerin gittikleri yerlerde onlara eşlik etmenin aldığı görülmüştür. Dolayısıyla cinsiyetçi işbölümü bakım işlerinde, yalnızca kadın ve erkeğin bakım zamanları arasında ortaya çıkan büyük fark olarak değil, aynı zamanda bakım etkinlikleri arasında bir ayrışma olarak tezahür etmektedir. Bir başka deyişle kadın ile erkeğin bakım işlerine katılımları arasında ortaya çıkan niteliksel ve niceliksel fark,

cinsiyetçi işbölümünün evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerde oldukça güçlü yaşandığını ortaya koymaktadır.

Evde bakım uygulamasından yararlanan kişiler için sunulan bakım, başka kişiler için verilen bakımla karşılaştırılamayacak ölçüde zahmetli bir emek olarak tanımlanmaktadır. Evde bakımdan yararlanan engelli birey için verilen bakımın, bilhassa engeli bulunmayan çocuk bakımıyla karşılaştırılması ve bu karşılaştırmada çocuk bakımının tüm zorluklarına rağmen, engelli birey bakımına göre daha az zorluğu olan bir etkinlik olarak tanımlanması dikkat çekicidir. Engelli bireyin bakımının tüm diğer bakım biçimlerinden daha emek yoğun olmasında fiziksel ve tıbbi boyutların yanı sıra oldukça yoğun yaşanan duygusal boyutun ağırlığı da etkilidir.

Bakıma kaçınılmaz olarak gereksinim duyan kişilerin sayısıyla doğru orantılı olarak artan bakım yükü, kadınların yaşamlarının bir rutin içinde biçimlenmesine neden olmaktadır. Bu denli yoğun yaşanmasına rağmen, bakım işlerinin gerçek değeri görmezden gelinmekte ve bu görülmeme halini, bakıma ilişkin bir hizmet olarak sunulan evde bakım uygulaması da değiştirememektedir. Kadınlar tarafından gerçekleştirilen bakımın, onların yaşamının bütünü haline gelmesine rağmen bu işin ağırlığı bilhassa aynı evde yaşayan erkekler tarafından, kadının doğal işi olduğu gerekçesiyle yok sayılmaktadır. Buna karşın kadınlar bakım işlerini, bir yandan çalışma olarak tanımlarken, diğer yandan zaman sınırlamasının ve karşılığının olmaması gibi nedenlerle ücretli çalışmadan çok daha ağır bir çalışma olarak kabul etmektedirler. Kadınların tüm zorluğuna rağmen, bakım işlerini gerçekleştirmesini sağlayan itici güç, bakım verilene duyulan sevgi olmakla birlikte, bakım verenin yaşamına mal olacak derecede ağır olan bakım yükü, çoğu zaman bu duygu durumunun bütünüyle dönüşmesine de neden olabilmektedir.

4.2. AİLEVİLEŞTİRMENİN SOSYAL POLİTİKA HALİ: EVDE BAKIM UYGULAMASI

Bakımın ailevileştirmesine ilişkin yaptığı sınıflandırmasını Leitner (2003), üç politika biçimi üzerinden kurgulamaktadır. Bunlardan ilki, bir yandan aile üyesine bakım veren aileleri, bakımın ev içinde sürdürülebilmesi için desteklerken, diğer yandan da ailelerin

bakım yükünü hafifletecek hizmetlerin sunulduğu ‘seçimlik ailevileştirme’dir. İkincisi çocuk, yaşlı ve engelli bireylerin bakımlarının ev içinde yapılabilmesi için ailelerin desteklendiği ancak aile bakımına alternatif olacak hizmetlerin sağlanmadığı ‘açık ailevileştirme’dir. Son ailevileştirme biçimi ise, ne bakımın aile-dışlaştırıldığı ne de ailenin bakım vermesinin ailevileştirme politikalarıyla desteklendiği ‘örtük ailevileştirme’dir. Leitner tarafından yapılan sınıflandırma üzerinden, bakımın aile içinde yapılmasının devamlılığını amaçlayan bir uygulama olması dolayısıyla Türkiye’de hayata geçirilen evde bakımı, bir ailevileştirme politikası olarak tanımlamak mümkündür. Nitekim Buğra (2012, s.62), evde bakım uygulamasına ilişkin yaptığı değerlendirmede, ailenin mali açıdan desteklenerek kurumsal bakım yükünün hafifletilmesinin amaçlandığını belirtmekte ve böylece çocuk ve yaşlı bakımında olduğu gibi engelli bakımında da refah rejimine yeni bir ailevileştirme biçiminin daha eklendiği saptamasında bulunmaktadır. Böyle bir ekleme, evde bakım uygulamasına alternatif oluşturacak gerçekçi ve ulaşılabilir hizmetlerin sunumuyla birlikte gerçekleştirilmediği için, ülkenin bakıma dair sosyal politikalarının biçimini ‘açık ailevileştirme’ olarak tanımlamak da mümkün hale gelmektedir.

Bakımı doğrudan ailevileştiren evde bakım uygulamasından yararlanan ve araştırmaya dahil olan 354 hanenin 340’ında kendisi için evde bakım ücreti alınan engelli birey sayısı bir, geri kalan 14 hanede ise ikidir. Uygulama kapsamında olan toplam 368 engelli bireyin 177’si kadın, 191’i ise erkektir. 2012 yılında evde bakım uygulamasından en fazla sayıda hane yararlanmıştır, 2013 yılında ise uygulamadan yararlanmaya başlayan hane sayısı en düşüktür (araştırma tarihi itibarıyla yıl tamamlanmamış olduğundan bu sonuç olağandır). (Tablo 2.2.). Niteliksel araştırma gerçekleştirilen 35 hanenin 33’ünde evde bakım uygulamasından yararlanan engelli birey sayısı bir, geri kalan 2’sinde ise ikidir. Uygulama kapsamında olan toplam 37 engelli bireyin 17’si kadın, 20’si ise erkektir. En fazla sayıda yararlanıcı yine 2012 yılında, en az sayıda yararlanıcı ise 2011 yılında uygulamaya dahil olmuştur. (Tablo 3.1.). Zaman kullanımı araştırması yapılan hanelerde bakım veren kadınların evde bakım uygulamasından yararlanan engelli bireylere yakınlıkları; 176’sı anne, 64’ü eş, 41’i kızı, 40’ı gelini ve 12’si kardeşidir, geriye kalan 21 kişiyle ise bakım veren kadınların başka biçimlerde akrabalık dereceleri bulunmaktadır. (Tablo 2.4.).

Derinlemesine görüşmelere katılan kadınların evde bakımdan yararlanan engelli bireylere olan yakınlık dereceleri ise; 18'i anne, 7'si kızı, 4'ü gelini, 3'ü eş ve geriye kalan üç kişiden biri torunu, biri büyükanne ve biri yengedir. (Tablo 3.2.).

Evde bakım uygulamasıyla tüm bakım sorumlulukları aileye devredilirken, bakım söz konusu edildiğinde ailenin anlamının, kadın olarak karşılık bulacağı yukarıda geçen niceliksel verilerden de net olarak anlaşılmaktadır. Zira araştırmaya katılan 354 hanede, resmi olarak bakım verenlerin tamamının kadın olması, bir ailevileştirme politikası olarak evde bakım uygulamasının, bakıcılar olarak kadınları hedeflediğinin en açık göstergesidir. Bu hedefin bir diğer göstergesi ise bir önceki başlık altında ayrıntılı biçimde ele alınan, kadın ve erkeğin bakım işleri için zaman kullanımları arasında ortaya çıkan büyük farktır.

Leitner (2003, s.366-367) ailevileştirme politikalarının, toplumsal cinsiyet ilişkilerini iki biçimde doğrudan etkilediğini belirtmektedir. İlk etkileşim biçimi, bakım işlerinin genellikle kadınlar tarafından gerçekleştirilmesi nedeniyle bu türden politika uygulamalarının yalnızca ailenin bakım işlevini desteklemekle kalmayıp, aynı zamanda kadının bakım veren rolünü de güçlendiriyor olmasıdır. İkinci etkileşimi ise Leitner daha iyimser bir bakış açısıyla, bu türden politikaların bakımı görünür kılma, aile içinde bakım verenleri güçlendirme ve bu yolla bakımın kadın ve erkek arasında eşit paylaşımının sağlanabileceği olasılığına vurgu yaparak açıklamaktadır. Geleneksel toplumsal cinsiyet ideolojisinin hakim olduğu ve işbölümünün, kadın ve erkek tarafından yapılan işlerin katı bir biçimde ayrışması olarak ortaya çıktığı rejimlerde, bakım işlerinin özel alanda gerçekleştirilmesini destekleyen politikalar, bu sorumluluğun doğrudan kadınlar tarafından gerçekleştirilmesine ilişkin hakim beklentinin yarattığı bakım olanaklarından yararlanmaktadır. Dolayısıyla açık ailevileştirmenin hakim olduğu bakım politikaları ile geleneksel toplumsal cinsiyet ideolojisinin örtüşmesinden, Leitner'in toplumsal cinsiyet ilişkilerinin ve cinsiyetçi işbölümünün yeniden üretilmesi olarak tanımladığı ilk etkileşim biçimi ortaya çıkmaktadır. Bir başka deyişle bu türden ailevileştirme politikaları, ne ev içindeki bakım işlerinin görünür kılınmasını ne bakım verenler olarak kadınların güçlenmesini ne de bakım işlerinin kadın ile erkek arasında eşit paylaşımını sağlamaktadır.

Bazı hallerde bakım verilen kişiye duyulan sevgi ve bağlılık, bazılarında ise toplumsal bir takım beklentilerin karşılanması kaygısıyla kadın yaşamının ayrılmaz parçası haline gelen bakımın, evde bakım olarak bir politika uygulamasına dönüşmesi, toplumda yaygın olarak paylaşılan ailevileştirmeye dair örtük kabul üzerinde temellenmektedir. Yapılan derinlemesine görüşmeler sırasında bazı kadınların, en yakınları için veriliyor olması dolayısıyla evde sunulan bakımın, aileye içkin bir sorumluluk olduğu görüşünü dile getirmeleri, yaşamlarını doğrudan etkileyen evde bakım uygulamasının merkezinde yer alan ailevileştirme anlayışına ilişkin benimsenen bu örtük kabulün varlığını göstermekle birlikte, bu anlayışın bakım alanındaki alternatifsizlikle biçimleniyor olduğuna dikkat edilmelidir:

“Bu para olmasa gene yapıcan, ne diyim ki bişey diyemiyom, hiç olmazsa üç beş kuruş veriyolar diyom, allah razı olsun diyom ne diyim ki. Kaç senedir bakıyom mesela, bi sene olmadı daha ben bu parayı alalı, para vermeseler yine bakacam.”
G1 (54 yaşında, eşine bakıyor)

“Emeğim karşılığı değil ama o da işte bi destek, yoksa bu paraya bu iş yapılır mı, başkasının çocuğuna yapılır mı ama kendi çocuğum, hiç vermese de bakıcam, mecbur.” G32 (39 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“[....] ben başkasına dışarıda bu paraya bakmam, çünkü çok ağır, ben ona ailem diye bakıyorum. Dışardan bana gelse biri, ben ona iki milyardan aşağı bakmam.”
G31 (49 yaşında, kayınbiraderine bakıyor)

Franzoni ve diğerleri (2010) yaptıkları çalışmada, kadınların, bakım işine yardım etmenin devletin sorumluluğu olduğunu düşündüklerini ortaya çıkartmışlardır. Evde bakımdan yararlanan hanelerde de görüşme gerçekleştirilen kadınlardan bazıları bakım konusunda devletin de sorumluluğunun bulunduğunu ve evde bakım uygulamasının temel amacının bu sorumluluğun bütünüyle ailelere devredilerek, bakım işlerinin yükünün, kamusal bakım kuruluşlarından alınması ve evde gerçekleştirilmesinin devamının sağlanması ya da önünün açılmasının olduğunu belirtmişlerdir:

“[....] Haa diyebilirsin ki git çalış o zaman, niye alıyosun bu parayı. Niye almıyım eğer bu hizmetse, hizmet diye engelliler için bundan başka şey bilmiyolarsa, ben de o zaman engellim için bu hizmetten yararlanıcam tabi, bu benim hakkım. Bak inan

ki devlet bu parayı babasının hayrına vermiyo, ben on milyonluk su harcasam, yok atık su parası, yok bilmem ne, yirmi milyon ödüyorum, elektrik de yine öyle. Yani diyeceğim, zaten benden çıkıyo bu vergilerle. Devlet bana bu parayı verdi diye allah razı olsun demem, niye diyim, ben dilenci miyim, ben bu insana yıllarca bakıyosam o para zaten benim hakkım (sinirleniyor). Bilmeyen cahil insanları kendilerine minnet ettirebilirler ama beni kandıramazlar. Artı bi de şu da var, benim ne emekliliğim var, ne de sigortam yapılyo. Ben bakmasam, mecbur huzurevine gidecek, benim gibi daha niceler böyle. Sonra ne olacak huzurevlerinde adam çalıştıracak, onların mecbur parasını da verecek, sigortasını da yapacak. Benim mesela kuzenim huzurevinde çalışıyo bir milyardan fazla maaş alıyo. Yani o yüzden de yok biz para veriyoz, hizmet getiriyoz hikaye. Diyorum ya işte, bu verdikleri paranın hiçbir bereketi yok, zaten eve gelmiyo, onun ihtiyacına gidiyo anca.” G21 (35 yaşında, kayınpederine bakıyor)

“Yani bu paranın bize şöyle verildiğini düşünüyorum açıkçası, şu anda bu ülkede sekiz buçuk, dokuz milyona yakın engelli var. Bu engelli insanların dolaylı olarak devlete belirli bir maddi külfeti var. Bu maddiyatı, devlete olan külfeti azaltmak amacıyla, biz bakanlara maddi destek anlamında yardım ederek, bu külfeti düşürmek amaçlı olduğunu düşünüyorum. Devletin kendi, yaşlıya, engelliye bakımı azaltmak için bu parayı veriyor diye düşünüyorum ben.” G15 (44 yaşında, eşine bakıyor)

“Huzurevine vermesin diye devlet bu parayı verelim, susturalım diyor. Kaç tane ara öğün ver, acile götür, yüz lira ver, doktorun yazdığını devlet ödemiyo bile. Bu paranın da çok aman aman bişeyi olmadı ama işte dediğim gibi karnımızı doyuruyoruz.” G33 (35 yaşında, büyükannesine bakıyor)

Türkiye’de hayata geçirilen evde bakım uygulaması, Avrupa ülkelerindeki benzer uygulamalardan farklı olarak, ekonomik ve sosyal haklarla bağlantısı olmayan ve ev içinde bakım veren kişiyi bakım gereksinimi süresince yedi gün, yirmi dört saat bakım sorumluluğuyla yükümlü kılarak eve hapseden bir uygulama olarak deneyimlenmektedir. Bu nedenle kendileriyle derinlemesine görüşmeler gerçekleştirilen kadınların evde bakım uygulamasını, çoğu kez ‘bakım maaşı’, ‘bakım ücreti’, ‘bakım parası’ gibi ifadelerle niteledikleri görülmektedir. Kadınların evde bakım uygulamasını bu şekilde tanımlamaları; uygulamanın kendi yaşamları üzerindeki etkisinin hane gelirine sağlanan katkıyla sınırlı olmasından kaynaklanmaktadır. Görüşmeye katılan

kadınlardan bazılarının, evde bakım uygulamasını bir hizmet olarak değerlendirmekten bilhassa kaçınımlarının temelinde de bu düşünce bulunmaktadır:

“Bana bu şekilde yardım ediyorlar, bu şekilde işin içinde ciddiyete bakılırsa ki bana çok ciddiye alıyorlarmış gibi de gelmiyor bu durumu. Az bir miktarla kadınları teskin ediyorlar. Siz bana bu parayı veriyorsunuz da, peki ben bu çektiğim çilenin hesabını kimden soracam. Sağlıkta mağdurum, evde mağdurum, dışarda zaten mağdurum. Alışverişimi bile kaçgöç yapıyorum. Dünyanın en ağır işçisi ev kadınlığı.” G34 (51 yaşında, eşine bakıyor)

“Verdikleri bi yedi yüz lira, başka bi bakım desteği falan görmüyoruz ki. Ben bunu hizmet olarak görmüyorum yani. Ama bizim çocuklarımız normal bi çocuktan daha çok masraf gerektiriyor. Bu para bana, benim maaşım gibi gelmiyo çünkü her zaman kesilecek mi, eksik mi yattı, tam mı yattı mesela kafamda bunlar var. [.....] Sus payı gibi geliyo bu para bana (sinirleniyor). Yani bu tür kadınlara işte sus payı. Çünkü bizim insanlarımızda da var ‘allah razı olsun, bu da yoktu’ diyorlar. Bunu da hizmet diye yutturuyorlar işte. Ben çalışıyordum, geçinebiliyordum. Şimdi yani ben çok zor geçiniyorum, ki ailem destek olmasa mümkünatı yok geçinemem. Zaten dört yüz kırk lira kira veriyorum. Hiç bişey yok, hiç bişey yapamazsın ancak hayatta kalabilirsiniz. Sus payı dedim ya, para değil sus payı.” G35 (31 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Bu hizmet değildir zaten, bi bakım parası, sadaka gibi bişey. Afedersin köpeğin önüne bi kuru kemik atarsın yer, gider ya, bize de öle bişey atıyolar, al naparsan yap, ne haliniz varsa görün. Bunu bi gelip bakmadıktan sonra, bir şeyi var mı, sağlığı iyi mi demedikten sonra ver parayı gitsin. Ama ne edik işte yine de allahın gelene çok şükür edirik, beterin beteri var napalım, gene allah razı olsun diik. Bi parça da olsa katkısını görüyog, görmüyog desek yalan olur ama hizmet olarak da bu para, hizmet değil yani.” G14 (70 yaşında, çocuğuna bakıyor)

Yukarıda yer verilen alıntılardan anlaşılabacağı gibi evde bakım uygulamasının, Moulineux (1998)’un tanımladığı, “cinsiyete dayalı işbölümünü ortadan kaldırmayı, ev içi işlerdeki rolleri değiştirerek kadınların özgürleşmesini ve eşitliğin sağlanmasını amaçlayan stratejik toplumsal cinsiyet çıkarları”na sahip olmadığı ortadadır (Aktaran: Dedeoğlu ve Elveren, 2012, s.33). Bakım verenler olarak kadınların yaşamlarının pratik sonuçları açısından bakıldığında, genel olarak evde bakım uygulamasının kadınları güçlendirmeyi ve erkeklerden bağımsız olarak yaşamlarını sürdürebilmeleri olanağını

sağlayan bir uygulama olmadığı görülmektedir. Derinlemesine görüşmeye katılan kadınların, nakdi yardım olarak tanımlamayı tercih ettikleri evde bakım uygulamasının, kadınların yaşamlarında doğrudan bir karşılığı bulunmamaktadır. Kadınların evde bakım uygulamasına rağmen, bakıcı olmaktan dolayı süre giden mağduriyetlerinin devam ettiği, cinsiyetçi işbölümünde bir çözülme meydana gelmediği görülmektedir. Dolayısıyla uygulamanın, ne erkeklerin bakım işlerine katılımlarını sağlaması ne de kadınların emeklerini görünür kılması mümkün olmuştur. Aşağıdaki görüşler, evde bakım uygulamasından yararlanmanın, kadınların güçlenmesine önemli bir katkı sağlamadığını göstermektedir:

“[....] Verdikleri üç kuruşla mı ben güçlenecem, ben zaten güçlü bi kadını, bak kaç yıldır eşime katlanıyorum (gülüyor).” G18 (45 yaşında, annesine bakıyor)

“[....] güçlendirdiğini de düşünmüyorum, emeğimin karşılığı olduğunu da düşünmüyorum.” G28 (40 yaşında, annesine bakıyor)

“Bu paranın katkısı oldu, olmadı hiç kayda değer almıyorum ben onu, olduysa eve oldu, bana ne katkısı oldu. Zaten elime bişey geçmiyo ücretsiz çalışıyorum. Benim sonum yok şuan. Bakım ücreti bana psikolojik destek sağlamıyor ki.” G10 (49 yaşında, çocuğuna bakıyor)

Kadınların bakım verenler olarak kabul edildiği ve bu kabul ve pratikte herhangi bir dönüşüm yaratmayı amaçlamayan tüm politika uygulamalarının olduğu gibi evde bakım uygulamasının da bu haliyle, kadınları güçlendirmekten ziyade onların bağımlı konumlarının sürdürülmesine neden olması kaçınılmazdır. Dahası Acar Savran (2009, s.198)’ın fırsat eşitliği politikaları için yaptığı; “toplumsal cinsiyetin bir iktidar ilişkisine dayandığı gerçeğinin gizlenmesine yardım etmesi ve temel sorunun bireylerin önlerindeki engeller olarak gösterilerek, bu politika uygulamalarından yararlanan kadınların eksikliği olan, sorunlu ve yardıma muhtaç bireyler, yapılan yardımların ise sadaka olarak görülmesine neden olduğu” eleştirisine, evde bakım uygulaması da dahil edilebilir. Zira görüşmeye katılan kadınların pek çoğu, evde bakım uygulamasıyla ellerine geçen nakdi yardımın kendilerine karşı, yakın çevrelerinden yöneltilen suçlama ve sorgulamayı da beraberinde getirdiğini ya da getireceği endişesi taşıdıklarını belirtmişlerdir. Aşağıda yer alan alıntılarda görüldüğü gibi bakım veren kadınların

psikolojik olarak yıpranmasına neden olan söz konusu suçlamalar, kadınların bakım ücreti karşılığında en yakınlarına baktıkları ve dolayısıyla bakım verdikleri kişiler üzerinden maddi çıkar sağladıkları biçiminde yöneltilebilmektedir:

“Onun katkısında falan değilim, hatta iptal ettirmeyi bile düşünüyorum çünkü onun için bakıyorum zannediyorlar yani. Herkes kendine şey biçiyö yani, bi de parayı alıyosun diye. Ben onun için dilekçe vermeyi düşünüyorum, moralim ona da bozuluyo yani kim naparsa yapsın. Verdiği para ne ki ama işte o parayı alınca o parayla bakmış oluyosun sanki normalde bakmıyomuşum da, parayla bakıyomuşum gibi oluyo. Dışarıdan böyle görünüyo, kardeşim de olsa anlamıyo, beni yıpratıyorlar, bana bişey olsa, o para beni mi kurtaracak. Benim durumum hiç değişmedi ki, durumum bana göre değişmedi. Maaşım var, elimde güç var diyemiyorum. Benimseyemedim yani psikolojimi daha çok bozuyo. Parasız olsa daha dik dururum etrafa karşı, şimdi sanki bakmıyomuşum da para hatrına bakıyomuşum gibi davranıyorlar. Dışardan öyle görüyorlar. Bacın, kardeşin bile olsa anlamıyo. Onu büyük bi para olarak görüyorlar, beni yıprattığına değmez yani. Bana bişey olsa, o para beni kurtarmayacak.” G2 (51 yaşında, annesine bakıyor)

“[...] Bi de öyle insanlar var ki, özürlü bi insana bakmak bile dışardakileri rahatsız ediyö. Güya hani şey yapıyolar işte, güya onun sayesinde bişeylere sahip oldun gibi görülüyor. Kendi insanları bile bilmiyo, yakın akrabalar sırf para için bakıldığını zannediyorlar, bu rahatsız ediyö beni çok açıkçası.” G21 (35 yaşında, kayınpederine bakıyor)

Devlet yardımı olmaması halinde, kadınların bakım vermeyeceğine ilişkin yakın çevrede oluşturulan algı, bir ölçüde evde bakım uygulamasının, engellilerin bakımı için ailelere nakdi yardım sağlayan büyük bir hizmet olduğu sunumuyla biçimlenmektedir. Söz konusu bu algı, engelli bakımının zor olduğu ve desteklenmesi gerektiğine ilişkin bir kabulün olmamasıyla bir araya geldiğinde, evde bakımdan yararlanan ailelerin, zaten kendi sorumluluğunda olan bir iş için devlet yardımıyla refah içinde yaşadıkları yanılgısına dönüşmektedir:

“Ben onun parasına güvenip de şunu yapayım, bunu yapayım diye... Ben her zaman derdim bu para güvenilecek bi para değil diye. Hani televizyonda diyolar, engellilere şu kadar maaş bağlattım, insan gerçekten o parayı alırken çocuğunu düşünüyö utanmıyo da ama işte engellilere bu kadar para, şu kadar yardım denince işte o şeylerden dolayı utanıyosun. Noluyo biliyo musun, yeri geliyo şuna bak yaa,

çocuğunun parasını alıyo, ooh çalışmıyo da o duruma düşürülüyoruz. Evin içini kimse bilmiyo ki. Bunlar hani dile getirilirse, hani başbakan diyo ya, ‘engellilere yok şöyle yapıyo’ diyo ya, havadan yani. Yani ben gerçekten yok işte bakım parası alıyolar, yok işte şu imkanları var. Bunun o kadar reklamını yaptılar ki, çevremizdeki insanlar da bizi zenginiz, hiç bi sıkıntımız yok zannediyodu.” G7 (29 yaşında, çocuğuna bakıyor)

Hak temelli sunulan sosyal hizmetler için söz konusu edilemeyecek böyle bir yaklaşım, bakım veren kadınların da algısını etkileyerek evde bakım uygulamasından yararlandıkları için vicdan azabı yaşamalarına, utanç duymalarına ve dahası devletin bir ‘hizmetinden’ yararlandıkları için pişman olmalarına yol açmaktadır:

“Ben o parayı vicdan azabı duyarak alıyorum. Yani küçücük çocuktan yararlanıyomuşum gibi yararlanmak amacıyla alıyomuşum gibi (ağlıyor), vicdan azabı duyuyorum. Oraya vardım parayı almak için yani ne bileyim ben karınca kadar sanki küçüldüm gibi geliyo bana. O kadar vicdan azabı duydum, o kadar kendimi kötü hissettim. Bu benim evladım, ben bundan yani ona emek verecek halde olduğundan yararlanıyomuşum gibi yani çok içim acıdı (ağlıyor). Çocuğuma parayla baktım diye yemin ederim, iki ay yemin ederim ağlayarak aldım o parayı. Devlet vermeseydi de bakıyodum, verdiği para ne bileyim öyle şey de değil yani, bi de vicdan azabı bırakıyo insanın içine. Bu paraya değil, bir gün bile bir komşuya versen bile yani bakamaz. Ben bunun ilaçlarını verirken bile komşular, ‘bizim yanımızda verme, bu çok ağlıyo, morarıp, morarıp, göveriyo’ diye, ‘bizim yanımızda verme ilaçlarını’ diyolar. Ne bileyim ki o para beni sıkıyo yani sıkılarak alıyorum.” G30 (35 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“[...] ‘İşte siz para için mi yapıyorsunuz bunu’ falan diye insanın onurunu kırıyorlar. Bu zamana kadar yapsaydım para için bundan önce baktıklarımı nasıl açıklayacaksınız. Ben de dedim ki biz bu zamana kadar anneanneme bakmışız, kimseden bir kuruş talep etmemişiz ama şu anda ben bu durumumla kendime bile bakamazken yardım istemişiz, suçlu yerine konulmuşuz. Ama benim anneanneme bakmamın bana sağladığı hiçbir getiri yok ki. Ben yirmi dört saat anneannemin başındayım. Bu milyarlar verilen bir iş de olsa yapılması zor, bunu herkesin kabul etmesi gerek. Kolay diyen de varsa, gelsin bir hafta burda yaşasın. Dışardan herkese kolay geliyo da içinde biz öyle yaşamıyoruz maalesef. Bi de kimse de gelip bize siz ne yapıyorsunuz gerçekten diye sormadığı için bilmiyolar. Hayır hadi bilmiyolar ama bi de bizim rahatımız iyimiş gibi böyle suçlayıcı, yargılayıcı olduklarında iyice nefret ettiriyolar verdikleri paradan. Ben bunu niye yaşıyım, işte

ben bilmiyorum da bi tek böyle yaşamak istemiyorum yaa.” G33 (35 yaşında, büyükannesine bakıyor)

Evde bakım, bakımın ailevileştirilmesini bir politika haline getirerek bir yandan devletin bakımı paylaşım zorunluluğunun üstünü örtmekte, diğer yandan zaten ailelere ait bir sorumluluğun yerine getirilmesini kolaylaştırmak için destek sağlandığı sunumuyla uygulanmaktadır. Evde bakım uygulaması, bakıma gereksinim duyan kişilerin ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için tek seçenek olarak sunulduğunda, bakımın aile içinde yapılmasını ve kadınının bakım vermesini zorunlu hale getirmektedir. Ancak kadınların, bakım işini en yakınları için yapıyor olmasalar, tercih edecekleri bir iş olmadığını üstüne basarak vurgulamaları, kadınların yaşamı açısından evde bakıma alternatif olacak gerçekçi hizmetlerin sunulmamasının önemli bir sorun olduğunu düşündürmektedir:

“Kızım olmasa ben bu işi kimse için yapmam, asla. Bakım vermek istemem başka işte çalışmak isterim. Daha serbest, daha güzel işler vardı, benim kafamı yormayacak işlerde çalışırdım en azından, stresli işlere gitmezdim. Böyle hani diyorum ya dille anlatılacak bişey değil bu, bunu yaşaman gerekiyo anlaman için.” G10 (49 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Bu paraya dışarıda bu iş yapılmaz, kolay değil yani, afadersin, bi insan, küçücük çocuğun altını temizliyon da şey yapıyon. Ne bileyim, kolay değil, kolay bişey değil, yaşlıya bakmak daha da zor, onun altından alıyon, ağzına sokuyon, haliyle şey ediyon yani, bunalıma da giriyon, tiksiniyon da. Çok zor, iki üç milyar da verseler ben bakmam çok zor durumda kalmadıkça.” G20 (57 yaşında, annesine bakıyor)

“Dışarda bir milyar da verseler ben bu işi yapmazdım, başkasının olsaydı inan ki bak, bakmazdım. Gider ev temizliği yapardım, bulaşık yıkardım yine çalışırdım ama bakım yapmazdım. Başka iş yapardım ama bunu yapmazdım, yok. Çok zor bişey, hiç bişeyim yok, ayağımı bağlıyo, elimi bağlıyo, bunalıma sokuyo, beynimi yoruyo hani elimde ne var, hiç bişeyim yok benim.” G13 (48 yaşında, çocuğuna bakıyor)

Kadınların, evde bakım uygulamasına dair değerlendirmeleri; aile ve devletin bakıma ilişkin sorumlulukları, uygulamanın bir hizmet olarak görülüp görülemeyeceği ve kadınların koşulları üzerindeki etkileri olarak özetlenebilecek üç ana hat üzerinden şekillenmiştir. Yukarıda alıntılanan söz konusu değerlendirmelerden yola çıkarak

kadınların; sosyal güvenlik sistemi dışında bırakılarak düzenlenen ve bakım verenlerin sosyal haklarının görmezden gelinmesine neden olan evde bakım uygulamasını, ev içinde bakım verenler olarak kendilerini güçlendirecek ve yaşamlarını dönüştürecek bir hizmet olarak kabul ettiklerini söylemek oldukça güçtür. Dahası kadınlar, bu uygulamanın hayata geçirilmesinde kendilerine ilişkin böyle bir amaçtan çok, evde bakımla karşılaştırıldığında, kamusal bakım kuruluşlarında gerçekleştirilmesinin daha maliyetli olması nedeniyle, bakımın evde yapılmasının teşvik edilmesi amacının bulunduğunu ifade etmişlerdir. Bununla birlikte bakım verilen kişinin, aile üyesi olması nedeniyle bakımının, evde gerçekleştirilmesinin doğal olduğuna ilişkin bir kanı da hakimdir. Toplumda da yaygın olan bu kanı, zaten sorumlulukları olan bakım için ‘bazı’ hanelere devlet tarafından nakdi yardım yapıldığı düşüncesine evrilerek, uygulamadan yararlanan hanelerin ve bilhassa bakım veren kadınların dışlanmaya maruz kalmalarına neden olabilmektedir. Bu nedenle evde bakım uygulamasının, Altuntaş (2009)’ın belirttiği gibi “sosyal politika ve hizmetlerin sosyal adaleti gerçekleştirme ve yurttaşlık haklarından tüm yurttaşların eksiksiz yararlanması anlamında ayrımcılık ve damgalayıcılığa karşı sosyal içermeyi sağlama hedefiyle” örtüştüğünü söylemek güçtür.

Özetle uygulamadan yararlanan hanelerde yukarıda aktarılan deneyimleri ortaya çıkartan evde bakım, ailenin sorumluluğu olduğuna ilişkin kabulle ve bakım hizmetlerindeki alternatifsizlikle, bir mecburiyet olarak kadınların yaşamlarında en çok zaman alan çalışma olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak Leitner (2003, s.358)’in vurguladığı üzere, bakımı ailevileştiren politikalar, yalnızca aileleri, bakıma gereksinim duyan aile üyelerinin ihtiyaçlarını karşılamaya zorlamakla kalmaz, aynı zamanda bakıma ihtiyaç duyan kişileri de ailelerine bağımlı hale getirir. Bu açıdan değerlendirildiğinde, bakım alan ve verenlerin hakları odağında destekleyici seçenekleri sunmayan ve salt bakım ücreti olarak düzenlenen evde bakım, yurttaşlık hakları kabulüyle sosyal içirme amacından çok, bakımın ailevileştirilmesini teşvik etmek için yapılan ve hem bakım alanlar hem de bakım verenler için bağımlılık ilişkilerini artıracak nakdi yardım uygulaması düzeyinde kalmaktadır.

4.2.1. Bakım Ücreti: Sadaka Mı Maaş Mı?

Evde bakım gibi politika uygulamalarıyla kamusal hizmetler yerine ikame edilmeye çalışılan nakdi yardımlar, sözde öznel olarak kadınları içermekle birlikte, onların eşitsiz koşullarında ve yaşam pratiklerinde kalıcı bir dönüşüm yaratma hedefini taşımamaktadır. Kadınların ev içinde gerçekleştirdikleri bakım işleri karşılığında yapılan nakdi yardımlara dair feminist literatürde geniş bir tartışma bulunmaktadır. Lister (2000, s.54) bu tartışmaları; kadınlara bakım işleri için nakdi ödeme yapılmasının bir hak olarak görülmesi gerektiği düşüncesi ile buna karşı geliştirilen, bakım işinin yasallaşması ve desteklenmesi gerekliliğinin kabul edilmesiyle birlikte, tek başına bunun yapılmasının, bakım vermeyi kadının işi olarak kutsayacağı görüşü çerçevesinde özetler.

Evde bakım uygulaması odağında yapılan bu araştırmada da ortaya çıktığı üzere; kadınların ev içinde gerçekleştirdikleri bakım işleri için ödeme yapılması, ne kadınların emeklerinin görünür kılınmasına yetmekte ne de kadın ve erkeğin ev işlerine, bakım işlerine ve ücretli çalışmaya eşit katılımını sağlamaktadır. Bu nedenle uygulamadan yararlanan hanelerde bakım veren kadınlar açısından evde bakımın anlamı, nakdi yardım; nakdi yardımın anlamı ise eve giren ek gelirle sınırlı kalmaktadır. Ancak evde bakım uygulamasından yararlanma koşulları arasında, evde bakılan ağır engelli bireyin varlığının yanı sıra ekonomik yoksunluk aranması, yapılan nakdi yardımı kaçınılmaz olarak, önemli bir ek gelir ve hatta bazı haneler için tek gelir haline getirmekte ve vazgeçilmez kılmaktadır. Aşağıdaki görüşler, kadınların evde bakım uygulamasını her ne kadar bir hizmet olarak değerlendirmeseler ve yetersiz bulsalar da yapılan nakdi yardımın hane için önemli olduğunu ortaya koymaktadır:

“Bu para nolmuş oldu biliyo musun, en azından bi destek olmuş oldu bize yaa. Hiç olmasa napacaktık (....).” G8 (34 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“[....] faydasını gördüm yani ek bi gelir oldu eve. Ben babamdan da maaş alıyorum, bu zamana kadar o parayla baktım anneme, bu da bağlanınca ek bi gelir oldu.” G6 (34 yaşında, annesine bakıyor)

“Bu para yine de iyi geldi gelmez mi, eşimin aldığı bir milyar yüz. B. 'nin bize olan

masraflarını çok kaldırdı bu para. O olmazsa biz çok zor durumdayız. Maaşım gibi görmüyorum ama en azından bi katkı.” G11 (44 yaşında, çocuğuna bakıyor)

Ungerson (2000), evde gerçekleştirilen bakım işleri için yapılan nakdi yardımların, çoğu zaman herhangi bir sosyal güvence sağlamadığı gibi piyasadaki ücret düzeyleriyle karşılaştırıldığında gerçek bir gelire ulaşamayacak olan sembolik ödemeler biçiminde yapıldığını vurgular. Evde bakım uygulaması kapsamında, bakıma gereksinim duyan ağır engelli bireyin, yedi gün yirmi dört saatlik tüm bakım ihtiyaçlarının karşılanması koşulunda bakım verenlere yapılan net asgari ücret tutarında nakdi yardım da, emeğin ücretlendirilmesi olarak değil, sembolik düzeyde yapılan bir ödeme olarak görülmektedir. Dolayısıyla kadınlar evde bakım uygulamasıyla kendilerine ödenen bakım ücretini, kendi emeklerinin karşılığı olarak görmemektedirler:

“Benim emeğimin karşılığını para olarak veremezsiniz. Yastığa kafamı koyduğumda düşündüğüm düşüncemin karşılığını bile veremezsiniz, terazide bir kum tanesi. Bu yaptığının eğer bir para karşılığı varsa, yetmez. Benim, benden sonrasının düşüncesinin bir miligramına yetmez, onun karşılığı yok zaten, onu o şekilde düşünürsek.” G16 (33 yaşında, çocuklarına bakıyor)

“Ben bu parayı hiç emeğimin karşılığı diye görmedim ki. Çoğu zaman da emeğimin karşılığını alıyomuşum gibi de gelmiyor ve şunu rahatlıkla söylerim bize verilen para emeğimizin karşılığı hiç değil, hiç değil. Ben şimdi dışarıda bi hastaya bakıcam desem iki, iki buçuk milyar alırım, şu anda yediz yüz lira geçiyo elime.” G28 (40 yaşında, annesine bakıyor)

“Yok, yok yaa çünkü asgari ücretle yirmi dört saat bağlısınız. Emeğimin karşılığı hiç değil, açık hapisane burası. [.....] Bu para ev ihtiyaçlarına gidiyo, anneannemin maaşı da kendi ihtiyaçlarını anca karşılıyo, işte arada benim emeğim de kaynıyo tabi (gülüyor). Bazı oluyo ki, paranın değeri olmuyor. Yedi yüz liraya liraya kim kime bakıyor.” G33 (35 yaşında, büyükannesine bakıyor)

Derinlemesine görüşmeye katılan kadınlar, evde bakım ücretini emeklerinin karşılığı olarak değerlendirmedikleri gibi ödemenin doğrudan bakımın karşılığı olarak yapıldığını da düşünmemektedirler. Kadınlar evde bakım ücretinin, bakım verdiği kişi için, bakım ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için yapıldığını vurgulamaktadır:

“Yani sağılsun devlet bize hiç bişey yapmıyo, yedi yüz lira para veriy o allah razı olsun, başka da bişey yok, bizim hiç bi şeyimiz yok. Oraya gittiğim zaman ne diyorlar biliyon mu, H. 'nin bakıcısı diye geçiyorum ben. Sana değil o para, yani devlet sana vermiyo o parayı. Biz eve kredi almak zorunda kaldık, paramız yetmediğinden kredi alamadık, alamayınca bi ek gelir göstermemiz gerekti. Eşim demiş ki, 'bi ek gelir yok da' demiş, 'bi hanım bakım parası alıyo', 'tamam' demişler, 'onun kağıdını getir'. Oraya gittim, kağıtta ne geçiy o biliyo musun, H. (bakım verdiği kişi) maaş.”
G31 (49 yaşında, kayınbiraderine bakıyor)

“[....] bi de şöyle bişey, bilmiyorum belki bu sadece benim düşüncemdir, o para yaşlıya olarak geliyo, ona harcamam gerekiyomuş. Hani bana ait bişey değil. Ama yani bu senin emeğindir, bunu senin emeğin için veriyoruz denilseydi böyle düşünmezdim.” G18 (45 yaşında, annesine bakıyor)

Evde bakım uygulaması; sosyal bir hak olarak tüm yurttaşları kapsaması hedefini taşıyan kamusal hizmetlerden vazgeçilmesinin ve yerine ‘en muhtaç olanlara’ yapılan nakdi yardımların ikame edilmesinin, bakım politikalarına taşınmış halini ortaya koymaktadır. Bizzat yararlanıcıları tarafından, nakdi yardım olarak tanımlanan uygulamadan, diğer koşulların yanı sıra yalnızca alt sınıftan hanelerin yararlanmasının mümkün olması, yardımın, haneye giren önemli bir gelir olarak ortaya çıkmasını beraberinde getirmektedir. Bununla birlikte görüşülen kadınlardan birinin (G5); *“bu bakım verenin emeğinin karşılığı olarak değil de, yoksul ailelere bir yardım olarak veriliyomuş gibi geliyo bana”* diyerek belirttiği gibi uygulama kapsamında bakım veren pek çok kadın, yapılan bu yardımı verdikleri emeğin karşılığı olarak değil, bakılan kişinin ihtiyaçlarının karşılığı olarak verildiğini ve emeklerinin ücretlendirilmediğini düşünmektedirler. Özetle kadınların ifadelerinden yola çıkarak bakım ücretinin, bakım gereksinimlerinin karşılanmasında hizmet alternatifsizliği nedeniyle, devletin önce seçeneksiz bıraktığı, ardından haneye giren önemli bir gelir olması bakımından yararlanıcıları bağımlı kıldığı bir nakdi yardım olarak deneyimlendiğini söylemek mümkündür.

4.2.1.1. Bakım Ücretinin Bağlanması

Evde bakım ücretinin bağlanması süreci, 30 Temmuz 2006 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanan ‘Bakıma Muhtaç Özürlülerin Tespiti ve Bakım Hizmeti Esaslarının

Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik'in, bakıma gereksinim duyan engelli bireylerin bildirimi, tespiti ve değerlendirilmesini içeren İkinci Bölüm esaslarınca gerçekleştirilmektedir. Buna göre Yönetmeliğin 5. maddesi gereğince, bakıma gereksinim duyan engelli birey için talep formu doldurulur ve 6. maddede geçen belgelerin tamamlanması istenir. Belgelerin tamamlanmasının ardından 7. madde gereğince, bakım hizmetleri değerlendirme heyeti tarafından engelli birey ve ailesi hakkında hazırlanan bakım raporuyla evde bakım uygulamasından yararlanılıp yararlanılamayacağı kararı verilir.

Görüşülen kadınlardan birinin (G5); *“o parayı da bağlatana kadar öldük, öldük, git gel, git gel, git gel”* diyerek anlattığı üzere, başvuru esasına dayalı olan evde bakım uygulamasından yararlanabilmek için tamamlanması gereken yasal prosedürlerin uzunluğundan, yapılan görüşmeler sırasında çok sayıda şikayet dile getirilmiştir:

“Ama bizi çok uğraştırıyorlar, mecbur olmasam ehh derim yeter, gel git, gel git. İstemezdim de ne ediyim mecburum. Bu parayı alcaz diye kaç gün, kaç gün bi yığın keğat dolandırdık.” G1 (54 yaşında, eşine bakıyor)

“Yakın zamanda aldım ben bu parayı, yirmi beş yıldır bakıyodum zaten, hiç bişey almıyodum. Onun için de ne uğraştım, ne koşturdum, ne koşturdum. Bi de o parayı vermemek için zorluyorlar.” G25 (49 yaşında, kayınvalidesine bakıyor)

“Onu da öyle kolay vermi haa, oraya git, buraya git, ordan oraya, ordan oraya. Biz yaşlı insanlarız, benim herif artık bi kere gittiği yeri, bi daha hatırlamıyo da.” G14 (70 yaşında, çocuğuna bakıyor)

İlk başvuru sırasında ya da uygulamadan yararlanma süresini uzatmak için yeniden başvurulduğunda yaşananlar, evde bakım uygulamasının, yurttaşlık hakları gereği sunulan bir hizmet olarak kabul görmesini olanaksızlaştırmaktadır:

“Bu parayı da almak için iki yılda bi rapor götürüyorum. Psikiyatri görüyo, nöroloji görüyo, ortapedi görüyo, böbreklerine bakıyorlar, raporlarını alıp tutup götürüyorum yine. Öyle kolay vermiyolar yani, al bu senin hakkın sen de bu parayı al diye vermiyolar, hak ettiğini kanıtlaman lazım.” G13 (48 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Evelsi gün beni merkezden bu bakım aylığıyla ilgili bilgilerimizi güncellemek için aradılar. O belgeleri en baştan, yeniden müracaat ediyormuşuz gibi yeniden hazırladım, yetiştirebilmek için dokuz buçukta evden çıktım. İnanır mısın, akşam eve geldim, ayaklarımın üzerine basamadım. Hem bi daha gidip yol parası vermeyim, bi daha gidip S.'yi evde yalnız bırakmıyım diye, bir güne sığdırayım diye, nasıl bir koşturmaca. Devlet bu parayı bize, bakan kişilere maaş diye verse böyle mi olur, bu mu olmak zorunda yani.” G15 (44 yaşında, eşine bakıyor)

Yapılan görüşmelerde, 30 Mart 2013 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanan ‘Özürlülük Ölçütü, Sınıflandırması ve Özürlülere Verilecek Sağlık Kurulu Raporları Hakkında Yönetmelik’e göre, özür oranının %50’den (60 yaş üzeri bireyler için %40’dan) yüksek olması gerekliliğine ek olarak, kişinin kendi yaşamsal etkinlikleri, başkalarının yardımı olmaksızın yerine getiremeyeceğini gösterir ‘ağır engelli’ raporunun alınması sırasında çok büyük güçlüklerle karşılaşıldığı açıktır. Özellikle 18 yaşından küçük çocuklar için süreli rapor verilmesi ve bu sürenin uygulamada yaygın olarak iki yılla sınırlandırıldığı görülmektedir:

“Bak devletin çarpıklığına bak, buna iki yıllık rapor verdiler, götüdük o raporu sosyal hizmetlere verdik, Mamağa. Tam yedi ay bizim rapordan hiç haber gelmedi, yedi ay. İki yıllık raporun yedi ayı getti mi. Bir gün vardım gittim, yedi ay oldu dedim, ne haber var, ne bişey var dedim. Ordaki adam baktı dedi ki bilgisayarına, ‘daha önünde’ dedi’ iki yüz yirmi yedi kişi var’ dedi. Düşündüm, düşündüm, iki yüz yirmi yedi geliceye kadar bizim rapor hep biter dedim. Eve geldim, Allah var, on beş, yirmi gün daha durduk, bi telefon geldi çocuğunuzu alın sosyal hizmetlere gelin diye. Aldık götüdük, o zaman küçüğüdü B. tabi, boyu kısa olduğundan kucağıma alıyodum (gülüyor) gidiyodum. Bir taksi çıkırdık, vardık, rapora baktı, işte ‘B. dişlerini fırçalayabiliyo mu, B. burnunu silebiliyo mu, B. suyunu içebiliyo mu’. Hocam dedim istersen, bakkalı, marketi, dünyanın yiyeceğini önüne koy, B. alıp da yiyemez. Akıyla bilir onun yenileceğini ama eli, ayağı bi tene tutmuyo. Tamam teyze dedi, bankadan hesabınızı açın, gelin dedi, keğadınızı neyin verin dedi, ondan sonra tamam mayışın bağlanacak dedi. İki ay da öyle durmaz mı. Raporun bir yılı kaldı, bir yıl aldım bakım ücretini, raporun bitmesine bir ay kala vardım hastaneye, dediler ki sıra üç dört aydan evvel gelmez, dört ay sonraya gün verdiler, B.’nin raporunun bitmesine bir ay kaldı, bir ay. Gittim vardım sosyal hizmetlere, dedi ‘teyzem’ dedi, ‘dört ay sonraya gün vermişler, senin paran kesilir bir ay sonra’ dedi, ‘raporunu alıp yine başlayım deyinceye kadar öyle de geçecek bi zaman’ dedi, ‘sen o mayışın bi yılını daha sayma’ dedi. Napak dedim, ‘başka hastaneye git’ dedi. Ben

de gittim Gazi hastanesine. Gazi hastanesi bunun eski raporlarına baktı, çocuğa baktı, buna ağır raporu verdi. Şurda önünde bi su bardak dursun, yüz sene dursun, alıp da kaldıramıyo, sağından soluna döndüğünü ben hatırlamıyorum bak on bir yaşında. On sekiz yaşına gelinceye düzelir mi, keşke düzelse.” G19 (48 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Raporun günü bitince acaba iptal olacak mı, iptal olursa napacam, çok mu uğraştıracaklar beni. Aslında böyle stres içinde. Mesela benim bu ay, böyle hep sıkıntıydı. Zaten bu raporlar hastaneden çıkıyo, TC kimlik numarasıyla verilen bişey. Güya TC kimlik numarasıyla her şey belli olacaktı ama yok, hala biz evrak taşıyoruz. Benim raporum yenileniyo, hastaneden belli olan bişey ama ben hala her yerden evrak dolaştırıyorum. Hastaneler öyle, hani çocuk belli, ben zaten götürüyom çocuğu ama rapor alınacağı zaman çocuğu tekrar istiyorlar. Zaten bildiğiniz, tanıdığınız bi çocuk bu, gördüğünüz bi hasta, notunuzu alıyorsunuz, tekrar gitmesine gerek yok ki. Bu çocuk yürümüyo, bu çocuk konuşmuyo. Hiç bişey yani size, sorsanız bile cevabını alamazsınız. Yüzde yüz özürlü bir çocuk ne yapabilir ki, neyi bekliyorsunuz yani. Görünce de bakmıyorlar bile, muayene etseler anlarım. Öyle suratına bakıyorlar, yaa bu çocuğun suratını görmek için mi çağırdınız.” G35 (31 yaşında, çocuğuna bakıyor)

İki senede bir rapor getir, sen bu çocuğun kulaklarında sorun olduğunu biliyorsun, zihinsel var hem de bayağ var, bu çocuk zaten yürümüyo, zaten konuşmuyo. Bu çocuk düzelse ne kadar düzelebilir. Raporunda da diyosun, yaşıtları gibi bi çocuk olmaz diye. Bazen diyorum valla burama kadar geliyo ya, illallah ediyosun, iki ay rapor peşinden koşuyorum ya hastanelerde.” G8 (34 yaşında, çocuğuna bakıyor)

Evde bakım uygulamasından başvuru esasına göre yararlanılabilmesi ve gerek ilk başvuru gerekse kaydın yenilenmesi sırasında tamamlanması gereken evrak işleri ile ağır engelli raporunun alınması sürecinde yaşanan zorluklar, uygulamadan yararlanmayı zorlaştırmaktadır. Ayrıca başvuru işlemlerinin tamamlanmasının ardından, evde bakım uygulamasından yararlanılıp yararlanılamayacağı, bakım hizmetleri değerlendirme ekibi tarafından hazırlanan raporla belirlenmektedir. Bu nedenle başvuru koşullarını karşılayan ve işlemlerini tamamlayan herkesin bu uygulamadan yararlanacağı anlamına da gelmemektedir. Böylece ağır engelli bireylerin bakımı için yararlanılabilecek tek makul uygulama olarak sunulmasına rağmen, kapsamı ekonomik yoksunluk ve ağır

engelli bireye bakım verilmesi koşullarının ötesinde daraltılmakta ve bütün hak sahiplerinin uygulamadan yararlanması mümkün olamamaktadır.

4.2.1.2. Bakım Ücretinin Tasarrufu

Yoksul haneler için bakım ücreti, haneye giren önemli bir ek gelirdir. Özellikle evde bakım uygulamasından yararlanan bireyin, özel durumu nedeniyle bakım masraflarının oldukça fazla olması, evde bakım uygulamasıyla yapılan nakdi yardımı daha da önemli hale getirmektedir. Aşağıdaki ifadeler bu görüşü yansıtmaktadır:

“M.’nin bezi oluyo, ilacı oluyo her doktora gittiğimizde para kesiyorlar, bir de çamaşırı ben mesela giydiği atleti bugün giydirdim sabah mutlaka çıkarırım, o atleti iki gün giydirmem, tişört olsun, giyim olsun. Sürekli çamaşır yıkıyorum, yemin ederim makineye atıp çıkarmaktan bıkiyorum bazen. Yani diyom hiç değilse bunun isteklerini karşılarsa yeter. Bugün ne bileyim, bi doktora götürsek mesela dört yüzden aşağı muaynelerin kapısı açılmıyor, bi hastaneye gitcek olsan yani bi taksi tutuyosun.”
G30 (35 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Bu hastalarda bakım çok önemli kendin kuru soğan da oturur yersin ama bunlar öyle değil. Mesela benim annem aynı zamanda şeker hastası günde üç dört öğün yemek zorunda, ara öğünleri çok önemli, meyve yemek zorunda, yoğurt yemek zorunda, balık yemek zorunda. Her şey pahalı hiç bişeyin yanına varılmıyo ki. Hastalanıyo hastaneye götürüyorum taksi parası veriyorum, eczaneye para veriyorum. İlaçlarına hiç şey almıcaz diyolar, ben bi dünya para veriyorum. Ayda elli, altmış lira, babamdan kesilen hariç ben eczaneye para veriyorum.” G5 (35 yaşında, annesine bakıyor)

“Nasıl biliyo musun, şimdi şöyle A. ne isterse alıyoz ya. A. bana desin, isterse aklı ersin, ister ermesin, bazen gösteriyo, ‘anna’ dedi miydi, tamam, o alıncak, çaresi yok. Çocuğum hasta kıyamıyom ona. Boyuna cihaz yaptırıyoruz, cihaz derler cihaz, volkır derler volkır ne bileyim aklına ne geliyorsa. Zaten aldığım para, inanır mısın anca bunlara gidiyo. Şimdi bak anaokuluna yazdırcam, iki yüz elli lira kayıt parası istediler. Geçen sefer de almışlardı hem de peşin yatırttılar biliyo musun. Bi de benim elime bi liste verdi, sanki normal bi çocukmuş gibi tuvalet temizliği, tuvalet peçetesi allahım yüz milyon da tuttum ben ona verdim, benim çocuğum öyle tuvalete falan gitmiyo ki, illa ki bezliyom. Geçen sene dört yüz milyona falan patladı bana sade bir anaokulu. Ben mama içiriyorum A.’ya, biraz şey olsun, enerji diye, her ay

onun mamasının altmış milyon yüzdesini ödüyorum. Eşim sigortalı olmazsa ben bunun altından hiç kalkamam, öyle zor ki, her şeyi zor. Sabit ya benim eczanem her ay yüz, yüz elli sabit. Mesela geçen sene bademciğini aldurdum, ameliyat için bir buçuk milyar yatırdım.” G8 (34 yaşında, çocuğuna bakıyor)

Ungerson (2000, s.177), engelli bireylerin bakımı için ödenen yardımların, gerçekten bakım için harcanıp harcanmadığına ilişkin tartışmaların bulunduğu dikkat çeker ve İngiltere’de yapılan araştırmaların, bu yardımların genellikle bakım için değil, genel hane harcamaları için kullanıldığını gösterdiğini belirtir. Litt (2004) tarafından bakıma ihtiyacı olan engelli çocuğuna bakım veren ve çocukları için nakdi yardım alan düşük gelirli kadınlarla yapılan niteliksel araştırmada da, katılımcıların çoğunun nakdi yardımları, yoksulluk karşıtı bir kaynak olarak kullanarak, günlük harcamalarını -telefon, beslenme, ısınma, barınma ve ulaşım vb.- karşılamak için kullandıkları ortaya koyulmuştur. Evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerde de alınan bakım ücreti, bakım verilen kişinin masraflarının haricinde, hanenin genel giderleri için de kullanılmaktadır:

“Benim bi kızım var okutmak zorundayım, anneme bakmak zorundayım. Anneme ben insan gibi yemek yedirmek zorundayım, banyosunu yapmak zorundayım, bana ayda inan ki altmış milyon su param geliyo. Yani eve bile zor yetiriyorum yani, o parayla geçinmeye çalışıyorum. Bakın bugün ayın kaçı, şu anda cebimde beş milyon lira para var, şimdi gidicek de, yumurtayla ekmek alacak kızım. Bazen bakkala yazdırıyorum, para alınca ödüyorum. Annemin özürlü maaşını verselerdi az çok idare ederdik, özürlü maaşını vermediler. Biz bu güne kadar devlete çalıştık, vergi verdik, bundan sonra da devlet bize biraz yardım etsin ama devlet kaşıkla veriyö, kepçeyle geri alıyo.” G28 (40 yaşında, annesine bakıyor)

“Ben aldığım aylığı olduğu gibi masraflara yatırıyorum, bunların masrafı hiç bitmiyo ki, öyle kendime şunu yapayım, kendime de şunu ayırayım diye bişey yok. [.....] biz anca evin kirası, aidatlar, mutfak masrafı, hastanesi derken yetmiyo ki. Ben B.yi psikiyatri, nöroloğa, endokrin, genetik, kardiyoloji ve diş, tam altı bölüme götürüyorum. Bazılarına her ay, bazılarına iki ayda bir götürüyorum. Her gittiğimde altı milyon mu, sekiz milyon mu muayene parası, bi de ilaç eklenince. Bu para olmadan önce eşim nasıl yapıyodu, kredi kartından harcama yapıyoruz, bi dahaki ay aldığımızla kredi kartını ödeyip, yine kredi kartından borçlanarak ihtiyaçlarımızı alıyoduk.” G27 (38 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Ben bu eve dört yüz lira kira veriyorum, benim aldığım nedir ki, ben dört yüz lira kira verdiğimde ne yapabilirim. Elektrik, su, doğalgaz, sırası geliyo ki fatura ödemekten bu evin ihtiyacını alamıyorum. Bana diyorlar ki düzenli besle, sen benim gelirimi biliyo musun ki, bırak düzenli beslenmeyi, beslendiğime şükrediyorum. Mukakkak ki sıkıntılar yaşıyorsun. Ben kuru ekmek de yerim ama bu çocuğumu beslemek zorundayım, besleyici yemekler yedirmek zorundayım, sütüydü, etiydi, yumurtasıydı, yoğurdıydı. Ee benim eşim de hasta, onun yemesi içmesi de düzgün olmak zorunda, ağar hastalık bu, bakımı çok iyi olmak zorunda. Ne bileyim ne diyim ki başka, sıkıntılar içindeyiz yani, sorunlarımız, ızdıraplarımız çok.” G22 (49 yaşında, çocuğuna bakıyor)

Yaman Öztürk (2011, s.60), bakım karşılığında yapılan nakdi yardımlara ilişkin olarak, kadının emeğini ücretlendirmiş gibi görünse de, eve giren paranın çoğu zaman kadının tasarrufunda olamayabileceği eleştirisinde bulunur. Kendileriyle derinlemesine görüşme gerçekleştirilen kadınlar, evde bakım uygulaması kapsamında ödenen bakım ücretini, kendi emeklerinin karşılığı olarak görmedikleri gibi emeklerinin karşılığı olarak da verildiğini düşünmemektedirler. Bu düşünce kadınların, bakım ücretinden kendileri için harcama yapmayı uygun bulmamalarını da beraberinde getirmektedir. Ancak elbette bakım ücretinin, yoksul aileler için temel ihtiyaçların karşılanmasında haneye gelen önemli bir ek gelir olması da, kadının bu ödemenin, sunduğu bakım emeği karşılığında yapıldığını kabul etmesi durumunda dahi, kendisi için tasarrufta bulunmasını lüks haline getirmektedir:

“Para bunun üstüne başına gidiyi, suyu, donu, bezi, peçetesi, yemeği. Bu parayı bi kere de şunu kendime alcam diye ayırım yapmadım ki, yapamam. Ben üzerine gidip de öle bişey alamam, bak şu üstümdeki yılların esbabı, hem napcam alıp da ben dışarı çıkmıyom ki, hadi desem dışarı çıkacam, güzel giyineyim ama yok çıkmıyom ki.” G14 (70 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Yook, (kendime harcamayı) nasıl düşünüyem, evin ihtiyaçlarına, çocukların ihtiyaçlarına harcıyorum. Evet tamam bana veriyolar da, benim param değil o, insanın kendi parası bi başka olur yani kendi çalışsa. Ben o parayı çok mu yiyorum. Hani A.’nın sondalarını devlet veriyo sağolsunlar ama eldiven, spanj batikon, bi de enjeksiyon onu biz alıyoz. Hani sağ olsunlar o maaşı biz alıyoz ya yani eve bi de A.’ya alıyoz. Kendim gidip de şurdan kendime bişey alim demişliğim yoktur. Demem, diyemem çünkü ben onu kendime harcasam çocuklarım açtır.” G23 (30

yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Bu para sadece ihtiyaçlara gidiyo, kendime nasıl bişey alabilirim. Nasıl diyeyim mesela ben o parayla evin dışında bir yerde oturup, bir kafede mesela, bir çay içsem kendimi rahatsız hissederim.” G26 (33 yaşında, annesine bakıyor)

Literatürde kadın ve erkeğin gelirlerini nasıl harcadıklarını inceleyen çalışmalar, kadının gelirini daha çok ev ve hane üyelerinin masrafları için harcamalarına karşın, erkeklerin kendileri için daha çok tasarrufta bulunduklarını ortaya koymaktadır. Evde bakımdan yararlanan hanelerde bakım veren kişi olmasına ve zamanının oldukça büyük bir bölümünü bakım işleri için harcamasına rağmen kadın, evde bakım ücreti üzerinde kendisi için herhangi bir tasarrufta bulunamamaktadır. Ancak aşağıdaki örneklerde de görüldüğü gibi görüşme gerçekleştirilen kadınlardan bazıları, eşlerinin bakım ücretine kısmen ya da tamamen el koyduğunu ya da koymak istediğini belirtmişlerdir:

“Her parayı aldığımda diyorum ki allahıma hamdolsun, buna da şükür, katkıda bulunuyo yani. Ama onu ben nasıl algılıyorum biliyo musun, ben çalışıp da parasını alıyomuşum gibi algılamıyorum. Çünkü maaşı alıyorum getiriyorum içinden yüz alıyosam işte bu, gerisini eşime veriyorum yani özel olarak ben bu parayı harcamam ya da şöyle böyle yapayım demiyorum. Mesela o yüzü alıyorum, diyorum bunla M.'ye iki pijama alacam, geri kalanını da bir kenara koyacam diyorum, öyle alıyorum. Şöyle düşünüyorum eğer ben bunu yapıyosam, neden sana (eşini kastediyor) getirip parayı veriyorum, sen de demiyosun ki yaa, kadın bu para senin hakkın ama sen bu parayı bana veriyosun, allah da senden razı olsun demiyosun. İstersen bunu bana verme sen al, harca ya da biriktir, naparsan yap demiyo bana. Haa dese de ben o parayı ne yapayım. Ne yaparım al beş kişiyiz, yine eve harcanır o para.” G3

“Haa bu gecekonduda kiradayım, ikiyüz lira kira veriyom, elektrik veriyom, su veriyom ondan sonra sekiz boğaz, bi odanın içinde sekiz boğaz. Bu para geldiği gibi gidiyo, kalmıyo ki valla bana bişey kalmıyo. Aha işte kira veriyom, su veriyom, elektrik veriyom, gerisini adama veriyom, araba bozuluyo ben yapıyom, teker bozuluyo yapıyom, benzin alıyom işe gidip geliyo ya o arabayla. Elimde bişey kalmıyo, elimden alıyo işin açığı. Yani bu paranın bana hiç bi katkısı olmuyo valla, yarım yamalak geçinip gidiyoz. Aha bak doktora gidemiyorum, ilacı yazdıramıyorum, alsam para yok, almasam hastayım.” G29 (43 yaşında, kayınvalidesine bakıyor)

“Evet para hayatta her şey değil belki ama, hayatta biranda her şey para oluveriyo. Ben bu parayı gördükten sonra, allahım diyorum ben önceden ne yapıyordum acaba. Çünkü yedi yüz milyon alıyorum, aslında bin dört yüz alıyorum da yedi yüzünü eşim alıyor, evet maalesef. Öyle oluca ben ayın sonunu zor görüyorum bazen. Hele okul döneminde, aidatları, işte giderleri, her gün fotokopi masrafları. Eşim de o paraya güvenerek, vermiyo bana harçlık, ben de istemiyorum, çok nadir kızlarıma bazen yapıyo (geriliyo). Bi de kadının elindeki para koparılmaya çalışılıyor, erkek tarafından. Çünkü erkekler kadının elinde para olsun istemezler. Paran var yaa, al işte ordan deniliyor mesela bişey olduğunda. Halbuki ne kadar üzücü bir durum değil mi düşüünün, erkek kadın düşünme yaa insaann. Benim karımın çok paraya ihtiyacı var çünkü çocuklarıma bakıyo, benim karımın ihtiyacı var dışarıya çıkıyo. O bilmiyo mu sanki çocuklarının masraflı olduğunu, görmüyo mu. Kart onda kalsın istiyö, banka kartını çekecekmiş, o verecekmiş benim elime. Bunun için tartışma yaşadık. Baktım ki, eğer verirsem ben o kartı, bir daha alamayacağım.” G16 (33 yaşında, çocuklarına bakıyor)

Evde bakım uygulaması kapsamında bakıma gereksinim duyan kişinin bakımı karşılığında yapılan nakdi ödeme, genellikle bakım masrafları için harcanmakla birlikte, uygulamadan alt sınıftan ailelerin yararlanabiliyor olması nedeniyle, kaçınılmaz olarak hanenin genel giderleri için de harcanmak zorunda kalınmaktadır. Kadınlar, evde bakım ücretini kendi emeklerinin karşılığında verildiğini düşünmedikleri gibi yaşanan ekonomik yoksunluk da kadının bu ödemeden kendisi için tasarrufta bulunmasını engellemektedir. Ancak erkekler, çoğunlukla bakım işlerine katılmamalarına, nadiren ise gereksinim içindeki bireyin bakım ihtiyacının karşılanmasında kadının harcadığı emek zamanının oldukça azını, sınırlı bakım etkinlikleri için ayırıyor olmalarına rağmen, bakım ücretinin tasarrufunda daha çok söz sahibi olabilmektedirler. Bu durum, bir sosyal hizmet biçimi olarak nakdi yardımların doğrudan kadına yapılmasının dahi, aile içindeki ataerkil ilişkiler nedeniyle kadının tasarrufta bulunmasını beraberinde getirmediğini göstermektedir.

4.2.2. Yeni Eşitsizliklere Doğru: Yoksulluk Kriteri

Lukemeyer ve diğerleri (2000), yaptıkları çalışmayla özel bakıma ihtiyaç duyan çocuğa sahip ailelerin, diğer düşük gelirli ailelerden daha ciddi finansal zorluklar yaşadıklarını, cep yakan bakım maliyetlerinin, aileleri maddi sıkıntılarla karşı karşıya bıraktığını bu

nedenle, özel bakıma gereksinim duyan üyesi bulunan düşük gelirli ailelerin yoksullaşmalarının kaçınılmaz hale geldiğini ortaya koymuşlardır (Aktaran: Litt, 2004, s.630). Türkiye’de Akyar ve Akdemir (2009) tarafından yapılan araştırmada da, ekonomik durumun ‘zor geçiniyoruz’ ve ‘idare ediyoruz’ şeklinde ifade edildiği hanelerde, ortaya çıkan bakım ihtiyacıyla birlikte ekonomik durumunun daha da kötüleştiği ortaya çıkartılmıştır. Yapılan araştırmalara benzer biçimde evde bakım hizmetinden yararlanan hanelerde yüksek bakım maliyetleri, öngörülemeyen masraflar düşünüldüğünde evde bakım uygulamasında ekonomik yoksunluk koşulunun aranmasının yeniden gözden geçirilmesini de zorunlu hale getiren bu gerçeklik, aşağıdaki üç örnekte çarpıcı biçimde ortaya çıkmaktadır:

“Yaa bak inanırsan öyle çok aman aman zengin olmadıktan sora, evde böyle çocuğu olan, hastası, ne bileyim yaşlısı olan eve yetmez ki sana yeten. Bununla uğraşmak kolay mı elindekini avcundakini döküyorsun. İnanır mısın öyle bişeyin içindesin ki allaha şükürler olsun şimdi bayağ bi ayıktım yani. Altı senedir dokuz ayrı özel eğitimin içine düştüm, altı senedir. Cahillik, bilmiyonkine böyle bi çocuğun yok, böyle bişey başına gelmemiş. Bi cihaz yaptılar bize biliyon mu, ki daha A. 'ya ben aylık bi maaş bile almıyodum. O zamanın parasıyla, A. bir buçuk yaşında, altı yüz milyon dediler verdik. Babası, özel ayakkabı yapacaklarmış, ayakları düzelirmiş, napcaz dedim. Alcaz dedi, aldık, iki ay yazık adam onun ayakkabısına çalıştı, iki ay. İşte senin halinden anlamıyolarkine. Neyse yeni bi cihaz çıkmış, ne kadar hocam dedim, dört yüz dedi, volkır. Yaptırmanız şart dedi, tamam hocam yaptıralım dedim. Eve geldim, dedim böyle böyle volkırmiş, iyiymiş, iyi olurmuş. Adam dedi, allah büyük H. dedi, yine fazla kalırım, çalışırım yaptıralım dedi. Ertesi gün oturuyoz böyle veliler, çocuklar falan, tesadüfen yaa, bi medikalci gelmiş. Dedim bi volkır alsam dedim, ne kadar veririm dedim, ne kadara yaparsınız dedim, dedi 'elli tl'. Nee demişim ben, 'noldu abla, çok mu pahalı dedim' dedi, vallaha dedim çok ucuz dedin dedim, elli tl se yaptırırım ben sana dedim. Ama nasıl dedim bu volkırların hepsi aynı değil mi, 'aynı abla' dedi. Ee niye bana dört yüze yapılacak dediler dedim, güldü, 'boş ver abla' dedi. Amaan ben şok oldum, dedim biz öyle bişeyin içine düşmüşüz ki, biz ayık olalım, yoksa dedim bunun içinden çıkamayız. Geçen dizlik dediler, tamam aldım bir iki kere taktı, evde dedim sıcak oluyo çocuk istemiyo dedim, 'tamam gerek kalmadı' dediler. Dedim ya siz benimlen dalga mı geçiyosunuz, biraz da bizi düşünün yazık, biz de insanız ya. Ne hallerle alıyoz, bu özel eğitime gidiyom bana şunu yaptırıyo, öbür özel eğitime gidiyom bu olmaz diyo başkasını yaptırıyo. Vallaha bıktım ya, karyolanın altında cihaz, dolabın içinde cihaz, orda cihaz, bıktım dedim yaa.” G8 (34 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Hiç hissettirmedi bile varlığını, geldiği gibi gidiyor çünkü annemin bakımı çok masraflı zaten. Hafta içi üç ya da dört gün hastaneye gidip geldiğimiz oluyor, onun da illaki masrafı oluyor. Mesela özel aldığımız, annemin bakımı için özel ihtiyaçlarımız var, onlar için hiç yeterli değil. Ufak tefek mesela ayda otuz paket ıslak mendili, peçetesi, plastik tabağı, bardağı yani böyle tek tek söyleyince göze görünmüyo ama toptan aldığımızda çok oluyo, gidiş gelişler. En basiti mama seti, tanesi on bir lira, otuz tane alıyorum, üç yüz otuz lira, devlet bana bunun sadece bana yarısını veriyö, sadece. Niye o kadar pahalı öyle bi set, niye her yerde bulunmuyo, tek bi yerde bulunuyo çünkü çok pahalı ve devlet sadece yarısını ödüyo. Diğer yarısını ben nasıl ödüyorum, hadi tamamını vermesin, dörtte üçünü verebilirdi mesela. Ben hastamın bezini alıyorum, yüz yirmi milyon her ay. Mesela ben imkanım olmadığı halde özel ambulansla götürüp, getirmek zorunda kalıyorum. Sağlıkta çok büyük düzenlemeler yaptık diyolar ama evet sadece sıra beklemiyoruz, sabahın altısında orda oluyorum ama sıra beklemiyorum o kadar ama her şey de paralı oldu, muayene ücreti, ilaç katkı parası, kanser ilacı, kalp ilacı, tansiyon ilacı, kan sulandırıcısı, antidepresanı annemin ilaçlarının bir çoğunu bulamıyoruz mesela. Anneme bakabilmek için, tedavisi için on beş milyar kredi çektim, annem çıkmalı on beş gün oldu, bunun altısı gitti, yatağını aldık, bi yatağı iki milyar, havalı yatağı var çünkü sırtında yarası oluyo mecbur, ee solunum cihazını aldık (....).” G26 (33 yaşında, annesine bakıyor)

Görüşme yapılan kadınlar, evde bakım uygulamasında aranan yoksulluk koşuluna ilişkin olarak gelirden çok, giderlerinin olmasına rağmen bunun dikkate alınmıyor oluşunu, uygulama açısından büyük bir yanlış olarak değerlendirmektedirler:

“Yok dört yüzmüş de, yok beş yüzmüş. Ama biz bi hastaneye gitcek olsak taksiyle otuz gidiş, otuz geliş dünyanın parasını veriyoruz, bi o kadar da ilaçdı, muayneydi para çıkıyo eczaneye gidince. Yani hangi birini sayayım, gelir bi tane ama gider çok, gelir de bana mı geliyo, eşime geliyo zaten.” G3 (48 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“[....] efendim aile neymiş on lira, yaa normal bir kişiylen, diyelim normal bi horanta beş yüz lira yir, B. bin lira yir. Yaa B. afedersin, elin giydiğinden giyemiyo, elin yidiğinden yiyemiyo. B. gibi insanlar, hani özel insanlar dediğin, niye normaller gibi hesaplanıyo. Yoksulluk neymiş dört yüz, dört yüz elli lira.” G19 (48 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Bu kadının ihtiyacı var kendisine bakamıyo, bu kadının yemesi var, içmesi var, bu kadının banyosu var, suyu var, elektriği var bunların hesaba katılması lazım. Madem gelirim hesaplıyo, giderimi de hesaplasın, yetiyosa verme, ben de almam zaten ama yetmiyor. Diyorum ki biz kira, elektirik, su ödüyoruz bunlar nolucak diyorum, diyo ki onu devlet hesaba katmaz, o zaman o devletin allah belasını versin dedim, aynen böyle söyledim. Devlet onları hesaba katmıyomuş, hiç giderleri görmüyo, ama gelirleri katıyo, eşinden alıyon, bakım ücreti alıyon sana yeter diyo. Çünkü asgari ücret ne kadar, bi insan asgari ücretle geçiniyosa diyo, bununla hayli hayli geçinir diyo (sinirleniyor). Ama insanlar asgari ücretle de geçinemiyolar ama onun farkında değiller, insanlar neler çekiyo.” G28 (40 yaşında, annesine bakıyor)

Engelli birey bakımının oldukça maliyetli olmasının karşısında, engellilere yönelik varolan pek çok hizmetin ücrete tabi olduğu gerçekliği durmaktadır. Bu nedenle bakıma gereksinim duyan ağır engelli bireyin temel ihtiyaçlarının karşılanması dahi, orta ve alt sınıftan ailelerin ekonomik yoksunluk yaşamasını kaçınılmaz hale getirmektedir. Bu gerçekliğe rağmen engellilere yönelik olarak sunulan bir hizmetin, ekonomik yoksunluk koşuluna tabi olarak sunulması, yaşanan yoksunlukların hafifletilmesinin ya da ortadan kaldırılmasının hedeflenmediğini göstermektedir. Görüşme gerçekleştirilen kadınlardan birinin (G1); *“nice fakir fukaralar var alamayan, herkes de alamıyo zaten, iyice benim gibi fukara olacan, canın çıkmamış olacak, yaşıyon olacan ama aç olacan, yoksa devlet el mel uzatmıyor”* diyerek ifade ettiği gibi görüşmeler sırasında pek çok kadın, bu koşul üzerinden eleştirdikleri uygulamayı, engelli bireylerin bakımında; gerek engelli bireylerin dezavantajlı koşullarının ortadan kaldırılmasıyla gerekse kadının bakım emeğinin ücretlendirilmesiyle sosyal devletin varlığını hissettirecek olan bir politika uygulaması olarak değil, daha ziyade yaşadıkları dezavantajları araçsallaştıran bir uygulama olarak gördüklerini ifade etmişlerdir:

“Hizmet etmemek için, bu parayı vermemek için bi bahane. Ben çok zengin olsam, düşün bi kere, sen çok zenginsin, böyle de bi çocuğun var, istediğin hastaneye de götürürsün, istediğin bakıcıyı da tutarsın, istediğin eğitimi de aldırırsın. Ee benim yok napıyım, ne istediğim okula, istediğim saat kadar götürebiliyom, ne bi özel doktora götürebiliyom. Haaa bunlar parasız olsa ben de almıyım bu parayı zaten ama yok, her şey para, böyle bi çocuğun bu ülkede bakımı kolay mı, değil. Düşün bi normal bi çocuk için bile dünyanın parası harcanıyo, bi de bu çocukları düşün. Şimdi sen insanların bi de evine kaç kuruş girdiğini neden sorguluyosun, bu ülkenin

çoğusu da fakir zaten bilmiyo musun. Yok ama neden üç kişiye vermesek kardır diye bakıyolar da onsan.” G13 (48 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Bence tek şart ağır olması, bakıma muhtaç olması gerekiyo hayatım. Yok eve şu kadar girerse veririm, beş lira fazla girerse keserim, sanki çocuk aldatıyorlar. Vereceksen verirsin, vermiceksen de dersin ki, kardeşim yok size hizmet mizmet dersin. Ama tabi o zaman neyle reklam yapıcan de mi hayatım (gülüyor).” G18 (45 yaşında, annesine bakıyor)

“Ben eve gelen ücrete bakılmadan bu hizmetin verilmesi gerektiğini düşünüyorum, çünkü evden çıkana bakmıyorlar ki girene bakılsın. Adam şunu diyo, eve giren paran iki üç kuruş fazlaysa, sen bu parayı hak etmiyorsun diye, o zaman senin emeğini görmezden gelmek bu, değil mi. Ben onu düşünüyorum, ben bu şekilde dilenci gibi yani bir gün olacak kesecek adam. Hani benim çocuğumu, çocuğumu göz önünde bulundurmuyorlar. Evin durumunu hesaba katsınlar bizi dilenci haline getireceklerine. O zaman madem siz bu şekilde çok çok tedirginsiniz, evin içine gelen paradan korkuyorsunuz, o zaman benim emeğimi görmüyorsunuz ki zaten öyle değil mi.” G34 (51 yaşında, eşine bakıyor)

Yukarıdaki ifadelerde de görüldüğü gibi engellilerin bakımı için önemli bir hizmet olarak sunulan evde bakım uygulamasında haneye giren gelirin hesaplanması, yalnızca kadınların emeğinin devlet tarafından görülüp görülmediği konusunda değil, aynı zamanda engellilere yönelik hak temelli, kapsayıcı bir hizmet olup olmadığı konusunda da tartışma yaratmaktadır. Görüşme yapılan kadınlardan birinin (G30); *“bizimkini hesapladılar, biz yoksulmuşuz ondan alabiliyomuşuz. Ne bileyim bu da kötü oluyo insanın içine yani. Sanki muhtaçsın da, devlete el açmışız gibi vereceğine muhtaçmışız gibi oluyo, öyle hissettim ben ama yapacak bişey yok. Herkese vermemek için hesaplıyolarmış, çok fakir çıkmayana da vermiyolarmış, kuralmış bu”* diyerek yansıttığı gibi engellilerin bakımına yönelik olma iddiasındaki sosyal bir hizmetin, yoksulluk şartına bağlanan nakdi bir yardıma indirgenmesi durumunda, yaşadıkları olumsuz koşullar nedeniyle yararlanıcıların hak ettikleri için ulaştıkları devletin sosyal bir hizmeti değil, hak etmek için uğraştıkları bir devlet yardımına dönüşmektedir.

2007 yılında kabul edilen 5579 sayılı ‘Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun’ un 2. maddesiyle değiştirilen ve

2828 sayılı SHÇEK Kanunu'na getirilen ek 7. Maddeye göre; evde bakım uygulamasından yararlanılmasında, bakıma gereksinim duyan engelli bireyin ve onun bakmakla yükümlü olduğu kişilerin gelirleri toplamı esas alınmaktadır. Uygulamada bu koşulun, engelli bireyin bakmakla yükümlü olsun olmasın, hanede yaşayan tüm kişilere ve haneye giren toplam gelire genişletildiği görülmektedir. Zira araştırmaya dahil olan hanelerde uygulamadan yararlanan engelli bireyler çoğunlukla, başkalarına bakmakla yükümlü kişiler değil, bakılmakla yükümlü kişilerdir. Derinlemesine görüşmeler sırasında kadınlar, haneye giren gelirin hesaplanma şekline itiraz ettikleri gibi doğrudan kendi emeklerinin karşılığı olarak ödenmesi gerektiğini düşündükleri evde bakım ücretini, eşlerinin gelirlerinin etkilemesine de itiraz etmektedirler:

“Bak ben kızım için alamadım, niyee. O da en az oğlum kadar ağız bakarsan ama vermediler, eşinin maaşı yetiyo size dediler. Eve gelen para benim çocuğuma verdiğim emeği neden etkilemek zorunda ben bunu anlayamıyorum, bana çok saçma geliyor. Bu işi hala ben yaptıktan sonra hiç bişeyi değiştirmiyö ki, benim eşimin parası. Zaten onun parası benim elime mi geçiyo, kendi alıyo kendi harcıyo, haa evin faturalarıydı falan da ödüyo ama kendi harcıyo sonuçta.” G4 (53 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“[....] Bi de benim eşimin malından dolayı bana verilen paranın kesilmesi kadar saçma bişey olabilir mi. Benim eşimin arsası olsa bana ne, evi olsa bana ne, bana bi faysası yok, yok ki. Onun evi arsası benim çocuğuma mı gelip bakıyo, bana bi güvence mi oluyo.” G3 (48 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Bu para güvenilir bi para olmuyo böyle olunca. Benim çocuğumun durumu belli, yıllar da geçse, büyüse de değişmeyecek hep aynı kalacak. Düzelse keşke ama düzelse, düzelse ne kadar düzelcek. Zaten biz durumunu raporlarla bildiriyoruz. Ama olur da diyelim ki benim eşimin maaşı artı, o zaman bu para kesilecek. İnsan, eşinin maaşı artmasın diye dua eder mi, ben ediyorum valla (gülüyor).” G11 (44 yaşında, çocuğuna bakıyor)

Evde bakım uygulamasında aranan ekonomik yoksunluk koşulu, kimi durumlarda işgücüne katılımların önüne geçerek hane gelirinin yükselmesinde önleyici bir tedbir haline gelmekte, kimi durumlarda ise başka koşullar nedeniyle yararlanıcıların önceden hak ettikleri farklı sosyal yardımların kesilmesine neden olmaktadır. Evde bakım uygulaması her iki durumda da, yoksulluğu yalnızca bir koşul olarak aramakla

kalmamakta, aynı zamanda hanelerde yoksulluğun en ağır biçimde yaşanmaya devam etmesinin önünü açmaktadır:

“Devlet bu maaşı veriyο diyo ki başka işin olmasın, ee napalım o zaman biz, hırsızlık mı yapalım. Dört kişi, bak bu hanede biz dört kişi yaşıyoruz, bi de annem beş. Neymiş elli lira fazla diye keseceklermiş. Annem de bizle kalıyo kışları, ikametini de buraya aldık da kesmediler. Ama bu sefer ne oldu annem yaşlılık maaşı alıyordu onu kesmişler, şimdi çocuğun aldığı üç aydan üç aya onu anneme veriyorum, annemin hiç bişeyi yok ki, yaşlı bi kadın, bu yaptıkları sence insanlık mı.” G12 (55 yaşında, çocuklarına bakıyor)

“[.....] ben mesela işe girmek istedim, ben bu eve yedi yüz otuz dört lira kredi borcu ödüyorum. Eşimden dolayı emekli maaşı alıyorum ya, şimdi diyorlar ya eşinden maaş alanlar başka bi sigortalı işe girince parası kesilir diyorlar. Şimdi napsın kadın geçinemiyor, napsın yani çok afedersin gitsin orospuluk mu yapsın (sinirleniyor). Yaa onun önünü aç, insanlar çalışsın ama böyle olunca adam evde oturuyo tamam mı, oturuyo işe gitmiyo, belediyeden kömür yardımını bekliyo, gıda yardımı bekliyo. Ben niye bekliyeyim ki elim ayağım tutarken, ben zaten bakımımı veriyorum. Sen niye benim önüme engel koyuyosun ki. Belki ben bir milyara işe girecem.” G21 (35 yaşında, kayınpederine bakıyor)

“Daha kadının özürlü maaşını vermiyolar, kadının en doğal hakkı o, bu kadın yüzde seksen özürlü bi kadın, hakkı onun ama eskiden alıyordu şimdi kanun böyleymiş alamazmış. Ablamlar bana diyo ki, senin yüzünden alamıyo, herkes alıyomuş. Vermiyolar ki daha ne uğraşıcam, herkes alıyomuş, zannediyolar ki ben alıyorum da, onlara almıyorum diyorum, öyle zannediyolar. Köydeyken annem maaşını alabiliyordu, sonra durumu bozulup da ben yanıma alınca o maaşını kesmişler. Yaa ben zaten beş yüz altmış milyon maaş alıyorum eşimden dolayı, dört yüz elli lira kira veriyorum. Sen annemin özürlü maaşını benim maaşım var diye vermiyorsun. Kişi başına dört yüz yirmi milyon düşüyömuş, eskiden az düşüyömuş, şimdi çok düşmüş, o kadar değer biçmişler, o da bize yetiyömuş (sinirleniyor). Ben anlamıyorum kendileri hala geçinemiyoruz diye milyar milyar zam yapıyolar maaşlarına, ama biz bize düşünle fazla fazla geçinebiliyömuşuz. Kendilerine iş gelince, fazla fazla her şeyi alıyolar, vatandaşın gırtlğından geçen lokmayı hesaphıyolar. Aldığım kadarıyla yaşıyoruz işte, ben yedi yüz milyon lirayla alışveriş mi yapıyım, elektrik mi yatırırım, su mu yatırırım, kızma mı bakırım, anneme mi bakırım. Bi de bu parayı sanki çok büyük iyilikmiş, lütfümü gibi veriyolar yaa, hep alanı ezmek için. Annemin mesela özürlü maaşı en doğal hakkıdır, çünkü özürlü, ağır özürlü raporu

var ama vermiyorlar, ee hakkı. Dul maaşı hakkı, çünkü dul kadın kocası ölmüş. Ya bu dul maaşını hiç çıkarmıyolar ya da o zaman şartlarını da söylesinler televizyonda reklam ederken, bas bas bağırırken gerizekalılar (sinirleniyor). Dul maaşı çıkartık diyorlar, onu izleyen herkes de dul maaşı alıyoruz sanıyo.” G28 (40 yaşında, annesine bakıyor)

Evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerde kadınlar, yoksulluk koşulunu bizzat kendi yaşantılarından yola çıkarak değerlendirdikleri gibi tanıklık ettikleri yaşantılar üzerinden de eleştirmektedirler. Uygulama şekli nedeniyle yararlanıcılar arasında örtük bir rekabet yaratma olasılığı taşımasına rağmen kadınlar, yakın çevrelerinde bu koşul nedeniyle uygulamadan yararlanamayan hanelerin mağduriyetlerini sıklıkla dile getirmekte ve haksızlık olarak nitelendirmektedirler:

“Bizim bi arkadaş var, kadının parasını kesmişler. Kadın zaten dertten, kederden göğüs kanseri olmuş, iş yapamıyo, kolu böyle şiş balon gibi. Onun bütçesi yeterli mi bakalım ona, yeterli değil ki. Kesmişler, demişler ki senin bütçen sana göre yeterli, olur mu onun da bi yığın gideri var. Yani sen nasıl harcama yapıyosan, harcaman nasılsa bizimkiler de öyle, hatta böyle çocuğun varsa daha da fazla. Bilmiyorum yani, bilemiyorum. Yarın bu eve giren para artsa o zaman yine benim elimdeki kesilcek, her türlü mağdur benim (gözleri doluyor).” G10 (49 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Mesela benim bir tanıdığımın çocuğu var, menenjit geçirdi kız boydan boya yatıyo, hiç bi tarafı tutmuyo, boyu benim boyumdan uzun, on dört yaşında, yürümüyo, konuşmuyo, annesi altını bezliyo, şimdi bi de adet oluyo. Ee bu çocuk büyüyo, o büyüyo da, annesi babası duruyo mu onlar da yaşlanıyo, yapamaz hale geliyolar daha da zorlanıyolar. Ama neymiş evlerine gelen para kişi başı dört yüz değilmiş de, altı yüzmüş, o yüzden bağlanamazmış (sinirleniyor). Yarın öbür gün bu insanlar biz bu çocuğa artık bakamıyoruz, al sen bak derse napacak devlet, haa demezler de hadi diyelim oldu. Sonuçta bu insanlar belki o parayı alınca bir bakıcı tutacaklar çünkü yaşlılar artık, güçleri yetmiyo ama sen başka hizmet de sunmuyosun, eve gelen parayı bahane edip bakım ücreti de bağlamıyosun ee sonra. Bu aile ölsün mü yani ne kadar çaresiz olabileceklerini düşünabiliyo musun.” G21 (35 yaşında, kayınpederine bakıyor)

“Bak benim en büyük ablamın oğlu kırk yaşında, doğuştan zihinsel engeli var çocuğun. O çocuk üç aylık özürlü maaşı alıyo diye vermediler parayı, yani yazık

değil mi, o kadın onu yıllarca çekmiş, yaşlanmış, yaşını başını almış hala bakıyo, hala bakıyo. Ama neymiş eve gelen parayı hesaplamışlar valla yalan olmasın dört lira mı, beş lira mı ne geçiyormuş, bağlamadılar biliyo musun. Üstelik ablam da hasta artık, astımı var, kalbi var, şekeri var, raporlarını da gösterdi, yine de kabul ettiremedi. Eee hani kadının emeğiymiş yaa, ablamın emeği niye gözükmiyo o zaman.” G25 (49 yaşında, kayınvalidesine bakıyor)

2828 Sayılı Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu’nun Ek 7. maddesine göre, “hane gelirinde, hane halkı gelir ölçütünü aşan değişikliğin tespit edilmesi halinde evde bakım ücreti ödemesinin durdurularak, değişikliğin meydana geldiği tarihten itibaren yasal faizi ile birlikte tahsil edileceği” belirtilmektedir. Derinlemesine görüşmeler sırasında, yoksulluk koşulunun aşılması durumunda, uygulamadan yararlanmanın sonlandırılacak olmasına getirilen eleştiriler, ceza uygulaması söz konusu olduğunda endişeyle birleşmektedir:

“Bi de mesela eşimin parası arttı o zaman A.’nın parasını da keseceklermiş. Bizim eve gelen paramız ne kadar değişecek zaten, değişse değişse kırk lira, elli lira ama on lira da geçse keserlermiş, bize öyle demişlerdi bu para bağlanırken, bildirin yoksa cezaya girer demişlerdi.” G4 (53 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Bence bu para verme işini çıkarttıkları için pişman oldular, insanların parasını kesmek için ya da ne bileyim işte belki hiç bağlamamak için bahane buldular bunu bana kalırsa. Bak benim Bursa’da bir arkadaşım vardı, kadının kocası ölmüş, bir sakat çocuğuyla kalakalmış. Kadın yetiştiremiyordu, o çocuğa, o eve, faturalara yetiştiremiyordu kadın parayı, annesinden babasından istese onlar da gariban, elde yok avuçta yok. Aldığı paranın yarısını annesine verdi o gelip çocuğa bakıyordu, ilgileniyodu, kendisi de bi yerde işe girmiş işte nedir bulaşıktır, yemektir, temizliktir yapıyolar bi de sigortasını yapıyolar, düşünsene kadının sigortası bile yok bu nedir genel sağlık ondan gelmiş şu kadar borç var gel öde sigortalı ol diye eve kağıt. Neyse kadın girdi başladı işe, inanır mısın o kadının yüzü gözü açıldı, bi kendine geldi. Ama nerden duymuşlarsa duymuşlar geldiler kestiler kadının parasını, bi de üzerine ceza. Kadın kafayı yeme noktasına geldi, şimdi bu kadın kendini öldürse kim bunun sorumlusu. İki kuruş yardım veriyolar diye, köleleri belliyolar insanları.” G22 (49 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Zaten memur giderken söyledi, mesela kaç kişinin, mesela benim büyük kızım önce okuyodu ya şimdi işe başlarsa ilk başvurduğumuzda maaşını farklı alıyosan, bişey

yapıyosan, bir yerden para gelirse sana dedi, onun için bize başvurucan dedi. Vurmazsan dedi, biz size ceza vericez. Onlar bizi mahkemeye verirlerse, onlara geri para ödicekmişiz. Burda bi tane komşu var tanıdığım. Diyo ki, annesigile bakıyordu, kardeşi işe girmiş onu da söylememişler, başka bi yerden duymuşlar gelmişler işte ona ceza vermişler altı milyar para. Diyo benim zaten aldığım toplam para on milyar. On milyar para onlardan aldım, altı milyar para geri ödedim. O kadın yıllarca eziyet çekmiş o kadın, nasıl bi de altı milyar versin yaa sana kalkıp da. Bu insanın zoruna gitmez mi yani. O kadın mesela başka yerde çalışsaydı hakkı yok muydu, sen (devleti kastediyor) de üzerine alsaydın orda milyarlar harcardın. Bi de insanı insana şikayet ettiriyorlar. Devlet deyecek ki, o zaten onun hakkı. Böyle şey olur mu sence. Ben şimdi kızım çalıştığı için onlara gittim başvurdum, başvurmasam nolurdu. Adam başı dört yüz, adam başı dört yüz bazı geliyo kine yetmiyo. Adam başı beş yüz gelirse vermezler ama yine ben bakıyom, hakkım yok mu yani. O zaman ben sizi bunu vereyim siz bakın. Hak mı yani bu, valla hak değil bunlar yaa.” G9 (43 yaşında, kayınvalidesine bakıyor)

Evde bakım uygulamasının işçileri olan kadınların deneyimleri, uygulamanın bir devlet lütfundan sosyal bir hakka nasıl dönüştürülebileceğinin ipuçlarını sunması açısından da son derece önemlidir. Görüşme gerçekleştirilen kadınlar, uygulamadan hizmete giden yolda eve gelen gelirin hesaplanması yerine, bakım verilen kişinin ağır engelli olmasının tek koşul olması gerektiğini böylece bakım veren kişinin emeğinin esas alınmış olacağını belirtmişlerdir:

“Bu çok teknikleştiriyor bu işi ama bizim yaptığımız öyle teknik bişey değil, bi insana bağlısın devamlı. Bırakın verilen bu parayı, bunun nasıl bir karşılığı olabilir ki bu hayatta. Bi de bunu eve gelen ücret, üç beş arttı diye keserseniz, o zaman sizin verdiğiniz emeğin hiçbir anlamı olmuyor. O zaman da düşünüyorsunuz galiba bu para, bakım yardımı değil de, yoksulluk yardımıymış diye.” G7 (29 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Kızım şimdi staj görüyo, bir yıl staj görecektir ondan sonra çalışmaya başlıcak, zaten kesilecek ondan sonra bu para. Bence bu hiç hak değil, zaten ben ona, o hizmeti veriyorum, veriyorum yani bakıyorum. Altına kaçırıyo, üzerine oturuyo yani kolay bişey değil ki bu, onunla değerlendiriyorlar ben anlamadım. Bana ne çocuğum iki milyar alcaksa zaten kendine harcıcak onu. Bi kadın böyle emek çekiyorsa, o emeğinin de mutlak bi karşılığı olmalı.” G25 (49 yaşında, kayınvalidesine bakıyor)

“Ağır engellilerde gelir tespitinin yapılmaması gerekiyor. Zengin olsun fakir olsun, mesela bizim durumumuz şartlara uygun ama bir başkasının on lira fazla olduğu için alamıyor ama o insan da evindeki engellisine, eşine, çocuğuna, annesine, babasına bakıyor. Çok zenginler zaten buna ihtiyaç duymaz, elemanını tutar çalıştırır. Geliri değişir bir de bildirmezse altı kat cezasını ödüyor, bu çok acımasızlık. Eğer ağır engelli ibaresi varsa, bunun yeterli olması gerekiyo ayrıca bi yoksulluk tespitinin yapılmaması gerekiyo. Mesele benim eşimin aldığı bin seksen lira emekli maaşı, ben bununla ne kadarlık bir bakım yapabilirim. Kaldı ki benim iki okuyan çocuğum da var. Tamam biz kullanmıyoruz şu anda ama insanların kullandığı farklı farklı sağlık bezleri var, yatakları var, bilmem neleri var, insanlar bunları nasıl karşılasın yani. İnsanlar ellerine geçen parayı temizliğine mi kullansın, yiyeceğine mi kullansın, hastasının bakımına mı kullansın. Diyeceğim devletin bu yoksulluk kriterinden, gelir tespitinden vazgeçmesi gerekiyor.” G15 (44 yaşında, eşine bakıyor)

Özetle, evde bakım uygulamasının temel kriterleri arasında yer alan yoksulluk koşulu, derinlemesine görüşmeye katılan pek çok kadın tarafından ağır engelli bakımının kaçınılmaz biçimde oldukça masraflı olması ve dolayısıyla ağır engelli üyesi bulunan alt ve orta sınıftan aileleri kolaylıkla ekonomik yoksunlukla karşı karşıya bırakacak giderlerin varlığının dikkate alınmaması nedeniyle eleştirilmektedir. Haneye giren gelirin hesaplanması ve bilhassa eşlerinin gelirlerinin hesaba katılması kadınların emeğinin devlet tarafından görülüp görülmediği ve uygulamanın, engellilere yönelik hak temelli, kapsayıcı bir hizmet olup olmadığı konusunda tartışma yaratmaktadır. Zira bu haliyle bakım veren kişinin ve hanede yaşayan diğer bireylerin ücretli çalışmaya katılımlarını örtük olarak engellemekte ve daha önceden kazanılmış sosyal hakların iptaline neden olmaktadır. Yoksulluk kriterinin ortadan kalktığı tespitiyle birlikte söz konusu olabilecek cezai yaptırım uygulaması ise endişe yaratmaktadır.

UNDP Türkiye ve Levy Ekonomi Enstitüsü tarafından 2014 yılında, Türkiye için tüm hanelerin hane içi üretim ve bakım ihtiyaçlarını karşılamak için gerekli kaynağa sahip olduğunu varsayan yoksulluğun standart ölçüm yöntemlerinin yerine, piyasa ve piyasa dışı tüm temel ihtiyaçları hesaba katan, hanelerin büyüklüğüne ve hanedeki bireylerin özelliklerine göre değişen hane içi bakım ihtiyaçlarını karşılamak için harcanması gereken zamana sahip olup olmadığını dikkate alan iki boyutlu yoksulluk ölçümü geliştirilmiştir. Türkiye’de özellikle sosyal yardım ve destek programlarında,

evrensellik ilkesi yerine takip edilen şartlılık ve hedef kitle yaklaşımında standart eşitsizlik ve yoksulluk ölçümleri yerine bu yeni yöntemin kullanılması, uygulamaların yarattığı yeni eşitsizliklerin ortaya çıkmasını engelleyecektir (Masterson ve diğ., 2014). Evde bakım uygulaması bağlamında da, bakım veren kadınların zaman yoksulu oldukları açıktır. Bu yeni yoksulluk ölçümünün dikkate alınması durumunda, evde bakım ücretinin bağlanması için bakım veren kişinin zaman yoksulluğunu, piyasadan karşılayabilecek hane gelirine sahip olup olmadığı dikkate alınması bakım verenler olarak kadınların emeklerinin, dolayısıyla ağır engelli bireye bakım verilmesinin tek kriter olarak görülmesi talebini karşılayacak bir ölçüm sunmaktadır.

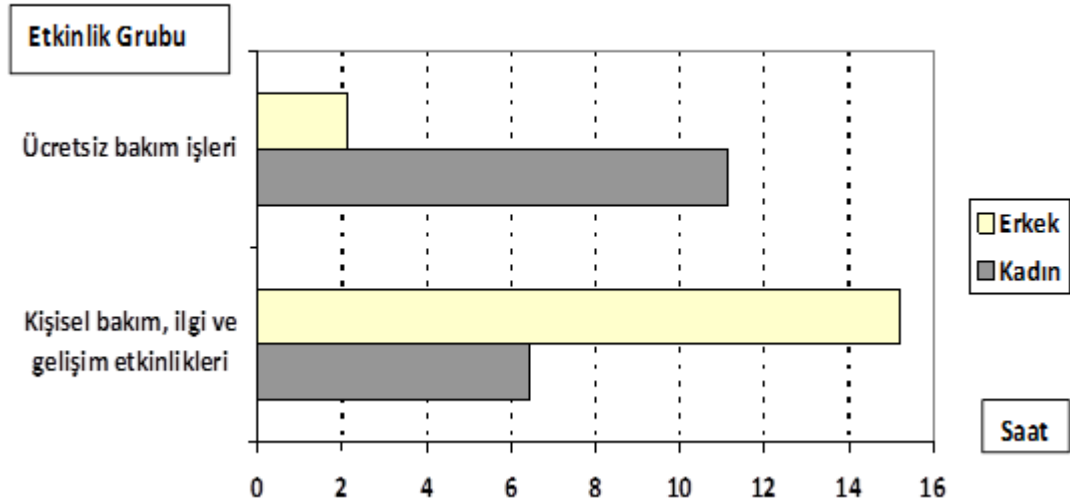
4.3. EVDE BAKIM PRATİKLERİ: BAKIM BUHRANLARI VE YOKSUNLUKLAR

Evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerde bakım veren kadınların pek çoğu, ücretli çalışmaya katılmamasına rağmen, zamanının büyük bölümünü ev içi işler için ayırmak zorunda kalması nedeniyle zaman yoksulluğu yaşamaktadır. OECD (2013b)'nin raporunda zaman yoksulluğu, gerek işgücü piyasasında gelir karşılığında gerekse ev içi işlerde ücretsiz çalışmaya ayrılan zaman nedeniyle dinlenme ve serbest zaman etkinlikleri için yeterli zamanın kalmaması olarak tanımlanmaktadır. Evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerde ev içi işlerin ve özellikle bakım veriyor olmanın kadının yaşamındaki pratik karşılığı, kendi zamanı üzerinde herhangi bir tasarrufta bulunamamasıdır. Masterson ve diğerlerinin (2014) aktardığı araştırmanın sonuçlarına göre, Türkiye’de zaman yoksulu olan on milyon bireyin yaklaşık bir milyonunu, hane içinde yalnızca bakım işleriyle uzun saatler meşgul olan kadınlar oluşturmaktadır. Araştırmaya göre ayrıca, zaman yoksulluğuna en yüksek oranda maruz kalanlar da, yoksul hanelerde yaşayan kadınlar olmaktadır.

Antonopoulos ve Hirnway (2010, s.8)’e göre, bakım yükü nedeniyle kadınların maruz kaldıkları zaman yoksulluğu, onların insani kapasitelerini tüketerek boş zaman, kişisel bakım ve uyku için ayırdıkları zamanın zorunlu olarak kısıtlamasına yol açmaktadır. Evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerde de bir kadının (G1); *“ağzım ayrılıyo yorgunluktan, o yanlı bu yanlı koşturuyorum yetişmeye çalışıyorum. Benim başka bi gelirim neyin olsa tutarım bi bakıcı, ben yetemiyom çünkü. Bazen öyle oluyo ki yetemiyom, hem annem hemi eşim, hadi diyelim ki çocuğun çok yükü yok bana, gene de*

fazla geliyo. Yetişemediğim zamanlar oturup ağlıyom sinirimden” diyerek belirttiği gibi gerek ağır bakım işleri gerekse yaşanan ekonomik yoksunluk nedeniyle zaman yoksulluğu, kadını baskılayan ve kaçamadığı bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır.

Grafik 5.: Etkinlik grubuna ve cinsiyete göre ortalama zaman kullanımı

Emek yoğun bakım yükü, zaman yoksulluğuna koşut olarak yaşanan yoksunluklarla kadının yaşam alanının evle sınırlanmasını, yalnızlaşmasını, özel ve sosyal yaşam olanaklarının ortadan kalkmasını ve kronikleşen sağlık sorunlarını da kaçınilmaz hale getirmektedir. Zaman kullanımı araştırması sonuçlarına göre, evde bakım veren hanelerde pek çoğu ücretli çalışmaya katılmayan kadınların zamanlarının büyük bölümünü çalışma türüne göre ücretsiz çalışma, ücretsiz çalışma türünde ise ücretsiz bakım işleri alırken, Grafik 5.’de görüldüğü gibi kadınların bir günde kişisel bakım, ilgi ve gelişim etkinlikleri için ayırdıkları zaman, toplam zamanlarının %28,1’ini oluşturmaktadır. Buna karşın erkekler ise %63,9’la bir günde en fazla zamanı kişisel bakım, ilgi ve gelişim etkinlikleri için kullanmaktadır. Ayrıca kadınlar sivil toplum örgütlerinde ve benzeri yerlerde gönüllü çalışmaya katılım için hiç zaman ayıramamaktadırlar. (Tablo 1.1., Tablo 1.5. ve Tablo 1.7.). Bu tablonun anlamı, evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerde bakımın, kadının varlığını ortadan kaldıracak denli ağır bir çalışma biçiminde gerçekleşiyor olmasıdır.

Yapılan derinlemesine görüşmeler sırasında da kadınlar, yaşamlarını yoksunlaştıran zaman yoksulluğundan sıklıkla söz etmişlerdir. Bakım yükü altında zaman yoksulluğu yaşayan kadınların ilk vazgeçmek zorunda kaldığı, gerçekte kendi yaşamları olmaktadır:

“Bazen düşünüyorum niye kıyafet alıyorum ki diye, giyinemiyorum bile. Kendim sadece bir hayalet gibi. Kendin için yaşamıyorsun zaten, kendin için yaşanacak bir ortam yok kuzum. Onun duyguları için çalışıyorsun, kendini bırakıyorsun. Kendini hiç dinlemiyosun, sadece kendini endekslemişsin karşındakinin duygularına, sinirlenmemesine, rahat edebilmesine ve buna rağmen vicdanen bile rahat değilsin.” G34 (51 yaşında, eşine bakıyor)

“[.....] Hepsinin önünde ben durmak zorunda kalıyorum. Nereye koşturacağımı şaşırdım, eşim hastanede yatar ona mı koşturayım, çocuğa mı koşturayım. Çok zor durumdayım, adadım kendimi, ikisine adadım, ben diye bişey kalmadı artık, aynaya bakmasını canım istemiyo, bakıp napıcam diyorum, zamanım da yok zaten, hevesim de yok.” G22 (49 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“On senedir yatıyo, bi yarası yok ama bunun karşılığında kendime ait bi yaşantım da yok, benim hayatımdan gidiyo, her konuda kendimden ödün veriyorum. Onun için de çok zor, kendim için de çok zor, onun en azından bi bakımı yapılyo bizim daha zor, bizim bütün hayatımız o. Yani böyle ağır bi hastaya bakarken insanın sağlıklı kalması çok zor, kendi hayatını yaşaması çok zor. (gözleri doluyor).” G5 (35 yaşında, annesine bakıyor)

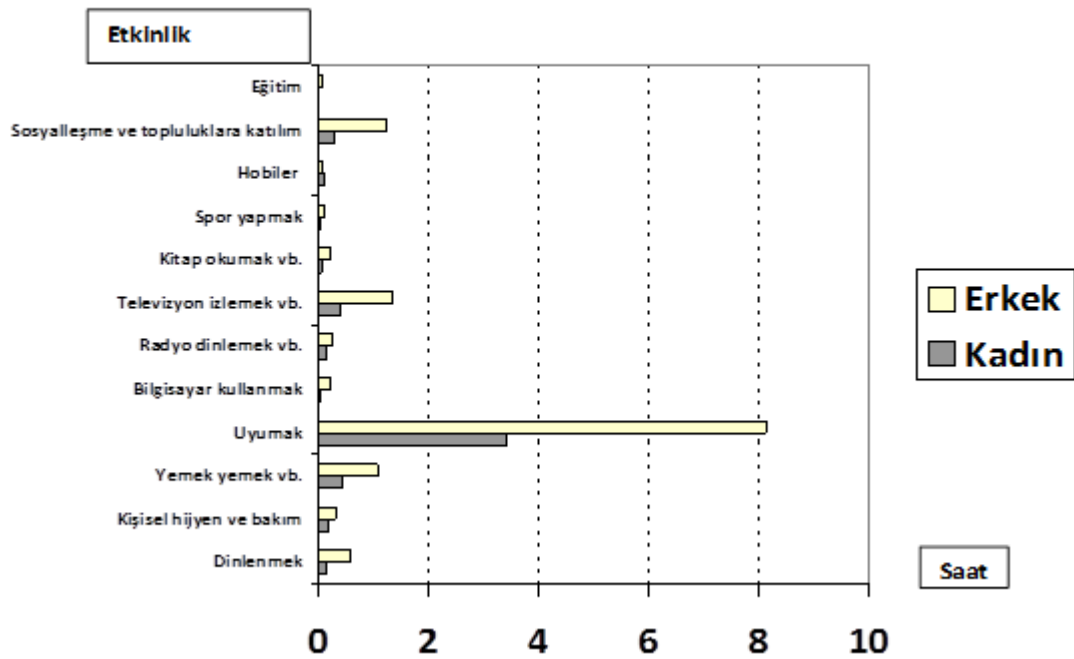
Dolayısıyla evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerde bakımın kadınların yaşamındaki karşılığı, sosyal ihtiyaçların yanı sıra temel ihtiyaçların dahi karşılanmasının mümkün olmadığı zaman ve olanaklardan yoksun kalmalarıdır. Pratikte kendilerine ait bir yaşama sahip olma olanağını ortadan kaldıran bu yoksunluklar, beraberinde kadınların kaçamadığı buhranları da getirmektedir.

4.3.1. Yoksunlaşan Kadın: Bakıma Endeksli Yaşam

Evde bakım uygulamalarından yararlanan kadınlar bakım verenler olarak kendilerini, anne ve eş rolleriyle özdeşleştirip bakım emeğini gönüllü olarak sağlıyor olabilir ve bu türden uygulamaların yaralanıcıları olmaktan mutlu olabilirler ancak bu durum, onların pek çok açıdan dezavantajlı bir konumda oldukları gerçeğini değiştirmemektedir

(Razavi, 2007, s.31). Örneğin UNDESA (2010) ve UNRISD (Mart 2009) raporlarında açıkça vurgulandığı üzere, toplumun geri kalanı kadınların yüklendiği ücretsiz bakım emeğinin çıktılarından yararlanırken, bu işler için harcadıkları zaman, kadınların öz bakım, eğitim, boş zaman, karar verme süreçleri ile sosyal ve politik katılımlarını kısıtlamaktadır.

Grafik 6.: Kişisel bakım, ilgi ve gelişim etkinliklerine ve cinsiyete göre ortalama zaman kullanımı

Grafik 6.'da görüldüğü gibi kadınlar, bir günde kişisel bakım, ilgi ve gelişim etkinliklerine ayırdıkları toplam 6 saat 45 dakikanın yarısından fazlasını uyku için, %10,4'ünü yemek yemek için, %9,6'sını televizyon ya da video izlemek için, %7,2'sini sosyalleşme ve topluluklara katılım için, %4,4'ünü kişisel hijyen veya bakım için, %4'ünü hiçbir iş yapmaksızın dinlenmek için, %3,7'sini radyo ve ses araçları dinlemek için, %2,5'lik bir oranı ise hobiler ve oyunlar için ayırmaktadırlar. Kadınların en az zaman ayırdıkları kişisel bakım, ilgi ve gelişim etkinlikleri arasında ise %1,5'lik oranla kitap, dergi, gazete okumak, %1,2'lik oranla spor yapmak ve %1'lik oranla bilgisayar kullanmak gibi etkinlikler yer almaktadır. Kadınlar eğitimle ilgili etkinliklere ise hiç zaman ayıramamaktadırlar. Erkekler ise kişisel bakım, ilgi ve gelişim etkinliklerine harcadıkları toplam 15 saat 20 dakikalık zamanın yarısından daha fazlasını uyku için, %10,2'sini televizyon ya da video izlemek için, %9'unu sosyalleşme ve topluluklara

katılım için, %7,3'ünü yemek yemek için, %6,3'ünü dinlenmek için, %3,4'ünü kişisel hijyen ve bakım için, %2,8'ini radyo ve diğer ses araçlarını dinlemek için, %2,4'lük bir oranı kitap, dergi, gazete okumak için, %2,3'ünü ise bilgisayar kullanmak için ayırmaktadırlar. Erkeklerin en az zaman ayırdıkları kişisel bakım ve ilgi etkinliklerinin arasında ise %1,2 ile spor, %1 ile ise hobiler ve eğitimle ilgili etkinlikler yer almaktadır. (Tablo 1.6.).

Öyle görünüyor ki, evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerde bakım verenler olarak kadınların bakım için ayırdıkları zamanın, kişisel bakım, ilgi ve gelişim etkinliklerine ayırdıkları zaman üzerinde büyük bir baskıya yol açarak, bu etkinlikler için ayrılan zamanın en aza indirgenmesine veya zaman ayırlamamasına neden olmaktadır. Konuyla ilgili yapılan bazı araştırmalarda da benzer sonuçlar ortaya koyulmuştur. Örneğin Leinonen ve Sand, (2013) yaptıkları araştırmada, bakım veren kişilerin dinlenmek için, kendi kişisel ilgileri veya diğer sosyal yaşam etkinlikleri için yeterli zaman bulamadıklarını belirtmişlerdir. Akyar ve Akdemir (2009) yaptıkları araştırmayla, bakım verenlerin %90'nının günlük yaşamının etkilendiğini ve etkilenenin %34,7'sinin sosyal yaşantıda, %13,9'unun iş yaşantısında, %12,5'inin gün içinde dışarı çıkma ile kendine zaman ayırma ve öz bakım yapma, %8,3'ünün psikolojik boyutta, %6,9'unun alışveriş yapma ve tatile çıkma ve %4,1'inin aileye zaman ayırma konularında olduğunu saptamışlardır. Lynch ve diğerleri (2009) ise araştırmalarıyla kadınların, boş zaman kullanımlarını etkileyen bakım ve bakımla ilgili etkinliklere erkeklerden daha fazla zaman harcadıkları sonucuna ulaşmışlardır. Araştırmaya göre, eşler arasında eğlence ve hobiler için erkekler, kadınlardan daha düzenli zaman ayırmakta ve ayrıca her hafta kişisel ilgileri için zaman kullanabilmektedirler. Kadınların erkekler gibi kendi kişisel ilgi ve hobileri için zaman ayıramamalarının nedeni, çocuk bakımı ve diğer ev işleridir. Kadınların %25'i yüksek eğitime devam etmek istemelerine rağmen, devam edememelerinin nedeni olarak çocuk bakımını gösterirken, erkeklerde bu oran yalnızca %4'dür.

Derinlemesine görüşmeye katılan kadınlardan birinin (G5); *“bölündüm, ikiye bölündüm bi yerde annem, bir yerde çocuklarım ama kendime ait ufacık bi parçam bile kalmadı”* diyerek belirttiği gibi kadınların kendilerine yeterli zamanı ayıramamalarının en önde

gelen sebebi, bakım yükü nedeniyle yaşadıkları zaman yoksulluğudur. Kadınlar yaşadıkları zaman yoksulluğu içinde bakım verdikleri kişilerin ihtiyaçlarının karşılanması için ayırdıkları zamanla karşılaştırılamayacak ölçüde az bir zamanı (18 dakika), kendi kişisel bakımları için ayırmaktadırlar. (Tablo 1.6.). Derinlemesine görüşmeler sırasında da pek çok kadın, bakım işlerine ayırdıkları zaman kadar kendilerine zaman ayıramadıklarını belirtmişlerdir:

“Evin içinde de desem ki günde bi saat otururum, oturmam, dinlenmeye hiç vaktim kalmıyor, gece bile ayaktayım. Sofrayı kurduğumda bile yemek için oturamıyorum, belki on kez sofradan kalkıyorum, oturuyorum. Dün çok yorulmuştum, bi de sıcak, girdim bi su döküneyim diye, iki kere banyodan çıktım beş dakikalık su dökünme için. Banyomu bile şu saatte yapayım desem yapamıyorum, gece yapıyorum, çocuklar uyuyunca. Keşke uyusalar da ben de biraz kafayı dinlesem diyorum.” G23 (30 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Ben her zaman diyorum, anneme baktığım gibi kendime baksaydım ben bebek gibi olurdum çünkü kendimizden çok, onunla ilgileniyoruz. Kendimiz ikinci planda kalıyoruz. Kendinizle ilgili hiç bişey kuramıyorsunuz. Gerçekten her zaman bi insana bakıyorsanız, kendiniz ikinci planda kalıyorsunuz. Bütün sorumluluğu sizde, yani allah göstermesin bişey olacak diye aklınız çıkıyo, sonuçta siz ilgilendiğiniz için kendinden bilinecekmiş gibi hissediyosun yani sonuçta her şeyi dört dörtlük yapmaya çalışıyorsunuz öyle deyim ben size. Yemek yerken bile düşünüyosunuz, kilo alırsam ne olacak hareketlerim kısıtlanır da bakamam diye. [...] Güçlü olmak zorunda kalıyorsunuz, diyorun ki kalkacaksın, aynı şeyleri yapacaksın, onun için kalkacaksın mecburen yani. Onun için dayanıyosun, onun için sabrediyosun, onun için bi şeylere göğüs germeye çalışıyosun. Bazen ben ağlıyorum, soruyorlar bana niye ağlıyosun diye. Diyorum ben bi insanım, bırakın bi ağlıyayım, sürekli gülemiyosunuz, ki ben gülmeyi çok severim, gülmeyi de, güldürmeyi de çok severim ama yeri geliyo ağlamak da istiyorum. Sonuçta ben insanım, içimi boşaltmam gerek, ertesi gün aynı şeyleri tekrardan yapabilmek için bunu yapmalısınız, içinizi boşaltmalısınız. Bana önceden sorsalardı belki, ne yapıyo ki derdim ama öyle değil, yani tüm hayatınızı ona endeksli yaşıyorsunuz yani. İşte diyorum ya, uyumazsa sizin uyku gibi bi avantajınız yok. Sabah da işi arayıp da, yaa efendim ben rahatsızım, gelemicem, uykusuz kaldım gibi bi imkanınız yok.” G6 (34 yaşında, annesine bakıyor)

Kadınlar, yaşadıkları zaman yoksulluğunda yapmaktan keyif aldıkları etkinlikleri de gerçekleştirmeye fırsat bulamamaktadırlar. Zaman kullanımı araştırması sonuçlarına göre, kadınların spor yapmak için günde ortalama 5 dakika ayırabildikleri ortaya

çıkıştır. (Tablo 1.6.). Derinlemesine görüşmeler sırasında bazı kadınlar, en büyük özlemleri arasında yürüyüş yapmak olduğunu belirtmişlerdir:

“Güne ben yürüyüşle başlamak, benim bir hayalim ama ben bunu gerçekleştiremiyorum. Bakın sizin için bu ne basit bişey ama benim için bir hayal. Düşünebiliyor musunuz, bu bu kadar zor bişey mi sizce. Zor bişey mi, imkansız bişey mi, ne kadar acı değil mi. Ama düşünün sizin için basit bişey, eşofmanınızı çeker ve çıkarsınız. Atıyorum sekiz, on yaşında bir çocuğunuz varsa, kızım sen burda bir otur, ben bir onbeş dakika dolaşıp geliyorum dersiniz. Ne de olsa çocuğunuz kendi başınadır. Ama ben kimi kime bırakayım. İki engelli çocuğum var.” G16 (33 yaşında, çocuklarına bakıyor)

“[....] Ben istiyom ki kendime yürüyüş yapayım en azından. Ama sürekli evde durunca duvarlar üzerine geliyo, sıkılıyosun yani. Benim dışarıda bahçede bile oturmaya zamanım yok, insanın psikolojisi bozuluyo akşama kadar.” G2 (51 yaşında, annesine bakıyor)

“Kendime ona baktığımın yarısını bakamadım, nasıl bakacam. Doktor iki saat en azından yürümen lazım dedi ama yürüyemiyom işte, herifi başına dikiyom, şuraya marketlere gidiyom, bişeyler alıp geliyom, o da bana yürümek sayılıyo işte, daha fazlasını yapamam.” G14 (70 yaşında, çocuğuna bakıyor)

Zaman kullanımı araştırmasının sonuçlarına göre kadınlar, günde toplam 39 dakika televizyon ya da video vb. izlemek için, 6 dakika kitap ya da gazete, dergi vb. okumak için zaman kullanmaktadırlar. (Tablo 1.6.). Derinlemesine görüşmeler sırasında kadınların bu etkilere daha fazla zaman ayırma konusunda da özlem yaşadıkları ortaya çıkmıştır:

“Ayakta gezmesem, çoluğa çocuğa, adama hizmet etmesem, kendime uzanır televizyonumu izlerim mesela. Ama bi yanda çocuklar, bi yanda adam, bi yanda annem (....).” G29 (43 yaşında, kayınvalidesine bakıyor)

“Şu anda sözüüm ona evdeyim, ne bir kitap okuyabiliyorum, ne televizyon izleyebiliyorum. Kafam, beynim kaldırmıyor (....).” G33 (35 yaşında, büyükannesine bakıyor)

“Bişeyler yapmak istiyorum, oturup bir kitap bakmak istiyorum mesela. Ama aynı

şeyi hergün yaptığınızda olmuyo. Hem onlar, bunu reddediyor hem sizin enerjiniz düşüyor. Dağılıyorsunuz, dikkatiniz de dağılıyor yani olmuyor.” G16 (33 yaşında, çocuklarına bakıyor)

Kadınlar, günde ortalama 10 dakika hobileri için zaman ayırabilmektedirler. Görüşmeler sırasında kadınların çoğu, el işi yapmanın hobileri olduğunu belirtmişler ve bakım vermeden önce yaptıklarını ancak artık zaman bulamadıklarını ifade etmişlerdir. Derinlemesine görüşmeler sırasında kadınların hoşlandıkları etkinlikleri gerçekleştirmeye ilişkin yaklaşımları, onların bakım sürecinde hobi olarak gördükleri işleri gerçekleştirmeye dahi istek ve özgüvenlerini yitirmeye başladıklarını ortaya koyması açısından çarpıcıdır:

“[.....] Mesela ben el işini çok güzel yapardım, D. olmadan önce. D. olduktan sonra, onla uğraşmaktan elime hiç el işi almadım ben. Şimdi mesela örnek veriyorum, elime örgü almaya güvenim yok artık, yapamam. Yapamam diyorum, güvensizlik hissediyorum kendime (ağlıyor).” G10 (49 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Bunlar da sağolsunlar (E. ile birlikte yaşları daha küçük olan iki çocuğunu da kastediyor), batırıyolar mecbur, akşama kadar mecbur yapacam. Evi topluyorum, düzenliyorum on dakika içinde arkamı dönüyorum, sanki hiç iş yapılmamış gibi. İki çiçeğim var onlara bile bakamıyorum, eskisi gibi de gönlüm çekmiyo öyle çiçek, böcek. (...).” G32 (39 yaşında, çocuğuna bakıyor)

Öte yandan Yaman Öztürk (2011)’ün de belirttiği gibi kadınlar her gün yinelenen bakım işlerinden sıkılmakta ve yorulmaktadırlar. Zamanla rutinleşen bu işlerin kadınların kişisel gelişimine katkısı çok sınırlı olduğu gibi tersine stres kaynağıdır. Yukarıdaki alıntılarda da ortaya çıktığı üzere, kadınların yaşadıkları bu bıkkınlık hali, kadınların kendilerine zaman ayırmak için herhangi bir isteklerinin de kalmamasına neden olmaktadır. Bunula birlikte bakıma gereksinim duyan kişinin varlığı nedeniyle, bakım veren kadının kendisine bakmasının bir lüks ve bencillik olduğuna ilişkin hakim değer yargıları, bakım verenin toplum nezdinde nasıl nesneleştiğini göstermesi bakımından oldukça çarpıcıdır:

“[.....] Haa ben bunları yapıyorum, kendime de bir saç boyası alıp saçımı boyadığım zaman göze batıyo. Boya aldım, geçen yıld, saçımı boyadım, bak boyatmıyorum bile, boyamı alıp evde kendim boyuyorum, komşum bana bişey dedi tam kelimeyi de hatırlayamıyorum ama işte; ‘S. ağbi evde yatıyo da, sen de süslenmene bakıyorsun’

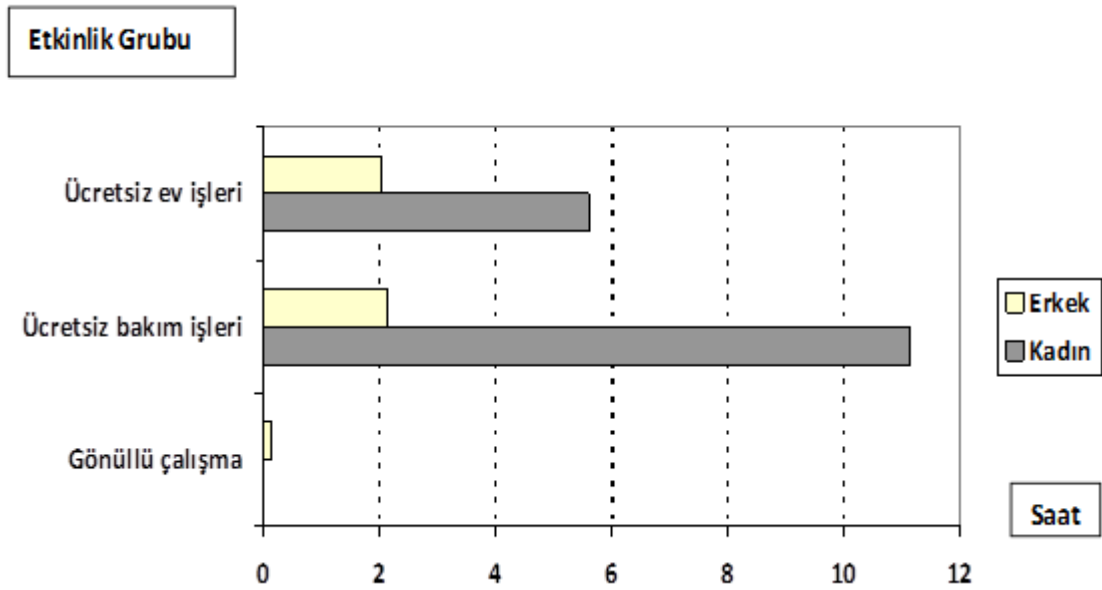
gibisinden. Bu laf benim canımı öyle acıttı ki. Böyle bi hastanız varsa insanlar sizi perişan görmek istiyolar, zavallısınız onların gözünde çünkü öyle de kalmalısınız. Bilmiyolar ki kendine bakmayan, başkasına nasıl bakar, evet bizim zaten çoğu zaman kendimize beş dakika ayırmaya zamanımız yok, ama yılda bir kez, bir kez yaa, bir kez benim de saçlarım bakımlı olsun isteyebilmeliyim. Ama bunu istediğim için ben niye laf işitiyorum, gerçekten süslü bi insan da değildir hani (gülüyor) ama bu, işte bunları işitmek de beni yıpratıyo.” G15 (44 yaşında, eşine bakıyor)

OECD (Temmuz 2011) raporunda kişisel bakım ve boş zaman etkinlikleri olarak geçen kişisel bakım, ilgi ve gelişim etkinlikleri için kadınlar, OECD ülkeleri ortalamasında 15 saat 51 dakika, Almanya’da 16 saat 48 dakika, İngiltere’de 16 saat 4 dakika ve İsveç’te 16 saat 11 dakika ayırırken; erkekler, OECD ülkeleri ortalamasında 16 saat 51 dakika, Almanya’da yine 16 saat 51 dakika, İngiltere’de 16 saat 20 dakika ve İsveç’te 16 saat 4 dakika ayırmaktadırlar. TÜİK (2008) raporuna göre ise Türkiye’de kişisel bakım, ilgi ve gelişim etkinliklerine kadınlar 15 saat 47 dakika, erkekler 16 saat 21 dakika zaman harcamaktadırlar. İsveç dışında kalan diğer ülkelerde bu etkinlikler için kadınlar, erkeklerden daha az zaman ayırmaktadırlar. Türkiye genelinde ise kadınlar, erkeklerden 34 dakika daha az zaman ayırırken, evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerde bu fark, 8 saat 35 dakika gibi oldukça büyük bir zaman farkına dönüşmektedir. Bu verileri üzerinden, evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerde bakım veren kadınların, insansal olanaklarını geliştirecek pek çok etkinliğe öncelikle zaman yoksulluğundan dolayı ve buna eşlik eden ekonomik yoksunluğun yol açtığı diğer olanaksızlıklar nedeniyle katılamadıklarını söylemek mümkündür. Spor ya da yürüyüş yapmak, televizyon izlemek, kitap okumak gibi son derece gündelik sosyal ihtiyaçların karşılanması bile evde bakım veren kadınların yaşamında lükse dönüşmektedir. Yaşamlarının bakımdan önceki döneminde keyif alınan etkinliklere, bakımla birlikte yaşanan yoğunlukta zaman ayıramamakta ve bu zaman yoksunluğu bir çeşit özgüven kaybına yol açmaktadır. Evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerde yaşanan bu çok yönlü yoksunlukların yanı sıra kadınlar, hane içinde bakıma ihtiyaç duyan kişinin varlığı nedeniyle, bakım veren kadının kendisine bakmasının bir lüks ve bencillik olduğuna ilişkin değer yargılarıyla da karşı karşıya gelmektedirler.

4.3.1.1. Destek Yoksunluğu: ‘Bazen Tökezliyorsun ve Kalkamıyorsun, Yardım İsteyip Elini Uzattığında Elin Boşta Kalıyor’

Bakıma ilişkin, evde bakım benzeri ailevileştirme politika uygulamaları, bakımı aileye içkin kılarak ihtiyaç duyulan desteğin de yine aile ve akrabalık ilişkilerinden karşılanması gerekliliğine dair kabulü yaygınlaştırır. Ancak örneğin Leinonen ve Sand (2013)’in aktardıkları araştırma sonuçlarına göre, İskandinav ülkelerinde pek çok bakım veren kişi, bakım yüklerini aile üyeleriyle paylaşmaktan çok, kamusal bakım elemanlarının desteğini almayı tercih etmektedirler. Geleneksel aile ilişkilerinin hakim olduğu ülkelerde ise, bakım işlerinde beklenen destek, öncelikle -erkeklerin varlığının hissedilmediği- aile içine ve yakın çevreye yöneltilmektedir.

Grafik 7.: Ücretsiz çalışma türünde etkinlik grubuna ve cinsiyete göre ortalama zaman kullanımı

Grafik 7.’de görüldüğü gibi ücretsiz çalışma türünde ev işleri ve bakım işleri için kadınların harcadığı toplam 17 saat 12 dakikaya karşın, erkekler yalnızca 4 saat 14 dakika zaman ayırmaktadırlar. Bu zaman farklılığının anlamı, evde bakımdan yararlanan hanelerde kadınların ev içi işleri, paylaşımsız ve desteksiz üstlenmek zorunda kalmalarıdır. Bu yoksunluğun temel nedenini ise aynı hanede yaşayan erkeklerin, bakım işini kendi işleri olarak sahiplenmemeleri dolayısıyla, bu işlere katılmaktan da bilinçli olarak kaçınmaları oluşturmaktadır. Kadın ve erkeklerin ev işlerine ve bakım işlerine ayırdıkları zaman arasında ortaya çıkan dört kat oranındaki zaman farklılığı, derinlemesine görüşmeye katılan kadınların, özellikle eşlerinden

destek görmek istedikleri ancak beklentilerinin her zaman boşa çıktığı ifadeleriyle de örtüşmektedir. Erkekler cinsiyetçi işbölümünün kendilerine sağladığı faydalardan yararlanarak, bakım işlerine katılmadıkları gibi ağır iş yükü altındaki kadınların özellikle eşlerinden bakım sürecinde kendilerini anlamaları talepleri de görülmemektedir. Aşağıdaki görüşler, kadınların eşlerinden bekledikleri desteğin nasıl karşılıksız bırakıldığını yansıtmaktadır:

“Benim eşim hayatta daha götürmedi, izin alacak da eve gelecek, özel eğitime götürecek, hayatta yapmaz. Ne hastane işini bilir, ne B.'nin raporlarını bilir, ne kağıtlarını bilir, ne ilaçlarını bilir, ne saatlerini bilir, hiç bişeyini bilmez. Bak B.'ye ben günde beş ilaç veriyorum, hangi dozda, saat kaçta hiç haberi yok. Bazen çok acil bişey olursa, hastaneye gitmem falan gerekirse, kağıda yazarım, ilaçları üzerine koyarım, şu saatte şu ilaç, bu saatte bu ilaç verilecek derim. B.'nin sabah ilk ilaçları sabah sekizde, hiç olmazsa onları ver de diyorum, sonraki ilaçlarını dokuz buçukta veriyorum, hiç olmazsa biraz uyuyayım. ‘Yok, yok ben beceremem, ben yapamam’. Diyorum oğlan veriyö, ağbisi veriyö, sen mi veremiceñ. Eşim benim kadar sabredemiyo, hemen sinirleniyo, sinirlendi mi, ‘al git çocuğunu, al git çocuğunu’ diyo. Babamın evinden mi getirdim ben bu çocuğu diyom (gülüyor). Benimse, senin de çocuğum diyom. ‘Gezdiremem, bakamam, götüremem’ benim duyduğum sadece bu, ama ben bunların hepsini yapmak zorundayım, ben de yapamam deme gibi bir şansım yok. Kendindeki insan anlamazsa seni, ben dışarıdaki insandan ne bekleyebilirim ki yani. Ama anlamıyo, diyo ki nasılsa bu buna bakıyo diyo, mağdur da etmediğimi biliyo, yapmıyo.” G11 (44 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Eşim beni, hiçbir zaman düşünmedi. Eşin desteği olduğu sürece her şey aşılr, ama desteksiz olmuyor. Ben onun her şeyine koştururdum, yemeğine, temizliğine, akrabalarına. Bir dediği, iki olmazdı, özellikle dikkat ederdim, koştururdum ki bak annesine bakıyo da bizi ihmal ediyo demesin diye. Ama o, bir kere temiz çamaşır alıp da, yaa işte canım sen hastanedesin ihtiyacın olur, al bunları demedi. Neye ihtiyacın var, bişeye ihtiyacın var mı diye sormadı bile. Kendimi gerçekten de yani kaba bir tabir olacak ama öküz gibi boynumu verirdim, her şeyini karşılardım. Kendi anneme bakıyordum, onun annesine, babasına bakıyordum, onun (eşini kastediyor) bir tek desteği yoktu. [...] Hayır hayatım, anlamadığım nokta şu, bir erkeğin sadece içkisi, kumarı olmicak, o erkek dört dörtlük mü olmuş oluyor. Kadınını anlamazsa, evini bilmezse, çocuğunu bilmezse haksız mıyım hayatım, yani ve şöyle bişey var yani erkekle kadın, birbirini tamamlamazsa ne anladım ben o işten. Benim hayatımı kolaylaştırmazsa, üstüne üstlük bir de yük olursa ne anladım

ben o işten. İşte bazen bişey olunca annem de diyo ki neyi var, içkisi yok, kumarı yok, karı ayağı yok. Bu erkekte bi tek bu üçü olunca mı, erkek kötü oluyo. Yaa içkisi olsa zaten diyeceksin, arkadaş bunun içkisi var, kumar oynasa diyeceksin ki kumarı var ama bu adamın hiç bişeyi yok, beni anlamaz, beni sormaz, evin yükünü paylaşmaz. Yani evlenip de yaptıysam bi hata, yani insanlık hali, hata yapılır ama benimki cezasını çek çek bitmedi.” G18 (54 yaşında, annesine bakıyor)

Derinlemesine görüşmelerde ortaya çıktığı gibi bakım işleri konusunda kadınlar birlikte yaşadıkları erkekler tarafından oldukça yalnızlaştırılmışlardır. Erkekler bu işleri bakım alanın kimliğinden bağımsız olarak yapmayı reddetmekle kalmıyor, bir yandan da kadını durumun sorumlusu ilan edip suçluyor diğer yandan da kadının yaşamasına izin vermediği, hak görmediği duygusal tükenmeyi kendisi yaşıyor:

“Benim hanımım yoruluyo, inanın bunu düşünmemesinin nedeni de şu, bizdeki bu, bilmiyorum başka kadınlarda nasıl. Hani ben dedim ya bu benim kendi işim, hiç oflamıyorum, puflamıyorum, adama isyanda bulunmuyorum, bıktım artık yeter, bittim artık demiyorum. Adam bittim dediği halde, ben diyorum ki yaa bitmicez, biz niye bitelim, neyimiz varmış. Tabii bir de ben ona destek oluyorum, adam durmadan isyanlarda çünkü. Hala çocuklarımızı kabul etmiş değil, hala değil yani. Alenen size bir şey olmasa da, bi şekilde siz ince, ince, ince bir kabahatliymiş gibi şey yapılabiliyorsunuz.” G16 (33 yaşında, çocuklarına bakıyor)

Derinlemesine görüşmeye katılan kadınlardan bazıları, bakım işlerinde kendilerini desteksiz bırakan ve yalnızlaştıran cinsiyetçi işbölümüyle bir mücadele biçimi olarak oğlan çocuklarının, bakım ve ev işlerini kendi işleri olarak sahiplenmelerine çabalıyorlar. Bu öğrenme sürecinin sonucu olarak kadınlar, eşlerinden görmedikleri desteği de oğlan çocuklarından alıyorlar:

[...] ama ben oğlumu (on beş yaşındaki büyük oğlundan bahsediyor) hiç öyle yetiştirmiyorum. Bak benim oğlum evi de süpürür, ütüsünü de yapar, odasını da toplar, çayını da yapar, bulaşıkları makineye dizmeyi de öğrendi ablası. Benim oğlum, benim elim ayağım. Bak ben eşimden görmediğim desteği, ondan alıyorum.” G11 (44 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Ben arada sıkıldığım zaman oğlana diyorum, annecim diyorum sen bugün dedenle kal, istersen gezdir arabasıyla diyorum ben de biraz kendime çıkayım. O küçücükten

beri birbirlerine bir bağılıkları var zaten, her şeyine yardımcı olur. Yani ben oğlumu da öyle bi yetiştirdim ki, bu evin hem kızı hem erkeği o. Allaha şükür o konuda sıkıntım yok çocuğumdan yana. Ben oğluma diyorum ki yarın öbür gün evlendiğinde ya da okula, üniversiteye gittiğinde ayrı bi evin olunca düzenli bunları yapacaksın. Şimdi şeyi öğretiyorum mesela, düzen öğretiyorum, bulaşıkları makineye doldurmasını, boşaltmasını. Ve bunları bana yardım için değil de, kendi işi olarak öğretiyorum. Evi süpürür, siler, halıları silkeler, yapar yani. Yapar ama benim oğlum, her şeyi yapar, yapmak zorunda.” G21 (35 yaşında, kayınpederine bakıyor)

Ancak yaygın olarak bakım veren kadınlar, desteği de yine en yakınlarındaki kadınlardan talep edebiliyorlar. Gershuny ve Sullivan (2014), yaptıkları araştırmayla 13-17 yaşları arasındaki kız çocuklarının, yaşlı hane üyelerinin varlığı durumunda bu yaşlılar için sorumluluk aldıklarını ortaya çıkartmışlardır. Evde bakımdan yararlanan hanelerde de bakım veren kadına destek olan genellikle aile içindeki kadın akrabalar olmaktadır. Bu destek biçimi ise kimi zaman asıl bakım verenin yanı sıra bir başka kadının daha yaşamının bakım üzerinden kaçınılmaz olarak şekillenmesine neden olmakta, bazı durumlarda ise söz konusu desteğin varlığını acil durumlarla sınırlamakta ve geçici kılmaktadır:

“Ama bak ben bir hata yaptım onu sana söylüyüm. Kızım (birlikte yaşadığı onsekiz yaşındaki ortanca kızını kastediyor) işe girdi ama tek başıma baş edemedim işlerle, korktum herkese yalnız bakmaktan, gücüm yetmedi onu da işten çıkarttım. Aslında ben bu kıza yazık ediyorum onu da yanımda tuttuğum için. Bizim dünyamız kararmış altında biz kalmışız. Benim yüzümden kızı da eve bağlamışım.” G29 (43 yaşında, kayıinvalidesine bakıyor)

“Genelde nerde olursa olsun kızımı çağırıyorum. Haa kızım çalışmaya başladığında ne yapacağım... Ne yapacam bi yere gittiğimde kapıyı üstüne kapatacam, ben gelene kadar ne oluyosa olacak yani bu kadar basit (gözleri doldu). Her türlü desteksizim kuzum, şöyle baktığında her türlü. Yani işin aslı bakım anlamında çok desteksiziz.” G34 (51 yaşında, eşine bakıyor)

“Öyle durumlarımız oldu ki mesela benim bir hastane işim olduğunda, hastane işi belli olmuyor ki, bir saat diye gidiyorsun öğleden sonraya kalıyorsun. Böyle durumlarda kızımı okuldan defalarca babasının yanına yolladığım oldu. Okul idaresinin haberi vardı, çocuk gelirdi on beş dakkada koşarak hemen ihtiyacını giderirdi geri dönerdi.” G15 (44 yaşında, eşine bakıyor)

UNDESA (2010, s.17) tarafından yapılan saptamaya göre, bakım ve diğer ev işleri için çalışmayan akrabaların yardımını alma biçiminde gerçekleşen geleneksel aile desteği halen varlığını sürdürse de kentleşme ve kadınların ücretli çalışmaya katılımlarının artması nedeniyle artık bu türden destek biçimleri daha az geçerli olabilmektedir. Ancak kamusal bakım hizmetlerinin yokluğunda destek beklentisi yakın çevreye yönlendirilmeye devam edilmekte ve toplumsal yapıda gerçekleşen değişim nedeniyle bu beklenti çoğu zaman karşılıksız kalmaktadır. Derinlemesine görüşmeler sırasında kadınların yakın çevrelerinden görmedikleri desteğin nedenini, dolaylı olarak kendi evlerinde yaşanan zorlukların bilinmemesine bağladıkları ortaya çıkmıştır:

“Benim hiç koyup gidebileceğim hiç kimsem yok, hiç desteğim yok, hiç. Allahım kınayana versin, hiç anlamıyorlar, insan çok manevi destek bekliyor. Millet bilmiyor bizim ne çektiğimizi, kolay sanıyorlar ben beni kınayanın başına versin diyorum ne diyeyim.” G10 (49 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Ağlayamıyosun, gülemiyosun, derdini anlatamıyosun, seni anlayan yok. Anlatıyosun, başkasına çok basit geliyo, anlattığınla yaşantın arasında dağ var, geçilmez dağ var, anca dinamit koyup patlatman lazım. Tek başınasın, tek başınasın ve o kadar büyük bir girdabın içindesin ki, o girdapla uğraşmaktan zaten kendini düşünecek kadar zaman bulamıyosun. Hakikat sürekli üstüne geliyo, sırf o girdaptan nasıl kurtulabilirim diye bir çıkış arıyosun ve sağ olsunlar şöyle baktığımda, devlet o çıkışı bile kapatıyo.” G34 (51 yaşında, eşine bakıyor)

“Biz de şöyle bi tabir vardır, ebelerimiz, dedelerimiz demiştir, ele değen saman, çuvalına değer diye. İşte el, elin ne bilir halini. Yani sen bunu böyle, hani içinde olan bilir ama içinde olmayan amaan B. 'nin sana ne zararı var der yani. Onun için zor.” G19 (48 yaşında, çocuğuna bakıyor)

Derinlemesine görüşmeye katılan kadınlardan biri, yakın çevrelerinden gördükleri sınırlı desteğin ise zaman içinde kendilerine karşı kullanılabildiğini vurgulamıştır. Bu nedenle yakın çevreye yönlendirilen destek talebinin çoğu zaman bir tercih meselesinden ziyade zorunluluk olarak deneyimlendiğini söylemek mümkündür:

“Yani destek isterseniz başınız ağrıyor. Benim kayınvalidemin çok desteği vardı, biz altı yıl beraber oturduk. Sonra benim başıma bir kakınç oldu bunlar, bir kakınç oldu. ‘Ben sana yaptım, ben sana ettim’. Ben bunları hayatımda duymak

istemiyorum. Çünkü ben yaptıklarımı kimseye kakmıyorum. Mümkün olduğunca hastaneye kayıinvalideme bırakmadan gitmeye çalışıyorum (....).”G16 (33 yaşında, çocuklarına bakıyor)

Yukarıdaki alıntılarda da görüldüğü gibi evde bakım veren kadınların, kamusal bakım hizmetleri olarak göremedikleri devlet desteğine ek olarak, yakın çevre ve akrabalık ilişkileri üzerinden şekillenen geleneksel desteği gördükleri de söylenemez. Bakım sürecinde yaşanan ve bir kadının (G34); *“hastayı, hasta olarak değil, bazen oluyo ki çile olarak görüyorsun”* diyerek ifade ettiği gibi bakım veren ile bakım alan arasındaki ilişkinin duygusal niteliğini de etkileyen ve destek yoksunluğuyla daha da ağırlaşan bakım yükü karşısında kadınların, kendilerine destek olmaktan başka yolları da kalmamaktadır. Görüşmeler sırasında bazı kadınlar, yaşam biçimine dönüşen bakımın devamlılığı için kendi kendilerine destek olmanın, kendileri açısından bir zorunluluk olduğunu şu sözlerle ifade etmişlerdir:

“Şimdi ben özel eğitimde bir sürü arkadaşım var, inanın yüz kişiyle oturuyorum, benden iki tane çıkıyor. Bana mesela soruyorlar, sen nasıl böyle ayakta duruyorsun diye. Bilmiyorum, belki de ben bir inanca tutunuyorum. Belki de kendi düşüncemde bir yere tutunuyorum. Bişeylere tutunuyorum yani hani yok, bir şeyi mutlaka tutmanız lazım. Bişeyden almanız lazım ki, verebilesiniz. Çabasız kenara çekilip, yaa ben bi depresyona gireyim diyen bi anne değilim. İstesem bunu yapabilirim, çünkü depresyona girmek için inanın çok fazla sebebim var, elimde iki engelli çocuk var, panik atak bir eşim var. Farklı yaşıyoruz hayatı, inanın üzüntülerimiz de farklı, inanın bakış açılarımız da farklı, sen benim baktığım açıdan bakamazsın, mümkün değil. Bizi hergün ayakta tutmak için hergün gördüğümüz çocuklarımız var. Hergün sabah kalkıp, çocuklarımı gördüğümde şunu diyorum, kuvvetli olman lazım, hadi yaa allah kalkman lazım. Kalkmazsan onlar kaka yapar, üstüne oturur, hadi hadi kalk. İçinizdeki o şey sizi yatmaya müsaade etmiyo, ayakta tutuyo zaten. Ben mesela beynime öyle bir hükmediyorum ki, ben mesela bir gün boyunca grip olamıyorum. Grip olup yatamıyorum, niye sizce. Öyle bir lüksüm yok benim. Üç saatte falan toparlar, ayağa kalkarım. Ne kadar güçlü beynimiz var de mi, ne kadar bizi ayakta durmamız gerektiği zaman ayakta tutuyo. Çünkü benim bir gün boyunca yatmam demek, çocuklarımın yemek sıkıntısı çekmesi demek, durmadan televizyon seyretmeleri demek, onların kendi kendilerine üstlerini pisletmeler, bir sürü, bir sürü şey demek. Yani şöyle görüyorum ben, vücudumun bir parçası ve o parçası eğer bir anormallik varsa, oranın desteğe ihtiyacı varsa, orayı destekliyorum. Bütün olarak görüyorum ben. Çocuklarım ve ben diye şey yapmıyorum. Tek vücut halinde

düşünüyorum bizi. O şekilde görüyorum bitmemek için. Şimdi şunu kendime oturtturabilmeliyim ki, bu bana angarya gelmeden ben o işi yapabilmeliyim. Eee işte aylık kontrollerimiz var, bu bizim hayatımızın rutini, sabah kahvaltı yapmak gibi. İşte şu günde randevu listem vardır, şu günde kan verilecek, ertesi gün gidilecek ama hayatımızın bir parçası. Bu bana angarya değil, yani kendimi ayakta tutabilmem için öyle düşünmem lazım.” G16 (33 yaşında, çocuklarına bakıyor)

“Yani aslında mecbur olarak ama bundan zevk duymak gerek. Gerçekten öyle hayatım, yani şunu düşünüyorum, annem beni dünyaya getirdiğinde aynı şartlarda o da bana baktı. Haa annem, büyüyecek, yürüyecek, adım atacak diye düşünüyordu, ben de o düşünce olmaması gerekiyo. Çünkü o artık büyümeyecek, yürümeyecek, daha gittikçe düşecek. Şunu kabullenmemiz gerekir ki, kabullendiğimiz sırada zaten devam ediyoruz, kabullendiğimizde devam ediyoruz hayatım. Onu kabullenmediğin süre içerisinde devam edebilmen mümkün değil, sadece kendi annem diye demiyorum bunu, herkes için öyledir herhalde. Ben şu anda şurda sıkıldım yaa, sıkıldım insanım, ben de insanım, sıkılmam da gerekiyo çünkü. Zaten sıkılmasam ruhum demek ki o anda çökmüş. Kalkıyorum bi neskafe yapıyorum, yani içeceğim yok onu aslında ama yapmam gerekiyo, kendime bi değişiklik yapmam gerekiyo.” G18 (45 yaşında, annesine bakıyor)

Evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerde bakım işlerinin paylaşımsız karşılanamayacak denli ağır bir çalışma olmasına rağmen, çoğu durumda bir destek açısından yoksun olarak kadınların bu işleri gerçekleştirmek zorunda oldukları görülmektedir. Engelli bireylere bakım veren kişilerle gerçekleştirilen bir odak grup araştırmasının sonuçlarına göre, genellikle aile üyelerinden ya da yakın arkadaşlardan oluşan destek ağı, esas bakım veren kişi için oldukça önemlidir. Böyle bir destek ağının yokluğunda bakım verenlerin stres ve kaygı durumlarını yaşamaları da kaçınılmaz olmaktadır (Economic Commission for Latin America and the Caribbean [ECLAC], 2012). Benzer biçimde Tuna ve Olgun (2010) yaptıkları çalışmada, hasta yakınlarına bakım verenlerin çevresinden aldığı sosyal desteğin, tükenmişlik düzeyini azaltan ve yaşam standartlarını iyileştiren bir etkiye sahip olduğu sonucuna ulaşmışlardır. Evde bakım veren hanelerde de kadınların pek çok sorun yaşamasına neden olan bu destek yoksunluğu, bakım işlerinin tümüyle özel alana devretmenin bir politika uygulaması olarak yanlışlığını ortaya koymaktadır. Zira özel alanda bakım işlerinin paylaşım ile gerçekleştirileceği düşüncesi iki nedenden dolayı yanlışlanmaktadır. İlk özel alanda

varolagelen cinsiyetçi işbölümüyle hanede yaşayan erkekler, bakım işlerine katılmadıkları gibi bakım üzerinden yaşanan sorunları, kadınla özdeşleştirme eğilimi de sergilemektedirler. İkinci olarak kadınlar, genel olarak temel desteği yine kadın olan aile üyelerinden ya da arkadaşlardan beklemekte, değişen toplumsal yapı nedeniyle ise çoğu zaman aile ve yakın çevreden beklenen destek karşılıksız kalmaktadır. Bu mevcut durum, geleneksel aile bağlarının güçlü olduğu kabulüyle ailelere bırakılan bakımın yalnızca ‘o evle’ ve (çoğu zaman kadın olan) ‘birincil bakım verenle’ sınırlandığını ve geleneksel bağların gerçekte bir destek ağı olarak güvenilemeyeceğini söylemeyi mümkün kıldığı gibi aynı zamanda kamusal hizmetlere duyulan ihtiyacı dile getirmeyi de gerekli kılmaktadır.

4.3.1.2. Hareket Yoksunluğu: ‘On Senedir Bi Adam Evde Hapis Olur Mu, Alfan Küflen Yine Çıkar’

Niteliksel araştırma sırasında evde bakımdan yararlanan hanelerde bakım veren kadınların sıklıkla vurguladığı bir konu da, hareket alanlarının yalnızca evle sınırlanmış olmasıdır. Evde bakım veren kadınların hareket serbestisinin bütünüyle ortadan kalkması, onların özel alana yükledikleri anlamı ve kamusal alanla kurdukları ilişki biçimlerini de doğrudan etkilemektedir. Derinlemesine görüşmeler sırasında bir kadının (G9); *“bi erkek her yere gidiyo geliyo yani. Biz hiçbir yere gitmiyoz, gezmiyoz, dolaşmıyoz, hep içerdeyiz. Mağdur kalıyoz, bize düşen işler daha ağır oluyo, daha yorucu oluyo”* diyerek belirttiği gibi kadınların toplumsal cinsiyetleri dolayısıyla maruz kaldıkları özel alan sınırlaması, zorunlu olarak evde gerçekleştirilen ağır bakım işleriyle bir araya geldiğinde, kamusal alana çıkış olanakları da bütünüyle ortadan kalkmaktadır. Gerek Babaoğlu ve Öz (2003) tarafından gerçekleştirilen araştırmada gerekse Meyer (2006)’ın yaptığı araştırmada evde bakım veren pek çok aile üyesinin ev dışındaki sosyal etkinliklere, boş zaman etkinliklerine zaman bulamadıkları ve sosyal izolasyon yaşadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Evde bakımdan yararlanan hanelerde de kadınların, bakım verdikleri kişi ya da kişileri yalnız bırakmadıkları ve ev içi işlerden zaman bulamadıkları için ‘*açık hapishane*’ olarak tanımladıkları evleri, arzu etmedikleri bir hayata mahkum oldukları ama içinde ‘*kendine ait bir oda*’ larının olmadığı tek yaşam mekanları haline gelmekte ve kadınlar, ev dışı etkinliklere katılamamaktadır:

“On senedir evdeyiz, inan ki komşu ziyaretimiz yok, bırak dışarı çıkmayı. Hiç biyere gidemiyom, aa şurda karşı komşu olsun, üst komşu olsun bir yere çıkamıyom. On senedir böyle evde hapisim. On senedir bi adam evde hapis olur mu, alfan küflen yine çıkardım.” G17 (64 yaşında, torununa bakıyor)

“Benim kendime ait odam da yok günümü ya annemle onun odasında ya da mutfakta geçiriyorum. Evin mutfağında, annemin odasında geçiriyorum ömrümü yani.” G2 (51 yaşında, annesine bakıyor)

“Eşim bi evin içinde kendi başına bile tuvalete gidemiyö. Herşeyden mahrum oldum kuzum her şeyden. Resmen seni ev hapsine mahkum ediyorlar. Çünkü senin bir tatilin yok, engellini bırakabileceğin bir yer yok, kendin gidebileceğin bir yer yok, derdini anlatabileceğin hiç kimse yok. Düşünün ki benim kimseye anlatacak hiç bir şeyim yok. Çünkü her gün evdeyim, hiçbir şey yaşamıyorum ki. Cenazeyi de unuttum, düğünü de unuttum.” G34 (51 yaşında, eşine bakıyor)

Kadınların bakım ve ev işleriyle sınırlandırılan yaşantıları, zamanlarının neredeyse tamamını geçirdikleri evleriyle olan ilişkilerini de etkilemektedir. Kadınlar, kendi evlerini bir özgürlük alanı olarak değil, içinde mütemadiyen aynılıklara maruz kalınan ve kendilerine yabancılaştıkları bir zorunluluklar alanı olarak deneyimlemektedir. Aşağıdaki alıntı, kadının bakım sürecinde eviyle olan ilişkisinin nasıl değiştiğini göstermesi açısından çarpıcıdır:

“Ben eskiden evde olmayı seviyodum, şimdi sevmiyorum. Mesela önceden hafta sonlarını evimde geçirmeyi, kızıyla oynamayı, kızıyla oturmayı çok severdim, şimdi keyif almıyorum.” G28 (40 yaşında, annesine bakıyor)

“Şu anki durumumda beni cezaevine koymuş gibiler. Hani ayağınıza pranga bağlayıp, hani uzağa gittiğinde ötüyo ayağındaki şey, üstelik çok da uzağa değil (....).” G34 (51 yaşında, eşine bakıyor)

Zaman kullanımı araştırması sonuçlarına göre kadınlar, gün içinde çocukların, yetişkinlerin ve engelli bireylerin gittikleri yerlere eşlik etmek için 1 saat 14 dakika, alışveriş yapmak için 34 dakika zaman harcamaktadırlar. (Tablo 1.2. ve Tablo 1.4.). Kadınların kamusal alanla bağlantısı çoğunlukla, söz konusu bu toplam 1 saat 48 dakikayla sınırlı kalmaktadır. Bu tabloyla örtüşen bir biçimde kadınların ev dışına

çıkışları yalnızca acil durumlarda veya bakım ve ev işleriyle ilgili gereksinimler dolayısıyla gerçekleşmektedir:

“[....] dört sene mi oldu, beş sene mi oldu evdeyiz. Ben evde sıkılıyorum, onun (kayınvalidesini kastediyor) yanında oturuyom, mecbur kalıyom onun yanında oturmaya, onunla uğraşıyom, sütü, başı derken zaman bitiyö. Gidiyom çocuklarımın alışverişini yapıyom, gidiyom kaynananım mesela ilaçlarını falan alıyom, gidiyom hastaneye kağıtlarını falan alıyom işte bu gezmem.” G9 (43 yaşında, kayınvalidesine bakıyor)

“Alışverişin dışında dışarı çıkmıyorum, bi de çocuklar hasta olduğu zaman onları hastaneye götürüyorum. Öyle hususi gidiyim, gezeyim diyemiyorum. Hastaneye gidiyorum işte ordan çıkıp gelinceye kadar dışarısı bana gezmek sayılıyo. Hastaneye kendim için tek gidiyorum ya hani, o kafa olarak, beyin olarak beni rahatlatıyo, bak hastane (....).” G3 (48 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Tek başıma çıkıp da gezme gibi bir lüksüm yok. Öyle komşuma gideyim, arkadaşlarımla buluşayım bir kahve içeyim diyemem. Mesela ev için bir alışverişe gidicem işte ihtiyaç neyse onu alıp gelicem. Eşim eve gelince bana başka şeylerin fiyatlarını soruyor mesela yeminle bakmıyorum. Atıyorum soğan, çamaşır deterjanı için gittiysem ya da lazım oldu bir ayakkabı alacağım yani ne için gittiysem ona bakıp, onu alıp geliyorum. Diğer şeylere bakmıyorum, bakamıyorum öyle bir alışveriş gezmesi yapamam. Yani gittiğim yerden mümkün olduğunca tez gelmeye gayret gösteriyorum. Bi de şöyle şeyler yaşıyoruz, bunu yaşadık birkaç kere, bu oldu bunu yaşadım inanın. Alışverişimi yaparım mesela kasaya gitmişimdir, tam ödeme yapıcım, eşimin tuvalet ihtiyacı gelmiştir arar beni, derim önümde üç kişi var, beş kişi var eğer acilse bırakır hemen giderim, gitmek zorundayım çünkü ben gitmezsem daha büyük rezillik daha büyük zorluk.” G15 (44 yaşında, eşine bakıyor)

Yukarıdaki alıntıların özeti, görüşme yapılan kadınlardan birinin (G21); *“haa ben bu evin dışında olduğumda da genelde ev için, çocuğum için, babam için koşturuyorum”* şeklindeki ifadesidir. Ancak kadınların böyle bir zamanı, ev dışında geçirebilmeleri için ev içinde büyük düzenlemeler yapmak bir ön koşul haline gelmektedir:

“Bütün programımı eşime göre ayarlamak zorunda kalıyorum, öncelik onda yani. Ben direkman onu bırakıp hiç biyere gidemem. Örnek veriyorum ben bir saatliğine hastaneye gidiyorum, işim iki saate uzuyor, ee çişi geliyo, ilaç saati geliyo, susuyo,

acıyo. Bunların hepsini mesela ayarlamak zorundayım, ondan sonra çıkabiliyorum çıksam bile. Örneğin bi hastaneye gidicem diyelim, kızlar da okuldaysa ben onu yatırırım, çünkü sürekli oturur pozisyonda duramaz, sırtını ayarlarım, ayağının altına yastığını koyarım, torbalı sondasını takarım, ondan sonra yanına sehpayı koyarım, koltuğunun altına yastığı koyarım, üstünü örterim, yanına pet şişeyle su koyarım, döşüne özellikle telsiz telefonu mutlaka koyarım, televizyonu açarım, yanına kumandayı koyarım, sehpanın üzerine ne olur ne olmaz diye ilaçlarını koyarım, meyvesini, küçük bir sandviçini koyarım. Ben şöyle düşünüyorum, ben sağlıklı bi insan olarak dönebiliyorum, kımıldayabiliyorum, o ben gelene kadar hiç kımıldamayacak, kalkamayacak, kendimi onun yerine koymaya uğraşıyorum, nasıl rahat eder diye düşünüyorum, ona göre planlıyorum. Çünkü kaç saat boyunca öyle duracak ve gerçekten tek bir pozisyonda durunca bile insanın canı acıyo, yoruluyo.”
G15 (44 yaşında, eşine bakıyor)

“Annem rahatsız değilken, arkadaş çevrem vardı çıkıyodum, geziyodum, gidiyodum, geliyodum hani. En azından bi ortamım vardı hani, gidebileceğim yerler vardı en azından, çıkabiliyodum. Ama annem rahatsızlandıktan sonra tabi ki de içeriye kapandım. Bi eve bağlı kalıyorsunuz, bi yere bağlı yaşıyorsunuz yani elinizde çok fazla bi özgürlük yok öyle söyliyim ben size. Yani hiç kolay değil diyorum ya, günün yirmi dört saati bi insana bağlı yaşıyorsunuz. En kötü ihtimal hiç bişey yapmazsan yine onu düşünüyorsunuz. Şunun şurasında gün içinde bi on dakika dışarı çıkabiliyorum, o da kanepeleri birleştirecem, annemi yatıracam, yerleştirecem o korunağını yapmak zorundayım. Benim böyle evde olmayışım en fazla bir saat.” G6 (34 yaşında, annesine bakıyor)

Görüşmeye katılan kadınlardan birinin (G15); “yani ben dışarıdayken bile benim bir ayağım hep evde, öyle olmak zorunda başka bir şansım var mı, yok” diyerek belirttiği gibi bakım veren kadınların zorunlu hallerde ev dışına yaptıkları kısa süreli çıkışlara, evde bakım verdikleri kişi için duyumsadıkları yoğun endişe eşlik etmektedir:

“Bi biyere getsem hep evi düşünüyom, bunların (eşini ve annesini kastediyor) karnını doyuruyom, kapıyı üstünden kilitliyorum, kızımı da alıyom, gediğim içim arkada kalıyo ki evde kimse yok, geri geliyom bundan da (eşini kastediyor) korkuyom akli başında değil ya çay koyuyo, ya bişey alıyo, yahut bardak kırıyo, yahut dombalak aşıyo. Dakka dakkasını tutmuyo, geçen tuvalete girmiş söylemesi ayıp işte çeşmeyi açmış geri kapatamamış, su fışkırmış hep üstü başı, amanın kurban olum kardaşım yetişin hep konu komşu yetişti de bunu çıkarttık eğer olmasam orada boğulacak, ölecek (ağlıyor). [...] Geçen çay içti annemin genzine gitti, baktım

gözlerinin akı görünmeye başladı allah canımı alsın bak sırtına vura vura canını tekrar geri getirdim. En basitinden mesela sudan bilene genzine gidiyo.” G1 (54 yaşında, eşine bakıyor)

“Bütün günümü evde geçiriyorum, sürekli evdeyiz yani, kendimi alıp bi yere gittiğim yok. Bi yere gitmek istesem özgürlüğüm yok, bi yere gidince hemen dönmem gerekiyo. Çünkü evde tek kalmasına güvenemiyorum, gazı mı açtı, ocağı mı açtı, yangın mı çıktı, su mu bastı. Bi de şey diyorlar bana, ‘senin ki ağır değil, ayakta’. Ama hala emek veriyosun, bakıyosun, o kendi kendine baksa zaten benim derdim kalmaz. Hep evin içindeyiz hep ama hep, hani özel bişeye gitmedik daha. Mesela ben D.’siz çıkamıyorum bi yere. Hani mesela çarşıya çıkarsın, çantanı almadan çıkamazsın ya, ben de aynen öyleyim, D.’yi almadan çıkamıyorum. Çünkü aklım hep evde kaliyo.” G10 (49 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Ben evde hapisim, kesinlikle öyle kafama göre çıkayım gezeyim yok. Alışverişimi bile en fazla bi saat içinde yapıp gelmek zorundayım. Hiçbir yere gidemiyorum ki mesela ben de isterim plansız, projersiz mesela bi kapıyı çekeyim de gideyim teyzeme. Ama koşuşturmaca ile giderim koşuşturmacayla dönerim. Mesela Antalya’da halam var ona giderim, çocuklarımı alır bi yere giderim, bi Kızılay’a giderim. Gittiğim bi yerden niye hemen döneyim. Beni bağlayan evde ne var annem olmadığı sürece. Düştükten sonra inanın bi tik oldu bende, bakkala bile giderken acaba bişey mi olacak, yine mi düşecek diye düşünüyorum, korkuyorum. Bir yere gidiyorum telaş içindeyim, evin içinde hep aynı şeyleri yaşıyorum, dejavu gibi. Hep evde olmak sıkıntı veriyor. Çocuklarımla şurada bir yürüyüş yapıp dondurma alıp gezmeyi istiyoruz. Bırakıp gitti mi hemen ağlıyo yalnız evde duramıyo, o yüzden de okula yakın yerde oturuyoruz. Her yere koşarak gidip geliyoruz. O kadar sıkıldım ki evdeyim hep evdeyim.” G5 (35 yaşında, annesine bakıyor)

Ev dışında geçirilen süre içinde bakım verilen kişinin evde yalnız kalmasına ilişkin duyulan kaygı durumu ile yoksulluğun zorunluluk olarak ortaya çıkarttığı koşulların çakıştığı durumlar da söz konusu olmaktadır:

“Bazara gidiyom mesela, bazara giderken bana derler ki, acık yavaş git, düşecen de ölececeğin diye ama eve hemen dönmem lazım. Ama bakmam da lazım domates ikiyse, bi yerde bir buçuksa, onu bir buçuğa almam lazım ki benim elimdeki para ay sonuna yetişsin, şöyle bi bazarı dolanıyom çok da dolanamıyom, ikinciye alıp geliyom. Bazara gittiğimde hemen gideyim geleyim diyom da hangisi ucuzsa onu almak için dolanıyom yine de işte. Çok yalnız bırakamıyorum düşer müşer. Zaten bi bişey

almaya gitsem anam dizime kapanıp kalıyo, yavrum sen getme, sen gedince biz temelli kapanıp kalıyog diyo.” G1 (54 yaşında, eşine bakıyor)

Görüşmeye katılan kadınlardan yalnızca çok azı, zorunluluk hallerinin dışında da bakım verdikleri kişinin sosyalleşmesi ya da hava değişimi yaşaması amacıyla ev dışına çıkabilmektedirler. Ancak bu durum bakım verilen kişinin engel durumundan, kilosuna, psikolojisinden, yaşına ve yaşam alanının buna olanak tanınmasına kadar pek çok etkene bağlıdır:

“Ben dışarı çıkmadığım sürece, çocuğum da dışarı çıkamıyo, o da görmüyo. Ben onun için çıkıyorum dışarıya, onun için, bişeyleri görsün diye, onun tadını alsın diye. O yüzden A. kendini dışlanmış hissetmiyo mesela, herkese gülebiliyo. Ben onu hiçbir yere götürmesem hep evde oturtursam, hiçbirşey yaşatmasam garip gelecek, huysuzlanacak. Pikniğe de götürüyorum ben onu mesela, hayvanat bahçesine de götürüyorum. Ben çocuğumu düşünüyorum, hamağını alıyorum, battaniyesini alıyorum, onun rahat edebileceği şekilde, götürüyorum yani her yere, götürmek istiyorum. O da görsün o da yaşasın.” G35 (31 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Hava iyi olduğu vakit eşimi tekerlekli sandalyesine oturtup, evimizin önü düz, bir kilometre sağa gidip, bir kilometre sola gidip bir hava alırsın, orda iki tane ahababa denk geliriz yani bi hava almak bile hem beni rahatlatıyo hem eşimi rahatlatıyor. Bunu yapamayan aileler öyle çok ki, değil dışarı, balkonlarına bile çıkamıyorlar benim tanıdığım aileler var öyle.” G15 (44 yaşında, eşine bakıyor)

Yukarıda sözü edilen etkenlerin evin dışına çıkılmasına olanak tanımaması halinde ise, evin hapishaneye dönüşmesi hali, bakım verenler kadar, bakım alanlar için de bir gerçeklik olmaktadır:

“Ama ben bunu nasıl çıkarım, gücüm yetmiyo taşıyım, gücüm yetmiyo sandalyesini itiyim. Evdeyiz gün boyu, aylar, yıllar boyu evdeyiz bi yere çıktığımız yok. Akülü araba olsa kolay da, yok işte napım. Benim bütün vücudum gitti, hastalandım. Sabahtan akşama kadar herkes yiye, içiyi, tatillere gidiyi, imreniyok ama gidemiyok, ben burda hep bekliyorum, yıllardan beri bi yere kımlıdayamıyog, bunlan nasıl gidiyim. Hep evde olduğum için bunalıyom, bunalıyom. Hadi ben de neyse de bu çıkmak istediğinde çıkamıyoz, ben buna da çok üzülüüyom (gözleri doluyor).” G14 (70 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Önceden dışarı çıkartabiliyodum da bu sene hiç çıkartamadım çünkü çok ağırlaştı, götüremiyorum dışarıya, taşıyamıyorum çünkü. Geçen sene falan parka falan götürebiliyodum ama bu sene götüremiyorum. Ben E.’yle bi yere gidemiyorum, taşımam zor oluyo çünkü. Bazen evde sıkılıyorum ama çoğu zaman sıkılmaya bile fırsat bulamıyorum. Ama bi yere de gidemiyosun, gezmeye gidemiyosun, bayramlar oluyo gidemiyosun. Önceden küçüktü de kucağıma alıyodum, her yere götürüyodum ama şimdi götüremiyorum. O da şey yapıyo, E. de üzüliyo, ben de üzüliyorum (gözleri doluyor). Mesela düğünler oluyo, eşim gidiyo, ben bırakıp gidemiyorum, uzun sürüyo mesela. Aha şimdi kardeşimizin düğünü var İzmir’de oğlanla (E.’den küçük olan diğer oğlunu kastediyor) babası giderse gidecek, biz kalcaz E.’yle evin içinde işte.” G32 (39 yaşında, çocuğuna bakıyor)

Bakım veren kadının, bakım verdiği kişiyle evin dışında geçirdiği süre, kadının dinlendiği ya da nefes aldığı bir zaman aralığı olarak yaşanmamaktadır. Zira kadın ev içinde olduğu gibi ev dışında da çoğunlukla bakım verdiği kişiyle yalnız bırakılmaktadır. Bu değerlendirmeye örtüşen bir biçimde aşağıdaki alıntı, derinlemesine görüşmeye katılan bir kadının, engelli çocuklarıyla ev dışında geçirdiği bir güne ilişkin yorucu deneyimini ortaya koymaktadır:

“Düzenli olarak hani ben çok fazla dışarıya çıkabilen bi insan değilim. Çok fazla bi sosyal, hani atıyorum, canım sıkıldı hadi bi gezeyim geleyim diyebilen bi insan değilim. Sıkılsa da, bu can çıkırsa da burda olmak zorundayım, nereye bırakayım. Şu an diyelim ki sıkıldım ben, çocuğumu nereye bırakayım. Onlarla çıktığımda zaten dışarıda, korumak, kaybetmemek için hem bedenim hem beynim her yerim yoruluyor. Mesela geçenlerde ben kızlarımla çılgınlık edip, Nata Vega alışverişe gittim. İki gün etlerim acıdı inanır mısınız. Sırtımda sırt çantası, suyumuz, yedeğimiz, bilmem neyiz, bir tarafımda biri, bi tarafımda biri. Eee onları o kalabalıkta kaybetmemek için, çünkü o kadar hızlı bir kızım var ki, saniyeliğiz biz. Hem kaybetmemek için artık kendimi nasıl sıktımsa. Zaten bişey göremiyorum ben onlarla çıktığımda, ben onlara odaklıyım. Orda işte engellilere ücretsizmiş binilecek yerler falan, çok güzel eğlendi orda onlar ama iki gün etlerim acıdı.” G16 (33 yaşında, çocuklarına bakıyor)

Öyle görünüyor ki, bakım veren kadınlar acil durumlarda, bakım ve ev işlerinin gerektirdiği hallerde ya da mevcut durumun elverişli olması halinde bakım verdikleri kişilerle birlikte oldukça nadiren evin dışına çıkabilmektedirler. Ters durumlarında ise bakım veren kadının ev dışında bulunması neredeyse hiç mümkün olamamaktadır ve

bu, kadının yalnızca ev içinde varolması, kadınların ifadesiyle ‘yaşayamamaları’ anlamına gelmektedir. Kamusal alana çıkılmaması ise kamusal alanın bilinmemesini de beraberinde getirmektedir:

“Ben hiç bi yeri bilmiyom ki, gittiğim geldiğim yeri bilmiyom, hastaneye gitcek olursam konu komşuya diyom ya da onlar gideceği zaman bana diyolar E. abla hastane işin var mı diye öyle gidiyom. Ben yıllarca baktım kayınanaya kayınbabaya yıllarca, yaşlılardı, adama muhtaçlardı, böyle böyle hiç bi yeri görmedim ki. İster inan ister inanma, inan ki Ulus’a götür koy, evi bulamam çünkü görmedim ki hep evde baktım. Evde bağlandım kaldım, diyom ya Kızılay’a falan gitsem şaşırırm, bilemem.” G1 (54 yaşında, eşine bakıyor)

Evde bakım veren kadının yaşadığı zaman yoksulluğuna ve bakım verdiği kişiyi evde yalnız bırakmasının mümkün olmamasına ek olarak, evde bakım uygulamasından yararlanma gerekleri arasında yer alan, “yedi gün yirmi dört saat tüm ihtiyaçlarının en az sekiz saat bir arada bulunarak karşılanması gerekliliği”, kadınlar açısından insani olmayan çalışma koşulu biçimini almaktadır. Görüşmeye katılan kadınlardan ikisi, yaşadıkları deneyimler üzerinden bu gerekliliğin, hareket olanaklarını nasıl ortadan kaldırdığını şu sözlerle aktarmışlardır:

“Ama bizimki öyle değil, yirmi dört saat hastanın başından ayrılmayacaksın. Yani mesela şimdi ben hastaneye gidecek olsam acaba memurlar geldiler mi, gelirler mi, sürekli bunun stresini yaşıyorum. Mesela ben, benim çocuğum da anne karnındayken böbrekte genişleme olmuş, sık sık idrar yolları enfeksiyonu oluyo. O yüzden de kışın on gün iyiye, ayın yirmi günü hasta. Şimdi İstanbul’da bir doktor duydum ona götürücem, nasıl götürücem diye düşünüyorum. Yani insanları şeye teşvik ediyorlar, bildirmemeye teşvik ediyorlar. Yani en azından haftada bir gün izinli olmamız gerektiğini düşünüyorum. Yani bu çok saçma, bir markete giderken bile sürekli şey, ha geldiler mi, gittiler mi, bişey mi oldu, sürekli endişe yaşıyorlar. En azından haftada bir gün birine emanet edip gidebilmeliyim. Diyorum ya çalıştığım zaman en azından haftada bir gün iznim oluyodu, bir on beş gün iznim oluyodu. Burda tamamen yedi yirmi dört eve kapandım kaldım. Kızımı bir parka getirme lüksüm bile yok (gözleri doluyor). Bişey mi olur, kontrole mi gelirler diye. Ondandır da yani sinirlerim çok bozuldu benim açıkçası.” G33 (35 yaşında, büyükannesine bakıyor)

“Sürekli bunla evde oturiyog, bekliyog (güliyor). Ben hiç bi yere gidemem, bundan iki ay evvel bi köye gideyim dediydim, annemi kardeşime bırakcaktım. Bana bi telefon geldi, dediler böyle, böyle gidemen dediler. Kendini götürmeycektim, kendi arabamız yok ya, indir bindir otobüslen şey yapmasın, indirip, bindirirken otobüsten neyi düşürürüm, ederim diye şey yaptıydım, kardeşime bırakacaktım, bırakamıyomuşum. Götürebildiğim yere araba tutuyom, götürttürüyom, götürttüremezsem, o da oturuyo, ben de oturuyom. Aha şimdi ben İzmir’de kızım var, onun yanına gitmeyi düşünüyom, annemi bırakacam, bırakaman diyolar, bakıcısı sen olduğun için, bırakaman diyolar, bişey olduğunda siz sorumlu olursunuz diyolar. Çoğunlukla da hiç biyere gidemiyom, bi yere kıpırdayamıyom, ee orda da evladım, ‘anne niye gelmiyon’ diyo, bu benim anam, ben de onun anasıyım, arada şeyde kalıyom, özlüyo, üzüliyo, benim de elimden bişey gelmiyo.” G20 (57 yaşında, annesine bakıyor)

Özet olarak, evde bakımdan yararlanan hanelerde ağır bakım yükü, bakım verenler olarak kadınların hareket serbestisini ortadan kaldıran bir etkiye sahiptir. Kadınların ‘evin dışı’yla olan bağlantıları, bakım ve ev işleriyle ilgili zorunluluklar ya da acil durumlarda, evin içinde bakım alan kişi dikkate alınarak yapılan ayrıntılı düzenlemeler şartıyla kurulabilmektedir. Bu gibi durumlarda evde çoğu zaman yalnız kalan bakıma gereksinim duyan kişi için hissedilen kaygıya, evde bakım uygulamasının bakım alan kişinin yalnız bırakılmaması şartı dolayısıyla duyulan endişe de eklenmektedir.

Bakım alan kişiyle birlikte evin dışına çıkılması, bakım alan kişinin fiziksel ve psikolojik durumu, yaşanan evin ve çevrenin bunu mümkün kılacak düzenlemelere sahip olup olmaması gibi pek çok etkenin, bu duruma izin vermesine bağlı gerçekleşmektedir. Aksi durumda ise bakım veren kişi kadar, bakım alan kişi için de ev mahkum olunan bir bakım hapishanesine dönüşmektedir. Evde bakım uygulaması bağlamında araştırmaya dahil edilen hanelerde nasıl ki ev içi işler, kadınların özgürce planlayabildikleri, yapmaktan keyif aldıkları yaratıcı etkinlikleri oluşturmuyorsa, bu işlerin gerçekleştirildiği alan olması bakımından ev de, kadınlar açısından bir özgürlük alanı olarak ortaya çıkmamaktadır. Gardiner ve diğerleri (2000, s.32) tarafından belirtildiği üzere; “ev, kadınların çalışma alanını oluşturmakla birlikte, boş zamanları için de kadınlar başka bir yere gitmemektedirler”. Böylece ev kadınlarının yaşamında çalışma ile boş zaman arasında ne mekansal açıdan ne de zamansal açıdan bir ayrım bulunmaz. Bu koşullarda evin ve ev işlerinin kadın açısından yabancılaştırıcı unsurlara

dönüşmesi ise kaçınılmaz olmaktadır. Tüm bu hallerin kadın yaşamındaki etkisi ise, yaşamının bütünüyle evle sınırlanması ve kamusal alanın tanınmaması olarak ortaya çıkmaktadır.

4.3.1.3. Sağlık Yoksunluğu: ‘Bazı Oluyo ki İnsanın Depresyonu Geliyo, Bazı Oluyo ki İnsanın Kendini Öldüresi Geliyo’

Evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerde ağır bakım yükü, kadınların sağlıklarını olumsuz etkilemektedir. Meyer (2006, s.33)’in belirttiği gibi yapılan araştırmalar, bakıma gereksinim duyan kişilerin tüm ihtiyaçlarının evde karşılanması halinde, bakım verenlerin zaman içinde ruhsal, bedensel ve sosyal sağlık sorunu yaşama oranlarının da yüksek olduğunu ortaya koymaktadır. Örneğin Akyar ve Akdemir (2009) tarafından yapılan çalışmada bakım verenlerin %66’sının tanı konulmuş bir hastalığı olduğu, hastalığı olan bakım verenlerin %75,6’sının depresyon, %30,3’ünün hipertansiyon hastası olduğu ve depresyon tanısı alan bakım verenlerin %88’inin kadın olduğu bulunmuştur. Bir başka araştırmada ise Tuna ve Olgun (2010), hasta yakınlarının yarısından çoğunun bakımdan dolayı sağlıklarının olumsuz etkilendiğini, fiziksel ve psikolojik sağlık sorunları, duygusal tükenme ve duyarsızlaşma yaşadıklarını ortaya koymuşlardır. Evde bakımdan yararlanan hanelerde de gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeler sırasında kadınlardan birinin (G30); *“bazen oluyo içimden bir ağlamak geliyo, oturuyorum ağlıyorum. Bazen oluyo yani ne bileyim bi gülersek, geri kalanında ağlıyoz daima. Etkiliyo beni çok, psikolojimi çok etkiliyo”* diyerek, bir diğerinin ise (G1); *“çok zor, bi yanda sütün köpüğü gibi taşıyon, dökülüyon, o sabır sende kalmıyo. Sinirleniyom, şekerim yükseliyo, sinirime hakim olamıyom”* diyerek belirttiği gibi kadınlar ağır bakım yükü altında sağlıklarının tümüyle bozulduğunu sıklıkla dile getirmişlerdir.

Kanser hastası eşlerine bakım verenlerle gerçekleştirdikleri çalışmada Babaoğlu ve Öz (2003), bakım verenlerin kaçınma, içe kapanma, rutin olarak sürdürülen aktivitelerde azalma, çökkünlük, zevk alma duygusunun azalması, ölüm ve intihar düşüncelerinin artması gibi depresyon belirtileri sergilediklerini ortaya çıkartmışlardır. Yılmaz Karabulutlu ve diğerleri (2013) tarafından yapılan araştırmada da, bakım verenlerin %46’sında anksiyete riski ve %72’sinde depresyon riski ortaya çıkartılmıştır. Evde

bakımdan yararlanan hanelerde de bakım vermenin yaşam biçimine dönüştüğünü belirten kadınlar, bu koşullarda kendileri açısından stressiz bir yaşamın mümkün olmadığını ve depresyonun kaçınılmaz olduğunu belirtmektedirler:

“Damar sıkışması oldum, yara çıktı her yerimde, gittim doktora dedi, ‘stres’. Strese girmicekmişim, nasıl girmiceksem. Hemi bedensel hemi fiziksel hemi psikolojik, ne bileyim, nasıl anlatayım. Kalmadı ben de artık güç, tükendim, hastalıklı oldum, kafam çalışmıyo. Evime bir misafir geldiğinde nasıl konuşucam diyorum, konuşmaya konuşmaya, konuşmayı unuttum, en son ne zaman güldüm. Keşke diyorum allahım hiç çocuğum olmasaydı da öyle üzülseydim, belki öyle daha rahat olurum, bunları yaşamazdım. Kendimi stresin içinde hastalıklı gibi hissediyorum. Diyorum artık ben çöp mü olacam, kolum falan tutmayacak mı, öyle korkularım başladı. Hani ele ayağa düşüp de kimse bakmazsa diye çok korkuyorum. Bana bişey olursa kim bakar diye.” G10 (49 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Evde kapan kal, nasıl olur psikolojin yavrum. Bazen oluyo ki depresyona giriyom, diyom ki, bi adam vurmuş olsam şimdiye gene gene çıkardım diyom. Gecenin onunda acile gidiyorum iğne yaptırmaya, uyuyamıyorum, düşünemiyorum, sersem gibiyim. Doktor dedi, ‘bu kadar sıkma kendini, içine atma’ diye, elimde değil ki yavrum, elimde olsa. Geçen yüzümde sıcak sıcak, şöyle elimi bir attım ki hep kan, burnum. Kızım geldi, ‘ne oldu anne, bişey mi oldu’ dedi, yok dedim ama elimde değil, elimde olmayan bişey. Yani stres, stres, stres, sıkıntı. Bazı oluyo ki insanın depresyonu geliyo, bazı oluyo ki insanın kendini öldüresi geliyo. O kadar bunalıma giriyom bazen, o kadar depresyona giriyosun ki. O zaten seni anlamıyo, yeri geliyo sen onun dilinden anlamıyon, ağlıyo durmuyo. Bu sefer sen dayanamıyosun, bunalıma giriyosun.” G17 (64 yaşında, torununa bakıyor)

“Yaaa, zor, çok zor psikolojik ben de rahatsızlandım yani, ben de rahatsızlandım, kalp rahatsızlığı başladı bende, doktor stresten uzak dur dedi, sıkıntıdan uzak dur dedi ama mümkün mü. Ama sen uğraşıyon işte, öz galmıyo insanda. Evlat insanda öz bırakmıyo ya. Özümden öz gitti kızım, artık dayanamıyorsun, hiç bişeyden zevk almıyosun, hiç bişeyden, bi yaşantıdan zevk almıyosun. Aha işte ağrımayan yerim kalmadı da gitmiyog, gidemiyog daha doğrusu. Streten oluyo, streten tansiyon falan çıkıyo hep. Ama nasıl stres olmican kızım.” G24 (48 yaşında, çocuğuna bakıyor)

Çatak ve diğerleri (2012) tarafından yapılan araştırmada, hasta yaşlılara evde bakım verenlerde ruhsal belirtilerin önemli boyutta olduğu, bu nedenle ruhsal hastalıklar

açısından önemli bir risk grubu oluşturdukları sonucuna ulaşılmıştır. Benzer biçimde Yaman Öztürk (2011) tarafından aktarılan araştırmaya göre de, bakıma gereksinim duyan yaşlı bireylerin yaşadığı 543, bu durumda olmayan 2957 haneyle görüşülmüş ve bakıma gereksinim duyan bireylerin bulunduğu hane üyelerinin, diğer hanelere oranla 5,7 kat daha fazla ruhsal sorunlarla karşı karşıya kaldıkları ortaya çıkartılmıştır. Evde bakımdan yararlanan hanelerde bu durum, bakım veren kadınların yaşadıkları uzun süreli ruhsal sağlık sorunları olarak ortaya çıkmakta ve aşağıdaki alıntıda da görüldüğü gibi, bu sorunlar kimi durumlarda kadınların uzun süreli tedavi olmaksızın yaşamlarına devam edebilmelerini olanaksızlaştırmaktadır:

“Benim psikolojim zaten berbat, ilaç içiyorum, ilaçsız mümkün değil durmam, belki de otuz yaşından beri ben ilaç içiyorum. Hergün alırım, onu almadan yapamıyorum, yaşayamıyorum. Çünkü artık kafamı dengeleyemiyorum. [...] Evde dura dura, artık aşırı kapalı mekanlarda duramıyorum, asansöre binemiyorum, panik atak hastası olmuşum. Herkes beni neşeli, çok dört dörtlük mutlu sanıyo, dışardan bakınca öyleyim. Ama neşeyi bırak, iç dünyam ilacı bıraktığım anda çöküyo. Bazen sinirleniyorum, ee bende insanım, çok sinirli bi insan da değilimdir ama bazen sinirlendiğim, oturup ağladığım benim de oluyo. Bazen bıkiyorum, sinirlenip kızıyorum, artık ben kendim kaynana olucam, hala kaynanayla uğraşıyorum diyorum. Sinirleniyorum, artık sinirlerim tahrip olmuş diyorum. Sinirlenmek istemiyorum ama bazen de kafam şişiyö. Yeter diyorum artık kendime dönmek istiyorum, bittim, bittim.” G25 (49 yaşında, kayınvalidesine bakıyor)

Ancak görüşülen hemen her kadın, rahatsızlık yaşadığını dile getirse de yalnızca kadınlardan bazıları, yaşamlarını tüketen bakımın yol açtığı ruhsal rahatsızlıklar nedeniyle tedavi gördüklerini ifade etmişlerdir:

“Ben şu anda zaten psikiyatri desteği alıyorum, doktorumun çok faydasını gördüm ama zaten doktorum da diyo sadece doktorla olmaz, bana da bağlı diye. Yapılacak bi iş değil, yani yapılacak en zor işlerden birisi çünkü hem psikolojik olarak hem sosyal olarak hem de fiziksel olarak yani. Ben sinir sıkışmasından, ben kendim de geçici felç oldum ve ben o halimle anneme baktım yani o yüzden o kadar şey ki, artık bu tiye alınacak bi hayat değil, yani insanların içine girmeden bilinmez.” G6 (34 yaşında, annesine bakıyor)

“Büyük oğlum öyle olunca zaten hayatım bitti, küçük oğlum da hastalanınca her şeyimi kaybettim, sırf onlar için yaşıyoruz işte. Onlar için zaten her şeyini bitiriyosun, ben onlara adamışım kendimi en başından beri, benim kendi özümden gidiyo. Üzüliyorum yani düşünüyorum, çok düşünüyorum acaba nerde yanlış yaptım diye. Nerde yanlış yaptım diye sürekli kendimi sorguluyorum. Çok yorgun hissediyorum, içim küsmüş sanki, psikolojim bozuldu (ağlıyor). Psikolojimden dolayı iki üç kez tedavide gördüm ben. Bi ortam içine çıkmak var, bi de dört duvar arasında hep aynı işi yapmak var, bitmişim ben.” G12 (55 yaşında, çocuklarına bakıyor)

Yaşlı bireylere bakım verenlerin yaşadıkları sorunların ortaya çıkartılması amacıyla yaptıkları araştırmada Kılıç Akça ve Taşçı (2005), tamamına yakını (%96,9) kadın olan bakım verenlerin, bakım vermekten dolayı zorlandıklarını bulmuşlardır. Ancak daha dikkat çekici olan, bu zorlanmalara bağlı olarak kadınların yaşadığı ilgi kaybı, yaşam enerjisi kaybı, ciddi depresyonlar gibi ruhsal sorunlarıyla etkisiz baş etmeye bağlı olarak fiziksel sağlıklarının da bozulmuş olmasıdır. Evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerde de kadınların pek çoğu için yaşadıkları ruhsal sorunlar, beraberinde bedensel sağlık sorunlarını da getirmektedir. Kadınların ifadelerinden, bu sorunlardan bazılarının doğrudan ağır bakım işlerinden kaynaklandığı anlaşılmaktadır:

“[....] dışarı çıkmaya, çıkmaya güneş görmediğimden vitamin eksikinden bacaklarım ağrıyo. Bak inan ki, bacaklarım ağrıyo, onun için bile gidemem doktora. Hiç gitmiyog, doktora da gitmiyog, devleti zarara sokmuyog (gülüyor).” G24 (48 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Bu evde bakım kadar zor bişey yok, ben yedi kilo verdim. Onu sürekli tutup kaldırdığım için, bendeki hastalık eklemlerde de ağrı yapıyo, ağırlık kaldırıncı da bazen belimin ağrısından oturup ağladığım zamanlar oluyo. Ama her seferinde kaldırmak zorundayım. Annemi çıkarıyoruz hastaneden, doktorlar diyo götürün yapacak bişey yok, eve geliyoruz bana o kadar çok yapacak şey kalıyo ki.” G26 (33 yaşında, annesine bakıyor)

“Belimden ameliyat oldum, platin taktılar, ağrıyo vidalar ağrıyo. Yarım olduk biz doğru değil mi yarım olduk... Doktor bana, terliğini bile çömelerek giy dedi, sakın ağır bişey kaldırmıcan dedi ama A. var, kırk beş kilo. Ben normalde A.'yla yatıyorum, sırt üstü yatmam gerekirken yan yatıyorum ki A. elini yüzünü yırtmasın uyurken diye.” G17 (64 yaşında, torununa bakıyor)

Yaşanan sağlık sorunları karşısında görüşme gerçekleştiren kadınlardan birinin (G30); *“en basitinden mesela kendinin bi yerinde bişey olsa hastaneye gitmeyi bile erteliyosun, daha büyük bişey olmasına bırakıyosun”* diyerek belirttiği gibi sağlık sorunları, zaman yoksulluğu ya da bakım verilen kişinin yalnız bırakılamaması gibi nedenlerle mümkün olduğunca ertelenmekte ve kadınların teşhis ve tedavi için sağlık hizmetinden zamanında yararlanmaları mümkün olamamaktadır:

“Kendim de hastayım, bağırsak rahatsızlığım benim de var. Senede bi kere gitmem gerekiyo, geçen sene gittim ama bu kış nasıl gidicem bilmiyorum. Çünkü bi kontrol benim bi haftamı alan bişey, bi kontrole gidiyorum, bi haftada çıkabiliyorum (....).”
G26 (33 yaşında, annesine bakıyor)

“Bak bu hafta doktora gidecektim, gidemedim, bu hafta da kaldı, rahmimde kist var kontrole gitmem gerekiyo gidemedim, sekiz ay mı oldu, dokuz ay mı oldu, halbuse doktor üç ay sonraya gel demişti ama gidemedim. Ben kıza hamileyken, doktor dedi yatıracağım, yatamam dedim. Normal doğum yapmak zorundayım yatamam, oğlum var engelli var ona bakıyorum dedim, çok zor yani.” G32 (39 yaşında, çocuğuna bakıyor)

Tedavinin bakım veren kadınların yaşamında bir lükse ve olanaksızlığa dönüştüğünü gösteren daha çarpıcı sonuç ise kadınların bakım verdikleri kişilerin aldıkları sağlık hizmeti sırasında onlara eşlik etmelerine ve bir sağlık kuruluşunda bulunmalarına rağmen, kendi sağlık sorunlarının teşhis ve tedavisi için zaman ayıramamalarıdır:

“Bak bu ayaklarından beş kere ameliyat oldu. Her olduğunda, hastaneye her yatışında ikişer ay yattı. Ben de onları birlikte hastanede yattım. O kadar hastanede yattık birlikte, benim de şu boynum ağrıyo, götüreyim de göstereyim demek aklıma gelmezdi. G.’nin yanından ayrılamazdım ki, hala da öyle evde de öyle, hastanede de öyle, nere gitsek öyle.” G13 (48 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Sabah saatlerinde genelde çocuklarımla randevusu oluyor. Onların hastane işleri çok fazla oluyor. Yani ordan çıkıp da kendime vakit ayıramam inanılmaz mümkün değil. Yani mesela bacaklarımda varisler var, damarlar çıktı ama inanılmaz gidemiyorum.” G16 (33 yaşında, çocuklarına bakıyor)

Kadınlar, sağlık sorunları ertelenemeyecek kadar arttığında zorunlu olarak tedavi olmakta ve tedavi süreci bir kadının (G3); *“inan bak geçen sene bi ameliyat oldum, bi tek o zaman kendime vakit ayırabildim”* diyerek vurguladığı gibi kadınların kendilerine ayırdıkları tek özel zamanı oluşturmaktadır. Ancak kadınlar elbette, tedavi öncesinde de ev içinde bakım ve ev işleriyle ilgili gerekebilecek her türlü düzenlemeyi yapmak zorundadırlar:

“Bak ben geçen ay safra kesesinden ameliyat oldum, biliyodum taş vardı ama sürekli erteliyodum, ameliyat olmam gerektiği halde erteleye erteleye acillik olunca ancak ben ameliyat olabildim. Onda da her türlü ortamı ayarlamak zorundasınız. Önceden ayarlamam lazım her şeyi, en ince ayrıntısına varana kadar düşünmem gerekiyor.” G27 (38 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Yirmi dört saatini, kendi başıma sadece ayda bir gün neye gidiyorum, sağlık ocağına, şimdi aile merkezi oldu. Sadece aile merkezinden ilacımı almaya gidiyorum. Hiç hiç diyom ya, sadece ayda bir gün onu da hastaneye gitmeyi beceremiyoz, sadece yarım gün, bir gün de demiyek yani. Onda da arkamda kalıyo aklım, evde kalıyo. En kötüsü işte o yani, bütün hastalığımdan ben hiç kontrole falan gidemiyom, hele ki bu perişan oluyo, üzülüyo.” G19 (48 yaşında, çocuğuna bakıyor)

Kılıç Akça ve Taşçı (2005) yaptıkları araştırmayla yaşlı bireye bakım verenlerin %22,5’inin fiziksel sağlıklarının, %34,4’ünün ise ruhsal sağlıklarının etkilendiğini ancak yanı sıra %25’inin günlük yaşantısının etkilendiğini ve bu etkilenmenin en çok sosyal iletişime engel olma yönünde yaşandığını ortaya çıkartmışlardır. Derinlemesine görüşme gerçekleştirilen hanelerden birinde bakım veren bir kadının (G16); *“M.’den sonra ben bitmeye başladım. Bir çocuk daha geldi hayatıma, onun da desteğe ihtiyacı var ve ben desteksizim, çaresizim”* diyerek ifade ettiği gibi kadınların bakım sürecinde yitirdikleri yalnızca ruh ve beden sağlıkları değil, aynı zamanda sosyal sağlıkları da olmaktadır:

“Yaşlandım, otuz dört yaşındayım ama hiç öyle hissetmiyorum (gülüyor). Bedenim de yaşlandı, ruhum da yaşlandı. Konuşmamda bile çok çok farklılık oldu. Aynı, ben ömründe hiç kitap okumamış insanlar gibi konuşmaya başladım.” G33 (35 yaşında, büyükannesine bakıyor)

“[.....] genelde evdeyim insanlarla konuşmaya konuşmaya, sohpet etmeye etmeye konuşmasını bile unuttuyo insan, buna inanın. Böyle bi durumda insanın sağlıklı kalması mümkün mü, ben de sağlığını yitiriyorum bu evin içinde (gözleri doluyor). Bana diyorlar sen de artık bi psikiyatriye gitsen iyi olur. Ben yirmi beş yaşında çıktım, çocuk doğduktan sonra hayatım da bitti (gözleri doluyor). Hayat mücadelesi veriyorum.” G27 (38 yaşında, çocuğuna bakıyor)

Bakım işleri aksatılamaz, ertelenemez ve kadınların her türlü koşullarından bağımsız olarak yapılması gereken işler olarak varlıklarını her koşulda koruduğu için kadınların yaşadıkları sağlık sorunları karşısında duydukları kaygı kendilerinden çok, bakım verdikleri kişilere dairdir. Ancak aynı zamanda kadınlar, kendi kişisel bakımlarını karşılayamayacak durumda kalmaktan da endişe etmektedirler:

“Bir de benim hasta olduğumu düşünün, ben hasta olsam bile, kesinlikle kendimden önce S.'yi düşünmek durumundayım, hastalandığımda bile yaticam oram ağrıyo, buram ağrıyo deme gibi bir lüksüm, naz yapayım desem çekecek kimsem yok. Hani diyelim çok ağır oldum yattım, öyle durumda bile evet belki mutfığı, evi toplamayabilirim ama öyle durumda bile S.'le ilgilenmek zorundayım. Yolda yürürken bile allahım diyorum nolur bana yardımcı ol, bir düşsem ayağım takılsa, bacağım, kolum kırılrsa eşime kim bakar yani.” G15 (44 yaşında, eşine bakıyor)

“Ben de iyi değilim artık ki (ağlıyor). Şeker gözüme vurdu, hastaneye bile gidemiyom, açlık iki yüz elli, tokluk, dörde üçe çıkıyo. Ellerimde de sinirlerinde sıkışma mı ne olmuş, ameliyat dedi doktor ama olamıyom ki. Ameliyat olsam bize kim bakacak. Kız daha küçük ben hemi ona bakıyom, bu amcana bakıyom, anam yaşlı ona bakıyom. Ellerimi kullanmazsam rezil oluruk biz, vallaha kokarık bak yeminlen diyom. Ben hastalanmayım diye dua ediyom allaha, yoksam da rezil oluruk biz, kokarık, yaşayamazlar kine bakım olmadan.” G1 (54 yaşında, eşine bakıyor)

“Dizlerim ağrıyo benim de, zati doktora gittim hemen ameliyat dediler, olmadım, olunca bunu napıyım ben, kim bakacak, onun için iyi kötü idare ediyog, allaha şükür. Ameliyat oluca kardeşime falan versem ama işte bakıcı ben olduğum için, kimseye veremen, anneni bırakaman diyorlar, bilmiyom nolacak.” G20 (57 yaşında, annesine bakıyor)

Evde bakımdan yararlanan hanelerde kadınların tüm yaşamları boyunca öncelikli işleri evde gerçekleştirdikleri bakım işleri olmaktadır. Kadınlar bu işleri, sağlıkları pahasına

ve çoğu zaman sağlıklarının bozulmasına ve bakım işlerini gerçekleştirmeye devam etmelerine engel olmasına rağmen gerçekleştirmek zorunda kalmaktadırlar. Bakım veren hemen her kadın, ruhsal, bedensel ve sosyal sağlık sorunlarına maruz kalırken, çok azı tedavi olabilmektedir. Kimi durumlarda ise alınan ilaç desteği, ömür boyu süren bir tedaviye dönüşmektedir.

Özellikle bedensel sağlık sorunları, kadınların yaşamlarını tehdit edene ve tedavi kaçınılmaz olarak kendini dayatana kadar, kadınlar sağlık hizmetinden yararlanmayı kendi inisiyatifleri dışında ertelemek zorunda kalmaktadırlar. Bu kaçınılmaz noktada girilen tedavi sürecinde ise kadınlar ev ve bakım işleriyle ilgili tüm düzenlemeleri yapmaları gerekmektedir. Tüm bu ertelemeler ve düzenlemeler sonucu girilen tedavi süreci, kadınların neredeyse kendi kişisel bakımları için ayırabildikleri tek zaman dilimini oluşturmaktadır. Sağlık yoksunluğu, evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerde bakım veren kadının hayatında kaçınılmaz olarak yaşanan bir sorun olmakla birlikte, genel olarak kadınlar bakıma ihtiyaç duyar hale gelmekten, kendileri kadar bakım verdikleri kişiler için de endişelenmektedirler.

4.3.1.4. Uyku Yoksunluğu: ‘O Uyumazsa Sizin Uyku Diye Bi Olanığınız Yok ama Sabah Kalkıp Bi Gün Önce Ne Yaptıysan Onları Yapmak Zorundasın’

Evde bakımdan yararlanan hanelerde ağır bakım ihtiyaçları, bakım veren kadınların zaman tasarruflarını bütünüyle etkilemektedir. Ancak en çarpıcı sonuçlardan biri, bir günde uyku için ayrılan ortalama zamanda ortaya çıkmıştır. Ağır bakıma gereksinim duyan bireylerin yaşadığı hanelerde zaman kullanımı araştırması sonucuna göre, erkekler 8 saat 12 dakika, kadınlar ise yalnızca 3 saat 41 dakika uykuya zaman ayırabilmektedir. (Tablo 1.6.). Evde bakımdan yararlanan hanelerdeki kadın ve erkeğin uyku saatleri, TÜİK (2008)’in yaptığı zaman kullanımı sonuçları üzerinden uyku için kadınların 8 saat 36 dakika, erkeklerin ise 8 saat 27 dakika ayırdığı Türkiye geneliyle karşılaştırıldığında, erkeklerin uykuya ayırdıkları zaman arasında 15 dakika fark bulunmasına rağmen, kadınların zaman kullanımları arasında 4 saat 55 dakikalık fark ortaya çıkmaktadır. Bu büyük zaman kullanımı farkı, ağır bakım yükünün tüm diğer etkinliklerde olduğu gibi kadının yaşamında en temel ihtiyaçların karşılanması için gereken zamanı dahi minimum düzeye indirdiğini göstermektedir. Derinlemesine

görüşmeler sırasında da kadınlardan birinin (G27); “gece mesela o uyumadan asla uyuyamam, gece ikiye üçe kadar otursa dahi oturmak zorundayım onunla” diyerek belirttiği gibi kadınlar, genellikle kendi uyku süre ve düzenlerinin, bakım verdikleri kişinin uyku durumuna bağlı olduğunu ifade etmişlerdir:

“Ama annemin şimdi alzaymırı var, çok da çabuk ilerliyo. Sabaha kadar uyutmuyo beni, uyuyamıyorum, annem uyuyunca öyle uyuyorum, geliyo gecenin bi köründe kalk, su ver bana, bişey ver bana, banyo yaptır beni, geceleyin uyutmuyo. Ben sabaha kadar ayaktayım, bu sabah altıda yattım mesela. [...] annem uyuyunca öyle uyuyabiliyorum, korkuyorum annem uyumadan uyuyamıyorum, işte bi yere yapacak, oraya yapacak, şeyin altına yapacak, ya balkona çıkacak, ya ocak açacak.” G28 (40 yaşında, annesine bakıyor)

“Bizim yaşamımız böyle işte sürekli ilgi, sürekli bakım. Ben M.'yle gün boyu ilgileniyorum zaten ama gece boyu da ilgileniyorum. Uykum öyle hiç düzenli değil, gün oluyo üç saat uyumadığım zaman oluyo, bu gece öyle dört buçuktan beri uyumadım, M. ağladı sürekli, onun başını bekledim (ağlıyor). İki senedir ne bileyim yatağıma gidip de üç gece yatmamışımıdır.” G30 (35 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Geceleri uyumamak zorundayım yani benim uykum en fazla, on beş yirmi dakikalık periyotlar şeklinde oluyo. Hastanın durumunun ne olacağı belli değil çünkü, her an gözüün açık olmalı, her an ona bakacaksın.” G26 (33 yaşında, annesine bakıyor)

Ağır bakım gereksinimine, bakım alan kişinin sağlık sorunlarının yol açtığı acil bakım ihtiyaçları da eklendiğinde bakım gereksinimlerini karşılayan kadınların uyumaya zaman ayırmaları da neredeyse mümkün olamıyor. Ancak kadınların, ertesi güne bakım ihtiyaçlarını karşılamak üzere yine aynı enerjiyle başlamak zorunda oldukları gerçeği hiç değişmiyor:

“Geceleyin kaç kere kalkıyorum, hiç kalkmasam tuvaleti için kalkmak zorundayım. Hele ki rahatsızlığı olduğunda yataktan kalkıyom, başına dikeliyom acaba noldu, nolcak diye.” G3 (48 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Bakım gerçekten çok zor, kolay bişey değil, usanıyosunuz, sinir oluyosunuz, stres oluyosunuz. Bu işin saati yok, gece rahatsızlandı mı, ben geceleri çok uyumadığım zamanları biliyorum. Hiç uyumadan başında beklediğim çok geceler biliyorum. Gece o uyumadı mı, sen de uyumuyosun ve gündüz kalkmak zorundasın yani. Üstelik

patrondan izin alayım da yarın işe gitmeyim gibi bi alternatifimiz yok, aynı enerjiyle güne başlamak zorundasın. Düşünsenize diyorum ya o uyumazsa, sizin uyku diye bi olanağınız yok ama sabah kalkıp bi gün önce ne yaptıysan onları yapmak zorundasın. Hergün hergün aynı şeyleri tekrarlıyorsunuz, sürekli aynı şeyler farklı bişey yok hayatınızda.” G6 (34 yaşında, annesine bakıyor)

Ağır bakım yükü, bir yandan kadınların uykuya yeterli zamanı ayırmasının önünde engel oluştururken, diğer yandan bu yükün yarattığı ve kadınların bütün yaşamlarının bakım etrafında biçimlenmesinden başka bir olanak tanımayan zorlu yaşam koşullarının bizzat kendisi de kadınların uykusuzluk yaşamalarına yol açmaktadır:

“Uyumuyom, uyumadığım için sersem gibi oluyom, başım ağrıyo. Üçte gel, gece üçte, E. abla de şurdan, seslen ben hemen ayaktayım. Benim uykum yok, televizyona bi adam çıktıydı hiç uyumuyomuş aha işte o benim kardaşım işte. Sabaha kadar düşünüyom, düşünüyom, şunu şöyle yapayım bunu böyle yapayım, şunu şöyle ediyim, bunu böyle ediyim, vesvese vesvese uyku dağılıyo, ertesi güne de sersem gibi oluyom. Ama şöyle bi derin uyusam, bişey olsa sesini belki duymam, uyuyamam ki, gıg dedi miydi bakmam gerek.” G1 (54 yaşında, eşine bakıyor)

Gerek zaman kullanımı araştırmasında gerekse derinlemesine görüşmelerde ortaya çıkan sonuçlara göre, evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerde bakım veren kadınların, uyku sürelerinin oldukça düşük, belirli bir uyku düzenlerinin ise olmadığı görülmektedir. Bakım veren kadınların uyku yoksunluğu yaşadığı gösteren bu sonuca koşut olarak, Yılmaz Karabulutlu ve diğerleri (2013) tarafından gerçekleştirilen araştırmada da, bakım verenlerin büyük çoğunluğunun (%88.7) uyku kalitesinin kötü olduğu ve günlük bakım verme süresi uzadıkça bakım verenlerin uyku kalitelerinin de giderek bozulduğu ortaya koyulmuştur. Nitekim kadınlar kimi zaman süregelen bakım ihtiyaçlarına, acil bakım ihtiyaçlarının da eklenmesiyle ağırlaşan bakım işleri nedeniyle kimi zamansa bakım işlerinin zorlaştırdığı yaşam koşulları nedeniyle uykusuzluk yaşamaktadırlar. Kadınların, bakım verdikleri kişiye bağlı olarak şekillenen uyku süre ve düzenleri, yaşamlarını sağlıklı sürdürmelerine izin vermeyecek boyutlara ulaşmakla birlikte, kadınların bakım işlerini erteleme ya da devretme olanaklarının olmaması, bakım verenin durumundan bağımsız olarak her gün bu işlerin gerçekleştirilmesi zorunluluğunu ortaya koymaktadır.

4.3.1.5. Özel-Sosyal Yaşam Yoksunluğu: ‘Her Şeyden Vazgeçiyosun, Yaşamaktan Vazgeçiyosun, Bi Yaşantın mı Var, Hiçbişeyin Yok’

Evde bakımdan yararlanan hanelerde bakım veren kadınların, bakım süreci içinde kendi hayatlarını değil, bakım verdikleri kişilerin hayatlarını yaşamaları kaçınılmaz hale gelmektedir. Bu durumda kadınların yegane yaşama amaçları da, bakım verdikleri kişinin bakım ihtiyaçlarının karşılanması olmaktadır. Derinlemesine görüşmeler sırasında kadınlardan birinin (G19); *“hiç bi kere kendine özelin yok, zamanın yok, hiç bi kendine göre yani şeyin yok yani, bitti”* diyerek ifade ettiği üzere ağır bakım yükü, kadının kendine ait bir yaşamının olmamasına ve dolayısıyla özel ve sosyal yaşama katılım olanaklarının bütünüyle ortadan kalkmasına yol açmaktadır:

“[.....] Biz o şekilde ömrümüz bitiyö bizim yani, Ellerin yaşantısına bakıyom, ben kendimden geçiyom. Yaşamak nefes alıp vermek demek değil ki. Sen benim evladımsın, hayattan bi tat almaktır yaşamak, ne bileyim ben hayattan bi güzelliklerden faydalanmaktır yaa. Alahhım diyom, gençlik çoluğulan çocuğunan geçti diyom, yaşlılık da böyle oldu diyom.” G17 (64 yaşında, torununa bakıyor)

“Bu dünyadan zaten sen umudunu kesmişin, sadece bu B. için kalan kısmını yaşıyosun. Sen kendin için yaşamıyosun ki, iki kişilik yaşıyom ben. Hatta evin nüfusuna göre, kaç kişilik yaşıyosun. Acep yarın ne olacak, daha mı iyi olacak, daha mı kötü olacak, bizim günümüz de böyle geçiyö işte. Bizim hayat hep mücadele diyom ya, dışarıda birine bişey olsa, noluyo nolmuyo haberin yok, bu dört duvar arasındasın.” G19 (48 yaşında, çocuğuna bakıyor)

Bakım emeğinin yoğun duygusal boyutu nedeniyle bakım veren ile bakım alan arasında kurulan ilişki, bakım veren olarak kadının bütün diğer ilişkilerini etkilemektedir. Derinlemesine görüşmeler sırasında bir kadının (G7); *“ben başka çocuk bile doğurmadım kızımın zamanından çalarım diye yani eş tarafından da bi destek olmayınca”* diyerek belirttiği üzere, ağır bakım işlerinin kadın tarafından desteksiz gerçekleştirilmesi, kadının bütün yaşamının, bakım verdiği kişiye bağlı olarak şekillenmesine yol açmaktadır. Aşağıdaki ifadeler bakım veren kadınların içinde bulundukları bu durumu açıkça göstermektedir:

“Bütün hayatımı ona adadım, bak daha da evlenmedim, arkamda bırakamam, kendimi düşünecek bir zamanım yok. Bakım işi hayatımı kısıtlıyor, boş zaman diye bir şey kalmıyor, kendime zaman ayırma konusunda engellerim oluyor (....).” G6 (34 yaşında, annesine bakıyor)

“Ben kendimden geçmişim artık, onun acı çekmesi, bana en ağır da o zaten. Benim sosyal yaşantımmış, kendi hayatımmış, onlar bi kenarda kaldı. Hayatımda olan insana (sevgilisini kastediyor) vakit ayıramıyorum. Bana da yazık ama ben kendimi zaten sildim, benim için sadece annem var (gözleri doluyor).” G26 (33 yaşında, annesine bakıyor)

“Ben hayatımda bi tatil görmemişim, bi hayatımda süslenip bi yere gitmemişim, hiçbirşeyim yoktur. Benim aa şurda parkta beş dakika oturayım veya bi restoranta gideyim bişey yiyeyim diye bi şeyim yoktur, yani benim bir hayatım yoktur. Ben bilmiyo muyum, biliyorum hepsini biliyorum, hepsini biliyorum ama yok, yok yani. Bir kutu, boş bir kutu hayat, başka bişey yok yani. Bırak kendimi, eşimle, eşimle bir karenin içinde bir günümüz yok yani şöyle baktığın zaman otuz üç yıl dile kolay bir kare yok yaa. Bazen adama diyorum bizim hiç mi, yani bir günümüz yok, yok. İnsan her şeyinden vazgeçiyor, her şeyden vazgeçiyosun, yaşamaktan vazgeçiyosun, bi sosyal hayatın mı var, bi yaşantın mı var, bir yere gidip oturman mı var, hiçbirşeyin yok, hiçbirşeyim yok.” G31 (49 yaşında, kayınbiraderine bakıyor)

Zaman kullanımı araştırması sonuçlarına göre, sosyal yaşam etkinliklerine katılmak için kadınlar 29 dakika, erkekler ise 1 saat 23 dakika zaman ayırmaktadırlar. (Tablo 1.6.). Türkiye genelinde ise bu süre kadınlar için 1 saat 57 dakika, erkekler için 1 saat 50 dakika olarak farklılık göstermektedir (TÜİK, 2008). Bu iki zaman kullanım araştırmasında, söz konusu etkinlikler için ayrılan zaman farkı, evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerde kadının bakımı tek başına üstleniyor olmasının, sosyal yaşama dahil olma olanaklarının da kadın ile erkek arasında eşitsiz dağılmasına neden olduğu anlamını taşımaktadır. Derinlemesine görüşmeler sırasında da bir kadın, eşi ile kendisinin sosyal yaşama katılımı arasında farklılık olduğunu şu sözlerle dile getirmiştir:

“Eşimin sosyal bir yaşantısı var, o benim gibi değil ki. Yapma, etme demek olmuyor, onun özgürlüğünü kısıtlamış oluyorum, mesela her hafta halı saha maçına gidiyor, zaten turizm şirketinden çalıştığı için seyahatlere falan da gidebiliyor (....).” G27 (38 yaşında, çocuğuna bakıyor)

Aynı kadın, sosyal yaşama katılım ihtiyacını yakın bir arkadaşın varlığına duyduğu özlemle dile getirmiş, bakıma ihtiyaç duyan çocuğu için gittiği özel eğitim kurumunda tanıştığı diğer kadınlarla bu olanağı yakaladığını ancak böyle bir yakınlığın kurulabilmesi için gereken zamanı yaratmanın kendisi için olanaksız olduğunu da eklemiştir:

“Hiç arkadaşım yok, kendi yaşıtım, kendi arkadaşım, şöyle dertleşebileceğim bir arkadaşım olsun çok isterdim. Özel eğitime gittiğimde orda kadınlar oluyo, herkesin derdi zaten ortak, orda bir kendimi rahat hissedebiliyorum. Buluşalım diyorlar mesela, işte o problem oluyo, çocuğu bıraksam içim rahat etmiyo, götürsem gittiğim yerde beni oturturmayacak, rahat ettirmeyecek, o yüzden böyle erteliyoruz, hayatımı erteliyorum aslında.” G27 (38 yaşında, çocuğuna bakıyor)

Aynı doğrultuda görüşülen bir kadın da, yaşamında yoksunluğunu duyduğu yakın arkadaş özlemini şöyle dile getirmiştir:

“Bak ben akşama kadar bu evin içindeyim, en çok sıkıntım candan dostum, arkadaşım olmadı, ne bir tek dost, ne bir arkadaş bak. Yandaki binadaki komşuya gitmiyorum neden, G. bişey mi kıracak, bi yeri mi karıştıracak, laf mı gelecek, gider misin, gitmem, gitmiyorum.” G13 (48 yaşında, çocuğuna bakıyor)

Derinlemesine görüşmeler sırasında bir başka kadın kendi yaşamını, sosyal yaşama katılabilen diğer kadınların yaşamı üzerinden değerlendirerek, içinde bulunduğu yoksunluğu şöyle ifade etmiştir:

“İki yıl önce kızımın yanına Manisa’ya gitmiştim, kadınlar arkadaşlarını almışlar, kafede oturuyorlar, sohbet ediyorlar, ben öyle baka kalmışım. Bizde niye böyle bi hayat yok, yok, hiç bişey yok.” G31 (49 yaşında, kayınbiraderine bakıyor)

Görüşülen pek çok kadın da benzer biçimde, bakım sürecinin en başından beri bir toplulukla sosyal bir etkinliğe katılım bir yana arkadaşlarıyla, komşu ya da akrabalarıyla dahi görüşmek için fırsat bulamadığını belirtmiştir:

“Benim var ya öyle sosyal bir aktivitem kesinlikle yok. Hiç hiç arkadaşıma gideyim, öyle bi konu komşu gezeyim, öyle bişeyim yok. Bi sosyal aktivitemiz yok, yemin

ederim bazen saçımı taramaya fırsatım olmuyo, onu da utandığımdan yapıyorum zaten.” G8 (34 yaşında, çocuğına bakıyor)

“Bizim zerre kadar sosyal yaşantımız yok, bi gezmek için Ulus’a gitmek, Kızılay’a gitmek yıllardır hayal. Bakkala bile koşarak gidip geliyoruz. A. inecek, kalkacak, altı değışecek, yemek yiyecek. Bi de insanız sürekli evin içinde dura dura artık psikolojimiz bozuluyo yani deşarj olmak istiyosun, sürekli şarj şarj insan patlıcak gibi oluyo. Ben kendimi bıraktım, bıraktım, hayatın akışına bıraktım. Zerre sosyal yaşantım yok, zerre de moralim yok yani. Kendimi ben hep buna adadım, hiç bile ben doğru düzgün bişey yaşamadım, kendime ait olsun. Şöyle bi kendime ait olsun, şöyle bi komşuya gidip oturup, bayramlaşmadım. Bayramı bırak, normal günde çıkmadım.” G17 (64 yaşında, torununa bakıyor)

“Kendime zaman diye bişey ayıramıyom, bi yeriye gidemiyom, eşime dostuma bırakıp gidemiyom, bi yere çıkıp gezmiyom, başından bi yere ayrılamıyom. İşte bunun başında böyle nöbet tutuyom ben altı, yedi senedir.” G20 (57 yaşında, annesine bakıyor)

Ağır bakım yükü, kadınların yaşamlarını yoksunlaştıran başlı başına bir etken olarak varlığını sürdürürken, evde bakım uygulamasından yararlanma koşulları da kadınların kendilerine, özel ya da sosyal yaşamlarına zaman ayırma olanaklarını kısıtlamaktadır. Görüşmeler sırasında kadınlardan biri, uygulamanın koşullarını özel sektör çalışma koşullarıyla karşılaştırarak, evde bakım uygulamasının bakım veren kişinin kendini yenileyebileceğı, insansal olanaklarını geliştirebileceğı koşulları sağlamamasına dikkati çekmiştir:

“Hiçbir özel hayatınız yok, bir tatiliniz yok, bir yere gittiğiniz yok, bir iznim yok, gezmem yok, tozmam yok. Yani bir yere gitsem bile onu götürmek zorundayım, o mecburiyetlik var yani. Tamam ben bakıyorum ama normalde ama özel sektörde çalıştığınızda bile on beş gün izniniz vardır ya da yirmi gün izniniz vardır. Burda öyle bişey yok, onun olmaması çok kötü bişey.” G33 (35 yaşında, büyükannesine bakıyor)

Evde bakımdan yararlanan hanelerde, görüşülen kadınlardan birinin (G24); “bizim sosyallığımız de işte marketle sınırlı, ancak bi markette gidiyog, geliyog işte bu” diyerek ifade ettiğı gibi bakım veren kadınların, özel ya da sosyal yaşamları için

ayırdıkları zaman oldukça sınırlıdır ve pek çok kadının böyle bir zamanı kendisine ayırması bir lüks olarak ortaya çıkmaktadır. Ancak bununla birlikte şanslı sayılabilecek az sayıda kadın, kendileri için oldukça değerli olan sınırlı etkinliklerle kendileri için bu zamanı yarattıklarını belirtmişlerdir. Örneğin, görüşme gerçekleştirilen kadınlardan biri kendisine ayırdığı özel bir zaman olarak, sabah erken kalkıp yürüyüş yaptığını, bir diğeri ise yatmadan önce bir şeyler okuduğunu belirtmiştir. Bazı kadınların yegane sosyal yaşam etkinlikleri ise gün içinde komşularıyla geçirdikleri sınırlı zamanlardır:

“Sabah kaçta kalkıyorum ben, inanırsan, beş buçuk altı da kalkıyorum ki bi çıkayım bi saat yürüyüş yapıyorum. Onu yapıyorum rahatlıyorum, o benim kafamı biraz dağıtıyo, onu da yapmasam ben iyice kafayı oynatırım evin içinde dur dur. Bu erken kalkmıyo, kalkıp bi yürüyüşümü yapıyorum işte kendime ayırdığım zaman da, dışarı kendim için çıktığım zaman da bu, buna şükür diyom, biliyom çünkü bunu yapamayan kadınlar da var yazık.” G13 (48 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Bazen diyorum ki zaman boşa geçiyo yaa, hani hiç bişey yapmıyosun, çok şey yapıyorum ama kendime yapmıyorum. Evde kala kala köreliyomuşum gibi geliyo (gözleri doluyor). Kendimi geliştireyim diye uğraşıyorum, gece yatağa girince mutlaka iki saat kitap okuyorum, en azından gazetelere bakıyorum, internetten haberlere bakıyorum.” G27 (38 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Diyorum ya dört duvar arasında, yatağından kalkamaz. Önceden yine balkona çıkabiliyodu, şimdi o da yok. Ben komşuları çağırıyorum, gelip bizle otursunlar da farklı bir yüz görelim, iki sohbet edelim diye.” G18 (45 yaşında, annesine bakıyor)

Özetle evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerde bakım veren kadınlar, özel ve sosyal yaşam olanaklarından yoksun bir yaşam sürdürmektedirler. Bu yoksunluk biçiminin, aynı hanede yaşayan erkekler için geçerli olduğunu söylemek ise mümkün değildir. Kadınların tüm özel ve sosyal ilişkileri, bakım işleri dolayımından geçerek biçimlenirken, erkekler bakım işlerine katılmak zorunda olmadıkları ölçüde kendilerine zaman ayırabilmektedirler. Bu yoksunluğun kadınların yaşamlarındaki en somut hali, yakın bir arkadaşla duyulan özlemde görülmektedir. Bakım veren pek çok kadın, özel ve sosyal yaşama katılım için olanak bulamaz ve kendi olanaksızlıklarını genellikle bakım zorunluluğu olmayan kadınların olanakları üzerinden değerlendirirken, çok az kadın, sınırlı zaman ayırabildikleri özel ve sosyal yaşam etkinlikleri arasında yürüyüş yapmayı,

kitap okumayı ve komşularla görüşmeyi saymaktadırlar. Kadınlar bu yoksunluklarını yalnızca ağır bakım yüküne değil, aynı zamanda evde bakım uygulamasının özel sektöre benzettikleri kriterleri üzerinden şekillendiğini de belirtmektedirler.

Ağır bakım ihtiyaçlarının evde karşılanması sürecinde bütün yaşamı, bakım ihtiyaçlarının karşılanmasına indirgenen kadının payına düşen, yoksunluklar sarmalıdır. Kadın, bakım işlerini gerçekleştirmeye başladığı anda gerek insansal olanaklarını gerçekleştirecek, gerekse bu olanakların gelişimini sağlayacak imkanlara ulaşmakta zorluklar ve dahi imkansızlıklar yaşamaktadır. Evde bakım uygulaması ise söz konusu bu güçlüklerin ortadan kaldırılmasını kolaylaştıran bir uygulama olarak değil, aksine bunların bakım veren kişi için süregelen hale gelmesine neden olan bir uygulama olarak kadının yaşamında varolmaktadır.

4.3.2. Yoksullaşan Kadın: Emeğin Metalaştırılmasının Anlamı

Özel alanda kadına atfedilen ücretsiz işlerin önemli bir kısmını, bakım işleri oluşturmaktadır. Kadınlara yüklenen bakım işleri, kendisini sarmalayan toplumsal cinsiyet rollerini kırıp, ötelendiği özel alandan çıkmasının ve kamusal alanda varolmasının önünde engel oluşturmakla birlikte, varolma biçimlerini de belirlemektedir. Böylece öncelikli görevi bakım işinin idamesi olarak görülen kadının, ücretli çalışmaya katılım olanakları, erkeklerin çok gerisinde kalmakta ve ekonomik açıdan erkeğe bağımlılığı süre giden bir olguya dönüşmektedir. Koray (2008, s.353); cinsiyetçi işbölümüne bağlı şekillenen böyle bir sosyoekonomik ilişki içinde erkeğin, geçimi sağlayan kişi olarak ekonomik ilerlemenin de baş aktörü rolünü oynadığını belirtir. Kadın ise bağımlı kılındığı, üretken olan ve toplumsal değer kazanan erkeğin karşısında ‘toplumsal değersizliğe’ itilmektedir.

Evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerde gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeler sırasında kadınlardan birinin ifadesi, kadın açısından ortaya çıkan bu zorunlu bağımlı ilişkiyi oldukça net bir biçimde ortaya koymakta ve ücretli çalışmanın dışına itilmenin ve ev kadınlarına dönüştürülmenin, kadınların sınırsız ve aşırı sömürülmesi sonucunu doğurduğu saptamasında bulunan Mies (1998, s.231)’ı doğrulamaktadır:

“Ben oğluma mahkumum ya da eşime mahkumum, hiç bişeyim yok ki benim, hiç bişeyim yok, hep onlar yani, onların eline bakan bi insanım çünkü hiç bişeyim yok, yerine göre bi rest çekecek bişeyim yok. Eşimden ayrılıyım desem napcam, maaşım da kesilecek, ee benim başka bi gelirim yok, ben bitmişim, hiç bişeyim yok. Çünkü ortada kalan bi insanım işte bu. Benim yaşama umudum yok, bitmişim.” G31 (49 yaşında, kayınbiraderine bakıyor)

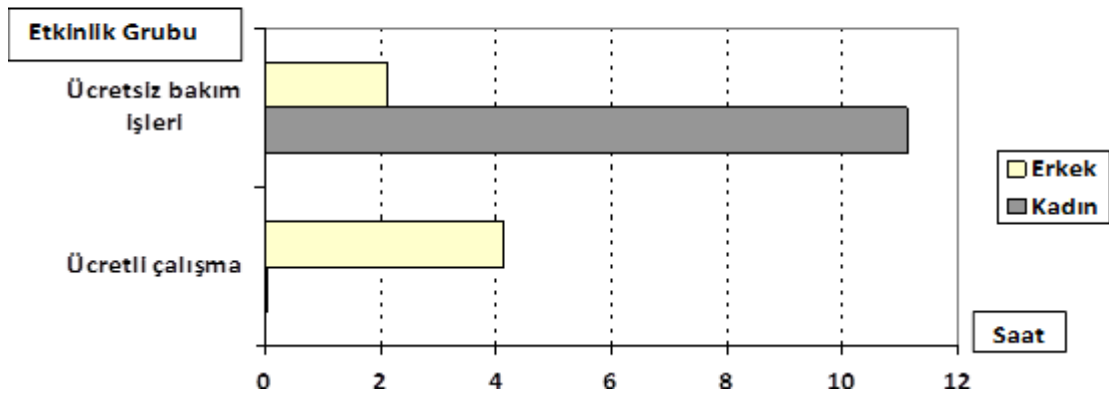
Esping-Andersen (1990)’in meta-dışılaştırma tartışmasına, Lewis (1992, s.161)’in, “emeğin meta-dışılaştırılmasının söz konusu kişi kadın olduğunda, otonomiye işaret etmediği çünkü kadın için bunun ücretsiz bakım işlerinin kendisi tarafından [sürekli olarak] yapılması anlamına geldiği” itirazı, özellikle bakım gereksiniminin kaçınılmaz olduğu hanelerde kadın açısından bir gerçekliğe işaret etmektedir. Nitekim Esping-Andersen (2009, s.136-137) de daha sonraki çalışmalarında, erkeklerin ev içi işlere katılımının artması için ev içi rolleri değiştirme potansiyeli de taşınması bakımından kadının gelir düzeyinde meydana gelecek artışa ihtiyaç olduğunu kabul etmektedir. Özellikle gelir getirici bir işte çalışmıyor olmak, kadının tüm bakım işlerini paylaşımsız üstlenmesine rağmen, emeğinin erkekler tarafından bilinçli olarak görmezden gelinmesine ve bağımlılık ilişkisinin devam ettirilmesine de yol açmaktadır:

“[....] Çalışmamak çünkü eşinizin eline bakmak demek. Erkek istiy o ki, kadın bağımsızlaşmasın, hep eline baksın onun, hep bu modda olsun istiy o kadının. Öyle mi, tamam yapmıyosan, orda kalabilirsin denmesini istemiyo erkek. Çünkü bağımsızlaşırsan sen, ona hakkını savunacaksın, hakkını savunsun istemiyo.” G16 (33 yaşında, çocuklarına bakıyor)

Evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerde, bakım veren toplam 354 kadından, 2’si sigortalı, 8’i sigortasız olmak üzere yalnızca 10 kadın, kısmi zamanlı olarak ücretli çalışmaya katılmaktadırlar. Çalışmadığını belirten 344 kadından ise yalnızca 2’si emekli olduğu için ücretli çalışmaya katılmamaktadır. Aynı hanelerde yaşayan toplam 238 erkekten 121’i ücretli çalışmaya katılırken, 79’u emekli olduğu için 38’i diğer nedenlerle olmak üzere toplam 117’si ücretli çalışmaya katılmamaktadır. (Tablo 2.1.). Johansson (2000), bakım işlerinin, bakım verenler olarak genellikle kadınların işgücü piyasasında ücretli çalışmaya katılımlarını kısıtladığını vurgular. Yukarıdaki tablo, bakım veren kadınların, ücretli çalışmaya katılamadıkları gerçeğinin evde bakımdan

yararlanan hanelerde de değişmediğini göstermektedir. 2005 yılında yapılan bir araştırmada da engelli bir bireyin yaşadığı hanelerde, bakım sorumluluğunun yalnızca bir kişinin üzerinde toplanma eğilimi gösterdiği ve esas bakım verenlerin yarısının ücretli çalışmaya katılmadığı ortaya koyulmuştur (ECLAC, 2012).

Grafik 8.: Etkinlik grubuna ve cinsiyete göre ortalama zaman kullanımı

Evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerde ücretli çalışmaya katılmayan 344 kadından 256'sı, bakım veriyor olmasını, ücretli çalışmaya katılamamasının gerekçesi olarak gösterirken, erkeklerin hiçbirinin, çalışmama gerekçesini bakım oluşturmamaktadır. (Tablo 2.5.). Grafik 8.'de görüldüğü gibi evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerde pek çoğu ücretli çalışmaya katılamayan kadınlar, gün içinde toplam zamanlarının yarısına yakın bir oranını (%46,7), ücretsiz bakım işleri için harcarken, ücretli çalışmaya yalnızca 4 dakika ayırabilmektedirler. Erkekler ise ücretli çalışmaya bir günde toplam zamanlarının %17,6'sını, ücretsiz bakım işlerine ise %9,2'sini ayırmaktadırlar. (Tablo 1.8.). Böylece Fox (2009) tarafından yapılan araştırmayla da benzer bir biçimde erkeklerin ücretli çalışma için daha fazla zaman harcadığı, kadınların ise evde ücretsiz çalışmak için zamanlarının büyük bölümünü harcamaya devam ettikleri ortaya çıkartılmıştır.

Niceliksel araştırma sonuçlarında ortaya çıkan, erkeklerin bakım işlerine katılımdaki bu gönülsüzlükleri, bu işlerin yalnızca fiziksel değil, duygusal boyutunun da kadın tarafından yalnız üstlenilmesi sonucunu yaratmaktadır. Bu duygusal yük altında ücretli çalışma süresi içinde kadının suçluluk duygusu yaşaması ve bu duygu durumu içinde tercih yapmak zorunda kalması ise kaçınılmaz olmaktadır:

“Nasıl diyeyim tabi ki böyle bir ortamda olmaktan çok çok daha iyi dışarıda çalışıyo olmak. Annem keşke hasta olmasaydı da çalışabiliyo olsaydım, dedim ya kim ister sadece tüketmeyi, hiç bi işe yaramıyomuşum gibi geliyor bana. Ama annemi bi başkasına emanet edip de gidip çalışamam, güvenemem. Nasıl baktı acaba, bi yeri mi ağrıdı, vaktinde verdi mi suyunu, ilacının zamanını kaçırdı mı diye düşünür dururum, o yüzden rahat edemem. Kızarak mı baktı, yüzünü mü astı, ben çünkü gece on kere de kalksam, yirmi kere de kalksam, hiç yatmasam da anneme gülererek bakıyorum, belim ağrıyo acı çekiyorum ama yüzüm gülüyo. Bu onun için çok önemli, bi allah ve bir ben.” G26 (33 yaşında, annesine bakıyor)

“[....] Ya yine sabah kalktığımda karnını doyuruyodum, altını değiştiriyodum. Bakıcıya veriyodum, telefonla hep kontrol ediyodum. Akşam geldiğimde de yapıyodum. Yani bi öğlen yemeği, ara öğünleri falan bakıcı veriyodu. Yani şöyle bişey var, dışarıda çalıştığımda bedenen bi de ayrıyetten A.'dan uzak olduğum için beynen çok yoruluyodum. Ee düşünün, aklınız hep burada ama çalışmak zorundasınız, hem iş hem akıl, A.'yı düşünmekten. Yani A.'nın yanında olduğum zaman daha az yoruluyorum yani. Yaa tamam bi çocuğa bakmak zor ama dışarıdasınız, sizin böyle bir çocuğunuz var, başkasına emanet edip gidiyorsunuz, o ne kadar acı bişey yani. Ben ağlayarak gittiğimi biliyorum yani işe. Ama ben görüyorum, ben biliyorum doydu, ben biliyorum suyunu içti. Yani onu kucağıma almak, onun ağırlığını taşımak bilmem ne, bu aslında insanı yormuyor, çünkü evlat yani. Ama şöyle bişey, çalışıyodum daha rahattım. Aha doğalgazı alamadım, işte faturam yatmadı gibi şeylerim olmuyodu ama işte çocuğuma acaba yedirebildi mi, çünkü benim çocuğum konuşamıyo. İşte anne bana bugün yemek vermedi diyemez. Bi de başkasına bırakıp gidiyosun, ben bugün açım diyemez, su içirmedi diyemez, o yüzden hep beyniniz burda. Diyorum ya geçim sıkıntısını atlatıyorsunuz, bu sefer beynen çok yoruluyosunuz iyi mi, bişeyi mi var. Hele hasta olduğu günler, mesela çocuğum hastanede yattı, ben hem çalıştım, işten geliyodum, hastanede çocuğumun yanında yatıyodum, sabah ordan işe gidiyodum. Ben iki buçuk ay boyunca böyle çalıştım ve bunu her sene yapıyodum. Zor geliyodu ama mecbursunuz, bi bakıcı zaten sabah geliyo, akşam gidiyo, gelmeye bilir de hastanede yattığında bişey de diyemiyosunuz ama çalışmak zorundasınız.” G35 (31 yaşında, çocuğuna bakıyor)

Bakım işleri söz konusu olduğunda ev içinde erkeklerin varlığından söz etmenin mümkün olmaması gibi kamusal hizmetler anlamında devletin varlığından söz etmek de mümkün değildir. UNDESA (2010)'nın raporuna göre, küçük çocukları olan kadınlar için ücretli çalışma ile ilgili kararlar, genellikle mali açıdan karşılanabilir ve güvenilir çocuk bakım hizmetlerinin mevcudiyetine bağlıdır. Derinlemesine görüşmeler sırasında

bir kadının (G25); “*bi kaynana, iki de çocuk benim çalışma imkanım hiç olmadı, üç bakıcı birden oldum ben*” şeklindeki ifadesinden anlaşıldığı üzere, geçmişte olduğu gibi bugün de çocuk, hasta, yaşlı ve engelli bireylerin bakımının evde gerçekleştirilmesine alternatif olacak güvenilir ve ulaşılabilir bakım kuruluşları gibi gerçekçi bir hizmetin sunulmaması, pek çok kadın için ücretli çalışmaya katılımlarının önündeki en büyük engeli oluşturmaktadır:

“Çalışan bir anne tabi ki olmak isterim. Tabi ki akşama kadar başka bir işte uğraşıp geldiğimde çocuklarıma daha kaliteli bir vakit ayırmak isterim (gülümsüyor). Biraz daha fazla para kazanıp, çocuğuma ek, biraz daha fazla ders aldirmek isterim. Çocuklarımı gönül rahatlığıyla bırakabileceğim bir bakım ve eğitim kuruluşu olsa neden olmasın. Tabi ki çalışmayı tercih ederdim. Valla şu anda gencim ve bir sağlık sıkıntım yok elhamdulillah, neden olmasın tabi ki isterim. Daha çok enerjili olurum o zaman. Çünkü hani bir işi rutin yaptığınız zaman kaliteniz düşüyor. Dönüp dolaşıp aynı işi yaptığınızda kaliteniz düşüyor tabi ki”. G16 (33 yaşında, çocuklarına bakıyor)

“Daha düzgün şartlar sağlansa anneme, ben de çalışırım, çalışırdım boş durmazdım inan ki şimdi çalışma olsa şimdi giderim. Ama şimdi elimi kolumu bağlayan annem var, ona kim bakacak. Çalışıyordum ben, biliyorum yani çalışmayı, en azından dışarı çıkıp stres atıyorsun. Bugün girsem çalışsam her gün kime, nereye bırakayım. Çalışsaydım en azından dışarısını görmüş olurdum, sürekli evde olunca kimseyle diyalogun olmuyor ki.” G5 (35 yaşında, annesine bakıyor)

“Ben çalışmak istedim, çocuğum için kreş aradım, bulamadım. Hiçbir normal kreş kabul etmiyo. Zaten ben çocuğumu sıradan bi kreşe veremem. Çalışayım ve maddi sıkıntılarım olmasın isterdim, bir kreş olsa bırakabilsem.” G35 (31 yaşında, çocuğuna bakıyor)

Özetle bakım ihtiyacının söz konusu olduğu pek çok hanede esas bakım verenler olarak kadınlar bakım işlerini üstlenmekte, ağır bakım gereksiniminin söz konusu olması durumunda ise kadınların bakım işlerine ayırdıkları büyük zaman dilimleri, gün içinde gerçekleştirilebilecek tüm diğer etkinliklere ayrılan zamanı kısalttığı ya da bütünüyle zaman ayırlamamasına neden olduğu gibi kadınların ücretli çalışmaya katılmalarının olanağını da ortadan kaldırmaktadır. Bakım veren kadınların, gelir getirici bir çalışmaya katılamaması, onların bir yandan ücretli çalışan erkeklere ekonomik bağımlılığın

sürmesine, diğer yandan ise erkeklerin kadının ev içindeki emeğini görmezden gelmesine ve bu bağımlılık ilişkisinin sürdürülmesine neden olmaktadır. Ücretli çalışmaya katılmak, bakım veren kadınlar açısından güvenilir bakım kuruluşlarının yokluğunda olanaksız hale geldiği gibi bakımın fiziksel olduğu kadar duygusal boyutunu da desteksiz üstlenilmesi, kadınların ücretli çalışma süresi içinde bakıma gereksinim duyan kişi için vicdan azabı duyarak, gelir getirici işlerini bırakmak zorunda kalmalarına yol açmaktadır.

4.3.2.1. Ücretli Çalışma Deneyimleri

Ağır bakım yükü kimi durumlarda kadınların ücretli çalışmaya hiç katılamamalarına neden olduğu gibi pek çok durumda ortaya çıkan bakım gereksinimleri, çalışan kadınların işten ayrılmalara da neden olmaktadır. Örneğin, İşkur (2007)'un bir araştırmasına göre, işten ayrılanların %70'ini çocuk ve doğum nedeniyle işlerini yarıda bırakmak zorunda kalan kadınlar oluşturmaktadır (Aktaran: Yaman Öztürk ve Ergüneş, 2011, s.14-15). Akyar ve Akdemir (2009) tarafından yapılan çalışma da benzer biçimde, %86'sı kadın olan bakım verenlerin %62'sinin gelir getirici bir işte çalışmadıkları ve daha önceden çalışıp şimdi çalışmayan bakım verenlerin %55'inin bakım vermek için işten ayrıldıkları ortaya koyulmuştur. Lynch ve Lyons (2009a) da yaptıkları araştırmayla kadının varlığının, bakım işinin söz konusu olduğu durumlarda bu işin kadın işi olduğuna dair hatalı varsayımı harekete geçirdiğini ve kadınların aksine erkeklerin hiç birinin birincil bakım veren olmak için geçim sağlayan statülerini sonlandırmak zorunda kalmadıklarını ortaya çıkartmışlardır.

Derinlemesine görüşme gerçekleştirilen 35 kadından 33'ü halihazırda (ücretli) çalışmadıklarını belirtmiş, bu kadınların 16'sı ise daha önce ücretli bir çalışmaya katıldıklarını ifade etmişlerdir. (Tablo 3.3.). Gerçekleştirilen görüşmeler sırasında da bakım nedeniyle ücretli çalışmaya katılamadıklarını ifade eden kadınların yanı sıra bazı kadınlar, hane içinde ağır bakım gereksinimleri ortaya çıkmadan önce ücretli çalışmakta olduklarını ancak bakım gerekçesiyle işlerini bırakmak zorunda kaldıklarını ifade etmişlerdir:

"[....] Mesela bi komşu teyzem var benim o da eşine bakıyor. Her gördüğümde dert

yanar, benim emekliliğim yarı başlı kaldı diye. Kadıncağz çalışıyomuş, emekliliğine az zaman kalmış, eşinin gözü görmez, biraz da kafası yerinde değil. Diyo düşer, gazı açık bırakır diye işten çıktım ama nasıl pişman görsen ama mecbur kalmış bakıcı tutim demiş, ona da aldığı maaşı yetirememiş. Eee ben de çalışıyordum, eşim rahatsızlandı diye mesleğimi bıraktım. Hani diyosunuz ya, hani param var ama bakacak adam yok, işte bundan dolayı işten çıktım. Haa şimdi ne oldu param da yok, bakacak adamım hala yok. Kişi hasta olunca aile de elini eteğini çekiyo, devlet de elini eteğini çekiyo. En ağır iş ev kadınlığı, ben çalışırken kendime zaman ayırabiliyordum.” G34 (51 yaşında, eşine bakıyor)

“Ben mesleği olan birisiydim, demiştim ya tekstilciydim ben, yakında emekli olacaktım ama çocuğum doğup da böyle olunca ona baktığım için işten temelli çıkmak zorunda kaldım, olamadım. Çok istedim emekli olmayı ama bana dediler, bi sene daha kendi kendini sigortalı göster ama nasıl göstereyim. Ben çocuğuma baktım, keyfi işi bırakmadım ki.” G22 (49 yaşında, çocuğuna bakıyor)

Norveç’te on sekiz yaşın altındaki engelli çocuk sahibi ailelere, bakımın kendi evlerinde yapılması için ödenen bakım ücretini değerlendirdiği araştırmasında Eriksen (2010), bakım ücreti düzenlemesinin, gerek ücretli çalışmada gerekse bakım işlerinde geleneksel toplumsal cinsiyet rollerini desteklediğini ve bakım ödemesinin de ev içinde bakım yükünün büyük bölümünü üstlenen kadınlara yapıldığını ortaya çıkartmıştır. Araştırmaya göre pek çok kadın, ya kısmi zamanlı çalışmakta ya da genellikle eşlerinden daha az kazandıkları için işlerini bırakmak zorunda kalmaktadırlar. Bu koşullarda kadınlar, engelli çocuklarının doğumuyla birlikte tam zamanlı işlerine bir daha geri dönememekte, erkekler ise haneye giren gelirin düşmesi nedeniyle daha uzun ücretli çalışma saatlerinde çalışmaya zorlanmaktadır. Sosyal demokrat refah rejimi sınıflandırmasında yer alan bir ülke olarak, neoliberal politikalarla bakım hizmetlerinin piyasalaştırılması nedeniyle oluşan boşluğun aileye yönelik muhafazakâr politikalarla kapatılması eğiliminden etkilenen Norveç’te kadınların yaşadıklarının benzerleri, Türkiye’de evde bakımdan yararlanan hanelerde de kaçınılmaz olarak yaşanmaktadır. Bakıma ilişkin kurumsal hizmetlerin yokluğunda ücretli çalışma, kadınlar için bakım yüklerinden azade bir yaşam anlamına gelmediği gibi bu yükün üstlenilmesinde temel sorumlu olarak görülen kadınlar, işyerlerinde yaşadıkları sorunlar nedeniyle işten çıkartılmakta ya da ayrılmak zorunda bırakılmaktadırlar. Derinlemesine görüşmeler

sırasında bir kadının aktardığı deneyim, ücretli çalışma alanında yaşanan bu sorunları apaçık ortaya koymaktadır:

“İzin de alamıyorsunuz, iş yeri de sıkıntı yaratıyo ki böyle bi çocuğun olduğu için çoğu iş yeri almıyo bile. Çünkü niye bu çocuklar çok hastalanıyo, çok izin alacaklar diye. Onun bile hesabını yapıyo özel sektör. Özel sektörde benim çocuğumdan dolayısıyla beni işten çıkarttılar, çocuğum çok hastalanıyo diye ama itiraz bile edemiyosun, hakkınız yok itiraz etmeye (sesi kısıldı, konuşma enerjisini düşürdü). Çok büyük bi acımasızlık aslında, çalışma alanında da aslında bu türden, özürlü çocuğu olan kişiler için düzenleme yapılması lazım. Ama yok ben dedim ki mesela, çocuğum hastanede yatıyo, o zaman mesela çok yüksekti üresi, dedim benim çocuğumun başında olmam gerekiyo, izin vermediler, gittim ben de rapor aldım. Rapor aldım diye hiç sesini çıkartmadılar, sonra bir ay sonra işten çıkarttılar. Gerekçe yok, işte azaltmaya gidicez, bilmem ne carttır, curtur. Mesela ben P.’de çalışıyodum, büyük marketlere gidiyodum. Şeflerle konuşuyorlardı, işte şef seni istemiyo, şef benimle kendi kendine tartışma çıkartıyodu. Ben farkındaydım ben, bi sebep arıyorlardı anladın mı. Bir sebep yaratıyorlardı. Çünkü kendileri çıkartsa bana tazminat vereceklerdi, vermemek için yıldırma politikası uyguluyorlardı. Ama istediğin şeyi yapamıyorsun, hiçbirşey yapamıyorsun. Ne kadar sesini çıkartabilirsin ki, hiçbirşey. Çıkartsanız ne olacak ki, çıkartamıyorsun bu kadar.” G35 (31 yaşında, çocuğuna bakıyor)

İş ve aile yaşamının uyumlaştırılması politikalarının hedefi olan, bakım hizmetlerine ilişkin kurumsal düzenlemelerin gerçekleştirilmesinden Türkiye pratiğinde söz edilmesinin mümkün olmadığı ortadadır. Ancak söz konusu bu politikaların hedefleri arasında yer alan, ücretli çalışma alanında bakıma yönelik iş izinlerinin varlığından da söz edilmesi mümkün değildir. Nitekim 4857 sayılı İş Kanunu’nda yıllık izinlerin dışında yalnızca evlilik ile anne, baba, eş, kardeş ve çocukların vefatı halinde üç güne kadar izin verilmesi düzenlenmiştir. Bu duruma geliştirilen itiraz ve öneri aynı deneyimin sesinde şöyle ortaya çıkmaktadır:

“İş demek yeni bir insan demek, arkadaşlık demek, yeni bir faaliyette bulunmak demek. Ben mesela çalışmaktan gocunmuyorum, A., hani A.’nın huzurda olduğunu bildiğim zaman, gocunmam yani, çalışmak benim için kolay. Ben seviyorum yani, çalışmak da istiyorum, yapamayacağım hiç bir iş de yok. Ama A. olduğu zaman her şey sıkıntı. Nasıl sıkıntı beynim hiç rahat değil, özellikle bu tür çocuklar çok hassas oluyo, çok hasta oluyorlar. Ben isterim ki iş yerlerinde böyle çocukları olan

annelere ve babalara da tabi (güldü) bir yasa olması lazım. İşte bir yasa olması lazım, ne bileyim işte o gün aile hekiminden aldığı bir raporla, çocuğun hasta olduğuna dair bir raporla bir sıkıntı yapmaması lazım iş yerinin. Düşünün benim çocuğum hastanede yatıyo, ben evraklarını götürdüm, işyerim bana yine izin vermiyo. Ee noldu, doktor, A.'nın doktoru, beni tanıdığı bir doktora yönlendirdi, git ordan dedi onbeş gün rapor versinler dedi. Haa bu da oluyo, ben hiç hasta değilken rapor alabiliyorum. Yani insanları zora koşturmak, ama iş bu değil işte. Yani böyle hoş olmuyo bu tür şeyler.” G35 (31 yaşında, çocuğuna bakıyor)

Eriksen (2010) tarafından yapılan araştırmada kadınların çalışmıyor oluşlarını, olağan üstü koşullar nedeniyle ortaya çıkan geçici bir durum olarak tanımladıkları ve ücretli çalışmaya geri dönmek istedikleri sonucu ortaya çıkartılmıştır. Derinlemesine görüşmeler sırasında da, daha önce ücretli çalışma deneyimi olan kadınların bugünkü yaşantılarını, çalışmaya katıldıkları dönemkiyle karşılaştırmalarında, ücretli çalışmaya yeniden katılmaya dönük olarak istek taşıdıkları ancak içinde bulundukları koşulların buna izin vermemesi nedeniyle bu isteğin, bir özlem olarak kaldığı anlaşılmaktadır. Bu karşılaştırmalar sırasında ortaya çıkan önemli bir sonuç da, kadınların ücret karşılığı yaptıkları bakım ve ev işlerini ücretsiz gerçekleştirdikleri ev içi işlerinden kategorik olarak ayırıyor olmalarıdır:

“İstanbul’da hasta bakıyodum o zamanlar. Hasta bakımından iki milyar alıyodum iki yıl önce ve en azından akşam evime gidiyodum. Annem allah gecinden versin bişey olsa ben gitcem çalışcam zaten. Ben zaten çalışmak istiyorum çünkü gerçekten evde anneme bakmak çok zor. Alzaymırlı bi hastaya baktıktan sonra felçli bi hastaya bakmak daha kolay, çünkü ben baktım, anneme bakmaktan daha kolaydı. Benim baktığım onbirinci hasta felçliydi, yatalaktı, erkekti, ben yıkıyodum onu, her şeyini de ben yapıyodum, iğnesi vardı, iğnesini bile ben yapıyodum ama anneme bakmaktan daha kolaydı. Çünkü akşam evime gidiyodum, en azından eve gelince kızımı alıyodum bi yere gidiyodum, parka götürüyodum, gezmeye götürüyodum, pastaneye götürüyodum. Ben sabah onda gidiyodum, akşam yedide çıkıyodum, evime geldiğimde kızımınla bişeyler yaptığımda yorgunluk falan kalmıyodu. Yani ben eskiden çalıştığımdan şimdi evde anneme bakmayı kıyaslıyabiliyorum, benim öyle bi şansım var. Ama çalışırken ki ben, daha güçlüydüm her şeyden önce.” G28 (40 yaşında, annesine bakıyor)

“Eskiden giderdim kendime bi evler temizlemeye o zamanlar, günlük altmış alıyodum, seksen alıyodum, doksan alıyodum. Aylık epey geliyodu yani bu da

yorucuydu ama en azından psikolojim rahattı. Şimdi bi yere gidemiyosun, gidersen evde ne yedi, ne içti (....).” G9 (43 yaşında, kayınvalidesine bakıyor)

“O zaman da bakıyodum ben kaynımla kaynanama, bi iş, bi ev koşturuyodum, çok yoruluyodum ama inanır mısın daha huzurluydum ben, kafam dinçti, arkadaşlarımla sohpet ediyodum. Biz on beş kişi çalışıyoduk, ben sabah saat yedide gidiyodum, eve geliyodum öyle yemeğimi yiyodum, geri gidiyodum, akşam yedide geliyodum ama bu kadar yıpranmıyodum, ellerim ağrımyodu. Şimdi ellerimde titreme var, sinirlendiğim zaman, en ufak bi sinirlenmede ellerim böyle tirtir titriyo, sinir hastası oldum.” G31 (49 yaşında, kayınbiraderine bakıyor)

Derinlemesine görüşmeler sırasında kadınlar geçmiş ücretli çalışma deneyimlerini daha çok, yaşadıkları yoksunluklar üzerinden değerlendirmişlerdir. Bakım ihtiyacının varlığı, ücretli çalışmaya katılımı kadın açısından imkansız kılarken, kadınların ücretli çalışmaya yükledikleri anlamın üzerinde durulmasının önemi, kadınların benzer işlere yükledikleri anlamın farklılaşmasında ortaya çıkmaktadır. Kadınların ücretli çalışma deneyimleri, onların bakım alanında bütünüyle yalnızlaştırılmalarının, istihdamdan kopmaları beraberinde getirdiğini göstermektedir. Zira bakım işleri kadınların işe alımlarında dezavantaj yarattığı ölçüde, kadınların işten çıkartılmalarında da örtük bir gerekçe olarak ortaya çıkmaktadır. İstihdam alanında sıklıkla dillendirilen uyumlaştırma politikalarının odağında bakımın gerçek bir hedef olarak yer aldığını söylemek ise mümkün görünmemektedir.

4.3.2.2. Ücretli Çalışmaya İlişkin Düşünceler

Yapılan araştırmalar çoğu zaman çalışma koşullarından bağımsız olarak, kadınların ücretli çalışmaya olumlu değer atfettiğini ortaya koymaktadır (Toksöz, 2012b, s.120). Evde bakımdan yararlanan hanelerde de kadınlar ücretli çalışmanın, kendi yaşamlarını değiştirecek bir güç olduğu görüşünü yaygın olarak ifade etmişlerdir. Kadınların ücretli çalışmaya atfettikleri olumlu değerlerin en dikkat çeken gerekçesini, kadın ile erkek arasında varolagelen işbölümünü dönüştürebileceği düşüncesi oluşturmaktadır. Kadınlar kendi deneyimlerine, yakın çevrelerinde gördükleri örneklerle dayanarak ya da yalnızca bir tahayyül olarak ücretli çalışmaya katılmanın, cinsiyetçi işbölümünü sönmeyeceğine inanmaktadırlar. Örneğin bir kadın görüşmeci, kendi kısa süreli ücretli

çalışma yaşamında eşinin ev işlerine belirli ölçüde katıldığını ancak artık zaten evde olan kadının bunu yapması gerektiği düşünceyle, eşinin ev işlerine olan yaklaşımının bütünüyle değiştiğini belirtmiştir:

“ [....] Mesela ben anneme bakmazdan önce bi süre çalıştım o zaman geldiğimde ev derli topluydu, en azından şu taşın (mutfak tezgahı) üzeri temiz oluyo, yatağın üzeri örtülü oluyodu ama şimdi onları da yapmıyo niye, ben evdeyim çünkü.” G2 (51 yaşında, annesine bakıyor)

Hook (2006) tarafından gerçekleştirilen yirmi ülkenin 1965-2003 yılları arasında zaman kullanım sonuçlarını analiz eden çalışmada, kadınların tam zamanlı istihdamının söz konusu olduğu yerlerde erkeklerin, ev içi işlere ayırdıkları zamandaki artış anlamlı bulunmuştur (Aktaran: Razavi ve Staab, 2008, s.11). Derinlemesine görüşme gerçekleştirilen, daha önce ücretli çalışma deneyimi olan kadınların yanı sıra gelir getirici bir işte hiç çalışmamış kadınlar da, ev içindeki emeğinin görünmediğinden yola çıkarak, ücretli çalışmaya katılımın kendi emeğini görünür kılarak, erkeklerin ev içi işlere katılımını sağlayacağını düşünmektedirler:

“Çalışsam belki ben böyle olmam, gerçekten bak çalışsam böyle olmam. Ben çalışıyo olsaydım, ahh olsaydım öyle mi olurdu. Mesela ikimiz de işten geldik, yemek hazırlayacaz, ben yemeği yaparken, o da salatayı yapacaktı, sofrayı hazırlayacaktı. Şimdi de olması gereken o ama bişey diyemiyosun, çünkü çalışmıyosun onun gözünde sen, hakkın yok böyle bişey demeye, evdesin zaten sen yapacaksın. Ama bi yoruldum desem, ne iş yaptın da yoruldun diyo.” G3 (48 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Komşumuz karısıyla birlikte ikisi birlikte işe gidip geliyolar ya, adam erken gelince, yemeğini yapıyo, evini temizliyo, derliyo topluyo sonra kadın geliyo, kadın da erken gelirse aynısını yapıyo. Ben de bunu yaşamak isterdim, böyle yaşanmak istenmez mi.” G9 (43 yaşında, kayınvalidesine bakıyor)

“Mesela şey... Almanya’da bütün herkes çalışmak zorunda. İşten çıkınca bildiğin işsizlik parası alıyorlar ama devlet de sana iş buluyo, çalışmak zorundasın, öyle bi sistem var. Burda da mesela öyle bişey olsa, kadın çalışmak zorunda olsaydı, mecburi olsaydı erkekler de ev işlerini mecbur yapacaklardı. Dönüşürdü işler işte o zaman. Çünkü ben çalışmak zorundayım, gitmek zorundayım o saatte sen bakmak

zorundasın. Böyle olunca babanın duygusal bağları da güçlenir.” G35 (31 yaşında, çocuğuna bakıyor)

Derinlemesine görüşmeler sırasında bir kadının (G5); “kadının çalışması daha da önemli yani çünkü kadın köle gibi niye yaşasın ki, en azından ekonomik özgürlüğü olur elinde, kimseye muhtaç olmadan kendi ayakları üzerinde durur” diyerek belirttiği gibi kadınlar yaygın olarak, gelir getirici çalışma nedeniyle kimseye, bilhassa eşlerine bağımlılıklarının olmadığını ya da olmayacağına ilişkin düşüncelerini de dile getirmişlerdir.

“Keşke G. böyle olmasaydı da çalışsaydım bundan iyiydi. En azından kafam rahat olurdu, vücudum rahat olurdu, yorulsam da beynim rahat olurdu. Benim yerim ev değil valla, çalışan bi bayan olsaydım hiç de ezilmezdim. Güzel güzel maaşım olsun, güzel giyiniyim isterdim bak. İsterdim ama yok, her istediğimiz gibi olmuyo hayat. Emeklim olsun isterdim, daha bi güvenceli yaşantım olsun isterdim. Ben çalışmış olsaydım var ya, çalışan bi bayan olsaydım ezilmezdim bak. Çalışan bi bayan, erkeğe ezilmez neden, sen çalışıyorsan, ben de çalışıyom derdim, konuşma hakkım olurdu. Tamam bak şimdi de evin içinde dört dönüyorum, G.’nin arkasından önünden koşturuyorum ama onu çalışma olarak gören yok (...).” G13 (48 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Evde durmaynan bir olmaz ki, hem çevren olur, oturman olsun, kalkman olsun en azından yani daha düzgün olur. Gelirin olur, bak şimdi yok hiçbirşeyim yok benim, adamın eline bakıyosun işte. Onun için ben diyorum ya kızlarıma elinizde ekmeğiniz olsun, az da olsa sizin olsun. Eşin gidiyo çalışıyo ama gene hakkını alıyo, emeklisini alıyo, maaşını alıyo, en azından ücretini de alıyo ama bizde öyle değil işte. Gayri karın tokluğunda kalıyosun ama elinde ama bi işin olsun, bi ekmeğin olsun böyle olur muydu.” G17 (64 yaşında, torununa bakıyor)

“Üniversite mezunu bir kadın olarak, evde oturmak, çalışmamak iyice zoruma gidiyo. Ben önceleri çalışıyodum, evlendikten sonra çocuk oldu, o da problemli oldu işte bi daha da mümkün olmadı. Ama çalışsam bundan çok daha az yorulurdum. B.’nin bu kadar problemi olmasaydı nasıl çalışmak isterdim. O zaman kendimi daha güvende hissederdim, en azından kendi paramı kendim kazanıyo olcaktım, eşime el açmıyaktım. Ben çalışırken, ben mesela maaşımı alıyodum, istediğim gibi giyinip, kuşanıyodum, haftada en az iki kez kuaförüme gidiyodum, şimdi maalesef. Ben kendi maaşım var, kendi param var diye karşısında durabilirdim eşimin ama şimdi şuraya

şu ödencek, buraya bu ödencek, kısa, kısa sesim de çıkmıyor (gözleri doluyor). ” G27 (38 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Ama ben isterdim niye, bazen cebimde süt alacak param olmuyo, gidiyorum komşudan istiyom diyom ki akşam beyim eve gelince veririm. Ben niye ağız eğerdim ki millete çalışsaydım. Bi de insanın kendi parası başka. Çocuklar büyüsün ben yine istiyorum. Bazen oluyo ki parasız kalıyorum, eşimden bile istemeye çekiniyorum. Ben de istiyorum yani çekinmeden çocuklarıma, kendime bişeyler alayım ama olmuyor, yoktur elimde bişey, nasıl yapayım.” G23 (30 yaşında, çocuğuna bakıyor)

Ücretli çalışmanın kadınlar için anlamı, bir yandan harcanan emeğin görülmesi, diğer yandan ise kendilerini bağımlılık ilişkisinden kurtaracak sosyal haklara sahip olmaktır. Zira kadınlar maaş, sigorta, emeklilik gibi temel sosyal haklara sahip olmayı, özgür olmayla özdeşleştirmektedirler:

“Kadının bi güvencesi olması lazım. A.’nın bişeyi olmasaydı da çalışsaydım korkmazdım, daha huzurlu olurum. Ama böyle hizmetkarsın, kör kuş gibi tavuk gibi yaşayıp gidiyoz. Sen ateş olmuşsun, yakmış yandırmışsın öyle ayakta tutmuşsun bu evi, ne kıymeti var, evin içinde durup durduktan sonra. Yaş ilerleyince eline bi emekli de al bu senindir diye vermicekler ki.” G8 (34 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“E.’ye bakmak zorunda olmasaydım, naparsam yapardım ben sürekli bi işe girer çalışırdım. Böyle olmasaydı bir iş bulup çalışmayı çok isterdim yani, ne iş olursa olsun yapardım. Bazen yani insana çok bunalım geliyo evde. Ama ben çalışan komşularımdan biliyorum, çok rahatlar, kafaları rahat, yoruluyolarsa da eve gelip dinleniyolar, beni yoran evin kendisi ben nereye gideyim dinleneyim. Bi de üstüne ne bi elime geçen güvence var, ne bi maaş var, yaşlandığımda eşim çekse gitse ne olacak benim durumum. Ama çalışsam hiç bunları niye dert edeyim ki, derim benim güvencem var, elimde maaşım var, yaşlanınca emekliliğim var ama evin içinde oturmayla hiç bişeyin de olmuyo, hiç bi güvencen de olmuyo.” G32 (39 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“[...] Daha farklı olurum, daha başka olurdu, daha güçlü olurum. Çalışmayı çok isterdim, işim olmasını hep istedim. Haa ben M. böyle olmasa yine çalışırdım, en azından bi emeklimi olurum. Kendi maaşım daha farklı olurdu, en azından sıkmadan, sıkılmadan istediğimi alabilirdim ama öbür türlü olmuyo. Kadının çalışması erkekten de önemli. Öbür türlü kadın özgür olmuyor ki. Okumazsan, çalışmazsan kadın özgürlüğü nasıl olabilir ki. Bu koşulda okumayanlar sesini nasıl

duyurabilir ki. Benim bir özgür hayatım yok ki, gezmedikten sonra, görmedikten sonra aynı odanın içinde yaşa dur ne bilecen ki. Ben şu balkonda oturmaylan kendimi nasıl aydınlatabilirim ki.” G3 (48 yaşında, çocuğuna bakıyor)

Yapılan araştırmalar, ücretli çalışmaya katılmayan kadınların, bu tür çalışmaya atfettikleri değerlerden birinin de kendine güven olduğunu göstermektedir (Demirel, 1999; Aktaran: Toksöz, 2012b, s.119). Evde bakımdan yararlanan hanelerde yapılan derinlemesine görüşmeler sırasında da kadınların ücretli çalışmayla ‘güçlü olmayı’ ve ‘özgüven’ sahibi olmayı sıklıkla aynı cümlede kullandıkları görülmüştür:

“Keşke çalışsam da biraz elimde güç olsa. Bak öbür iki eltim var çalışıyorlar, afedersin kocaları mum gibidir. Ama ben yapamıyorum, ben çalışmıyorum, benim kimsem yok. Bişey dediğim zaman sen sahipsizsin diyo, senin kimin var, neyin var diyo. Çalışmaya fırsatım olsaydı hayatım seyran olurdu. G29 (43 yaşında, kayınvalidesine bakıyor)

“Çalışmak çok isterdim, kim istemez eline para geçsin, eşime muhtaç olmazdım, kendi hürriyetim olurdu. Kendi param, kendime güvenim, kendi özgürlüğüm ve geleceğim için en basitinden. Ben D. olmasa hiç olmazsa girer bi işe çalışırdım, yaşlılığında bari rahat ederdim. Ama ben D.’ye bakmaktan bir işe giremedim ki. Çalışsaydım kendime güvenim artardı her halde, şimdi kendime hiç güvenim kalmadı.” G10 (49 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Bir de çalışan kişinin kendine güveni kesinlikle ama kesinlikle daha fazla oluyor, her konuda. Ben kendi ayağımın üzerinde durmaktan bahsediyorum yani bu güven insana çok fazla bi cesaret veriyö her konuda ama her konuda. Bu yüzden kızlarım okusun, en güzel üniversiteleri bitirsinler diye canımı dişime takıyorum zaten. Çünkü ben biliyorum çalışmanın insana, hele ki bir kadına nasıl bir özgüven verebileceğini. Kendin kazanıyorsun çünkü, aslında geleceğini kazanıyorsun, bugünkü yaşamını kazanıyorsun, önemli yani.” G15 (44 yaşında, eşine bakıyor)

Görüşmeler sırasında kadınların, tek yaşam alanları haline gelen evi, kendilerine ait ve özel bir alan olarak değil, daha çok zorunlu olarak sınırlandırıldıkları bir mekan olarak tanımladıkları ortaya çıkmıştır. Yapılan başka bir araştırma da benzer bir biçimde ev yaşamının, ev işlerinin ve çocuklarla ilgilenmenin kadınlarda ‘kapatılmışlık’ duygusu yarattığı ve ücretli çalışmanın bu sıkıntılı ortamdan çıkıp ‘insan içine katılma’ anlamına

geldiği ortaya koyulmuştur (Eyüboğlu, 2000; Aktaran: Toksöz, 2012b, s.119). Derinlemesine görüşmeler sırasında da kadınlardan birinin (G11) ücretli çalışmaya katılmayı isteme gerekçesini; “*sosyal olmak için çalışmak isterdim, çalışan insan temiz giyinmek zorunda, kendine bakmak zorunda, ev insanı pasifleştiriyor*” şeklinde açıklamasına benzer biçimde pek çok kadın, çalışma yaşamının beraberinde sosyal yaşama katılımı da getireceğini vurgulamışlardır:

“Ben çalıştım, işte annem sağlamken çalıştım en azından sosyal bi hayatınız oluyo, insan içine giriyosunuz, kendi emeğinizle bişeyler yapıyorsunuz, insanlarla diyalog içinde oluyosunuz, arkadaş çevreniz oluyo yani evde olmaktan iyi oluyo. Çalıştığım dönemde psikolojim de daha iyiydi. Çok uzun bi süre değil çalıştığım süre ama en azından bi insanlarla tanışma girişiminde bulunuyosunuz, arkadaş çevresi ediniyorsunuz, çok daha farklı düşüncelere sahip oluyosunuz.” G6 (34 yaşında, annesine bakıyor)

“[....] Dışarda çalışsaydım ben bundan iyiydim, sosyal bi aktivitem olurdu, arkadaşlarım olurdu, ona göre bi çevrem olurdu.” G13 (48 yaşında, çocuğuna bakıyor)

Kadının ücretli çalışmaya her koşulda katılımının, kadının ekonomik özgürlüğünü, güçlenmesini, cinsiyetçi işbölümünün ortadan kalkmasını ve toplumsal cinsiyet eşitliğini beraberinde getirdiğini söylemek mümkün değildir. Yapılan araştırmalar da kadınların ücretli çalışma olarak, insan onuruna yakışan işlere işaret ettiğini göstermektedir (Toksöz, 2012b, s.119). Derinlemesine görüşmeler sırasında da kadınlar, ücretli çalışmaya katılımın kendilerine daha fazla olanak sunduğunu belirtmekle birlikte güvencesiz, esnek çalışma kadının söz konusu bu faydalardan geçici süreliğine yararlanabilmesine karşın, uzun vadede güvencesizliğin, kadının yaşamında bir gerçek olarak korunduğu ortaya çıkmaktadır:

“Haa şu anda evdeyim, ben evde de iş yapıyorum. Ara sıra patik örüp satıyorum, kasnakta iş yapıp satıyorum hayatım, ondan sonra yapışkanlı boncuklardan örtüler yapıp satıyorum ki yeter ki yani muhtaç olmayım. Ama yarın öbürsü gün elim tutmayınca, ayağım tutmayınca hayatım, bu işleri yapamayınca muhtaç olucam yani bu bir gerçek. Bu da beni en çok düşündüren şey yani.” G18 (45 yaşında, annesine bakıyor)

Derinlemesine görüşmelerden kadınların, bakım sorumluluklarının olmaması durumunda ücretli çalışmaya katılmaya tercih edecekleri sonucu ortaya çıkmaktadır. Kadınlar ücretli çalışmaya katılımı birlikte, erkeklerle olan eşitsiz güç ilişkilerinin dönüşeceğine inanmaktadırlar. Ücretli çalışmanın sağlayacağı sosyal haklardan yararlanmak kadınlar için önem taşıırken, sosyal yaşama katılım olanaklarını sağlaması, özgüven ve güçlenmeyi beraberinde getirmesi de kadınlar tarafından atfedilen olumlu değerler arasında öne çıkmaktadır. Bununla birlikte kadınların olumlu değer atfettikleri ücretli çalışmanın, cinsiyetçi işbölümünün yeniden üretimine hizmet etmeyecek, insanlık onuruna yakışan bir çalışma olmaması durumunda kadınların içinde bulundukları dezavantajlı konumlarının süregideceği de ortadadır.

4.3.3. Özlenen Yaşam

Evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerde bakım veren kadınların yaşadıkları tüm yoksunluk biçimlerinin, cinsiyetçi işbölümüyle kendi paylarına düşen iş yükünün neden olduğu ve yaşam pratiklerinde karşılanmayan bir ihtiyaçtan kaynaklandığı görülmektedir. Bütünüyle kadınların sorumluluğuna bırakılan bakım işlerinin kadınların yaşamlarına çizdiği sınırlar, yalnızca bugünlerini değil, geçmiş ve geleceklerini de belirlemektedir. Bütün yaşamları ve varlıkları bakım işlerinin gerçekleştirilmesine indirgenen kadınlar, hayalini kurmadıkları ve yaşamak olarak dahi tanımlamadıkları bir hayatı yaşamaya zorlanmaktadır. Derinlemesine görüşmeler sırasında bir kadının (G35); *“ya artık hayal kuramıyorsunuz, belli bir süre sonra kuramıyorsunuz, neyin ne olacağını bilemiyorsunuz ya da hayal kırıklığına uğramaktan korkuyorsunuz”* diyerek ifade ettiği gibi içinde bulundukları koşullar, kadınların yaşamlarının değişebileceğine ilişkin bir umut taşımalarına da izin vermemektedir. Babaoğlu ve Öz (2003) tarafından kanser hastası eşlerine bakım verenlerle yapılan çalışmada, bakım verenlerin geleceğe ilişkin hedeflerin kaybolması ve belirsizlik duygusu yaşadıkları ortaya çıkartılmıştır. Evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerde de bakım veren kadınların geleceğe ilişkin oldukça büyük bir umutsuzluk içinde oldukları görülmektedir:

“Çok şeyler var istediğim de napacan istemeyen olmuyokine. Cahil kalmasaydım, okusaydım, çalışsaydım ben de gezebilseydim. Şimdi hiç bişeyim yok benim, hani elimde ne var. İnsanın elinde avucunda olmayınca, elinden de bişey gelmiyokine

(gözleri doluyor). Ben istesem nolcak, boş hayal, iste, iste dur. İşte böyle benim ki yaşamak mı, kim ister böyle yaşamak, sana desem gel yaşa bunu, ister misin, ben de istemiyorum ama elimden ne gelir.” G1 (54 yaşında, eşine bakıyor)

“Ben kendim ne istiyorum diye sormam ben hiç kendime, duymam kendimi. Bunu biraz da istemem yani. Sorcam nolcak ki, ne değişecek. Bak ben bi sıcak çay içemiyorum mesela hep soğuk, o iş bitiyö diğeri başlıyo, çayın şurda bekliyo duruyo. Bi sıcak çay içmek isterdim işte (gülüyor)... Ben de isterim rahat olayım, özgür olayım, böyle cahil kalmayayım, okumuş olayım ama istesem de geçti artık.” G3 (48 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Valla bilmiyorum ki nasıl bi hayat yaşamak istiyorum ben. Bu vakite kadar geçmişe bakmaktan hiç geleceği düşünemedim ki, zamanım olmadı ki. Allah adamın bir kolunu kırar, benim iki kolumu da kırdı yaa (ağlıyor). Dünyada canlı yaşamıyorum ki ölü yaşıyorum. Geldim kör, gidiyöz kör, canım benim de gitmek gezmek istiyor, bıraksam gitsem içim rahat olsa. Bir bakmışsın hayat bitiyor. Ne zaman evlendim, bu yaşa nasıl geldim hiç bilmiyorum. Yaşayan bitiriyor, yaşamayan da aha böyle bitiriyor.” G12 (55 yaşında, çocuklarına bakıyor)

Görüşülen pek çok kadının geleceğe yönelik umutsuzluklarına geçmişe ilişkin pişmanlıklar da eşlik etmektedir. Bu pişmanlıklar arasında en öne çıkanları öğrenim görmeye, meslek sahibi olmaya ve ücretli çalışmaya katılıma ilişkin olanlar oluşturmaktadır. Kadınlar, geçmişte gerçekleştirme olanağı bulamadıkları bu ‘hayal’lerinin, özgür olmayı sağlayacağına ve başka bir yaşamı yaşamalarına olanak tanıyacağına inanmaktadırlar. Ancak geçmişte bu olanağın ellerinden alınmış olması nedeniyle halihazırda yaşamaya zorlandıkları hayattan başka seçeneklerinin kalmadığını düşünmektedirler:

“Her şeyden önce eğer en başından beri yaşasaydım, bu hayatı böyle yaşamazdım. Kendime ait yani ne bileyim bi mesleğim olsun isterdim. Kendimi hür hissetmek isterdim, istediğim zaman mesela bişeyler yapmak isterdim. Böyle böyle hayat bitti, ilk önce çocuklar için, sonra bunlar için hayat bitti. Ne yaşarsan yaşa, hepsi boş işte geçip bitti. Bu hayat çok zor bi daha şu dünyaya gelsem, kesinlikle bu hayatı istemem.” G31 (49 yaşında, kayınbiraderine bakıyor)

“Ben lise ikide bi evlilik geçirdim, o zaman okulu bırakmıştım. Sonra da açık liseden devam edeyim dedim, o zaman da annem felç geçirince o da kaldı. Ben de her insan

gibi üniversitemi bitirmeyi, bir iş sahibi olmayı çok isterdim, bundan daha güzel ne olabilir ki, herkesin yapacağı en güzel şey hani, en güzel hayallerden bi tanesi. Bi sosyal aktivitem olsun, arkadaş çevrem olsun, geleceğimi kuruyım, bi hayatım olsun ama şu saatten sonra benim tek düşüncem annem yani.” G6 (34 yaşında, annesine bakıyor)

“Evlendim, hem büyüdüm hem yaşlandım hem de çocuklara baktım hem evi çekip çevirdim. Görmediğim o kadar çok şey var ki, yaşayamadığım o kadar çok şey var ki. Biz hep başkaları için yaşıyoruz, çoluğumuz, çocuğumuz için yaşıyoruz, komşularımız için yaşıyoruz, çevre ne der diye yaşıyoruz. O kadar bu milleti düşünüyoruz ki bak, kendimi o kadar düşünseydim zaten ohoo benden alası olmazdı (gülüyor). Bunu yapamıyoruz ya, yapan biri oldu mu da kızıyoruz. Kendi için yaşayan insanlara diyoz ki, ne kadar bencil ama ben imreniyom artık, öyle bir yaşam benim asla olmaz. Ben zamanında çok anne baba baskısı yaşadım, evlendim koca baskısı, kocam, anne babayı arattırmadı, ben yaşayamadım, çok ezildim. Daha güzel bi yaşam isterdim, daha rahat bi hayat istenmez mi herkes ister (...).” G4 (53 yaşında, çocuğuna bakıyor)

Ev içinde gerçekleştirdikleri bakım işinin duygusal emek yoğunluğuna rağmen, kadınlar kendi yaşamlarına dışarıdan bakabilmektedirler. Derinlemesine görüşmeler sırasında bir kadının (G28); *“iyi yaşamak isterdim, ben de rahat yaşamak isterdim yaa. Ağzım dolu gülemiyorum. İnsan gibi yaşamak istiyorum en basitinden, ben hayvan mıyım, bi evin içinde kapalı, ahıra kapatılmış düveler gibi insanım ben, tabi ki insan gibi yaşamak isticem”* diyerek ifade ettiği gibi kadınlar bakımın ağır yükü sonucu olarak kendi istemleri dışında çizilen sınırların ötesine geçebilmek istemektedirler. Görüşülen kadınlar içinde bulundukları koşullarda bu sınırların ötesine geçmeleri mümkün olamasa da, yaşamlarına dışardan bakmayı başarmışlardır. Bu bakış açısıyla getirdikleri eleştirilerin ortak noktasını, yaşamak istemedikleri bir yaşama zorlanmış olmaları oluşturmaktadır. Görüşülen bir başka kadının (G33); *“şimdi ben bunu yaşıyorum, böyle yaşıyorum ya, bunun dışında nasıl yaşırsam yaşıyım daha iyi olur gibi geliyor bana. Çünkü gerçekten çok bunaldım, benim yaşıma genç, niye hayattan vazgeçip eve kapanıp kalayım ki”* diyerek reddettiği bu yaşantı biçiminde geliştirilen ‘özgürlük’ istencinin somutlaşmış halini, kadınların kendilerine dönebilmesi, yalnız kalması gibi istemeler oluşturmaktadır.

"[....] Allahım diyom beni bir on günlük bi yere, bir tatile gönder nolur yaa, bir çıksam bi kafamı dağıtsam. Yoruldum, bittim nefes alamıyorum artık öyle bittim. Biraz ya, bi iki gün olsun kendimle kalayım, kafamı toplayım. Bi iki gün olsun dinlenmek isterdim, şöyle bi bırakıp da rahat bi gideyim. Bırakıp bir yere gidemiyorum, evde tıklı kaldım, özel günlerde ne bileyim cenazem olur düğünüm olur bir yer olsa bırakıp gidebilsem. Kendimi ezik hissediyorum, evde sözüm yok. Sosyal yaşam diye bir yaşam yok. (...) Psikolojik desteğe ihtiyacım var, psikolojik olarak çöktüm, ölü gibi yaşıyoruz, bir yere gidemiyorum. Kadınlar kör yaşıyor." G10 (49 yaşında, çocuğuna bakıyor)

"Ben kendimi hayatımı, çocuklarımla birlikte daha mutlu daha kaygısız bi hayatı yaşamak istiyorum yaa (gözleri doluyor). Sürekli ne oldu, nolcak diye düşünmek istemiyorum, sürekli doğru mu yapıyorum, yanlış mı yapıyorum diye düşünmek istemiyorum, biraz da kendime dönmek, kendime bakmak istiyorum." G5 (35 yaşında, annesine bakıyor)

Kadınların kendi yaşamlarında ihtiyaç duydukları, talep ettikleri dönüşüm ile bakım verdikleri yakınları için istedikleri örtüşmektedir. Kadınlar, yaşamlarındaki belirsizliğe vurgu yaparak özellikle bir adım sonrayı görebilmek, plan yapabilmeyi istemektedirler. Bunu başarabilmek için karşılanması gerekliliğini güçlü bir biçimde hissettiren ihtiyaç ise, bakım verdikleri kişiler için planlanacak alternatif bakım hizmetleri olarak ortaya çıkmaktadır:

"Sonuçta biz böyle durumda olan aileler hiç birimiz ilerisini göremiyoruz, önümüz sisli, karanlık bi yol gibi biz sadece arabanın direksiyonunu tutuyoruz, bi yere gidip toslar mısın, devrilir misin, ölür müsün, kalır mısın belli değil. Ben biraz daha geleceğimizi kestirebilmek, biraz da ne bileyim az endişe etmek isterdim." G27 (38 yaşında, çocuğuna bakıyor)

"Bana soruyun ne istediğimi de yaş gitmiş, zaten sağlık yok, ne isteyim ben bundan sonra kendime, istesem, ne isticem. Biz göçüp gittikten sonra tek şu çocuğum açıkta kalmasa, gözüm açık gitmesem. Ben daha ne isterim, ne düşünürüm, ne beklerim (gözleri doluyor)." G14 (70 yaşında, çocuğuna bakıyor)

Düşünmem gereken o kadar şey var ki, o ne olacak, bu nasıl yapılacak, B.'ye ne olacak. Ama B.'nin dediğim gibi öyle yerleri olsa gidebileceği, ben de nefes alırım, ben de kendime bi bakarım. G11 (44 yaşında, çocuğuna bakıyor)

Evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerde bakım, kadınların varlığını araçsallaştırmaktadır. Öyle ki kadınlar seçmedikleri, yaşamak istemedikleri bir hayatı yaşamaya mahkum edilmiş hissetmektedirler. En temel ihtiyaçların karşılanması, ağır bakım yükünün söz konusu olduğu hanelerde lükse dönüşmekte, bakım verenler kadar bakım alanların da geleceklerini belirsizleştirmektedir. Hiçbir zaman kendileri için yaşamadıkları ve varlık nedenlerinin bakıma indirgendiği bir yaşamda, ‘nefes almak’ olarak tanımladıkları, kendilerine dönmek, kendilerine zaman ayırabilmek kadınların en büyük özlemlerini oluşturmaktadır. Kadınların içinde bulunduğu tüm yoksunluklar, karşılanamayan bir ihtiyaca işaret ettiği gibi bu ihtiyaçların karşılanmasında, bakım alanında devlet tarafından sorumluluk alınması ve daha çeşitli hizmetlerin planlanması bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır.

4.4. ENGELLİLERİN BAKIMINA YÖNELİK SOSYAL POLİTİKALARIN ÜRETİLMESİNDE KADINLARDAN ELEŞTİRİ VE ALTERNATİF HİZMET ÖNERİLERİ

Bakımla ilişkilendirilmek, kadınların ev içinde ve kamusal alanda öncelikli sorumluluğunu ‘bakım verme’ olarak belirlemektedir. Ancak bir ailevileştirme politika uygulaması olarak evde bakımdan yararlanan hanelerde, bu ilişkilene biçimi kadının yaşam alanlarındaki işlerinin yanı sıra bizzat yaşam alanlarını ve gerçekte yaşamını belirlemeye dönüşmektedir. Bu belirlenim altında kadınlar, çok yönlü yoksunluklara maruz kalmakta ve Lewis (2009, s.199)’in vurguladığı gibi bakım işlerini yalnız üstlenmeleri, erkeklerin yaşamıyla karşılaştırıldığında kadınların çok daha yoksullaşmalarına neden olmaktadır.

Glendinning (2006), yaşlı aile üyelerine bakım verenlere sağlanan farklı finansal destekleri değerlendirdiği çalışmasında, evde gerçekleştirilen bakım için yapılan ödemelerin yetersiz olduğu ve gerek sosyal adaleti sağlamak gerekse hem bakım alanların hem de bakım verenlerin sosyal dışlanmaya maruz kalmasını önlemek için ek politika önlemlerine gereksinim olduğu sonucuna ulaşmıştır. Evde bakım veren hanelerde de derinlemesine görüşmeye katılan bir kadının (G6); *“alternatiflere ihtiyacımız var, sonuçta insanların sokağa da çıkmaya ihtiyacı var, gezmeye de ihtiyacı var, sonuçta ot değilsin bi yerde sabit yaşayasın, afedersin hayvan değilsin bi yere bağlanıp yaşayasın”* diyerek vurguladığı gibi bakım ücretinin, bakım veren kadınların

mağduriyetlerini gidermediği gibi cinsiyetçi işbölümüyle birlikte kadınların durumlarını da süregelen hale getirdiği ortadadır. Bu nedenle kadınların, ağır bakım yükü nedeniyle içinde bulundukları dezavantajlı koşulların ortadan kaldırılabilmesi için bakım kaynaklı ihtiyaçların karşılanmasında kendi yaşam deneyimlerinden hareketle getirdikleri eleştiri ve önerilere kulak verilmesi önemlidir. Zira bu eleştiri ve öneriler, bakıma gereksinim duyan engelli bireyler için geliştirilecek alternatif politika ve hizmetler için gerçekçi ipuçları sunmaktadır.

4.4.1. Bakımın Aile-Dışlaştırılması

Bakımın yalnızca aileye ait bir sorumluluk olduğu ve ağır bakım yükünün her koşulda aile içinde karşılanabileceği varsayımı hatalıdır. Gerek bakım alanların gerekse bakım verenlerin temel haklarının korunarak insansal olanaklarını gerçekleştirebilmeleri ve geliştirebilmeleri için bakımın topluma dair bir sorumluluk olduğu kabul edilmelidir. Aksi durumda bir yandan hakların kişiler için korunması idealinden söz edilemeyeceği gibi diğer yandan ailevileştirilen bakım işlerinin kürek mahkumları haline getirilen kadınların dezavantajlı konumlarının dönüşümünden ve toplumsal cinsiyet eşitliğinin sağlanması idealinden de söz edilemez. Nitekim dünya kadınlarının durumuna ilişkin UNDESA (2010) tarafından hazırlanan raporda da belirtildiği üzere yaşlı, engelli ve hasta bireyler için mali açıdan karşılanabilir, güvenilir, yüksek kalitede bakım hizmetlerinin yokluğu, onların bakım sorumluluklarının ev içinde kadınlar tarafından karşılanmasına neden olmaktadır.

Dolayısıyla bakımı ailevileştiren politika uygulamaları, bakım işlerinin ev içindeki paylaşımını sağlamamakta ve kadınları, bakım işlerini yaşamları pahasına gerçekleştirme dayatmasıyla karşı karşıya bırakmaktadır. Bakım işlerinin, ailevileştirilerek çözümlenemeyecek ölçüde emek yoğun çalışmayı gerektiren işler olduğu gerçeği, bakımı aile-dışlaştıracak politika ve hizmetleri zorunlu kılmaktadır. Bakımı aile dışına çıkartacak hizmetlerin sunumunda iki yönelimin varlığı söz konusudur; bakım alanının piyasaya açılarak özel bakım hizmetlerinin satın alınması biçiminde aile-dışlaştırma ve devlet tarafından bakıma dair hizmetlerin ihtiyaç sahiplerine sunulması biçiminde aile-dışlaştırma.

Piyasa yönelimli aile-dışılaştırmaya ilişkin yaptığı değerlendirmede Leitner (2003, s.357), bakıma dair bu türden bir aile dışılaştırmanın sınıfsal bir sorun yaratacağını belirterek, yalnızca üst sınıfların aile-dışılaştırılan bakım için bütçe ayırabilecekleri ya da aile dışılaştırmanın niteliğinin gelir durumuna göre çeşitlilik göstereceği uyarısında bulunmaktadır. Gerçekten de Franzoni ve diğerleri (2010) yaptıkları çalışmada bakım veren kadınların, devletin bakım alanında sorumluluk alarak bakım hizmetlerinin tüm ihtiyaç sahipleri için yararlanılabilir kılmaması halinde, özel bakım hizmetlerinin oldukça pahalı olması nedeniyle ulaşılamaz kalacağına ilişkin değerlendirmelerine yer vermişlerdir. Dolayısıyla bakımın piyasa yönelimli aile-dışılaştırılması, yoksul ihtiyaç sahipleri açısından ulaşılabilir hizmetler sunmadığından, bakımın aile içinde yapılması bir tercih olarak değil, daha çok bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır.

Bir yandan bakım işlerini aile dışına çıkartarak kadının ev içinde bu işleri gerçekleştirme durumunda değişim yaratarak, diğer yandan ise evde bakıma veya özel bakıma göre genelde çalışanlarını daha iyi ücretlerle istihdam etmesi nedeniyle bakım hizmetinin değerini artırarak toplumsal cinsiyet eşitliğine katkı sağlama potansiyeli taşıyan (Daly, 2002; Aktaran: Toksöz, 2014) kamusal bakım kuruluşlarıyla hizmetlerin sunulması, bakımın aile-dışılaştırılmasının bir başka biçimini oluşturmaktadır. Kamusal bakım kuruluşlarından yararlanmanın hak temelli kapsayıcı bir hizmet olarak değil, olağan üstü hallere indirgenmesi durumunda, bakımın genel olarak aileye içkin bir iş olarak kalması kaçınılmaz hale gelmektedir. Bu koşullarda bakımı ailevileştiren politika uygulamalarının yararlanılabilecek tek hizmet biçimi olarak sunulması, ne bakım vermenin yaşam biçimine dönüştüğü kadınların ne de bakım alanların özgür iradeleriyle seçtikleri bir uygulama olarak gerçeklik bulmaktadır. Öte yandan kamusal bakım hizmetlerinin varlığı kadar niteliği de bu hizmetlerden yararlanılabilmesi için önemli bir koşulu oluşturmaktadır. Falth ve Blackden (2009)'in belirttiği gibi kamusal bakım hizmetlerinin niteliği, ailelerin kamusal bakım hizmetlerini kullanma seçeneklerini de arttırmakta, aksi durumda ise kadınlar ücretsiz bakım sorumluluklarını üstlenmeye zorlanmaktadırlar. Evde bakımın ortaya çıkarttığı dezavantajların bakım verenler kadar, bakım alanlar için de ortadan kaldırılması için devletin bu sorumluluğu paylaşmasını gerektiren bakımın toplumsal boyutunun kabul edilerek tüm engelli bireylerin

yararlanabilecekleri nitelikli, ulaşılabilir ve güvenilir bakım hizmetlerinin varlığı ile bakımın aile dışılaştırılmasının gerçekçi bir seçenek olarak sunulmasını gerekmektedir.

4.4.1.1. Bakımın Piyasalaştırılması: Özel Bakım ve Eğitim Kuruluşlarına İlişkin Değerlendirmeler

Engellilik alanında neoliberal ekonomik politikalarla, bakım ve eğitime yönelik kamusal hizmetlerin ortadan kaldırılmasına koşut olarak, bu türden hizmetlerin piyasada sunulmasına yönelik düzenlemeler hayata geçirilmektedir. Böylelikle yeni bir sosyal hizmet alanı piyasanın hizmetine sunulmakla birlikte, üst orta sınıftan hak sahipleri için herhangi bir hizmet boşluğunun görünür hale gelmesinin de belirli ölçüde önüne geçilmiş olmaktadır. Piyasalaştırılmış hizmetlere ulaşma olanağı olmayan alt sınıftan hak sahipleri ise ‘muhtaç’ azınlık olarak, aile içinde gerçekleştirdikleri bakım ve eğitime gerçek bir alternatif yaratmak bir yana, işlerin aynıyla gerçekleştirilmesine dayanan evde bakım uygulaması ile piyasada sunulan hizmetlerden sınırlı olarak yararlanmak için devlet eliyle bu hizmetlerin kendileri için satın alınması kısıncında kalmaktadırlar. Bu durum, derinlemesine görüşmeye katılan kadınlardan biri tarafından şöyle ifade edilmiştir:

“Devletin kreşleri olsa, okulları olsa niçin ben özellere muhtaç olayım, gücü yok mu devletin, her şeye gücü yetiyo, sadece okul çağındaki çocuklar için de değil, yetişkinler için de olsa, veriyorlar üç kuruş para evde ne olursa olsun. Ama devletin eğitim kurumları olsa, bakım kurumları olsa gerçekten gözüümün arkada kalmayacağını bilsem öyle güzel olur, olmaz mı.” G8 (34 yaşında, çocuğuna bakıyor)

Kamusal hizmetlerden piyasaya doğru evrilen bu süreçte Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğü verilerine göre, ülke çapında sayısı 84 olan (kamusal) Bakım, Rehabilitasyon ve Aile Danışma Merkezleri’ne karşın, (özel) Özel Bakım Merkezlerinin sayısı 150’yi bulmuştur. 16 Ağustos 2013 tarihli Resmi Gazete’de yayınlanan Bakıma Muhtaç Engelli Bireylere Yönelik Özel Bakım Merkezleri Yönetmeliği’ne göre, özel bakım merkezlerinden yararlanma, engelli birey veya ailesi tarafından ödeme yapılması veya ekonomik yoksunluk içinde bulunması halinde 30 Temmuz 2006 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanan Bakıma Muhtaç

Özürllülerin Tespiti ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik tarafından belirlenen hükümlerce, devlet tarafından özel bakım kuruluşuna ödenmesi koşuluyla gerçekleşmektedir. Yönetmeliğin 13. maddesine göre, evde bakımdan yararlanan hanelerde bakım ücreti, bir aylık net asgari ücret tutarında ödenirken, özel bakım merkezlerinden günde yirmi dört saat süreyle bakım hizmeti alan engelli bireyler için iki aylık net asgari ücret, günde sekiz saat süreyle tam gün bakım hizmeti alınması halinde bir aylık net asgari ücret, günde dört saat süreyle yarım gün bakım hizmeti alınması halinde bir aylık net asgari ücretin yarısı tutarında veya bakım merkezlerinde istihdam edilen bakıcı personel tarafından engelli bireyin evinde günde üç saat süreyle hizmet alınması karşılığında bakım merkezine bir aylık net asgari ücret tutarında ödeme yapılmaktadır. Böylelikle devlet, bakım maliyetini azaltmak için evde bakım uygulamasının yanı sıra özel bakım ve eğitim merkezlerini de destekleyerek, hizmetine sunduğu alanda piyasanın zarara uğramadan varlığını sürdürmesi için de destek sağlamış olmaktadır.

Derinlemesine görüşmeler sırasında evde bakım veren kadınların, bakımın ağır yükü nedeniyle tükenme yaşamlarına rağmen, devlet destekli özel bakım merkezlerini evde bakım uygulamasına alternatif oluşturacak gerçekçi bir hizmet olarak kabul etmedikleri, bunun temel sebebinin ise görüşmeye katılan kadınlardan birinin (G29); *“devletin kuruluşu çok çok iyidir, özel olsa ben de istemem ama devletin kuruluşu burdan (evini kastediyor) da iyidir, her yerden de iyidir”* diyerek açıkladığı gibi özel sektöre ait kuruluşlar için duyulan güvensizliktir. Söz konusu bu güvensizlik, genellikle kuruluşun yalnızca kamusal olması halinde güvenebilecekleri vurgusuyla birlikte dile getirilmektedir:

“Özel sektör ilgilenmek istemiyo, sorumluluk almak istemiyo, Mesela kreş, niye sağlıklı çocuğunu kadın gidiyo kreşe veriyo kendi işine gidiyo da, tamam engelli de kendi bakım parasını almasın işine gitsin. Ama gözü arkada kalmasın, güvenebileceği bir devlet kurumuna emanet edebilmesi çok çok önemli. Yeter ki gözü arkada kalmasın, çocuğunu sabah bıraksın, akşam alsın mesela.” G7 (29 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Geçen eşimle bir okula gittik, özel bi okul açılmış, bunu açan adamın kendi çocuğu da özürllü, başka bi çaresini bulamadım bu okulu açtım dedi bize. Gittik konuştuk

eşimle beraber ama bilmem ki nasıl güvenilir. Ama bak devletin olsaydı seve seve bırakırdım, çünkü devletin ama özelliklere güvenemem. Devlet öyle bir yer yapsa sabahtan alacaklar, akşam getirecekler bize bişey olduğunda da yatılı orda kalabilecek. Bundan on yıl, onbeş yıl önce olmuş olsaydı kendim de gider gönüllü çalışırdım hatta ama artık gücüm kalmadı, beymim yoruldu, bedenim yoruldu. Allahım güç ver diyom bunlara bakmaya. Güç ver de diyom bunlar biraz daha toparlansınlar, biraz daha kendi kendilerine bakar hale gelsinler. Güven sorunuz var, bizim güven. Geçen gün eşimle bakmaya gittik ama adamın kendisinin zaten psikolojisi bozulmuş, kolay değil o da eziyet çekmiş yıllarca, o da savrulmuş. Ben yüzüne bakar bakmaz anladım, güvenemedim. Ama devletin olsa güvenirdim. O kadar diyolar engelliler için yerler yaptık diye ama burda yer mer yok. Bu çocuklara sabahtan akşama kadar etkinlik yapacakları bi yer verin sonra çıkın televizyona. Haa belediyelerin var, kimse bişey yapmıyo ki. Bak sen gelmişsin sabahtan beri beni dinliyorsun, orda kimse bişey yapmıyo, çocuklar orda kendi kendilerine duruyolar öyle bi anlamı yok ki.” G12 (55 yaşında, çocuklarına bakıyor)

Kamusal bakım ve rehabilitasyon merkezlerinden yararlanma şartları, 03 Eylül 2010 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü Özürlülerin Bakımı, Rehabilitasyonu ve Aile Danışmanlığı Hizmetlerine Dair Yönetmelik tarafından belirlenmiştir. Yönetmeliğin 7. maddesinde engelli bireylerin ailesi yanında evde bakımına öncelik verildiği, merkezlerde sunulan bakım ve rehabilitasyonun ise ailesi olmayan veya ailesi yanında bakımı sağlanamayan engelli bireyler için sunulduğu vurgulanmıştır. 15. maddede ise engelli bireylerin bakım ve rehabilitasyon merkezlerine kabulünde Yönetmeliğin 2. ekinde belirtilen konulardaki puanlamaya göre, en yüksek puanı alan engelli bireyden başlanarak merkezlerden yararlanabildikleri ifade edilmiştir. Dolayısıyla kamusal bakım kuruluşlarından yararlanma hakkı, kaçınılmaz hallere indirgenmiş ve bir hizmet olarak ulaşılabilirliği neredeyse olanaksız hale getirilmiştir.

Türkiye’de neoliberal ve muhafazakâr politikaların etkisiyle bir yandan ailevileştirilen diğer yandan piyasalaştırılan bakım hizmetleri, engellilik alanında Altuntaş (2009)’ın vurguladığı gibi özel bakım kuruluşlarıyla olduğu gibi özel eğitim merkezleriyle de bir rant aracına dönüştürülmüştür. Bu olgunun, derinlemesine görüşmeye katılan kadınlardan biri tarafından da (üstelik de bakım verdiği çocuğunun vefatının ardından özel bir rehabilitasyon merkezinde tam zamanlı işe giren bir kadın olarak) aşağıdaki gibi

ifade edilmiş olması, durumun yalnızca akademik düzeyde yapılan bir betimleme olmadığını göstermektedir:

“[...] Hem özel eğitimler öyle hem de evde bakım parasını da ben öyle görüyorum. Devlete ait şöyle merkezler olsa, ne olacak masraf artacak. Bu insanları fazladan masraf olarak görürsen sen, nerde kaldı o zaman senin devletliğin. Var yani engellilerin üzerinden bir rant alanı gibi açıldı bu özeller. Zor engellilerin işi, gerçekten Türkiye’de engelli olmak zor.” G7 (29 yaşında, çocuğuna bakıyor)

Gerek bakımın bir parçası olması dolayısıyla bakım verenler açısından gerekse temel bir hak olması nedeniyle engelli bireyin bizzat kendisi için oldukça kritik bir öneme sahip olan eğitimin esasları, 31 Mayıs 2006 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği tarafından belirlenmiştir. Yönetmeliğe göre, yirmi üç yaşından gün almamış olan engelli bireyler için kamusal ve özel okullarda kaynaştırma, özel eğitim sınıflarının açılması, evde öğretmenler tarafından sunulan eğitim hizmeti yoluyla veya doğrudan (özel veya kamusal) özel eğitim okulları açılarak sunulmaktadır. Bu doğrultuda engelli bireylerin eğitime yönelik olarak ülke çapında açılan (özel) özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinin sayısı, Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Kurumları Genel Müdürlüğü verilerine göre 1892’ye ulaşmıştır. Dolayısıyla engelli çocuk ve gençlerin eğitimi için özel eğitimlerin yaygınlaştırıldığını söylemek mümkündür. Söz konusu bu özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinden, 18 Mayıs 2012 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Kurumları Yönetmeliği’ne göre bir ayda sekiz ders saati bireysel ve/veya dört ders saati grup eğitimi olarak yararlanan engelli bireylerin aylık destek eğitimi giderleri devlet bütçesinden özel eğitimlere ödenmektedir.

Engelli bireylerin eğitimi alanında kurulan bu sistem, derinlemesine görüşmeler sırasında gerek ders saatlerinin yetersiz olması gerekse özel eğitimlerin, eğitim hakkında çok, kazancı odak almış olması nedeniyle eleştirilmiş ve bakım alanında olduğu gibi eğitim alanında da kamusal kuruluşlara duyulan ihtiyaç sıklıkla dile getirilmiştir:

“Özelleri bi kere ortadan kaldıracak, bu özel eğitimler yok mu (yakasını silkeliyor), özel zaten soyguncu yeri... Devlet kendi imkanını kendi kuracak, özel yerlere

vermeyecek. Önce özel neyi yoktu kızım, şimdi adım başı özel. Çocuklara bu kırk beş dakika eğitim neye yeter, gitmesiyle gelmesi bir oluyo. Hem de ne yapıyo çocuklar, tuvaletine bile girmeden geri geliyo çocuklar eve. Hiçbir anlamı yok ki. Devlet bi yer kursa bilgisayarlı, sistemli, çocuklara nasıl davrandığı neyin görülse hiç gözüün arkanda kalmaz.” G24 (48 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Hani kardeşi en azından okur, bi meslek sahibi olur da B. için de çabalıyorum ama maddiyat çok önemli, her şey maddiyata bakıyor. Özel yerlere gönderecek paramız yok, göndersek de zaten onların yapacağı bizim yapacağımızdan farklı bişey olmuyor. Özel eğitime gidiyoruz işte aldığımız eğitim belli, süre belli. Bana onlar işte, ne bileyim işte çocuğun çişini öğrenmesini özel eğitim öğretmedi, yürümesini özel eğitim öğretmedi, hepsini ben öğretiyorum. Onlar sadece önder, şunu şunu yapın diyorlar, biz onları yapıyoruz.” G27 (38 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Haftada iki saat değil, her gün okula gitmesini isterdim, kurslar, sporlar olsaydı onun için. Özel eğitimde mesela grup eğitimi görürse haftada üç gün gidiyo, görmezse iki gün gidiyo. İşte iki saat ücretsiz eğitim alıyor, üçüncü saatini aldirmek istesek para istiyorlar. Hiç yeterli gelmiyo, biz de bişey anlamıyoz zaten. Haftanın her günü olsun istedik, neden dersin her gün iki saat gitse oraya, bizim raporumuz fazla, devlet versin diyoruz, devlet de vermiyo diyorlar. Bütçen olacak da karşılıcağın, gidecek yani ama bizim bütçemiz buna yetmiyo ki, bunun için yedi yüz lira nedir ki. Belki bu zamana kadar devletin öyle bi yeri olsaydı da gitmiş olsaydı, belki yürürdü de yani. Olsaydı da daha iyi olurdu yani, artık kemikler oturdu, her şey oturdu yani (ağlıyor).” G32 (39 yaşında, çocuğuna bakıyor)

Benzer eleştirileri dile getiren bir başka kadın ise ek olarak, denetimsizlikten ve özel eğitimlerin kar oranlarını düşürmemek amacıyla engelli çocuklarının gelişimleri ve haklarıyla ilgili bilgilerin, kendilerine kasıtlı olarak verilmediğinden yakınmıştır. Aynı görüşmede aktarılanlar -örneğin, Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Kurumları Yönetmeliği’ne 2013 yılında yapılan değişiklikle, “herhangi bir nedenle ayda sekiz ders saati bireysel ve dört ders saati grup eğitiminin tamamının verilememesi durumunda, bireysel eğitim için belirlenen tutarın sekize, grup eğitimi için belirlenen tutarın ise dörde bölünmesiyle bulunan sayı, kurumca verilen ders saati sayısı ile çarpılarak elde edilen tutar kurumlara ödenir” ibaresi eklenmiş olmasına rağmen, özel eğitim kuruluşunun bu bilgiyi kendilerine vermemesi-, ‘hak’ idesinin yerini, ‘kar’ kaygısının almış olduğunu göstermektedir:

“Mesela benim oğlumun konuşma, en büyük problemi konuşma. Odyolog çok pahalı, dünyanın parasını istiyorlar. Özel eğitimler, konuşma öğretmenleri çok para istedikleri için almıyorlar. Ben hatta özel eğitimlerin bile kaldırılmasını istiyorum. Çünkü özel eğitimler bak gerçekten tamamen işi artık iyice ticarete dökmüşler, yemin ederim. Bize gelişmeleri bildirmiyorlar, benim en büyük sıkıntım bu. Mesela bize verilen haklardan neden bi sene, iki sene sonra haberimiz oluyo. Bize özel eğitimler, hani para gidecek kaygısıyla, biz altın yumurtlayan tavuğuz ya, gerçekten öyleyiz bak, bizi kaybetmeyelim diye mesela odyolog nerde bulunur söylemiyorlar, devlet ücretsiz hak vermiş söylemiyorlar, bunları niye bize söylemiyorsunuz. Ben de istiyorum ki devlet bunu üzerine alsın, özel eğitimlere verilen parayı kendi alsın. Bak yemin ederim, saat ikide derse girecek B., kırk beş dakika, bir dakika bile fazla yok. Hemen dakkası bitti miydi öğretmen, bırakır, B. ister ders yapsın, ister yapmasın. En büyük sorun bizim çocuklarımızın dikkatini toplaması, yirmi dakika B.’nin derse alışması sürüyor. B. tam derse adapte oluyo, süre bitiyor. Kırk beş dakika çok az, haftada iki gün, hem yetersiz hem çok pahalı. Devlet niye bu kuruluşları zengin ediyö ben anlamıyorum, bence çok gereksiz yani bizi soyuyorlar resmen. Mesela geçen yaz bi ay memlekete gitmiştik, burda yoktuk. Geldim baktım bize ders yapıldı yazmışlar, dedim bu hangi ayın, şu ay, dedim biz o ayda yoktuk, ee olsun diyo. Dedim ben bu ayın derslerinin telafisini istiyorum. Ben dedim gelmiceğimizi size önceden haber verdim, sen bunları buraya yazıp, bunların parasını alıyosan, ben de bunların telafisini istiyorum. Ama bunu bilmeyen, isteyemeyen o kadar çok insan var ki. Oralara ders yapıldı diye imzalıyosun, sanki ders yapılmış gibi parasını alıyosun, niye alıyosun o zaman onun parasını, hak mı yani bu, sen verdin mi ki o dersleri bana. Bi de öğretmene vermiyo o parayı, kurum kendi alıyo. Öğretmenler paralarının yarısını kuruluştan alıyo, yarısını da devletten alıyo, o da derse giriyosa kurumdan alıyo, derse girmiyosa benim çocuğumun parasını almıyo. Bu işin parası güzel olmasa, görmüyoruz mu her yerde özel eğitim var, her mahalle arasında özel eğitim var ama bi devletin kurumu yok. Denetim falan da yok, ben üç senedir gidiyom, ne ani bi baskın gördüm, ne Milli Eğitimden geldiğini gördüm. Yazık günah değil mi. İşte özel eğitimler de yapıyo, bu çocuklar bi adım atıyosa yıllarca o adımda kalıyo, niye, gidemesin bu aile bana alıştı diye bize gelişmeleri bildirmiyorlar, ilerletmiyorlar çocuklarımızı. Yazık değil mi bizim gibi ailelere, zaten aile olarak yıkılmışız, sen de niye vuruyosun. Bu işin özellere bırakılması, devletin bu işten elini ayağını çekmesi hiç doğru değil. Vermesin bana para, ben istemiyorum yedi yüz lira ama benim çocuğuma baksın. Belki ben gezecem, kendime bakacam, çalışacam. Veriyo yedi yüz lira para hem çocuğumu eve bağlıyo hem beni eve bağlıyo. Diyeceğim uyanık olmazsan seni eziyorlar, çocuğun da olduğu yerde kalıyo. Hem çocuğunu çok iyi gözlemlicen hem etrafı çok iyi gözlemlicen, sürekli yeniliklerden haberdar olacan, değilse çok sahipsiziz yani biz.” G11 (44 yaşında,

çocuğuna bakıyor)

Sosyal hizmetlerin piyasalaştırılması sunulan hizmetin, hizmet niteliğini ortadan kaldırarak, satın alınabilen bir metaya dönüştürmektedir. Dolayısıyla (özel) özel eğitim kuruluşlarında hak temelli bir hizmetin sunumundan çok, kar amaçlı bir metanın arz edilmesinden söz etmek mümkündür. Derinlemesine görüşmeler sırasında bakım verdiği çocuğunun yaşamını yitirmesinin ardından bir özel eğitim ve rehabilitasyon merkezinde işe giren kadın, bir yandan kuruluştaki çalışanların çocuklara yaklaşımı üzerinden özel eğitimleri eleştirirken, diğer yandan bakım deneyiminin kendisini kamusal bakım hizmetlerinin sunumunda da çalışabilecek ölçüde kalifikasyon kazandırdığını belirtmektedir:

“Canım kızım bana bi meslek bıraktı işte, ben bunu yıllarca evde yaptım şimdi de burada yapıyorum. Yapabilir miyim, yapamaz mıyım, yapabilir miyim yapamaz mıyım dedim. Yaa benim bu kadar deneyimim var, bir sürü bilgilerim var insanlarla paylaşmam lazım dedim. Şimdi bak ben sosyal hizmetlerde, devlette rahatlıkla çalışırım. Neden çalışırım çünkü benim içim yandı. Bi engelli çocuğum oldu, bi engelli çocuğun salyasını silmekten tiksindim çünkü benim de vardı. Bugün bakıyorum burda (özel eğitim merkezini kastediyor) çalışanların umru olmuyo çoğu zaman, ammaan bugün de gelmesin diyebiliyolar. Gerçekten bu işi severek yapıyorum yani, çünkü ciğerim yandı. Yani demek istediğim böyle anneler babalar emek vere vere o işin en ince ayrıntılarını bilir hale geliyorlar.” G7 (29 yaşında, çocuğuna bakıyor)

Derinlemesine görüşmelerde bir başka kadın, benzer biçimde kendi bakım deneyiminin, kamusal bakım ve eğitim kuruluşlarında istihdam edilmesini sağlayacak kalifikasyonu kazandırdığını ifade etmektedir:

“Hani ben en kuvvetlilerden biriysen eğer, yaa ben desteklensem daha mutlu bir anne olmaz mıyım. Daha güzel, daha verimli, daha faydalı. Ama bu faydanın değerlendirilmesi için devletin benimle işbirliği içinde olması ne güzel olur. Çünkü benim birikimim var, ben üniversite okumadım, kağıt bilmem ama benim on üç yıllık bir yaşamışlığım var. Nerde ne sıkıntı olduğunu biliyorum, biz annelerin ne hissettiğini, nerelerde neye dönüştürülebileceğimizi ya da nerelerde bittiğimizi çok iyi biliyorum. Mesela çocuklarımız için gündüz hizmet veren bakım ve eğitim kuruluşlarında bizim gibi insanların istihdam edildiğini düşünün, ne güzel olurdu.”

Ne kadar kötü olabilir, en bilinçsizimiz bile bilinçlidir çünkü hissediyor, çünkü o yaşıyor, çünkü o engelli çocuktan korkmuyor. Ben hiçbir engelli çocuktan korktuğumu bilmem, aklıma dahi gelmez. Öfke nöbetinde bile olsun, ben ne yapacağımı biliyorum. O çocuğun beş dakika sonra nerde olacağını biliyorum, korkmuyorum ondan. Siz ne kadar eğitilerseniz eğitilin, beş yaşındaki özel bir çocuğun annesi kadar eğitilemezsiniz, mümkünatı yok. İş gözüyle bakarsam eğer, benim en iyi anladığım iş bu. Bir insan en iyi yaptığı işi yapmalı çünkü en güzel orda verimli olabilirsin, anlamadığın işi yapamazsınız. O bir tecrübedir, o bir kitaptır, o insanı kullan işte o alanda. Hem o annenin kişisel dönüşümü için hem o annenin para dönüşümü için hem o annenin yapabildiği en iyi iş olduğu için.” G16 (33 yaşında, çocuklarına bakıyor)

Evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerde bakım veren kadınlar, bakım ve eğitimin piyasalaştırılmasına alternatif olarak, devletin açacağı bakım ve eğitim kuruluşlarında kendi emeklerinin metalaştırılmasını bir alternatif olarak dillendirmişlerdir:

“Bak ben bu yaşta bile çalışmak isterdim, ev beni çok bunaltıyor. Bir kuruluş olsaydı B.'le birlikte gidebileceğim, ben giderdim, çalışırdım orda sigortamız da olurdu. Belki ben de biraz farklı insanları görürdüm. Yarım gün okula, haftada yarım gün okula gidiyoruz, haftada iki gün, o gittiğimiz gün bile ilaç gibi geliyo, hemi B.'ye hemi bana. Devlet keşke öyle bi şeyler yapsa. Öyle bir yerde çalışsam, bu bakım parası yerine, hemi B.'ye bakarım hemi başka çocuklara da bi faydam dokunur, maaşımız olur, sigortamız olur. Hemi bu ortamdan kurtuluruk hemi kafamız iyi olur hemi git gel çevre ediniyosun, bakıyosun, iki sohbet ediyosun, bunun yarım günü bile ilaç gibi geliyo. Ama devlet veriyo bu bakım parasını bize, afedersin kendi başına kal diyo. Ama mesela bi yer olsa, bir iş gibi olsa, bizi gelseler servisilen alsalar, B. yürüyemez, ben de zaten kaldıramam, eşim de kaldıramaz. Diyeceğim, en güzeli o hemi maaşım olur hemi sigortam olur.” G19 (48 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Hatta bana o parayı vermesinler, ben gideyim çalışayım. En azından bize bi yer, mesela deseler ki bize, size şurda bi iş verelim, çocuğunuz da aynı yerde bakımı sağlansın, en azından yarım gün okula gitcek, yarım gün yanımda şurda kalsın diye bişey yapsa, en azından devlet para verene kadar biz kendi emeğimizle kazanır alıriz. Ben de bi işe yaradığının farkına varıyım, yoksa (gözleri doluyor). Öyle bakım yerleri olsa çocuk için de iyi olurdu, illa bakım parası vermeye gerek yok ki. Dediğim gibi öyle bir yerde ben de çalışırdım, çocuğum da gözümün önünde olurdu,

bakan kişi de sosyal olur, çocuk da eğitimi almış olur, ilerlemesi olur, evde durduğu gibi olmaz ki.” G27 (38 yaşında, çocuğuna bakıyor)

Bakım veren kadınların ücretli çalışmaya atfettikleri değer ile piyasalaştırılmış bakım ve eğitim kurumlarına getirdikleri eleştiriler bir araya geldiğinde, kamusal bakım ve eğitim kuruluşlarında emeklerinin metalaştırılması yönünde getirdikleri öneri ilk bakışta akla uygun görünmektedir. Ancak evde bakım veren kişinin bu biçimde ücretli çalışmaya dahil edilmesinde ataerkil kapitalizmin çıkarlarına hizmet edilmemesi için dikkat çekilmesi gereken iki nokta bulunmaktadır. İlk olarak bu çalışma biçiminin Özdek (2011, s.58)’in vurguladığı üzere, neoliberal sosyal yardım politikasının bir uygulaması olarak, bir başka deyişle yardımı hak etmek için çalışma zorunluluğu olarak uygulanmaması hususudur. Aksi halde ücretli çalışma, bakım verenlerin refahına değil, cezalandırılmasına yönelik bir uygulamaya olarak gerçeklik kazanacaktır. Dikkat çekilmesi gereken bir diğer nokta da Özkaplan (2009)’ın vurguladığı üzere, metalaşmış emeğin hizmetle birlikte cinsiyetlendirilmiş öznellik içermesi olgusudur. Buna göre bakımı ev içinde ya da işyerinde kadın için bir zorunluluk, erkek içinse bir istisna haline getiren ve ücret farkını da belirleyen cinsiyetçi işbölümünün yeniden üretilmeden gerçekleştirilmesi hususudur.

4.4.1.2. Çocuk ve Gençler için Kamusal Bakım-Eğitim Kuruluşları

Evde bakım uygulamasından yararlanan pek çok hanede bakım ücreti önemli bir gelir olmasına ve ağır bakım masraflarının karşılanması için büyük bir katkı sağlamasına rağmen, bakım veren pek çok kadın bu uygulamayı ne cinsiyetçi işbölümünü dönüştürerek ve bakım vermekten dolayı ortaya çıkan yoksunlukları ortadan kaldırarak kendilerini güçlendirecek ne de bakım alanların haklarını koruyarak onların insansal olanaklarını gerçekleştirmelerini ve geliştirmelerini sağlayacak bir hizmet olarak görmektedirler. Evde bakımdan yararlanan hanelerde bakım, emek verenler olarak kadınların gerek zamansal olarak gerekse mekansal olarak tüm yaşamlarını tahakküm altına alan ve yaşamın farklı alanlarına katılmalarına olanak tanımayan bir etkinlik olarak ortaya çıkmaktadır. Kadınlar bu koşullar altında kendi tabirleriyle ‘nefes’ almayı sağlayacak bir zamanı kendilerine ayırabilmeyi, geri kalan zamanda ise çocuklarıyla daha kaliteli bir zamanı paylaşabilmeyi istemektedirler. Ortaya çıkan bu insansal

ihtiyacın gerçeklik kazanması için bakıma gereksinim duyan çocukların, tam gün ya da yarım gün bakım desteği alabilecekleri ve ihtiyaç duyulduğunda geçici süreyle konaklayabilecekleri bakım kuruluşlarına gereksinim bulunmaktadır. Aşağıdaki ifadelerde insani bir yaşamın olanak bulması için bu gereksinimin karşılanmasının bakım verenler açısından zorunluluğu açıkça görülmektedir.

“Böyle bi okul olsa, çocuklarla birebir ilgilenebilecekleri, faaliyet yapabilecekleri G. de rahatlar, ben de rahatlarım hiç olmazsa. Bak G. günde üç saat okula gidiyordu, ben bi üç saat rahatlıyodum, bi nefes alıyodum neden, biraz G. gitti ohh be diyodum yani, demiyodum desem yalan olur. Ben bunu çocuğum için demek ister miyim, istemem ama neden, hergün her dakika yan yana, yan yana insanda sabır da kalmıyo, güç de kalmıyo.” G13 (48 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Bi de D. için ne isterdim biliyo musun, bunu kendim için de D. için de isterdim. Şöyle bi bırakabileceğim yerler olsa, servisle gidip geleceği, çeşitli etkinlikler olsa. Bazen de insan bi uzaklaşmak ister bi bi hafta olsun, on gün olsun kaçmak ister o zamanlarda kalabileceği yerler olsa, biz de biraz nefes alsak, boğulup kalacak gibi hissediyorum kendimi.” G10 (49 yaşında, çocuğuna bakıyor)

Bakıma gereksinim duyan çocukların bakımlarının yalnızca ve sürekli olarak ev içinde sağlanması, bakım ihtiyaçlarının karşılanmasını temel düzeyle sınırlamakta ve çocukların ruhsal, bedensel ve sosyal sağlıkları açısından yaşanabilecek gelişmelere mani olmaktadır. Nitekim yapılan zaman kullanımı araştırmasında da ortaya çıktığı üzere engelli bireylerin eğitimi ve öğrenimi için bir günde kadın ve erkek tarafından haracanan toplam 18 dakikalık zaman da bu sınırlamanın en açık göstegesidir. Bu nedenle bakım verenler olarak kadınlar, en az kendileri kadar çocuklarının yüksek yararı için de ev dışındaki yaşam olanaklarından yararlanabilecekleri nitelikli bakım kuruluşlarının varlığına duyulan ihtiyacı dile getirmektedirler:

“Böyle hiç bişey yapmadan oturuyo çocuk, ona da yazık değil mi. Normal insanı koy sıkılır, misal ben bile sıkılıyorum, bunalıyorum. Ee bu çocuk zaten sinirli, hırçın, böyle evin içinde durunca enerjisi birikiyo hırçınlığı hiç gitmiyo, nereye harcasın çocuk. Şuraya bi parka gidelim desem, artık park da yetmiyo, koca oğlan (...).” G3 (48 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“B. ile gün boyu ilgilensem de mecburen zamanının çoğunda televizyon seyrediyö. Televizyon seyretmesini ben hiç istemiyorum ama ben yemek yaparken onun başka bişeyle ilgilenmesi şart, mecburum. B. evde olmasın istiyorum, neden, kendi gelişimi için. Ona ne iyi gelirse onu yapmaya çalışıyoruz ama ev imkanlarıyla bi yere kadar, evde olmuyo, çocuk sıkılğan, normal çocuk bile durmaz evde bi süreden sonra.”
G11 (44 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Sürekli evde olunca evdeki sağlam adamın da şeyi bozuluyo. O da çıkmak, gezmek istiyö gızım, o da gitmek istiyö ama nereye götürücen, götüröceğün bi yer yok. Evde kaldıkça da bunalıma giriyo yani. Yurtdışında bu çocuklar için çok güzel hizmetler varmış. Bizim akrabalarımız var yurt dışında, bize anlatıyolar da orda çok güzel ilgileniyölärmüş gızım. Orda hasta bakıcıları neyi, orda insanlar daha merhametliymiş bu çocuklara karşı. Kapıdan alıyölärmüş, okuluna götürüyölärmüş, orda her şeyiyle ilgileniyölärmüş, böyle şey ediyölärmüş.” G24 (48 yaşında, çocuğuna bakıyor)

Bakım verenlerin hak ve olanaklarını oldukça sınırlayan evde bakım, bir sosyal hizmet uygulaması haline getirildiğinde de bu haliyle bakım verenlerin ihtiyaçlarına yanıt olacak bir uygulama olamadığı gibi bakım alanlar açısından da gerçek bir hizmet olarak değerlendirilebilecek olanakları sunmamaktadır. Bu koşullarda Kuçuradi (1996)’nin yurttaşlık haklarının her kişi için devlet tarafından sağlanması yoluyla dolaylı olarak gerçekleştirilebileceğini belirttiği sağlık ve eğitim gibi temel insan haklarının, bütün yaşamları evle sınırlanmış engelli bireyler için korunabildiği söylemek pek fazla mümkün değildir. Zira engelli bireylerin yararlanabileceği niteliksel ve niceliksel olarak yeterli bakım ve eğitim kuruluşlarının varlığından söz edilemeyeceği gibi varolan olanak ve hizmetlerden engelli bireylerin sosyal adalet ilkeleri doğrultusunda yararlanmaları da mümkün olamamaktadır. Aşağıdaki ifadeler, engelli çocukların sosyal gelişimleri, eğitimleri ve bakımları için varolan hizmetlere ulaşmada karşılaştıkları engelleri ortaya koymakta ve söz konusu olanakların bu çocuklar için, gerçekte olanaksızlıkların bir parçası olarak deneyimlendiğini göstermektedir:

“Mesela bu çocuklar için ücretsiz yüzmeden yararlanma hakkı varmış ben daha yeni öğrendim onu. Onlar da yüzme paralı olduğu için yaz dönemi, engellilerin ücretsiz yüzme saatini çalışıyolar, istemiyolar. Çoğu arkadaşımı da kapıdan geri çevirmişler yok öyle bişey diye. Arkadaşım benden duydu da gitti, sormuş kapıdan demişler ki

yo öyle bişey. Halbuki engelli saati ben biliyorum. Yani böyle imkanlar daha fazlalaşsa, bizler kapılardan geri çevrilmesek.” G11 (44 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Yaa ne bileyim ya, anlatsam her şey problem bize. Geçen sene bana şey çıkmış, anaokuluna gidecek diye kağıt çıktı, elimde kağıdım var. Rehberlik diyo ki, korkma diyo git diyo, her yer bu çocuğu almak zorunda diyo. Mamak’da bi anaokulu var, orası olursa iyi olur dedim, güzel bi okul çünkü. Gittim, almadılar biliyo musun, aklıyom boşuna. Alamayız biz dediler, sensiz burda durmaz dediler, altına çişini yapıyo dediler, öbür çocukların düzenini bozamayız, aileler razı gelmez dediler. Ondan sonra eşim de kızdı, ağlama dedi, ne aklıyon dedi, onların başında böyle bişey olmadığı için onlar bilmiyo dedi. Sinirlendim, iki gün ağladım.” G8 (34 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Biz onun eğitimine adanmış kendimizi, dedim ya Bursa’dan gelme nedenimiz bu oldu, çocuk geldi yedi yaşına, yok okul yok. Görme engelliler için okul yok, çocuk gidecek diğer okula oyuncak oynayacak, oynayacak gelecek ana sınıfı gibi ama yedi yaşındaki çocuğa bi faydası yok ki, başka bi imkan yoktu ki. Bursa’da bi gecekondumuz vardı. Ben o gecekonduya razıyım, yeter ki bir okulumuz olaydı. Başbakan geldi miting yapıyo, ben kendimi attım kürsiye, çağırdılar gittim. Dedim Bursa gibi bi yerde okul yok bu çocuklar için, benim de o kadar çok arkadaşım vardı ki bu durumda olan. Çocuk yedi yaşına geldi elinden tutan yok. Bize cevap olarak okul açılmasına yetecek kadar görme engelli çocuk yok dediler. Bi saatlik eğitim için ben o kadar fedakarlık ediyodum ki, dört saatlik yola gidiyodum. Eğitim haktır, eğitim kutsaldır, böyle bişey olabilir mi yani. Yeterli çocuk olmadığı da yalan, yeterli çocuk fazlasıyla da vardı.” G22 (49 yaşında, çocuğuna bakıyor)

18 Mayıs 2012 tarihli Resmi Gazetede yayınlanan Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Kurumları Yönetmeliği’yle engeli çocuklara, özel eğitim ve rehabilitasyon merkezlerinden haftada iki saat bireysel ve/veya bir saat grup eğitimi alma hakkı verilmiştir. Yönetmelik doğrultusunda her bir saatlik ders süresinin kırk beş dakikası ders uygulaması, on beş dakikası ise dinlenme, sınıf ortamını hazırlama ve bireyin ailesini bilgilendirme süresi olarak düzenlenmektedir. Derinlemesine görüşmeler sırasında, devlet tarafından karşılanan söz konusu bu ders saatlerinin yetersizliğine yapılan vurgu, bakım verilen kişinin yüksek yararı için daha fazla eğitim ve bakım saati talebine dönüşmekte ve nihayetinde kamusal bakım ve eğitim kuruluşları, özel eğitimlere alternatif olarak talep edilmektedir:

“Bir doğan arabamız var, ona koyuyoruz, arabasını bagaja bağlıyoruz, öyle götürüp getiriyoruz. Gidiyoruz orda kırk beş dakika ders yapıyorlar, bekliyoruz orda, sonra alıp geliyoruz. O da çok yetersiz, kırk beş dakika ne ya. Biz bir yılda bir arpa boyu yol aldığımız zaman biz bunları mutlu oluyoruz, ama kırk beş dakikayın o da olmuyo. Okul haftada iki gün kırk beşer dakikadan, bi Pazartesi, bi Perşembe, neye yeter ki. En azından şöyle yarım gün olsa hem çocuğa iyi gelir hem ben stresimi atarım. Ben A.’dan hiç ümidimi kesmiyorum, adam bana kızıyor, bundan birşey bekleme diyo, bundan daha ne beklicen diyo. Allah büyüktür, kuru ağaca can veren rabbim, buna da birşey verir belki. Eski durumlarına bak, şimdi şeyine bak diyom. Bak kucaklıyo seviyo, eskiden bi et yığınydı. Yemek yemiyodu, lokmaları çiğneyip yutması yoktu, bu sarılma yoktu, birşey yoktu. Hep lokmaları bütün bütün yutuyodu. Aman oğlum yutma, aha şöyle et, aha böyle et diye diye şimdi ne güzel ağzına birşey koyunca onu kendi kendine çiğner öyle. Eğitimi düzgün verilse bu çocuğa, fiziği verilse, rehberliği verilse ne güzel olmaz mı, ilerlemesi de olur tabi. Ben onu istiyorum yani, okulunu düzgünleştirsınler, kırk beş dakikayın hiç birşey olmaz bu çocuklara yavrum. Hem ben kırk beş dakika neye geçecek, gittiğine değmez diyen çok anne baba tanıyorum. Haklılar da bi yerde, servis gelmiyorsa, araba yoksa kırk beş dakika için taksiyle nasıl götürüp getirsinler ki.” G17 (64 yaşında, torununa bakıyor)

“[....] Mesela eğitim hakkı, haftada iki kere özel eğitimde eğitim veriyorlar ağır özürülü çocuklara, ayda sekiz saat, sekiz saatten ne olacak bu çocuk. Sağlıklı çocuk hergün gidiyo okula, bu gidemiyö ama. Hadi bi de ailenin gücü yetmiyorsa, aracı yoksa o çocuk hep evde, hapis yani ne olacak. Ondan sonra özel eğitim hakkını veriyoruz diyorlar. Devletin de işine geliyo bu.” G7 (29 yaşında, çocuğuna bakıyor)

Bakımı, aileye ait bir sorumluluk olarak sunan ve bakıma dair tüm işlerin aile içinde gerçekleştirilebiliyor olduğu varsayımıyla hazırlanan politika uygulamaları, devletin bu konudaki sorumluluğunu gizlemeye yetmemektedir. Zira geleneksel aile bağlarına dayanarak, bakımın geniş aile içinde gerçekleşeceği düşüncesinin pratikte bir gerçekliği bulunmamaktadır. Evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerde de bakımdan sorumlu görülen pek çok kadının, böyle bir destekten yoksun oldukları açıktır. Dahası kadınlar, ailenin vereceği desteğin bakım gereksinimlerini karşılamada doğru bir seçenek olduğunu da düşünmemektedirler. Bir başka deyişle kadınlar, aile üyelerinin enformel desteğiyle bakım yükünün hafifletilmesini değil, bir yandan çocuklarının yüksek yararı için, bir yandan da kendilerini sarmalayan bu bakım cenderesinden çıkabilmek için profesyonel bakım hizmetlerini talep etmektedirler. Aile ilişkileriyle

bağlantısında bu talep, derinlemesine görüşmeler sırasında bir kadın tarafından şöyle ifade edilmiştir:

“[....] Ne kadar söylenseler de, ne kadar canımı da yaksa, mecbursunuz çünkü alternatifiniz yok, inanın bir alternatifim olsa kimsenin ağzını açtırmak istemem. Bir devletimin dedim ya kuruluşu olsa, niye ben gidip de milleti konuşturayım ki. Çünkü herkes sizin gibi düşünmüyor, onlar için o çocuklara bakmak angarya, ne kadar babaanne de olsa. Devletimin desteği çok önemli bakın, her seferinde dönüp, dolaşıp buna da geliyo. Hani kadının oradaki desteği, şeysi önemli. O ezilmeden durabilmem için, kendimi ortaya ben diyebilmem için o önemli.” G16 (33 yaşında, çocuklarına bakıyor)

Evde bakım, ne bakım verenler açısından ne de bakım alanlar açısından sürdürülebilir bir uygulama değildir. Derinlemesine görüşmeler sırasında da bakım veren kadınlar, bakım verdikleri -özellikle- çocuklarının gelecekleri için son derece kaygılı olduklarını ifade etmişlerdir. Bu nedenle kamusal bakım ve eğitim kuruluşlarının varlığı, gelecekte ailevileştirmeye karşılanamayacak olan bakım ihtiyaçlarının karşılanması ve böylelikle geleceğe ilişkin söz konusu kaygıların sönümlenmesi için de bir zorunluluk olarak ortaya çıkmaktadır:

“Daha şu anda gücüm yetiyo bak, ben başındayım ama ilerde ne olacağını hiç bilmiyom. Bu çocuklar her gün eğitime gitseler, biz elden ayaktan düşüp de onlara bakamaz olunca iş verseler, o kadar eziyet çektik bize de yazık değil mi. Bu çocuklar bizim arkamıza böyle kalırlarsa çok rezil olurlar, çok kullanılırlar (gözleri doluyor). Ben hep dua ediyom da bu çocuklar benden önce ölsün diye, benim arkama kalmasın diye, ben ölürsem bunlar perişan olur, kalır resmen kalır (ağlıyor).” G4 (53 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“[.....] benden sonra ne olacak diye çok düşünüyorum (ağlıyor). Ben çok endişe ediyorum, hep endişeliyim. Dışarda kurtlar çok, bizim bu çocuklarımızdan yararlanmak isteyenler çok. İki yaşındaki komşunun oğlu gelip vursa, bişey yapamaz. Gelecekte ne olacak, sonu ne olacak. Ömrümüzü yakamıza dikmedik, biz gidince bu çocuklarımız ne olacak. Ben oğullarıma bakmaktan hiç gocunmadım onlar benim değerim, onlar için ne yapsam azdır. Ama isterdim ki devlet yükümü hafifletsin kurumlarıyla, isterdim ki ben, benden sonrasını düşünüp kahretmeyeyim (gözleri doluyor).” G12 (55 yaşında, çocuklarına bakıyor)

“Ben şu an elim ayağım tutuyo, çocuğuma gücüm yetiyo hani ama ilerde ben yaşlanıcam o büyüyecek nasıl olacak bilmiyorum, çok kaygılanıyorum. Bi de ilerde nolicak diye çok düşünüyorum, hani bize bişey olsa kardeşleri bakar mı, bakmaz mı, onu düşünüyorum yani. İşte onu düşünüyorum, başka bişey düşündüğümüz yok (ağlıyor). İşşallah, işşallah o zamana kadar devlet şöyle güzel hizmetler verir de biz de o derdimizi atlattırız, ama devlete kalmış bişey yani.” G32 (39 yaşında, çocuğuna bakıyor)

Kendi irade ve istemleri dışında bakım vermenin, yaşam biçimleri haline gelen kadınlar için bakım verdikleri kişilerin ihtiyaçlarından yola çıkarak azru ettikleri hizmet biçimlerini ayrıntılı bir biçimde tarif etmek hiç de zor olmamaktadır. Pek çok kadın, çocuklarına bakamadıkları için ‘terk’ etmek zorunda kaldıkları köhne kuruluşları değil, çocukların zamanlarını kaliteli geçirebilecekleri, eğitim ağırlıklı bakım hizmetlerinin sunulduğu ve tüm engelli çocuk ve gençlerin hak sahipleri olarak yararlanabildikleri nitelikli ve ulaşılabilir kuruluşlar talep etmektedirler.

“Mesela benim arkadaşım çocuğunu İncek’te bi yere götürüyo, eğitim tesisymiş ama onunki otizimli, mr⁶’li değil ama olsun. Paralı, aylık bir milyar iki yüz, servis parası hariç. Birebir öğretmen, birebir, sabahtan akşama kadar. Yüzme var, jimnastik var, birebir ders var, eğlence, oyun yani aklınıza ne gelirse. O çocuğa o kadar faydası olmuş ki. Birebir öğretmeni onu görüyor, onu tanıyor, onun ihtiyaçlarını biliyor. Anne gitmiyo bak, anne gitmiyo. Çocuk sabahtan birebir, o kadar güzel bişey ki, arkadaşım o kadar memnun ki, çocuk değişti diyo, bakışları değişti diyo, bakıyo diyo, bir ayda o kadar fark etti ki diyo. Bir milyar iki yüzü kat be kat hak ediyorlar ama onun durumu iyi, eşinin dükkânı var. Ama ben veremem, o gönderiyo oraya ama ben o kadar param olmadığı için ben gönderemiyorum. Ben o zaman çok araştırmıştım da mr’liler için de yokmuş. Ben de böyle bişey istiyom. İşte benim istediğim de böyle bişey biliyo musun. Birebir öğretmenin B.’yi çalıştırabileceği, hem eğlence, çeşitli etkinliklerin yapılacağı bir kurum olsa, çocuk sabahtan akşama kadar etkinliklere, eğitimlere katılsa. Ata binseler, havuza girseler, düşünsene kediyi (evde yaşayan kedilerini kastediyor) sevmek bile fayda ediyö, bu nasıl etmez.” G11 (44 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Dedim ya ben bu çocuğun eğitimi için koptum geldim buralara. Yakın bi yerde kurslar olsa, eğitimleri olsa, bu çocuğa benim vereceğim eğitimle, oranın vereceği eğitim bir olmaz ki. Ben ilkokul mezunuyum, tamam elimden geldiğince ders

⁶ Mental retardasyon

yaptırıyorum ama bilmiyorum ki yöntemim doğru mudur, yanlış mı gösteriyorum. Benim cahilliğim var, bu çocuk çok akıllı, benim açığımı kapatmak için etütler verseler. Mesela bu çocuğun müziğe yeteneği çok, oralarda müzik aletleri çalmayı öğretseler. Bu çocuk yüzmeyi çok seviyo, havuzu olsa, yüzme eğitimi, kursları verseler. Mesela okuldan sonra servis gelip alsa, akşama kadar etüt yapsalar, etkinlik yapsalar. Servisi olsa, servis gelip alsa ben peşinden koşturup durmasam, okula gittiği zaman bana şart koşmasalar çocuğun peşine gelceksin diye. Çocuğu rahat rahat gönderebilsem ben de kendi işlerimi yapabilicem. Endişeleniyoruz, onun eğitimi için memleket değiştirmişiz bak, her şeyimiz, varımız, yoğunumuz onun için. Hayal dünyası çok gelişmiş bu çocuğun sönüp gitmesini istemiyorum. Çocuğun ekstra eğitimi için, nolur yaa, nolur çok mu zor.” G22 (49 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Özel bi aktivite yok, çocuğum için ne bileyim. Çocuğumuzu alıp böyle değişik yerlere götürmek istiyosunuz mesela, götürmek isterim, görsün, o heyecanı tatsın. Yaa ben tek istediğim, benim çocuğumun fiziğe ihtiyacı var mesela, ben isterdim ki çocuğumun bir ortama girmesi, bişeyleri görmesi, ne bileyim bi fizik almasını isterdim yani. Ben A. için bişeyler yapılsın isterdim yaa, ne bileyim bir okul olsun, bir kreş olsun, bir etkinlik olsun. Bu çocukların da hani bir arkadaşına, ne kadar kendini ifade etmese de yani inanın gözleriyle temas kuruyorlar yani. A. 'nın mesela güzel bir eğitim alabileceği, yaa rahat bir hayat isterdim yani. A. 'yı emin olabileceğim, rahat olabileceğim bir yere bıraksam, ben zaten her şeyi yapabilirim. Beynen rahat olan bir insan her şeyden keyif alabiliyo zaten, her şeyden zevk alabiliyo, mutlu olabiliyo. Devletin bir tesisi olsa bu çocuklar için hem eğitim hem bakım kuruluşu sabah alsalar, akşam getirseler istemem mi. Ben de çalışırdım hem A. için ekstra bişeyler yapabilirdim. O yedi yüz lirayı almak yerine A. 'ya günlük böyle bir hizmet verilmesini tercih ederdim. En kötü nerde çalışırsanız çalışın, o parayı zaten alıyorsunuz, artı sigortanız yapıyo, artı daha fazlasını alıyorsunuz ve sizde ne bileyim işte böyle yeni bir ortama girmiş oluyosunuz.” G35 (31 yaşında, çocuğuna bakıyor)

Derinlemesine görüşmeler sırasında gündüzlü bakım kuruluşlarına duyulan ihtiyaç açıkça ortaya çıkmakla birlikte, yatılı bakım kuruluşlarının çocuk ve gençlerin günlük bakım ihtiyaçlarının sürekli olarak karşılanmasına yönelik olarak talep edilen bir hizmet biçimi olmadığı görülmektedir. Görüşmeye katılan bir kadının (G13); *“ben gücüm yetene kadar yatılı istemem, yatılının aynısı gündüzlü olsa sabah gitse, akşam gelse ne iyi olur, onu isterim. Ama hele yaşlanıp bakamazsam mecbur orda yatar, kalkar”*

diyerek ifade ettiği gibi yatılı bakımın daha ziyade bakım ihtiyacının bir kuruluşta karşılanmasını gerektiren acil ve süreli durumlar ile bakım ihtiyacına eşlik eden barınma sorununun ortadan kaldırılması için sunulacak uzun süreli bir hizmet olarak varolması gerekmektedir.

Özetle, çocuk ve gençler için kamusal bakım ve eğitim kuruluşlarına talep olduğu görölmektedir. Bu türden kuruluşlar, özellikle bakımı ev içinde, ‘ailevi’ nedenler dolayısıyla yapılamayan engelli çocuk ve gençler için sunulan son seçenek olarak değil, kapsayıcı ve eğitim odaklı gündüzlü kuruluşlar olarak talep edilmektedir. Bakımın aile içinde yapılmasını olağanlaştıran ve destekleyen politikalar, bakıma sürekli olarak gereksinim duyan kişilerin ihtiyaçlarının karşılanması için gerçekçi ve yeterli bir hizmet ortaya koyamamaktadır. Güvenilir ve ulaşılabilir bakım kuruluşlarının yokluğu, geleceğe ilişkin kaygının artmasına neden olmaktadır. Geleceğe yönelik bu güvensizliğin ve endişenin ortadan kaldırılabilmesi için bakım ihtiyacı içindeki her engelli bireyin yararlanabileceği gündüzlü hizmet veren kamusal bakım kuruluşları ile ihtiyaç halinde barınma imkanı sunabilecek bakım misafirhanelerinin varlığına gereksinim duyulmaktadır.

4.4.1.3. Yetişkinler için Kamusal Bakım Kuruluşları

Bakımı ailevileştiren evde bakım benzeri uygulamalarla, bakım alanların yüksek yararı açasından mümkün en iyi koşulların oluşturulması sağlanamadığı gibi bakım verenlerin de çeşitli türden yoksunluklarla sınırlanan bir yaşama mahkum edilmesine göz yumulmaktadır. Ortaya çıkan bu mağduriyetin hem bakım alanlar hem de bakım verenler açasından aşılabilmesi için bakımın evle sınırlandırılması uygulamalarının mümkün tek hizmet olarak sunulmasından vazgeçilmesi gerekliliği ortadadır. Zira ağır bakım işlerinin ev içinde karşılanmaya çalışıldığı hanelerde kamusal bakım kuruluşlarına duyulan ihtiyaç, yalnızca ‘özel’ bakıma gereksinim duyan çocuklar için değil, bakım gereksinimlerini bir başkasının yardımı olmaksızın karşılayamayacak olan yetişkinler için de geçerlidir.

Hodgkin (2014) tarafından yaşlı aile üyelerinin bakımına ilişkin olarak yapılan araştırmaya katılan kadınların %69’u, erkeklerin ise % 58’i aile üyesinin bakımı için

gelir getirici işin bırakılmaması gerektiğini vurgulamıştır. Aynı araştırmada yaşlı bireylerin bakımı için devletin kuruluş bakımı hizmeti sunması gerektiğini belirten katılımcıların oranı ise %85 olarak ortaya çıkmıştır. Konuyla ilişkili olarak yapılan başka araştırmalarda da evde bakım vermenin ortaya çıkarttığı sorunlardan hareketle bakım kuruluşları ihtiyacı, öneri olarak şekillenmiştir. Örneğin bakım veren aile üyelerine yapılan bakım ödemelerine ilişkin farklı modelleri incelediği çalışmasının sonucunda Glendinning (2006), aile üyesinden bakım alıp almadığına ve bakım alması durumunda ailenin bakım ücretiyle desteklenip desteklenmediğine bakılmaksızın yaşlı bireylerin yararlanabilecekleri yüksek kaliteli kamusal bakım hizmetlerinin sunulması gerekliliğini vurgulamıştır. Kılıç Akça ve Taşçı (2005), yaşlı bireylere bakım verenlere yönelik gerçekleştirdikleri araştırmada, bakım veren bireylerin yükünü azaltmak, sosyal yaşantısını sürdürebilmek ve yaşlının yaşlılarıyla bir arada olmasını sağlamak için gündüz bakım evlerinin kurulması önerisini getirmişlerdir. Akyar ve Akdemir (2009) de araştırmalarının sonucunda benzer biçimde, hasta bir aile üyesine bakım verenlerin, hastalarını gereksinim duydukça veya sürekli bırakabilecekleri kurumlar açılması önerisinde bulunmuşlardır.

Evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerde de yetişkin aile üyesine bakım veren kadınlar, gündüzlü bakım kuruluşunu temel bir ihtiyaç olarak dile getirmektedirler. Kadınlar, bu türden kuruluşlarda verilecek bakım hizmetine duydukları ihtiyacı, bakıma gereksinim duyan aile üyesi açısından değerlendirerek hem ev içinde bakım veren olarak kendileri için hem de evde yaşayan diğer aile üyeleri için talep etmektedirler:

“Şimdi gelmiş bu çocuk elli yaşına bunun için anca yapabilecekleri bunu sabahtan alacaklar, akşama gezdirip getirecekler. Herif daha yaşlandık, artık bakamak diyo, yatılı da vermek istiyo, gündüzlü bi yer olsa yatılıya gerek yok zaten ama olmadıgından o da yatılı kalsın artık diyo (ağlıyor).” G14 (70 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Madem öyle bi bakım evi açsınlar, hasta bakım evleri açsınlar, ben gideyim çalışayım, sabah vereyim annemi, akşam alıyım, madem öyle devlet. Hizmet dediğin budur, üç kuruşa kadının elini ayağını bağlamak, onu mağdur etmek değildir ki. Öyle bi bakım yapsınlar, ben de çalışayım hem ben daha rahat ederim hem annem daha rahat eder, orda arkadaşları olur, en azından belki hastalığı bu kadar çok

ilerlemez. Devletin olduktan sonra ben sabah götürsem, akşam getirsem. Yani böyle bi bakım evi olsaydı çok çok iyi olurdu, benim annemle geçireceğim zaman da daha kaliteli olurdu. Böyle ister istemez bi bıkkınlık oluyo, insanız sonuçta yaa.” G28 (40 yaşında, annesine bakıyor)

“Hani benim demin dediğim gibi gayet güzel tesisler olabilir o zaman suçluluk hissetmeden, gözüüm arkada kalmadan ben de bir dışarı görürüm. Değmeyecek yerlere o kadar para aktarıyorlar, park yapıyorlar ama hiçbir şekilde engellilerin ulaşacağı bir yer yok. Her tarafı binalaştırdılar, betonlaştırdılar ve nefes alacak yer bırakmadılar. Öyle tesisler olmalı ki yalnızca hastalar, engelliler yararlanmalı bence, öyle olunca hasta da kendini özel hissedecek. Ben kendim için değil, hastam için diyorum, hastayı alıp gitsinler. En azından hasta da evin içinden uzaklaşmış olur, evin içindekilerle sürekli birebir yüz göz olmaktansa o tesise alıp götürürler, akşama kadar, hani en baba sekize kadar. Hem durur hem eğlenir. Orda arkadaş kazanır, orda çevresi olur. Yani hiç demesinler engellilere destek çok diye, aslında engellileri sırf ölüm bekliyo (gözleri doluyor, konuşamıyor). Bu bahsettiğim gibi tesisler, eşim ilk rahatsızlandığından beri olsaydı, hiçbirşey böyle olmazdı, işimi de bırakmazdım. En azından sabah giderdim, akşam gelirdim, telefon ederdim. Böyle enerji haliyle tükeniyo kuzum (gözleri doldu).” G34 (51 yaşında, eşine bakıyor)

Kadınlar bakım verdikleri yetişkin aile üyeleri için evde bakım ücreti almak yerine, kamusal bakım kuruluşlarından yarım ya da tam günlük yararlanma hakkı talep etmektedirler. Ancak aynı kuruluşlardan yatılı yararlanma söz konusu olduğunda pek çok bakım veren kadının, toplumsal değer yargıları nedeniyle çevrelerinin bu durumu anlayışla karşılamayacak olmasının yanı sıra geçmişte yatılı bakım kuruluşlarına dair medyada yer alan olumsuz haberler nedeniyle oluşan önyargı dolayısıyla da yatılı bakım hizmetine karşı oldukları görülmektedir:

“Düzgün bakılacağını, insan gibi bakılacağını bilsem bir kurumda bakılmasını isterdim yani sade ben değil, babam da ister. Ben valla annemin iyiliği için olacağını bilsem yatılıyı da isterdim. Ama o zaman da çevreyi düşünüyö insan diyecekler ki, bak bi annesine bile bakamamış. Bizim bakımımızla, düzgün bir ortamda bakılması bir olur mu, düzenli gider bakarım en azından ben de sevgimi veririm, hem bakan yıpranmaz hem bakılan yıpranmaz çünkü oranın sağladığı olanaklarla benim sağladığım olanaklar bi olur mu yani. Ama işte bakacak yer de çok önemli inanın. Görüyoruz o bakım kuruluşlarında da dövüyorlar, sövüyorlar (....).” G5 (35 yaşında, annesine bakıyor)

“Yatılı da gönderemem bi yere hem insanlar konuşur hem de vicdanım da kabul etmez yani. Acaba döverler mi, ne bileyim haa şimdi haberlerde çıkıyo ya bazı, neler yapıyorlar. İnsan o yüzden vicdanı kabul etmiyo. Yüzüne derler çok iyidir ama arkandan bilemiyosun ki ne olacağını. Ben onu huzurevine versem, eşim der ki sen benim anneme nasıl bakmazsın. Bu yüzden ne yapmalıyım, mecburum oğlu bakmamış da kapıya atılmış derler.” G9 (43 yaşında, kayınvalidesine bakıyor)

“[....] keşke bi yatılı kuruluşa gidip yatsa. Ama bizim buralarda sokağa çıkamazsın, derler hep bunun bi oğlu var, utanmiyo da alıp götürmüş kuruma kapatmış derler. Bizim burda çok kınarlar yani mümkün değil, ayıplarlar yani. Bi de bizim babamız sevilen sayılan, nüfuslu biri. H. ağanın kızı böyle böyle yapmış dedirtmememiz lazım. Ben bi gün yeter artık bakmıcam dedim, sinirlendim. Benim babam duymuş, ‘eğer ona bakmazsan seni evlatlıktan reddederim’ dedi bana. İşte bakıyorum napıcam.” G25 (49 yaşında, kayınvalidesine bakıyor)

Bir sosyal politika uygulaması olarak evde bakımdan yararlanıyor olmalarına ve yatılı bakım kuruluşlarına duyulan güvensizliğe rağmen bakım veren kadınların, kendileri bakım almaya ihtiyaç duydukları zaman, ev içinde çocukları tarafından bakımlarının yapılmasını istemiyor olmaları da manidardır:

“[....] Ama gündüzlü bir bakım olsaydı o çok güzel bir şey olurdu. Yani akşamları evine gelseydi, hem kendisi de hapis gibi hissetmezdi, ben de işime bakardım, çalışmama bakardım. Böyle hayat geçer mi, geçmez. Mesela ben kendimden yola çıkarak düşünüyorum. Ben yaşlandığımda asla ama asla kızıma yük olmak istemem. Çünkü herkesin kendine göre bir yaşamı, bir koşturmacası var. Yaşlılar, yaşlandıkça çocuklaşıyorlar, çocuk gibi ilgi istiyorlar. Yok yaa ben, kızım böyle bir yaşamı yaşasın istemiyorum.” G33 (35 yaşında, büyükannesine bakıyor)

Yatılı bakım kuruluşlarının, temel ihtiyaçlardan kaynaklı sosyal destek ve bakım kuruluşları olarak tasarlanmamış olması, genellikle şehirden uzak, kışla tipi bir barınma sağlaması ve evde bakımları gerçekleştirilemeyen ‘muhtaç’ ve ‘mağdur’ yaşlı ve engelliler için sunulması, bu türden kuruluşlara ilişkin toplumsal algıyı da etkilemektedir. Hizmetlerin bu biçimiyle sunumuna ilişkin yaygın bakış açısı, bu kuruluşlarda bakımın, ihtiyaç içindeki yalnızca belirli bir gruba yapıldığı ve ailenin bir üyesinin bu türden bir gruba dahil olmaması gerektiği yönündedir. Bununla birlikte yatılı bakım kuruluşunda yakınlarının sürekli bakım görmesine karşı çıkan kadınlar,

bakım verdikleri kişilerin bu kuruluşlarda ihtiyaç duyulduğunda geçici süreli misafir edilmesinin ise bir seçenek olarak sunulması gerektiğini vurgulamışlardır:

“Devletin bir yerleri olsa, parasız olsa ama paralı olduktan sonra yine gidemem, onları götürsem, onlar da insan, bi farklılık yaşamak onlar da ister. Onların gidip, oralarda oturabileceği, sohbet edebileceği yerler olsa. Bize de bi güvence vermesi gerekmiyo mu bu devletin. Bize de bi yer temin edip mesela gerektiğinde onların orda bi hafta kalıp, aileyi serbest bırakması gerekiyor (....).” G31 (49 yaşında, kayınbiraderine bakıyor)

“Bakcakları, tedavi edecekleri bi yerde kalsa daha iyi olur. Öyle bir yerde en azından bi ayın bi haftası kalsa çok çok iyi olur. Bak benim bi şikayetim yoktur, o da benden razıdır ama oğlundan kurtulur hiç değilse, hiç değilse o kurtulur. Orda daha rahat eder, ben istemiyom bu parayı zaten benim elime de geçmiyo ki. Gitsin yaa günah bu kadına, hadi ben çekiyom mecburum da, bu da çekiyo benle birlikte.” G29 (43 yaşında, kayınvalidesine bakıyor)

Derinlemesine görüşmeler sırasında yaygın biçimde ifade edildiği gibi bakımın nitelikli kamusal bakım kuruluşlarıyla aile dışılaştırılmasının, gerçekçi bir bakım hizmeti seçeneği olarak sunulması gerekmektedir. Özellikle gündüzlü bakım kuruluşlarının, bakıma ihtiyaç duyan engelli çocuklar kadar yetişkin bireyler için de temel bir ihtiyaca yanıt olacak bir hizmet olarak değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu kuruluşlarda, gerek duyulduğunda bakıma ihtiyaç duyan kişilere geçici süreli barınma olanağı tanınması da oldukça önemlidir. Son olarak bu hizmetlerin tüm ihtiyaç sahipleri tarafından ulaşılabilir olması da bakım kuruluşlarına dair gelişen ve ortak bir kanaate dönüşen güvensizliğin giderilebilmesi için son derece önemlidir.

4.4.2. Bakımın Ailevileştirilmesi

Çocuk ve yetişkin aile üyeleri için bakım veren kadınlarla yapılan görüşmeler sırasında kamusal bakım kuruluşları aracılığıyla bakımın aile-dışılaştırılması yaygın biçimde dile getirilen bir talep olarak ortaya çıkmıştır. Ancak bakım alan kişinin bakım kuruluşlarından yararlanmak istememesi ya da bunun mümkün olmadığı kimi durumlarda kişinin evde bakımın gerçekleştirilmesi yoluyla bakımın ailevileştirilmesi bir gereklilik olarak ortaya çıkmaktadır.

Bir ailevileştirme politikası olarak evde bakım uygulamasının toplumsal cinsiyet eşitliği ve bakım verenler ile bakım alanlar açısından handikapları ortadadır. Toksöz (2014)'ün aktardığı gibi bakım hizmeti yapana sunulan nakdi ödemenin, hak temelli olmaktan ziyade şarta bağlı ve düşük düzeyde olup, genellikle istihdam ve sosyal güvenlik haklarıyla ilişkilendirilmemesi toplumsal cinsiyet eşitliğini olumsuz etkilemekte ve bu işin genellikle kadınlar tarafından yapılmasıyla sonuçlanmaktadır (Daly, 2000; Aktaran: Toksöz, 2014). Bu nedenle bakımı ailevileştiren politika uygulamalarının, cinsiyetçi işbölümünü yeniden üretmeden bakım alanların yüksek yararını sağlarken, bakım verenlerin yoksunlaşmasını ve yoksullaşmasına neden olmayacak gerçekçi bir hizmet olarak sunulması önemlidir. Dolayısıyla bakımı değerli bir çalışma olarak ortaya çıkartacak alternatif bir ailevileştirme uygulaması için bakım veren kadınların önerilerine kulak vermek önemlidir.

4.4.2.1. Bakıcı Desteği

Evde bakım uygulamasının, bakım yükü nedeniyle ortaya çıkarttığı mağduriyetlerin giderilebilmesi yönünde geliştirilmesini sağlayacak önerilerin başında ev içinde bakımı gerçekleştirilen kişinin bakımına destek olmak üzere yönlendirilecek bakıcı desteği hizmeti gelmektedir. Evde bakım ihtiyaçlarına yanıt olarak geliştirilecek böyle bir hizmeti bir ailevileştirme politikası olarak tanımlamak mümkündür. Nitekim Leitner (2003, s.362-363), evde bakım için profesyonel bakıcı desteği sağlanmasını bir yandan aile-dışlaştırma için kullanışlı bir yöntem olarak vurgularken, diğer yandan bu tür hizmetlerin ailenin bakım yükünü hafifletmenin yanı sıra ev içinde bakımın sürdürülmesine yardımcı olması bakımından bir ailevileştirme biçimi olarak tanımlamaktadır.

Konuyla ilgili yapılan bazı çalışmalarda da bir ailevileştirme biçimi olarak evde profesyonel bakım hizmetlerinin sunumu öneri olarak tartışılmıştır. Örneğin Glendinning (2006), ev içinde bakımı sağlanan bireylerin geçici kurumsal kabulünün yanı sıra ev içinde sağlanacak yedek bakıcı desteği için ödeme yapılması önerisinde bulunmuştur. Kılıç Akça ve Taşçı (2005) tarafından gerçekleştirilen araştırma sonunda da evde bakım veren bireylerdeki fiziksel ve ruhsal etkilenimi en aza indirmek için evde bakım hizmetleri çerçevesinde alanında uzman hemşireler tarafından aile üyelerine

destek verilmesi önerisi getirilmiştir. Evde bakım veren kadınlarla yapılan derinlemesine görüşmelerde de bu öneri çeşitli biçimlerde dile getirilmiştir. Evde profesyonel bakıcı desteğine yönelik vurgulanan ilk hizmet biçimi, bakım ödeneği kesilmeksizin haftanın belirli günlerinde evde bakım alan kişi için profesyonel bir bakıcının eve yönlendirilmesi olarak ortaya çıkmıştır:

“Bi de göz kulak olacak birini gönderseler de bizim de en azından Cumartesi Pazar iznimiz olsa. Burdaki müdürü aradım dedim, herkesin Cumartesi Pazar izni var, bizim de Cumartesi Pazar iznimiz olsun dedim. Haksızsam haksızsin de dedim gülüyo, dedim sizin çalışanlarınızın da Cumartesi Pazarları var, bi bizim yok, yirmi beş yıldır hiç insan izinsiz çalışır mı, nefes alacak olanağımız olmalı.” G25 (49 yaşında, kayınvalidesine bakıyor)

“Ben rahatça böyle gözüm arkada kalmadan en azından haftada bir gün dışarı çıkmayı, eve koşa koşa gelmek zorunda kalmamayı isterdim. Bunun içinde haftanın en azından bir günü olsun bir bakıcı desteğimiz olmasını isterdim. Ama hani dedim ya, ben öyle her kişiye de söyleyemiyorum gelsin eşime bi bakıversin diye. İşte benim eşimin, eşim gibi sıkıntısı olan hastaların durumunu bilen bir bakıcı olmalı. Bu işi bilen, yıllardır pek çok hastayla ilgilenmiş, vicdanı olan bir bakıcı olsa içim rahat rahat yaparım dışarı işlerimi, gözüm arkada kalmaz. O gün hastane işim mi var ya da ne bileyim belki kafamı dinlemek istiyorum yalnız kalup. Bunu yapabilmeliyim, bunlar bence çok insana özgü ihtiyaçlar herkesin buna ihtiyacı olur.” G15 (44 yaşında, eşine bakıyor)

“Düşünün ki işinde uzman, güvenilebilir, karşısındaki kişiyi incitmeyen mesela en basiti bir bakıcı desteği verebilirler. Ben mesela işim olup da dışarıya çıkacağım zaman hastalara göre düzenlenmiş bırakılabilecek yerler olabilir, ne bileyim evin içinde olduğu zaman gelip bir gün iki gün neyse gelip bakabilecek bakıcı desteği olabilir ama diyorum ya bu işi bilen ve vicdanlı biri olması gerek.” G34 (51 yaşında, eşine bakıyor)

Derinlemesine görüşmeler sırasında profesyonel bakıcı desteğine ilişkin önerilen benzer bir hizmet biçiminin farkını ise evde bakımı gerçekleştirmek üzere görevlendirilen profesyonel bir bakıcının, bakımı daha uzun ancak yine geçici bir süre için gerçekleştirmesidir. Evde bakım uygulamasının bir seçeneği olarak benzer bir model Almanya’da uygulanmaktadır. Uygulamayla evde bakım veren aile üyesinin rahatsızlığı

ya da izne ayrılmak istemesi nedeniyle evde bakımın mümkün olmadığı durumlarda bakım ücreti kesilmeksizin, en fazla dört haftaya kadar yatılı bir kuruluştaki verilecek bakım hizmetine alternatif olarak sunulan bakıcı desteği hizmeti sunulmaktadır. Derinlemesine görüşmeler sırasında da kadınlar, bakımın evde gerçekleştirilmesinin bakım veren kişinin rahatsızlığı gibi nedenlerle mümkün olmaması durumunda ya da bakım veren kişinin dinlenmesini ve kendini yenileyebilmesini sağlayacak bir izin sürecinde bu seçeneğin sunulabileceğini dile getirmişlerdir:

“Valla ben şunu tercih ederdim, ihtiyacımız olduğu zamanlarda devletin ücretsiz bakıcı sağlamasını isterdim, çünkü bi bakıcı günlüğüne yüz milyon istiyyo, sizin elinizi kolunuzu bağlıyo. Zaten maddi durumu, geliri çok yüksek insanlar olmadığımız için en azından ihtiyacımız olduğunda mesela hastalandığımda (...). O yüzden devlet bana dese ki bi tane bakıcı tayin edelim ya da kurumumuzda bakalım en azından beş, on gün kendimi yenilemeye zamanım olur, en azından insan içine girme imkanım olur, bi hava alma, bi değişiklik, o yorgunluğu üstünüzden atarsınız. Böyle alternatifler olsa kim hayır der ki. Annemle birlikte gidiyorum ben bi yere gittiğimde ama farketmiyo ki haa annemle tatile gitmişim, haa burada evin içinde oturmuşum, haa gitmiş orda oturmuşum ben anlamıyorum ki tatile gittiğimden. İnsanların bi şekilde kendiyle baş başa kalmaya da ihtiyaçları var. Ben çok bunaldığımda devlet anneme bakabilecek bir imkan sunsa ben de gidip en azından bi on gün kafamı dinlesem çok iyi olur.” G6 (34 yaşında, annesine bakıyor)

“Ben mesela bir yere gitcek olduğum zaman, annemi üzerime aldım diye hiç bi yere gidemiyorum, öyle bişey olduğunda annemi devlet bana bi bakıcı gönderse, ona emanet edip gitmek isterdim. Ama bu şey böyle olunca bırakamıyorum, öyle olmasaydı daha iyi olurdu. Yani ben üzerime almayan köle olmadım ya, benim de hakkım gitmek, biraz gezmek değil mi.” G20 (57 yaşında, annesine bakıyor)

Derinlemesine görüşmeler sırasında bakım veren bir kadın tarafından bakıcı desteğine ilişkin olarak farklı bir öneri getirilerek, belirli günlerde bu desteğin gönüllülük üzerinden organize edilebileceği belirtilmiştir:

“Ne bileyim çok mu çılgınlık acaba, anne dışarı çıkacaksa yanında devletin görevlendirdiği bir insan neden olmasın. Çünkü o çocukların da

sosyalleşmeye ihtiyacı var, sadece bir dört duvar bakım eviyle sınırlandırılmamalı. Hayatın içine girmeliler, atıyorum bir alışveriş merkezine gitmeliyiz biz, bir kasaya para uzatırken görmeli onu. Çıkarken almadığımız, parasını ödemediğimiz kıyafeti bilmeli bakıp yeniden askısına asılacağını. Bunları öğretmeliyim, ben nasıl öğreteyim başka türlü. Başka türlü öğretemem, hayatın içinde yaşayarak, benim çocuklarım görerek öğrenen çocuklar. Yani devlet bi yerde, elimde bir sihirli değnek olsa, desem ki yanımda bir yardımcım, gel destek ol bugün. Devlet ekstradan bir üniversite öğrencisine burs karşılığı bir vazife verse, bu sene şu aileye destek olacaksın, o aileyi gözlemliyeceksin, yardımda bulunacaksın, işte engelli çocukla alışveriş merkezine gideceksin, haftada bir iki gün şurda şurda bulunacaksın, ne kadar güzel bişey olurdu. Ayda bir kez bile o öğrenci, o ailenin yanına gitmiş olsa, düşünebiliyor musunuz, nasıl büyük bir destek olur. Öğrenci için hem kağıtta kalmaz, alışveriş merkezinde o çocukları ve velisini görmüş, gözlemlemiş olur. Atıyorum başka bir merkeze gidilecekse yanında destek, onlarla gitmiş olur. Bizi dolmuşta görmeniz lazım. Çünkü bazen ben size sıkıntımı aktaramayabilirim. Çünkü ben onu sıkıntı olarak görmeyebilirim. Ama benim dışımda bir insan için sıkıntıdır, o gözlem ne kadar kıymetli. Bizimle çalışmalı, gönüllü olanlarla tabi, bu da bir gönül işi.” G16 (33 yaşında, çocuklarına bakıyor)

Aile üyesine biteviye bakım vermek, bakım veren kadınların istemleri dışında gerçekleştiği için, kadınlar kendilerini sürekli bakım veren statüsünden çıkartacak hizmetlere ihtiyaç duymaktadırlar. Derinlemesine görüşmeler sırasında bu hizmet ihtiyacının karşılanmasına yönelik olarak yapılan öncelikli öneri, kamusal bakım kuruluşlarıyla bakım hizmeti sunulması yönündedir ancak bunun gerçekleştirilmemesi durumunda kadınlardan gelen bir diğer öneri, evde bakım ücreti ödenerek kendilerinin düzenli bakıcılar haline getirilmesi yerine, görevlendirilecek bir bakıcı tarafından evde bakımın sürekli sağlanması yönündedir.

“Mesela bi bakıcı tutsam versem aylık yedi yüz lira kabul eder mi, kabul etmez. Ben de mesela bu işi yedi yüz liraya dışarıda kabul etmem. Biyere gidersem mesela eltim gile götürüyorum, mırın kırın yapıyorlar, niye onların kahrını çekeyim. Mesela devlet verse ihtiyaç duyduğumda bir bakıcı bana verir mi, öyle bişey niye olmuyo, niye öyle bi şans yok, daha iyi değil mi yani ben mesela gittim bir yere, bakıcı baksa hiç gözüm arkada kalmayacak yani. Mesela tamam beş gün gelse ücreti de ona verse olmaz mı yani. Ben yedi

yirmi dört bakıyorum zaten, bakıcı beş gün gelse de ben bakmaya devam edicem, bakım zor iş. Bakıcı hergün gelirse vermesin bana para. Mesela bi bakıcı gönderse eve, bin lira iki bin lira verse ona, sigortasını da yapsa daha iyi değil mi, bir buçuk versin sigortasını da yapsın. Kendi evimde de kabul ederdim, bir yer olsa sabah gitse akşam gelse orda baksalar da kabul ederdim.” G9 (43 yaşında, kayınvalidesine bakıyor)

“Yaşlıya hizmet, hizmet diyorlar ama ben görmedim, yani beni mutlu edecek, tatmin edecek bi hizmet görmedim. Hani mesela dışarıda işim oluyo ablamı arıyorum, sen mecbursun olayına girdikleri için beni kaale almıyorlar. Ama bir yer olsa benim dışarıda bir işim olduğunda bana bir bakıcı gönderebilseler, ben de kimseye eyvallah etmem hayatım. Çok kimsesi olmayan yaşlımız da var. Benim amcamlar mesela çocukları neyin yoktur, iki yaşlı evde oturup duruyorlar, temizlikleri yapılmıyo, yemek doğru düzgün yok, düşüp kalsalar kimsenin haberi olmayacak, ben gidiyorum arada yokluyorum hayatım. Mesela böyle kimsesi olmayan evindeki yaşlılara günlük gitmeli bakıcılar, çünkü kimsesi yoktur.” G18 (45 yaşında, annesine bakıyor)

Bakıcı desteğine ilişkin olarak kadınlar tarafından yapılan son öneri ise, bakım ücretinin, bakıcı desteğiyle evde sunulacak bakım hizmetini satın almaya yetecek ölçüde arttırılması olmuştur. Ancak böyle bir uygulamanın cinsiyetçi işbölümü ve ucuz emek kullanımıyla bağlantılı pek çok sorunu beraberinde getireceği açıktır. Ungerson (2000, s.191)’un belirttiği gibi böyle bir uygulama, işe alımlarda daha düşük maliyetli esnek emeğin aranacağı, enformel emek, gri emek (emekli olan yaşlıların ya da emeklilik yaşında olan yaşlıların) ve göçmen emeği biçiminde ortaya çıkacak göreceli olarak geçici ve güvencesiz bir işgücü piyasasının gelişimiyle sonuçlanacak ve dahası bu emeğin kaynakları yine kadınlar olacaktır. Derinlemesine görüşmeler sırasında da bu önerinin bir ideal olarak değil, evde bakım uygulamasının hali hazırda uygulanma biçimine getirilen diğer öneri ve eleştirilerin alternatifi olarak getirildiğini belirtmek gerekmektedir:

“[....] ya da bakım kuruluşu açamıyorlar mı, niye açamıyolar açarlar aslında da hadi diyelim olmadı yapılamıyo, o zaman da makul bi ücret verseydi belki ben de çalışırdım, anneme de birini tutardım, ben yine akşam gelirdim, hem ben rahat ederdim hem annem rahat ederdi.” G28 (40 yaşında,

annesine bakıyor)

“En azından A. 'ya bi bakan olsa, en azından şurda yanında oturur bakardım. En azından şöyle bi giderdim, dolaşırdım, bi stresimi atar dolaşırdım. Okulda bakıcılar var parayla bakıyorlar. Maddi durumumuz iyi olsaydı, bu para artsaydı bakıcı yardımı almak isterdim, kendimize zaman ayırırdık.”
G17 (64 yaşında, torununa bakıyor)

“Bu paraya kim bakar ki getirsem birini. Bakım parasını arttırmış olsalar, tutardım birini, hiç bu işi üstlenmezdim ama kontrole giderdim tabi ki. Bu para yerine bir bakıcı gönderilmesini de isterdim ama o paraya gelmez kesinlikle bakmaz.” G2 (51 yaşında, annesine bakıyor)

Bir ailevileştirme politika uygulaması olarak evde bakımın, alternatif hizmet modellerinin içinde varolan seçimlik bir hizmet biçimine dönüştürülmesi, uygulamanın sürdürülebilirliği açısından bir gerekliliktir. Bu dönüşümün gerçekleştirilmesi için evde bakım veren kadınlardan gelen ilk öneri, profesyonel bakıcı desteğinin sağlanması yönündedir. Gündüzlü/yatılı kamusal bakım kuruluşlarından bakım hizmeti alması mümkün olamayan kişilerin bakımı için yukarıda ayrıntılandırılan ilk üç öneri biçimi, evde bakım uygulamasının bir yandan devam ederken, bakım alan kişinin ihtiyaçları doğrultusunda, bakım veren kişinin nefes almasını sağlayacak, uzun ya da kısa süreli profesyonel bakıcı desteğinin evde bakım uygulamasının bir seçeneği olarak sağlanması ile yine gönüllülük üzerinden organize edilebilecek bir toplum hizmeti biçiminde sağlanmasına yöneliktir. Daha sonra tartışılan iki öneride ise kadınların evde bakımı kendileri tarafından yapılması zorunluluğunu ortadan kaldıracak daha köklü bir revizyon talebi içermektedir. Bu önerinin ilk biçiminde kadınlar, kendileri yerine evde bakımı düzenli olarak gerçekleştirilecek bir bakım verenin istihdam edilerek görevlendirilmesi talebinde bulunmuşlardır. İkinci öneri biçimi ise bakım ücretinin, bakım hizmetini sunacak bir bakım verenden satın alınmasını sağlayacak oranda arttırılması yönündedir. Tüm bu önerilerin değerlendirilmesinde dikkate alınması gereken husus ise bakımın değerli bir çalışma olarak kabul edilerek bir yandan cinsiyetçi işbölümünü yeniden üretilmesinin önünde geçilmesi, diğer yandan ise ucuz ve esnek emek kullanımıyla yeni bir sömürüye yol açılmaksızın bu hizmetlerin organize edilmesidir.

4.4.2.2. Ekonomik ve Sosyal Haklar

Evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerde bakım veren kadınların ev içinde gerçekleştirdikleri işler ne kadar ağır olursa olsun çalışma sayılmamakta, emekleri görülmemekte ve ömürlerini bakım işlerini gerçekleştirmeye adanmak zorunda bırakılmalarına rağmen ekonomik ve sosyal haklardan yararlanamamaktadırlar. Ağır bakım yükünün yaşamlarında nelere mal olduğunun farkındalığı, kadınların kendi yaşamlarına ilişkin bir sorgulama geliştirmelerini beraberinde getirmektedir. Kadınlar bu sorgulamayı genellikle, kendi koşullarını evde yaşayan erkek hane üyelerinin koşullarıyla karşılaştırarak yapmaktadırlar. Aşağıdaki alıntılarda kadınların bakım ve ev işleri nedeniyle ücretsiz aile işçisine dönüşen yaşamlarına dair değerlendirmelerinden örnekler yer almaktadır:

“Söylüyom ben eşime, sen emekli oluyon, hani benim emeklim. Yeter otuz senenin bi bedeli olmalı ama de mi. Geliyo, ooh çayı hazır, yemeği hazır önüne geliyo, şuraya geçiyo, sigarasını yakıyo, ister benim uykum geldi diyo gidiyo içeri uzanıyo. Ev işlerini geçtim, karşındakinin seni anlamasını istiyosun, o da yok. Sade boğaz tokluğuna çalış, dur. Eskiden varmış ya sade boğaz tokluğuna çalıştırırlarmış, biz hala öyle çalışıyoz aslında, bana yazık değil mi.” G2 (51 yaşında, annesine bakıyor)

“Bak mesela eşim serbest çalışıyodu, yazın çalışıyodu, kışın boştu, iş yoktu, onun sigortasını hep dışardan yatırdık, al o emekli oldu, benim bişeyim yok.” G13 (48 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Ben de diyorum yani hiç kadınların hiç emeklisi yok, ömür boyu böyle sürekli iş, iş, iş. Bir günden bir güne de ben diyom emekli olayım, bir gün için sadece. Ömür boyu kadınlar çalışıyo işte (...). Ben yeri geldi eşime destek oldum ama o bana hiç destek olmadı. Mesela filenin üstüne seramiği kırıp desen veriyoduk, gecekonduda oturuyoduk, çoğu zaman işi getirdi evde beraber yaptık, ben evde yemek hazırladım, götürdü inşaatta yedi. Eşim kadar ben de mücadele verdim. Ben ona ömrümce destek oldum, o bana hiç olmadı. Bir günden bir güne kalk da bir kahvaltı hazırla. Ben insan değil miyim, ben bir günlüğüne emekli olayım ya da bugün Pazar yatacam ya da bi yere gidecem falan desem. Benim diyom hiç öyle bi şansım yok.” G10 (49 yaşında, çocuğuna bakıyor)

TÜİK hanehalkı işgücü istatistiklerine yansıyan, özellikle hizmet sektöründe yaşanan kadın istihdamındaki artış, evde bakım uygulaması kapsamında ev içinde aile üyelerine bakan kadınların da 2011 yılından itibaren TÜİK tarafından ‘insan sağlığı ve sosyal hizmet faaliyetleri’ altında değerlendirilerek, istihdam olarak kabul edilmesinden kaynaklanmaktadır. Uygulama kapsamında bakım verenlerin sosyal güvence sistemine dahil edilmemeleri nedeniyle devlet tarafından kayıt dışı istihdam edilmeleri söz konusu olmaktadır (Toksöz, Şubat 2014). Derinlemesine görüşmeye katılan kadınlar, evde ücretsiz gerçekleştirilen tüm işler gibi bakım işlerinin de karşılıksız ve görülmez olduğunu sıklıkla vurgulamışlardır. Bakım emeğinin görünür kılınması ve karşılıklılandırılmasının ise ekonomik ve sosyal haklarla ilişkilendirilmesiyle mümkün olabileceğini düşünmektedirler. Aksi durumda kadınlar da, içinde bulundukları koşullarda yaptıkları işi, kayıt dışı çalıştırılma olarak tanımlamaktadırlar:

“Aslında sigortam olsa çünkü ağır işçi sınıfındayız biz bence. Eşime diyorum ki ben senle değişmek istiyorum işleri. Geliyo, ‘yorgunum ayaklarım ağrıyo, hiç oturmak yok’ diye dert yanıyo. Ama diyorum bak sekizde geliyosun ne güzel. Geliyosun, sekizden sonra kumandayı alıyosun, ayaklarını uzatıp ne güzel ohh dinleniyosun. Ben ne yapayım, yok benim dinlenmem yok, olsa. Ama bunun karşılığında elime ne geçiyo, bi maaşım mı var benimdir diyebileceğim. Hadi onu geçtim sigortam mı var, güvenilebileceğim. Emekli asla olamıcam ben çünkü niye evde çalışmışım yıllarca çünkü niye kimse bilmemiş benim çalıştığımı yıllarca. Yemin ediyom kaçak işçi gibiyiz biz, ne adımız var, ne sanımız var, ne bi şeyde bi hakkımız var.” G11 (44 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Madem hastaya baktığımız için bize para ödüyorsa bize sigorta da yapmak zorundalar. Niye, işyerlerine sigortasız adam çalıştırdı mı ceza kesiyolar. Kendileri niye yapmıyo, madem bana para ödüyosunuz, sigortayı da yapın. Neden biliyo musun bu işi değersiz görüyolar da ondan, kendileri çok şey ya (...).” G28 (40 yaşında, annesine bakıyor)

Eve gelen gelirin yükselmesi, bakım verilen kişinin yaşamını kaybetmesi gibi durumlarda bakım ücreti kesilmektedir. Evde bakım uygulamasının pratikteki karşılığının eve gelen nakdi yardımla sınırlı olduğu, bir başka deyişle uygulamayla bakım verenler için ekonomik ve sosyal hakların sağlanmadığı düşünüldüğünde bakım ücretinin kesilmesi, pek çoğu uzun bir zamandır ve sağlıkları pahasına aile üyelerine

bakım veren kadınları büsbütün sosyal politika mağduru haline getirmektedir. Aşağıda yer alan ifadelerde de kadınların bu duruma ilişkin yaşadıkları kaygı ve umutsuzluk görülmektedir:

“Amcana bişey olsa ben kızılan, anamlan dışarıdayım, acım, inan ki bak acım, devlet bana güvence verse. Ben hastalanmışım bakımdan, kendim bakılacak hale gelmişim, şeker bende, tansiyon bende, sinir bende, sağlığım gitmiş. Ben adam ölünce napacam (ağlıyor) bi yeri bilmem, çalışsam desem hastayım bu halde çalışsamam o zaman kızı yuvaya, annemle ben yallah bakım evine (ağlıyor). Ama benim bi güvencem olsa en azından, buna kaygılanmasam nolur.” G1 (54 yaşında, eşine bakıyor)

“Bu bakım ücreti de belli olmaz, yarın pat bişey olur, kesiliverir ama kendi maaşımız olsa, sizin bilene bi mesai saatiniz var, bizim kesinlikle yok, bizim emekliliğimiz de yok. Hani derler ya dibi görünmedik bir kuyu. Allah korusun bişey olsa pat diye kesilir, ben ondan sonra napyım, ben on beş, yirmi yıldır bu çocuklara bakmışım. Bi ben değil, bizim gibi aileler. Ama işte bu mayış kendimize ait olsa, böyle bizler, kimseye muhtaç olmadan direk kendi mayışımızı alsak olmuyo mu.” G19 (48 yaşında, çocuklarına bakıyor)

“Yani ben ona bakmasam devlet zaten bana vermiyo bu parayı ama madem bakıyorum diye veriyolar o zaman devlet bana bi güvence verse, o para benim olsa. Biz kendimizden başka herkese adıyoruz kendimizi ama devlet gerçekten kadına hiçbirşey yapmıyo, inan ki hiçbirşey yapmıyo. Ne sigortam var, ne emekliliğim var, bugün vefat etse ben açıktayım. Ben bu saatten sonra nasıl çalışabilirim, astım hastası olmuşum, ben temizlik yapamam, zaten bakıma gidemem intihaplı romatizmam var, kaldıramam, indiremem.” G31 (49 yaşında, kayınbiraderine bakıyor)

Kadınlarla gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeler incelendiğinde ekonomik haklara dahil edilebilecek önerilerin, kadınların bakım ücretiyle ilgili taleplerinde ortaya çıktığı görülmektedir. Evde bakım için yapılan ödemeleri değerlendirdiği çalışmasında Glendinning (2006, s.139), bu türden ödemelerin temelde iki biçiminin bulunduğunu belirtmektedir. İlk örnekte bakımın emek yoğun bir çalışma olarak kabul edilerek, evde bakım veren kişiler için bunu bir istihdam biçimi olarak tanımlayan ödemeler yer almaktadır. İkinci örneği ise bakım işinin gerçek bir çalışma olarak kabul edilmediği

telafi ödemeler oluşturmaktadır. Türkiye’de uygulanan evde bakım için yapılan ödemenin, daha çok ikinci modele yakın olduğunu söylemek mümkündür ve bu haliyle yapılan ödemeler, ev içinde bakım verenlerin ekonomik bağımlılık riskini ortadan kaldırmaya yetmemektedir.

Bakım ücretinin kendilerini güçlendirmedigini, ortaya çıkan mağduriyetleri gidermediğini düşünen kadınlar, bu ücretin hem bakım alana ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için hem de bakım veren kişiye emeği karşılığında yapılacak ödemeler biçiminde düzenlenmesi talebinde bulunmaktadırlar. Kadınlardan gelen bir diğer öneri ise evde bakım uygulamasıyla yapılan ödemenin, eve giren gelirden bağımsız olarak yapılması ve gelir getirici bir işte çalışmama şartının yeniden düzenlenmesi olarak ortaya çıkmaktadır. Derinlemesine görüşmeler sırasında bu taleplere örnek oluşturan ifadeler şöyle dile getirilmiştir:

“Maaş olarak dese ki, sen ona bakıyorsun, seni bu maaşa bağladım dese, niye öyle değil de benim evime bi tane daha maaş girerse benim param kesilir yani. Desem ki kızım işe girdi çalışıyor, kızım kendi için çalışıyor benim için mi çalışıyor, kızımın iş durumu benim maaşımı etkilemese ne olur.” G9 (43 yaşında, kayınvalidesine bakıyor)

“Ama keşke kızım çalışmaya başladığında bu para kesilmese, çekmişim, çekmişim sıkıntı, zaten doksana gelmiş, ahi gitmiş, vahi kalmış, bir iki yıl daha alsam rahatça bakarım ona işte.” G25 (49 yaşında, kayınvalidesine bakıyor)

“Bi de kadınların önünü açsınlar, çalışmama şartını kaldırsınlar. Bugün yedi yüz milyonla napılıyo ki. Bu insanları hem sigortası yatsa hem de daha iyi bi maaşı olsa ne farklı şeylere yönelir, ne yalana dolana meyleder. Bu türlü, insanı daha farklı şeylere yöneltir, gizli gizli çalışmaya, kaptıyı üzerine kilitleyip gitmeye yöneltir, her şeye yöneltir. Çünkü insanlar yarın öbür gün hastalarının başına bir şey geldiğinde açıkta kalmak istemezler, ellerinde bi garantileri olsun ister. Diyeceğim en azından bize maddi olarak biraz rahatlama sağlasınlar yani. Aylık bin lira bez parası, mama parası verilen hastalar var. Bunu ister istemez karşılayamıyolar, sıkıntılara giriyorlar. Gidiyolar kredi çekiyolar, bu sefer ödeyemeyince boşanmalara kadar gidiyolar, bu şekilde olursa daha mı iyi olur yani.” G21 (35 yaşında, kayınpederine bakıyor)

KEİG (2008, s.18)'in aktardığı verilere göre Türkiye genelinde on beş yaş üzerindeki yirmi beş milyon kadın nüfusunun yaklaşık on sekiz milyonluk bölümü eş, baba (çok daha küçük bir oranla anne) ya da çocukları üzerinden sosyal güvenlik sistemine ulaşmaktadır. Evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerde bir sosyal güvenceye sahip olan 346 kadından %75,7'si eşinin üzerinden, %9'u babasının üzerinden, %1,2'si çocuklarının üzerinden, %1'i annesinin üzerinden sigortalı olduğunu belirtmiştir. Kendi sosyal güvencesi olduğunu ifade eden 47 kadından, 2'si sigortalı bir işte çalıştığı için, 2'si sigortalı bir işten emekli olduğu için kendi sosyal güvencesine sahiptir, geriye kalan bölümü ise Genel Sağlık Sigortası kapsamında gelir durumuna göre belirlenen primi ödeyerek veya yeşil kart (1 Ocak 2012 tarihinden sonra GSS priminin devlet tarafından karşılanması yoluyla) ile sosyal güvenlik sistemiyle ilişkilendirilmiştir. 8 kadının ise hiçbir sosyal güvencesi bulunmamaktadır. (Tablo 2.1.). Bu tablonun anlamı, Türkiye genelinde olduğu gibi evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerde de kadınların büyük bölümünün, eşleri ya da babalarının sigortalı olmaları halinde dolaylı olarak sosyal güvenlik sistemine dahil olduklarıdır.

Derinlemesine görüşmeler sırasında kadınlar bakımın, işgücü piyasasında gerçekleştirilen gelir getirici çalışmadan çok daha emek yoğun bir çalışmayı gerektirdiğini ve bakımı evde gerçekleştirerek, devletin bu aladaki hizmet yükünü büyük ölçüde azalttıklarını vurgulamışlardır. Bu gerçeklikten hareketle kadınlar, aile üyeleri üzerinden sosyal güvenlik sistemine dolaylı olarak dahil olmanın kendilerine sağladığı sağlık hizmetlerine erişim olanağının, bakımı gerçekleştirenler olarak kendilerine sağlanması gerektiğini düşündükleri sosyal hakların yerine ikame edilemeyeceğini belirtmektedirler. Zira kadınlar, evde gerçekleştirdikleri ağır bakım işlerinin ücretli çalışmaya katılıma engel olması ve bakımın kadının hayatında uzun süreli ve düzenli bir çalışma haline gelmesi nedeniyle, bakım veriyor olmaktan dolayı formel işgücü piyasasına katılımı sağlanan sosyal haklara denk haklara sahip olmaları gerektiğini düşünmektedirler. Aşağıdaki ifadelerde de tüm bu gerekçelerle kadınların, verdikleri emeğin karşılığı olarak sigortalı olma talepleri görülmektedir:

"[....] İşte enn çok istediğim şey o, enn çok istediğim. Çünkü ben, benle beraber bütün kadınlar, kime, neye güveneceksiniz. Yani hepimiz aslında öyleyiz. Hayatımızda gerçekten bir sigortalı olmak bir güvencedir bir kadın için, bir kadın

için yani benim için çok önemli çünkü sigorta meselesi. Çünkü bişey olsa ben çocuklarımla tek başıma dann diye kalıyorum yani. Korunmam için, idame ettirebilmem için, o kuvvet için onun olması lazım.” G16 (33 yaşında, çocuklarına bakıyor)

“Akşama kadar ben de çalışıyorum, en azından çocuğu yetiştirmek için uğraşıyorum. Hiç bi şeyi görmeseler, bunu görmek zorundalar, ben bu çocuğu yetiştirmek için canımı dişime takıyorum, haa tamam bunun için bi de karşılık mı isteyeceksin zaten kendi çocuğun yapacaksın tabi diyebilirsin. Ama bir çocuğa, sağlıklı bir çocuğa ne kadar bakarsın, bu öyle değil ki, ömrüm yettiğince bana bir şekilde muhtaç. O zaman siz de bu kadar göbeğinden bağlı insanlar olarak, bizi bu kadar güvencesiz bırakmayın. Bu insanı en çok yıldırان bir şey (....).” G27 (38 yaşında, çocuğuna bakıyor)

Araştırmanın gerçekleştirildiği sürece eş zamanlı olarak evde bir yakınına bakım verdiği için ücretli çalışmaya katılamayan kişilerin prim ödeme koşuluyla sigortalı olacağı ve emeklilik hakkı kazanacağı yönündeki haberlere medyada sıklıkla yer verilmiştir. Bu nedenle derinlemesine görüşmelerde sosyal hakların sağlanmasına ilişkin kadınlar tarafından yapılan her vurgu, söz konusu haberler dolayısıyla prim ödeme koşuluna evrilmiştir. Bakım veren kadınlar, verdikleri bakım emeği karşılığında sosyal güvenceye sahip olmaları gerektiğini düşünmekle birlikte, yapılacak sosyal güvencenin prim ödeme koşuluna dayandırılması hususunda, hane için önemli bir gelir olan bakım ücretinden bunu arttırarak yapmalarının mümkün olamayacağını ifade etmiştir:

“Dediler bu özürlü annelerine sigorta yatırılacak diye ama paralı olacaktı öyle olsa ben istemem ki. Nasıl yetiştirim, nasıl yetiştireyim. Desen ki sen, bi yıl abla nalcak yatırırın, vallaha da yatırmama, billaha da yatıramam, bu parayı ben yatıramam, yatırırsam geçinemem, aç kalırım, ben aç kalayım sorun değil ama bu çocuğu, bu adamı kendim sigortalı olucam diye nasıl aç açık bırakayım ben, onlara günah değil mi, bana yediğim lokma helal olur mu ondan sonra.” G22 (49 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Şimdi çıkartmışlar, prim ödeme karşılığında sigortalayacaklarmış. Devlet bana bununla öyle bişey sunuyo ki, sen yatır, ben senin sigortanı yapayım, ee ben yatırabilsem kendi isteğime bağlı sigortamı da yatırırım. Bana verdiği zaten çok kısıtlı bişey ki zaten. Ama nasıl diyeyim, sigorta hakkında da pek bişey bilmiyorum ama tam bir sigortam olmalı. Sağlıktan da faydalanabileceğim, her imkandan

“faydalanabileceğim bir sigortam olsun isterdim. Yani yetmiş milyonluk bir ülkede çok fazla bir sayımız yok bizim.” G26 (33 yaşında, annesine bakıyor)

“Mesela bir sigorta meselesinden bahsediyorlar, onun primini bile benim kendim yatırmam gerekiyormuş. Bana yedi yüz lira veriyö, onun da üçte birini ben devlette verdikten sonra niye beni buraya bağılıyor ki. Sonuçta emek veriyorum yani ben burada yani. Emeğimin karşılığında sigorta için prim ödememem lazım. Düşünün ki bugün aileleri bakamayan yaşlılar için ne yapılıyor, yaşlılar yurduna, huzurevine götürülüyor, orada çalışanların sigortasını yapıyo devlet. Bize gelince de işte üçte birini sizin vermeniz gerekiyo diyorlar. O çok saçma, sonuçta bu yurtlarda çalışan insanların devlet her şeyini dört dörtlük karşılıyo, işte ne bileyim yemeğini, maaşını, sigortasını. Bize gelince yok, bunu çok saçma buluyorum yani ben.” G33 (35 yaşında, büyükannesine bakıyor)

Prim ödeme koşuluyla sosyal güvencenin sağlanması, içinde bulundukları ekonomik yoksunluk nedeniyle uygulamada pek çok bakım vereni yine dışarda bırakma olasılığı yüksektir. Kadınların bir kısmı ise bakım ücretinin kendi ellerine geçmemesi ve eşleri tarafından kullanılması nedeniyle, prim ödenmelerinin mümkün olmadığını zira eşlerinin sigorta için bakım ücretinden kesinti yapılmasına izin vermeyeceklerini belirtmişlerdir. Dolayısıyla yoksulluğun yanı sıra kadınların bir bölümü için, prim ödeme koşuluyla sosyal güvenceye dahil olma, bakım ücretinin tasarrufunun kendi ellerinde bulunmaması ve ev içindeki eril iktidar nedeniyle mümkün görünmemektedir:

“Kanun çıksa çok iyi olur aslında çünkü isterim kendim için bir sigorta olsun isterim neden istemeyim ki. Ben onu duydum da şey diyorlar, para yatıracmışız ya da bize verdikleri parayı keseceklermiş. Öyle bişey olursa yine olamam çünkü eşim gerek yok der, benden sigortalısın zaten der, yatıttırmas parayı. Para benim elime geçse ben paralı da olsa yaparım, çok istiyorum çünkü sigortalı olmayı, bi güvence yani, ben yatırırm ama parayı ben almıyorum ki. O da eline geçenle gidip de yapmaz beni sigortalı falan.” G3 (48 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Şimdi onlara para ödiyecekmişiz onlar da beni sigortaya bağlicaklarmış. Önceleri ben sigortayı çok düşündüm de şimdi böyle olunca da eşim geç oldu diyo. Diyo zaten benim sigortam var diyo.” G9 (43 yaşında, kayınvalidesine bakıyor)

5510 Sayılı ‘Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu’na göre 2008 yılı ve daha sonra işe girenler/sigortalı olanlar için emeklilik yaşı 2036 yılından sonra kademeli

olarak arttırılarak 65 yaşına kadar yükseltilmiştir, emeklilik için ödenmesi gereken prim gün sayısı ise 7200 (20 yıl) olarak belirlenmiştir. Yasayla, alınacak emekli aylığı daha düşük olmakla birlikte yaş haddinden emekli olmak da mümkündür. Bunun için ise ödenmesi gereken prim gün sayısı 5400 (15 yıl) olarak belirlenmiş, emeklilik yaşı ise prim gün sayısını tamamlama koşuluyla 2036 yılına kadar 61, daha sonra ise kademeli arttırılarak 65 yaşına çekilmiştir. Gerçekleştirilen derinlemesine görüşmeler sırasında prim ödemesi koşuluyla sosyal güvence sistemine dahil edilmenin, kadınların bazıları açısından yapılan bakım ödemesinin bakım alan kişinin ihtiyaçlarına güçlkle yetişmesinin yanı sıra hali hazırda eşleri üzerinden sigortalı olmaları, emekliliğin ise yaşları itibariyle bir hayal olduğu gerekçesiyle olumlu karşılık bulmadığı ortaya çıkmıştır. Nitekim evde bakım verenler için farklı bir düzenleme yapılmaması halinde aşağıda yer verilen her üç alıntının sahibi kadın için de 5400 prim gün sayısını doldurmaları koşuluyla 65 yaşından önce emekli olmaları mümkün görünmemektedir:

“Bu yaştan sonra sigortalansam ne olacak, kaç yıl daha çalışıp emekli olucam ben hayal yani. Bunca yıldır ben bakmışım hiç hani elimde bi garantim mi var. O yüzden ben istemiyorum yani zaten ben eşimin üzerinden sigortalıyım, sonra o da gider bi de beni sigortaladılar diye. Bi de primini ben ödicekmişim, elime geçen ne ki neyi alacaklar benden prim diye. Üç kuruş verdikleri para o, annemin yemeğine yetmez geçtim hadi diğer şeyleri. Bi de ona göz dikmişler neymiş sigortaymış da prim ödicekmişim de şaka gibi yani.” G2 (51 yaşında, annesine bakıyor)

“Şimdi yapacaklarmış, prim ödicekmişiz biz. Ben bu yaştan sonra prim ödemişim sigortalı olmuşum ne kıymeti var, sigortalı olsam ne olmasam ne. Ben onu ödeyemem ki neyle ödeyim, bi tane evim var satayım sigortamı yapayım, aha ben öldükten sonra ne olacak. Ne yapacam ben onu, bakalım ben o kadar yaşıcım da mı o sigortayı yiyeceğim. Beni en başından beri sigortalı yapsalardı, bu da senin paran deselerdi en azından derdim benim de param var, benim de değerim var.” G12 (55 yaşında, çocuklarına bakıyor)

“Ben bu parayı bağladıklarında duymuştum, onu demişlerdi takip et böyle böyle olacak diye. Ama bu maaştan biraz kesinti olcaktı. Ama ben istemiyorum. Ben yaklaşmışım altmışıma, ne zaman emekli olucam da ne zaman ondan yararlanıcam. Aha bi hastane işi oldu muydu eşimin üstünden zati yararlanıyorum, gerek yok ki bana. Bu parayı alıyorum diye de dünyanın lafını duydum zati bi de sigorta yaparlarsa

kudurcak olan çok, ben istemem iyiliğinden çok, lafi olur.” G20 (57 yaşında, annesine bakıyor)

Yaman Öztürk (2011) tarafından aktarılan verilere göre, Türkiye’de yaşlı erkek nüfusun %46’sının esas gelirinin emekli maaşı olmasına karşın, kadınlar için bu oran yalnızca %6’dır. Evde bakımdan yararlanan ve niceliksel araştırmaya katılan 354 kadından yalnızca 2’si emekli olduğunu belirtmiştir. (Tablo 2.1.). Bu nedenle kadınların bakım veriyor olmaktan dolayı hak ettiklerini düşündükleri sosyal hakların içinde emeklilik için yaptıkları vurgu, çok daha güçlü biçimde ortaya çıkmıştır. Ancak araştırmaya katılan 354 kadından %71,5’i kırk yaş ve üzeridir. (Tablo 2.6.). Bu nedenle pek çok kadın, kendilerine sağlanacak olası emeklilik hakkının erken emekliliğe izin verecek biçimde düzenlenmesi halinde anlamlı olacağını ifade etmiştir. Nitekim zaten yaşamlarının bakımla ilişkilenmesi evde bakım uygulamasının başlangıç yılı olan 2006’dan çok daha eskiye dayanması nedeniyle kadınlar, verdikleri emeğin görülmesi açısından da bunun önemli olduğunu düşünmektedirler:

“Yedi yıl çocuğuma baktım, yedi yıl sigortam yoktu bak şimdi çocuğum vefat etti, bunu bana kim karşılayacak. Devlet o zaman engellilere şöyle böyle diyo yaa, yedi yıllık o zaman versin emeğimi. Ama emek verdikleri sıra kadının bu emeği görünmüyo. Ne devlet görüyo bu emeği, görse zaten sigortamızı yapardı. Devlet görmeyince cahil komşu ne bilsin senin emeğini.” G7 (29 yaşında, çocuğuna bakıyor)

“Benim eşim doksan birden beri böyle, eşimin sabit görülmüş, tespit edilmiş durumu ne zamansa beni o tarihten itibaren sigortalamalılar. Çünkü ben ona beş yıldır değil ki, yıllardır bakıyorum. Hadi onu yapamıyorlar bu bakım ücreti kanunu iki bin altıda çıktı, bu kanun çıktığı tarihten itibaren sigortalamalı beni devlet. Çünkü ben biraz da devlet için çalışıyorum, tamam eşime bakıyorum ama biraz da devletin sorumluluğunu alıyorum üzerime. Bence bizim durumumuzda yıpranma payı bile gözetilmeli çünkü ağır bir iş yapıyoruz. Bakan kişi kimse ama çocuğu olur, ama eşi, ama annesi veya babası, babası da bakabilir, bakan kişi kimse onu sigortalamaları gerekir.” G15 (44 yaşında, eşine bakıyor)

Özetle gerçekleştirilen derinlemesine görüşmelerde ortaya çıkan, bir uygulama olarak evde bakımın ekonomik ve sosyal haklarla desteklenmesi halinde uzun süreli bakım veren kişiler olarak kadınları güçlendirecek bir hizmet olabileceğidir. Kadınlar çoğu

zaman kendi tasarruflarında olmayan bakım ücretinin, emeklerinin karşılığı olarak hak ettikleri gerçek bir maaşa dönüştürülmesi için İngiltere'deki uygulamaya benzer biçimde bakıma gereksinim duyan kişinin ihtiyaçlarının karşılanması yanı sıra bakım veren kişinin emeğinin karşılığı olarak ve Almanya'daki uygulamaya benzer biçimde eve giren gelirden ve bakım veren kişinin ücretli çalışmaya katılımından bağımsız olarak yapılması gerektiğini düşünmektedirler. Kadınlar ayrıca, aile üyeleri üzerinden değil, evde verilen bakımın değere sahip gerçek bir iş olarak kabul edilerek hak sahipleri olarak sosyal güvenlik sistemine dahil olmak istemektedirler. Ancak prim ödeme koşulunun uygulanmasının, pek çok bakım vereni çeşitli nedenlerle sistem dışı bırakacağı açıktır. Bu nedenle yine Almanya'daki uygulamaya benzer biçimde bakım verenin prim ödemek zorunda bırakılmaksızın ve ücretli çalışmaya katılımına bakılmaksızın bakım verdiği süre için kaza, emeklilik ve sağlık sigortasına sahip olması sağlanmalıdır. Kadınların bakım verdikleri süre ve yaşı göz önünde bulundurularak erken emeklilik hakkının kendilerine tanınması da, uygulamanın pratikte anlam kazanması açısından önemlidir.

5. BÖLÜM: SONUÇ VE ÖNERİLER

5.1. SONUÇLAR

Bu bölümde evde bakım uygulamasından yararlanan 354 hanede 354 kadın, 238 erkekle yapılan zaman kullanımı araştırmasından elde edilen sonuçlar ile zaman kullanımı araştırmasına katılan bakım veren kadınlardan 35'iyle yapılan derinlemesine görüşmelerin sonuçları birlikte ele alınmaktadır.

Birinci Tema: Cinsiyetçi İşbölümü

Evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerde cinsiyetçi işbölümü, araştırmada temel çalışma grupları olarak belirlenen; ücretli çalışma, ücretsiz çalışma ve kişisel bakım, ilgi ve gelişim etkinlikleri için kadın ile erkeğin zaman kullanımları arasındaki farkta kendisini göstermektedir. Buna göre erkekler bir günde en fazla zamanı %63,9'luk oranla kişisel bakım, ilgi ve gelişim etkinlikleri için harcarken, kadınlar ise gün içinde en fazla zamanı %71,6'lık oranla ücretsiz çalışma, bir başka deyişle karşılığı ödenmeyen çalışma için harcamaktadırlar. Bununla birlikte kadınlar kendi kişisel bakım, ilgi ve gelişimleri bir günde toplam zamanlarının %28,1'ini, erkekler ise ücretsiz çalışma için bir günde zamanlarının %18,5'ini kullanmaktadırlar. Hem kadın hem de erkek için gün içinde en az zaman kullanımı, ücretli çalışmada ortaya çıkmakla birlikte erkeklerin harcadığı %17,6'lık zaman kullanımı oranıyla karşılaştırıldığında, kadınların ücretli çalışma için ayırdıkları %0,3'lük zaman, gerçekte kadınların ücretli çalışmaya katılmadıklarını göstermektedir.

Zaman kullanımı sonuçlarında evde bakımdan yararlanan hanelerde kadınların en fazla zamanı ücretsiz çalışmaya ayırması, buna karşın erkeklerin ise kişisel bakımları, ilgileri ve gelişimleri için daha fazla zaman kullanması olarak ortaya çıkan cinsiyetçi işbölümü, derinlemesine görüşmelerin analizinde ortaya çıkan ilk temayı oluşturmaktadır. Görüşmeye katılan kadınlar cinsiyetçi işbölümünü, birlikte yaşadıkları erkeklerin ev içi işleri yapmak için zaman ayırmamaları üzerinden tartışmaktadırlar. Bu tartışmadan çıkan sonuçlar şöyle özetlenebilir:

İlk olarak erkeklerin ev içi işlere katılmamalarının temel nedeni, gelir getirici bir işte çalışmanın kendilerini ev içi işlerden azade kıldığını ve değersiz gördükleri, hafife aldıkları bu işlerin çalışmayan ve evde olan kadının sorumluluğu olduğunu düşünmeleridir. Bu kabulle erkekler, ev içi işlere katılmamalarının yanı sıra kendi ihtiyaçlarını karşılayabilir durumda olmalarına rağmen, bunu da kadından beklemektedirler.

İkinci sonuç, erkeklerin genellikle ağırlığını ve değerini yadsıdıkları ev içi işlere katılımının, kimi zaman yalnızca bu işleri gerçekleştirenler olarak kadına gösterilen anlayışla sınırlı kaldığıdır. Ancak söz konusu bu anlayış, çoğunlukla erkeklerin bu işlerin sorumluluğunu almalarını sağlamamakta, nadiren ise oldukça sınırlı bir zaman ayırmalarına neden olmaktadır.

Bu bağlamda ortaya çıkan bir başka sonuç, kadınlardan bazılarının erkeklerin ücretli çalışma saatlerinin oldukça uzun olması nedeniyle ücretsiz işlere zaman ayıramadıklarını, gelir getirici iş zamanının kısalması durumunda erkeklerin de ev içi işlere daha fazla katılacağını düşünmeleridir. Bunu doğrular biçimde bazı kadınlar, eşlerinin emekli olmasıyla birlikte ev ve bakım işlerine katılım gösterdiğini belirtmişlerdir. Ancak erkekler genellikle zamanlarının olmasına ve ücretli çalışmaya katılmamalarına rağmen ev içi işlere zaman ayırmamaktadırlar. Kadınlar ise ev içi işlerin yükünü arttıran bu durum karşısında genellikle ev içinde bir sorun yaşanmaması için bu işlerin tamamını üstlenmek zorunda kalmaktadırlar. Ancak ev işleri ve bakım işlerini ev içinde ücretsiz ve paylaşımsız gerçekleştirmek zorunda kalan kadınlar, kendilerini ezdiğini, dezavantajlı kıldığını ve daha çok erkeklerin vicdaniyla ilgili bir mesele olduğunu, erkekler tarafından kendilerine dayatıldığını düşündükleri cinsiyetçi işbölümünü eşitlik talebiyle birlikte reddetmektedirler.

Evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerde kadınların yaşamlarına yansıyan cinsiyetçi işbölümüne ilişkin deneyimleri ile çalışma türleri bazında kadın aleyhine biçimlenen zaman kullanımı süreleri tutarlılık göstermektedir. Buna göre cinsiyetçi işbölümü, kadınların zaman kullanımlarını büyük ölçüde kendi inisiyatifleri dışında belirleyerek, ev içi işleri kadınlar açısından daha da fazla zaman alan emek yoğun bir çalışmaya dönüştürmekte ve gelir getirici işlere ya da kişisel gelişimlerini sağlayacak

etkinliklere katılımını olanaksızlaştırmakta, erkekleri ise kadınlar karşısında gerek iş yükü bakımından gerekse zaman kullanımı bakımından daha avantajlı kılmaktadır.

Cinsiyetçi işbölümü temasının kategorilerinden ilkinin ev işleri oluşturmaktadır. Ücretsiz çalışma grubu içinde yer alan ev işlerine gün içinde kadınlar toplam zamanlarının %24,9'unu, erkekler ise %8,4'ünü ayırmaktadırlar. Ev işlerine etkinlik bazında ayrılan zaman incelendiğinde kadınların en çok yemek yapma, ardından sırasıyla temizlik yapma ve çamaşır yıkama vb. etkinlikler için zaman ayırdığını, daha sınırlı bir zamanı ise azalan oranlarla alışveriş yapma, evin bütçesini yapma, evin ve eşyaların tamirâtı ve evcil/ehil hayvan bakımı almaktadır. Erkekler ise ev işlerine ayırdıkları toplam zamanın yarısını aynı oranlarla evin bütçesini ve alışverişini yapma için ayırırken, daha az oranda bir zamanı evin ve eşyalarının tamirâtı için ayırmakta, geriye kalan oldukça sınırlı zamanlarda ise yemek yapmaya, temizlik yapmaya, çamaşır yıkamaya ve evcil ve ehil hayvan bakımına katılmaktadırlar. Dolayısıyla erkeklerin, kadınlarla karşılaştırıldığında oldukça sınırlı olan ev işlerine katılımları, daha çok 'erkek işi' olarak kabul gören ev işlerine zaman ayırmak biçiminde gerçekleşmektedir.

Cinsiyetçi işbölümünün altında yer alan bir kategori olarak ev işleri -özellikle yemek yapma, temizlik yapma ve çamaşır yıkama gibi işler-, literatürde yapılan tartışmaları doğrular biçimde evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerde var olan ağır bakım gereksinimi nedeniyle kadınlar açısından ertelenemez ve oldukça zaman alan etkinlikler biçiminde ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla ev işleri kategorisi üzerinden kadınların cinsiyetçi işbölümü deneyimleri kadın ve erkeğin ev işlerine ayırdıkları zamanın farklılaşmasıyla yakınsamaktadır.

Cinsiyetçi işbölümünün ikinci kategorisini oluşturan bakım işleri için bir günde kadınlar toplam zamanlarının %46,7'sini, erkekler ise %9,2'sini harcamaktadırlar. Derinlemesine görüşmelerin analizinde de kadınlar açısından bakım yükünün, bakıma kaçınılmaz olarak gereksinim duyan kişiler kadar, kendi ihtiyaçlarını karşılayabilir durumda olmalarına rağmen bunu kadından bekleyen kişilerin sayısı ile da doğru orantılı olarak arttığı sonucu ortaya çıkmıştır. Öyle ki bu koşullarda bakım işleri, kadınlar açısından kısa süreli ya da geçici bir iş olarak değil, aksine yaşamlarını

rutinleştiren temel bir etkinlik olarak deneyimlenmekte ve kadınlar, bakım işlerinin kürek mahkumları haline gelmektedirler.

Bakım işleri; yetişkin bakımı, çocuk bakımı ve evde bakımdan yararlanan engelli bireylerin bakımı olarak yapılan sınıflandırma üzerinden incelendiğinde, kadınların en fazla zaman ayırdıkları bakımın, toplam zamanlarının %34,1'ini alan engelli birey bakımının oluşturduğu görülmüştür. Bu zaman kullanımı sonucunu %8,3 ile çocuk bakımı, %4,2 ile ise yetişkin bakımı takip etmektedir. Söz konusu bu zaman kullanım sonucuyla örtüşen bir biçimde derinlemesine görüşmelerin analizinde de, evde bakım uygulamasından yararlanan bireylerin bakımı için kadınlar tarafından verilen emeğin, başlı başına zor olmasına rağmen çocuk bakımıyla dahi karşılaştırılamayacak denli yoğun ve zaman alıcı bir emek olarak tarif edildiği ortaya çıkmıştır.

Bakım işlerinde kadınların emek ve zaman yoğun çalışmalarına karşın erkekler ise toplam zamanlarının yalnızca %6,5'ini engelli bakımına, %1,6'sını yetişkin bakımına, %1,1'ini ise çocuk bakımına ayırmaktadırlar. Dolayısıyla kadın ile erkeğin bakım işlerine katılımları arasında ortaya çıkan zaman kullanımı farkı, cinsiyetçi işbölümünün evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerde oldukça güçlü yaşandığını ve ev işlerinde olduğu gibi bakım işlerinde de kadınların, iş yükünün tamamına yakını taşıması olarak deneyimlendiğini ortaya koymaktadır.

Bakımı zaman alıcı ve zorlu bir iş haline getiren etken, kadınların bu işleri tek başına üstlenmelerinin yanı sıra bakımın fiziksel, duygusal, tıbbi boyutları olan oldukça karmaşık bir iş olmasından ve tüm bu boyutlar değerlendirildiğinde erkeklerin katılımının, kadınların emeğiyle ve emek zamanıyla karşılaştırılamayacak ölçüde az olduğundan kaynaklanmaktadır. Nitekim gerek çocukların gerek yetişkinlerin gerekse engelli bireylerin bakımının karşılanmasında kadınlar en çok bu kişilerin fiziksel ve duygusal bakımları için zaman harcarken, erkekler ise toplam bakım zamanı içinde en fazla zamanı, kişilerin gittikleri yerlerde onlara eşlik etmek için ayırmaktadırlar. Dolayısıyla cinsiyetçi işbölümü, yalnızca kadın ile erkeğin harcadıkları bakım zamanları arasındaki fark olarak değil, aynı zamanda kadın ile erkek arasında bakıma ilişkin etkinlik türlerinin de ayrışması olarak ortaya çıkmaktadır. Zira kadın ve erkeğin gerçekleştirdiği bakım etkinlikleri arasındaki niteliksel farkta, kadınların daha ziyade

özel alanla ilişkili emek yoğun doğrudan bakım işlerini üstlendikleri, erkeklerin ise kamusal alana çıkmayı gerektiren dolaylı bakım etkinliklerine katıldıkları sonucuna ulaşılmıştır.

Neredeyse bütünüyle kadının sorumluluğuna bırakılan bakım işleri, bir yandan tıpkı ev işlerinde olduğu gibi kadının görevi ve onun sorunsuzca yapabileceği zorunlu ve sıradan bir iş olduğu kabulüyle erkeklerin yapmaktan kaçındıkları ve dahi utandıkları işler olarak ortaya çıkmaktadır. Öte yandan kendi sorumluluklarına terk edilen bu işleri kadınlar, sorgusuzca kabullendikleri ve kendi işleri olduğuna inandıkları için değil, daha ziyade koşullarının başka türlü eylemeye olanak vermemesinden dolayı gerçekleştirmek zorunda kalmaktadırlar. Evin içinde gerçekleştirildiği, kadınların işi olarak görüldüğü ve gelir getirici bir iş olmaması nedeniyle erkekler tarafından görmezden gelinen bakım işlerini kadınlar ya çalışma olarak tanımlamakta ya da verilen emeğin daha fazla, emek zamanının daha uzun, sorumluluğunun ve duygusal yükünün daha ağır ve karşılığının ise olmaması nedeniyle ücretli çalışmadan ayırmaktadırlar.

Derinlemesine görüşmelerde ortaya çıkan bir diğer sonuç da bakım alan ile bakım veren arasında kurulan sevgi ilişkisinin, bakımın yapılmaya devam edilmesini olanaklı kıldığıdır. Ancak ev içinde gerçekleştirilen bakım işlerinin neredeyse tüm sorumluluk ve yükünün yalnızca kadınların üzerinde olması bakım ilişkisinin duygusal boyutunu etkileyerek, sevgi ilişkisinin dönüşümüne neden olabilmekte ve kimi durumlarda bakım işleri, sevgiden ziyade toplumsal ve geleneksel beklentileri karşılama uğruna gerçekleştirilmektedir.

İkinci Tema: Evde Bakım Uygulaması

Derinlemesine görüşme analizlerinde ortaya çıkan ikinci temayı evde bakım uygulaması oluşturmaktadır. Ağır engeli bulunan ve yoksulluk içindeki engelli bireylerin tüm bakım sorumluluklarını aileye devreden uygulamanın hedefinde bakım verenler olarak kadınların bulunduğu, zaman kullanımı araştırmasına katılan 354 hanenin hepsinde bakım veren kişilerin kadın olmasından ve bu hanelerde kadın ile erkek arasında, bakım için kullanılan zaman farkından anlaşılmaktadır.

Evde bakım uygulamasının kabulleri arasında, bakımın aileye içkin bir sorumluluk olduğu yer almaktadır. Bakım veren kadınların bazılarının da bakım alanındaki alternatifsizlikle bu kabulü benimsedikleri görülmüştür. Ancak kadınlardan bazıları ise evde bakım uygulamasının amacının, devletin bakım sorumluluğunu ailelere devrederek, bakım maliyetinin düşürülmesi olduğunu belirtmişlerdir.

Sosyal güvenlik sistemi dışında bırakılarak düzenlenen evde bakım uygulaması, eve gelen artı bir gelir olarak bakım veren kadınların yaşamına yansımakta ve bu durum, uygulamanın çoğunlukla bir hizmet olarak değil, nakdi yardım olarak tanımlanmasına neden olmaktadır. Nitekim uygulamadan yararlanılmasına rağmen kadınların bakıcı olmaktan dolayı süre giden mağduriyetleri devam etmekte, cinsiyetçi işbölümünde bir çözülme meydana gelmemekte aksine bu işbölümünü derinleştirmekte ve dolayısıyla bakım veren kadınları güçlendiren bir hizmet olarak gerçeklik bulmamaktadır.

Evde bakım uygulamasından yararlanma, kadınların devletten alınan nakdi yardım karşılığı akrabalarına baktıkları ve bakım verdikleri akrabaları üzerinden maddi çıkar sağladıkları suçlamalarıyla karşı karşıya gelmelerine yol açmaktadır. Bu uygulamadan yararlanan ailelerin zaten kendi sorumlulukları olan bir iş için devletin verdiği yardımla refah içinde yaşadıklarına ilişkin yakın çevrelerinde oluşan algıyla biçimlenen bu suçlama ve sorgulamaların odağında bakım veren kadınlar bulunmaktadır. Bu durum kadınların, refah sağlayıcısı olarak devletin bir sorumluluğunu yerine getirme biçimi olarak sunduğu bir hizmetten yararlandıkları için vicdan azabı yaşamalarına, utanç duymalarına, pişman olmalarına yol açmakta ve psikolojik olarak yıpranmalarına sebep olmaktadır.

Evde bakım uygulamasının bakıma gereksinim duyan kişilerin ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için seçimlik bir hizmet olarak değil, bakıma ilişkin tek seçenek olarak varolması nedeniyle bakım, kadınlar tarafından gerçekleştirilmeye devam edilmektedir. Dolayısıyla bakım alan ve verenlerin hakları odağında destekleyici hizmetler sağlamayan ve bakım ücreti olarak düzenlenen evde bakım, yurttaşlık hakları kabulüyle sosyal içerme amacından çok, bakımın ailevileştirilmesini teşvik etmek için yapılan ve hem bakım alanlar hem de bakım verenler için bağımlılık ilişkilerini artıracak nakdi yardım uygulaması düzeyinde kalmaktadır.

Evde bakım uygulaması bakıma ilişkin kapsamlı bir devlet hizmeti olarak değil, daha ziyade bakım ücreti olarak tanımlandığından, evde bakım teması altında yer alan ilk kategoriyi de bakım ücreti oluşturmaktadır. Derinlemesine görüşme analizinde ortaya çıkan sonuçlardan biri, evde bakım uygulamasından yalnızca yoksulluk içinde bulunan ağır engelli bireylerin yararlanması mümkün olduğu için söz konusu yardımın, hane içine önemli bir gelir yardımı olarak yansması olmuştur.

Hane için önemli bir katkı sağlamakla birlikte, bakım verenler olarak kadınlar, bu yardımla emeklerinin ücretlendirildiğini düşünmemektedirler. Evde bakım uygulamasıyla yapılan ödemenin, bakım verenlere emeklerinin karşılığı olarak değil, bakım verilen kişinin ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için yapıldığı algısının yaratılmış olması, bakım ücreti kategorisinde ortaya çıkan bir başka sonucu oluşturmaktadır.

Ücretin bağlanması, bakım ücreti kategorisinin alt kategorilerinden birini oluşturmaktadır. Bu alt kategoride gerek ilk başvuru gerekse kaydın yenilenmesi için tamamlanması gereken evrak işleri ile ağır engelli raporunun alınmasında oldukça fazla sorun yaşandığı ortaya çıkmıştır. Yaşanan zorluklar, evde bakım uygulamasının belirlenen kriterler doğrultusunda tüm hak sahiplerinin yararlanabileceği kapsamlı bir hizmet olmadığı, aksine sınırlı sayıda hak sahibinin büyük mücadelelerle ulaştığı bir uygulama olduğu sonucunu ortaya çıkartmaktadır.

Bakım ücreti kategorisinin alt kategorilerinden bir diğerini bakım ücretinin tasarrufu oluşturmaktadır. Ağır engelli bireyin yüksek bakım masraflarının karşılanması için kullanılması, bakım ücretini yararlanıcılar açısından oldukça önemli hale getirmektedir. Çoğunlukla bakım verilen kişinin ihtiyaçları için kullanılmakla birlikte, evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerin yoksul olmaları, söz konusu yardımın, hanenin genel giderleri için de kullanılmasını kaçınılmaz kılmaktadır.

Bu alt kategoride ortaya çıkan bir başka sonuç da, öncelikle evde bakım ücretini kendi emeklerinin karşılığında verildiğini düşünmedikleri için ve ailenin yoksul olması nedeniyle kadının kendisi için bakım ücretinden tasarrufta bulunmasının olanaksızlaşmasıdır. Buna karşın kadınlarla karşılaştırıldığında bakım işlerine katılımları yok denecek kadar az ve dolaylı bakım etkinleriyle sınırlı olmasına rağmen,

aile içindeki ataerkil ilişkiler nedeniyle erkeklerin bakım ücreti üzerinde çok daha fazla tasarrufta bulundukları ortaya çıkmıştır.

Evde bakım uygulamasından yararlanma kriterleri arasında ağır engelli bireye bakım veriliyor olmasının yanı sıra haneye gelen gelir üzerinden yoksulluk koşulunun aranması, yoksulluk kriterinin, evde bakım teması altında yer alan ikinci kategori olarak ortaya çıkmasına yol açmıştır. Bu kategori altında yer alan temel sonuçlardan biri, ağır engelli bireylerin yaşadığı hanelerde yüksek bakım maliyetleri ve öngörülemeyen masrafların, ekonomik yoksunluk riskini arttırması nedeniyle evde bakım uygulamasında yoksulluk kriterinin aranmasının yeniden gözden geçirilmesinin zorunlu olduğudur. Zira engellilere yönelik varolan pek çok hizmetin ücrete tabi olması gerçekliğinde değerlendirildiği, yoksul ailelerin yaşadığı gelir gider dengesizliğinin artmasına rağmen bunun dikkate alınmaması, yaşanan yoksunlukların hafifletilmesinin ya da ortadan kaldırılmasının hedeflenmediğini göstermektedir.

Bu kategori altında ortaya çıkan bir başka sonuç da, engellilerin bakımına yönelik olma iddiasındaki sosyal bir hizmetin, yoksulluk şartına bağlanarak nakdi bir yardıma indirgenmesiyle uygulamanın, hak edildiği için ulaşılan bir sosyal hizmet olarak değil, hak etmek için uğraşılan bir devlet lütfu olarak algılanmasına neden olmasıdır. Nitekim haneye giren gelirin hesaplanması ve bilhassa eşlerinin gelirlerinin hesaba katılması kadınların emeğinin devlet tarafından görülüp görülmediği ve uygulamanın, engellilere yönelik hak temelli, kapsayıcı bir hizmet olup olmadığı konusunda tartışma yaratmaktadır.

Evde bakım uygulamasında aranan ekonomik yoksunluk koşulu, kimi durumlarda işgücüne katılımların önüne geçerek hane gelirinin yükselmesinde önleyici bir tedbir haline gelmekte, kimi durumlarda ise başka koşullar nedeniyle yararlanıcıların önceden hak ettikleri farklı sosyal yardımların kesilmesine neden olmakta, yoksulluk koşulunun aşılması durumunda ise ceza yaptırımının uygulanması olasılığı gündeme gelmektedir. Evde bakım uygulaması bu gibi durumlarda, yoksulluğu yalnızca bir koşul olarak aramakla kalmamakta, aynı zamanda hanelerde yoksulluğun en ağır biçimde yaşanmaya devam etmesine neden olmaktadır.

Üçüncü Tema: Evde Bakım Pratikleri

Zaman kullanımı araştırması sonuçlarına göre, kadınlar en fazla zamanı ücretsiz bakım işleri için harcarken, kendileri için zaman ayırmamakta ve zaman yoksulluğu yaşamaktadırlar. Öyle ki bakım işleri, kadınlar için yalnızca zaman alan işler değil, aynı zamanda kadının varlığını ortadan kaldıracak kadar ağır bir çalışma biçiminde varolmaktadır. Bu nedenle derinlemesine görüşmelerin analizinde ortaya çıkan üçüncü temayı, evde bakım pratikleri oluşturmaktadır. Emek yoğun bakım yükü nedeniyle zaman yoksulluğuna koşut olarak yaşanan yoksunluklar beraberinde, kadınların kaçamadığı buhranları da getirmektedir. Zira bu süreçte kadının yaşam alanı evle sınırlanmakta, yalnızlaştırılmakta, özel ve sosyal yaşam olanakları ortadan kalkmakta ve kronikleşen sağlık sorunları da kaçınılmaz hale gelmektedir.

Evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerde bakım veren kadınların yaşadığı zaman yoksulluğu, eğitimle ilgili etkinlikler gibi insansal olanaklarını geliştirecek pek çok etkinliğe katılımı olanaksız hale getirmekte ya da oldukça sınırlandırmakta ve böylece kadınları pek çok yoksunluk biçimiyle karşı karşıya bırakmaktadır. Bu nedenle evde bakım veriyor olmaktan kaynaklanan yoksunluklar, evde bakım pratikleri teması altında yer alan ilk kategoriye oluşturmaktadır.

Zaman kullanımı araştırması sonuçlarına göre radyo dinlemek, bilgisayar kullanmak gibi oldukça sıradan etkinliklere bile neredeyse hiç zaman ayıramayan bakım veren kadınlar, bir günde toplam zamanlarının %2,9'unu yemek yemek için, %1,25'ini kendi kişisel bakımları için, %1,1'ini ise hiçbir şey yapmaksızın dinlenmek için ayırmaktadırlar. Dolayısıyla kadınlar kendileri için, bakım verdikleri kişilerin ihtiyaçlarının karşılanması için ayırdıkları zamandan çok daha azını ayırmak zorunda kalmaktadırlar.

Bakım veren kadınlar için bir günde toplam zamanlarının yalnızca %0,4'ünü ayırabildikleri spor ya da yürüyüş yapmak, %2,7'sini ayırabildikleri televizyon izlemek ve %0,4'ünü ayırabildikleri kitap okumak gibi günlük sosyal ihtiyaçların karşılanması bile lükse dönüşmektedir. Kadınlar hobi olarak gördükleri etkinliklere, bakımla birlikte yaşanan yoğunlukta yalnızca %0,7 oranında zaman ayırabilmekte ve bu zaman yoksunluğu bir çeşit özgüven kaybına yol açmaktadır. Evde bakım uygulamasından

yararlanan hanelerde yaşanan bu çok yönlü yoksunlukların yanı sıra kadınlar, hane içinde bakıma ihtiyaç duyan kişinin varlığı nedeniyle, bakım veren kadının kendisine bakmasının bir lüks ve bencillik olduğuna ilişkin değer yargılarıyla da baş etmek zorunda kalmaktadırlar.

Yoksunluk kategorisinin alt kategorilerinden ilkinin, destek yoksunluğu oluşturmaktadır. Evde bakım uygulaması, bakımın bütünüyle ailenin sorumluluğu olduğu ve ihtiyaç duyulan desteğin de aile ve akrabalık ilişkilerinden karşılanabileceği varsayımıyla hayata geçirilmiştir. Ancak zaman kullanımı sonuçlarına koşut olarak derinlemesine görüşmelerin analizinde de, evde bakım veren kadınların öncelikle ev içinde varolagelen cinsiyetçi işbölümü nedeniyle hanede yaşayan erkekler tarafından desteksiz bırakıldıkları ve dahi erkeklerin bakım üzerinden yaşanan sorunları, kadınla özdeşleştirme eğilimi sergiledikleri sonucu ortaya çıkmıştır. Kadınlar kendilerini yalnızlaştıran bu cinsiyetçi işbölümüyle bir mücadele biçimi olarak oğlan çocuklarının, ev içi işlerde sorumluluk almalarına çabalamaktadırlar. Bu çabaların sonucu olarak, bakım veren bazı kadınlar açısından oğlan çocukları birincil destek kaynakları haline gelmiştir.

Ancak yaygın olarak, bakım veren kadınların birincil destekleri yine kadın olan akrabalarından oluşmaktadır. Bu geleneksel destek biçimi, destek veren kadınların da yaşamının bakım üzerinden kaçınılmaz olarak şekillenmesi, bazı durumlarda ise desteğin varlığının acil durumlarla sınırlı kalması ve geçici olması anlamına gelmektedir.

Evde bakımdan yararlanan hanelerde yakın çevreye yönlendirilen bakım talebinin çoğu zaman karşılıksız kalması, kimi durumlarda ise birincil bakım veren kadına karşı kullanılması nedeniyle, bu destek talebinin bir tercihten değil, zorunluluktan kaynaklandığı sonucuna ulaşılmıştır. Dolayısıyla evde bakım veren kadınların, kamusal bakım hizmetleri olarak göremedikleri devlet desteğine ek olarak, yakın çevre ve akrabalık ilişkileri üzerinden şekillenen geleneksel destekten de yoksun oldukları söylenebilir. Evde bakım uygulaması sonucu yapılan nakdi ödeme, bakım veren kadını ‘bakım veren kişi’ olarak sabitlemektedir. Bakım veren kadınların yakın çevrelerince de kabul edilen bu durum, bakımı yalnızca özel bakıma gereksinim duyan bireyin yaşadığı

haneyle ve o hanede bakım veren kadınla sınırlayarak ailevileştirmekten çok, kadınlaştırmaktadır. Böylece geleneksel aile bağlarının güçlü olduğu ve gereksinim duyulan desteğin aile ve yakın çevreden karşılanacağı varsayımı da yanlışlanmaktadır. Bu durum karşısında evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerde bakım işlerinin paylaşımsız karşılanamayacak denli ağır bir çalışma olmasına rağmen, çoğu durumda bir destek ağından yoksun olarak kadınların kendilerine destek olmaktan başka yolları da kalmamaktadır.

Hareket yoksunluğu, yoksunluk kategorisinin alt kategorilerinden ikincisini oluşturmaktadır. Zira ağır bakım yükü, desteksiz bakım veren kadınların hareket serbestisinin sınırlanmasına ya da bütünüyle ortadan kalkmasına neden olmaktadır. Bakım veren kadınların ev dışıyla ilişkileri, zaman kullanımı sonuçlarıyla örtüşen bir biçimde çoğunlukla acil durumlarla ve bakım ve ev işleriyle ilgili gereksinimlerin karşılanması amacıyla sınırlı kalmaktadır. Kadınların böyle bir zamanı ev dışında geçirebilmeleri için ev içinde büyük düzenlemeler yapmaları gerekmekte ancak bu, evde kalan bakım verdikleri kişi için kaygı duymalarını engelleyememektedir.

Evde bakım veren kadınlardan yalnızca çok azı, zorunluluk hallerinin dışında da bakım alan kişinin fiziksel ve psikolojik durumunun yanı sıra yaşanan evin ve çevrenin bunu mümkün kılacak düzenlemelere sahip olması durumunda ev dışına çıkabilmektedirler. Ancak bakım veren kadınlar, ev içinde olduğu gibi ev dışında da çoğunlukla bakım verdikleri kişilerle desteksiz bırakıldıkları için bakım verdiği kişiyle evin dışında geçirdiği süre, kadın açısından en az evin içindeki kadar yoğun ve yorucu yaşanmaktadır. Ancak bakım alan kişinin durumu ve çevresel etkenlerin uygun olmaması durumunda, bakım veren kadınlar kadar bakım alan kişiler de evin içine hapsedilmektedir.

Evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerde bakım veren kadınların neredeyse bütün zamanlarını alan bakım ve ev işleri nedeniyle tek yaşam alanları haline gelen evlerini, bir özgürlük alanı olarak değil, kendilerine yabancılaştıkları bir zorunluluklar alanı olarak deneyimledikleri görülmüştür. Kadının yaşamının evle sınırlanması, ağır bakım işleri ve ev işlerinin yanı sıra evde bakım uygulamasının kriterleri arasında yer alan, “yedi gün yirmi dört saat tüm ihtiyaçlarının en az sekiz saat bir arada bulunarak

karşılanması gerekliliği” nedeniyle de yaşanan bir durum haline gelmektedir. Tüm bu nedenlerle ev dışıyla olan ilişkileri oldukça sınırlı olan kadınlar, çoğunlukla kamusal alanı da tanımamaktadırlar.

Evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerde ağır bakım yükü, bakım veren kadınların sağlıklarını olumsuz etkilediği için sağlık yoksunluğu, yoksunluk kategorisinin üçüncü kategorisi olarak belirlenmiştir. Bakım süreci içinde kadınlar gerek ruh sağlıklarını, gerek sosyal sağlıklarını gerekse bedensel sağlıklarını yitirmektedirler. Yitirdikleri gerçekte yaşamlarının bütünü olan kadınlar açısından stressiz bir yaşam mümkün olmadığından, uzun süreli depresyon da kaçınılmaz olmakta, yaşadıkları ruhsal sorunlar ise beraberinde bedensel sağlık sorunlarını da getirmektedir. Kadınların pek çoğu sağlık sorunu yaşamakla birlikte, pek azı teşhis ve tedavi için sağlık hizmetlerinden zamanında yararlanabilmektedirler. Öyle ki, kadınlar, bakım verdikleri kişiler için bir sağlık kuruluşunda bulunmalarına rağmen, kendi sağlık sorunlarını geri plana atmak zorunda kalmaktadırlar. Tedavi olabilen az sayıda kadın ise tedavi öncesinde ev içinde bakım ve ev işleriyle ilgili gerekebilecek her türlü düzenlemeyi yapmak zorunda kalmaktadırlar. Tedavi süreci, kadınların çoğu zaman kendilerine ayırabildikleri tek özel zamanı oluşturmaktadır. Sağlık alt kategorisinde ortaya çıkan çarpıcı bir diğer sonuç da bakım veren kadınların, sağlık sorunları nedeniyle bakıma gereksinim duyar hale gelmekten kendilerinden çok, böyle bir durumda ortaya çıkacak bakım boşluğu nedeniyle bakım verdikleri kişiler için endişe etmekte olduklarıdır. Ancak ağır ve uzun süreli bakım işlerinin desteksiz üstlenilmesi, bakım veren kişilerin zaman için bakıma ihtiyaç duyan kişiler haline gelmesini kaçınılmaz hale getirerek, evde bakımı kısır döngüye dönüştürmekte, bu haliyle uygulama da bakım ihtiyacı olan insanlar üretmektedir.

Uyku yoksunluğu, yoksunluk kategorisinin alt kategorilerinden dördüncüsünü oluşturmaktadır zira evde bakımdan yararlanan hanelerde ağır bakım ihtiyaçları, bakım veren kadınların uykuya ayırdıkları zamanı büyük ölçüde düşürmektedir. Zaman kullanımı sonuçlarına göre evde bakımdan yararlanan hanelerde erkekler bir günde toplam zamanlarının %35,1’ini uyku için ayırırken, kadınlar yalnızca %15,3’lük bir oranda uykuya zaman ayırabilmektedirler. Zaman kullanımı sonuçlarıyla tutarlılık

gösteren bir biçimde derinlemesine görüşmelerden de kadınların uyku süre ve düzenlerinin, bakım verdikleri kişinin uyku durumuna bağlı olduğu ortaya çıkmıştır. Süreğen ağır bakım gereksinimine, bakım alan kişinin ortaya çıkan başka sağlık sorunlarının yol açtığı acil bakım ihtiyaçları da eklendiğinde bakım gereksinimlerini karşılayan kadınların uyumaya zaman ayırmaları neredeyse imkansız hale gelmektedir. Ancak kadınlar, her ne kadar uyku yoksunluğu yaşasalar da her gün aynı enerjiyle bakım ihtiyaçlarını karşılamak zorundadırlar. Böylece kadınların bütün yaşamları bakım ihtiyaçları doğrultusunda şekillendiğinden, bakım işlerinin sebep olduğu zorlu yaşam koşullarının bizzat kendisi de kadınların uyku yoksunluğu yaşamalarına yol açmaktadır.

Özel ve sosyal yaşam yoksunluğu, yoksunluk kategorisinin beşinci ve son alt kategorisini oluşturmaktadır. Zaman kullanımı araştırmasına göre erkekler, bakım veren kadınlardan yaklaşık üç kata kadar fazla bir zamanı, sosyal yaşam etkinliklerine katılım için ayırabilmektedirler. Kadınların ise gerek özel ilişkileri gerekse sosyal ilişkileri, bakım işleri üzerinden şekillenmektedir. Öyle ki kadınlar yaşadıkları bu yoksunluğun en somut halini, yaşamlarında yakın bir arkadaşla duyulan özlemle dile getirmektedirler. Bakım veren pek çok kadın özel ve sosyal yaşama katılım olanaksızlıklarını ağır bakım zorunluluğu olmayan kadınların olanakları üzerinden değerlendirmektedirler. Derinlemesine görüşmelerde ortaya çıkan bir sonuç da çok az sayıda kadının sınırlı zaman ayırabildikleri yürüyüş yapma, kitap okuma ve komşularla görüşme gibi etkinlikleri özel ve sosyal yaşam etkinlikleri arasında saymalarıdır. Ağır bakım yükünün yanı sıra evde bakım uygulamasının gerekleri de, bakım veren kadınların bu türden bir yoksunluğu yaşamalarına neden olmaktadır.

Kadının esas bakım veren olması nedeniyle ücretli çalışmayı yarıda kesmesi ya da hiç katılamaması nedeniyle kadın emeğinin metalaştırılması sorunu, evde bakım pratikleri teması altında yer alan ikinci kategoriyi oluşturmaktadır. Evde bakımdan yararlanan hanelerde pek çoğu çalışmayan 344 kadından yalnızca ikisi emekli olduğu için gelir getirici bir işte çalışmamaktadır, 256 kadının ise ücretli çalışmaya katılmama gerekçesini bakım oluşturmaktadır. Bu nedenle zaman kullanımı araştırması sonucu da kadınların günde yalnızca toplam zamanlarının %0,3 oranında bir zamanı ücretli çalışmaya ayırabildiklerini göstermektedir. Zira bakım ihtiyacının söz konusu olduğu

pek çok hanede bakım işlerine ayrılan zaman, kadınların ücretli çalışmaya katılımını olanaksızlaştırmaktadır. Güvenilir bakım kuruluşlarının yokluğu ise bakımın fiziksel boyutu kadar duygusal boyutunu da desteksiz üstlenen kadınlar için gelir getirici işlerini bırakmayı zorunlu kılmaktadır. Bakım veren kadınların, gelir getirici bir çalışmaya katılamaması, onların bir yandan ücretli çalışan erkeklere ekonomik bağımlılığının sürmesine, diğer yandan ise erkeklerin, kadının ev içindeki emeğini görmezden gelmesine neden olmaktadır.

Yoksullaşan kadın kategorisinin alt kategorilerinden ilkini, ücretsiz çalışmaya ilişkin deneyimler oluşturmaktadır. Zira derinlemesine görüşmeye katılan kadınların yarıya yakını ev içinde bir aile üyesinin ağır bakım ihtiyacı ortaya çıkmadan önce ücretli çalışmaya katılmışlardır. Dolayısıyla kadınların, bugün bakım veren kişi olma konumlarını değerlendirirken geçmişteki bu deneyimlerinden faydalandıkları görülmüştür. Bu değerlendirmelerde öne çıkan sonuçlardan ilki, kadınların gelir getiren ev ve bakım işleri ile ev içinde karşılıksız olarak yaptıkları işleri, bozulan ruhsal, bedensel ve sosyal sağlıkları üzerinden kategorik olarak birbirinden ayırdıklarıdır. Nitekim bu sonuç, bakım işleri kategorisinde ortaya çıkan, kadınların ev içi çalışmayı, ücretli çalışmadan daha emek yoğun bir çalışma olarak kabul ettikleri sonucuyla da örtüşmektedir. Dolayısıyla kadınlar aynı işleri ücretli olarak yapma ile ücretsiz olarak ev içinde yapma arasında fark görmektedirler.

Ortaya çıkan bir başka sonuç, daha geniş kapsamlı yapılan niceliksel araştırma sonuçlarıyla uyumlu bir biçimde kadınların gelir getirici işlerini bakım işleri nedeniyle bırakmak zorunda kaldıklarıdır. Kadınlar, bakım alanında bütünüyle yalnızlaştırılmalarının sonucu olarak bir yandan kendi istekleri dışında istihdamdan kopmakta, öte yandan bakım işlerini kadının işi olduğunu varsayan eril zihniyet istihdam alanında kadının karşısına işe alımlarda dezavantaj olarak ve daha sıklıkla işten çıkartılmanın örtük gerekçesi olarak çıkmaktadır. İstihdam alanında bakım izinleri konusunda herhangi bir düzenlemenin bulunmaması da acil bakım ihtiyaçlarının söz konusu olduğu durumlarda sorun yaratmaktadır.

Evde bakım vermeye başlamadan önce ücretli çalışmaya katılma deneyimi olsun olmasın, bütün kadınların gelir getirici bir işte çalışmaya ilişkin değerlendirmeleri ve

atfettikleri değerler bulunmaktadır. Bu nedenle yoksullaşan kadın kategorisinin, alt kategorilerinden bir diğerini ücretli çalışmaya ilişkin düşünceler oluşturmaktadır. Bu alt kategoride ortaya çıkan sonuçlardan biri kadınların ücretli çalışmayı, kadın ile erkek arasında varolagelen işbölümünü dönüştürebilecek ve aslında yaşamlarını değiştirecek bir güç olarak görmeleridir. Zira kadınlar, gelir getirici bir iş yapmanın bir yandan kendi emeklerini görünür kılarak, erkeklerin ev içi işlere katılımını sağlayacağını, diğer yandan ücretli çalışan erkeklere bağımlılıklarını ortadan kaldıracağını düşünmektedirler.

Bu alt kategoride ortaya çıkan diğer sonuçlar ise, kadınların ücretli çalışma ile sosyal haklara sahip olmayı, sosyal yaşama katılım olanağına sahip olmayı, özgüven sahibi olmayı ve dolayısıyla güçlü olmayı özdeşleştirdikleridir. Ancak kadınların ücretli çalışmayla işaret ettikleri, güvencesiz, düşük ücretli ve insan onurundan uzak işler değildir zira kadınlar güvencesiz, esnek çalışmanın kendilerine sözünü ettikleri faydaları geçici süreliğine sağlayabileceğini, uzun vadede ise güvencesizliğin kaçınılmaz olduğunu farkındadırlar.

Evde bakım pratikleri teması altında yer alan son kategoriyi, kadınların yaşama dair özlemleri oluşturmaktadır. Bir yandan evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerde ağır bakım işlerinin, yaşamlarına çizdiği sınırlar, kadınların istemedikleri bir yaşama zorlanmalarına neden olmakta, diğer yandan kendi istemleri dışında çizilen bu sınırların ötesinde bir yaşama özlem duymaktadırlar. Varlık nedenleri bakıma indirgenen, yaşamları bakıma endekslenen kadınların yaşama dair geliştirdikleri özlemler, geçmişe dair öğrenim görme, meslek sahibi olma, ücretli çalışmaya katılma gibi olanaklardan yoksun bırakılmaya dair pişmanlıklarla şekillenmektedir. Ancak bununla birlikte kadınların geleceğe ilişkin büyük umutlar taşıdığını söylemek de mümkün değildir. Kadınların yaşama dair en büyük isteklerini yalnız kalma ve kendilerine dönebilmek oluşturmaktadır. Ancak kadınların kendileri için kurguladıkları bu yaşamda temel özlemlerini, aynı zamanda yaşamlarındaki belirsizliği ortadan kaldıracaklarına inandıkları, bakım verdikleri kişiler için alternatif bakım hizmetleri oluşturmaktadır.

Dördüncü Tema: Alternatif Hizmetler

Kadınların yaşamlarındaki tek karşılığı nakdi yardım olan evde bakım uygulaması, cinsiyetçi işbölümünü sönümlemediği gibi bakım veren kadınların yoksunluklarını da giderememektedir. Bu nedenle derinlemesine görüşmelerden ortaya çıkan son tema, bakım verenler kadar bakıma gereksinim duyan engelli bireylerin de bakım kaynaklı yoksunluklarını ortadan kaldıracak alternatif hizmetler olarak ortaya çıkmıştır.

Bakıma dair alternatif hizmetlerin ilk kategorisini, bakımı aile dışına çıkartacak hizmetler oluşturmaktadır. Zira ağır bakım yükünün her koşulda aile içinde karşılanması varsayımıyla uygulamaya koyulan hizmetlerin gerek bakım alanların gerekse bakım verenlerin temel haklarının korunarak insansal olanaklarını gerçekleştirebilmeleri ve geliştirebilmeleri için yeterli olmadığı yapılan derinlemesine görüşmeler sonucu ortaya çıkmıştır.

Bakımın aile dışına çıkartılmasına yönelik değerlendirilen ilk uygulama bakımın piyasalaştırılmasıdır. Derinlemesine görüşmelerde özel bakım ve eğitim kuruluşlarına ilişkin yapılan değerlendirmelerden bakımın aile dışına çıkartılması kategorisinin ilk alt kategorisi, bakımın piyasalaştırılması olarak belirlenmiştir.

Bu alt kategoride ortaya çıkan sonuçlardan ilki, özel sektöre ait kuruluşlar için duyulan güvensizlik nedeniyle her ne kadar devlet destekli olursa olsun özel bakım merkezlerinin, evde bakım uygulamasına alternatif oluşturacak gerçekçi bir hizmet olarak kabul edilmediğidir. Ortaya çıkan bir diğer sonuç, bakım kuruluşlarının olduğu gibi özel eğitim merkezlerinin de gerek ders saatlerinin yetersiz olması gerek denetimsizlik gerekse eğitim hakkından çok, kazancı odak almış olması nedeniyle engelli bireylere yönelik güvenilir bir hizmet modeli olarak kabul görmediğidir. Dolayısıyla bakımın piyasalaştırılarak aile dışına çıkartılması, ekonomik yoksunluk içinde bulunan ihtiyaç sahipleri açısından gerçekçi bir hizmet modeli ortaya koymamaktadır.

Bakımın piyasalaştırılmasına, özel bakım ve eğitim kuruluşları üzerinden getirilen eleştirilere kendi bakım deneyimlerinin kendilerine kazandırdığı kalifikasyonla

emeklerinin metalaştırılabileceği kamusal bakım ve eğitim kuruluşlarının yaygınlaştırılması ve ulaşılabilir kılınması önerileri eşlik etmektedir.

Bakımın aile dışına çıkartılmasının ikinci alt kategorisini, kamusal bakım ve eğitim kuruluşları oluşturmaktadır. Bu alt kategorinin ilk boyutunu, çocuk ve gençlerin bakımı ve eğitimi için hizmet veren ya da hizmet vermesi beklenen kamusal kuruluşlar oluşturmaktadır. İkinci boyutta ise yetişkinler için sunulacak kamusal bakım kuruluşları yer almaktadır.

Bakıma gereksinim duyan engelli çocuk ve gençler söz konusu olduğunda ortaya çıkan sonuçlardan ilki, bakım verenlerin olduğu kadar bizzat bakıma gereksinim duyanların yüksek yararı için de kamusal kuruluş desteğinin bir ihtiyaç olarak görünür hale geldiğidir. Zira bakım verenlerin kendilerini yenileyebilecekleri ve insansal olanaklarını geliştirebilecekleri bir zamanı kendilerine ayırabilmeye ihtiyaçları bulunmaktadır. Öte yandan bakımın yalnızca ve sürekli olarak ev içinde sağlanması, bakım ihtiyaçlarının karşılanmasını bakım alan kişi açısından da temel düzeyle sınırlamaktadır. Bu nedenle bakıma gereksinim duyan çocuk ve gençlerin, tam gün ya da yarım gün bakım desteği alabilecekleri ve ihtiyaç duyulduğunda geçici süreyle konaklayabilecekleri bakım kuruluşlarına gereksinim bulunmaktadır. Bu kuruluşların bakıma ihtiyaç duyan bütün çocuk ve gençlerin hak sahipleri olarak zamanlarını kaliteli geçirebilecekleri, eğitim ağırlıklı bakım hizmetleri sunması gerekliliği de derinlemesine görüşmelerde ortaya çıkmıştır. Dolayısıyla kamusal bakım ve eğitim kuruluşlarının varlığı kadar, hizmet felsefesi ve niteliği de bu hizmetlerden yararlanabilmek için önemli bir koşul olarak ortaya çıkmaktadır.

Varolan olanak ve hizmetlerden engelli bireylerin sosyal adalet ilkeleri doğrultusunda yararlanamadıkları değerlendirildiğinde de büyük bir ihtiyaç olarak ortaya çıkan bu kamusal bakım ve eğitim kuruluşlarının aynı zamanda geleneksel aile ilişkileri içinde karşılanamadığı gibi ideal olarak da kabul görmeyen enformel bakım desteği yerine tercih edildiği ortaya çıkmıştır. Kamusal bakım ve eğitim kuruluşlarının varlığı, gelecekte ailevileştirmeye karşılanamayacak olan bakım ihtiyaçlarına yanıt verilmesi ve böylelikle geleceğe ilişkin söz konusu kaygıların sönümlenmesi için de bir gerekliliktir.

Gündüzlü bakım ve eğitim kuruluşlarına duyulan ihtiyaçla birlikte yatılı bakım kuruluşlarının, bakıma gereksinim duyan engelli çocuk ve gençler için yalnızca acil ve süreli durumlar ile bakım ihtiyacına eşlik eden barınma sorununun ortadan kaldırılması için sunulacak daha uzun süreli alternatif bir hizmet olarak varolması gerektiği de bu boyutta ortaya çıkan bir başka sonuçtur.

Kamusal bakım kuruluşları alt kategorisinde bakıma ihtiyaç duyan kişinin yetişkin olması durumunda da, yarım ya da tam günlük yararlanılabilecek kamusal gündüzlü bakım kuruluşlarının evde bakım uygulaması yerine tercih edilebilir bir hizmet olarak sunulması gerekliliği ortaya çıkan ilk sonucu oluşturmaktadır. Yatılı bakım kuruluşları ise gerek toplumsal değer yargıları nedeniyle gerekse yatılı bakım kuruluşlarına dair oluşan önyargılar nedeniyle sürekli bakım sağlayacak bir hizmet olarak tercih edilmemektedir. Ancak yatılı bakım kuruluşlarına, kimi durumlarda geçici süreli barınma ve bakım hizmeti sağlayacak kuruluşlar olarak ihtiyaç duyulduğu ortaya çıkan diğer bir sonucu oluşturmaktadır.

Bakım alan kişinin bakım kuruluşlarından yararlanmasının mümkün olmaması durumunda, kişinin evde bakımının gerçekleştirilmesinin gerek bakım alanları gerekse bakım verenleri yoksunlaştırmayacak bir seçenek olarak düzenlenmesi gerekliliği nedeniyle ikinci kategoriyi, bakıma ilişkin alternatif ailevileştirme düzenlemeleri oluşturmaktadır.

Bakımın ailevileştirilmesi kategorisinde yer alan alt kategorilerden ilkinin bakıcı desteği oluşturmaktadır. Evde bakım uygulamasının, alternatif hizmet modellerinin içinde seçimlik bir hizmet olarak düzenlenmesine yönelik ortaya çıkan ilk sonuç, bakıcı desteğinin ev içinde bakım veren ve alan kişinin ihtiyaçları doğrultusunda, uzun ya da kısa süreli profesyonel bakıcı desteği biçiminde sağlanması ile bu desteğin, gönüllülük üzerinden organize edilmesi olarak ortaya çıkmıştır.

Bakıcı desteği hizmetine yönelik ortaya çıkan bir başka sonuç ise evde bakım uygulamasının bir seçeneği olarak düzenlenmesini değil, bu uygulamayı ortadan kaldırarak, bakımın ev içinde aile üyesine devrini sonlandıracak bir hizmet olarak planlanması gerekliliğidir. Buna göre, bakım veren kadınlar kendileri yerine evde

bakımı düzenli olarak gerçekleştirilecek bir bakım verenin istihdam edilerek görevlendirilmesi ya da bakım ücretinin, bakım hizmetini sunacak bir bakım verenden satın alınmasını sağlayacak oranda arttırılması talebinde bulunmaktadır.

Bakımın ailevileştirilmesi kategorisinde yer alan alt kategorilerden ikincisini ekonomik ve sosyal haklar oluşturmaktadır. Evde bakım uygulamasından yararlanan hanelerde bakım veren kadınlar, mevcut koşullarda kendilerini ücretsiz aile işçisi olarak yaptıkları işi ise kayıt dışı çalışma olarak görmektedirler. Bu nedenle bakım emeğinin görünür kılınması ve karşılıklandırılması için uygulamanın, ekonomik ve sosyal haklarla ilişkilendirilmesi gerekmektedir.

Söz konusu ekonomik hak talebi kapsamında tartışılabilir sonuçlar, evde bakım uygulamasıyla ödenen bakım ücretine ilişkindir. Bakım ücretinin hem bakım alana ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için hem de bakım veren kişiye emeği karşılığında yapılacak ödemeler biçiminde düzenlenmesi, eve giren gelirden ve bakım veren kişinin ücretli çalışmaya katılımından bağımsız olarak yapılması talepleri bulunmaktadır.

Sosyal haklar bağlamında ise daha çok, bakım veren kadınların verdikleri emeğin karşılığı olarak sosyal güvenlik sistemine dahil olmaları talebi görülmektedir. Ancak prim ödeme koşulunun uygulanmasının, halihazırda bakım veren kadınları, hane için önemli bir gelir olan bakım ücretinden bunu ayırarak yapmalarının mümkün olamaması, bakım ücretinin tasarrufunun kendilerinden çok, evde yaşayan erkek aile üyelerinde olması ya da eşleri üzerinden sigortalı olmaları ve emekliliğin ise yaşları itibarıyla mümkün olmadığını düşünmeleri gibi nedenlerle sistem dışı bırakacaktır. Sosyal haklar kapsamında değerlendirilecek bir diğer sonuç ise emeklilik hakkının, kadınların yaşı ve bakım verdikleri süre göz önünde bulundurularak erken emekliliğe imkan tanıyacak biçimde düzenlenmesidir.

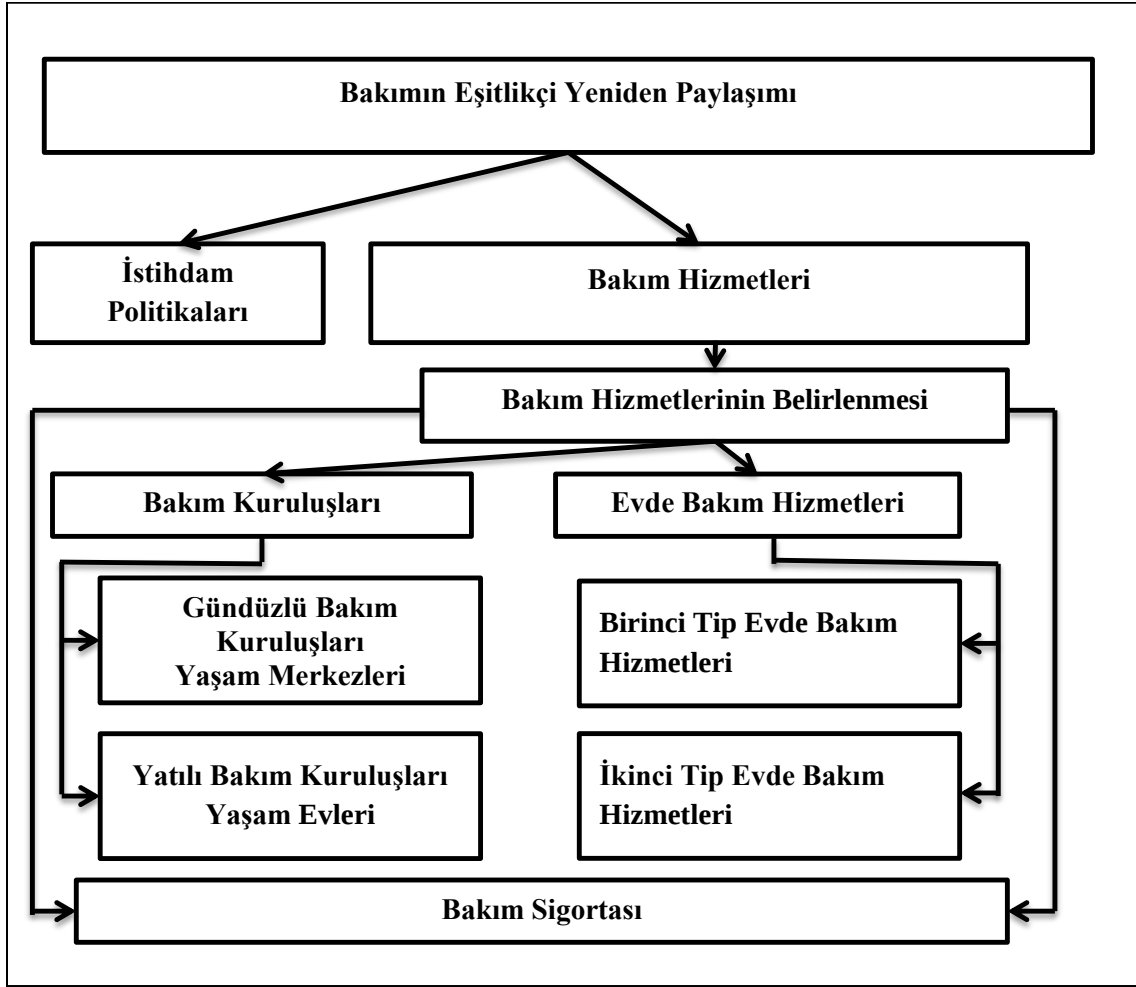
5.2. ÖNERİLER

Bu araştırmanın temel sonucu, bakımı ailevileştiren bir politika uygulaması olarak evde bakımın, alternatif hizmetlerin yokluğunda kadının konumunu bakım veren biçiminde sabitleyerek, hem kamusal alanda hem de ev içinde kadın ile erkek arasında varolan

eşitsiz güç ilişkilerinin sürmesinin yanı sıra bakımın değerinin de görünmez kalmasına neden olmaktadır. Zira erkeklerin, değersiz ve kadına ait bir sorumluluk olduğunu düşündükleri bakım işlerine katılımının oldukça sınırlı olması, kadınların iş yüklerini arttırdığı gibi bu iş yükü, kadınların kişisel bakım, ilgi ve gelişim etkinliklerine ve ücretli çalışmaya zaman ayırmalarını da olanaksız hale getirmektedir.

Bu temel sonuç üzerinden kurgulanan önerilerin odağını ise bakım işlerinin kadınlar aleyhinde şekillenen eşitsizliklerin parçası olmaktan çıkartılması oluşturmaktadır. Bakım alanında cinsiyetçi işbölümünün dönüşümünü gerektiren bu odak, devletin ve erkeklerin, kadınlar kadar bakım işlerinden sorumlu oldukları kabulünü yaygınlaştıracak ve aynı zamanda bakımın değerini görünür kılan politika ve hizmetlerin düzenlenmesi amacını içermektedir. Nitekim belirlenen bu amaç sosyal çalışmanın, sistemden kaynaklı sosyal sorunlarla ve eşitsiz güç ilişkileriyle mücadele edilerek, insanların iyilik hali için koşulların dönüştürülmesi hedefiyle de ilişkilidir. Bu nedenle öneriler, sosyal çalışmanın özellikle sosyal adalet, yurttaşlık, birlikte çalışma, kendi kaderini tayin ve güçlendirme değerleriyle bağlantısında getirilmiştir.

Kadınların maruz kaldığı eşitsizlik ve adaletsizliklerin ataerkil kapitalist sistemin ürünü olması nedeniyle, yasal ve örgütsel yapının dönüşümüne ilişkin öneriler, kadınların baskılanmasının temelinde yer alan yapısal sorunları kaçırdığı noktada eksik ve temelsiz kalacaktır. Bu nedenle hizmetlere ilişkin olarak getirilen düzenleme ve değişiklik önerilerinin arka planında, sosyal ve politik perspektifin dönüştürülmesi gerekliliği yer almaktadır. Bu doğrultuda geliştirilen önerilerin başında bakıma ilişkin hizmetler yer almaktadır. Ancak araştırmada ortaya çıkan; bakım yükünün, kadının ücretli çalışmaya katılımının önünde bir engel oluşturduğu ölçüde, ücretli çalışmaya katılamayan kadınlar açısından bakım işlerini erkeklerle paylaşmanın da mümkün olamadığı sonucu, kadınların ücretli çalışmaya katılımına ilişkin önerilerde bulunmayı gerekli kılmaktadır. Bu gerekçelerle araştırmanın önerileri şöyle şematize edilmiştir.

Şekil 5: Araştırma sonuçlarından çıkartılan temel öneriler

İstihdam Politikaları

Ücretli çalışma, erkekler açısından bakım işlerine katılmamanın bir gerekçesi olarak görülürken, gelir getirici bir işte çalışmıyor olmak, yalnızca kadınların bakıcı olarak konumlandırılmalarını normalleştirmektedir. Böylece ataerkil sistemde güç sahibi olan erkekler karşısında, ezilen grup olan kadınlar için de sosyal adaletin sağlanabilmesinin bir yolu olarak ücretli çalışmayı kadınlar açısından da mümkün kılacak koşulların oluşturulması gerekmektedir.

Kadının ücretli çalışmaya katılımı, bakım yükünü kendiliğinden azaltmasa da, erkekler tarafından paylaşılmasını sağlayacak bir potansiyel taşımaktadır. Ancak bu potansiyelin

gerçekliğe taşınması ve ev içinde şekillenen toplumsal cinsiyet rollerinde değişim yaratılabilmesi için kadınların düşük ücretli, güvencesiz işlerde değil, cinsiyetçi işbölümünün yeniden üretimine hizmet etmeyecek, erkeklere ekonomik bağımlılık riskini ortadan kaldıracak ve kadının gelir düzeyini arttıracak işlerde istihdam edilmeleri gerekmektedir. Bir başka deyişle ücretli çalışmaya katılımın, beraberinde sosyal adaleti getirebilmesi için, kadınlar açısından her ne olursa olsun gelir getirici bir işte çalışma değil, kadının sosyal ve ekonomik durumunun iyileştirilmesini sağlayacak bir çalışmanın gerçeklik bulması gerekmektedir. Böyle bir istihdam biçiminin kadın açısından olanaklı kılınması ise yine kaçınılmaz olarak bakım işlerinin, erkekler ve devlet tarafından kadınlarla paylaşımına bağlıdır.

Bakımın istihdam alanında kadın açısından bir dezavantaj haline gelmesini engellemek için erkeklerin bakım sorumluluklarını almalarını sağlayacak kültürün ve pratiğin gelişimi amacının istihdam politikalarına yansması gerekmektedir. Bu nedenle İş Kanunu'nda yapılacak düzenlemeyle doğum izinlerinden başlanarak, ortaya çıkan acil bakım ihtiyaçları ile uzun süreli bakım ihtiyaçlarının karşılanmasında erkeklerin de kadınlar kadar sorumlu oldukları kabulüyle bakım izinleri düzenlenmelidir. Bu düzenleme İsveç ve Almanya'daki uygulamalara benzer biçimde, ortaya çıkan acil bakım ihtiyacına yönelik olarak, talep etmeleri halinde ücretli işte çalışan kadın ve erkeklerin kullanabilecekleri izinler ile ücretli çalışma sürelerinin tercihe bağlı olarak kısaltılabilmesi hakkını ve bu süre içinde çalışanların işten çıkartılmaya karşı kanunla korunmasını içermelidir.

Bakım işlerinin eşit paylaşımı doğrultusunda bir dönüşüm yaratabilmesi için bakım izinlerinin, ücretli ve devredilemez izinler olarak düzenlenmesi önemlidir. Aksi halde, erkeklerin mevcut istihdam koşullarında kadınlardan daha yüksek ücretlerle çalışıyor olmaları nedeniyle, bakım izinlerinin kadınlar tarafından kullanılması beklenti ve pratiğinde bir dönüşüm gerçekleşmesi zorlaşacaktır. Ancak çalışma sürelerinin kısaltılması düzenlemesinde de gün yüzüne çıkabilecek benzer bir handikabın ortadan kaldırılması da yine, yukarıda ele alındığı üzere ücretli çalışan kadınların erkeklerle eşit işlerde, eşit ücret karşılığında çalışmalarının olanaklı hale getirilmesine bağlıdır.

Bakım Hizmetleri

Ev içindeki bakım işlerini azaltacak ve buna harcanan emek zamanı düşürecek olan nitelikli ve ulaşılabilir bakım hizmetlerinin varlığı, erkeklerin ev içindeki bakım işlerine katılımının ve sosyal adaletin sağlanmasında etkili bir rol oynayabilir. Ancak araştırmada ortaya çıktığı üzere, evde bakım uygulaması ne bakım işleri için verilen emeği görünür kılmaya yetmekte ne de kadınların bakıma dair tüm sorumlulukları yalnız üstlenmek zorunda kaldıkları pratikte bir değişim yaratmaktadır. Bu nedenle bakıma ilişkin hizmetlerin, bakıma gereksinim duyan kişinin insansal olanaklarını gerçekleştirebilmesini ve geliştirebilmesini amaç edinirken, ikinci kişileri bakım yükü nedeniyle yoksunlaştırmayacak biçimde aile ile devlet arasında daha dengeli paylaşılacak biçimde düzenlenmesi gerekmektedir. Bütün ihtiyaç sahiplerini kapsayacak nitelikli, ulaşılabilir, toplumsal cinsiyet körü olmayan alternatif bakım hizmetlerinin düzenlenmesi, evde bakım uygulamasının devletin bakım konusundaki sorumluluğunu, ailelere devrederek, bakımın evde gerçekleştirilmesinin sağlanması amacıyla sunulduğuna ilişkin oluşan haklı yargının dönüştürülmesi için olduğu kadar, yurttaşlık haklarının her bir yurttaşa sağlanması ideali için de bir gerekliliktir. Bu nedenle bakım hizmetleri ile hizmet alanlar arasındaki ilişkinin kurulmasından, hizmetlerin sunumuna ve takibine dek tüm aşamalarda söz konusu hizmetlerin hak temelli olduğu kabulünün bir politika anlayışına dönüştürülmesi gerekmektedir.

Bakım Hizmetlerinin Belirlenmesi

Söz konusu anlayış değişikliğinin gerekçelik kazanması için ilk aşamayı, hizmetlerden yararlanmak amacıyla girilen ve son derece caydırıcı bir sürece dönüşen başvuru sisteminin değiştirilmesi oluşturmalıdır. Bunun için bürokratik işlemleri azaltmak ve hizmet sunumunu hızlandırmak amacıyla oluşturulan Merkezi Nüfus İdare Sistemi (Mernis) üzerinden ulaşılacak bilgiler doğrultusunda engeli bulunan bireyler ile yaşlı hizmetleri kapsamında belirlenen yaş olması bakımından 60 yaş ve üzeri tüm bireylerin bakım ihtiyacının tespitine yönelik olarak inceleme yapılmalıdır. Kaza ve hastalık gibi nedenlerle sonradan ortaya çıkan ve Mernis üzerinden ulaşılamayacak bakım ihtiyaçlarının değerlendirilmesi için ise başka hiçbir belge istenmeksizin yapılacak başvurunun ya da ihbarın yeterli olması gerekmektedir.

Hizmetlerin planlanmasında, sosyal çalışmanın hizmet alanın katılımının sağlanması anlamına gelen birlikte çalışma değeriyle uyumlu biçimde, bakıma gereksinim duyan kişi ile bu ihtiyaç nedeniyle yaşamı etkilenen diğer kişilerin de katılımıyla ihtiyaca yanıt olacak en uygun bakım hizmetine karar verilmelidir. Sosyal çalışmacıların içinde yer aldığı çok disiplinli ekiple oluşturulması gereken bakım hizmetleri değerlendirme heyeti tarafından gerçekleştirilecek değerlendirme sürecinde ise Almanya'daki uygulamaya benzer biçimde vücut bakımı, beslenme, hareketlilik ile ev işlerinin idaresi üzerinden engelli bireyin bakım gereksinimi tespit edilerek, bakım hizmetlerinin planlanması gerçekleştirilmelidir.

Bakım Kuruluşları

Bakım hizmetlerinde gerçek bir seçimin söz konusu olabilmesi ve hizmet alanın kendi kaderini tayin edebilmesi için alternatif hizmetlerin varlığına gereksinim bulunmaktadır. Bu noktada önemli olan, gereksinim içindeki kişinin tüm bakım ihtiyaçlarının ev içinde karşılanmasının mümkün ve sağlıklı bir yöntem sağlamadığı ve kişinin yüksek yararını korumadığı gerekçesiyle hane ve aile dışında da bakım hizmetlerinin sunulması gerekliliğidir. Bu nedenle alternatif bakım hizmetlerinin en önemli boyutunu kamusal bakım merkezleriyle sunulan yatılı ve gündüzlü bakım hizmetleri oluşturmaktadır. Kamusal bakım merkezleri, bakımın toplumsal yarar sağlayan bir iş olması nedeniyle devletin bu alandaki sorumluluğunu yerine getirmesi bakımından bir zorunluluktur. Bu sorumluluğun gerçekleştirilebilmesi için gerek gündüzlü gerekse yatılı bakım hizmetlerinin, ailenin temel işlevlerinden biri olarak bakımı gerçekleştirememesi nedeniyle 'muhtaç' ve 'mağdur' bir grup için sunuluyor olduğu kabulünden vazgeçilmelidir. Bu nedenle kamusal bakım ve rehabilitasyon merkezlerinden yararlanma şartlarını, ailesi olmayan veya bakımı ailesi yanında yapılamayan hallere indirgeyen Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü Özürlülerin Bakımı, Rehabilitasyonu ve Aile Danışmanlığı Hizmetlerine Dair Yönetmeliğin ilgili maddelerinde değişiklik yapılması gerekmektedir. Aksi halde kamusal bakım merkezlerinin, aileleri tarafından istenmeyen bireylerin terk ve izole edildikleri mekanlar olduğuna ilişkin toplumsal önyargıların önüne geçilerek, hizmet alanların

kendi kaderlerini tayin edebilmeleri için varolan kültürel engellerin ortadan kaldırılabilmesi de mümkün olmayacaktır.

Dolayısıyla yaşam merkezleri olarak adlandırılabilir ve bakıma gereksinim duyan tüm bireyler için ücretsiz ulaşım olanağının sağlandığı, tam gün ya da yarım gün gündüzlü hizmet sunan kamusal bakım tesislerine gereksinim bulunmaktadır. Söz konusu bu yaşam merkezlerinde bakıma gereksinim duyan bireylerin ruhsal, bedensel ve sosyal sağlıklarını hedefleyen sanatsal etkinliklere, açık-kapalı alan spor etkinliklerine, doğayla bütünleşme etkinliklerine ve toplumsal yaşam etkinliklerine katılabildikleri ve böylece hizmet alanların bir yandan kaliteli zaman geçirebilecekleri diğer yandan güçlenebilecekleri olanakların sağlanması gerekmektedir.

Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği tarafından belirlenen eğitim yaş aralığında bulunan çocuk ve gençler için bakım hizmetlerinin, eğitim ağırlıklı bakım hizmetleri biçiminde sunulması temel haklardan biri olan eğitim hakkının korunması açısından önemlidir. Bu nedenle farklı yaş gruplarında bulunan çocuk ve gençler için hizmet veren yaşam merkezlerinde bireysel olarak planlanan, alanda uzman ve yeterli sayıda personel tarafından verilecek olan temel ve mesleki eğitimlerle yaratıcılıklarının ve üretkenliklerinin artmasını, yeteneklerinin gelişmesini, öz bakım ve yaşam becerilerini kazanmalarını kolaylaştıracak ve böylece güçlenmelerine olanak tanıyacak eğitim odaklı bakım hizmetleri planlanmalıdır.

Bu merkezlerde aynı zamanda hem erkek hem de kadın ebeveynlere yönelik olarak aylık bilgilendirme toplantıları düzenlenmelidir. Düzenlenecek bu toplantılarla yapılacak bilgilendirmenin yanı sıra ebeveynlerin engelli çocuklarıyla doğru iletişim ve ilişki kurabilmeleri amacı da taşınmalıdır. Böylelikle bilhassa erkeklerin, engelli çocuklarıyla aralarında daha güçlü bir duygusal bağın kurulmasına da yardımcı olunabilir.

Gündüzlü bakım ve eğitim tesislerinin yanı sıra bakım ihtiyacının kendi evinin dışında karşılanmasını gerektiren acil durumlar için geçici veya bakım ihtiyacına eşlik eden barınma ihtiyacına yönelik uzun süreli yatılı bakım hizmeti sağlayan ve yaşam evleri olarak adlandırılabilir kamusal bakım merkezlerinin yaygınlaştırılması da önemlidir.

Ancak bu evlerin şehir merkezinden uzakta, kışla tipi kuruluşlar biçiminde olmaması, hizmet alanların yüksek yararına olacağı gibi, toplumsal önyargıların ortadan kalkmasını da kolaylaştıracaktır. Özellikle uzun süreli bakım ve barınma ihtiyacı bulunan engelli bireyler için sunulacak yatılı bakım hizmetleri, Engelli ve Yaşlı Hizmetleri Genel Müdürlüğüne bağlı olarak 2012 yılında hayata geçirilen yaşam evleri anlayışıyla düzenlenmelidir. Bu nedenle kuruluş tipi ortamdaki ziyade, az sayıda hizmet alanın bir arada yaşama olanağı bulunduğu ancak aynı zamanda kendilerine ait odalarının bulunduğu evler olarak düzenlenen yaşam evlerinin kapsamının, her yaştan engelli bireyler için hizmet verecek biçimde genişletilmesi önemlidir.

Bakıma gereksinim duyan engelli bireylerin acil ve geçici durumlarda ortaya çıkan barınma ihtiyacının karşılanmasına yönelik olarak sunulacak yatılı bakım hizmeti ise gündüzlü bakım tesislerinde-yaşam merkezlerinde bu ihtiyaca yönelik olarak yapılan düzenlenmelerle sağlanabilir.

Engelli bireylerin eğitimi ve bakımına yönelik hizmetlerin sosyal devlet olmanın gereği olarak, yurttaşlık hakkı bağlamında sunulması bir zorunluluktur. Sosyal çalışmanın özgürleştirici değerlerinden birine de işaret eden yurttaşlık, her bir yurttaşın, yaşamın her alanında tam katılımının sağlanabilmesi için gereken haklardan yararlanabilmeleri anlamını taşır. Bu nedenle devletin bu alandan çekilmesi nedeniyle engelli bireylerin ihtiyaçlarına yanıt olacak hizmetlerin sunumunda ortaya çıkan boşluğun piyasa tarafından doldurulacağı beklentisi, gerçekte kar anlayışının, sosyal bir hizmetin yerine ikame edilmesi anlamına gelecektir; zira piyasa, girdiği alanı fark etmeksizin doğası gereği maliyetleri düşürme, kârı ise maksimize etme kaygısıyla işler. Böylece engellilere yönelik olarak piyasada sunulan bakım ve eğitim hizmetleri aynı zamanda alt sınıftan hak sahipleri açısından ulaşılabilir olmadığı gibi, devlet eliyle bu hizmetlerin piyasadan satın alınması uygulaması da ulaşılabilirliği arttıracak gerçekçi bir çözüm sunmamaktadır. Bu nedenle engelli bireylere sunulan bakım hizmetine yönelik olarak özel bakım merkezlerinin; kamusal bakım merkezleri yerine ikame edilen kuruluşlar olarak değil ancak ve ancak alternatif kuruluşlar olarak varlığını sürdürmesi gerekmektedir. Engelli bireylerin eğitimi alanında yaygın olarak varlık gösteren özel eğitim ve rehabilitasyon merkezleri ise, kamusal eğitime yardımcı ve destekleyici

eğitim hizmetlerinin sunulduğu merkezler olarak düzenlenmelidir. Piyasa yönelimli bu hizmetlerin denetiminin ve ücretlendirilmesinin ise devletin müdahale sınırları içinde yer alması nitelik ve ulaşılabilirlik açısından önemlidir.

Toplum katılımının sağlanabilmesi için engelli olma hali nedeniyle sorun yaşayan kişilerin aktif olarak yer alacakları sivil toplum örgütlerinin bu alanda sorumluluk almasına gereksinim bulunmaktadır. Zira engelli bireylerin refahını sorun edinen politika ve hizmetlerin planlanmasında bir yandan devletin bu alandaki sorumluluklarının hatırlatılması için bir baskı mekanizması kurması, diğer yandan kamusal ve piyasa yönelimli hizmetlerin denetlenmesi işleviyle sivil toplum örgütleri önemli bir rol oynayabilir.

Kamusal Bir Alternatif Olarak Evde Bakım Hizmetleri

Kadının bakım emeğinin evde bakım uygulaması üzerinden değerlendirildiği bu araştırmanın önerileri arasında en geniş yeri, evde bakımın yeniden düzenlenmesine yönelik öneriler tutmaktadır. Pek çok handikabının yanı sıra ağır bakım yükü nedeniyle kaybettikleri sağlıklarının, bakım verenleri bakıma gereksinim duyar hale getirme riski ve yine bu ağır yük dolayısıyla bakım alan ile bakım veren arasında kurulan sevgi ilişkisinin dönüşümü, evde bakım uygulamasının bu haliyle sürdürülebilir olmadığı en açık kanıtıdır. Bu nedenle evde bakım uygulamasının, gerek bakım alan kişiyi gerekse bakım veren kişiyi bağımlı hale getirmeyecek ve yoksunlaştırmayacak, bakım alanlar kadar bakım verenleri de eve hapsedmeyecek, yalnızlaştırmayacak, özel ve sosyal yaşam olanaklarını ortadan kaldırmayacak seçimlik bir hizmet olarak düzenlenmesine ihtiyaç olduğu çok açıktır.

Bakım hizmetleri değerlendirme heyetinin, hizmet alanların düşünce ve kararlarını dikkate alarak yapacağı bir değerlendirme sonunda uygun bulunan evde bakımın, alternatif bir hizmet olabilmesi için, yalnızca nakdi yardım uygulaması olmaktan çıkartılması ve hane içindeki bakımı düzenlemekle birlikte kamusal bir hizmet olarak sunulması gerekmektedir. Bu nedenle evde bakım hizmetlerini konu edinen iki yönetmelik; 60 yaş ve üzeri yaşlı bireylerin bakımına yönelik olarak yaşlı hizmet merkezleri aracılığıyla ücret karşılığı sunulan gündüzlü bakım hizmetlerini ve

profesyonel bakıcı tarafından sunulan evde bakım hizmetlerini düzenleyen Yaşlı Hizmet Merkezlerinde Sunulacak Gündüzlü Bakım ile Evde Bakım Hizmetleri Hakkında Yönetmelik ile yoksulluk içindeki ağır engelli bireylerin evde bakımları karşılığında ödenen nakdi yardım olarak evde bakım uygulamasını düzenleyen Bakıma Muhtaç Özürlülerin Tespiti ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik birleştirilmelidir.

Yapılacak olan yeni düzenlemeyle evde bakım uygulamasının, bakım gereksinimi doğrultusunda ihtiyaç duyan tüm engelli bireylere yönelik olarak çeşitli bakım hizmetlerinin ve desteklerinin sunulduğu, daha kapsamlı bir hizmet biçimine dönüştürülmesi gereksinimi bulunmaktadır. Böylece, bir biçimiyle ev dışında sunulacak olan gündüzlü bakım hizmetlerine ek olarak gereksinim içindeki kişinin ev içinde de bakımının kolaylaştırılmasına yönelik hizmetler olarak ve diğer bir biçimiyle engelli bireylerin yüksek yararını gözetirken, onlara bakım verenlerin yoksunlaşmasına neden olmaması için sosyal ve ekonomik haklarla bağlantısı kurulmuş bir hizmet olarak evde bakımın yeniden düzenlenmesi gerekmektedir.

Birinci tip evde bakım hizmetleri; aynı zamanda gündüzlü bakım hizmeti sunan yaşam merkezlerinden yararlanan bakıma gereksinim duyan kişinin ev içi yaşamını da kolaylaştırmaya yönelik olarak ihtiyaç halinde evinde tıbbi bakım hizmetlerinin verilmesi, ev içinde gerekli fiziki düzenleme ve dekorasyonun sağlanması ve temizlik, yemek, alışveriş gibi ev işlerine yardımcı olunması türünden hizmetleri kapsamalıdır. Bununla birlikte kişinin yaşam merkezlerinde sunulacak hizmetlerden yararlanmasının uygun ve mümkün olmaması halinde Almanya’da uygulanan örneğe benzer bir biçimde bu merkezler aracılığıyla verilecek olan evde bakım hizmetlerinin, profesyonel bakım elemanları tarafından yapılacak günlük ziyaretlerle sunulan hizmetler biçiminde de gerçekleştirilmesi mümkün hale getirilmelidir.

Ataerkinin ürettiği eşitsiz güç ilişkileri içinde kadını ikincilleştiren ve güçsüz kılan bir etken haline gelen yeniden üretim işleri nedeniyle kadınlar açısından pek çok hakkın korunamadığı ve yaşama katılım olanaklarından yoksun bırakıldıkları ortadadır. Bakım işleri nedeniyle eğitim hakkı engellendiği için öğrenimini tamamlayamayan, öğrenimlerini tamamladıkları halde ücretli çalışmaya katılamayan kadınlara ‘borçlu

olunanı vererek⁷ bakım emeklerinin karşılıklılandırılması ikinci tip evde bakım hizmetlerinin ilkesi haline getirilmelidir. Ancak bakım yükü nedeniyle erkek karşısında dezavantajlı bir konumda yer alan kadın için söz konusu durumun yarattığı dezavantajların ortadan kaldırılması hedefinin palyatif olmaması önemlidir. Bunun anlamı, sunulan evde bakım hizmetlerinin kadının mevcut durumunda iyileştirme yaparken, aynı zamanda uzun vadede kadın aleyhine şekillenen eşitsizlikleri ortadan bütünüyle kaldıracak bir değişim hedefini içermesi gerekliliğidir. Bu nedenle evde bakım hizmetleri, bakımın kadın ile erkek arasında eşit paylaşımının sağlanarak bir yandan kadın üzerinde ezici bir yük olmasının engellenmesi, diğer yandan bakımın doğasında yer alan insani boyutun erkekler tarafından da deneyimlenmesi amacıyla düzenlenmelidir. Bakımı değerli bir çalışma olarak gören ve cinsiyetçi işbölümünü yeniden üretmeyecek bir politikayla hayata geçirilmesi, gerek ilk tip gerekse ikinci tip evde bakım hizmetlerine, bakım verenlerin kadınlar kadar, erkeklerden de oluşmasının sağlanması olarak yansımalıdır. Bu nedenle bakım hizmetlerinde istihdam edilecek personelin yalnızca kadınlardan oluşmaması ve evde bakım veren aile üyeleri ya da yakınları arasında kadınlar kadar erkeklerin de yer almasının teşvik edilmesi için bakımın, emek yoğun ve zahmetli bir çalışma olduğu gerçekliği üzerinden ücretlendirilmesine ve sosyal güvenlik sistemine dahil edilmesi ihtiyacı bulunmaktadır.

İkinci tip evde bakım hizmeti kapsamında bakım hizmeti sunan aile üyesi ya da yakın çevreden kişinin emeğini ücretlendirmek üzere yapılacak olan nakdi ödeme, bakım hizmetleri değerlendirme heyeti tarafından, bakıma gereksinim duyan kişinin bakım ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için gereken emek zamanı üzerinden basamaklandırılarak belirlenmelidir. Hali hazırdaki evde bakım uygulamasının kriterleri arasında yer alan, hanede kişi başına düşen gelirin asgari ücretin üçte ikisinden fazla olmaması koşulu ve gelir artışının bildirilmemesi halinde cezai yaptırım uygulanması, bakıma gereksinim duyan engelli bireylerin birer yurttaş olarak sahip olmaları gereken haklar ve sosyal adaletin sağlanması idealiyle örtüşmemektedir. Öyle ki bakım yükünü hafifletmediği ve emeği ücretlendirmedeği gibi yararlanıcıların önceden hak ettikleri farklı sosyal yardımların kesilmesiyle sonuçlanan, kimi durumlarda işgücüne katılımları engelleyici bir rol oynayan ve dahi kayıt dışı çalışmaya neden olan yoksulluk koşulu, evde bakım

⁷ Platon'un her birine borçlu olunan olarak tanımladığı 'hak' ve her birine borçlu olunan vermek olarak tanımladığı 'adalet'e gönderme yapılmaktadır

uygulamasını oldukça sorunlu hale getirmektedir. Bu nedenle hak temelli ve kapsayıcı bir hizmet olarak evde bakım hizmetinin yeniden planlanmasında klasik yoksulluk hesaplamalarının yerine, UNDP Türkiye ve Levy Ekonomi Enstitüsü tarafından geliştirilen yöntemle, bakıma gereksinim duyan kişinin engel durumunun göz önünde bulundurularak, bakım ihtiyacının karşılanması için gereken bakım zamanının esas alınmasıyla yapılacak ölçüm daha adil bir uygulama ortaya koyacaktır.

İkinci tip evde bakım hizmeti kapsamında yapılan bakım emeğinin karşılıklılandırılması için yapılacak nakdi ödemenin, ev içinde bakım verenlerin ekonomik bağımlılığını ortadan kaldıracak bir ödemeye dönüşmesi için İngiltere'deki uygulamaya benzer biçimde yüksek bakım maliyetlerinin ekonomik yoksunluk riskini arttırdığı gerçekliğinden hareketle bakıma gereksinim duyan kişilerin ihtiyaçlarının karşılanabilmesi için yapılan ödemenin yanı sıra ev içinde bakım veren kişiye yapılacak ödemeler biçiminde düzenlenmesi önemlidir. Bakım verenin ücretli çalışmaya katılıp katılmamasını değil, bakım için verilen emek zamanı bir kriter olarak gözetilen bu ödemelerde, taban ücret tutarının, net asgari ücrete endekslenmesi ve bu ücret tutarında gereken bakım zamanıyla doğru orantılı olarak artış yapılması gerekmektedir.

Bu ikinci tip evde bakım hizmeti kapsamında sosyal adaletsizliğin yeniden üretilmemesi için engelli bir yakınına bakım hizmeti veren kişilerin mutlaka sosyal güvenlik sistemine dahil edilmesi gerekmektedir. Bakım veren kişilerin genel sağlık sigortası kapsamında yapılacak prim kesintilerinin, bakım zamanı değerlendirilerek belirlenen bakım ücretleri netinin, net asgari ücretin altına düşmeden yapılması önemlidir. Aksi takdirde pek çok bakım veren kişinin bakım ücreti üzerinden yapılacak kesintiyle sağlık sigortasına sahip olması uygulaması sorunlu ve kapsayıcı olmayan bir uygulama olarak kalacaktır.

Evde bakım veren kişilerin yine ücretli çalışmaya katılıp katılmadıklarına bakılmaksızın verdikleri bakım emek zamanı karşılığında emeklilik hakkından yararlanabilmeleri sağlanmalıdır. Ücretli çalışmaya katılmayan bakım verenler için emeklilik prim ödemelerinin, yine net asgari ücret üzerinden yapılacak evde bakım ödemesinde herhangi bir kesinti yapılmaya gerek kalmaksızın, bakım ücretinin brütünde yapılacak artışla sağlanması mümkün hale getirilmelidir. Sigorta girişi bulunmayan bakım

verenler için evde bakım uygulamasından yararlanılmaya başlanan tarih dikkate alınarak, geriye dönük olarak yapılacak hesaplamayla emeklilik için gereken toplam prim gün sayısı düşürülmelidir. Bir yandan gelir getirici bir işte çalışan, diğer yandan bir yakınına bakım verenler için, 5510 sayılı Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanununun 28. maddesine, 17 Nisan 2008 tarih ve 5754 sayılı Kanunun 16. maddesi ile eklenen fıkra ile sürekli bakım ihtiyacı içinde bulunan engelli çocuğun sigortalı annesine sağlanan erken emeklilik hakkı, evde bakımı gerçekleştirilen engelli bireylere bakım veren akraba ve yakınları kapsayacak biçimde genişletilmelidir. Böylece 2006 yılında uygulamaya koyulan evde bakım uygulaması kapsamında bakım veren kişinin, engelli bireyle yakınlık derecesine bakılmaksızın, emeklilik için gerekli prim ödeme gün sayısında dörtte bir oranında indirim yapılmalıdır. Ayrıca bakımın, kadın işi olarak sabitlenerek cinsiyetçi işbölümünün yeniden üretilmemesi için, bakım veren kişinin cinsiyeti fark etmeksizin bu düzenlemeden yararlanabilmesi sağlanmalıdır.

Bu noktada önemli olan bir husus da evde bakım hizmetlerinin cinsiyetçi işbölümünün dönüşümü hedefinin, aile içindeki ataerkil ilişkiler ve eril iktidar nedeniyle erkeklerin, gerçekte vermedikleri bir emeğin karşılığı olarak ve yine kadın sömürüsüyle sonuçlanacak bir biçimde tüm bu haklardan yararlandırılması sorunudur. Bu sorunun aşılabilmesi için düzenli periyotlarla evde bakım hizmetleri değerlendirme heyeti tarafından bakıma gereksinim duyan kişinin evinde verilen hizmetin değerlendirilmesi ve bu değerlendirmelerde ayrıca bakım ihtiyacı ile bakım verenlerin ihtiyaçları da belirlenmesi gerekmektedir. Yine düzenli aralıklarla gerçekleştirilecek olan evde bakım eğitimlerine bakım veren erkeklerin de zorunlu olarak katılımının sağlanması önemlidir.

Evde bakım veren aile üyeleri ve yakınları için verilecek eğitimlerin, bakım veren kişilerin seçimine bağlı olarak bir sertifika programı kapsamında düzenlenmesi ve ev içinde bakım ihtiyacının ortadan kalkması halinde, evde bakım hizmetlerinde görev alacak profesyonel bakım elemanları olarak istihdam edilebilmelerine olanak tanınması da, bakım verenlerin ekonomik bağımlılığının ortadan kaldırılmasına yönelik önemli bir düzenleme olacaktır.

Bu eğitimlerin yanı sıra sosyal çalışmacıların kolaylaştırıcılığında, bakım verenlerin düzenli periyotlarla bir araya gelerek bakımdan kaynaklı ortak sorun ve gereksinimlerini

paylaşabilecekleri, sorunların çözümü ve ihtiyaçların karşılanması için stratejiler geliştirebilecekleri kendine yardım grupları oluşturulmalıdır. Ancak bakım verenlerin bu türden grup çalışmalarına katılımlarının sağlanabilmesi için çalışma süresince, ev içinde bakıma gereksinim duyan kişinin gündüzlü bakım kuruluşlarından ya da profesyonel bakım elemanı desteğinden yararlanması sağlanmalıdır.

İkinci tip evde bakım hizmetlerinin sosyal güvenlik sistemiyle olduğu kadar, kamusal bakım hizmetleriyle olan bağlantısının kurulması da son derece önemlidir. Bu nedenle halihazırdaki evde bakım uygulamasının yedi gün yirmi dört saat tüm bakım ihtiyaçlarının, en az sekiz saat bir arada bulunarak karşılanması gerekliliği düzenlemeli ve bakım veren kişinin kendisini yenileyebileceği, insansal olanaklarını geliştirebileceği koşullar sağlamalıdır. Bu nedenle Almanya'da uygulanana benzer bir hizmetle, ev içinde bakım veren aile üyesinin ve yakının bakım ücreti kesilmeksizin, yıl içinde kendi tasarrufuyla düzenleyerek bir arada ya da peyderpey kullanabileceği dört haftaya kadar izin hakkı tanınmalıdır. Bu izin süresince bakım alan kişinin ihtiyaçları karşılanmak üzere yaşam merkezlerinden yatılı hizmet alması mümkün olmaması halinde, birinci tip evde bakım hizmetlerinden yararlandırılarak, bakımının kendi evinde profesyonel bakım elemanı desteğiyle gerçekleştirilmesi sağlanmalıdır. Böylece evde bakım veren aile üyeleri ve yakınları, tercih edilebilir ve çoğu zaman ulaşılabilir olmayan enformel bakım desteği biçimlerine de mahkum kılınmamış olacaklardır.

Dolayısıyla ekonomik ve sosyal haklarla bağlantılandırılması ve diğer bakım hizmetleriyle desteklenmesi halinde ikinci tip evde bakım hizmetlerinin, hem evde bakım veren kişiler açısından hem de bakım alan kişiler açısından mağduriyetlere ve yoksulluklara yol açmayacak, güçlendirici bir hizmete dönüşmesi mümkün olabilir. Aksi halde evde bakım uygulamasının, yeni bakım ihtiyaçları ortaya çıkartan bir uygulama olarak kalması kaçınılmazdır.

Bakım Sigortası

Bir yandan eşitsiz güç ilişkileri nedeniyle ezilen ve nesneleştirilen kadınlar için kendi yaşam koşulları üzerinde kontrol sahibi olarak güçlenmelerini mümkün kılacak, diğer yandan bakıma gereksinim duyan kişilerin de, kendinde değere sahip özneler olarak

muamele görecekları yukarıda sıralanan tüm kamusal bakım hizmetlerinin, oluşturulacak bakım sigortasıyla organize edilmesi sağlanabilir. Ancak bakım sigortanın, yalnızca prim ödeyen ücretli çalışanları kapsayacak biçimde düzenlenmesi halinde, tam istihdamdan söz edilemediği koşullarda pek çok kişinin sistem dışında kalması ve eşitsizliklerin yeniden üretilmesi kaçınılmaz olacaktır.

KAYNAKÇA

- Acar Savran, G. (04 Ocak 2008). Sosyal Güvenlik Reformu Karşısında Feminist Politika. *BİA Haber Merkezi*, Erişim: 12 Mart 2012, <http://www.bianet.org/bianet/toplumsal-cinsiyet/103960-sosyal-guvenlik-reformu-karsisinda-feminist-politika>.
- Acar Savran, G. (2009). *Beden Emek Tarih Diyalektik Bir Feminizm İçin* (2.bs.). İstanbul: Kanat Kitap.
- Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı'nın Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (2011). *T.C. Resmi Gazete*, 633, 3 Haziran 2011.
- Akyar, İ. ve Akdemir, N. (2009). Alzheimer Hastalarına Bakım Verenlerin Yaşadıkları Güçlükler. *Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi*, 32-49.
- Alakeson, V. (2012). *The Price of Motherhood: Women and Part-Time Work*. UK: Resolution Foundation.
- Altuntaş, B. (Ekim 2009). *Sosyal Haklar ve Sosyal Adalet Bağlamında Türkiye'de Kurumsal Sosyal Hizmetler ve Yardımların Değerlendirilmesi* [Bildiri]. I. Sosyal Haklar Uluslararası Sempozyumu, Antalya.
- Antonopoulos, R. (2009). *The Unpaid Care Work-Paid Work Connection* (Rapor No: Working Paper 86). Erişim: 04 Şubat 2012, http://www.ilo.org/wcmsp5/groups/public/dgreports/integration/documents/publication/wcms_119142pdf
- Antonopoulos, R. ve Hirway, I. (2010). Unpaid Work. R. Antonopoulos ve I. Hirway (Ed.). *Unpaid Work and the Economy, Gender, Time Use and Poverty in Developing Countries* (s. 1-21). London: Palgrave Macmillan.

- Anxo, D., Bosch, G. ve Rubery, J. (2010). Gender and Social Policy in a Global Context: Uncovering the Gendered Structure of 'the Social'. D. Anxo, G. Bosch ve J. Rubery (Ed.). *The Welfare State and Life Transitions A European Perspective* (s. 1-77). Cheltenham: Edward Elgar.
- Babaoğlu, E. ve Öz, F. (2003). Terminal Dönem Kanser Hastasına Bakım Veren Eşlerin Duygusal ve Sosyal Sorunları Arasındaki İlişki. *Hemşirelikte Araştırma Geliştirme Dergisi*, 2, 24-33.
- Bakıma Muhtaç Engelli Bireylere Yönelik Özel Bakım Merkezleri Yönetmeliği. (2013). *T.C. Resmi Gazete*, 28737, 16 Ağustos 2013.
- Bakıma Muhtaç Özürlülerin Tespiti ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik. (2006). *T.C. Resmi Gazete*, 26244, 30 Temmuz 2006.
- Bleijenbergh, I. Ve Roggeband, C. (2007). Equality Machineries Matter: The Impact of Women's Political Pressure on European Social-Care Policies. *Social Politics*, 14(4), 437-459.
- Bora, A. (2008). *Kadınların Sınıfı Ücretli Ev Emeği ve Kadın Öznelliğinin İnşası* (2.bs.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Bosch, G. ve Andreas, J. (2010). From the Breadwinner Model to 'Bricolage': Germany in Search of a New Life Course Model. D. Anxo, G. Bosch ve J. Rubery (Ed.). *The Welfare State and Life Transitions A European Perspective* (s. 128-154). Cheltenham: Edward Elgar.
- Bryan, M.L. ve Sevilla-Sanz, A. (2011). Does Housework Lower Wages? Evidence for Britain. *Oxford Economic Papers*, 63, 187-210.
- Budlender, D. (2007). *A Critical Review of Selected Time Use Survey* (Rapor No: Gender and Development Programme Paper: 2). Switzerland: United Nations Research Institute for Social Development Erişim: 24 Ocak 2012,

[http://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/\(httpAuxPages\)/169A34EDDF90D43DC12573240034E24E/\\$file/Budlender-paper.pdf](http://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/(httpAuxPages)/169A34EDDF90D43DC12573240034E24E/$file/Budlender-paper.pdf)

Budlender, D. (2008). *The Statistical Evidence on Care and Non-Care Work across Six Countries* (Rapor No: Gender and Development Programme Paper: 4). Switzerland: United Nations Research Institute for Social Development Erişim: 04 Şubat 2012, http://biblioteca.hegoa.ehu.es/system/ebooks/17342/original/Statistical_evidence_on_care_and_non-care_work.pdf

Buğra, A. (2008). *Kapitalizm, Yoksulluk ve Türkiye’de Sosyal Politika* [Bildiri], Osamanlı Bankası Arşiv ve Araştırma Merkezi, İstanbul.

Buğra, A. (2012). Türkiye’nin Değişen Refah Rejimi: Neoliberalizm, Kültürel Muhafazakârlık ve Yeniden Tanımlanan Toplumsal. S. Dedeoğlu ve A. Y. Elveren (Der.). *Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın* (s. 47-69). İstanbul: İletişim Yayınları.

Buğra, A. ve Keyder, Ç. (2006). The Turkish Welfare Regime in Transformation. *Journal of European Social Policy*, 16(3), 211-228.

Bundesverband für Körper- und Mehrfachbehinderte Menschen e.V. (2013). *Çocuğum Engelli-Bu Yardımlar Var: Engelli Çocukları Olan Aileler İçin Haklar Ve Maddi Yardım İmkanları Üzerine Bilgiler/ Mein Kind Ist Behindert-Diese Hilfen Gibt Es: Überblick Über Rechte Und Finanzielle Leistungen Für Familien Mit Behinderten Kindern*. Düsseldorf: BVKM.

Bütün, M. (2010). *Toplumsal Cinsiyet Eşitliği Perspektifinden Çocuk Bakım Hizmetleri: Farklı Ülke Uygulamaları*. Uzmanlık tezi, Başbakanlık Kadının Statüsü Genel Müdürlüğü, Ankara.

Chou, Y.C. ve Kröger, T. (2012). *The Universal Breadwinner vs Universal Caregiver Model: Mothers of Children with an Intellectual Disability* [Bildiri], 2012 EASP & SPA Joint conference Social Policy in an Unequal World.

- Committee on National Statistics. (2000). *Time Use Measurement and Research: Report of a Workshop*. National Academy of Sciences Press. Erişim: 01 Mart 2013, <http://www.nap.edu/catalog/9866.html>
- Coontz, S. ve Henderson, P. (2008). Sınıflı ve Devletli Toplumların Kökenindeki Mülkiyet Biçimleri, Politik İktidar ve Kadın Emeği. G. A. Savran ve N. T. Demiryontan (Ed.), *Kadının Görünmeyen Emeği* (s. 89-113). İstanbul: Yordam Kitap.
- Cott, N. F. (1992). 1920'lerin Modern Kadını, Amerikan Tarzı. G. Dubby ve M. Perrot (Ed.), *Kadınların Tarihi Cilt V: Yirminci Yüzyılda Kültürel Bir Kimliğe Doğru* (A. Fethi, Çev.). (s. 80-93). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (2005).
- Craig, L. (2002). *Caring Differently: A Time Use Analysis Of The Type and Social Context Of Child Care Performed By Fathers and By Mothers*. Sydney: SPRC.
- Creswell, J. W. (2009). *Research Design: Qualitative, Quantitative and Mixed Methods Approaches* (3rd ed.). California: Sage Publication.
- Creswell, J. W. (2012). *Educational Research: Planning, Conducting, and Evaluating Quantitative and Qualitative Research* (4th ed.). MA: Pearson Education.
- Creswell, J. W. ve Plano Clark, V. L. (2011). *Designing and Conducting Mixed Methods Research* (2nd. ed.). California: Sage Publication.
- Çatak, B., Öner, C., Kılınç, A.S., Sütlü, S. ve Şenbayram, S. (2012). Yaşlılara Evde Bakım Verenlerde Ruhsal Hastalık Belirtisi Sıklığı ve Etkileyen Faktörler. *Kafkas J Med Science*, 2(3), 105-108.
- Dedeoğlu, S. (2009). Eşitlik mi Ayrımcılık mı? Türkiye'de Sosyal Devlet, Cinsiyet Eşitliği Politikaları ve Kadın İstihdamı. *Çalışma ve Toplum*, 2009(2), 41-54.

- Dedeoğlu, S. (2011). Türkiye’de Cinsiyet Eşitliği Politikaları ve Kadın İstihdamı. *Kadın Emeği Konferansı: Kadın İstihdamı ve Sorun Alanları* (s. 63-71). Ankara: TEPAV.
- Dedeoğlu, S. (2012). Türkiye’de Refah Devleti, Toplumsal Cinsiyet ve Kadın İstihdamı. S. Dedeoğlu ve A. Y. Elveren (Der.). *Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın* (s. 211-229). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Dedeoğlu, S. ve Elveren A. Y. (2012). Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet, Toplum ve Refah. S. Dedeoğlu ve A. Y. Elveren (Der.). *Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın* (s. 29-45). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Delphy, C. (1970). Baş Düşman. G. A. Savran ve N. T. Demiryontan (Ed.). *Kadının Görünmeyen Emeği* (s. 89-113). İstanbul: Yordam Kitap. (2008).
- Dominelli, L. (2002). *Feminist Social Work Theory and Practice*. London: Palgrave.
- Dominelli, L. (2005). Social Work Research: Contested Knowledge for Practice. R. Adams, L. Dominelli ve M. Payne (Ed.). *Social Work Futures: Crossing Boundaries, Transforming Practice* (s.223-236). New York: Palgrave Macmillan.
- Dominelli, L. (2008). *Anti-Racist Social Work (3rt ed.)*. London: Palgrave.
- Donovan, J. (1985). *Feminist Teori* (4.bs.). (A. Bora, M. A. Gevrek ve F. Sayılan, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları.(2007).
- Duvander, A.Z. ve Ferrarini, T. (2013). *Sweden’s Family Policy under Change: Past, Present, Future*. Berlin: Friedrich-Ebert-Stiftung.
- Ecevit, M. (2011). Feminist Yöntembilim. Y. Ecevit ve N. Karkıner (Ed.). *Toplumsal Cinsiyet Sosyolojisi* (s. 32-63). Eskişehir: Anadolu üniversitesi Yayını.

- Ecevit, Y. (2010). İş ve Aile Yaşamının Uzlaştırılması Bağlamında Türkiye’de Erken Çocukluk Bakımı ve Eğitimi. İ. İlkaracan (Der.). *İşgücü piyasasında Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Doğru: İş ve Aile Yaşamını Uzlaştırma Politikaları* (s. 87-114). İstanbul: İTÜ BMT-KAUM ve KİH-YÇ.
- Ecevit, Y. (2012a). Feminist Sosyal Politika Bağlamında Türkiye’de Çocuk Bakımı ve Eğitimine İki Paradigmadan Doğru Bakmak. A. Makal ve G. Toksöz (Haz.) *Geçmişten Günümüze Türkiye’de Kadın Emegi* (s.220-265). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi.
- Ecevit, Y. (2012b). Türkiye’de Sosyal Politika Çalışmalarının Toplumsal Cinsiyet Bakış Açısıyla Gelişimi. S. Dedeoğlu ve A. Y. Elveren (Der.). *Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın* (s. 11-26). İstanbul: İletişim Yayınları.
- Economic Commission for Latin America and the Caribbean. (2012). *The Social Panorama of Latin America*. Erişim: 23 Mayıs 2014, <http://www.cepal.org/publicaciones/xml/4/48454/SocialPanorama2012DocI.pdf>.
- Elson, D. (2006). *Budgeting for Women’s Rights: Monitoring Government Budgets for Compliance with CEDAW*. New York: United Nations Development Fund for Women. Erişim: 08 Şubat 2012, http://www.unifem.org/attachments/products/MonitoringGovernmentBudgetsComplianceCEDAW_eng.pdf
- Engels, F. (1884). *Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*. (K. Somer, Çev.). İstanbul: Eriş Yayınları. (2003).
- Esping-Andersen, G. (1990). *The Three Worlds of Welfare Capitalism*. Great Britain: Princeton University Press. (1998).
- Esping-Andersen, G. (2009). *Tamamlanmamış Devrim Kadınların Yeni Rollerine Uymak* (S. Çağatay, Çev.). İstanbul: İletişim Yayınları. (2011).

- European Commission. (2014). *The Gender Pay Gap in the European Union*. Erişim: 06 Haziran 2014, http://ec.europa.eu/justice/gender-equality/files/gender_pay_gap/140319_gpg_en.pdf
- Falth, A. ve Blackden, M. (2009). *Gender Equality and Poverty Reduction (Rapor No: Policy Brief: 1)*. New York: United Nations Development Programme. Erişim: 24 Ocak 2012, http://content.undp.org/go/cmsservice/stream/asset/?asset_id=3231016
- Federici, S. (2004). *Caliban ve Cadılar: Kadınlar, Beden ve İlksel Birikim* (Ö. Karakaş, Çev.). İstanbul: Otonom Yayıncılık. (2012).
- Filgueira, F., Gutierrez, M. ve Papadopoulos, J. (2011). A Perfect Storm? Welfare, Care, Gender and Generations in Uruguay. *Development and Change*, 42(4), 1023-1048.
- Franzoni, J.M., Largaespada Fredersdorff, C., Ulloa, K. ve Voorend, K. (2010). *The Political and Social Economy of Care in Nicaragua Familialism of Care under an Exclusionary Social Policy Regime*. Geneva: United Nations Research Institute for Social Development.
- Fraser, N. (2000). After the Familiy Wage: a Postindustrial Thought Experiment. B. Hobson (Ed.). *Gender and Citizenship in Transition* (s. 1-32). London: Macmillan.
- Fowler, F. J. (2009). *Survey Research Methods (4th ed.)*. London: Sage Publications.
- Fox, K. (2009). *Finding Balance in a Family of One: Time Use in Single Person Households*. Thesis for the degree of Doctor of Philosophy, Loyola University, Chicago.

- Gardiner, J. (2000). Domestic Labour Revisited: A Feminist Critique of Marxist Economisc. S. Himmelweit (Ed.). *Inside the Household From Labour to Care* (s. 80-101). London: Macmillan.
- Gardiner, J., Himmelwit, S. ve Mackintosh, M. (2000). Women's Domestic Labour. S. Himmelweit (Ed.). *Inside the Household From Labour to Care* (s. 25-40). London: Macmillan.
- Gershuny J. ve Sullivan, O. (2014). Household Structure And Housework: Assessing The Contributions Of All Household Members, With A Focus On Children And Youths. *Rev Econ Household*, 12, 7-27.
- Glendinning, C. (2006). Paying Family Caregivers: Evaluating Different Models. C. Glendinning ve P. A. Kemp (Ed.). *CASH AND CARE: Policy Challenges in The Welfare State* (s. 127-140-39). Bristol: The Policy Press.
- Gornick, J.C. ve Meyers, M.K. (2001). Building the Dual Earner/Dual Carer Society: Policy Developments in Europe. *Rethinking Social Protection Conference: 26-28 January 2005*, Cambridge MA: Harvard University Center for European Studies.
- Görgülü, Ü. ve Akdemir, N. (2010). İleri Evre Kanseri Hastalarına Bakım Verenlerin Yorgunluk ve Uyku Kalitesinin Değerlendirilmesi. *Genel Tıp Dergisi*, 20(4), 125-132.
- Gross, R. M. (2006). Ataerki-Öncesi Hipotezi Bir Değerlendirme. S. Markus (Ed.). *Bedenler, Dinler ve Toplumsal Cinsiyet*. (s. 76-96). (S. Özbudun, B. Şafak ve İ. Çayla, Çev.). Ankara: Ütopya Yayınevi.
- Hartmann, H. (1979). Marksizm'le Feminizm'in Mutsuz Evliliği. G. A. Savran ve N. T. Demiryontan (Ed.). *Kadının Görünmeyen Emeği* (s. 157-198). İstanbul: Yordam Kitap. (2008).

- Hassim, S. ve Razavi, S. (2006). Gender and Social Policy in a Global Context: Uncovering the Gendered Structure of 'the Social'. S. Razavi ve S. Hassim (Ed.). *Gender and Social Policy in a Global Context Uncovering the Gendered Structure of 'the Social'* (s. 1-39). New York: Palgrave Macmillan.
- Hobson, B. (2000). Economic Citizenship: Reflections through the European Union Policy Mirror. B. Hobson (Ed.). *Gender and Citizenship in Transition* (s. 84-117). London: Macmillan.
- Hobson, B. (2006). The Evolution of the Women-friendly State: Opportunities and Constraints in the Swedish Welfare State. S. Razavi ve S. Hassim (Ed.). *Gender and Social Policy in a Global Context Uncovering the Gendered Structure of 'the Social'* (s. 151-172). New York: Palgrave Macmillan.
- Hodgkin, S. (2008). Telling It All: A Story of Women's Social Capital Using a Mixed Methods Approach. *Journal of Mixed Methods Research*, 2(3), 296-316.
- Hodgkin, S. (2014). Intergenerational Solidarity: an Investigation of Attitudes towards The Responsibility for Formal and Informal Elder Care in Australia. *Health Sociology Review*, 23(1), 53-64.
- Hooks, B. (2000). *Feminizm Herkes İçindir*. (E. Aydın, B. Kurt, Ş. Özgün ve A. Yıldırım, Çev.). İstanbul: Çitlenbik Yayınları. (2002).
- Hufton, O. (1992). Kadınlar, İş ve Aile. G. Dubby ve M. Perrot (Ed.). *Kadınların Tarihi Cilt III: Rönesans ve Aydınlanma Çağı Paradoksları* (A. Fethi, Çev.). (s. 25-52). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (2005).
- Huzurevleri ile Huzurevi Yaşlı Bakım ve Rehabilitasyon Merkezleri Yönetmeliği (2001) *T.C. Resmi Gazete*, 24325, 21 Şubat 2001.
- International Labour Organization. (2014). *Global Employment Trends 2014 Risk of a Jobless Recovery?*. Erişim: 01 Haziran 2014, <http://www.ilo.org/>

wcm5/groups/public/---dgreports/---dcomm/---publ/documents/publication/
wcms_233953.pdf

İlkkaracan, İ. (2010). *İşgücü piyasasında Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Doğru: İş ve Aile Yaşamını Uzlaştırma Politikaları*. İstanbul: İTÜ BMT-KAUM ve KİH-YÇ.

İş Kanunu (2003). *T.C. Resmi Gazete*, 4857, 22 Mayıs 2003.

Johansson, S. (2000). Women's Paradise Lost? Social Services and Care in the Quasi-Markets in Sweden. Barbara Hobson (Ed.). *Gender and Citizenship in Transition* (s. 245-263). London: Macmillan.

Jolanki, O., Szebehely, M. ve Kauppinen, K. (2013). Family Rediscovered? Working Carers of Older People in Finland and Sweden. T. Kröger and S. Yeandle (Ed.). *Combining Paid Work and Family Care Policies and Experiences In International Perspective* (s. 53-69). Bristol: Policy Press.

Julkunen, R. (1977). A Contribution to the Categories of Social Time and the Economy of Time. *Acta Sociologia*, 20(1), 5-24.

Kadın Emeği ve İstihdamı Girişimi (2008). *Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Yasa Tasarısı Kadınlara Nasıl Bir "Sosyal Güvenlik" Vaat Ediyor?*. İstanbul: KEİG.

Kadın Emeği ve İstihdamı Girişimi (2013). *Türkiye'de Kadın Emeği ve İstihdamına Yönelik Politikalar: Kadın Emeği ve İstihdamına Dair Politika ve Faaliyetlerin 12 İlde Değerlendirilmesi*. İstanbul: KEİG.

Kan, M. Y., Gershuny, J. ve Sullivan, O. (2011). Gender Convergence in Domestic Work: Discerning the Effects of Interactional and Institutional Barriers from Large-Scale Data. *Sociology*, 45(2), 234-251.

- Kanenber, H. (2013). Feminist Policy Analysis: Expanding Traditional Social Work Methods. *Journal of Teaching in Social Work*, 33(2), 129-142.
- Kandiyoti, D. (1996). *Cariyeler, Bacılar, Yurttaşlar* (2.bs.). (A. Bora, F. Sayılan, Ş. Tekeli, H. Tapınç ve F. Özbay, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları. (2007).
- Kılıç, A. (2006). *Gender and Social Policy in Turkey: Positive Discrimination or a Second-Class Female Citizenship?* Thesis for the degree of Master, Boğaziçi University, İstanbul.
- Kılıç, A. (2010). Sosyal Politika Reformu Çerçevesinde Kadınlar ve Vatandaşlık. H. Durudoğan, F. Gökşen, B. E. Oder ve D. Yüksek (Der.). *Türkiye’de Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları: Eşitsizlikler, Mücadeleler, Kazanımlar* (s. 337-347). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.
- Kılıç Akça, N. ve Taşçı, S. (2005). 65 Yaş Üstü Bireylere Bakım Verenlerin Yaşadıkları Sorunların Belirlenmesi. *Sağlık Bilimleri Dergisi*, 14(Ek Sayı: Hemşirelik Özel Sayısı), 30-36.
- King, D. (2013). When is a Carer’s Employment a Risk? Longitudinal Analysis of Unpaid Care and Employment in Midlife in England. *Health and Social Care in the Community*, 21(3), 303-314.
- Knijn, T. (2000). The Rationalized Marginalization of Care: Time is Money, Isn’t It?. B. Hobson (Ed.). *Gender and Citizenship in Transition* (s. 201-219). London: Macmillan.
- Koray, M. (2008). *Sosyal Politika* (3.bs.). Ankara: İmge Kitabevi.
- Koray, M. (2011b). Küreselleşen Eşitlik Politikalarına Karşı Küreselleşen Kapitalizm. S. Sancar (Der.). *Birkaç Arpa Boyu 21. Yüzyıla Girerken Türkiye Feminist Çalışmalar- Prof. Dr. Nermin Abadan Unat’a Armağan Cilt I* (s. 305-342). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

- Kuçuradi, İ. (1996). Felsefe ve İnsan Hakları. *İnsan Haklarının Felsefî Temelleri*. Türkiye Felsefe Kurumu, Ankara.
- Latshaw, B. A. (2010). *What Makes Men Mother and Mop? Constancy and Change in the Care Work Performed by American Men*. Doctor of Philosophy, University of North Carolina, Chapel Hill.
- Leinonen, A. ve Sand, A. B. (2013). Reconciling Partner-Care And Paid Work In Finland And Sweden: Challenges And Coping Strategies. T. Kröger ve S. Yeandle (Ed.). *Combining Paid Work and Family Care Policies and Experiences In International Perspective* (s. 163-181). Bristol: Policy Press.
- Leitner, S. (2003). Varieties of Familialism: The Caring Function of Thefamily in Comparative Perspective. *European Societies*, 5(4), 353-375.
- Lewis, J. (1992). Gender and the Development of Welfare Regimes. *Journal of European Social Policy*, 2, 159-173.
- Lewis, J. (2009). *Work-Family Balance, Gender and Policy*. Cheltenham: Edward Elgar.
- L'Hermite-Leclercg, P. (1992). Feodal Düzen. G. Dubby ve M. Perrot (Ed.). *Kadınların Tarihi Cilt II: Ortaçağ'ın Sessizliği* (A. Fethi, Çev.). (s.196-239). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (2005).
- Lietz, C.A., Langer, C.L. ve Furman, R. (2006). Establishing Trustworthiness in Qualitative Research in Social Work. *Qualitative Social Work*, 5(4), 441-458.
- Lister, R. (2000). Dilemmas in Engendering Citizenship. B. Hobson (Ed.). *Gender and Citizenship in Transition* (s. 33-83). London: Macmillan.

- Litt, J. (2004). Women's Carework in Low Income Households: The Special Case of Children with Attention Deficit Hyperactivity Disorder. *Gender and Society*, 18(5), 625-644.
- Lynch, K. ve Lyons, M. (2009a). Gender, Social Class and Lone Caring: The Intersectionality of Inequalities. K. Lynch, J. Baker ve M. Lyons (Ed.). *Affective Equality: Love, Care and Injustice* (s.93-113). New York: Palgrave Macmillan.
- Lynch, K. ve Lyons, M. (2009b). Love Labouring: Nurturing Rationalities and Relational Identities. K. Lynch, J. Baker ve M. Lyons (Ed.). *Affective Equality: Love, Care and Injustice* (s.54-77). New York: Palgrave Macmillan.
- Lynch, K., Lyons, M. ve Cantillon, S. (2009). Time to Care, Care Commanders and Care Footsoldiers. K. Lynch, J. Baker ve M. Lyons (Ed.). *Affective Equality: Love, Care and Injustice* (s.132-157). New York: Palgrave Macmillan.
- Makal, A. (2012). Türkiye'de Kadın Emeğinin Tarihsel Kökenleri: 1920-1960. A. Makal ve G. Toksöz (Haz.) *Geçmişten Günümüze Türkiye'de Kadın Emeği* (s.38-115). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi.
- Marx, K. (1844). *1844 Elyazmaları, Ekonomi Politik ve Felsefe* (1.bs.). (K. Somer, Çev.). İstanbul: Eriş Yayınları. (2003).
- Marx, K. (1857-58). *Grundrisse: Ekonomi Politik'in Eleştirisi için Ön Çalışma* (1.bs.). (S. Nişanyan, Çev.). İstanbul: Birikim Yayınları. (2008).
- Marx, K. (1867). *Kapital, I. Cilt: Kapitalist Üretimin Eleştirel Bir Tahlili* (3.bs.). (A. Bilgi, Çev.). İstanbul: Eriş Yayınları. (2003).
- Marx, K. (1863-83). *Kapital, III. Cilt: Ekonomi Politik'in Eleştirisi* (2.bs.). (A. Bilgi, Çev.). İstanbul: Eriş Yayınları. (2004).

- Marx, K. ve Engels, F. (1845-46). *Alman İdeolojisi- Feuerbach, Materyalist ve İdealist Anlayışların Karşıtlığı*. (S. Belli ve A. Kardam Çev.). Ankara: Eriş Yayınları. (2003).
- Masterson, T., Memiş, E. ve Zacharias, A. (2014). Türkiye’de Yoksulluk Ölçümüne Yeni Bir Yaklaşım. *Kültür ve Siyasette Feminist Yaklaşımlar*, 23, 24-30.
- Mclaughlin, H. (2009). Researching Social Work. R. Adams, L. Dominelli ve M. Payne (Ed.). *Social Work: Themes, Issues and Critical Debates* (3.bs.). (s.143-155). New York: Palgrave Macmillan.
- Medeiros, M., Osorio, R. F. ve Costa, J. (2010). Gender Inequalities in Allocating Time to Paid and Unpaid Work: Evidence from Bolivia. R. Antonopoulos ve I. Hirway (Ed.). *Unpaid Work and the Economy, Gender, Time Use and Poverty in Developing Countries* (s. 58-75). London: Palgrave Macmillan.
- Meyer, M. (2006). *Pflegende Angehörige in Deutschland ein Überblick über den derzeitigen Stand und zukünftige Entwicklungen*. Hamburg: EUROFAMCARE.
- Mies, M. (1988). Cinsiyete Dayalı İşbölümünün Toplumsal Kökenleri. Mies, M., Bennholdt-Thomsen, V. ve Werlhof, C.V. (Ed.). *Son Sömürge: Kadınlar*. (Y. Temurtürkan, Çev.). (s. 101-150). İstanbul: İletişim Yayınları.(2008).
- Mies, M. (1998). *Ataerki ve Birikim: Uluslararası İşbölümünde Kadınlar*. (Y. Temurtürkan, Çev.). Ankara: Dipnot Yayınları. (2012).
- Milli Eğitim Bakanlığı Özel Eğitim Kurumları Yönetmeliği. (2012). *T.C. Resmi Gazete*, 28296, 18 Mayıs 2012.
- Miranda, V. (2011). Cooking, Caring and Volunteering: Unpaid Work around the World. *OECD Social, Employment and Migration Working Papers*, 116, 1-27.

- Molyneux, M. (2006). Mothers at the Service of the New Poverty Agenda: Progres/Oportunidades, Mexico's Conditional Transfer Programme. *Social Policy & Administration*, 40(4), 425-449.
- Nyberg, A. (2010). Çocuk Bakımına Kamu Desteği ve Ebeveyn İzni İsveç'te Ne Dereceye Kadar Etkili Oldu? İ. İlkaracan (Der.). *İşgücü piyasasında Toplumsal Cinsiyet Eşitliğine Doğru: İş ve Aile Yaşamını Uzlaştırma Politikaları* (s. 115-144). İstanbul: İTÜ BMT-KAUM ve KİH-YÇ.
- O'Brien, M. (2009). The Impact of Economic, Social, Cultural and Emotional Capital on Mothers' Love and Care Work in Education. K. Lynch, J. Baker ve M. Lyons (Ed.). *Affective Equality: Love, Care and Injustice* (s.158-179). New York: Palgrave Macmillan.
- Opitz, C. (1992). Geç Ortaçağ'da Yaşam. G. Dubby ve M. Perrot (Ed.). *Kadınların Tarihi Cilt II: Ortaçağ'ın Sessizliği* (A. Fethi, Çev.). (s. 255-299). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (2005).
- Organization for Economic Co-operation and Development. (Temmuz 2010a). *Informal Childcare Arrangements* (Rapor No: PF3.3). Erişim: 15 Şubat 2014, <http://www.oecd.org/els/soc/45584427.pdf>
- Organization for Economic Co-operation and Development. (Temmuz 2010c). *The Distribution of Working Hours Among Adults in Couple Families by Age of Youngest Child and Number of Children* (Rapor No: LMF2.5). Erişim: 09 Şubat 2012, www.oecd.org/els/social/family/database
- Organization for Economic Co-operation and Development. (2011b). *Part-Time Employment as a Proportion of Total Employment, by Gender, 1994-2010*. Erişim: 29 Haziran 2014, <http://skills.oecd.org/supplyskills/documents/22apart-timeemploymentasaproportionoftotalemploymentbygender.html>

Organization for Economic Co-operation and Development. (Temmuz 2011). *Time Use for Work, Care and Other Day-to-Day Activities* (Rapor No: LMF2.5). Erişim: 09 Şubat 2012, <http://www.oecd.org/dataoecd/1/50/43199641.pdf>

Organization for Economic Co-operation and Development. (2013a). *Childcare Support* (Rapor No: PF3.4). Erişim: 29 Haziran 2014, <http://www.oecd.org/els/soc/PF3.4%20Childcare%20support%20-%20290713.pdf>

Organization for Economic Co-operation and Development. (2013b). *Gender Differences in Well-Being: Can Women And Men Have It All? in How's Life? 2013: Measuring Well-Being*. Erişim: 29 Haziran 2014, <http://www.oecdilibrary.org/docserver/download/3013071ec008.pdf?expires=1412925913&id=id&accname=ocid43023557&checksum=071C04C178D49976E1C8049B0A22A3F6>

Organization for Economic Co-operation and Development. (2014a). *Child Disability* (Rapor No: CO1.9.). Erişim: 29 Haziran 2014, <http://www.oecd.org/els/family/CO1%209%20Child%20disability%20FINAL.pdf>

Organization for Economic Co-operation and Development. (2014c). *Involuntary Part Time Workers*. Erişim: 29 Haziran 2014, http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=INVPT_D

Organization for Economic Co-operation and Development. (2014d). *Labour Force Statistics by Sex and Age*. Erişim: 29 Haziran 2014, http://stats.oecd.org/Index.aspx?DataSetCode=INVPT_D.

Organization for Economic Co-operation and Development. (Mayıs 2014a). *Enrolment in Childcare and Pre-Schools* (Rapor No: PF3.2). Erişim: 29 Haziran 2014, http://www.oecd.org/els/soc/PF3_2_Enrolment_in_childcare_and_preschools1May2014.pdf

- Orloff, A. S. (1996). Gender in the Welfare State. *Annual Review of Sociology*, 22, 51-78.
- Orloff, A. S. (2009). Gendering the Comparative Analysis of Welfare States: An Unfinished Agenda. *Sociological Theory*, 27(3), 317-342.
- Orme, J. (2003). It's Feminist because I Say So!': Feminism, Social Work and Critical Practice in the UK. *Qualitative Social Work*, 2(2), 131-153.
- Özbudun, S., Sarı, C. ve Demirer, T. (2009). *Liberalizm Muhafazakârlık Kısılcasında Kadın*. İstanbul: Kaldıraç Yayınevi.
- Özdek, Y. (2011). *Şirket Egemenliği Çağı*. Ankara: NotaBene.
- Özel Eğitim Hizmetleri Yönetmeliği. (2006). *T.C. Resmi Gazete*, 26184, 31 Mayıs 2006.
- Özkaplan, N. (2009). Duygusal Emek ve Kadın İşi/Erkek İşi. *Çalışma ve Toplum*, 2, 15-24.
- Özürlülük Ölçütü, Sınıflandırması Ve Özürlülere Verilecek Sağlık Kurulu Raporları Hakkında Yönetmelik. (2013). *T.C. Resmi Gazete*, 28603, 30 Mart 2013
- Palriwala, R. ve Neetha, N. (2011). Stratified Familialism: The Care Regime in India through the Lens of Childcare. *Development and Change*, 42(4), 1049-1078.
- Payne, M. ve Askeland, G. A. (2008). *Globalization and International Social Work: Postmodern Change and Challenge*. London: Ashgate.
- Piponnier, F. (1992). Kadınların Dünyası. G. Dubby ve M. Perrot (Ed.). *Kadınların Tarihi Cilt II: Ortaçağ'ın Sessizliği* (A. Fethi, Çev.). (s. 305-315). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (2005).

- Ramazanoğlu, C. (1998). *Feminizm ve Ezilmenin Çelişkileri*. (M. Bayatlı, Çev.). İstanbul: Pencere Yayınları. (1998).
- Razavi, S. (2007). The Political and Social Economy of Care in a Development Context Conceptual Issues, Research Questions and Policy Options (Rapor No: Gender and Development Programme Paper: 3). Switzerland: United Nations Research Institute for Social Development Erişim: 11 Şubat 2012, [http://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/\(httpAuxPages\)/2DBE6A93350A7783C12573240036D5A0/\\$file/Razavi-paper.pdf](http://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/(httpAuxPages)/2DBE6A93350A7783C12573240036D5A0/$file/Razavi-paper.pdf)
- Razavi, S. ve Staab, S. (2008). *The Social and Political Economy of Care: Contesting Gender and Class Inequalities* (Rapor No: EGM/ESOR/2008/BP: 3). New York: United Department of Economics and Social Affairs. Erişim: <http://www.un.org/womenwatch/daw/egm/equalsharing/EGM-ESOR-2008-BP-3%20UNRISD%20Paper.pdf>
- Rizavi, S.S. ve Faisal, F. (2011). Time Use Surveys: Methods, Uses and Limitations. *Interdisciplinary Journal of Contemporary Research in Business*. 2(12), 925-935.
- Rubery, J. (2010). The UK Welfare State: More Than Residual but Still Insufficient. D. Anxo, G. Bosch ve J. Rubery (Ed.). *The Welfare State and Life Transitions a European Perspective* (s. 78-103). Cheltenham: Edward Elgar.
- Rubin, H. J. ve Rubin, I. S. (1995). *Qualitative Interviewing: The Art of Hearing Data*. London: Sage Publications.
- Sallmann, J. M. (1992). Cadılar. G. Dubby ve M. Perrot (Ed.). *Kadınların Tarihi Cilt III: Rönesans ve Aydınlanma Çağı Paradoksları* (A. Fethi, Çev.). (s. 420-432). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (2005).
- Saxonberg, S. (2013). From Defamilialization to Degenderization: Toward a New Welfare Typology. *Social Policy & Administration*, 47(1), 26-49.

- Scott, J. W. (1992). Kadın İşçi. G. Dubby ve M. Perrot (Ed.). *Kadınların Tarihi Cilt IV: Devrimden Dünya Savaşına Feminizmin Ortaya Çıkışı* (A. Fethi, Çev.). (s. 374-397). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (2005).
- Shelton, B. A. (1999). Gender and Unpaid Work. J. S. Chafetz (Ed.). *Handbook of the Sociology of Gender* (s. 375-390). New York: Kluwer Academic/Plenum Publishers.
- Shelton, B. A. ve John, D. (1996). The Division of Household Labor. *Annual Review of Sociology*, 22, 299-322.
- Simon, M. (2013). *Das Gesundheitssystem in Deutschland, Eine Einführung in Struktur und Funktionsweise*. (4.Auflage), Deutschland: Verlag Hans Hueber.
- Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanunu (1983). *T.C. Resmi Gazete*, 2828, 24 Mayıs 1983.
- Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Kanununda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun (2007). *T.C. Resmi Gazete*, 5579, 02 Şubat 2007.
- Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü Özürlülerin Bakımı, Rehabilitasyonu ve Aile Danışmanlığı Hizmetlerine Dair Yönetmelik. (2010). *T.C. Resmi Gazete*, 27691, 03 Eylül 2010.
- Sosyal Sigortalar ve Genel Sağlık Sigortası Kanunu (2006). *T.C. Resmi Gazete*, 5510, 31 Mayıs 2006.
- Staab, S. ve Gerhard, R. (2011). Putting Two and Two Together? Early Childhood Education, Mothers' Employment and Care Service Expansion in Chile and Mexico. *Development and Change*, 42(4), 1079-1107.
- Statistisches Bundesamt (2013). *Elterngeld: Väterbeteiligung mit 27,3 % auf neuem Höchststand*. Erişim: 4 Haziran 2014,

https://www.destatis.de/DE/PresseService/Presse/Pressemitteilungen/2013/05/PD13_176_22922.html.

Stone, L. O. ve Swain, S. (2000). *The 1996 Census Unpaid Work Data Evaluation Study*. Canada: Status of Women Canada.

Şahin, M. (2012). Türkiye’de Sosyal Güvenlik Reformu ve Kadınlar Üzerine Etkisi. S. Dedeoğlu ve A. Y. Elveren (Der.). *Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın* (s. 231-249). İstanbul: İletişim Yayınları.

T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2012). *2013 Bütçe Tasarısı*. Ankara.

T.C. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (2013). *2014 Bütçe Tasarısı*. Ankara.

Teddle, C. ve Yu, F. (2007). Mixed Methods Sampling: A Typology With Examples. *Journal of Mixed Methods Research*, 1(1), 77-100.

Tekeli, Ş. (1982). *Kadınlar ve Siyasal Toplumsal Hayat*. İstanbul: Birikim Yayınları.

Thompson, N. (2006). *Anti-Discriminatory Practice* (4.bs.). New York: Palgrave Macmillan.

Thompson, N. (2000). *Kuram ve Uygulamada Sosyal Hizmeti Anlamak* (Ö. Cankurtaran Öntaş, B. Hatiboğlu Eren, B. Yıldırım, Ç. Öngen, E. Beydili, G. Erükçü Akbaş, İ. B. Adıgüzel, S. Akçay ve Ö. S. Özateş Gelmez, Çev.). Ankara: Dipnot Yayınları. (2013).

Toksöz, G. (2007). *Türkiye’de Kadın İstihdam Durumu Raporu*. Ankara: ILO.

Toksöz, G. (2011). *Kalkınmada Kadın Emeği*. İstanbul: Varlık Yayınları.

Toksöz, G. (2012a). Kalkınmada Farklı Yörüngeler Kadın İstihdamında Farklı Örüntüler Işığında Türkiye’de Kadın İstihdamı. A. Makal ve G. Toksöz (Haz.)

Geçmişten Günümüze Türkiye’de Kadın Emeği (s.168-200). Ankara: Ankara Üniversitesi Yayınevi.

Toksöz, G. (2012b). Neoliberal Piyasa, Özel ve Kamusal Patriarka Çıkmazında Kadın Emeği. S. Dedeoğlu ve A. Y. Elveren (Der.). *Türkiye’de Refah Devleti ve Kadın* (s. 103-126). İstanbul: İletişim Yayınları.

Toksöz G. (2014). Kalkınmada Görünmeyen: Kadınların Bakım Emeği. A.F. Aysan ve D. Dumludağ (Haz.) *Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar* (s. 449-472). Ankara: İmge Yayınları.

Toksöz, G. (03 Şubat 2014). Kentli Kadın İstihdamı Gerçekten Artıyor mu?. *BİA Haber Merkezi*, Erişim: 09 Ocak 2015, <http://www.bianet.org/bianet/kadin/153221-kentli-kadin-istihdami-gercekten-artiyor-mu>

Truss, E. (2012). *Affordable Quality: New Approaches to Childcare*. Erişim: 12 Haziran 2014. <http://www.centreforum.org/assets/pubs/affordable-quality.pdf>

Tuna, M. ve Olgun, N. (2010). Hasta Yakınlarında Görülen Tükenmişlik Durumunda Algılanan Sosyal Desteğin Rolü. *Sağlık Bilimleri Fakültesi Hemşirelik Dergisi*, 41-52.

Türkiye İstatistik Kurumu. (Şubat 2008). *Zaman Kullanımı İstatistikleri 2006*. Ankara: TÜİK.

Türkiye İstatistik Kurumu. (2014). *Hanehalkı İşgücü İstatistikleri, Eylül 2014*. Erişim: 09 Ocak 2015, <http://tuikapp.tuik.gov.tr/medas/?kn=72&locale=tr>.

United Nations Department of Economic and Social Affairs. (2005). *Guide to Producing Statistics on Time Use Measuring Paid and Unpaid Work*. Erişim: 16 Şubat 2012, http://unstats.un.org/unsd/publication/SeriesF/SeriesF_93e.pdf

- United Nations Department of Economics and Social Affairs. (2010). *The World's Women 2010*. Erişim: 10 Aralık 2011, <http://unstats.un.org/unsd/demographic/products/Worldswomen/WW2010pub.htm>
- United Nations Research Institute for Social Development. (Mart 2009). *Conference News: The Political and Social Economy of Care*. Erişim: 06 şubat 2012, [http://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/httpNetITFramePDF?ReadForm&parentunid=171609FF03432B2BC125765E004EB76A&parentdoctype=newsletter&netitpath=80256B3C005BCCF9/\(httpAuxPages\)/171609FF03432B2BC125765E004EB76A/\\$file/CN24.pdf](http://www.unrisd.org/80256B3C005BCCF9/httpNetITFramePDF?ReadForm&parentunid=171609FF03432B2BC125765E004EB76A&parentdoctype=newsletter&netitpath=80256B3C005BCCF9/(httpAuxPages)/171609FF03432B2BC125765E004EB76A/$file/CN24.pdf)
- United Nations Research Institute for Social Development. (şubat 2010). *Why Care Matters for Social Development* (Rapor No: UNRISD Research and Policy Brief: 9). Erişim: 28 Ocak 2012, http://www.wide-network.ch/pdf/PublicHinweise/UNRISD_RPB9_2010.pdf
- Ungerson, C. (2000). The Commodification of Care: Current Policies and Future Politics. B. Hobson (Ed.). *Gender and Citizenship in Transition* (s. 173-200). London: Macmillan.
- Vecchio, S. (1992). İyi Karı. G. Dubby ve M. Perrot (Ed.). *Kadınların Tarihi Cilt II: Ortaçağ'ın Sessizliği* (A. Fethi, Çev.). (s. 106-133). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları. (2005).
- Walby, S. (2005). Introduction: Comparative Gender Mainstreaming in a Global Era. *International Feminist Journal of Politics*, 7(4), 453-470.
- Wendt, S. ve Boylan, J. (2008) Feminist Social Work Research Engaging with Poststructural Ideas. *International Social Work*, 51(5), 599-610.
- Wheelock, J. (2000). Capital Restructuring and the Domestic Economy: A Marxist Alternative to Materialism. S. Himmelweit (Ed.). *Inside the Household from Labour to Care* (s. 41-64). London: Macmillan.

- Yaman Öztürk, M. (2011). Karşılıksız Bakım Emeği ve Kadın İstihdamına Etkisi. *Kadın Emeği Konferansı: Kadın İstihdamı ve Sorun Alanları* (s. 54-62). Ankara: TEPAV.
- Yaman Öztürk, M. ve Ergüneş, N. (2011). Türkiye’de Kadın İstihdamı ve Kadın Emeği: Sağlık Sektöründe Kadın Emeği için İpuçları. *I. Kadın Hekimlik ve Kadın Sağlığı Sempozyumu* (s. 9-19). Denizli: TTB.
- Yaşlı Hizmet Merkezlerinde Sunulacak Gündüzlü Bakım ile Evde Bakım Hizmetleri Hakkında Yönetmelik. (2008). *T.C. Resmi Gazete*, 26960, 07 Ağustos 2008
- Yeandle, S. ve Cass, B. (2013). Working carers of older people: steps towards securing adequate support in Australia and England?. T. Kröger ve S. Yeandle (Ed.). *Combining Paid Work and Family Care Policies and Experiences in International Perspective* (s. 71-87). Bristol: Policy Press.
- Yeandle, S. ve Valentine, K. (2013). Reconciling Work and Care for Parent-Carers of Disabled Children in Australia and England: Uncertain Progress. T. Kröger ve S. Yeandle (Ed.). *Combining Paid Work and Family Care Policies and Experiences in International Perspective* (s. 125-142). Bristol: Policy Press.
- Yeandle, S., Kröger, T., Cass, B., Chou, Y.C., Shimmei, M. ve Szebehely, M. (2013). The Emergence of Policy Supporting Working Carers: Developments in Six Countries. T. Kröger ve S. Yeandle (Ed.). *Combining Paid Work and Family Care Policies and Experiences in International Perspective* (s. 23-50). Bristol: Policy Press.
- Yeoha, B. S. A. ve Huangb, S. (2010). Foreign Domestic Workers and Home-Based Care for Elders in Singapore. *Journal of Aging & Social Policy*, 22, 69-88.
- Yılmaz Karabulutlu, E., Akyl, R., Karaman, S. ve Karaca, M. (2013). Kanser Hastalarına Bakım Verenlerin Uyku Kalitesi ve Psikolojik Sorunlarının İncelenmesi. *Türk Onkoloji Dergisi*, 28(1), 1-9.

Yin, R. K. (2011). *Qualitative Research from Start to Finish*. New York: The Guilford Press.

EK 1 ZAMAN KULLANIMI TABLOLARI

Tablo 1.1.: Çalışma türüne ve cinsiyete göre günlük ortalama zaman kullanım süreleri

(Saat)		
Çalışma Türü	Kadın	Erkek
Kişisel bakım, ilgi ve gelişim etkinlikleri	06:45	15:20
Ücretsiz çalışma	17:11	04:26
Ücretli çalışma	00:04	04:14
Toplam	24:00	24:00

Tablo 1.2.: Ücretsiz ev işlerinde etkinliklere ve cinsiyete göre günlük ortalama zaman kullanım süreleri

(Saat)		
Etkinlikler	Kadın	Erkek
Yemek yapmak vb.	01:51	00:13
Temizlik yapmak	01:46	00:12
Evin ve ev eşyalarının bakımı ve tamirâtı	00:07	00:19
Çamaşır yıkamak, kurutmak, ütülemek vb.	01:14	00:07
Evin bütçesini yapmak vb.	00:23	00:34
Evcil ve ehil hayvan bakımı	00:04	00:02
Alışveriş yapmak	00:34	00:34
Toplam	05:59	02:01

Tablo 1.3.: Etkinlik grubuna ve cinsiyete göre ücretsiz bakım işleri için ortalama günlük zaman kullanımı süreleri

(Saat)

Etkinlik Grubu	Kadın	Erkek
Engelli birey bakımı	08:11	01:34
Yetişkin bakımı	01:01	00:23
Çocuk bakımı	02:00	00:16
Toplam	11:12	02:13

Tablo 1.4.: Ücretsiz bakım işlerinde etkinliklere ve cinsiyete göre günlük ortalama zaman kullanım süreleri

(Saat)

Etkinlikler	Kadın	Erkek
Çocukların bakımı	01:39	00:04
Çocukların öğrenimi ve eğitiminde yardımcı olmak	00:11	00:04
Çocuklara gittikleri yerlerde eşlik etmek	00:10	00:08
Yetişkinlerin bakımı	00:49	00:03
Yetişkinlere gittikleri yerlerde eşlik etmek	00:12	00:20
Engelli bireylerin bakımı	07:08	00:47
Engelli bireylerin öğrenimi ve eğitiminde yardımcı olmak	00:11	00:07
Engelli bireylere gittikleri yerlerde eşlik etmek	00:52	00:40
Toplam	11:12	02:13

Tablo 1.5.: Etkinlik grubuna ve cinsiyete göre günlük ortalama zaman kullanım süreleri

(Saat)

Etkinlik Grubu	Kadın	Erkek
Ücretsiz bakım işleri	11:12	02:13
Kişisel bakım, ilgi ve gelişim etkinlikleri	06:45	15:20
Toplam	17:11	17:33

Tablo 1.6.: Kişisel bakım, ilgi ve gelişim etkinliklerine ve cinsiyete göre günlük ortalama zaman kullanım süreleri

(Saat)

Etkinlikler	Kadın	Erkek
Eğitim	00:00	00:08
Sosyalleşme ve topluluklara katılım	00:29	01:23
Hobiler	00:10	00:07
Spor yapmak	00:05	00:11
Kitap okumak vb.	00:06	00:22
Televizyon izlemek vb.	00:39	01:34
Radyo dinlemek vb.	00:15	00:26
Bilgisayar kullanmak	00:04	00:21
Uyumak	03:41	08:12
Yemek yemek vb.	00:42	01:07
Kişisel hijyen ve bakım	00:18	00:31
Dinlenmek	00:16	00:58
Toplam	06:45	15:20

Tablo 1.7.: Ücretsiz çalışma kategorisinde etkinlik grubuna ve cinsiyete göre günlük ortalama zaman kullanımı süreleri

(Saat)

Etkinlik Grubu	Kadın	Erkek
Ücretsiz ev işleri	05:59	02:01
Ücretsiz bakım işleri	11:12	02:13
Gönüllü çalışma	00:00	00:12
Toplam	17:11	04:26

Tablo 1.8.: Etkinlik grubuna ve cinsiyete göre günlük ortalama zaman kullanım süreleri

(Saat)

Etkinlik Grubu	Kadın	Erkek
Ücretsiz bakım işleri	11:12	02:13
Ücretli çalışma	00:04	04:14
Toplam	11:16	06:27

EK 2 NİCELİKSEL ARAŞTIRMA SOSYO-DEMOGRAFİ TABLOLARI

Tablo 2.1.: Katılımcıların meslek, ücretli çalışma durumu ve biçimi, sosyal güvenlik durumu ve sigorta durumu göstergeleri

		Cinsiyet		Toplam
		Kadın	Erkek	
Meslek	Ev kadını/erkeği	268	0	268
	İşçi	14	40	54
	Memur	0	04	04
	Serbest meslek	56	96	152
	Emekli	02	86	88
	Diğer	14	12	26
Ücretli Çalışma Durumu	Emekli değil-çalışıyor	10	114	124
	Emekli değil-çalışmıyor	342	38	380
	Emekli-çalışıyor	0	07	07
	Emekli-çalışmıyor	02	79	81
Ücretli Çalışma Biçimi	Tam zamanlı sigortalı	0	87	87
	Kısmi zamanlı sigortalı	02	09	11
	Tam zamanlı sigortasız	0	06	06
	Kısmi zamanlı sigortasız	08	19	27
	Çalışmıyor	344	117	461
Sosyal Güvenlik Durumu	SSK	218	151	369
	Emekli Sandığı	43	23	66
	Bağkur	40	21	61
	Yeşil kart	21	09	30
	GSS	24	13	37
	Sigortasız	08	21	29
Sigorta Durumu	Kendim	47	213	260
	Eşimden	262	0	262
	Anneden	02	0	02
	Babadan	31	04	35
	Çocuklardan	04	0	04
	Sigortasız	08	21	29
Toplam		354	238	592

Tablo 2.2.: Hanede yaşayan evde bakım uygulamasından yararlanan engelli bireyin sayısı, cinsiyeti, yaşı ve evde bakım uygulamasından yararlanılmaya başlanan yıl

		Sayı	Yüzde
Hanedeki Engelli Birey Sayısı	Bir	340	92,4
	İki	28	7,6
Cinsiyet	Kadın	177	48,1
	Erkek	191	51,9
Yaş	0-9	25	6,8
	10-19	64	17,4
	20-29	49	13,3
	30-39	46	12,5
	40-49	34	9,2
	50-59	32	8,7
	60-69	21	5,7
	70-79	30	8,2
	80-89	52	14,1
	90-99	15	4,1
Yıl	2007	24	6,5
	2008	61	16,6
	2009	59	16,0
	2010	52	14,1
	2011	60	16,3
	2012	90	24,5
	2013	22	6,0
Toplam		368	100,0

Tablo 2.3.: Hanelerde yaşayan üye sayı aralıkları ile evde bakım uygulamasından yararlananların dışındaki çocuk ve yaşlı birey sayı aralıkları

		Hane Sayısı	Yüzde
Hane Üye Sayı Aralıkları	1-2	23	6,5
	3-4	212	59,9
	5-6	93	26,3
	7+	26	7,3
Çocuk Sayısı Aralıkları	0	184	52,0
	1-2	151	42,7
	3-4	14	3,9
	5-6	05	1,4
Yaşlı Sayı Aralıkları	0	310	87,6
	1	43	12,1
	2	01	0,3
Toplam		354	100,0

Tablo 2.4.: Katılımcıların bakım veren kişi olma durumları ile evde bakım uygulamasından yararlanan engelli bireye yakınlık derecesi göstergeleri

		Cinsiyet		Toplam
		Kadın	Erkek	
Bakım Veren	Evet	354	0	354
	Hayır	0	238	238
Yakınlık Derecesi	Annesi/Babası	176	130	306
	Kızı/Oğlu	41	55	96
	Eşi	64	07	71
	Gelini/Damadı	40	17	57
	Kardeşi	12	16	28
	Diğer	21	13	34
Toplam		354	238	592

Tablo 2.5.: Katılımcıların ücretli çalışmaya katılmama nedenleri

		Cinsiyet		Toplam
		Kadın	Erkek	
Çalışmama Nedeni	Bakım verme	256	0	256
	Yaşlılık/hastalık	14	0	14
	İş arama/bulamama	06	24	30
	Emeklilik	02	79	81
	Diğer	66	14	80
Toplam		344	117	461

Tablo 2.6.: Katılımcıların yaş, medeni durum ve eğitim durumu göstergeleri

		Cinsiyet		Toplam
		Kadın	Erkek	
Yaş	20-29	23	19	42
	30-39	78	52	130
	40-49	123	74	197
	50-59	75	63	138
	60-69	45	21	66
	70-79	10	08	18
	80-89	0	01	01
Medeni Durum	Bekar	19	18	37
	Evli-birlikte	273	213	486
	Evli-ayrı	11	0	11
	Boşanmış	20	07	27
	Eşi ölmüş	31	0	31
Eğitim Durumu	Hiçbir okul bitirmemiş/ Okur yazar değil	84	07	91
	İlkokul	197	117	314
	Ortaokul	37	44	81
	Lise	26	58	84
	Yükseköğretim	10	12	22
Toplam		354	238	592

EK 3 NİTELİKSEL ARAŞTIRMA SOSYO-DEMOGRAFI TABLOLARI

Tablo 3.1.: Hanede yaşayan evde bakım uygulamasından yararlanan engelli bireyin sayısı, cinsiyeti, yaşı ve evde bakım uygulamasından yararlanılmaya başlanan yıl

		Sayı	Yüzde
Hanedeki Engelli Birey Sayısı	Bir	33	89,29
	İki	04	10,8
Cinsiyet	Kadın	17	45,9
	Erkek	20	54,1
Yaş	0-9	07	18,9
	10-19	07	18,9
	20-29	03	8,1
	30-39	03	8,1
	40-49	01	2,7
	50-59	05	13,6
	60-69	03	8,1
	70-79	03	8,1
	80-89	04	10,8
	90-99	01	2,7
Yıl	2007	03	8,1
	2008	07	18,9
	2009	04	10,8
	2010	07	18,9
	2011	03	8,1
	2012	08	21,6
	2013	05	13,6
Toplam		37	100,0

Tablo 3.2.: Bakım veren kadınların, evde bakım uygulamasından yararlanan engelli bireye yakınlık derecesi göstergeleri

		Sayı	Yüzde
Yakınlık Derecesi	Annesi	18	51,4
	Kızı	07	20
	Gelini	04	11,4
	Eşi	03	8,5
	Torunu	01	2,9
	Büyükannesi	01	2,9
	Yengesi	01	2,9
Toplam		35	100,0

Tablo 3.3.: Katılımcıların yaş, medeni durum, eğitim ve ücretli çalışma durumu göstergeleri

		Sayı	Yüzde
Yaş	20-29	01	2,9
	30-39	12	34,2
	40-49	14	40,0
	50-59	06	17,1
	60-69	01	2,9
	70-79	01	2,9
Medeni Durum	Bekar	01	2,9
	Evli-birlikte	28	80,0
	Boşanmış	04	11,4
	Eşi ölmüş	02	5,7
Eğitim Durumu	Hiçbir okul bitirmemiş/ Okur yazar değil	07	20,0
	İlkokul	16	45,7
	Ortaokul	04	11,4
	Lise	05	14,3
	Yükseköğretim	03	8,6
Ücretli Çalışma Durumu	Çalışan	02	5,7
	<i>Daha önce çalışmış</i>	<u>16</u>	
	<i>Hiç çalışmamış</i>	<u>17</u>	
	Toplam çalışmayan	33	94,3
Toplam		35	100

EK 4 DERİNLEMESİNE GÖRÜŞMEYE KATILAN KADINLARA İLİŞKİN TANITICI TABLO

Görüşme No	GÖRÜŞÜLEN KADININ							ENGELLİ BİREYİN		YARDIM ALMADAN BAKIM VERİLEN BAŞKA ÇOCUK/YETİŞKİN OLUP OLMADIĞI
	Doğum Yılı	Engelli Bireye Yakınlık Durumu	Medeni Durumu	Eğitim Durumu	Ücretli Çalışma Durumu	Hanede Yaşayan Kişi Sayısı	Bakım Ücreti Bağlanan Yıl	Cinsiyeti	Doğum Yılı	
G1	1960	Eşi	Evli-Birlikte	İlkokul	Hiç Çalışmamış	4	2012	E	1955	Aynı evde yaşayan yaşlı annesine de bakıyor
G2	1963	Kızı	Evli-Birlikte	İlkokul	Daha Önce Çalışmış	4	2012	K	1926	-
G3	1966	Annesi	Evli-Birlikte	İlkokul	Hiç Çalışmamış	5	2008	E	1988	Aynı evde yaşayan küçük çocuğuna da bakıyor
G4	1961	Annesi	Evli-Birlikte	İlkokul	Hiç Çalışmamış	7	2007	E	1981	Aynı evde yaşayan bir engelli çocuğuna daha bakıyor
G5	1979	Kızı	Boşanmış	Lise	Daha Önce Çalışmış	4	2009	K	1955	Aynı evde yaşayan küçük çocuğuna da bakıyor
G6	1980	Kızı	Boşanmış	Ortaokul	Daha Önce Çalışmış	4	2012	K	1950	-
G7	1985	Annesi	Boşanmış	Lise	T. Z. Çalışıyor	1	2010	K	2006	Bakım verdiği engelli çocuğu vefat etti-2013
G8	1980	Annesi	Evli-Birlikte	Ortaokul	Hiç Çalışmamış	4	2010	E	2007	Aynı evde yaşayan küçük çocuğuna da bakıyor
G9	1971	Gelini	Evli-Birlikte	İlkokul Terk	Daha Önce Çalışmış	7	2012	K	1928	Aynı evde yaşayan iki küçük çocuğuna da bakıyor
G10	1965	Annesi	Evli-Birlikte	İlkokul	Hiç Çalışmamış	4	2009	K	1992	-
G11	1970	Annesi	Evli-Birlikte	Üniversite	Daha Önce Çalışmış	4	2010	E	2004	Aynı evde yaşayan küçük çocuğuna da bakıyor
G12	1959	Annesi	Evli-Birlikte	İlkokul Terk	Hiç Çalışmamış	5	2008	E E	1979 1983	-
G13	1966	Annesi	Evli-Birlikte	İlkokul	Hiç Çalışmamış	4	2010	K	1999	-
G14	1944	Annesi	Evli-Birlikte	İlkokul Terk	Hiç Çalışmamış	3	2008	E	1961	Eşi 80 yaşında ve ellerinde his kaybı var.
G15	1970	Eşi	Evli-Birlikte	İlkokul	Y.Z. Çalışıyor	4	2008	E	1962	-
G16	1981	Annesi	Evli-Birlikte	Ortaokul	Hiç Çalışmamış	4	2010	K K	2000 2007	-
G17	1950	Babaannesi	Evli-Birlikte	İlkokul	Hiç Çalışmamış	4	2008	E	2003	-
G18	1969	Kızı	Evli-Birlikte	Ortaokul	Daha Önce Çalışmış	4	2010	K	1926	-
G19	1966	Annesi	Evli-Birlikte	İlkokul Terk	Hiç Çalışmamış	6	2007	E	2003	-
G20	1957	Kızı	Evli-Birlikte	İlkokul Terk	Hiç Çalışmamış	5	2013	K	1935	-
G21	1979	Gelini	Eşi Vefat Etmiş	İlkokul	Daha Önce Çalışmış	3	2008	E	1945	Aynı evde yaşayan küçük çocuğuna da bakıyor
G22	1965	Annesi	Evli-Birlikte	İlkokul	Daha Önce Çalışmış	3	2009	E	2005	Aynı evde yaşayan kanser hastası eşine de

										bakıyor.
G23	1988	Annesi	Evli-Birlikte	İlkokul Terk	Hiç Çalışmamış	4	2011	E	2009	Aynı evde yaşayan küçük çocuğuna da bakıyor
G24	1966	Annesi	Evli-Birlikte	İlkokul	Hiç Çalışmamış	6	2012	E	1990	Aynı evde yaşayan yaşlı kayınpederine de bakıyor
G25	1965	Gelini	Evli-Birlikte	Lise	Hiç Çalışmamış	5	2011	K	1929	-
G26	1981	Kızı	Bekar	Lise	Daha Önce Çalışmış	5	2013	K	1948	-
G27	1976	Annesi	Evli-Birlikte	Üniversite	Daha Önce Çalışmış	4	2012	E	2002	Aynı evde yaşayan küçük çocuğuna da bakıyor
G28	1974	Kızı	Eşi Vefat Etmiş	İlkokul	Daha Önce Çalışmış	3	2012	K	1941	Aynı evde yaşayan küçük çocuğuna da bakıyor
G29	1971	Gelini	Evli-Birlikte	Okur-Yazar Değil	Hiç Çalışmamış	8	2013	K	1943	Aynı evde yaşayan iki küçük çocuğuna ve bir torununa da bakıyor
G30	1979	Annesi	Evli-Birlikte	İlkokul	Hiç Çalışmamış	6	2013	K	2011	Aynı evde yaşayan iki küçük çocuğuna da bakıyor.
G31	1965	Yengesi	Evli-Birlikte	İlkokul	Daha Önce Çalışmış	6	2012	E	1955	Aynı evde yaşayan yaşlı kayınpederine de bakıyor
G32	1975	Annesi	Evli-Birlikte	İlkokul	Daha Önce Çalışmış	5	2007	E	1996	Aynı evde yaşayan iki küçük çocuğuna da bakıyor
G33	1979	Torunu	Evli-Birlikte	Üniversite	Daha Önce Çalışmış	5	2013	K	1924	Bebegine de bakıyor
G34	1963	Eşi	Evli-Birlikte	İlkokul	Daha Önce Çalışmış	4	2011	E	1966	-
G35	1983	Annesi	Boşanmış	Lise	Daha Önce Çalışmış	3	2009	E	2007	Aynı evde yaşayan küçük çocuğuna da bakıyor

EK 5 CEVAPSIZLIK SORULARI

1. Hanenin araştırmaya uygunluk durumu:

1.1. Hanede evde bakım hizmetinden yararlanılmıyor (vefat, koşulların değişmesi vb. nedenlerle)

2. İletişim kurulamaması durumunda:

2.1. Adres yanlış

2.2. Virane

2.3. Adres değişikliği

2.4. Evde kimse yok

3. İletişim kurulması durumunda:

3.1. Birey cevaplamayı reddetti

3.2. Birey anketi yarıda bıraktı

3.3. Birey soruları cevaplayabilecek durumda değil

EK 6 KADIN GÖRÜŞMECİLER İÇİN BİREYSEL SORULAR VE HANEHALKI SORULARI

KADIN GÖRÜŞMECİLER İÇİN BİREYSEL SORULAR

Anketin doldurulduğu tarih (gün/ay/yıl):.....

Hane No:.....

1. Yaşınız?.....
2. Medeni durumunuz?
- a) Bekar b) Evli-birlikte yaşıyor c) Evli-ayrı yaşıyor d) Boşanmış e) Eşi ölmüş
3. Eğitim durumunuz?
- a) Okur-yazar değil veya bir okul bitirmemiş b) İlkokul
- c) İlköğretim, ortaokul ve dengi d) Lise ve dengi e) Yüksekokul, fakülte ve üstü
4. Mesleğiniz?
- a) Ev kadını b) İşçi c) Memur d) Serbest meslek e) Emekli f) Diğer.....
5. Çalışma durumunuz?
- a) Emekli değil-çalışıyor b) Emekli değil-çalışmıyor (7.soruya geçiniz)
- c) Emekli-çalışıyor d) Emekli-çalışmıyor (7.soruya geçiniz)
6. Çalışıyor iseniz;
- a) Tam zamanlı-sigortalı b) Yarı zamanlı-sigortalı
- c) Tam zamanlı-sigortasız d) Yarı zamanlı-sigortasız
7. Sosyal güvence durumunuz?
- a) SSK b) Emekli Sandığı c) Bağkur d) Özel Sigorta
- e) Yeşil Kart (GSS primini devlet ödüyor) f) Genel Sağlık Sigortası (kendi ödüyor)
- g) Diğer:
8. Siz kendiniz mi sigortalısınız, yoksa bir yakınınızdan dolayı mı sigorta kapsamındasınız?
- a) Kendim sigortalıyım b) Eşimden c) Anneden
- d) Babadan e) Çocuklardan f) Diğer:
9. Emekli değilsiniz ancak çalışmıyor iseniz öncelikli çalışmama nedeniniz nedir?

- a) Bakım verme b) Yaşlılık c) İş bulamama e) Diğer.....

10. Evde bakım uygulaması kapsamında bakım verilen engelli bireye yakınlık dereceniz nedir? (Siz engelli bireyin nesi oluyorsunuz)

- a) Annesi b) Kızı c) Eşi d) Gelini e) Kardeş f) Diğer.....

HANEHALKI SORULARI

1. Hanede yaşayan kişi sayısı kaçtır (siz dahil)?.....
2. Hanede yaşayan çocuk sayısı nedir? (18 yaş altı ve evde bakım uygulamasından yararlanan engelli çocuk hariç).....
3. Hanede yaşayan yaşlı sayısı nedir? (65 yaş üstü, kendisi ve evde bakım uygulamasından yararlanan engelli hariç).....
4. Kaç yılından beri evde bakım uygulamasından yararlanılıyor?
a) 2006 b) 2007 c)2008 d)2009 e)2010 f)2011 g)2012 h)2013
5. Evde bakım uygulamasından yararlanan kaç engelli birey bulunmaktadır?
a) Bir b) İki
6. Evde bakım uygulaması kapsamında bakım verilen engelli birey nerede yaşamaktadır?
a) Hane için b) Hane dışı
7. Evde bakım uygulamasından yararlanan engelli bireyin sayısı ve yaşı/yaşları.....
8. Evde bakım uygulamasından yararlanan engelli bireyin/bireylerin cinsiyeti nedir?
a) Kadın b) Erkek

EK 7 ERKEK GÖRÜŞMECİLER İÇİN BİREYSEL SORULAR

Anketin doldurulduğu tarih (gün/ay/yıl):.....

Hane No:.....

1. Yaşınız nedir?.....
2. Medeni durumunuz nedir?
 - a) Bekar b) Evli-birlikte yaşıyor c) Evli-ayrı yaşıyor d) Boşanmış e) Eşi ölmüş
3. Eğitim durumunuz nedir?
 - a) Okur-yazar değil veya bir okul bitirmemiş b) İlkokul c) İlköğretim, ortaokul ve dengi
 - d) Lise ve dengi e) Yüksekokul, fakülte ve üstü
4. Mesleğiniz nedir?
 - a) Ev erkeği b) İşçi c) Memur d) Serbest meslek e) Emekli f) Diğer.....
5. Çalışma durumunuz nedir?
 - a) Emekli değil-çalışıyor
 - b) Emekli değil-çalışmıyor (7.soruya geçiniz)
 - c) Emekli-çalışıyor
 - d) Emekli-çalışmıyor (7.soruya geçiniz)
6. Çalışıyor iseniz, nasıl bir işte çalışıyorsunuz?
 - a) Tam zamanlı-sigortalı
 - b) Yarı zamanlı-sigortalı
 - c) Tam zamanlı-sigortasız
 - d) Yarı zamanlı-sigortasız
7. Sosyal güvence durumunuz nedir?
 - a) SSK b) Emekli Sandığı c) Bağkur d) Özel Sigorta
 - e) Yeşil Kart (GSS primini devlet ödüyor) f) Genel Sağlık Sigortası (kendi ödüyor)
 - g) Diğer:
8. Siz kendiniz mi sigortalısınız, yoksa bir yakınınızdan dolayı mı sigorta kapsamındasınız?

- a) Kendim sigortalıyım b) Eşimden c) Anneden d) Babadan e) Çocuklardan
f) Diğer:

9. Emekli değilsiniz ancak çalışmıyor iseniz çalışmama nedeniniz nedir?

- a) Bakım verme b) Yaşlılık c) İş bulamama e) Diğer.....

10. Evde bakım uygulaması kapsamında bakım veren kişi siz misiniz?

- a) Evet b) Hayır

11. Evde bakım uygulaması kapsamında bakım verilen engelli bireye yakınlık dereceniz nedir? (Siz engelli bireyin nesi oluyorsunuz)

- a) Babası b) Oğlu c) Eşi d) Damadı e) Kardeş f) Diğer.....

12. Görüşülen kişiye yakınlık dereceniz nedir?

- a) Babası b) Oğlu c) Eşi d) Damadı e) Kardeş f) Diğer.....

EK 8 ZAMAN KULLANIMI SORULARI

<u>ÜCRETLİ ÇALIŞMA</u>	Hayır	Evet	Süre	
			Saat	Dakika
1. Gün içinde ücretli bir işte çalışmak, iş aramak, iş kurmak, iş için seyahat etmek ve işle ilgili başka bir etkinliğe katılmak için zaman harcadınız mı?				

<u>ÜCRETSİZ ÇALIŞMA-ÜCRETSİZ EV İŞLERİ</u>	Hayır	Evet	Süre	
			Saat	Dakika
2. Yiyecek hazırlamak veya servis etmek için zaman harcadınız mı? (Yiyecekleri temizleme, yemek pişirme, bulaşık yıkama, çay, kahve vb. yapma, sofraya hazırlama/toplama, artan yiyecekleri dolaba kaldırma vb., hane tüketimi için turşu/sucuk/konserve/peynir/ekmek/reçel/erişte/tarhana vb. yapma)				
3. Evinizi veya çevresini temizlemek, düzenlemek için zaman harcadınız mı? (Silme, süpürme, toz alma, evi toplama, silkeleme, çöp dökme, vb., kar küreme, ilaçlama, çiçek, çim ekme vb.)				
4. Evinizin veya çevresinin bakımını ve tamirini yapmak, ev eşyalarının yapımı, tamirati ve bakımı için zaman harcadınız mı? (Boya-badana, tesisat işleri, çatıya küçük tamirler yapma, araç yolu yapma vb., lamba, avize tamirati, ampul, pil değiştirme, bıçak bileme, modüler mobilya kurma vb.)				
5. Çamaşırların yıkanması, kurutulması, ütülenmesi, katlanması, yerleştirilmesi, onarılması, ayakkabıların temizlenmesi veya bakımı için zaman harcadınız mı?				
6. Evinizin bütçesinin yapılması, faturaların ödenmesi için zaman harcadınız mı?				

7. Evcil ya da ehil hayvanlarınızın bakımı için zaman harcadınız mı? (Tavuklara yem verme, evcil/ehil hayvan bakımı, gezdirmeye, veterinerine götürme vb.)				
8. Alışveriş yapmak için zaman harcadınız mı?				

<u>ÜCRETSİZ ÇALIŞMA-ÜCRETSİZ BAKIM İŞLERİ</u>	Hayır	Evet	Süre	
			Saat	Dakika
9. On sekiz yaş altı çocukların (varsa-evde bakım hizmetinden yararlanan engelli çocuk hariç) bakımı için zaman harcadınız mı? (Fiziksel bakım: besleme, (emzirme) temizleme, yıkama, bez değiştirme, uyutma, okul için hazırlama, tıbbi bakım yapma, kişisel bakım yapma/ Duygusal bakım: geleceklerini düşünmek, uyuyan ya da dışarıda oynayan çocukları gözetmek vb., onlar için kaygılanmak)				
10. Çocukların (varsa-evde bakım hizmetinden yararlanan engelli çocuk hariç) öğrenimi ve eğitiminde yardımcı olmak için zaman harcadınız mı? (Öğretme, oynama, dersleriyle ilgili sohbet etme, resim yapma, kitap okuma, ev ödevine yardım etme, kontrol etme vb.)				
11. Çocuklara (varsa-evde bakım hizmetinden yararlanan engelli çocuk hariç) gittikleri yerlerde eşlik etmek için zaman harcadınız mı? (Okulunu ziyaret etme, veli toplantısına katılma, servise bindirme, servisten alma, doktora/okula/kursa/gezmeye/parka götürme vb.)				
12. Yetişkinlerin (varsa-evde bakım hizmetinden yararlanan engelli yetişkin hariç) bakımı için zaman harcadınız mı? (Fiziksel bakım: kişisel bakım, tıbbi				

bakım vb./ Duygusal bakım: endişelenmek, düşünmek vb.)				
13. Yetişkinlere (varsa-evde bakım hizmetinden yararlanan engelli yetişkin hariç) gittikleri yerlerde eşlik etmek için zaman harcadınız mı?				
14. Engelli bireyin fiziksel bakımı için zaman harcadınız mı? (Fiziksel bakım: besleme, emzirme, temizleme, yıkama, bez değiştirme, uyutma, okul için hazırlama, tıbbi bakım yapma, kişisel bakım yapma/Duygusal bakım: geleceklerini düşünmek, endişelenmek, gözetmek vb.)				
15. Engelli bireyin öğrenimi ve eğitiminde yardımcı olmak için zaman harcadınız mı? (Öğretme, oynama, dersleriyle ilgili sohbet etme, resim yapma, kitap okuma, ev ödevine yardım etme, kontrol etme vb.)				
16. Engelli bireyin gittikleri yerlerde eşlik etmek için zaman harcadınız mı? (Okulunu ziyaret etme, veli toplantısına katılma, servise bindirme, servisten alma, doktora/okula/kursa/gezmeye/parka götürme vb.)				

<u>ÜCRETSİZ ÇALIŞMA-GÖNÜLLÜ ÇALIŞMA</u>	Hayır	Evet	Süre	
			Saat	Dakika
17. Dernek vb. yerlerde gönüllü çalışma, başka evlere ücretsiz yardım etmek, iş dışı toplantılara katılmak vb. topluluk hizmetleri sağlamak veya diğer hanelere yardımla ilgili seyahat etmek için zaman harcadınız mı?				

<u>KİŞİSEL BAKIM, İLGİ VE GELİŞİM</u> <u>ÇALIŞMALARI</u>	Hayır	Evet	Süre	
			Saat	Dakika
18. Örgün eğitime katılmak, örgün eğitimle ilgili seyahat etmek için zaman harcadınız mı?				
19. Kariyer veya mesleki edindirme eğitimine, boş zaman kurslarına, uzaktan eğitim çalışmasına, özel kurslara katılmak (video, kaset, internet), bu tür eğitim etkinlikleri için seyahat etmek için zaman harcadınız mı?				
20. Misafir/ziyaretçi kabulü, arkadaşlarınızı, komşularınızı, akrabalarınızı ziyaret etmek, onlarla konuşmak, sohbet etmek, bu tür etkinlikler için seyahat etmek için zaman harcadınız mı?				
21. Sosyal yaşam ve eğlence, bu tür etkinlikler için seyahat etmek için zaman harcadınız mı?				
22. Hobiler, oyunlar, bu tür etkinlikler için seyahat etmek için zaman harcadınız mı?				
23. Evde ya da ev dışında spor yapmak için zaman harcadınız mı?				
24. Dergi, gazete, kitap okumak için zaman harcadınız mı?				
25. TV veya video dinlemek/izlemek için zaman harcadınız mı?				
26. Radyo veya ses araçları dinlemek için zaman harcadınız mı?				
27. Bilgisayar kullanmak, internete girmek için zaman harcadınız mı?				
28. Uyumak, gece uykusu ya da gün içinde uyumak için zaman harcadınız mı?				
29. Yemek veya bir şeyler içmek için zaman harcadınız mı?				
30. Kişisel hijyen veya bakım (duş almak, saç taramak, tıraş olmak/makyaj yapmak, tırnak kesmek vb.) için zaman harcadınız mı?				
31. Hiç bir şey yapmadan dinlenmek için zaman harcadınız mı?				

EK 9 DERİNLEMESİNE GÖRÜŞME SORULARI

Görüşmenin yapıldığı tarih:

Görüşmeye başlama saati:

Görüşmenin sonlandırılma saati:

Kayıt biçimi:

Bakım alan kişi/kişiler:

Bakım veren kişi:

Görüşmeciye ilişkin düşünceler:

1. Evde bakım uygulaması kapsamında engelli yakınınız için verdiğiniz emeği, yaptığınız işi nasıl değerlendiriyorsunuz? Bakım veren kişi olarak yaşadığınız zorluklar neler?
2. Gün içinde zamanınızın çoğunu nerede geçirmektesiniz? Bu durum sizi nasıl etkilemektedir?
3. Evde bakım uygulaması kapsamında yapılan ödeme dolayısıyla emeğinizin ücretlendirildiğini düşünüyor musunuz? Bu paranın emeğinizin karşılığı olduğunu düşünüyor musunuz? Evde bakım uygulamasından yararlanıyor olmaktan kaynaklı kazanımlarınız neler?
4. Evde bakım uygulamasında yoksulluk kriterinin aranması konusundaki düşünceleriniz nelerdir?
5. Evde bakım uygulaması kapsamında engelli yakınınıza bakım vermeniz nedeniyle sigortalı olma/sosyal güvenlik kapsamına dahil edilme konusunda düşünceleriniz nelerdir?
6. Sizin açınızdan ev dışında ücretli çalışmanın anlamı nedir? Kadınların ev dışında ücretli çalışmaya katılımları konusundaki düşünceleriniz nelerdir?
7. Erkekler bakım işine hangi durumlarda katılmaktadırlar? Erkeklerin ev ve bakım işi yapması konusunda ne düşünüyorsunuz? Kadın işi/erkek işi ayrımına ilişkin düşünceleriniz nelerdir?
8. Engelli yakınınıza hangi türden hizmetlerin sunulması, ne türden hizmetler sizin bakım yükünüzü hafifletirdi?
9. Siz kendiniz için ne isterdiniz, bir kadın olarak nasıl bir hayatı bir yaşamak istersiniz?

EK 10 ARAŞTIRMA İZNİ

T.C.
AİLE VE SOSYAL POLİTİKALAR BAKANLIĞI
Eğitim ve Yayın Dairesi Başkanlığı

Sayı : 84459573-605- 53

28.02.2013

Konu : Doç. Dr. Özlem CANKURTARAN
ÖNTAŞ-Hacettepe Üniv.

MÜSTEŞARLIK MAKAMINA

İlgi : Özürlü Bakım Hizmetleri Birimi Şubesinin 25.02.2013 tarihli ve 76511082-605-16709 sayılı yazısı

Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Sosyal Hizmetler Bölümü öğretim elemanlarından Arş. Gör. Özge Sanem Özateş GELMEZ, Doç. Dr. Özlem Cankurtaran danışmanlığında “Kadının Bakım Emeginin Sosyal Hizmet Politikaları Üzerinden Değerlendirilmesi” konulu doktora tezi hazırladığı bildirilerek, bu kapsamda hazırlanan anketlerin Ankara Mamak İlçesi’nde ‘Bakıma Muhtaç Özürlülerin Tespiti ve Bakım Hizmeti Esaslarının Belirlenmesine İlişkin Yönetmelik’ kapsamında, bakım ücreti karşılığında engelli bireylerin bakımlarını evlerinde sağlayan akrabalarına 01.03.2013 / 01.08.2013 tarihlerinde uygulayabilme talebi bildirilmiştir.

İlgili Genel Müdürlük tarafında da olumlu değerlendirilen söz konusu araştırmanın; İl Müdürlüğü koordinesinde, kuruluş müdürlükleri denetiminde, ses-görüntü kaydı alınmaksızın gönüllülük esası çerçevesinde, gizliliğin her koşulda sağlanması, araştırma sonuçlarının herhangi bir yerde yayınlanmadan önce Kurum izni alınması ve bir örneğinin Başkanlığımıza gönderilmesi koşulları ile uygulanabilmesi hususunda Olurlarınızı arz ederim.

Amber TÜRKMEN
Daire Başkan V.

OLUR
28.02.2013

Dr. Nail Abdulgazi ALATAŞ
Müsteşar Yardımcısı

Bu Evrak Elektronik Ortamda İmzalanmıştır.

Adres : Eskişehir Yolu Söğütözü Mahallesi 2177.Sokak No:10/A
Çankaya/ANKARA
Telefon :
e-posta : salih.arsoy@aile.gov.tr

Ayrıntılı Bilgi : S. ARSOY Öğretmen

Fax :
Elektronik Ağ: www.aile.gov.tr

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı : Özge Sanem Özateş Gelmez
Doğum Yeri ve Tarihi : Diyarbakır, 18.02.1982

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi : Hacettepe Üniversitesi
Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü, 2004
Yüksek Lisans Öğrenimi : Hacettepe Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, 2009
Doktora Öğrenimi: Hacettepe Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Sosyal Hizmet Anabilim Dalı, 2014
Bildiği Yabancı Diller : Almanca, İngilizce

Bilimsel Faaliyetleri

1. Toplum ve Sosyal Hizmet 2007- Ekim (18) 2 Sosyal Hizmet Bakış Açısıyla Toplumsal Cinsiyet Ayrımcılığı Nedeniyle Temel Eğitimden Kopan Kız Çocukları Sorunu
2. Toplum ve Sosyal Hizmet 2009- Ekim (20) 2 Bir Sosyal Hizmet Müdahalesi Olarak Aile İçi Şiddet Mağduru Kadın Sorununda Feminist Etik Yaklaşım
3. Toplum ve Sosyal Hizmet 2010- Nisan (21) 1 Sosyal Hizmet Etiğinin Felsefi Temelleri
4. Toplum ve Sosyal Hizmet 2011- Ekim (23) 2 Sosyal Hizmet Uzmanlarının Aileye Dönüş ve Aile Yanında Destek Projesine İlişkin Değerlendirmeleri
5. 7. Sokakta Çalışan ve Yaşayan Çocuklar Sempozyumu; 7-8-9 Kasım 2008, Şanlıurfa Sosyal Hizmet Bakış Açısıyla Sokakta Yaşayan ve Çalıştırılan Çocuklar Sorunu

6. Karaburun Bilim Kongresi; 2-5 Eylül 2010, İzmir Sineklerin Tanrısı Dolaşıyor: Eril Barbarlığın Görünmez Çocukları (Sedat Yağcıoğlu ile birlikte)
7. Sosyal Hizmet Sempozyumu 2010; 9-10-11 Aralık 2010, Ankara Feminist Sosyal Hizmet Bakış Açısıyla Kadının Görünmeyen Emeği Üzerine Bir Değerlendirme
8. HÜ, İİBF, Panel, Neoliberal Politikalar ve Kadın; 8 Mart 2010, Ankara Kadın Emeğinin Değersizleştirilmesi Üzerine
9. 7. Ulusal Sosyal Hizmetler Kongresi; 15-16 Nisan 2010, Ankara Sosyal Hizmetleri Neoliberal Ekonomik Politikalar Üzerinden Okuma Denemesi
10. Sosyal Hizmet Sempozyumu, Sosyal Hizmet Eğitiminde 50. Yıl; 15-16 Aralık 2011, Ankara İnsan Haklarının Korunması Sorunsalında Sosyal Hizmette İnsan Hakları Eğitimi
11. Sosyal Hizmet Sempozyumu, Sosyal Hizmet Eğitiminde 50. Yıl; 15-16 Aralık 2011, Ankara Sosyal Hizmette Toplumsal Cinsiyete ve Kadına Yönelik Şiddete İlişkin Farkındalık Eğitimi (Burcu Hatiboğlu Eren ve Gülgez Ağbaba ile birlikte)
12. ASBF'12- Avrasya Sosyal Bilimler Forumu: Dünya Ekonomisinin Gelişim Paradigması: Piyasa ve Ötesi; 18-21 Ekim 2012, Azerbaycan-Bakü Bir Görünür Kılma Çabası: Zaman Kullanımı Araştırmaları Üzerinden Kadının Eviçi Emeğinin Değerlendirilmesi
13. Aile ve Kadın Sempozyumu; 16 Mayıs 2013, Kırıkkale Kadına Yönelik Şiddetle Mücadelede Kadınlarla Bilinç Yükseltme Çalışmaları (Burcu Hatiboğlu Eren ile birlikte)
14. Hacettepe Üniversitesi Toplumsal Cinsiyet Araştırmaları Çalıştayı, 10 Mart 2014, Ankara Feminist Metodoloji (Burcu Hatiboğlu Eren ile birlikte)

İş Deneyimi

Stajlar : 2007-2008 İhsan Yazman Çocuk Yuvası
: 2009-2010 Kadın Dayanışma Vakfı

Çalıştığı Kurumlar : 2008, Hacettepe Üniversitesi İİBF
Sosyal Hizmet Bölümü Araştırma Görevlisi

İletişim

E-Posta Adresi :sanemozge@gmail.com

Tarih

:25.12.2014